

305 134

7

1847

60

Krasznahorkai és Csik-sz-Királyi
GR. ANDRÁSSY GYÖRGY

*és kir. felsége aranykulosos hűvé L. Sáros vármegye főispánja, a
magyar orvosok és természetvizsgálók VII. nagy gyűlésének elnöke*

305134

60

A MAGYAR ORVOSOK
és
TERMÉSZETVIZSGÁLÓK

Kassa-Eperjessen

tartott

HETEDIK NAGYGYÜLÉSÉNEK

TÖRTÉNETI VÁZLATA

MUNKÁLATAI

a Nagygyűlés megbízásából

kiadta

HALÁSZ GEJZA

a pesti polg. kórházban a mellbetegek
számára rendelt osztály's Pest megye fő-orvosa, a pesti orvosi kar'a buda-
pesti k. orvosi egyesület's a természet tudományi társulat rendes taga.

PESTEN.

Nyom. Walzel Pesten.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

1847

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Szerkesztői szózat.

A magyar orvosok és természetvizsgálók gyűlései iránt — tekintve a tagok számát, tekintve a műveltebb közönség-, hatóságok- s egyesületeknél nyilvánuló rokonszenvet-, mindinkább növekedik a részvét: mi egyszersmind összejöveteleink maradandó eredményeül tekinthető Munkálatainknak tartalom- s belbecsbeni emelkedését igényli. E tökéletesbedést örömmel lehet tapasztalni, az eddig egymás után megjelent Munkálatok 6. kötetén. Imez legifjabb szülöttről, azt hiszem annyit megengedend a méltányos bíráló, mikép az, mind az értekezésekre — legalább némelly szakokban-, mind a rajzolatokra nézve a versenyt idősb testvéreivel, s nagy részben külföldi sokkal kedvezőbb levegőtől táplált társaival is kiállja.

A szerkesztésben eleitől fogva fő akadály volt, hogy az értekezések egy része igen későn — az idén még egy szakosztálybeli jegyzőkönyv is csak júniusban — vagy épen nem küldetik be. Ha az értekezések mindjárt gyűlés alatt, a szerkesztőnek adatnának át: megkiméltetnék sok postabér, s kevesebb költség- s erővel is lehetne tökéletesbet szerkeszteni.

Jelenleg irodalmunk forrási időszakában, a kifejezések s új, főkép műszavak használatában, nem tartanám czélszerűnek mindent egy kaptára ütni akarni; sőt hazánk különböző részeiből, ekkép nyilatkozó, illetékes véleménykülönbség által hiszem irodalmunkat a képződött jegyzézési pont körül legbiztosabban fejlődhetni.

Mi a VII-ik nagygyűlés történeti vázlatát illeti, erről főleg volna külön hosszasan szólni; a programban, — mellynek minden pontja teljességbe ment, — a történetek dióhéjba szorítva föllelhetők; kimerítőbb tudósítást a jegyzőkönyvekből merithetni.

A rajzolatokhoz nem szükséges magyarázat. A legelől álló arczképet ki ne ismerné Magyarországon. A másik kép az illető szak közmegegyezése szerint, — mint az aláírás mutatja — Magyarhon legnagyobb asszonyainak egyikét ábrázolja. Az első tábla s bártfai fürdő kö- metszete, orvos-szakbeli értekezésekhez tartoznak.

Nem rekeszthetem be e sorokat a nélkül, hogy Arányi Lajos egyetemi tanár tisztelt barátomnak köszönetet ne mondjak azon szivessé- geért, mellyel ő a rajzolatok s kömötszetek megrendelésében segéd kezét mint műértő nyujtá.

Pesten 1847. július 15-én.

Halász Geiza.

ELSŐ OSZTÁLY.

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK

VII. NAGYGYÜLÉSÉNEK

ELŐZMÉNYEI, UTÓMUNKÁIATAI

ÉS

KÖZGYÜLÉSEI.

I. ELŐZMÉNYEK, UTÓMUNKÁLATOK.

A.

ELŐZMÉNYEK.

1.

**A magyar orvosok s természetvizsgálók 1846-ik évi
augustus 9-től 17-ik Kassa-Eperjesen tartandó VII.
nagygyűlésének**

ELŐTERVE.

I. Abaújban: Kassán.

1. Augustus 6, 7, és 8-án, a megérkezendő vendég urakat Kassa város megbizottjai a vámházaknál várandják, őket a város házához utasítandók, hol egy állandó választmány a titoknokokkal, a magokat bejelentő tagokat elfogadja, az előtervet általadandja, nevök saját aláírására felkéri, mi után mindenki rendelt szállására fog kísértetni.

2. Tagoknak beiratnak mind azok, kik az orvosi, sebészi, bölcsészeti, vagy többi tudományokból akadémiai ranggal diszítvék, úgy szinte azok is, kik a természettudományokat mívelik.

3. A vendégek a titoknokoktól nyerendő külön jegyek mellett, a gyűlésben szívesen láttatnak, úgy szinte a nők is, kiknek a közületekben külön hely van készítve.

4. Az alapszabályok értelmében következő szakosztályok léteznek:

- a) Az orvos-sebészi,
- b) Természettani, földrajzi, csillagászati és archaeologiai.
- c) Földisme- ásvány- vegy- és gyógyszer-tani.
- d) Élet- állat- és növény-tani.
- e) Gazdasági, és barmászati.

5. Felolvasásokat tartani akaróknak előleges jelentés után a titoknokok a felolvasási rend iránt utasítást fognak adni. A szakületek kéretnek, hogy csak közérdekű tárgyakat ajánljanak, mik közül, mellyek, s milly módosítással legyenek a közületeken felveendő, a szakületek hivatalnokai a nagygyűlés tisztviselőivel határozzák meg.

6. Augustus 8-án estvéli 9 órakor kölcsönös megismerkedhetés tekintetéből Estély a nemes társalgási egyesület teremében, hol is az egész gyűlés ideje alatt szívesen láttatnak a vendég urak.

7. Augustus 9-én isteni szolgálat után az első közülés a megye teremében 9½ órakor megnyitván:

- a) A nagygyűlési tisztviselők munkálkodásairól röviden számot adnak és a már megjelent tagok kinyomatott névsora felolvastatik,
- b) Az alapszabályok felolvastatnak,
- c) A múlt évi jegyzőkönyv röviden közöltetik,
- d) A jelen nagygyűlés előterve fölolvastatik,
- e) Fölolvastatnak a gyűléshez érkezett hivatalos levelek,
- f) Értekezések, ajánlatok, javallatok s egyéb érdekes tárgyak előmutattatnak,
- g) Ez után befejeztetvén a közülés 12 óra tájban a városház és k. academia termeiben elrendezett termény és iparmű kiállítás megtekinthető. 2 órakor ebéd, a városi kávéházban megszabott áron. Ebéd után a város és környéke megtekinthető; figyelembe ajánltatik a székes egyház, a városi kórház, a kisdédóvó intézet, a szegények dolgozó háza s a város levéltára. Estve tánczvigalom a nemes társalgási egyesület által.

8. Augustus 10-én reggeli 8 órától 2-ig szakülések.

- a) Az első szaké: a megye teremében,
- b) A második szaké: a k. academia épületében,
- c) A harmadik szaké: ugyan ott,
- d) A negyedik szaké: ugyan ott,
- e) Az ötödik szaké: a város tanácsteremében.

2½ órakor ebéd sz. k. Kassa város bel- s kültanácsa, és tisztikara által, a ns társalgási egyesület teremében. Ebéd után a czukor- posztó- bőr-gyárak s a testgyakorló intézet látogatása.

9. Augustus 11-én reggeli 4 órakor az első kirándulás Aranyidkára s a rudnoki fürdőn keresztül a jászói prépostságba. Ott a templom s egyéb nevezetességek megismerlése után ebéd. Ebéd után megtekinthetők: a kőszál alatti barlang, vaslemeznyújtó kalapács, s vasolvaszmű.

10. Augustus 12-én reggeli 7 órakor szakülések 10-ig. 10—11 ½ közülés. 12 órakor mlgos gróf s elnök úr által, a tisztelt tagok rövid villás reggelire a cassinoi terembe szívesen láttatnak. Egy órakor a két megye határán lévő ránki fürdőbe második kirándulás, hova a tagok szívesen váratnak.

II. Sárosban: Eperjesen.

11. Augustus 13-án reggel a készen álló előfogatokon a tisztelt tagok útjokat a világhírű opálbányákba folytatandják, hol a bérlő t. cz. Goldschmid úr a társaságot, valamint a bányákban, úgy ebédnél is szívesen látandja. Ebéd után Simonka alatt, a viz-zár (Klause) mellett Aranybányának Eperjesre.

12. Augustus 12 és 13-án Eperjesen a vámházaknál a város megbízottjai várandják a Rankra ki nem rándult tagurakat, azokat, egyenesen a megrendelt lakásokra utasítandók. Az opál-

bányai kirándulásról beérkezendő tagurak, a városháznál, egy városi küldöttség által fogadtatván, a megrendelt lakokra elfognak kísértetni. Estve színi előadás.

13. Augustus 14-én 8—10-ig a harmadik közülés az új nagy teremben, ezután osztatnak a tagoknak, dr. Barcs Eduárd szerzette Sáros megye helyirata, és dr. Saárosy József irta, s kiadta magányirat, a czigelkai ásványvizről. 10 órakor szakülések:

Az 1-ső szaké: a városház nagy teremében,

A 2-iké: a tek. alelnök lakában,

A 3-iké: az ág. hitval. iskola teremében,

A 4-iké: a városház kisebb teremében,

Az 5-iké: az ág. hitval. leányiskola teremében. Ezek után 12 órakor a t. cz. tag urak a megye kór- és dolgozóházát, termeiben elrendezett termény- s iparmű kiállítást, s az ott létező leleszi módra épített kútat megismerhetik. 2 órakor közebed megszabott áron, a fekete sasban. Ebéd után a város környékének megismerlése; mint figyelemre méltók ajánltatnak: a görög kath. székesegyház, a város főegyháza, a város levéltára, tek. Fejérváry Gábor régiség gyűjteménye, tek. Semsey József vegytani laboratoriuma; a magyar pezsgő-, eczet-, s üvegyárak Burchard Vilmos úrnál. Estvéli 8 órakor ő méltósága az elnök gróf úr a t. cz. tag urakat egy zeneestélyre szívesen látandja, maga lakán a megye házában.

14. Augustus 15-én isteni szolgálat után szakülések 9—1-ig. 2 órakor a polgárság által adandó ebéd az új teremben. Ebéd után 4 órakor a várossal határos k. kincstári sófőzésbe harmadik kirándulás, hol is szinte szívesen fogadtatik a társaság.

15. Augustus 16-án isteni szolgálat után 9 órakor negyedik közülés 12-ig, 2 órakor elnök ő méltóságánál ebéd. Ebéd után 4 órakor kétfelé a negyedik kirándulás, tudniillik a czeméthei vasas, s magyar islai sós fürdőkbe; hol is méltóságos gróf Haller Ferencz úr által fogadtatik a küldöttség.

16. Augustus 17-én berekesztő ötödik közülés 7 órakor, melyből, a VIII-ik nagygyűlésen jelentéseiket teendő választmányok, kiküldetnek Bártfára, (Czigelkára), Lipóczra s az eddig ösméretlen nagyszerű ó ruzsini barlangba.

A bártfai küldöttség útközben tek. Hedry Ernő első alispán, a fürdőben sz. k. Bártfa város által fogadtatik.

A lipóczi választmányt tekintetes Sziney Mihály szívesen látandja.

Az ó ruzsinit, útközben tek. Piller Gedeon, másod alispán, a barlangnál sz. kir. Kassa város fogadandja.

17. A számos kirándulásoknál szükséges intézkedés tekintetéből, megkéretnek az azokban részt venni kívánók, hogy a gyűlés teremében leendő nyílt ivekre mindjárt első nap szíveskedjenek neveiket feljegyezni.

Gróf Andrássy György, s. k. Dr. Saárosy József, s. k. mint titoknok.

Meghívások.

A magyar orvosok és természetvizsgálók f. é. augusztus 9—12-ig Kassán s azontúl 16-ig Eperjesen tartandó VII. nagygyűlése elnöki tiszttel — alelnöknek t. Pulszky Ferencz úr, titkoknoknak pedig t. Horn Ferencz s ifj. Saárossy József urak választván meg, — nekem egyszersmind azon kellemetes teendő jutott részül, N. N. urat illő tisztelettel megkérni, hogy az olly közhasznú tudományos társulat nagygyűléséhez — melynek beirási napjai Kassán augusztus 6, 7 és 8-án lesznek — és ezen felső magyarországi regényes vidékek nevezetességeinek sok érdekességgel bíró vizsgálatához ösmert hathatós részvételével s jelenlétével járulni sziveskedjék.

A ki magam ajánlása mellett tisztelettel maradok Eperjesen május 2-án 1846.

Gróf Andrássy György
elnök.

Kimerítőbb fölszólítások a hirlapokba Pulszky Ferencz alelnök, és Saárossy József titkoknok, aláírásával küldettek.

A

magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott VII. nagygyűlésében részt vett tagoknak

N É V S O R A.

Szám	N é v.	H i v a t a l.	L a k h e l y.	T u d o m á n y s z a k.
1.	Gróf Andrássy György	elnök főispán	K. H. Hosszuréth	gazdasági
2.	Pulszky Ferencz	alelnök	Szécsény	természettani
3.	Kubinyi Ágoston	a m. nemz. Múzeum igazg.	Pest	életlani
4.	Kubinyi Ferencz	táblabíró	Losonc	ásványtani
5.	Jónás József	professor.	Pécs	természettani
6.	Barra István	pestmegyei főorvos	Kis-Kőrös	ásványtani
7.	Katona Geiza	orvostudor	Göncz	orvos-sebész
8.	Bujánovich Eduard	táblabíró	Habsan	gazdasági
9.	Dr. Zipser A.	professor	Besztérczebánya	ásványtani
10.	Kubinyi Geyza	természetvizsgáló	Pest	gazdasági
11.	Békás János	természetvizsgáló	Pest	természettani
12.	Henszlmann Imre	orvosdr.	Pest	természettani
13.	Weitzenbreyer Frigyes	orvosdr.	Kassa	orvos-sebész
14.	Alexy Lajos	sz. k. Kassa város tiszt. főorv.	Kassa	orvos-sebész
15.	Minikus Vincze	zöltészettanár	Eger	ásványtani
16.	Kováts M. Antal	professor	Kassa	természettani
17.	Újházy Lajos	tanácsnok	Kassa	természettani
18.	Grosz Frigyes	orvos-sebész dr.	N.-Várad	orvos-sebész
19.	Marczényi Mátyás	hittanár	Kassa	életlani
20.	Ziska Károly	ügyvéd	Pest	gazdasági
21.	Reviczky István	jogász	Pest	természettani
22.	Antalfy Floris	erdei pénztárnok	Kassa	természettani
23.	Adler Berti	orvos-sebész	Göntz	orvos-sebész
24.	Dr. Saárossy József	orvostudor	Eperjes	orvos-sebész
25.	Grubicy István	uradalmi tiszt	Kassa	gazdasági
26.	Stockinger Imre	professor	Kassa	természettani
27.	Lefkovich Sándor	orvostudor	Pasno	orvos-sebész
28.	Heim Eduard	orvostudor	Kassa	orvos-sebész
29.	Fiedler Károly	kereskedő	Kassa	gazdasági
30.	Csorba Károly	ügyvéd	Kassa	természettani
31.	Baranyay István	kassai főbíró	Kassa	gazdasági
32.	Kloczko János	kassai tanácsnok	Kassa	gazdasági
33.	Lasz gallner Omode	választó polgár	Kassa	gazdasági
34.	Szécsey Imre	ügyvéd	Kassa	ásványtani
35.	Weitzenbreyer Endre	gyógyszerész	Kassa	orvosi
36.	Jene Kristóf	orvos	Kassa	gazdasági
37.	Breger Ágoston	ügyvéd	Kassa	természettani
38.	Berecz Károly	ügyvéd	Pest	életlani
39.	Szigethy István	tolna-pesti oklev. kisedovó	Kolosvár	orvos-sebész
40.	Beermann Julius	orvostudor	Munkács	gazdasági
41.	Ifjabb Sinay Miklós	kir. közalapítványi tiszt	Kassa	

Szám	N é v.	H i v a t a l.	L a k h e l y.	T u d o m á n y s z a k.
42.	Hreblay Antal	mérnök	Kassa	természettani
43.	Gróf Kemény József	magyar akademia tagja	Kolosvár Erdélyben	természettani
44.	Jác Károly	orvostudor	Pest	orvosi
45.	Jác János	kir. kamra orvosa	Aranyidka	orvosi
46.	Rimanóczy Ferencz	Kassa sz. k. város polgárm.	Kassa	gazdasági
47.	Szőke Zsigmond	főorvos	Ungvár	orvosi
48.	Siró István	főorvos	Ungvár	orvosi
49.	Török József	ügyvéd	Kassa	gazdasági
50.	Klestinszky László	megyei aljegyző	Kassa	gazdasági
51.	Maléter Vilmos	gyógyszerész	Kassa	ásványtani
52.	Fleischer Frigyes	orvostudor	Kassa	orvosi
53.	Haitsch Lajos	professor	Mattheocz	vegytani
54.	Horváth Vincze	váltóügyvéd	Mattheocz	természettani
55.	Kiss Károly	t. társ. r. tag	Kassa	természettani
56.	Papp József	város kapitánya	Pest	gazdasági
57.	Bene Ferencz	orvos	Kassa	orvosi
58.	Bene Károly	természettudományi kedvelő	Pest	természettani
59.	Walla Ferencz	orvostudor	Pest	orvosi
60.	Neuhold Ferencz	orvostudor	Kassa	orvosi
61.	Kádas Rudolf	tanár	Nagyvárad	természettani
62.	Vidasics Eduárd	tanár	Nagyvárad	természettani
63.	Kruppay Krizosztom	bölcsész. tudor	Kassa	természettani
64.	Fekete Gábor	tanár	Nagyvárad	természettani
65.	Répássy József	tanár	Kassa	természettani
66.	Szentimrey András	táblabíró	Kassa	gazdasági
67.	Török János	a m. gazd. egyes. titoknok	Kassa	gazdasági
68.	Farkassányi Sámuel	táblabíró	Pest	gazdasági
69.	Frenkl Gyula	orvostudor	Kassa	orvosi
70.	Wolny István	orvostudor	Kassa	orvos-sebész
71.	Ocskai Ocskay Antal	kassai püspök	Kassa	természettani
72.	Richter Alajos	prépost	Kassa és Jászó	gazdasági
73.	Bódy József	5 évi orvosn.	Eperjes	orvos-sebész
74.	Milwicz Kelemen	uradalmi felügyelő	Coburg	ásványtani
75.	Hunyady János	orvostudor	Pest	orvosi
76.	Óváry Pál	orvosdr.	Szántó	élettani
77.	Koregtho Antal	gyógyszerész	Kassa	ásványtani
78.	Schehovics Lajos	orvos	Kassa	orvos-sebész
79.	Weisz Mihály	választó polgár	Kassa	gazdasági
80.	Krutsay János	ügyvéd	Kassa	gazdasági
81.	Pongrácz József	k. táblai h. jegyző	Kassa	gazdasági
82.	Lenner Miklós	természettanár	Somogy	természettani
83.	Roth Mátyás	orvos	Rozsnyó	orvos-sebész
84.	Polinszky Alajos	sz. k. Kassa város urad. ügyel.	Kassa	gazdasági
85.	Terhes Benjamin	orvostudor	Tokay	orvosi és fűvészi
86.	Schneider István	mérnök	Kassa	természettani
87.	Hlavács János	mérnök	Kassa	természettani
88.	Tarnovszky György	magyar nyelvtanár	Kassa	gazdasági
89.	B. Luzsinszky Pál	cs. k. kamarás	Kassa	gazdasági
90.	Glück Izidor	orvosnövendék	Bécs	orvosi
91.	Arányi Lajos	orvostudor és tanár	Pest	orvosi
92.	Lukachich Ferencz	sebész	Kassa	orvosi
93.	Joffe Antal	orvostudor	Pest	orvosi
94.	Dobay Lajos	város főügyésze	Kassa	gazdasági
95.	Halász Geiza	kórházi s vármegyei főorvos	Pest	orvosi
96.	Háry Károly	polgár	Kassa	gazdasági
97.	Simko György	akad. tanár	Kassa	ásványtani
98.	Billnitzer	orvostudor	Kassa	orvosi

Szám	N é v.	H i v a t a l.	L a k h e l y.	T u d o m á n y s z a k.
99.	Wiedermann Mátyás	zenetanító	Kassa	természettani
100.	Aiczinger József	sz. k. Kassa város számv.	Kassa	gazdasági
101.	Turcsányi Antal	Tettes k. Táb h. jegyző	Pest	természettani
102.	Turcsányi Vincze	n.várad. acad. tanár	Nagyvárad	természettani
103.	Hajke Sándor	tanácsnok	Kassa	természettani
104.	Molnár István	professor	Sárospatak	természettani
105.	Szabó Dávid	orvostudor	Sárospatak	gazdasági
106.	Szentimrey Bertalan	táblabíró	Kr. Vajda	gazdasági
107.	Mihályi Károly	sz. k. Kassa v. vál. közs. jegyz.	Kassa	természettani
108.	Tomka Miklós	tanácsnok	Kassa	gazdasági
109.	Szászky Ignác	ellenőr	Kassa	gazdasági
110.	Dulovics János	táblai ügyvéd	Pest	gazdasági
111.	Kathy Lajos	m. acad. tag s t.bíró	Pest	gazdasági
112.	Vahot Imre	a P. Divatl. szerk. sügyv. stb.	Pest	gazdasági s iparosi
113.	Eder Ferencz	ügyvéd	Kassa	természettani
114.	Fekete János	aljegyző	Kassa	természettani
115.	Schavniczky Endre	5 évi orvosi növendék	Kassa	orvos-sebész
116.	Barlay Mihály	tanár	Kassa	természettani
117.	Szentimrey György	abauji főjegyző	K. Vajda	gazdasági
118.	Hoffory János	orvostudor	Jászó	orvos-sebész
119.	Rózsa Ferencz	orvostudor	Pest	orvos-sebész
120.	Peller József	egyetemi segédorvos	Pest	természettani
121.	Wagner Antal	kamarai orvos	Halin	orvosi
122.	Posonyi János	zabolcsmegyei főorvos	Nyiregyháza	orvosi
123.	Benczúr Vilmos	gyógyszerész	Nyiregyháza	ásványtani
124.	Kobilits Dl.	gyógyszerész	Nyiregyháza	természettani
125.	Hrabovszky József	kassai segédp. és elemi hittan.	Kassa	természettani
126.	Ferenczy József	hittanár, kassai ref. pap	Kassa	természettani
127.	Nehrer Agoston	czukorgyár-igazgató	Kassa	ásványtani
128.	Wedl János	képiró	Bécs	természettani
129.	Dr. Horváth Mihály	tanár	Bécs	természettani
130.	Dr. Jantsik Mihály	tanár	Kassa	természettani
131.	Szopko Márton	lelkész	Kassa	természettani
132.	Kiss Antal	gyakorló orvos	Rozsnyó	orvos-sebész
133.	Bartakovics Flórián	táblabíró	Nyitra	gazdasági
134.	Kelcz István	alispán	Kassa	gazdasági
135.	Jánik Ferencz	jószág-felügyelő	Csákány	gazdasági
136.	Hanák Ker. János	kegyesrendi áldor és tanár	Pest	állat- és növénytani
137.	Sümeghy Pál	kegyesrendi áldor és tanár	Pest	élettani
138.	Kovács Gyula	orvos	Bécs	élet- és növénytani
139.	Romer Flóris	akad. tanár	Pozsony	állat- és természettani
140.	Fister Tiborcz.	gymn. tanár	Esztergom	gazdasági
141.	Kopeczky Vidor	gymn. tanár	Esztergom	gazdasági
142.	Wieser Ferdinand	gyógyszerész	Ó-Budán	ásványtani
143.	Kocianovich József	gyógyszerész	Gyöngyös	ásványtani
144.	Kaczander Aron	orvostudor	Miskolcz	orvos-sebész
145.	Csajághy Károly	professor	Pécs	élet- és ásványtani
146.	Schön Vilmos	orvostudor	S. A. Ujhely	orvos-sebész
147.	Prámer Alajos	kassai sz. széki aljegyző	Kassa	gazdasági
148.	Sinay Miklós	püspöki ügyvéd	Kassa	gazdasági
149.	Gabányi Tamás	kassai szentszéki jegyző	Kassa	gazdasági
150.	Szojka Sándor	sz. k. Kassa város főjegyzője	Kassa	természettani
151.	Pongrácz György	rozsnyói lyceumi tanár	Rozsnyó	természettani
152.	Länge Ferencz	gyógysz. és több t. társ. tagja	Nyitra	természettani
153.	Miskolczy János	nyitrai lyc. természettan. okt.	Nyitra	természettani
154.	Vitó György	táblabíró	Monaj	gazdasági
155.	Horn Imre	gyógyszerész	S. A. Ujhely	ásványtani

Szám	N é v.	H i v a t a l.	L a k h e l y.	T u d o m á n y s z a k.
156.	Breger János	orvostudor	N.-Mihály	orvos-sebészi
157.	Kronperger Antal	tanár	Pest	természettani
158.	Meskó Sándor	ügyvéd	Kassa	gazdasági
159.	Verpin Gábor	városi jegyző	Kassa	gazdasági
160.	Danilovics Mihály	nevelő	Fehérvár	természettani
161.	Wajnárovich József	orvostudor	Kassa	orvosi
162.	Bellaagh József	professor	Kassa	természettani
163.	Illincz János	bányász	Kassa	ásványtani
164.	Horváth János	orvostudor	Homonna	orvos-sebészi
165.	Ungár Sámuel	orvostudor	Homonna	orvor-sebészi
166.	Bayer János	polgár	Kassa	gazdasági
167.	Sebestyén Károly	főorvos a Kunságban	Turkevi	orvosi
168.	Tichy Ferencz	nevelő	Gömör	ásványtani
169.	Reszdorfer János	kam. seborvos	Soóvár	orvos-sebészi
170.	Soos Agoston	ábrabíró	Kassa	gazdasági
171.	Patay Sámuel	első alispán	Czekeháza	gazdasági
172.	Geiszberger Ferencz	gyártulajdonos	Szomolnok	ásványtani
173.	Pohl József	bányaigazgató	Szomolnok	ásványtani
174.	Schwank József	lott. főnök	Kassa	ásványtani
175.	Altmann Leo	orvos-növendék	Bécs	orvosi
176.	Szolcsányi Adám	kanonok	Kassa	gazdasági
177.	Kolláricsik István	kanonok	Kassa	természettani
178.	Breznay István	főorvos	Ujhely	orvosi
179.	Czirbusz István	főorvos	Eperjes	orvosi
180.	Vitéz Vincze	zempléni főesperes	Ujhely	gazdasági
181.	Krieger Tamás	kereskedő	Eperjes	életlani
182.	Stoltz Samu	orvostudor	Eperjes	orvos-sebészi
183.	Barcs Ednár	t. n. Sárosmegye r. főorvosa	N.-Szeben	orvos-sebészi
184.	Schmidt András	az eperjesi fels. leányosk. tan.	Eperjes	életlani
185.	Kathóna Mihály	t. Borsodmegye főorvosa	Miskolcz	orvosi
186.	Szántay Lajos	orvostudor	Miskolcz	orvosi
187.	Paulus Károly	sebész	Eperjes	természettani
188.	Vandrák András	professor	Eperjes	orvos-sebészi
189.	Kuzmik Sámuel	4 évi orvos-növendék	Eperjes	gazdasági
190.	Kriebel Ernő	ügyész	Eperjes	ásványtani
191.	Kostyák János	hites gyógyszerész	Eperjes	orvos-sebészi
192.	Ridáricsik Gábor	orvostudor	Eperjes	orvos-sebészi
193.	Keresztész Soma	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
194.	Nehrer Antal	orvos	Pozsony	orvos-sebészi
195.	Nehrer Mihály	gyógyszerész	Késmárk	ásványtani
196.	Hazslinszky József	természettanár	Szathmár	természettani
197.	Kaczvinszky Viktor	mennyiségtanár	Kassa	természettani
198.	Báró Sahlhausen	gazda	Bécs	gazdasági
199.	Rombauer Godofried	cs. k. b. tanácsos	Soóvár	ásványtani
200.	Skrabák József	ábrabíró	Gecse	gazdasági
201.	Balogh Pál	orvostudor	Pest	természettani
202.	Nagy Gedeon	ábrabíró	Watta	gazdasági
203.	Radányi József	ügyvéd	Kassa	gazdasági
204.	Ujhelyi Alajos	mértanár	Szathmár	természettani
205.	Török Sámuel	polgár	Kassa	gazdasági
206.	Gróf Károlyi Ede	t. főjegyző	Radvány	gazdasági
207.	Komáromi József	főszolgabíró	Mikóháza	gazdasági
208.	Klestinszky István	levél-tárnok	Kassa	gazdasági
209.	Pap Sámuel	ábrabíró	Eperjes	életlani
210.	Pap Jenő	ügyvéd	Eperjes	orvosi
211.	Hanák Mihály	orvos	Eger	orvosi
212.	Fekete Károly	orvos	Eger	orvosi

Szám	N é v.	H i v a t a l.	L a k h e l y.	T u d o m á n y s z a k.
213.	Ternyanszky János	gyógyszerész	Eperjes	ásványtani
214.	Lengyel János	ügyvéd	Kassa	gazdasági
215.	Teőreök István	gyógyszerész	S.Patak	ásványtani
216.	Krieger Tivadar	ábrabíró	Gergelaka	életlani
217.	Irányi István	v.jegyző	Eperjes	életlani
218.	Gróf Haller Ferencz	v.jegyző	Sebes	életlani
219.	Báró Horváth József	ábrabíró	Kassa	gazdasági
220.	Klein György	professor	Eperjes	gazdasági
221.	Bercsinszky Alajos	növendékpap	Bécs	természettani
222.	Weszter Imre	kir. mérnök	Eperjes	természettani
223.	Gartemann János	orvostudor	Eperjes	orvosi
224.	Benczúr József	professor	Eperjes	életlani
225.	Holländer Leo	kereskedő	Eperjes	természettani
226.	Dirner József	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
227.	Turczér Lucian	gyógyszerész	Eperjes	ásványtani
228.	Vyda Pál	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
229.	Rozsnay János	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
230.	Szathmáry Antal	ábrabíró	Lipcse	gazdasági
231.	Lehoczky Ödön	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
232.	Schwartz Mihály	lelkész	Eperjes	természettani
233.	Tauszig Jakab	sebész	Eperjes	orvosi
234.	Semsey József	ábrabíró	Eperjes	ásványtani
235.	Burchard Vilmos	kereskedő	Eperjes	gazdasági
236.	Erdélyi Ferencz	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
237.	Bach Miklós	orvostudor	Eperjes	orvosi
238.	Bujanovics Rudolf	ábrabíró	Habran	gazdasági
239.	Krenner Péter	orvostudor	Eperjes	orvosi
240.	Keszeltbauer Károly	gyáros	Eperjes	gazdasági
241.	Krajzel András	tanár	Eperjes	természettani
242.	Kollmann Frigyes	gyógyszerész	Eperjes	ásványtani
243.	Dombay János	főszolgabíró	Eperjes	gazdasági
244.	Piller Gedeon	alispán	Nagy-Ida	természettani
245.	Romanics Leopold	gyógyszerész	Peklen	ásványtani
246.	Petényi Salamon János	muzeumi segédor	Eperjes	életlani
247.	Nendtvich Károly	orvostudor	Pest	ásványtani
248.	Kiss Bálint	acad. képiró	Pest	természettani
249.	Szirmay József	akad. képiró	Kassa	gazdasági
250.	Steinbach István	akad. képiró	Pest	természettani
251.	Novák Antal	orvostudor	Terebes	orvos-sebészi
252.	Lugossy József	tanár	Debreczen	természettani
253.	Majer István	tanár	Esztergom	életlani
254.	Schmidt Szörény	főapáti titoknok	Pannonhegy	életlani
255.	Fojtényi Ferencz János	sz. Bened. r. pap	Esztergom	természettani stb.
256.	Fürész Eerencz	professor	Késmárk	természettani stb.
257.	Krucsay Ignác	ügyész	Kassa	természettani stb.
258.	Madarász Gusztáv	gyógyszerész	Rozsnyó	ásványtani
259.	Weisz Armin	orvosdoctor	Ujhely	orvosi
260.	Bernolák Károly	kir. b. hegymester	Gölnicz	természettani
261.	Pongrácz Ernő	bányatörvényszéki jegyző	Gölniczbánya	természettani
262.	Zsarnay Imre	Tornamégye közügyész	Zsarnó	természettani
263.	Gothárd Jób	t. tornam. közügyész	Hárskút	természettani
264.	Gömöröy András	ev. pap	Rozsnyó	természettani
265.	Dr. Steiner Sándor	Zemplénm. kórh. főorvosa	S. A. Ujhely	orvosi
266.	Fest Imre	bányapolgári jegyző	Igló	természettani
267.	Nadler Károly	polgári hutaigazgató	Igló	természettani
268.	Reich Simon	sebész mester	S. A. Ujhely	orvos-sebészi
269.	Kollener Vilmos	gyógyszerész	Igló	ásványtani

Szám	N é v.	H i v a t a l.	L a k h e l y.	T u d o m á n y s z a k.
270.	Volny József	kamarai tiszt	Besztercebánya	ásványtani
271.	Sihulsky Alajos	Tornamegye főorvosa	Torna	orvosi
272.	Madarász Rudolf	5 évi orvosnövendék	Rozsnyó	orvos-sebész
273.	Böhm Gusztáv	bányai mérnök.	Lőcse	ásványtani
274.	Styller Leo	v.t.sz. ülnök	Eperjes	ásványtani
275.	Steinhübel Károly	v. t. ülnök	Eperjes	gazdasági
276.	Fekete Ferencz	eperjesi RK. segédlelkész	Eperjes	természettani
277.	Beőr Mihály	Eperjes város főbírája.	Eperjes	gazdasági
278.	Dienes Sándor	Eperjes város plébánosa	Eperjes	gazdasági
279.	Bujanovics Gyula	ábrai jegyző	Eperjes	gazdasági
280.	Csupka Gusztáv	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
281.	Matthäides Gusztó	gyógyszerész	Eperjes	vegytani
282.	Fleischer Gábor	orvostudor	Eperjes	orvos-sebész
283.	Zachar János	tanár	Miskolcz	természettani
284.	Steinhübel Samu	kereskedő	Eperjes	gazdasági
285.	Diosy Ágoston	kereskedő	Eperjes	gazdasági
286.	Jendrzejovszky Felix	bérlő	Eperjes	gazdasági
287.	Kosch Lajos	kereskedő	Szilvás	gazdasági
288.	Dr. Glockner	professor	Eperjes	gazdasági
289.	Schulek Frigyes	professor	Boroszló	ásványi
290.	Kapy Eduárd	főszolgabíró	Eperjes	természettani
291.	Czukur Samu	orvos	Eperjes	gazdasági
292.	Herfurth József	nevelő	Szeben	orvos-sebész
293.	Felix Imre	ág. hitv. lelkész	Eperjes	állattani
294.	Steller Adolf	ügyvéd	Eperjes	természettani
295.	Hedry János	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
296.	Munyay Antal	professor	Eperjes	gazdasági
297.	Horváth Antal	főorvos	Eperjes	természettani
298.	Csupka András	jogtanár	Bártfa	orvos-sebész
299.	Balzám Ignác	főjegyző	Eperjes	természettani
300.	Gazsik Ferencz	váltótörvényszéki oktató	Eperjes	gazdasági
301.	Urbán Antal	sz. k. Eperjes vár. számvevője	Eperjes	életlani
302.	Ördög Dani	nevelő	Eperjes	orvos-sebész
303.	Szkalá Ignác	ellenőr	Eperjes	életlani
304.	Duka Péter	ellenőr	Eperjes	gazdasági
305.	Király János	épitnök	Eperjes	gazdasági
306.	Sárossy György	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
307.	Dessewffy Albert	ábrabíró	Marhány	gazdasági
308.	B. Ghillány József	ábrabíró	Frics	gazdasági
309.	Hedry Erneszt	első alispán	Raszlavicza	gazdasági
310.	Hedry József	ábrabíró	Raszlavicza	gazdasági
311.	Vilecz Jób	mérnök	Bártfajfalu	természettani
312.	Berthóty Sándor	jegyző	Berthót	természettani
313.	Bene Péter	gyógyszerész	Ungvár	vegytani
314.	Eördeogh István	ügyvéd	Eperjes	növény- és állattan
315.	Péchy Kálmán	ügyvéd	Eperjes	gazdasági
316.	Krieger János	t. aljegyző	Eperjes	gazdasági
317.	Sztraka Károly	tanító	Kassa	életlani szak
318.	Schimkó Antal	póstamester	B. Csaba	gazdasági
319.	Szomp János	orvostudor	Eperjes	orvos-sebész
320.	Zimmermann Károly	ev. lelkész	Szepes Olasz	természettani
321.	Laczkó József	főügyész	Hanusfalva	gazdasági
322.	Hodobay András	egyes. gör. lelkész	Eperjes	természettani
323.	Hellner Károly	ügyvéd	Csiresen	gazdasági
324.	Király József	oskolaigazgató	Eperjes	természettani
325.	Bornemisza Kálmán	földbirtokos	Eperjes	gazdasági
326.	Semsey Pál	megyei főjegyző	Ternyén	gazdasági
			Eperjes	gazdasági

Szám	N é v.	H i v a t a l.	L a k h e l y.	T u d o m á n y s z a k.
327.	Semsey Albert	ábrabíró	Deméte	gazdasági
328.	Péchy Ferencz	főszolgabíró	Péchy Ujfalu	gazdasági
329.	Hreblay Arnold	kir. táb. jegyző	Kassa	természettani
330.	Soltész József	lelkész	Eperjes	gazdasági
331.	Engel József	orvos	M. Váshely	orvos-sebész
332.	Blaszy Eduárd,	gazda	Lomnitz	gazdasági
333.	Blaszy Dávid	gazda	Matheocz	gazdasági
334.	Krieger Ágoston	kereskedő	Eperjes	életlani
335.	B. Egloffstein Adalbert	bárá	Soóvár	gazdasági
336.	Lechnitzky József	orv. növ.	Sz. Olasz	orvos-sebész
337.	Lehrer István	gyógyszerész	Esztergom	ásványtani
338.	Berzeviczy Tivadar	főjegyző	Berzevicz	gazdasági
339.	Urbán Károly	ábrabíró	Eperjes	gazdasági
340.	Szmretsányi Ödön	ábrabíró	Daróton	gazdasági
341.	Báno Miklós	ábrabíró	Osztrópataka	orvosi
342.	Zatureczky Laczi	ábrabíró	Harságh	gazdasági
343.	Szinyey Felix	ábrabíró	Sz. Ujfalu	gazdasági
344.	Kementzky József	s. orvos	Héthács	orvos-sebész
345.	Külkey István	s. orvos	M. Szeben	orvos-sebész
346.	Tarsoczky Máté	szepesi XVI. város főorvosa	Podolin	orvos-sebész
347.	Holecz Endre	mérnök	Rozsnyó	ásványtani
348.	Frank Károly	ügyvéd	Matheocz	gazdasági
349.	Szinyey Victor	főszolgabíró	Szinye	gazdasági
350.	Mosel Antal	k. segéd tiszt	Soóvár	ásványtani
351.	Juhoss Gyula	bánya igazgató	Lőcse	ásványtani
352.	Doleschal Gábor	gyakorló orvos	Miskolcz	orvosi
353.	Formanek Alajos	cs. k. ellenőr	Soóvár	gazdasági
354.	Cito Dani	ügyvéd	Kassa	gazdasági
355.	Hazslinszky Frigyes	tanár	Eperjes	természettani

Emlékpénz.

Kassa és Eperjes sz. k. városok a VII-ik gyűlés emlékére az eddigi szokás szerint emlékpénzt is verettek Bécsben Böhm hazánkfiá által, melynek egyik oldala a két város czimerét mutatja, ezen felirással: „A testvéreileg egyesült sz. kir. városok, Kassa és Eperjes MDCCCXXXVI.“ A hátlap közepén ez áll: „Szívesen fogadják az aug. 10—16. egybegyűlt magyar orvosokat és természetvizsgálókat.“ Köröskörül a cser-, fenyő-, bikk- és juharfa-galyakbóli koszoru galand-tekerületein a kirándulási helyek nevei: Ránk, Jászó, Aranyidka, Lipócz, Bártfa, Sóvár, Vörösvágás és Ó-Ruzsin állanak.

B.

MUNKÁLATOK

VAGYIS A

Végzések fogantatása.

1.

Ezen tárgyat kimeríti a méltóságos elnök kivonatban megküldött tudósítása.

A magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott VII-ik nagygyűlése által nekem jegyzőkönyvileg meghagyottakban miképpen történt eljárásomrólí jelentés.

A 12-ik pont határozata értelmében a királyi magyar természettudományi társulat a Petényi-féle kérdésben miképen történt eljárásáról hivatalos jelentéstételre felszólíttatni rendeltetvén, a tisztelt társulat e végett általam f. é. januar 29-kén megkerestetett.

A 14. pont a. betűje szerint a hegyaljai bortermesztő társaság alakítása tekintetéből, mellynek elnöke herczeg Brezenheim Ferdinand, tagjai pedig gróf Andrássy György, Bujanovics Eduard, Richter Alajos, Kassa városa, Patay Sámuel, Patay József, Piller Gedeon, Szirmay Ádám, Soos Ágoston, Nagy Gedeon, Szent-Iványi Endre, Vitéz György, Kesselbauer Károly, és Szabó Dávid urak, általam herczeg Brezenheim Ferdinand ő nagysága a nevezett urak összehívása végett megkéretett.

A 14. pont b. betűje alatt: a növenytani szakosztályi jegyzőkönyv hitelesítése alkalmával a Kassa vidékén talált s előmutatott tövises csimpa (*xanthium spinosum*) gordonnemű növénynek káros hatással elterjedése, s kiirtásának eszközzése iránt az illető hatóságok figyelmeztetni határoztatván, erre nézve nemes Sáros megye m. e. december 10-én közgyűlésben, ns Abauj megye ugyanazon hó 24. s végre Kassa és Eperjes városai szinte azon hó 26-án általam felszólíttattak.

A 15. pontnál fogva: Ns Kassa város küldöttségének bucsuzó beszéde, melly a munkálatokba lett volna felveendő, miután az akkori szónok, mit sajnosan esik jelenenem — gyűlés után rövid időre meghalálozott, ki nem eszközölthetett.

A 17. pontban említett Eperjes város küldöttségének üdvözlő beszéde kieszközöltetvén, Halász Gejza urnak m. e. dec. 16. megküldetett.

A 19. pont értelmében a magyar tudós társaság a magyar régi épületek szemmel tartására és az országgyűléshez e tekintetben intézendő folyamodvány pártolására, kassai megyés püspök ő nagyságával s szab. kir. Kassa városával egyetemben felszólíttatni rendeltetvén, a két utóbbi még közgyűlés alatt, a m. tudós társaság pedig mult évi dec. 16-án általam ez iránt felszólíttatott.

A 20. pont szerint: Bujanovics Eduard ur értekezése „a gazdasági törvényhozásról“ a magyar gazdasági egyesülettel m. é. dec. 16. közöltetett.

A 23. pont értelmében: az értekezők felszólíttattak, miszerint értekezéseiket f. é. januar elsejéig a munkálatok szerkesztőségével közöljék.

A 25. pont a. betűje szerint: a terménykiállítási czikkek összeírása m. é. december 16. megtörtént.

A 25. pont b. betűje szerint: kötelességemül tétetvén annak eszközzése, hogy a bujasenyv és rüh orvoslására megyei kórházak felállítása végett ns Sáros megye által az ország többi hatóságai szólíttassanak fel, ez m. é. dec. 13. Sáros megye közgyűlésében teljesítetett, s általa az ország minden hatóságai felszólíttattak.

A 25. p. d. betűje szerint: az ásványvizek tárgyában állandóan működő választmány, a kikért segédpénz hová fordítása iránti véleményadásra lévén felszólítandó, erről f. é. martius 17-én Sauer tanár urat az ezt tárgyzó jegyzőkönyvi kivonat megküldése mellett értesítettem; miután azonban hozzám mind ez ideig semmi sem küldetett, a magyar királyi Helytartó tanácsnak az illető tervezetet el nem küldhettem.

A 27. pontban kötelességemül tétetett: miszerint Nádor ő főherczegsége félszázados ünnepének örökítésül Pesten felállítandó nemzeti kör-, őrz- és lelenczház iránt — addig is, míg a jövő országgyűlés a magyar orvosok és természetvizsgálók VIII. nagygyűlése által ez érdemben megkerestetnék, — ő fensége egy üdvözlő irat mellett értesítették, az ország minden hatóságai pedig ns Sáros és Abauj megyék által ugyan e célra felszólíttassanak. Ennek folytán a nádori üdvözlő iratot, miután ő főherczegsége épen azon időben kezdett súlyos betegségéből menekülni, melly könnyült állapotát vajha a mindenható engedte volna tovább terjedni! — személyesen át nem adhatván, az Stoffer tanácsos ur által novemb. 15. benyújtott. Továbbá nemes Sáros megye közgyűlésén e tárgy m. é. dec. 13. szönyegre jöven, általa az ország minden törvényhatóságai felszólíttattak, ns Abauj megyének pedig e részben m. é. dec. 24. irtam.

A 36. pont határozatánál fogva a jövő VIII. nagygyűlésre vitatási tárgyakul kitűzött kérdések kihirdetése megtörtént.

A 38. pontban: a temesvári, pécsi, eperjes-kassai emlékpénz bélyegei, mellyek a bécsi pénzverő háznál léteznek, azoknak szerzője Böhm művész által előszereztetni rendeltetvén, a most nevezett művészhez e tárgyban irt két rendbeli levelemre választ mind ez ideig nem vevék, úgy értesültem azonban, mikép a kassa-eperjesi bélyeg a VII-ik nagygyűlés alelnöke által a muzeum számára már által van adva.

Stáhly Ignác ő nagysága, mint a Pécsen tartott nagygyűlésen kitűzött orvosi pályakérdés meghirálására választott bizottmány elnöke, martius 17. általam megkerestetett, miszerint az e tárgybani szükséges lépéseket megtenni sziveskedjék. — Hosszúréth junius 14-én 1847.

Gróf Andrássy György,
mint a VII-ik nagygyűlés elnöke.

Hirdetés.

A magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott VII-ik nagygyűlése határozatából sietnek alulírottak köztudomásra hozni, hogy ugyancsak a magyar orvosok és természetvizsgálók f. évi augustus havában Sopronban tartandó, számszerint VIII-ik nagygyűlésére vitatás és tudományos megfejtés tárgyaiul szakok szerint a következő pontok és kérdések tűzettek ki:

I-ör. Az orvos-sebészeti szakosztályban:

- a) A hagymáz,
- b) A gümőkór,
- c) Az önként kifejtett álmjárás és annak okai.

II-ör. Az élet-, állat-, és növényzeti szakosztályban Petényi Salamon indítványa következtében a következő kérdések fogadtattak el:

- a) Honnan ered, hogy a vakond a víz által elöntött szigeteken a víz apadása után azonnal jelentkezik, holott vizár alkalmakor a többi emlős mind elvész?
- b) Szólitassék fel a gyülekezett, különösen pedig a szaktudósok azon adatok gyűjtésére, melyek a részint már kiveszett (mint például a bölény — bos taurus — vadkecske — capra ibex — s a t.) részint a már kiveszni indult állatfajok (minők a hód — castor felis — hiúz — felis lynx — zerge — antilope rupicapra): természethistóriai tulajdonaik leírása, s emléke meg- és fentartására szolgálhatnak.

c) Soprony megye növényzeti tekintetben.

III-ör. Az ásványtani szakosztály ismétli azon ohajtását, hogy:

- a) Budapest vidékének földismei leírása hozassék létre.
- b) Irassanak le a hazánkban előforduló álnyásványok (Nickelerze), hegyek képletei, határozassanak meg különféle nemei, s adassék elő a kísérletek nyomán kikutatott azon bánásmód, mely szerint a bennök levő különféle érczetek egymástól elválasztani, s így értékesíteni lehessen.
- c) Részletes fejtegetés a soproni kőszénbányákról.

IV. A gazd. és műtani szakosztály a következő kérdések megvitatását tűzte ki magának:

- a) Melyek Sopron megyének legnevezetesebb földterményei?
- b) Mily terjedelemben divatozik a megyében az ugarrendszer? s mikép használtatik az ugar a nemes birtokon? s mikép az urbéri telkeken?
- c) Mi lábon áll az elhírlt rábaközi lótenyésztés, s minek köszöni ez tapasztalt előmenetelét?

d) Melyek a soproni és ruszti bortermesztés sajátosságai? s örvend-e még az ottani híres bor korábbi nagy keletének? s ha nem, mik a hanyatlás okai?

e) Mely vidékein Sopron megyének diszlik leginkább a gyümölcsstenyésztés, s mikép készül a híres soproni asztali gyümölcs?

f) Mi történt eddig Sopron megyében a selyemtenyésztés érdekében?

g) Melyek azon műipari vállalatok, mik Sopron megyében a mezőgazdasággal szoros kapcsolatban üzetnek, s a mikre e megyét természetszerű, s szomszédsági körülményei alkalmassá teszik?

V-ör. A természettani, földrajzi és archaeologiai szakosztály részéről

Az 1845-ki VI-ik gyűlés által kitűzött, de kellően meg nem vitatott kérdés ez alakban újra kitűzetik.

Terjesztessék elő, ugyanaz-e lényegileg, — és miben áll, a melegség, világosság, villanyosság (electricitas), delejség, (magnetismus) tünetényeinek tárgyas oka? és ha nem, adassék elő a nevezett tünetények közötti kölcsönös viszony és rokonság, úgy a mint az eddigi kísérletek, és elmélet nyomán fejlődött.

Ugyan e vándor Egyesületnek 6-ik nagygyűlésében a két testvérhaza közegészségi ügyének érdekében, s annak rendezésére következő pályakérdés tűzetett ki:

Dolgoztassék ki egy Magyarországra alkalmazható rendőrségi és orvostörvényszéki terv, mely a szükséges kútforrásokból levén merítve, egy részről általa honunk emberiségének mind egyetemes mind egyéni élet- és egészségbeli üdve a lehető legtökéletesebb karba helyeztessék, más részről pedig az orvosi rend viszonyai, állása, kötelességei, s jogai megfejtessenek.

Ezen pályakérdésre érkezett munkálatok közül a két legjobbk az idei, vagyis a VIII-ik nagygyűlésben fog a jutalom-díjjal megkoszorúztatni.

A legközelebb lefolyt nagygyűlésen, mely Kassa-Eperjesen tartatott, ngos Kubinyi Ágoston kir. tanácsos és nemzeti muzeumi igazgató ur indítványára az illető szakosztály ajánlatára közakarattal a következő pályakérdés fogadtatott el:

Kell-e, lehet-e, s tanácsos-e, némelly állatokat gazdaság, egészség s kényelmünk tekintetéből kiirtani vagy kevesbiteni? s ha igen, melyek azok, mimódon irtathatnak ki, különösen a két magyar hazát tekintve?

A feleletek beküldendőek lesznek 1848-ik évi május 18-ig a magyar term. társulat elnökéhez, Pestre bérmentesen, idegen kézzel írva, lapozva, bekötve, s a szokott mód szerint jeligés levelekkel ellátva; a term. tud. társulat a bejött munkákat megbírlván, a pályakérdésre bejövendő pénzösszeg két harmada a legjobbnak ítélt munkának, egy harmada pedig a másodiknak fog az 1848-ik évben tartandó m. orv. és természetvizsgálók 9-ik nagygyűlésén jutalomul kiadatni. — Ezek köztudomásra juttatása mellett, a tárgyak és ügyek fontossága tekintetéből is, teljes hazafiúi bizalommal és tisztelettel felszólítunk és kérünk minden barátot, hogy ezen kérdések vitatkozásában és megfejtésében minél számosabban vegyenek részt a legközelebbi nagygyűlésen.

Eperjesen martius 1-jén 1847. Gróf Andrássy György, mint a VII. nagygyűlés elnöke. Dr. Saározy József, mint titoknok.

(1) Mi történt eddig Sopron megyében a helyi orvostudomány fejlődésében?
(2) Melyek azok a tényezők, melyek az orvostudomány fejlődését a leginkább elősegítették?
(3) Melyek azok a tényezők, melyek az orvostudomány fejlődését a leginkább hátráltatták?

7-ör. A természetvizsgálók és orvosok nagygyűlési rendszere.

A magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyűlésének alapszabályai.

Célja ezen gyűlésnek személyes ismeretség, orvosi és természettani ismeretek, tapasztalatok s új találmányok, mennyiben lehetséges, élőszó általi rövid közlése és terjesztése, sőt a gyűlések helyének változtatásával a hazai vidékek helybeli ismertetése is.

Ez évben tartatik ugyan egy második gyűlés még pedig Pesten, szeptember 6-kán és következő napjaiban, jövőre azonban évenként csupán egyszer; azonban minden következő gyűlésnek helyét, mely hazánk majd ama majd eme népesebb vagy főbb iskoláival s jelesebb intézetekkel, nem különben kitűnő természettani ritkaságokkal diszlő városa lehet, mindenkor az utolsó gyűlés határozza meg.

A gyűlésre megjelent minden tag a határidő előtti három nap alatt magát az e végett megválasztandó ügyvivőnél, ki egyszersmind alelnök egy személyben, s jegyzőnél személyesen beírván, belépti jegyet kap.

A szinte előre megválasztott elnök a kitűzött napon megnyitván az ülést, a jelenlevők nevei, úgy az alapszabályok is fölolvastatnak, s a múlt gyűlés óta talán elhunyt nevezetesebb magyar orvosok és természetvizsgálók fölött emlékbeszédek tartatnak.

A külön tudományokkal foglalkozó tagok iránti tekintetből külön osztályok rendeltetnek, ugymint: az orvosok és sebészek, physicusok, geographusok és astronomusok, mineralogusok, geognosticusok, chemicusok és pharmaceuták, zoologusok, physiologusok és botanicusok, végre a veterinariusok és oeconomusok részére; magában értetvén, hogy a résztvevő tagok számához és minőségéhez képest ezen osztályokat szaporítani vagy kevesíteni szabad leszen.

Diplomaticus nyelve gyűléseinknek a magyar, ezen vitetvén jegyzőkönyvünk is, mindazáltal hazai nyelvünkben kevésbé jártas ügyfeleink diákul, sőt saját anyai nyelvükön is adhatják közléseiket.

Utolsó két napon közgyűlések tartatván, ezeken a részletes ülésekben legnevezetesebbeknek tartott dolgozatok vagy fölfedezések újra fölolvastatnak.

Minden választás vagy fontosabb tárgy titkos szótöbbséggel döntetik el, és a szavazásban minden beírt résztvevő tagnak egyenlő joga van.

Utolsó nap kijelentetik a legközelebb tartandó gyűlésnek helye, megválasztatik jövőre az elnök, továbbá az alelnök és ügyvivő egy személyben és a jegyző is, mely utóbbiak a kitűzött helyben vagy annak közelében lakván, szállásokról, kirándulásokról, rendes élelembeli ellátásról, gyűlési termekről, multságokról előre gondoskodni s a sikert jó eleve hírlapok által országszerte közretenni kötelesek lesznek.

Végezetül az elnök befejezi a nagygyűlést

Mint nyilvánosság emberei a tudomány terjedését és polgártársaink művelődhetését vévén különös tekintetbe, a tudományt kedvelő vendégek között minden közgyűlés alkalmával a hely kiterjedéséhez képest elég számú jegyek osztatnak ki.

4.

Pótlólag hozatott s alapszabályul szolgáló nagygyűlési végzések, — melyek az alapszabályokkal egyetemben mindenkor fölolvastatni határoztattak.

1ör. Mindjárt a 2ik nagygyűlésen végzéssé lőn, hogy jövőre két titoknak választassék.

2or. Az 5ik nagygyűlésen az archaeologia, a 2ik t. i. a természettani szakosztályba felvett, (lásd a kolozsvári, vagy is 5ik nagygyűlés jegyzőkönyvének 2ik pontját), — a 7ik nagygyűlésen pedig az 5-ik, t. i. gazdasági szakosztályban a műiparnak nyitott tér (lásd a 7-ik vagyis Kassa-Eperjesi nagygyűlés jegyzőkönyvének 29. pontját.)

3-or. A közületekben fölolvassandó értekezésekre nézve a szakületek minden ovatossággal csak általános, és közérdekű tárgyakat ajánljának, mik közül melyek legyenek, és micsoda módosítással felveendők, a szakületek hivatalnokai a nagygyűlés tisztviselőivel határozzák el; — az első gyűlésen, midőn még a szakosztályok nem működtek, csak kevés, s szinte közérdekű értekezések olvastassanak, és azok megválasztását az erre ejőlegesen a gyűlés illy tárgyban jártas tagjaival tanácskozást tartott tisztviselők határozzák el (lásd a 6-ik nagygyűlés jegyzőkönyvének 15. pontját.)

4-er. A mi pénz a gyűlés munkálatai költségeinek fedezése után fenmaradna, az pályakérdésekre fordítandó. A helyben nem lakó titoknak uti költségekre, s a munkálatok szerkesztőjének a közgyűlésből illő díj ajánltassék (lásd a 6-ik nagygyűlés 15. pontját).

5-ör. A szakok a jövő gyűlésre némelly megvitandó tárgyak-, vagy kérdéseket előre kitűzendenek (lásd a 6-ik nagygyűlés 15-ik pontját.)

6-or. A 7-ik nagygyűlésen a számadások vitelére három évre egy pénztárnok választott, ki egyszersmind a munkálatok szerkesztésére is befolyással legyen. A számadásokrai felügyelés pedig az alelnökre bízott (lásd a 7-ik, vagy is Kassa-Eperjesi nagygyűlés jegyzőkönyvének 5-ik számát C. alatti pontban.)

5.

A közegességi ügy rendezésében a magyar orvosok és természetvizsgálók pécsi nagy gyűlésén kitűzött, s a hírlapokban többször — a begyűlt pénzösszeg mennyiségével — hirdetett pályakérdésre tett aláírások és adakozások, névszerint:

Seitovszky János ó execa 20 arany, gróf Andrássy György 10 arany, Czindery László főispán 10 ft.; ifjabb Majláth György 10 ft., Tersztyánszky Imre püspök 10 f., Schmidt János 2 ar. Würzler Vilmos 2 ar., Grosz Fridrik 1 ar., Eckstein Fridrik 1 ar., Rosenfeld József 1 ar., Barra István 1 ar., egy névtelen 15 ft., Pr. Arányi 4 ft. 30 kr., Dr. Joffe 3 ft., Dr. Wagner János 4 ft. Két névtelen 3 ft., Dr. Stockinger 4 ft. 30 kr., Pr. N. 3 ft., Balassa István ügyvéd 8 ft., Dr. Kovács Endre 9 ft., Dr. Frivaldszky 1 ft., Pr. Balassa 8 ft., Dr. Halász 2 ar. A negyedévi orvosnövendékek s néhány sebész 7 ft. 30 kr., Pr. Töltényi 10 pft., Rupp János 10 pft., Havas Ignác 10 pft., Zlamál Vilmos 2 pft., Sangaletti 2 pft., Gebhard 2 pft., Pr. Reisinger János 2 ar., Csasz Márton 2 ar., Tognio Lajos 1 ar., Nendtvich Károly 2 pft., Nendtvich Tamás 2 pft., Balék Rudolf 1 f., Dr. Hutta 1 ft., Haás Mihály 1 ft., Dr. Höbling Miksa 1 pft., Sauer Ignác 3 ar., Pr. Szöcs 2 ar., Piskovics János 4 ar., Dr. Pfeffer 5 pft., Dr. Papp 1 pft., Dr. Krenmüller 2 pft., Dr. Horn 5 pft., Dr. Elsasser 2 pft., Pr. Bugát Pál 5 pft., Dr. Rosenmann főorvos 1 ar., Dr. Patkovics főorvos 5 ar., Sipkay Manó 1 pft., Tóth 1 pft., Pr. Fabini 1 ar., Bittner Imre 3 ar., Dr. Valla 2 pft., Dr. Hoffer 1 pft., Pulszky Ferencz 4 ar., Orzovenszky Károly 1 ar., — Tormay által Tolnából beküldetett 15 pft. — Heuffel János 1 ar., Vrosda 2 pft., Kanitz 2 pft., Nagy Ferencz 2 pft., Gyorgyevics Miklós 4 pft., Boer Adolf 2 pft., Jacobei János 1 pft., Lemberger Henrik 1 pft., Krainik László 1 pft.

Mind össze 70 arany 199 ft. 30 kr. Balassa János egyetemi tanár a 2-dik jutalmat nyerendő pályamunkának — minthogy az egész összegnek csak negyedrésszével koszorúztatik — 10 aranyat adott. — Az imént közlött adakozások a kifizetés ideje szerint legnagyobb részt még az elhunyt derék Piskovics által a pesti takarékpénztárba tétettek.

II.

A magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott VII-ik nagy gyűlésének

JEGYZŐKÖNYVE.

Csik- sz. Királyi s Krasznahorkai Gróf Andrássy György, ő cs. kir. Felsége aranykulcsos hive, T. N. Sáros vármegye Főispánja, a magyar academia igazgató s tiszteletbeli tagja, mint a magyar orvosok s természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott nagy gyűlésére választott elnök, és Lubóczi s Cselfalvai Pulszky Ferencz a m. academia tiszt. tagja, T. N. Sáros vármegye Táblabírája, mint ezen gyűlésre választott alelnök, előülések alatt, folyó évi augusztus 9-én s következő napjain tárgyalattak.

Első közülés Kassán augusztus 9-én.

1. Elnök ő nm. kor- és czélszerű beszédben elősorolván azon előnyöket, melyeket hazánk termény-kincseinek, a természet-tudományok fonalán legbiztosabban eszközölhető kipuhatolása, a vagyonosságnak, — mint az anyagi jólét fő feltételének érdekében szül; — fejtegetvén továbbá azon jótékony befolyást, melyet hazánk termény-kincseit kimutató statisztikai adatok szerzése a közjóra gyakorol és ezen gyűlések hasznosságát, a nevezett céljai törekvésökből következtetvén, szíves köszönetet mondott a nagy gyűlésnek benne helyezett azon bizodalmaért, minél fogva ez évi elnökévé választotta, továbbá szívből üdvözlölvén, s kitartó együttműködésre szólítván fel a gyülekezet összes tagjait, megnyitá a gyűlést.

Melly megnyitó beszéd több ízben nyilvánított köztetszéssel fogadtatott.

2. Titoknok Saarosy József orvos tudor elnök ő méltóságának a megnyitott nagy gyűlés elrendezése körül kifejtett lelkes buzgalmát; szinte Pulszky Ferencz alelnök úrnak e célra irányzott működéseit; továbbá a beteg titoknok-társai helyét elnöki jóváhagyás következtében pótló Alexy Lajos orvos tudor és Stockinger Imre, a kassai királyi akademiában természettudomány tanárának fáradaimait; nem különben Abauj és Sáros vármegye tisztviselő karának, valamint e két városi hatóságok s leginkább érdemteljes Főbíráknak, e részbeni üdvös intézkedéseiket meleg szavakban megköszönvén:

Az összegyűlt tagok ezen szíves megköszönésben egyetemesen nyilvánított hálával osztottak.

3. Felső Kubinyi Kubinyi Ágoston, a nemzeti múzeum igazgatója s királyi tanácsos ő nagysága, a jelen gyűlésre szép számmal megjelent tagok érzelmeit tolmácsolván, azok nevében megköszönő Elnök ő mlga s a nagy gyűlés tisztviselőinek közremunkálásaikat; szánakozó részvétellel említette ez után, miként a Pécselt megválasztott Titoknokok egyike Horn Ferencz Abauj megyei főorvos munkás törekvéseinek közepette súlyos betegségbe esvén, hivatalát nem folytathatta. Ugyan azért a gyűlést más Titoknok választására felkérte.

Erre ő m. az Elnök kijelentvén miként a Titoknok tiszttel eddiglen helyettesen foglalkozók közül, Stockinger Imre tanárt véli megbizandónak:

A nevezett tanár köz megegyezéssel elválasztott; — és Elnök ő m. megtisztelő kegyeségeért, úgy mint a tudós gyülekezethez meglőző bizalmaért tisztelet-teljesen rebegvén háláját, a titoknoki széket elfoglalta.

4. Olvastattak a m. orvosok s természet vizsgálók nagy gyűlésének legfelsőbb kir. jóváhagyással megerősített alapszabályai.

5. Felolvastattak a Pécselt tartott VI. nagy gyűlés jegyzőkönyvének azon pontjai, melyek a jelen nagy gyűlés figyelmét, illetőleg rendezését igénylik, jelesen:

A) Az ötödik szám alatti b) pontra és 17 számra vonatkozólag, olvastattott a VI. nagy gyűlés Elnökének levele, melyben arról értesíti a jelen nagy gyűlést, miként a nm. M. K. Helytartó Tanácsot alázatos folyamodványban megkérte legyen, hogy a két testvér hon ásványvizeinek megvizsgálására némi pénzösszeget p. o. évenkénti 1000 p.frtot utalványozni méltóztatnék; s egyszersmind mellékletben megküldi a nm. magyar kir. Helytartó Tanácsnak, e tárgyban keletkezett királyi kegyes intézvényét, melynek értelmében előlegesen egy terv elkészítendő arról, hogyan fogna az öszlet a kitűzött célra fordítani:

B) A 9-ik számot illetőleg nsgos Kubinyi Ágoston jelenté, miszerint a németországi orvosok és természetvizsgálók múlt évben Nürnbergben tartott gyűléseire kiküldetéséhez képest szándékolt elutazása, gyengélkedése miatt elmaradt, és követ-társával együtt bocsánatot kért a nagy gyűléstől, hogy e részben hivatásának meg nem felelhetett. —

C) A 15-ik szám harmadik pontja felolvastatván, ngos Kubinyi Ágoston mint a 6-ik nagy gyűlés alelnöke, tehát a határozat értelmében a pénztárnak felügyelője, előadá hogy a pénztár rendes kezelését felette nehezíté azon körülmény, miszerint ő nsga mint alelnök Pesten, a pénzkezeléssel szinte megbizott titoknok pedig Pécselt lakott. Ezen nehézségek és akadályok pedig azonnal megszűnnének, ha a pénztárnak kezelése és számvitel egy a közbizodalmat bíró egyénre bizatnának. Indítványozá azért, hogy választatnék több évre egy pénztárnok, ki a számadást vinné s a gyűlés munkálatainak szerkesztésére is befolyással lenne. Erre elnök mlga megjegyzé, hogy a pénzkezeléssel megbizandó egyént három évre kívánná megválasztatni — úgy hogy működéseit, a hetedik gyűlésen

Melly levél és királyi intézvény a miként teendő további intézkedés iránt adandó vélemény végett, a vegytani szakosztálynak kiadatott.

megkezdven a kilenczediken végezné Melly javallat köztetszéssel fogadtatván, elnökileg e hivatalra ajánltatott Halász Geiza orvos tudor, ki a mult évi nagy gyűlésen a titoknoki hivatalt dicséreteken viselte:

Erre Kubinyi Ágoston ő nsga, rend és pontosság tekintetéből javallá 1. hogy a pénzkezelést az alelnök minden figyelemmel tartsa, 2. a számadások minden nagy gyűlés első napjaiban adassanak be;

D) A 15. szám ötödik pontját illetőleg:

E) A 25-ik szám a) pontja alatti Halász Geiza indítványozta orvos-törvényszéki és rendőrségi terv kidolgozását tárgyzó pályakérdésre vonatkozó határozatra nézve, kijelentette maga az indítványozó, hogy azt a mult nagy gyűlés tisztelt elnöke egész terjedelmében fogatosította. A szerzői díjra aláírt összeg befizetett része a pesti takarékpénztárba betétezt, részint az indítványozó, részint Piskovics János által; s egyszersmind a gyűlésnek egy folytatólag aláírandó ívet nyújtván be, annak pártolására a gyűlést fölhivta, mire Elnök ő mlga 10, az alelnök 4 arannyal megnyitván az aláírást:

F. A természettani szakosztály jegyzőkönyvének 11. szám alatti határozatát illetőleg, Petényi Salamon jelenté: miszerint a görliczi természet-vizsgáló társulatnak, a kért meteorológiai szemléletet, azon szives kérelemmel megküldötte legyen, hogy mind vételéről, mind leendő hasznáról értesítsék, de eddigelé választ nem kapott:

Mi tudomásul vétetett

Az ajánlott orvos tudor egyetemes akarat-
tal és közfelkiáltással pénztárnoknak választatott

Melly okszerű javallat egyértelműleg elfogadtatván végeztetett: hogy ez állandó határozat gyanánt, az alapszabályok után minden nagy gyűlésen felolvastassék.

A szakok új kérdések kitűzésére utaltatnak.

Az aláírási ív az illető szakosztályra áttétetni rendeltetett.

G) Petényi Salamon előadja, hogy a 4-ik nagy gyűlésben általa 24 darab arany pályadíj mellett kitűzött pályakérdést a természettudományi társulat bíráló küldöttségének egyhangú ítélete szerint díjoszorút érdemelve, Mocsy Mihály orvos tudor fejtette meg, és a 24 darab aranyat, a koszorúzott, de jelen nem lévő szerzőhöz juttatás végett elnöki kézbe letévé, jelenté, miként Mocsy Mihály ezen munkáját rövid vázlatban, magának a szerzőnek megbízásából, a nagy gyűlés előtt felolvasni szerencsés leend. Ezen jelentés kapcsában olvastatott egyszersmind a koszorús szerzőnek e nagy gyűléshez intézett levele, melyben Reizinger János K. T. egyetemi tanárnak ezen munkálajára vonatkozó bírálatát felolvastatni kéri.

6. Ezen nagy gyűlés előterve felosztatván és elfogadtatván Elnök ő mlga kijelenté: miként a programmból kimaradt kassai polgári lövelde megsemmisítés végett, sőt a vendégeknek tetszés szerinti részvételre is délutáni két órától estig nyitva leend. Továbbá a szakosztályok alakítása és elrendezésére fordítván figyelmét, erre elnökileg felkérte:

E munkalat vázlatának felolvasása a második közülésre határozatván, a pályadíj kitűzött 24 aranyat, Elnök ő mlga Halász Geiza orvos tudornak, mint a koszorúzott szerző meghatalmazottjának általadás végett kézbesítette. Reizinger János bírálatának felolvasása azonban, mivel a k. m. természettudományi társulattól e tárgyban a nagy gyűléshez semmi hivatalos jelentés nem érkezett, ez uttal lehetlenné vált.

Az 1-ső orvos-sebész szakosztályban:

Bene Ferencz ő nsgát.

A 2-ik természettani, földrajzi, csillagászati és archeológiai szakosztályban:

Gróf Kemény Józsefet.

A 3-ik földisme, ásvány-, vegy- és gyógyszer-tani szakosztályban:

Kubinyi Ferenczet.

A 4-ik élet-állat és növénytaniban:

Kubinyi Ágoston ő nsgát

Az 5-ik gazdasági és barmászati szakosztályban:

Richter Alajos jászói prépost ő mlgát.

A szaküléseket illetőleg határozatott: miszerint az 1-ső és 5-ik számú sz. osztály reggeli 8, a második 9, — a harmadik 10, — a negyedik végre 11 órakor fogják üléseiket kezdeni.

7. Olvastattak a nagy gyűléshez intézett következő hivatalos levelek:

a) A magyar academia,
Természettudományi társulat,
A buda pesti orvosi egyesület,
A Nemzeti Muzeum

A gazdasági egyesület
Az ipar egyesület s a t. üdvözlő levelei.

b) Abaúj megyének levele, melyben Elnök ő mlgának felszólítása következtében, ezen nagy gyűlés céljainak elősegítésére tett intézkedéseiről jelentést téstzen.

c) Sz. kir. Sopron városának levele, melyben a magyar orvosok és természet vizsgálók 8-ik nagy gyűlését kebelébe meghívja.

d) Bártfa sz. kir. város levele, melyben jelenti, hogy tanácsi határozat következtében a bártfai fürdőbe kiküldendő nagy gyűlési választmányt szabad szállással s közebéddel látandja el.

e) A kir. kassai academia,
A nagy váradi kir. academia,
A pécsi lyceum,
A po'sonyi evang. lyceum.

f. Scitovszky János pécsi püspök ő nagy mlgának levele, melyben meghívásáért köszönetet mondván ő Excellentiája sajnálattal jelenti, hogy gyöngéledő egészsége miatt a gyűlésben részt nem vehetett.

g) Gróf Teleki József Erdély fő kormányzójának levele, melyben meghívásáért köszö-

Hálás köszönettel fogadtatván az utolsó közülésben újabban fölvetetni határozatott

Köszönettel fogadtatott.

tet mondván ő mlgá jelenti, hogy hivatalos foglalatosságai miatt e nagy gyűlésben meg nem jelenhetett.

h) Gróf Széchenyi István levele, melyben ha véletlen akadályok nem támadnak, megjelenését ígérte.

i) A szomolnoki fő bánya-felügyelőségnek két rendbéli levele, melynek elsejében arról tudósítja a gyűlést, hogy a meghívást közhirrre tette; a másodikban arról tudósítja, hogy a gyűlésnek fogadtatására és az ezüst foncsolási vegyfolyam értelmezése iránt Aranyitkán a célszerű rendelkezéseket megtette.

k) Bugát Pál a magyar természettudományi társulat másodelnökének levele, melyben e nagy gyűlési munkálatok jövedelmeinek egy részét a természet tudományi társulat pénztárába követeli:

8. Kubinyi Ágoston mint az iparegylet egyik megbízottja, szóval előadván, miként az iparegyletnek e nagy gyűlés eleibe írásban terjesztett kívánata oda terjedt, hogy ezen nagy gyűlésekben külön hatodik szakosztályban működhetnék, ezen kívánat azonban a programm helybenhagyása után már nem lévén teljesíthető indítványozá, miszerint az iparegylet küldöttei, és más iparkedvelők a különben is rokon gazdasági szakosztályban működneének Erre Török János azon észrevételt tette, hogy a műiparral más tekintetben szinte rokon vegytani szakosztályban is részt vehetnének; és az alelnök kijelentvén, hogy egy műipari szakosztály alakítása iránt javallatot szándékozik tenni — határozatott:

Hogy az iparegylet megbízottjai, és más műipar barátjai, jelenleg szabad választás szerint, a gazdasági, vagy vegytani szakosztályban mű-

ködjének. A műiparnak alakítandó 6-ik szakosztály iránti terv elkészítésére Pulszky Ferencz alelnök előlülése alatt: Kubinyi Ágoston, Kubinyi Ferencz, Rombauer Godofrid, Balogh Pál, Szentimrei Endre, Piller Gedeon, Farkassányi Sámuel, Kis Károly, Török János, Nendtvich Károly és jegyző Stockinger Imre tagokból álló választmány neveztetett ki.

9. Grosz Frigyes orvostudor a nagy gyűlés tagjai közt „Statistikai adatok a Nagy Váradon 1830 óta létező szegény szembetegek gyógy-intézetének működéseiről“ czimű könyvét kiosztván, erről fölolvastott értekezésében fejtegeté: milly üdvös és szükséges a szegény sorsu szembetegek, és gyógyítható vakok szembántalmainak orvoslására, Magyar- és Erdélyország több helyein gyógy-intézeteket alakítani. Mellyek értekező véleménye szerint, legsikeresebben emberbaráti szeretet ébresztette jótékony egyesületek útján volnának fölláthatók. Mire Kubinyi Ferencz ezen korszerű indítványt elvileg pártolván, javallá s kívánatosnak látá, hogy főherczeg Nádor ő felsége félszázados ünnepének emlékezete, egy nagyszerű jótékony intézet megalapításában örökítenék.

10. Elnök ő mlga a 6-ik nagy gyűlés számadásának megvizsgálására

Ezen kettős indítványnak üdvös és czélszerű voltára nézve közös lévén a megegyezés, fogantatosithatásuk iránt, terv kidolgozásra, Ocskai Ocskay Antal kassai megyés püspök elnöklete alatt gróf Kemény József, Bene Ferencz, Kubinyi Ágoston, Patay Sámuel, Kelycz István, Kubinyi Ferencz, Zipser Endre, Baranyai István, Grosz Frigyes, Arányi Lajos, Vajnarovich József, Kis Antal és jegyző Halász Geiza tagokból álló választmány neveztetett ki.

Nsgos Bene Ferencz elnöklete alatt, gróf Kemény József, Kubinyi Ágoston, Jónás József, Patay Samu, Arányi Lajos, Petényi Salamon, Török János, Nendtvich Károly, Halász Geiza, és jegyző Saarosy József urakból álló választmányt kérte föl.

Második közülés Kassán augusztus 12-én.

A szép számmal egybegyűlt tagokat Elnök ő mlga üdvözölvén:

11. Felolvastatott az első közülés jegyzőkönyve és kevés módosítással helybenhagyatott.

12. Az első közülés jegyzőkönyvének 5. sz. alatti g) pontját illetőleg, alelnök Pulszky Ferencz azon észrevételt tévén, hogy a Petényiféle pályakérdésnek Mocsy Mihály orvos tudor általi megfejtéséről, és a kitett jutalom elítéléséről, mit az ügyfolyam rendje követelt volna, a jelen nagy ülés hivatalosan értesítve nincsen: ohajtja, miszerint a term. tudom. társulat, a tárgyról adandó hivatalos jelentésére felszólíthatnék. Felkérte egyzersmind a term. tud. társulat ezen gyűlésben részt vett tagjait, hogy e részben nyilatkozataikkal a kérdést felvilágosítsák. Mire Kubinyi Ágoston és Petényi Salamon biztosítván e nagy gyűlést a term. tudományi társulatnak e részbeni eljárásáról, de osztván a tisztelt alelnök, ennek felszólítása iránti ohajtását:

13 Pulszky Ferencz alelnök a vörösvágási opálbányákról értekezett, előadván azoknak történetét, említvén Fejérváry Gábor a nemes opál keresésében felfedezett jobb rendszerét, s egyéb érdemeit; átment velős taglalása azután a nemes opál különböző fajaira, bányászati s földisme viszonyaira, végre figyelmezteté a gyűlés tagjait a bányákba kiránduláskor megtartandó szabályokra.

Az indítvány közösen pártoltatva elfogadtatott és a kir. magy. term. t. [társulat hivatalos jelentésére fölszólítandó.

Ezen nagy tárgy-avatottsággal irt értekezés mint e nemben eddigelé a legelső, egész kiterjedésben a munkálatok közé felveendőnek ítéltetvén, annak beadására a tudós értekező sokszoros éljenekkel felkérte.

14. Olvastattak a szakülések jegyzőkönyvei:

a) Gazdasági és barmászati szakosztályi Török János által.

b) Az állat-élet és növényteni szakosztály jegyzőkönyve Kovács Gyula által.

A fölolvadó előmutatván egy a kassai vidéken talált tövises csimpa (*xanthium spinosum*) élő példányát, ennek szapora elterjedéséről s a legelőkre nézve hosszú élesen hegyezett tövisainél fogva káros voltáról szóllott; felhíván a gazdákat, hogy ezen még e vidéken ritka növény kiirtására szövetkezzenek.

15. Nemes Kassa város küldöttsége érzékenyen tolmácsolá az egész város örömét a természetvizsgálók megérkezésén, de annál nagyobb fájdalmát az elválásért. Bucsúszavaiban az üdvözlő gyűlésnek minél több sikert; a mlgos Elnök s alelnök fárada maért hálás köszönetet; a gyűlés összes tagjainak legszebb jövőndőt óhajtvá rebegett.

Ezen szakosztály indítványát, miszerint egy hegyaljai borttermesztő társaság alakítása iránt választmány neveztessek, a nagy gyűlés is helyben hagyván, felkéretnek ezen választmány elnökül herczeg Breczenheim Ferdinand ő mlga; tagokul gróf Andrágy György, Bujanovich Eduard, Richter Alajos, Kassa városa, Patay Sámuel, Patay József, Piller Gedeon, Szirmay Ádám, Soos Ágoston, Nagy Gedeon, Szentimrey Endre, Vitéz György, Kesselbauer Károly, Szabó Dávid.

Minek következtében határozatott, hogy az illető megyék és városok törvényhatóságai az említett növénypéldányok megküldése mellett, kiirtásának eszközzésére elnökileg fölkéressenek.

Ezen bucsúszózatra Elnök ő mlga felhívá kiküldötteiben a városi közönséget, miszerint a közczélra velök testvérileg egyesült Eperjes városába átmenendő magyar orvosok és természetvizsgálók nagy gyűlését követve; az elválás szomorú óráját a gyűlés teljes befejezéséig halasztának el.

Bene Ferencz kir. tanácsos ő nagysága a nagy gyűlés nevében a nemes városnak kiküldöttei előtt a magyar orvosok és természetvizsgálók gyűlekezetének elfogadására tett czélirányos intézkedéseért, szíves köszönetet szavazván, a gyűlés eloszlott.

Harmadik közülés Eperjesen augusztus 14-én.

16. Pulszky Ferencz alelnök a gyűlést melegen üdvözlő szavai után, az egyesületek életéből meritett következtetésekkel kifejté, miképen egyesületeknek is hivatása, az összevágó tudományok minél több osztályzatát felkarolni s egybeforaszítani; e gyűlések érdekében indítványozá, hogy a történeten s ipar szinte a gyűlésekbe felvételén, azoknak egy szak nyitassék.

17. Eperjes városa küldöttsége s ennek szószólója nyilvánítá sz. k. Eperjes városa örömét, hogy a természetbuvárokat néhány napra kebelében fogadhatja; kikhez polgárai nem csak a magyar szív legtisztább nyilatkozatából, a vendégszeretetből, de a természettudomány eránti vonzalomból is ragaszkodnak.

18. Hitelesített a mult közülés jegyzőkönyve.

19. Olvastattak a szakosztály jegyzőkönyvei.

a) A második szakosztályé.

Ezen szakosztályból indítványozott meteorológiai társulat feladatát a közülés inkább egyesek szorgalmától várja.

Ezen lelkes részvétellel fogadott beszéd indítványt magában foglaló részére választmány lévén már kiküldve, annak javallata elváratik, a választmányba még két új tag nevezetett ki: Beör Mihály Eperjes városa főbirája, Arányi Lajos tanár.

Ezen üdvözlő beszédet nagy tetszéssel fogadván az ülés, mind ezen üdvözlő, mind pedig a 2-ik közülésben Kassán tartott bucsúzó beszéd, egész terjedelmükben a munkálatokba felvételni rendeltettek.

Ugyan csak e szak által a kassai templom eránt, a megyés püspökhöz s a városhoz intézendő levél elfogadtatott.

Úgyszinte hogy a közülés kebléből két rendbéli levelet küldjön ki.

Az első maga idejében az akkori közülés által a legközelebbi országgyűlésének volna beadandó; ez utóbbihoz azért folyamodván, hogy a közmunkák előtervei készítése közé fogadja be az érdekes magyar régi épületek szigorú felvételét, kiadását, és azoknak megújítására szolgáló tervezeteket is.

A második kérelem-levél a magyar tudós társasághoz volna intézendő azt felkérve, hogy addig is míg az országgyűlés intézkedéseit e tárgyban megteendi, ő tartsa szemmel az érdekes régi épületeket, valamint folyamodásunkhoz, melyek az országgyűlésnek beadandók, ő is csatlakozzék.

Ezen indítványok elfogadtattak s végrehajtasuk végett Elnök ő mlga felkérte.

b) Az orvos-sebész szakosztály jegyzőkönyve.

A jegyzőkönyv egyik pontjára vonatkozólag Elnök ő mlga nyilatkozta, mikép ő nagy szerencsétlenségnek tartja, hogy a testet és lelket nemzedékről nemzedékre sülyesztő bujakór mindinkább terjed. Minek az is tetszik egyik okát tenni, hogy a kór számtalan egyénektől, midőn még a segítség s tökéletes gyógyítás eszközölthetnék, nem csak elhanyagoltatik, de el is palástoltatik; ilyen kór a rüh is.

Miért ő mlga a szakulást megkérendőnek véli, miszerint e kórok gyógyítása s kifejlődése akadályoztatására nézve czélszerű javallatot ajánlana.

c) Olvastatott a harmadik szakosztály jegyzőkönyve Nendtvich Károly által.

20. Bujanovich Eduard értekezik a magyar

gazdászatról általában, s különösen annak némely részeinek törvényes rendelkezés által jobb karba helyeztetését sürgetvén.

21. Petényi Salamon felolvasása Mocsy Mihály koszorúzott pályamunkájának kivonatát.

22. Az előtervben foglalt Bártfa, Lipócz és Oruzsinba küldendő választmányok Elnökeül felkérte:

Ngos Bene Ferencz a bártfaihoz,

Dr. Czipser Endre a lipóczihoz,

Gróf Kemény József az oruzsinihoz.

Negyedik közülés Eperjesen augusztus 16-án.

23. Elnök ő mlga megnyitván az ülést, olvastatott a harmadik közülés jegyzőkönyve, mely kevés módosítással meghitelesítvén, a nagy gyűlés munkálataiban felvételre rendelt értekezések beadása iránt, elnöki előterjesztés értelmében határozottatott:

Melly értekezés több vélemény árnyéklatok megvitatása után, egész terjedelmében a munkálatokba felvételre, és az a magyar gazdasági egyesülettel, melyet mind tárgy mind tartalomra nézve legközelebből érdekel, közöltetni rendeltetett.

Melly felolvasás figyelemmel hallgattatván, e munkának kinyomtatása végett a szerző kívánsága szerint aláírási ív nyittatott, melyet ő mlga az Elnök 20, az alelnök 10 példánnyal aláírván, a többi tagoknak általadott.

Mire az Elnökségek elfogadtatván, a választmányokban részt venni kívánók megkértettek, hogy az iránt neveiknek e végre nyitott ivekre történő feljegyzésivel nyilatkozzanak.

Hogy az illető értekezők felszólíttassanak: miszerint elfogadott értekezéseiket jövő 1847 január 1-ső napjáig, a munkálatoknak kijeleendő szerkesztőséghez bérmentesen beküldeni sziveskedjenek, ellenkező esetben a munkálatokba, mely-

24. Olvastattak a nagy gyűléshez intézett következő hivatalos levelek:

a) A bécsi cs. k. tudom. egyetem válaszevele, mellyben a nagy gyűlésre meghívásaért köszönetet szavaz.

b) A görliczi természetvizsgáló társulat levele, mellyben képviselőjévé Zipszer Endre tanárt hatalmazta föl.

c) A felső lauziczi tud. társaság, meghívásaért köszönetet szavazó levele.

25. Olvastattak a szakülési jegyzőkönyvek, jelesen:

a) Az állat-élet és növénytan szakosztály jegyzőkönyve, mellynek 5-ik pontját illetőleg

lyek nyomtatásának az illető kéréselmezések fő akadályai, fel nem vétethetnek.

Tudomásúl vétettek.

Határozatott: hogy a terménykiállítás e szakra vonatkozó tárgyainak megsemlélésére küldött választmány elkészített, a munkálatokba felveendő jegyzékeit, a munkálatok szerkesztőségének adja be.

Továbbá e szakosztálynak indítványilag kifejezett azon kérelmére, miszerint ezen nagy gyűlés munkálatai, elnök ő mlgának arczképével díszítenének föl: Elnök ő mlgá e kívárat teljesítését igérvén, az ülést megörvendeztette, s nyájas nyilatkozata egyhangulag szavazott köszönettel fogadtatott.

b) Az orvos-sebész szakosztály jegyzőkönyve. E szakosztályban, elnök ő mlgának a bujasenyv és rüh orvosoltatása iránt tett kérdésére közmegállapodás történt abban, hogy ezen bajok orvoslására, városi és megyei külön kórházak, vagy a létező kórházakban — külön osztály lenne alapítandó, hova a betegek bevitetnének; sőt bemenni kényszeríthetnének. Említés nélkül nem hagyható mit Bene Ferencz ő nsága előadott, mikép a bujakór elterjedésének egyik főoka a katonai laktanyának hiánya.

Megkérített elnök ő mlgá, mint egyszersmind Sáros vármegye közszeretű tiszteletű főispánja, hogy irányozza oda a dolgot, miszerint méltóztassék felszólítani Sáros vármegyét, s a többi megyei hatóságokat, hogy a bujakór és borkütegek orvoslása iránt, mind törvényhozási befolyásuk, mind pedig addiglan is a kórházakban e bajok orvoslására föllállítandó külön osztályok által, gondoskodnának; nemes Sáros vármegye e célra föllállított nagyobbserű kórházát mintául vevén. Ennek fogantatását elnök ő mlgá meg is ígerte.

c) A természettani földrajzi, csillagászati és archaeologiai szakosztály jegyzőkönyve, mellynek folytán Henselmann Imre szakjegyző indítványba hozta, miként Fejérváry Gábornak, ki világhírű gyűjteményét különös szivességgel engedé ezen gyűlekezetnek kellemteljes szemlélésre s tanúságdús vizsgálódásokra, nyilvános köszönet szavaztassék.

Ezen indítvány alkalmat nyújtott a gyűlekezet mindegyik tagja kebelében rejő hálának kitörésére, melly a jelen volt derék régiségbuvár iránt hangos éjlenekben nyilvánult.

d) A földisme-ásvány vegy- és gyógyszer-tani szakosztály jegyzőkönyvének folytatása. Ennek 17. pontjában javaltatván, hogy a nagy mlgú Helytartó Tanácsnak kegyes intézménye, mellynek értelmében egy terv kidolgozandó arról, miként fog a netalán utalványozandó pénzösztet az ásványvizek vegytani osztályozására fordíttatni, minden csatolmányokkal az e tárgyban Pesten állandóan működő választmánynak, a végből küldessék el: hogy kidolgozván a tervet, azt a nagymlgú Helytartó Tanácshoz terjessze föl. Ezen javallat taglalás közben oda módosítatott, hogy Elnök ő mlgá mint utódja az elnökségben a nm. pécsi püspöknek, kihez az intézvény mint 6-ik nagy gyűlés elnökéhez küldetett, az állandó választmány által kidolgozandó tervet annak idejében a nagy mlgú Helytartó Tanácshoz terjessze föl.

Mire ő mlgá késznek is nyilatkozott.

c) A gazdasági és barmászati szakosztály jegyzőkönyve.

26. Olvastatott mlgos Ocskai Ocskay Antal kassai megyés püspök elnöklete alatt kiküldött választmány, Grósz Fridrik indítványát illető tanácskozásának következő eredménye. Bár mennyire ohajtaná is a választmány, hogy a szem-betegeknek kórházak nyitassanak jelenleg, egyebet nem tehet, mint hogy az e mezőn nem kis járatosságú indítványozót, javallata miképeni kivitele iránt, kimerítő terv kidolgozására, s a jövő nagy gyűléseni benyújtására fölszólítja.

27. Olvastatott ugyan azon választmánynak, Kubinyi Ferencz indítványa iránt beadott jelentése. Ennek értelmében, miután Bene Ferencz ő nsga előadása után a legjótékonyabb intézetekhez tartoznának a kór- örült- és lelenczházak, mellyek akármellyike emeltetnék, mélyen tisztelt Nádor Ispánunk félszázados ünnepének emlékére, mindegyik nagyszerű emlék volna; tekintve még is a sürgető szükségét sok szempontból első lenne egy országos kórház, melly az orvosok kiképeztetésére legjótékonyabb befolyással lenne, és ha az egyetem a polgári kórházzal egybeolvasztatnék, nem kerülne az országnak erejét megfeszítő költségekbe; azon felül a kerületi kórházaknak mintául szolgálhatna:

A választmány mind ezekről meggyőződén, a nagy ünnepély nagyszerű emlékéül, egy Pesten felállítandó országos kórházat, mint legüdvösb jótékony intézetet ajánlott. Felállítása tervének kidolgozására az e téren bőtapasztalású, nemes keblü indítványozó ő nságát megkérte, ki a kidolgozott tervet, a jövő nagy gyűlésnek bemutatni megígérte; mikoron is ezen jótékony intézeti ügynek pártoló előmozdítására, az országos rendek lennének a választmány szerint felkérők.

Erre semmi észrevétel nem történt.

Elfogadtatott.

A választmány ezen jelentését köz megegyezéssel elfogadván a közgyűlés, elnök ő mlgát megkérte, hogy fenséges főherczeg Nádorunkhoz félszázados ünnepélye alkalmával, a nagy gyűlés nevében intézendő üdvözlő feliratban, ezen intézet ügyét is említésbe hozná; egyszersmind Sáros és Abaúj megyék útján a többi megyéket is az indítványozott országos kórház pártolására megkérné, az e tárgyú kérő levélhez csatolván Bene Ferencz ő nsga az említett kórház felállítását sürgető okokat magában foglaló kéziratának másolatát. Minek teljesítésére elnök ő mlga ígérte adni kegyeskedett.

28. Kubinyi Ágoston ő nsga a munkálatok ki általi szerkesztéséről kérdést támasztván, az iránt véleményét abban fejezte ki miszerint legczélszerűbbnek találná és ohajtaná, hogy azok Pesten szerkesztessenek, és pedig Halász Geiza pénztárnok által. Ugy azonban, hogy Arányi Lajos egyetemi tanár és Török János e vállalatban segéd kezeket nyujtanának a pénztárnoknak.

29. Olvastatott Pulszky Ferencz elnöksége alatt kiküldött választmánynak jelentése, melly azon kettős indítványra küldetett ki, miszerint a történeten s statistikának és műiparnak számára külön 6-ik szak nyitassék; ez véleményét következőkben terjesztette elő:

a) A tisztelt alelnök indítványát tekintve, a történet alapja lévén az archaeológiának, a választmány különben is amazt ebben foglaltak hiszi.

b) Az iparegyesület kívánatát illetőleg a műipar az 5-ik szakosztályhoz csatoltassék, és ezen szakosztálynak ajánltassék, hogy már most a jövő nagy gyűlésen megvitatandó kérdések kitűzésében a műiparra is figyelemmel legyen.

Ezen kérdés taglalása folytán azon állapodott meg a közülés, hogy munkálatai Pesten, elnök ő mlgának befolyásával, Halász Geiza által, Arányi Lajos, Török János, Nendtvich Károly, Petényi Salamon, Henselmann Imre és Hanák János mind meg annyi szakok képviselőjének közremunkálásával szerkesztessenek.

c) Az iparegyesületnek szintúgy, valamint minden közintézetnek, mely magát levelezés vagy küldöttjei által ezen gyülekezettel kapcsolatba teszi, a nagy gyűlés munkálataiból egy tisztelet példány küldessék.

A választmány ezen jelentése közülésileg helybenhagyatván, azon kérdés keletkezett, vajjon ennek e pontja a külföldi közintézetek és társulatokra akképen nem volna-e kiterjeszthető, hogy azoknak a gyűlések munkálatai német nyelven, millyen p. o. dr. Zipszer Endre az első három nagy gyűlésről szóló ismertetése, megküldetnének.

Ezen kérdés taglalása közben a közülés érdekeinek a külfölddel ez útoni tudatásaért Dr. Zipszer Endrének szíves köszönetet szavazván, elhatároztatott, miszerint a munkálatokból példány jelenleg még egy külföldi intézetnek vagy társulatnak sem fog küldetni.

30. Elnök ő mlga a jövő nagy gyűlésen megvitandó kérdéseket leginkább a gyűlés vidéke érdekeinek előmozdítására ohajtván irányoztatni, indítványt tön, hogy azoknak kitűzésével egy kinevezendő választmány bizattatnék meg. Ezt Kubinyi Ágoston inkább a megválasztandó tisztségviselőkre vélvén bizandónak, azon esetre ha a jövő nagy gyűlés helyül Sopron városa választatnék három tárgyat ajánlott.

1. Irrattatnék le természettudományi tekintetben a Fertő tava.

2. Sopronnak gazdaság-ágai.

3. A soproni köszénbányák.

Mire Bene Ferencz ő nsga előadá, hogy ezen gyülekezetek célja lévén rövid idő alatt legtöbb lehétőleges ismereteket szerezni, ezen cél elérhetése tekintetéből kívánatos volna a kört, millyben működnek kiterjesztetni; ohajtaná azért Vas vármegye természettudományi s orvosi tekintetbeni leírását is; továbbá Fertő tavának befolyását az egészségre, és hasznos vagy káros voltát a gazdaságra nézve, kapcsolatban arról adandó

véleménnyel, miként lennének netalán káros befolyásai elhárítandók.

31. Elnök ő mlga őszinte a gyűlés céljait elősegítő szándokkal indítványozá: miszerint elvül tegyék és mondják ki határozottan a magyar orvosok és természetvizsgálók, hogy a gyűlések folyama alatt lemondván minden időt vesztegető vendégeskedésekről, röviden s megszabott áron akarnak ebédelni. Elnök ő mlgának vitatkozás alatt némileg módosított indítványára végeztetett:

Hogy a magyar orvosok és természetvizsgálók gyűlése, céljának könnyebb elérhetése végett, idő- s költségkimelés tekintetéből kívánja a hosszantartó s nagyobb költséggel járó lakomáknak ezentűli megszüntetését; meghagyván az illető tisztségviselőknak, hogy a nagy gyűlés fogadására teendő intézkedéseik közben, ez ohajtásnak valósitására figyelemmel lenni kötelességöknek ismerjék.

32. Felolvastattak következő értekezések:

a) Kis Antal orvos tudor által a hullák felbontása szükségességeről.

b) Krieger Ernő Tivadar az oruzsini vidék és barlangról helyzeti és természettudományi tekintetben.

c) Petényi Salamon különös tárgyszeretettel értekezett arról, hogy a természettudományok minden helyet érdekessé és becsessé tesznek; a különben is érdekes tájak és helyek érdekeit és becsét pedig sokszorozzák és élvezeteiket fűszerezik.

Ötödik közülés Kassán augusztus 17-én.

33. Hitelesítettett a 4-ik közülés jegyzőkönyve.

34. Olvastatott a számadások megvizsgálására kiküldött választmány hivatalos jelentése.

Helybenhagyatott, s illetőleg elfogadtatván egész kiterjedésben, ő mlga a befoglaltak esz-

közlésére, felkérte; egyszersmind a választmány jelentése // alatt a közgyűlés jegyzőkönyvéhez csatoltatni rendeltetett.

35. Olvastattak a szakülési jegyzőkönyveket, jelesen:

a) Az orvos-sebészeti szakosztály jegyzőkönyve.

Miszerint a meghagyott két kérdés, t. i. a gümőkór és hagymáz tárgyalására szükséges némmel előkészítő pontok feltételére s azoknak közlésére Halász Geiza kért meg; mint szinte a somnambulismus kifejlődése okai, természetörvényei iránti tapasztalatnak közlésére Saárosy József főorvos titoknak fölkeretett.

b) Islán tartott gazdasági szakosztály jegyzőkönyve.

Mik tudomásul vétetvén, a jegyzőkönyvileg ajánlott Kesselbauer Károlyt elnök ő mlga a hegyaljai borjavítási választmány tagjának kinevezte.

36. Valamint az orvosi, úgy az egyéb szakokban kitűzött kérdések is ezen gyűlés tisztviselőse által hivatalosan hirdetendők.

37. Az oroszini választmány elnökségéről gróf Kemény József ő mlga leköszönvén,

Helyébe Petényi Salamon neveztetett ki választmányi elnökül.

38. Pulszky Ferencz alelnök indítványozá, hogy az emlékpénz bélyege hat évek lefolyta alatt visszakereshető, azok lefolyta után pedig a pénzverőintézet tulajdonává válik. Mihez képest mind ezen, mind pedig — kivéven a kolosvári gyűlést — minden előbbeni gyűlések pénzeiről visszaköveteltessék s a nemzeti muzeumnak átadassék. Visszakövetelésére s a muzeumnak átengedésére pedig az illető városok felszólíttassanak.

39. Piller Gedeon Sáros megye másod alispánja indítványára, miszerint az oroszini, bártfai

és lipóczi választmányok jelentései a munkálatokba felvétessenek:

40. Ezek nyomán gróf Kemény József indítványára, hogy a kirándulások minden helyéről jelentés tétethessék s a munkálatokba felvétethessék:

41. Gróf Haller Ferencz ő mlganak nyilatkozása, miszerint a birtokához tartozó magyar islai fürdőben, mindent mit az orvosi szak szükségesnek vél, meg fog tétetni,

42. Szönyegre került végre a gyűlés utolsó, s legfontosabb teendője, a nagy gyűlés helye, s tisztviselőinek megválasztása. Olvastatott Sopron város remek tollal írott, lelkes meghívó levele,

Ugyan csak gróf Kemény József szállalt fel az elnök megválasztására, s az egész gyűlés meggyőződését s érzelmét rajzoló, midőn nem csak a vidéken, de egész hazában jobb elnököt választhatni lehetetlennek mondá, mint a hazaszellemi és anyagi jóléteért buzgó Eszterházy Pál ő herczegségét.

Végeztetett, hogy az illető választmányok jelentéseiket még 1847-ki január első napjáig a szerkesztőségnek megküldjék, hogy a munkálatokba, mint jelentések, felvétethessenek.

Felszólíttattak ugyan azért az aranyitkai és jászói kirándulásról teendő jelentésre a szomolnokifőfelügyelőségtől Pribila József közremunkálásával Stockinger Imre tanár; a ránci és sóvárira Halász Geiza; — az opálbányaira Pulszky Ferencz alelnök; az islai és csemétaira Czirbus István orvos tudor. Valamint Fejérváry Gábornak híres régiség-gyűjteményéről Henselmann fogja beadni jelentését.

Köztetszéssel fogadtatott.

S a gyűlés méltányolván az előadott okokat, egyszersmind szíve vonzalma szerint is sz. kir. Sopron városát közakarattal gyűl helyül választotta.

Közfelkiáltással s örömezzettel a választás sokszoros éljenek közt megtörtént. Alelnöknek pedig az e tekintetben különösen jártas, s ma-

gának érdemeit szerzett Kubinyi Ágoston a nemzeti muzeum igazgatója ő nsga választatott. Titoknak pedig Sopron városa főorvosa dr. Töpler Ferencz, másoknak a gyűlés jelen volt tagjaiból Török János.

43. A gyűlés ideje jövő 1847. augusztus elejére tétetett, 8. 9. 10-én lévén a beírás 11-én a gyűlés megkezdetvén mintegy öt napig folytatottatik.

44. A meghitelesített jegyzőkönyv 10 példányban leírása eszközöltetni fog, a megválasztott 5 tisztségviselőnek egy egy példány, egy a természetudományi társulat levéltárának, s a 4 volt tisztségviselő számára szinte egy egy.

45. A jegyzőkönyv hitelesítésére Bene Ferencz ő nsga elnöklete alatt Bártfára utazandó választmány bízott meg.

46. Végre ő mlga az elnök szívreható bucsúszavakkal a gyűlést bevégeztetnek nyilatkoztatá, kívánván, hogy ezen hazánkra oly üdvösen ható, valamint anyagi, úgy szellemileg legnagyobb hasznot ígérő gyűlések minél tovább működven, szeretett hazánkra minél nagyobb befolyással lehessenek.

Nagy lelkesedéssel fogadtatott s éljenzéssel, S ő méltósága megkérte ezen berekesztő, mint szinte megnyitó beszédének is a munkálatok közt leendő megjelenendés végetti általadására.

47. Kubinyi Ágoston az összegyűlt tagok nevében köszöni meg az Elnöknek, valamint alelnöknek s tisztségviselőnek fáradozását; hálás köszönetet szavazván a gyűlés oly bölcsen tett elrendezéseért, hogy néhány nap alatt az egész gyülekezet a természettől oly igen megáldott két megye kincseit rendre láthatta s vizsgálhatta. Megköszöni a két megye közbenjárása által eszközölt kirándulásokat. Átmenvén a testvér két városra, megemlíti ezeknek a természetudo-

mány iránti vonzalmát, s vendégszeretetét. Úgy szinte istenhozzádot mondott a szép hölgyeknek, kik megjelenésöikkel gyülekezetünket ékesíteni, s lelkesíteni oly szívesek valának. Összegyűlt tagtársaihoz fordulván, ezeket bucsú fájdalmában vigasztalá mondván, a lelkes Sopronban ismét meglátjuk egymást.

Jegyzette Saározy József s. k. mint titoknok.

Ezen jegyzőkönyv 1846-ik évi augusztus 19-én a 45 szám alatt hitelesítésre megbízott választmány által pontról pontra felolvastatván, a gyűlés határozatához képest hitelesítetett.

A bártfai fürdőben mint főlebb augusztus 19-én 1846.

Bene Ferencz, s. k. mint elnök. Dr. Arányi Lajos, s. k. Sümeghy Pál, s. k. Smidt Szörény, s. k. Dr. Horváth Antal, s. k. Dr. Grosz Fridrik, s. k. Bene Károly, s. k. Halász Geiza, s. k. Hanák János, s. k. Szigethy István, s. k.

E másolat eredetivel összhangzását s hitelességét bizonyítjuk Eperjesen 1846-ik évi december 1-én.

Gróf Andrásy György, s. k.
mint a VII. nagy gyűlés elnöke.

Saározy József, s. k.
mint titoknok.

///. Melléklet, melly a közgyűlés határozatából a jegyzőkönyv 33. számához csatoltatni rendeltetett, s mellyben a gyűlés pénzübeli viszonyai adatnak elő, mik a nagy gyűlés által pontról pontra helyeseltettek.

A számadások s Bugát Pál követelései megvizsgálására kiküldetett: gróf Kemény József, Kubinyi Ágoston, Jónás József, Patay Sámuel, Arányi Lajos, Petényi Salamon, Török János, Nendtvich Károly, Halász Geiza, Saározy József tagokból álló választmány, Bene Ferencz ő nsga elnöklete alatt Eperjesen 1846. augusztus 15-én összeülvén, a számadást pontonként megvizsgálta, s azt rendben találta, mellyből kiviláglott, hogy a munkálatokra s minden egyébre tett fizetéseket

egybe vetve, a pécsi gyűlés kiadásai a bevételeket 618 frt 25 ³ / ₄ kral ezüst pénzben mulják felül.	
Ebből pécsi püspök ő excellentiája parancsából, Pécselt tartott munkálatok 100 példánya által,	
már 300 ezüst forint ki lévén fizetve, marad fizetendő	318 frt 25 ³ / ₄ kr.
Még pedig Höbling Miksának	308 frt 23 ³ / ₄ kr.
Jónás József kanonoknak	10 frt 2 kr.

Összesen . 318 frt 25³/₄ kr.

Höbling Miksa orvos tudornak, mint a pécsi munkálatok szerkesztőjének 100 pfrt szerkesztői díjt, vél a választmány adatni.

A megválasztott pénztárnok pedig, mintegy 100 frt tartalék pénztáron túl, a többi pénzt a pesti takarékpénztárba teendi.

Jegyzette Saárosy József, Eperjesen 1846. évi augusztus 17-én.

Ugyan ezen választmány Bugát Pál mint term. társulati alelnök követeléseire nézve következendőket terjeszti a gyűlés színe elébe. A jegyzőkönyv ide vonatkozó s az egyetemi tanár úr által is idézett pontjaiból világos:

1-ör. Hogy a besztercei vagy is harmadik, s a temesvári vagy is negyedik gyűlés munkálataiból van 200 példány a természettudományi társulatnak ajánlva. Még pedig temesváriakból is — bár Kubinyi Ferencz úr tévedésből 300-at említ — csak 200. Mert 500 példányból 300 a beírásnál eladatván 200-nál több rendelkezés alá nem maradhatott.

2-or. A kolozsvári gyűlés munkálataiból a természettudományi társulatnak példányokat adatni épen azért, hogy minden gyűlés, s így a kolozsvári is, képes legyen költségeit fedezni, nem határozott.

A mult évi gyűlés költségei felülmulván a bevételeket a magyar orvosok és természetvizsgálók nagy gyűlése bár jó célra ajánlatot jelenleg sem tehet. Annyival inkább nem, mert már határozatilag kimondá, hogy a felesleges pénzből pályakérdéseket kíván kitűzni. Minél üdvösebbet azzal a természettudományi társulat is alig tehetne.

Ezek nyomán

a) Meghagyandónak véli a választmány a pénztárnoknak, hogy eleitől fogva egész mostanáig a munkálatok s az egész pénztár mibenlétét az eredeti számadásokból igyekezzék kimutatni; miszerint ha a természettudományi társulat, a besztercei s temesvári járandóságát meg nem kapta volna még teljesen, az is megtéríthetessék.

b) Bugát Pál úr, mint a természettudományi társulat másod elnöke az előadattak közlése mellett felszólítandó lenne, miszerint sziveskednék a nagy gyűléssel tudatni, hogy a munkálatokból mennyi adatott el, s e szerint eredeti rendeltetéséhez képest mennyi fordított a társulati pénztár alapítványi tőkéjéhez. Költ Eperjesen 1846. augusztus 17-én.

Dr. Saárosy József s. k.
titoknak.

III.

ÉRTEKEZÉSEK, mellyek a közületekben tartattak.

A.

Kassán.

1.

A méltóságos Elnök megnyitó beszéde.

Tekintetes Tudós Gyülekezet!

A mult s jelen közti párhuzammal csak felületesen foglalatostkodónak is, akaratlanul kínálkozik azon régolta elismert igazság: mikép az örök gondviselés végetlen bölcsessége szerint, minden életkor-ugy időszaknak meg van saját élvezete, öröme s vezér elve; — meg vannak tulajdon előnyei s hiányai, mellyeknek csodálatos vegyítke által e vándor élet viszontagságos utjai kedvesekké vagy legalább tűrhetővé válván, minden időszak ugy életkor külön külön feladatainak jelleme szerinti megoldására képessé tétetik. —

Szeretett honunkban a mult s jelen egymáshoz közelébb áll, és az így hirtelen képezett új időszak kevésbé kifejtett jellemű mint másol; mert hiszen még majdnem a jelen nemzedék emlékezetére — többnyire csak családi körben, s midőn Isten ege kedvezett — a jó szomszédok társaságában, olly idyllicus egyszerűségben s olly csendesen folyt le az ember élete, hogy ennek jelentőségei a megye határain alig emelkedének túl, és a kevéssel való meglegedés mindent fűszerezett. — Azolta azonban a tudományosság, közértelmiség s főkép a tudományoknak gyakorlati — vagy is az életre történt alkalmazása által (mit a mostani korszak diadalának méltán nevezhetni) a társas élet egészen más fordulatot vett. —

A szükségek szaporodtak; az idő becse növekedett; — s valamint most ezelőtt alig képzelt sebességgel utazunk, — ugy körünkben is mindent gőzerővel kívánnánk előbbre hajtani. — Új meg új vágyak támadnak s támasztatnak, mellyeknek miképeni jogszerű kielégítettése komolyan s méltán foglalatostkodtatja jobbait az emberi társaságnak, mellynek állapota, nem tagadhatni most szövevé-

nyesebb, — s mit előbbi szerkezeténél fogva anyagi tekintetben nyújtott s nyújthatott, most már nem kielégítő. — Akkor boldog gyermekként csak a jelenben és a jelennek élünk, — most a serdülő ifju lelkesedésével az egész jövődőt karoljuk által, mindenkin segíteni akarva. —

Volt s vannak tehát, valamint a mostani kornak, úgy a multnak is hiányai, de vannak és voltak előnyei is — Ezelőtt kevesebb szükség, nagyobb elszigeteltség — de több megelégedés; most magasabb kiképzettség. több közélet, finomabb élvezet, de több keserű csalódások érzete. —

Igy lett a század jellemző bélyege: az anyagi jólét felé való törekvés, minden azzal kapcsolatban levő kinövésével; de innen eredt egyszersmind a természettudományoknak roppant előhaladása is, mely által az istenalkotta nagy természet bő tárházában szunyadozó — eddig nem ismert sok erő és anyag, az emberi nem használatára felélesztetett. — Egyik találmány a másikat éri, egyik alkalmazás meglepi hatással a másikat, és mégis sok országokban a vagyosság és népesedés megfordított arányban növekszenek.

Ezen keserű talány még mind ez ideig, minden törekedések ellenére is feloldatlan, s annak feloldása foglalatosságaink közzé nem is tartozván, némi kulsul e helyen csak azt emelem ki, hogy az egy részben a természettudományok fontosságának még mindig nem eléggé teljes felfogásában, s még mindig nem elégséges elterjedésében s hiányos alkalmazásában látszik rejleni. —

Sokan (s bár többen lennének), kik az emberi társaság jövőjéről eszmélni felhivatva érzik magukat, aggasztólag néznek elibe a civilisatio érdekében teendő javítások sorának, melyek között a vagyonsághoz jogszerű uton való jutathatás, főhelyet látszik foglalni, de a melyek közül azon gyenge palliativ módszeren: — az amerikai vadonokba való kivándorláson kívül — nagyba véve, eddigelé alig tudott valami életbe lépni.

Azon említett társadalmi bonyolódások, bár csak a mélyebben vizsgálódó szemei előtt észrevehető s csak lassu, de eddig meg nem állíthatott léptekkel haladnak elő kifejlési pályájukon, — s elvégre egy új, de reményleni szeretjük, természeti nyugodalmas crisisen által egészségesebb állapotra vezetendnek, s ismét egy új korszakot alkotandnak nemünk történetében.

Ezer bocsánat Tekintetes Tudós Gyülekezet ezen eltérésekért; de szabadjon még a mondottakat egy pár szóval tárgyunkra s legközelebb Magyarországra alkalmazni, midőn azt állítom: mikép csak valódi tudomány s az anyagi erő képezhetik az igazi tőkét, s ennek természetes és az emberi társaság céljait igazán előmozdító egyedüli kamatja s minden becsőknek valódi mértéke „a munka.“

Valódi tudomány tehát, és anyagi erő! s valljon nem a természet tudományok-e éppen azok, melyek e két hatalmas tényezővel a legszorosabb viszonyban állanak? valljon honnan akarjuk mi a valódi tudományt és az anyagi erőt biztosabban s gyorsabban meríteni, mint az isten csodáival eltelt anya-természet kimeríthetetlen forrásaiból? — Tény az Tettes Gyülekezet. hogy miolta az emberi elmének sikerült némikép közelíteni a természetnek még mostanig is nagy részben homállyal borított titkos műhelyeihez, a természettudományok új, eddig ösmeretlen anyagot fölfedezve, az ösmertet nemesbitve és okszerűn alkalmazva, a valódi tudományt és anyagi erőt roppantul nevelték. — Kitünőleg öregbitik, szaporítják és terjesztik tehát a főlebbi értelem-ben vett nemzeti tőkét, kamatokat azaz munkát teremtenek, vagy is más szavakkal, a vagyonságot főleg terjesztik. —

Fölösleges lenne a mondottak után a természettudományok további általános hasznainak előszámlálásába bocsátkozni, ellenben szükség elösmerni, mikép azok különösen szeretett honunk irányában valóban megbecsülhetetlenek. — Mert midőn máshol a nagy részben kizsákmányolt anyaföld, a túlnépesedés. — s e mellett a valódi és képzelt szükségek, s talán tul is feszített igények ellenébe, — a természettudományok, s ezekkel szövetkezett leghatályosabb akarat sem mehetnek sokra: akkor minálunk, hol a természet kincsei nem csak ki nem meritvék, de (mi tagadás) még kellőleg nem is ismervék, — azon szörnyeteg, mellynek neve „túl-népesedés“ a nyers anyag-nak aránylagos tulsulya mellett, még fel nem üti rémkép gyanánt fejét. Sőt az jövőre is sokkal könnyebben lesz elmellőzhető mint máshol. Mert míg mi, ugyszólván közvetlen közelségben állunk a természethez: addig mások akarattal vagy akaratlanul eltávoztak tőle, s bajaik elleni legbiztosb orvosságukat bízottól ismét a természethez való közeledésben találандják fel.

Honunkban tehát mindent összevéve, a dolgokat véleményem szerint még úgy lehet állítani és előkészíteni, miszerint valódi munkája után mindenki jól élhessen, vagy is jogszerű igényeit szabad — s a társaság céljaival nem ellenkező módon kiki elérhesse, — ha t. i. a valódi tudományosságnak s anyagi erőnek fenemlített tőkéje — kamatok azaz munka nélkül heverni nem hagyatik, s úgy állíttatnak a dolgok, hogy a kamatok előállításában aránylag mindenki részt vegyen, s munkálatlanul senki sem tespedjen, ki vagyonságra igényt formál; mert ismétlem, hogy mindenhol, de kivált nálunk, hol a természetnek annyi földolgozatlan anyaga vár munkás kezekre, s hol tudomány és anyagi erő mellett olly roppant nagygyá alakítható a közvagyonság s boldogság tőkéje, a munka és a vagyonság ugyan az, s az első nélkül az utóbbit nélkülözve szegények vagyunk és leszünk s szükségét szenvedendünk, épen úgy mint az, ki — miután a pénz eddigelé a becsék egyedüli képviselőjének tekintetett — azt nem használva heverteti.

Hála tehát! hogy tőkénk van s illetőleg lehet, s azt nem hevertetni nagy részben mi rajtunk áll, s habogy munkás kezekkel hozzájárulunk, könnyen előállhat, s főkép a természettudományok alapján, a minden ország boldogságához, nyugalomához s miveltségéhez megkívántató vagyonság, melly nélkül bizony, akárki mit mond, a nemzetek sorában a legmérsékletesebb kitüntetésre se tartunk számot, és ugyan nem azért, mintha a pénzsákhöz tartalom jegyképen lenne kötve a becslés, de azért, mert a vagyonság munkásságnak szülöttje, s az erőfeszítésből emelkedő vagyonság azon emeltyű, melly által olly sok jót és üdvöst vihetni véghez.

Közelébb tárgyunkhoz térve által, üdvözlöm a Tettes Gyülekezetet elnöki székből, mellyet — engem szívem mélyében megörvendezettető kívánságra, — némi aggodalommal ugyan, de jó akaratban, s tárgy-kedvességben senkinek sem engedve, foglalok el. — Üdvözlöm pedig a regényes felső Magyarország nevezetes egyik része — Kassa és Eperjes kedves vendégeink szíves elfogadására egyesült városok nevében, melyek Abauj és Sáros megyékkel, az ős hajdankortul kezdve egész az újabb időkhöz a hazai történetek sorában kitünőleg szerepeltek, s nem néma tanui voltak a fölöttük elvonult s keblökben dult zavaros előkor tévelygéseinek és pártoskodásainak.

Azonban e vidék a hajdankornak egy vidámabb képéről is emlékezik, arról t. i. midőn felső Magyarországnak néhány városaiban s ezeken keresztül, az akkori időkhöz mért nem csekély ipar s kereskedelem folytatott. —

Áldjuk az egeket, hogy más időket élünk! s a tudományosságnak, ipar- s kereskedelemnek nem egy pár város nyújt csak, mint hajdan, menedékhelyet, s nem egy gyenge éjjeli mécs gya-

nánt ragyognak azok a zavarok homályaiból a távol vidékre, de a felkelő nap éltető sugárai gyanánt terjednek el e vidéken s a hon egyéb vidékein is! s hála hogy számosabb egyesek, átmelegülten a szelidebb kor kívánatai által, társulatokba szövetkezve oszlasztgatják az itt s ott fekvő homályt, s vidékről vidékre sietnek kimutatni, mindenhol örömmel fogadva s rokonszenvet ébresztve, a nemzetnek heverő kincseit. —

Ezen magasztos feladatot magának czélul kitűző társulat gyanánt üdvözlöm én itten a Tettes Gyülekezetet, azon kívánsággal: engedjék az egek, hogy az ipar s tudományosság, melyek az újabb korban vidámban s szabadabban terjedtek el e vidéken, ezentul még teljesebb kifejlést nyerve, e jellemző mai naptól kezdjék számlálni újabb aerájukat, mit a Tettes Gyülekezet bölcsessége s évenként megújuló lankadatlan működése mellett méltán reményelhetni. —

Szükség azonban mindenek előtt a jelennel megösmérkedni!, minél fogva egész őszinteséggel kell megvallanunk (és ez nem eléggé ismételhető), hogy honunk mellett a természet igen sokat, de az ember még keveset tett. — Hazánkban sok természeti kincs felhalmozva még ösméretlenül hever, — s ha e tekintetben nevetségesnek látszik s méltán annak mondható a külföldnek abbeli nemgondolása, mely Európának közepett fekvő Magyarországot majdnem kevésbé ismeri Kelet-Indiánál, mit mondjunk azon hazai bűnünkről, hogy önnön hazánkat mi magunk sem esmerjük eléggé?! Honunk külkereskedésből egyhamar alig várhat sokat, de annál többet (bár százszor mondhatnám) belkereskedésből s belforgalomból; nem kérhetem fel tehát eléggé a Tettes Gyülekezetet statistikai adatoknak előre kiadandó rovatos táblázatok szerinti gyűjtésére. Egyes emberektől ezt alig várhatni, ellenben az egyesületnek a hon minél tökéletesebb s kimerítőbb megösmérése úgy is egyik fő célja lévén, ennek elérésére efféle gyűjtések hasznos kulcsul szolgálhatnak. —

Ezen fölül a talán nem csekély mennyiségű tudományos és tapasztalati közlések hajlama is serkentést kíván, mely hiány ezen nagy érdemű társulat törekvései által, épen e vándor formában, tudósaink s természet buvárjainknak, részint a tárgyakkal, részint tudós s tárgyatott társukkal való megismerkedésében legcélszerűbben kipótolható.

Mig külföldön a gyors közlekedés egyik főtenyezője ezeknek (melly tekintetben nálunk még igen sok a tenni való) addig e hazai igen érdekes vállalat, a gondolat csere, tapasztalatok közlése s új eszmék fogamzása által hathatós ügynöke leend a természet-tudományok terjesztésének. —

Mindezeknél fogva a Tettes Tudós Gyülekezet korszerűségét s kitűnő célját tekintve, annak működései felett kivált Magyarországon egy könnyen alig adhatni másnak elsőbbségét. — Nem egy üvegházi, — hanem honi mezőnk szülte növény ez, tehát mind alkatra, mind termőhelyre nézve, természetidézte növény, mely nem sok, de jó tápszer mellett erősülni fog, és épen azért, mert igazi szükség szülöttje, tartósságot ígér. —

Midőn tehát ennek keletkezése és gyarapulása felett örömlőnk kijelentjük, s ezen örömlőnknek ünnepét e mai nap megújítva üljük: legyünk mindenek előtt hálás emlékezettel kegyes jó Fejedelmünk iránt, ki ezen egyesületnek is szabad mozgathatási tért engedett nem csak, sőt azt, mint minden jót s hasznost pártolja.

Előre tehát tudós férfiak, kedves hazámfiai! egynél több hatalmas ösztön létezik a mondottakban, hogy azon olly helyesen és czélszerűn, a természet-tudományok és szeretett honunk érdekében fölfogott ösvényen továbbá is szilárd kitűréssel haladjunk.

Az egyesült erő sokat tehet! hallók mi már nem egy izben azon hatásteljes hazafi — közjellem által mondatni, ki a magyar faj nemesbítését tűzte ki magának czélul, s kinek hathatós — az egyesülési szellemet fölélesztő szavának ezen gyülekezet is nyilván sokat köszönhet. — Tartsuk tehát ezt s buzogjunk egyesült erővel, hogy törekvéseinket e háza javára állandó siker kövesse.

Áldja meg a mindenható azokat! Ezt kívánja ez idei Eluőkük, most és mindig, — maga iránti türelmük s hajlandóságuknak kikérése mellett. —

2.

A szegényebb sorsu szembetegek és gyógyítható vakok hazánkban tömérdek nagy számaról, mely leginkább egyesületek és több helyen felállítandó szegény vakok gyógy- és ápoló intézetei által elhárítandó.

Dr. Grosz Fridrik.

Tekintetes Gyülekezet!

Ha mai napon édes hazánkat, különösen némely részeit, egyes megyéket, városokat és birtokokat philantropiai tekintetben összehasonlítjuk e század elejével, bátran mondhatjuk, hogy különösen a két utolsó évtizedben felséges atyáskodó királyunk, bölcs kormányunk, némely megyei és városi hatóságok, nemkülönben egyes földbirtokosok, és igazi honpolgárok, lelkes orvosok a szegényebb sorsu, szenvedő emberiség állapotának enyhítésére legbecsesebb áldozatokat tettek. Kórházak, intézetek, egyesületek irgalmas zászlóikat kitűzték, melyek alatt a legdrágább világi kincset az egészséget ingyen visszanyerhetni.

Fáradhatatlan kormányunk a legüdvösebb intézkedések által a szegényebb sorsu szenvedők fölött állandóan őrködik, az orvosok kiképezésére hazánkban igen nagy figyelem fordítatik. Sok lelkes tanárok szent hivatásuknak megfelelnek, — érdemdús kormányzójuk, minden czélszerű javításokat felkarol és hathatósan előmozdit. Sok megyei, városi és egyéb hatósági orvosok, egészségök, és életök föláldozásával is minden haszonlesés nélkül buzgólkodnak a szegényebb sorsu emberek nyomoruságát enyhíteni, igen sok gyakorló orvosok hiven teljesítik szent kötelességüket. Sőt van szerencsém ismerni nem csak egy földesasszonyt, hanem többeket, kik önnön kezeikkel osztogatják birtokaikban szenvedő betegeik közt ingyen az orvos által rendelt gyógyszereket, azoknak többszörös enyhítésére.

Ezek kétségenkívüli tények. De azért ha valaki azt mondaná, hogy a magyar földművelő és falusi lakos a szükséges orvosi segedelemmel el van látva, én volnék első ki azt kereken ta-

gadm; mert birnának bár herkulesi erővel a megyei rendes orvosok és sebészek, lennének bár tetőtől talpig felebaráti szeretettől áthatva és lépéseik önzés nélküliek; továbbá habár az egész orvosi világ tudománya és ügyessége öszpontosulna is bennök; végre habár fizetésök oly nagy volna, hogy a mindennapi kenyér keresésére fordítandó magánygyakorlatokat nélkülözhetnék is: még is képtelenség volna sőt teljes lehetetlenség, hogy sok megyékben egy 5—6 mértföldre terjedő járásban egyetlen orvos vagy sebész 20—30 ezer léleknek szükséges orvosi segélyt nyújtson. — Így áll a dolog a szegény falusi és mezei betegekkel közönségesen.

Mondja talán valaki nem kell a magyar parasztnak doctor, mert ezek erős egészséges emberek? erre annyit mondhatok feleletül, hogy igen kevés tájékozott kivéve, hazánkban oly nagy a betegek száma, milyen Európának egyik tartományában sem található.

Magyarhonban a folyók rendetlen járása által származni szokott posványok évenként a járvány váltólázakat és egyéb epés bántalmakat előidézve, a szegény embereket tavasztól őszig ki-nozzák, és nemes urainkat úgy megadóztatják, hogy évenként száz meg száz ezer forintokat vándoroltatnak külföldre a kinalért. — Ennyit a magyarországi szegény betegekről közönségesen.

Jelen értekezésem célja: híven festeni az igen tisztelt és tudós magyar orvosi és természetvizsgálók ezen 7-dik nagygyűlésén, a magyar és erdélyországi szembetegek nagy számát és szomorú sorsát. Továbbá igénytelen nézeteim szerint alázatosan indítványozni: mikint lehetne e bajon segíteni? Szerény nézeteim következőkben öszpontosulnak:

A halál gyakran egyetlen balzsama a szenvedésnek, határvöve és netovábbja sok lelki és világi bajoknak. A halál legnagyobb függetlenségbe teszen benünket.

A halál minden embert megszabadít nyomorúságától. Nem is fél a szegény, főleg a szegény magyar paraszt a haláltól; de borzad a vakságtól. Ha a szegény parasztnak gyermeke meghal, sohajtva ugyan, de nyugodt lélekkel adja őt által az anyaföldnek. Többé gondját nem kell viselnie, és számára kenyeret nem kell keresnie. De ha megvakul, kétségbe esnek a szegény szülők; mert a vak az egész családnak terhére van, foggyaszt, de a házi teherviselésben részt nem vehet. — Ha tehetősök a szülők, a vakot házuknál tartják, ápolgatják, de mind szellemi mind anyagi kifejlődésben hátramarad, egész éven át a háznak egyik szegletében összekuczorodva ül; mert a család többi tagja a mindennapi kenyér-kereséssel foglalkozik s fáradozik. — Ha pedig a szülők szerencsétlen gyermekeiket ápolni nem képesek, nem marad egyéb hátra számukra az illy szegény vakoknak az ut melletti koldulásnál, hogy éhenhalástól magokat megmentsek; és ezt tapasztalásból tudjuk, mert gyakran van alkalmunk ilyen szegény utfélen ülő vakokat látni, kiket orvosi segély által eleinte ki lehetett volna gyógyítani.

Ámbár a legszegényebb világtalan koldus, szintugy mint a legtehetősb egyforma keservvel érzik, a világi egyik legdrágább kincsnek, a szemvilágnak hiányát, több édes örömek és gyönyörűségek kutforrásának kiapadását, a vakságot: mégis igen nagy a különbség egy gazdag, hatalmas és egy szegény mindennapi kenyerét kézi munkájával kereső vak között. Ha a gazdag szeme világától megfosztatik, száz meg száz módja van a csapás enyhítésére; de a szegény ha megvakul nem csak az emberek, hanem még az állatok sorából is száműzetik, és azon növények sorába helyeztetik, mellyek mások segedelme nélkül helyöket nem változtathatják. — Fájdalom! sok évi tapasztalás által megismertem Magyar- és Erdélyhonban ezen szerencsétlen, — emberi társaságból száműzött szegény lények igen nagy számát. Mondhatom roppant számot tesz a két testvérhonban szegény

vakok száma, mellynek okát nem egyedül az éghajlatban, életmódban, foglalkozásokban és előítéletekben, hanem az ingyen gyógyító és ápoló szembetegek intézeteinek ritkaságában kell keresni.

Hálás szívvel ismerjük ugyan el felséges királyunk atyáskodó jótékonyágát, és fenséges nádorunknak a nemzet boldogságára irányzott törekvéseit, valamint bölcs kormányának a szembetegek körüli üdvös intézkedését. Áldást terjesztenek és üdvös eredményt tanusítanak ugyan mind a m. kir. egyetem lelkes és tudós tanára, mind az országos fáradhatatlanul működő szemorvosok, mind az igen tisztelt és irgalmas budapesti nőegylet, és számtalan hazai gyakorló orvosok, a szegény szembetegek és vakok gyógyítása által: mindazáltal fájdalommal kell kijelentenem, az igen tisztelt és tudós m. orvosi és természetvizsgálók e diszes gyűlésén, hogy Magyarhonban a számtalan szembetegek és vakok nagy száma, vajmi több segítséget igényel. A fővárosba, — a hol leginkább fenséges és szeretve tisztelt nádorunk, s több más igazi honpolgárok által számos jótékony intézetek napról napra szaporodnak, hol a szegény szembetegek, gyógyítható és gyógyíthatatlan vakok is menedéket találnak, — az abauji, marmarosi, beregi, bihari stb. szegény vak földmivelő menni nem képes.

Az országos szemorvosok — kiknek működéseiket ezer áldás követi, nem maradhatnak mindig egy tájékon. Sok megyékben számos szemézi tudományokban jártas lelkes orvosok, intézetek hiánya miatt, csak gyéren működhetnek.

Ennélfogva nem látok célhoz vezető más módot, a hazánkban nagyszámu szembetegeknek igazi segítségére lenni, mint egyesületek által, több helyeken szegény vakokat gyógyító és ápoló intézetek felállítása által, hová minden szembeteg kivétel nélkül folyamodhassék és a hol nemcsak orvosi tanácsot, hanem orvosi szereket is ingyen kaphasson. Ha pedig betegsége veszedelmes, vagy csak műtény által gyógyítható, magának és vezetőjének élelmet és orvosi segélyt gyógyulásáig az intézetben ingyen nyerhessen.

Indítványom kivihetőségének bebizonyításául van szerencsém az igen tisztelt és tudós magyar orvosok és természetvizsgálóknak a N. Váradon már 1830. óta létező szegény vakok mint a gyógyintézetéről „Statistikai adatok” czim alatti ez alkalomra készített munkácskámát tisztelettel bemutatni és az érdemes gyűlési tagokkal közleni.

A mindenható, ki az emberek tetteinek indokát is átlátja, tudja hogy ezt nem más célból, mint igénytelen indítványomnak leendő nagyobb pártolása, hathatós felkarolása tekintetéből cselekvém, s hogy egyszersmind ezáltal az igen tisztelt magyar orvosok és természetvizsgálók ezen Kassai Eperjesi 7-dik nagy gyűlése lelkes tagjait, a hazánkban számtalan szegény vakoknak számára több helyen felállítandó intézetek pártolására, és azokban tettelegesen részvételre buzdítsam. Mert ámbár ez még csak hetedik gyűlése a m. orvosok és természetvizsgálóknak, mégis az ármány és nemtelen méltatlanság fulánkjait ez idő alatt kellett már érzenie; noha ez üdvös célzatu intézet és illetőleg orvosi gyűlés, a honban már is számtalan üdvös eredményt mutathat, és még jövőendőben dusabban hozhat. —

Mutassák meg ennél fogva a magyar tudósok, hogy nemcsak yitakozni (disputálni) és mulatni, hanem minden tekintetben hazánk boldogságát, virágzását előmozdítani akarják és tudják is.

A vörösvágási nemes opálról.

Pulsky Ferencz, alelnök.

Tekintetes Gyűlés!

Az Európában található drágakövek közül legbecsesebb a nemes opál, mely eddigelé csaknem kirekesztőleg Európában, s itt is csak a vörös-vágási bányákban találhatók.

Mert az ugynevezett mexicói tűzopál nem tartozik, a mint tudva van, a nemes opálok közé, s ékszerekre nem használtatik, tűzjátéka nincs, s csak sárga alapszínének tisztasága teszi kedvessé; ilyen azonban mind Vörös-Vágáson mint Telkebánya körül nem ritka. — A guatemalai jobban hasonlít a magyarhoz tűzjátékában, alapszínében azonban, mely barna nem tejfehér, különbözik a miénktől; rendkívüli lágyága végre, mely miatt kisimításakor minden erősebb érintésnél megreped, eddig nem engedte, hogy a világkereskedésben helyt foglaljon, s a divat által fölkaroltassék. A hely hol találhatók, s a kiterjedés, melyben kerestetik előttem egyformán ismeretlen, eddig csak gyűjteményekben látható, nem a világvásáron. A brasíliai jobban hasonlít a magyarhoz, trachyt-kőben találhatók, lágyágára nézve különbözik a guatemalaitól. Meg kell még említenem, hogy midőn tavaly Bécsben mulattam, Laurin urtól az osztrák consultól Alexandriában arra figyelmeztettem, hogy újabb időben az angolok Kutsch félszigetében, mely mellékesen legyen megjegyezve cigányainknak is őshazája, opálokra akadtak. Sőt hogy az 1845-diki karaván Mekkából visszatérve illyféle opálokat Egyiptomba is hozott *). Laurin maga is vett egy zárandoktól egy illynemű drága követ, melyet azonban utközből elvesztett, s ámbár Bécsben több ideig kereste, mégis fel nem tudta találni, s meg nem mutathatta nekem; e szerint nem tudom valljon ezen ind opál egynemű-e a magyarral, vagy sem, mert néhány német gyűjteményekben, melyeket megvizsgáltam, egy hasonló de másnemű drága köre is akadtam, mely tűzére nézve a magyarhoz hasonló, azonban egészen másnemű, s nem trachytban, hanem basaltban a farói szigeteken találhatott. Hogy végre a kagyló márvány egyes foltjai tűzjátékukra nézve hasonlítanak az opálhoz ismeretes egy észrevétel.

Már a régiek ismerték s Plinius **) dicsőíti ezen szép követ, melynek szende tűzjátéka, hol széles lángokban, hol kis pettyekben, veres, arany zöld és kék színekben csillog, alapszíne rendszerint téjszínű, néha üveges és átlátszó, ritkán barna, még ritkábban fekete. Plinius ugyan más hazát jelez ki neki, nem a Kárpátok kiágazásait, melyekhez a római légiók csak távolról közelitének, —

*) Plinius H. N. Libro XXXVII. XXI. India sola est horum (opalorum) mater. — XXII. Traduntur nasci et in Aegypto et in Arabia et vilissimi in Ponto, item in Galatia ac Thaso et Cyp-ro.

**) Plinius ugyanott. Est enim in iis carbunculi tenuior ignis, est amethysti fulgens purpura, est smaragdi virens mare et cuncta pariter incredibili mixtura lucentia. Alii summo fulgoris augmento colores pigmentorum aequavere, alii sulphuris ardentem flammam aut etiam ignis oleo accensi.

azon római ércz régiségek azonban, melyek Sáros megyében Abos, Lemes Boroszló, Budamér, Finta helységekben s Eperjes város határában találtattak s most nagyobb részt Fejérváry Gábor gyűjteményében őriztetnek, és azon gyönyörű arany karpereczek, kapcsok és ezüst serlegek, melyek Osztropatakán a viz által kimosattak s most a bécsi régiség-gyűjtemény legfőbb diszei közé tartoznak, alig találnak más megfejtést, mint hogy ezen római kézre mutató kincsek kereskedés és csere által jutottak ezen éjszaki vidékre, mely ezekért opálköveken kívül alig adhata mást, mi a világ urak elkényesztett izlésének megfeleltethetett volna. — Azonban nem igen valószínű hogy Vörösvágás vidékén már azon régi időkben nyitattak volna valóságos bányák, csak az, mit a viz kimosott, vagy a mi történetesen a föld színe alatt találtatott, jöhetett kereskedésbe; mert az egész vörösvágási és szomszéd hűviszi határban nem találhatunk oly régi aknák, melyek mivelése a hazánkban is, például Abrudbányáról, ismeretes római bányászatra mutatnának. — A legrégibb opálbányák talán az ugynevezett ötven árkok (pedesat dolki), régi számtalan aknák (Σφαῖται) egy vörösvágási völgyben, hol jelenleg opálok nem kerestetnek; a monda ezeket higany-bányáknak nevezi. Az aknák nem tisztítván ki, valóságos czéljok eddigelé ismeretlen. Közép korban az opál-bánya vidéke a Keczer-család tulajdona volt, s a mint látszik ezen család által nem igen miveltetett; a jószág később Karaffa idejében az eperjesi mézárásban hóhér pallós alatt elvérzett Keczer András örököseitől, ennek egyéb vagyonival együtt a hűtlenségi czim alatt elkoboztatott s a n. m. kamara birtokába jött, mely a bányákat jelenleg is bírja; mert az 1687. évi 5. 6. és 7. t. cz. jótékonyosságában, s az azokban ígért kegyelemben nem részesülhete a Keczer-család, sőt a kamara a mint látszik nem is szándékozik többé magán kezébe adni ezen nemében egyetlen bányát; mert midőn a keczer-peklini uradalom a k. adományozásnak aláterjesztett s a szokott többet ígérésnek kitétetett, az opálbánya vidéke mindig kivétellett az adományozás alól. Az opál-keresés mind a mellett nem vétetett soha a bányászati törvények alá, s a földesuri jogokhoz tartozik, ugyan azért a kamara által különféleképen kezeltetett. Régibb időkben (sőt még József császár idejében is) mindenkinek szabadságában állott, öt forint letétele mellett egy aknát, de nem többet ásatni, s abban opálokat keresni. Később a század kezdetével a haszonbéri rendszer vétetett fel. Az első bérlők (hat évre 300 évenkénti forintért akkori papirosban) Neumányi és Kohlecs valának. Erre következett Rumpler, így ismét Neumányi és Szentiványi Márk. Utánok több évi szünet állt be, míg Szentiványi Márk azokat 1817. ki nem vette 1000 darab aranyért; ő azonban a haszonbért B. Brudern Józsefre, és Fejérváry Gáborra ruházta át. Megszűnván később ezen haszonbér is, hét évig nem találkozott vállalkozó. Végre 1830-ikban Fejérváry Gábor ismét, még pedig 15 évre vette ki azokat 1025 frtért. Utódja lett Goldschmidt a mostani bérlő, a ki a bányákat 25 évig 10,600 forint évenkénti haszonbér mellett tartandja. — A haszonbéri rendszer leginkább azért fogadtatott el a n. m. kamara által, minthogy az ellenőrködés lehetetlensége a házi kezelésnél, a kamarára nézve el nem gördíthető nehézségeket idézett elő. A kamara azonban kezdetben még a bányászati munkákra sem gyakorlott tetteles ellenőrködést, a mi természetes, minthogy akkor csak a föld színe turatott fel, s az opálkö természetete egészen ismeretlen lévén, a tudományos bányatisztek sem tudhatták, mi legyen a czélszerű opálművelés. — Egy sóvári kamarai tiszt kijött ugyan évenként mint bányafölügyelő a bánya megtekintésére, utmutatást azonban sem ő a bérlőnek, sem a bérlő neki nem adhatott, s egy vig ebéd volt mindig a hivatalos vizsgálat egyetlen eredménye. Így volt ez az első haszonbérlek alatt 1817-dik évig, kik legfőlebb 20, 25 munkásokkal dolgoztattak, nagyobb részint csak csekély mélységre, az opálkeresésnél a

munkások tapasztalása szolgálván egyedüli vezérfonalul. Ugyanazért az egész opálmivelés inkább kincskereséshez, mint észszerű bányamunkához hasonlított. Régibb időkben ugyan, melyek a körülfekvő helységek lakosainak emlékezetét meghaladják, s melyekről eddigelé okleveles fölvilágosítást szintén nem nyerhettünk, nagyobb és czélszerűbb munkák is vitettek véghez, melyek a régi árkok (Alte Rösche) név alatt még most is mind a Libanka, mind a Simonka hegyoldalain és ormáin láthatók. Ezen nevezetes utmutatások azonban nem vétettek figyelembe, sőt a Rumpler-féle haszonbér alatt, a simonkai bánya ügyetlen mivélés következtében be is omlott.

Midőn később 1817-dikben Szentiványi Márk, vagy is inkább neve alatt B. Brudern József és Fejérváry Gábor vették által a haszonbért, a bányamivelés valamivel jobbra fordult. — A haszonbérleti összeg nagyobb lévén, a bérlők is nagyobb erővel folytatták a munkálatokat, s általános átnézet nyerhetése végett Greisiger mérnök által fel is mérették a bánya-vidéket. A szomolnoki k. felügyelő Skergett ur pedig, — mert ezen haszonbér alatt a felügyelés műtani tekintetekből Sóvár helyett Szomolnokra ruháztatott át — sürgette egy részről a Simonka megnyitására szükséges örök alagot (Erbstollen), mely később ezen bányát csakugyan a víztől és romoktól fölszabadította; más részről aknát ásatott a Libanka tetején, melyhez később egy a hegy minden rétegein keresztül törő kereszt alagot fogott volna vezetni, mely az egész hegynek geológiai természetét s az erek (Gänge) viszonyait feltárta volna. — Minthogy azonban ezen terv kivitele csak tudományi, nem pedig nyereszkedési tekintetben lett volna kívánható: a n. m. kamara átlátta, hogy illy terhet hat évi haszonbérlethez hozzá kötni nem volna méltányos, s így ezen terv kivitele elmaradt, nyomot csak a jelenleg szintén bedőlt aknában a Libanka ormán hagyván maga után.

Ezen haszonbér megszűntével nem találkozott ember, ki a bányákat az elébbeni föltételek alatt felvállalta volna. A vállalat nem járt nyereséggel, s Rumpler s Neumányi példái elidegenítettek mindenkit a vállalkozástól. A bányák tehát hét egész évig mivelefleni, a Peklényi uradalom kamarai őrizete alatt maradtak. A körülfekvő, különösen Zemplén megyei falvak lakosai azonban titkon sokszor meglátogták a bányákat, s a kéz alatt elorzott köveket egy zempléni zsidónak adták el bor s pálinka fejében, ki ezekkel 1830. évben Párisba utazott, s azokat a mint látszik jó áron adta el, mert azóta meg nem szüntek a körülakó bérlők felhajtogatásai következtében a gyakori lopások ezen bányákban.

A n. m. kamara végre módosította a haszonbéri föltételeket, meghosszabbította a bérlet éveit. Mi által költségesebb munkák kivitele, melyek csak későbbi időkben kecsegtettek a nyereség reményével, lehetségessé lőn; a szomolnoki felügyelés helyébe, a sóvári bányatisztet bizta meg kamarai felügyeléssel, s a bérlet nem terhelte semmi különösen kijelelt munkálatokkal. — Illy föltételek alatt vette ki Fejérváry Gábor a bányákat 1830-ban, s ekkor láttam én is először ezen nevezetes vidéket. A simonkai bánya akkor be volt dölve, a Gáboralag mellyből ezen bánya fölélesztése váratott, nem volt bevégezve, a Libanka hegyen, a Predbánya, Bucsinák és Lescsina elhagyott állapotban valának; ott hol most a Károlybánya kiterjedett alagjai a mélységben vonulnak, a régi Klyucska romjai hevertek, mely az előbbi haszonbér vége felé részint a szomolnoki felügyelő, részint a bérlők parancsára egészen szétromboltatott; — csak a mostani Apollonia és Lajosbánya üregeiben dolgoztak munkások, A Jősefbánya nem volt még kinyitva. A bányászok magok, Huvisz és Vörösvágás lakói, a legeredetibb módon mivelték a bányákat, a bányatargonczáról (Sunt) eszméjek sem volt, a kőfürásnál az ugynevezett kettősdí munká volt szokásban, mellynél az egyik munkás

a vasfurót tartja s forgatja, míg társa azt a nagy kalapacscsal üti, sőt gyertyavilágnál nem is akartak dolgozni, s azért ott hol az opálvezető kő a mélységbe lement, ablakokat kelle a vad sziklán keresztül törni, sőt a veszély elhárítása végett néhol az egész sziklafedelelet lehányatni, végre deszka utak (Gefänge) s bányászai ács munkák (Zimmerung) ismeretlenek valának itten, s az opál valódi viszonyait senki sem gyanította. —

Az új bérlő a sóvári felügyelőnek, Corzán Lajosnak utmutatása szerint rövid idő múlva megváltoztatta az elébbi állapotot, a bányák felmérték a bányászati mérnökség szabályai szerint, az eddig szokásban volt földtúrások helyébe czélszerűbb rendszer hozatott be, a munkások hozzá szoktattak az önálló munkához, a négykerekű bányászati targonczához (Sunt), a gyertya világához s a rendes bányászati ács munkához, s mind ezek által lehetségessé lett az alagok ásása s egy rendezett menyezet és padolatleépítés (Fahrt und Sohlenabbau), a mint ez jelenleg is különösen a Simonka- és Károlybányában látható, végre a fölmérések és rendszerezett munkálatok által fölfedeztettek a magyar nemes opálkövek oryktognostikai viszonyai. Mind ez a nevezett urak s Mikovinyi Pál érdeme, ki a bányákat a haszonbér második felében ritka ügyességgel és tapintattal igazgatta. —

Azon hegyláncz, mellyben az opálbányák nyitattak, trachyt-képletű, s a magyar, még eddig nem eléggé megvizsgált trachyt-lánczok közt a legnevezetesebb. Mindjárt kezdeténél keresztül tör a sóvári nagy sótelepen, mellynek folytatása a zempléni oldalon a sókúti sóforrásokban mutatkozik, a sötét erdőben (tótul: czemnyi lyesz) aranyos ezüst-ólom-erek vonulnak a trachyt-képletén keresztül, mellyeknek ritka viszonyai a bányász figyelmét nagy mértékben magokra vonhatnák, ha a felső magyarországi beváltási rendszer, melly csak az ezüst százalékra épül, az alsó magyarországi gyanánt a gazdag arany százalékot a szegény ezüstben szintén figyelemre méltatná, mert most lehetetlen ezen bányák nagyobb szerű mivélése, melly csak akkor fizetné ki magát, ha a bánya maga erejéből építene olvasztó kemenczét, vagy ha itt is a nagybányai rendszer fogadtatnék el. — Nem messze az aranybányához a vörösvágási határon higany jelei fordulnak elő, végre Sáros megyének szélén, legmagasabb hegyének a Simonkának tözsomszédságában nyílik az opálok hazája. Többféle hegycsucsokon és ormokon keresték itt az opálokat, s a Remetof, Pasztioszka, orlóli kut, Huvisz s Tanczoska nevű pagonyokban (hol a monda szerint egy nagy kiásott opálkő körül az egész helység lakói örömben tánczvigalmat rögtönöztek) bedőlt árkok és aknák tanúsítják az opálkeresőknek többször ismételt kísérleteit, mellyek azonban mind sikertelenek maradtak, mert eddig csak két hegy jutalmazta meg az opálkeresők fáradságát, a Simonka és a Libanka. A kis Simonka-bányában a munka tudományosan és rendszeresen el van rendezve, — a hegy ormán keresztül vitt, jelenleg bedőlt nagy árok (Rösche) mutatja itt a mivélés régi módját, melly szerint az ásás, midőn a nyugoti hegy oldalon az opál-nyomok a mélységbe vezettek, addig folytattatott, míg a támaszok és ács munka által nem istápoltt hegymerev (Bergfeite) be nem omlott. — Ez történt századunk első tizedében s Vörösvágáson most is élnek még bányászok, kik ezen időszakban ott dolgoztak s mégis lehetetlen volt megtudni milly mélységre vitettek a munkák, mielőtt ez a Gáboralag által világosságra nem jött. A munkások hol 15, hol 40 ölet mondtak, s bár ott keresték kenyerőket s a bánya leomlásának történetét ismerhették, mégis azt is különbözőleg adták elő, csak abban egyezvén meg mindnyájan, hogy a beomlás akkor történt, midőn ott épen opálkőre akadtak, s még pedig olly rögtön, hogy sem a drága köveket, sem szerszámaikat megmenteni képesek nem valának s csak futással mentették meg életüket. És mégis mind ezek csak a munkások képzelődési-

nek álmai valának, mert midőn a Gábor-alag alámélyíté a bányát, s a kilyukasztás megtörtént, akkor kivilágolt, hogy ott sem opálkövek, sem bányászati szerszámok ben nem hagyattak, sőt hogy a bedőlés is nem rögtön történt, hanem lassankint, midőn t. i. a bánya vízbe fulván elhagyatott, s a meredekebb oldalak egymás után leomlottak. Bármi csekélynek lássék is ezen jellemvonása a népnek, mégis megemlítendőnek találtam, annak újabb bizonyosságául, milly keveset lehessen évek elfolyta után a neveletlen osztály tanuságára építeni, midőn még olly esetben is csalékony, hol semmi érdek nem létezik, melly az igazság elpalástolását javasolná. —

A bedőlt bánya megszabadítására készült a 80 és egynehány öl hosszú Gábor-alag, melly jelenleg is a bánya szállítási alagja (Förderungstollen). A mint a munkások ezen alag folytatásánál opálokra akadtak, ezek után indulva kelet éjszakfelé nyomultak előre s egyszersmind 42—45 foknyi elhajlás alatt felfelé egész a hegy ormáig, lefelé meddig csak a folyvást beszivárgó s szivattyúk által lehetőségig eltávolított víz engedte, egészben körülbelül 40—50 ölre, szabályosan beépítve a már kikutatott téreket csak egy aknát hagyván meg, melly a levegőnek szabad keringését mozditja elő azon tájon, hol a Gábor-alagból az átfúrás a régi beomlott bányába megtörtént, merre a víz kifolyt s a bedőlt romok kivitettek. Ezen átfúrás adta a legelső tiszta fogalmat az opál természete felől; mert a mint az omladék kivitele után a felső bánya kitisztult, s a hegyoldalnak egy nevezetes része fel volt tárva, észre lehetett venni, hogy a trachytsziklában többnemű erek léteznek s ezek közt különösen feltűnt egy szabályszerű agyagér mellynek irányzata a 18-dik és 20. óra közt változott, elhajlása rendszerint 45 fok, néhol nagyobb, a mélységben egész 60 fok. Figyelemmel vizsgálván ezen agyagér, csak hamar észrevétetett, hogy az opálfészkek mindig az ezen eren fekvő trachytér üregeiben találtnak, s hogy tehát ezen agyagér fekvőben az opálvezető trachyt határa, melly szintén az irányzat és elhajlás törvényeit követi. Ezen egyszerű, de az opálművelésre a legnagyobb fontossággal bíró észrevétel szabályozta ezentul az egész munkát, ez óvta meg a haszonbérlet szám-talan haszontalan kiadásoktól, mellyek azelőtt, midőn az opál az egész hegyben elszórtnak képzel-tetett, kikerülhetetlenek valának; ez volt az utmutató ha az opáljegyek legutolsó nyoma is eltűnt; mert az irányzat és elhajlás ismeretes törvényei lehetetlenné tévék ezentul az ér eltévesztését. A fekvő határszalag (Sahlband) fel lévén találva, a függő is sokféle vizsgálatok tárgyává lőn, itt azonban a határszalag nincs olly határozottan kiképezve, ámbár itt is az opálvezető trachyt a mellette lévő üres (taub) gyöngykő-porphyrhoz hasonló trachyttól erősen különbözik, a nélkül azonban, hogy ha-társzalag által mindenütt szigoruan el volna különözve, — s így fel volt találva az opálkő geologiai törvénye, t. i. hogy az opálvezető trachyt rendszerint 18 óra alatti irányzat és 45 fok alatti elhajlással agyagporphyron fekvő, függőbe gyöngykőporphyrt hagyva, rendszeres erekben jó elő, s hogy ezen opálvezető trachyttal összenőve, üregeiben pedig ingólag a nemes opál fészkenként találtnak. Melly mélységig mélyedjen le azonban az opálvezető trachyttal együtt a nemes opál, az eddig ismeretlen, annyi bizonyos, hogy nemes opálfészkek csak a hegy közepe táján valami 40—50 öl kiterjedésben találtnak eddigelé, a két oldalon, hol az opálvezető trachyt kitör (außertritt), ez mindég üresnek, s csak félopált magában foglalónak találtnak. — Ezen bányában Fejérváry Gábor bérlete alatt rendszerint 30—35 munkás dolgozott hol csákánnyal, hol lőporral, a munka rendszeres menyezeti s padolat leépítés (Fürst und Sohlenabbau).

A kis Simonka délkeleti oldalában épült a haszonbérlet háza s gazdasági épületei, azon helyen, melly a mellette emelkedő dombtól és tölgyerdőtől Dubnyiknak nevezetett. Kevés lépéssel a puskaortornyon alól ismét egy elhagyatott bányára akadunk, mellynek egy része jelenleg pinczé-nek használtatik. Sokat ástak itt régóta az opálkeresők, mert a fehér opál itt a trachytban külön-bözőleg a többi opálkövektől eret képez, melly ki nem fogy, habár sok helyütt megszűkül, ezen fehér opál törékenyebb itt mint egyébből, nemes tűzopált azonban csak ritkán s akkor is alig gom-bostó nagyságban vezetvén magával, miért is ezen bánya minden haszonbérben rövid ásatás után mindig elhagyatott.

A dubnyiki domb meredek oldalán lemenve egy keskeny völgybe lépünk, mellyen keresztül csermely csergedez és előttünk emelkedik a Libanka-hegy, a nemes opálok második fészke. Mindjárt a csermely mellett látunk egy régi elhagyott bányát, az ugynevezett előbányát (Predbanya), melly régen nappali árkok által miveltetett. Itt találtnak az ugynevezett opálanyát, trachyt-követ, sűrű tüzes, leginkább zöld opálpettyekkel, melly szelenczékre s diszárakra használtatott fel. A mint azonban az opálér a mélységbe vezetett, s aknákkal miveltetni kezdetett, a csermely vize nagy erővel leszivárogván a bányába s szivattyúk által ki nem szivathatván, a bánya elhagyatott s bedült. Itt találtnak azon két fekete opál is, melly jelenleg Fejérváry birtokában van s a maga nemében egyet-len; ezen bánya ha a víztől megmentetnék nagy reményt nyújt még, hogy itt a tűzopálok találtnak. Az itteni opálvezető trachyt irányzata nem kutattatott ki eddigelé, ámbár a hegyoldalon felfelé több keresztárkok (Kreuz-Schurf) ástak, ezek azonban nem voltak elég mélyek az ér felfedezésére, valószínű mindenestre, hogy az opálér ezen bányában összeköttetésben áll a hegytetőn nyitott Les csina nevű opálérrel, melly bányát Fejérváry élesztette fel, s azt kezdettől fogva akna- s alagrend-szer szerint miveltette, haszna belőle itt nem volt, ámbár a nemes opál itt is találtnak. Sokkal nevezetesebb a második, vagyis főér, melly a völgyből fel a hegytetőre vezet s egész kiterjedésében miveltetik, felosztva 5 bányára t. i. legalol az alsó s felső Lajos-, úgy az Apolloniabányára, a Károlyalagokra és Károlybányára, — ezen érnél is tapasztaljuk a simonkai jeleneteket, habár az ér nem olly rendszeres mind irányzatában mind az elhajlásban. Az opálvezető trachyt itt is megtartja a 18—20 órai irányát, fekvőben itt is megtaláljuk az agyagér, de az elhajlás csaknem függő-leges, s az ér hol több keskenyebb ágakra szakad, hol pedig 10—12 öl szélességre terjed s telepalakot vesz magára. Mind ez, s még inkább a régi rosszul vezetett nappali munka nehezíti itt a rendszeres miveltést, melly csak úgy volna kivihető, ha alól a padolat elébb ácsolt alaggal biztosítatnék, a menyezet egészen szétromboltatnék s a munka a biztosított padozattól mindenfelé folytat-tatnék. — Most ezen bányákban a földalatti munka ritkább, ugyanazért kinézése regényesebb, mint a Simonkán, a kiásott bányák roppant üregeket képeznek 10—15 sőt 25 öl mélységre s ugyanannyi szélességre, mellyeknek némelyike nem minden veszély nélküli, különösen ott hol a fekvőben maradó agyagporphyrt elmállott s csak törékeny s könnyen a mélységbe lesikló agyagfalat képez, leginkább a Károlybánya roppant ürege táján. — Ezen ér miveltése a Libanka-hegyen kétségkívül a legrégebb, az előtt azonban az opálvezető trachyt-ér egy most már kidolgozott elágazása volt mive-lés alatt, melly most a régi árkok nevezeteivel jegyeztetik; később vétetett munkába a most is mivelt ér, de itt is sokszor megtörtént már, hogy a munkások épen ott, hol legtöbb reménység volt nemes tűzopál találására, régi rosszul beépített kis alagokra akadtak, mellyek sok helyütt a hegyme-revet gyengítvén, a munka veszedelmességét nevelik. Ha így a völgyből a Károlybányáig fölhatottunk,

felette még három elhagyott bányába juthatunk, a három Bucsina-ba, melyek, mivel a laposabb heggyetűn a bányákba betoluló viznek nehéz volt lefolyást készíteni, soha nagyobb erővel nem miveltek, s melyek valószínűleg, a legfelsőbb pedig bizonyosan, ugyanazon ér folytatásai, mely a Lajos-bányától fölfelé vezet. A közep s alsó Bucsina azonban a Jósefbányával is lehetne kapcsolatban, mely csak az utolsó hasznóbérben nyitattott, s melynek irányzata még ismeretlen, ezen bánya azonban hasznót nem hajtván csak hamar elhagyatott, ámbár itt is találtattak nemes opálok. A Libanka tuloldalán Vörösvágás felé, a mennyire tudva van, soha tűzopál nem találtatott.

Hogy az opálvezető trachyt az irányzat és elhajlás törvényeit szintén követi, hogy e szerint ér nem pedig telep-természetű, ez volt Fejérváry Gábor 15 évi tapasztalatainak és vizsgálódásainak eredménye, de a számos szemléletek és bányászati kísérletek nem vezettek semmi eredményre azon törvények kikutatása iránt, melyek szerint az opál a trachyt-érben előfordul. Nem marad tehát egyéb hátra, mint hogy azon jeleneteket említsem, melyek alatt az opál találtatik. Hogy az opáanyag úgy a nemes mint a nem nemes hig állapotban töltötte be a trachyt-ér üregeit és hézagait, ez nem lehet kétséges azok előtt, kik az opálban előforduló mindig vizirányos vonalokat és rétegeket látták, melyek az opálköben gyakran szemlélhetők s a fokokinti leülepedésnek jelei; még jobban igazolja ezen nézetet azon ritkább jelenet, midőn a trachytüreg olly nagy volt, hogy azt az opálfolyadék be nem tölthette egészen; itt a fölület mindig vizirányos. A nemes opál továbbá törékenyebb mint a közönséges, mellyel összeköttetésben találtatik, súlya ugyanaz, s azért a téj opálon hol fölül, hol alól találtatik, rendszerint vizirányos vonal által ettől elkülönözve, néha szabálytalanul abba behatva. A Hyalith sokszor az opál kíséretében találtatik, még pedig néhol, különösen a Károlybányában az opálkö végén, néhol pedig oszlopocskáival az opálkövön keresztül törve. — A trachyttal rendesen olly erősen van összekötve az opál, hogy attól csak nagyohb erőszakkal választathatik el, néha azonban a trachyt üregeiben ingóan (lofe) találtatik s ilyenkor kevesbé törékeny mint különben. Midőn az opál találtatik, gyakran meg van már repedezve sokszor néhány nappal később kap repedéseket, különösen ha alapszine nem téjfehér, hanem üveges és átlátszó. Az Apollonia-bányában hol a trachyt közt a vas vitriól a vizet barnára festi, összeköttetésben látjuk vaskovanddal, s ekkor az opál nem ritkán elmállott állapotban találtatik. A Jósefbányában végre dárdányjegeczeket látunk csillagalakban az opál közepén. Megemlítendő még az Apolloniában található opálok, melyek a levegőn kiszáradva örökre elvesztik tűzőket, s elhalaványulnak, végre a Hydrophanok, melyek vízben átlátszókká lesznek. A Hydrophan is mint a többi opál, hol tűz nélküli, hol nemes, ez azonban csak nedves állapotban nyervén tűzét, inkább a ritkaságokhoz, mint a drága kövekhez számítandó. Néha egy opáltűzű lágy anyag is találtatik a bányákban, melly később elhalaványul, ez talán szintén semmi egyéb mint elmállott opálkö.

A legnagyobb opál melly eddig találtatott a bécsi ásvány-gyűjteményben őriztetik, súlya egy bécsi font, tűze a legszebb, több helyütt azonban meg van repedve, becsülve van, a mennyire illy megfizethetetlen s ékszerű nem használható drága kövek megbecsülthetnek, két milliomm forintra. Mikor találtatott nem tudatik, a gyűjteményben József császár idejében már bent volt, s úgy látszik mindjárt a föld színe alatt, nem a sziklában hanem a felületen találtatott, mert minden oldalról sárga hártya körözi, mi azon opálokat jellemzi, melyek a földben a trachyt fölött találtatnak, jelenleg azonban hol a föld színe az erek irányzatában mindenütt fel van ásva, ilyeneműeket csak ritkán lehet találni.

Az opálok ára különböző, meghatározásában a tűz, nagyság és alak egyaránt nevezetes tényezők, sullyok nem vétetik vételnél figyelembe; a legjobb piacok eddig Páris és London, Bécsben nem kedvelik, honunkban nem fizetik elegendően, régibb időkben sok opál ment Persiába, hol ezen kő nagyon kedveltetik. Napoleon családja szintén nagyon szereté ezen drága követ, s a nápolyi királyné a vitéz Murat felesége birta a maga idejében a legszebb opálékszert.

A bányamunkásokat illetőleg Fejérváry idejében rendszerint 100—150 kereste mindennapi kenyerét, a munka ideje télben mint nyárban napkelettől napnyugtáig tart, nyárban két, télben egy nyugórával, a napszám 25—36 krral fizettetett váltóban, a munkások legnagyobb részben vörösvágásiak és huvisziak; bányászok nem jönnek ide munkába, mert nem állnának többé a bányai törvényszék alatt, mellynek biráskodását megszokták, s különben is nem nyújthatnak annyi biztosságot orzás esetében a bérlőnek, mint a helybeli lakosok. A gyakorlat azonban és Sáros megye végzése az ujonczadási tehertől felmentette az állandó opál munkásokat, s e tekintetben bányászoknak nyilatkoztatta őket.

Egyébkint az opál bányavidék habár törvény által nincs is a bányatörvények alól kivételve, tettleg mégis kivételtnek tekintetik, a mennyiben ebben érczeket keresni tilos, mert ez volt mindig azon ürügy, melly alatt a kalandorok régóta az opálbányák szomszédságába nyomultak, hogy a munkásokkal összeköttetésbe jöhessenek s őket lopásokra csábíthassák.

B.

E p e r j e s e n.

4.

Pulszky Ferencz alelnök megnyitó beszéde.

Tisztelt Gyűlés!

Midőn itt Eperjesen a magyar orvosok és természetvizsgálók VII-dik gyűlését szívesen üdvözlöm, lehetetlen egyszersmind forró hálámat ki nem fejeznem azon megtiszteltetésért, hogy engemet, ki a természettudományokkal oly keveset foglalkodtam, másod elnöknek Pécsen tartott gyűlésökben megválasztani szívesek valának. De épen abban, hogy a választás engemet ért, a természettudományokban avatatlant, abban látom én ezen vándorgyűléseknek egyik új stádiumát, látom, hogy ezek körükbe befogadják a tudományos igyekezetnek bármely nyilatkozatát, s hogy oda törekszenek, miszerint a zárttestületű magyar akadémia mellett, hazánkban a tudományoknak még egy más mindenkit szívesen magához vonzó középpontja alakuljon.

Gyűléseink első eszméjét a külföldnek köszönhetjük. Oken hatalmas szava viszhangra talált hazánkban is. Ha azonban azokat nézzük, kiktől ezen termékeny eszmét átvettük, ha tekintjük ezen eszmének kifejlődését s mind azon változásokat, melyeken az már eddigelé is keresztül ment: azt fogjuk találni, hogy ezen eszme az olaszoknál másképen fejlett ki, mint a németeknél. Mert az eszmék, melyek életrevalók, hozzá simulnak a nemzeti jellemhez, s e szerint változtatják alakjukat. A németeknél a germán jellem — mely főképen analitikus, elágazó, részekre elosztató — az orvosok és természetvizsgálók nagy testületére is megtette hatását, t. i. hogy az több ágakra szakadt. — A gazdasági és erdőszeti osztály elvált a természetvizsgálóktól, a gazdáktól és erdősektől elszakadtak ismét a bortermesztők; a gyógyszerészek külön gyűlésbe egyesültenek; s ezen összejövetel mintájára, a philosophok, az orientalisták, építészek, a reáliskolák-barátai stb bevándorolják évenként német ország vidékeit, a szaktudósok oly dús hazáját, hogy mind ezen gyűlekezetek egymás mellett fenállhatnak; és mindannyi tüzhelyekül szolgálnak, melyekről az ismert német tudományosság lángjai kisugároznak az ország minden részeibe s minden osztályaiba. Különböző alakban fejlődött ki ezen eszme Olaszországban. A synthetikus román szellem mindig az eszmék egységét tüzi ki végcéljául, s így az orvosok és természetvizsgálókhoz hozzácsatlakoztak a régiségbuvárok, a földirászok, a történetvizsgálók, a törvénytudók, s a Congresso dei Scienziati összpontosítja mostan a félsziget tudományosságának minden ágát, minden irányát. — Ha már Oken eszméjének hazánkban kifejlődését vizsgáljuk, azt találjuk, hogy nálunk is, kik jellemünkben jobban hasonlítunk a román nem-

zetekhez mint a germánokhoz, folyvást nagyobbodott a gyűlések köre. A temesváriak megnyitó beszédében meg van már pendítve azon eszme, melyet most megújítani bátor vagyok; a kolosvári befogadta az archæológiát, a természettudományok mellé; s a pécsi megerősíté a kolosváriak határozatát, s így el van ismervé azon atyafiság s viszonyhatás, melyben a természet a történetekkel áll. A jelen gyűlésen az elábbiak nyomán ismét egy új lépés történt, az általunk meghívott ipar-egyesület képviselői által megjelent köztünk s tért követel a statistikának a gyűlés körében, s figyelembe ajánlja az iparnak provincialis kifejlődését. — Azon városok pedig, melyek bennünket oly szívesen látnak, szintén illy értelemben fogták fel gyűléseinknek irányát, s iparműkiállításokat mellékeltek ásványaik és növényeik kiállítása mellé, melyek diszökre szolgálnak, s nekünk tanulmányul.

Távol vagyok azonban indítványomat a társaság intensív terjedésére nézve annyira kiterjeszteni, mint az olaszok. Jelenleg azt kívánom csak, hogy az archæologia különváltva a természet-tantól, külön osztályba soroztassék, mely a régiségtant, történettant és statistikát magába foglalja, ezen tudományokat, melyek jelenleg is tetteleg benfoglaltatnak gyűlekezeteinkben. A mint azt, hogy egyebet mellőzzek, azon élvezetdús órák is bizonyítják, melyeket a kassai székes egyházban ezen mostani mű történeti magyarázatnál töltöttünk. Most tehát csak arról van szó, hogy a már létező elemeknek illő tért s helyet szabjunk ki gyűléseinknél, hogy idővel ezekbe a tudományok minden színei összpontosulván, hazánk tudományosságának tiszta világa testesüljön meg.

5.

Sz. kir. Eperjes város küldöttsége szónokának, Rosnyay Jánosnak a gyűlést üdvözlő beszéde *).

Azon ösztönéssel, mely a tiszta szilárd lelkületnek jelleme, valljuk be a világnak, hogy ezen város fölött századokon át lefolyt borús és jobb napjaink közt e napot, melyen a tisztelt társulatot körünkben üdvözölhetni, s azon parányi időt melyen által magunkénak nevezhetni szerencsések vagyunk, a legkedvesebb s legboldogabb időszakunk közzé sorozzuk. — S méltán, mert ki az emberiség barátja, — kinek keble nem csak magáról aggódik, — ki az összes emberiség szenvedéseire hidegen nem tekint, nem tagadhatja meg, hogy e szelid század keblében fogamzott jótévő intézetek, s válatok közt az emberiség holdog jövődjére nézve legdúsabb eredményű azon társulat, mely a természet titkainak, változhatlan s örök törvényei rendszerének ismertetését tüze ki buvárkodása feladatául. — Forrón óhajtjuk, jöjjön minél gyorsabban az idő, mely ha élünknek nem kedvezne is, néma csendben folyván sirjaink fölött, e gyűlések legnemesebb törekvéseit, s buzgó fáradaimait minél több üdvös eredménnyel koszoruzza. — Mi pedig ha szíves részvétünkkel azon igaz hiedelmet érdemelhetnők meg e társulat összes egyénénél, mely szerint bátran bévallhatnánk isten és ember előtt, hogy ezen nemes város egyetemes polgársága, minden nagy és nemes föladatoknál buzgó, erélyes, s hogy kebléből az igaz ősi magyar vendégszeretetet még a szokások változása sem száműzheté, magunkat boldogoknak tartanók.

*) Nagyon sajnálandó, hogy a kassai küldöttség jeles beszédét nem kaphatván meg, nem közölhetjük.

A gazdasági törvényhozás nehézségeiről.

Bujanovich Eduárd, táblabíró.

Tekintetes Gyülekezet!

Engedjék meg uraim, hogy a gazdasági törvényhozásról általában, és különösen honunkéről hosszas tapasztalásimból merített gondolatimat lehető röviden közöljem önökkel; oly tárgy, mely azon befolyásnál, melyet önök közül törvényhozásunkra már is többen gyakoroltak, vagy gyakorolni hivatva leendnek, jelen tanácskozásunkhoz annál inkább látszik tartozni, minthogy a tudománynak szentelt ezen társulat, a köztanácskozásinkat oly gyakran felzavaró szenvedélyes pártszellem minden befolyásán fölülemelkedve, ép oly képes mint méltó az igazat hallani.

Hogyha a törvényhozó hivatása, — melyet már az őskor legbölcsebb férfiainak, Licurgusok- és Solonoknak tarta fön, — eleitől fogva az emberi szellem legmagasb hatányának (Potenz) tekintetett: úgy e nehézség a törvényhozás különféle ágaira való részletes alkalmazásban azonkép látszik növekedni, minél mélyebben gyökereznek ezen ágak az emberi társaság legalsóbb osztályainak mindennapi szükségiben. E körben a mesterkelt országglási rendszer minden készülleteivel fölfegyverzett törvényhozó egyszerre minden támasztól megfosztva látja magát, s habár Archimedesként kísérthetné meg a földtekét sarkaiból kiemelni, itt is hasonlókép hiányzanék emeltyűjének támpontja. Legsíralmasabban sülyed pedig azon mély iszapba, mely eddig a földművelő népet a polgári társaság magasb fokozataiból elválasztotta. Azon évezredek óta, midőn még a testi hatalom vala mindenható, rabszolgai kézre volt bízva a legfontosb polgári foglalkozás, azon föld művelése és munkáltatása, mely mindenkit táplál, s ezek nem tudva mi s miért tétetik általok, régi szokás szerint lélekszakadva törekvének barmaiknak visszaadni azon ostorvágásokat, melyekkel önmagok zsarnoki hajtóik által sujtattak. Jóllehet a mult század műveltségi előmenetelének sikerült a rabszolgaság eltörlése által ezen az emberiséget annyira lealacsonyító állapotnak véget vetni; az ausztriai ház szelid kormányzása alatt majdnem félszázaddal hamarább, mint a szellemi tulsúlyával annyira kérkedő német éjszak több részeiben: mind a mellett is csak keveset nyert a gazdasági törvényhozás. Habár elenyészett is a rabszolgaság neve, fönmaradt annak sulya még sokáig; teljes alkalmazást nyert a „Lusimus Mariam Theresiam“ más emberszerető fejedelmek nemes törekvéseiben is, s már magából a módból, mikép a törvények hozatnak, világosan mutatkoznak a csekély eredmény okai a mezőgazdaság terén.

Nem is említve t. i. azon önuralkodási (autocraticus) anomaliát, miszerint a mult század egyik tekintélyes embere állítólag azzal kérkedett, hogy reggelijének minden csészéje mellett új

czikket szolgáltatott József császár törvénykönyvéhez; a törvényhozási foglalatosság napjainkban vagy a tisztvársi (collegialis) zöld asztal nyirkos légkörében megöszült kormányférfiak földatául, vagy fölízgatott népes törvényhozói gyűlésekben, személy- és pártérdek által félrevezetett vitatkozás tárgyává tétetik. Sem az egyik, sem a másik uton nem szolgáltatott még eddig gyógyszer a mezőgazdaságnak; nem az elsőn, mert azon, különben igen érdemes, de a gazdasági foglalkozásban egészen járatlan, egy vagy két emberélet hosszant szűk kormányshéki (dicasterial) sorompók közé szorított statusférfiaknak még csak fogalmuk sem lehetett az eldöntendő tárgyról, annál kevésbé azon szabad mozgásról, mely a gazdának isten ege alatt egyedül használ; nem az utóbbin, mert azon minden gazdasági foglalkozás iránt gyakran undorodással párosult részvétlenség mellett, mely eddig a törvényhozói gyűlekezetek legszámosb tagjait elfogá, kik közül sokaknak nagyravágyástól fölízgatott szilaj fiatalságuk miatt a mezőgazdaság száraz részleteihez semmi hajlamuk nem lehetett, többnyire minden, még a legérdekeseb oda vágó kérdések is, a törvényhozási testületnél terra incognitává lettek elannyira, hogy még majdnem legszerencsésebben járt azon országok mezőgazdasága, melyeknek törvényhozó testülete legkevésbé foglalkozott vele.

Ezen ítélet szigorát Európa két legnagyobb alkotmányos nemzetének tapasztalása eléggé igazolja. Nagybritannia és Franciaország törvényhozásának Achilles sarkát képezi gazdasági szaka, főleg ezen utolsó országban uralkodik e tekintetben kitünő tehetségei dacára a legnyomorubb tétlenség, vagy még kárhozatosb önhaszonvágy, mely magát a gazdasági téren emelt minden vitában, szenvedélyes pártküzdés, vagy a különben dagályosan magasztalt szabadság önkényes korlátozása által nyilvánítja, mint azt az előbbi ótalom bizalmában roppant költséggel állított számos répaczukorgyárnak bajosan igazolható bukása; a tulságosan fölszigázott eleség-adó (acisse) által előidézett meghamisítása az első szükségeknek, s több effélék igenis világosan bizonyítják. De még az annyira practikus Angolhonban is épen most fedezte fel a gabonakérdés kimenetele, melynek jótékony eredménye biztosításaul legnagyobb miniszterének, egy második Aristides gyanánt ostracismusi kárhoztató ítélet következtében áldozatul kelle esni, — de még inkább a szerencsétlen Irhon rabszolgai állapota azon szomorú hiányokat, melyek a parlamentális élet tetőpontján a mezei viszonyok fontolóra vételekor, a meglepett szemnek feltáratnak.

Azon visszásság érzete, miszerint mind ezek, mind más, az ipar és kereskedést érdeklő anyagi kérdések felett oly gyülekezeteknek kell határozni s törvényeket hozni, melyek nagyobb része e tárgyakhoz mitsem ért, alkalmat nyújtott mind a két nevezett törvényhozóságnál segédeszköz gyanánt az „Enquet“-eknek behozatalára, nemcsak előttünk, de még eddig Némethon előtt is oly ismeretlen cselekvés módnak, melynek értelmezésére, még a német nyelv sem bir helyes kifejezéssel, hacsak az „Auskunfts-Einholung“ (értésülés) el nem fogadtatik. Ily anyagi kérdésekben ugyanis bizottmányok neveztetnek ki azon utasítással, hogy személyes vizsgálat, s oly szakértő férfiakali értekezés által, kiknek értelmességgel párosult gyakorlatából a fenforgó kérdés legterjedelmesebb föloldását várhatni, mind azon tudósításokat s tényleges fölvilágosításokat szedjék össze, melyekre alapos ítéletet alapítani lehet. Ezen összeszedett állítások, s gyakran becses statisztikai adatok, Angolhonban néha borzasztó gyűjteményekre terjedve, státus költségén kinyomtatva nyújtatnak be a parlamentnek, mi Franciaországban csak azon bizottmány kivonatával történik, melynek indítványa rajta alapszik. A nézetek rendkívüli különbsége mellett, mely a gazdasági kérdésekben számtalan egymástól eltérő helybeli viszonyok szerint fenforog, találhatni ezen állítások s föltételekben a leg-

határozottabb helyeslést s tagadásokat, vagy legalább tetemes módosításokat ugyanegy kérdésben, épen úgy, mint a gazdasági egyesületek gyűléseiben, hol ugyanannyi fekete mint fehér mondatik el a nélkül, hogy valami határozatnák; minek következtében természetesen az előadó, ki csak kivonatot köteles előterjeszteni, azon adatokat fogja leginkább kiemelni, melyek eleve beszített véleményét támogatják, a többi ellenkező tapasztalatokat pedig árnyékba helyezni. Ez az angol bizottmányi biztosknál kétségen kívül nehezebben megy, mert a jelenlevő kinyomtatott egész munkálathoz lehet minden különböző véleményű tagnak a jelentést ugyanazon kútforrásból megczáfolni. — De ki ismerjen minden előleges alapos szakismeret nélkül oly rend s összefüggetlen zavarékból összeszedett, egymással ellenkező adatok fölött, melyeknek átolvasása maga fél emberéletet igényelne, határozott ítéletet mondani. — Ennek aztán eredménye is gyakran csak olyan, mint az 1833. évben fejedelmi tanács parancsából Irhon állapota megvizsgálására kiküldött választmányé vala, mely roppant költséggel összekötött három évi működését 200 vastag foliantokban nyújtá be a parlamentnek, oly jelentést, mely boldogtalan terjedelme miatt minden gyakorlati haszon nélkül maradt épen úgy, mint az 1836-dik évben Nagybritannia földművelésének megvizsgálására a parlamentből a mostani ministerium elnöke lord Russell elnöksége alatt kiküldött hasonló bizottmányé, mely csak az alsóháznak 18,000-nél több kérdés és feleletről, a felsőházi bizottmány pedig 12,000-nél, s az országbankókat illetőleg 10,000-nél több illetén kérdés és feleletről adott be jelentést. És mégis nevezetett tavál ismét az irhoni burgonya-inség félelme miatt gróf Devon elnöksége alatt egy hasonló bizottmány, melynek elődeihez képest szinte nem volt eddigelé más eredménye, mint hogy azon még folyvást tartó, borzalmas állapot szomorú bizonyítására szolgált, melybe az irhoni földművelők milliói legnyomorultabb czigányainknál is mélyebben sülyedtek.

De mind ezen akadályok daczára, melyek a törvényhozás gazdasági szakába inkább, mint bármely másban ellentállanak, meg kell mégis örömmel ismerni, hogy e század elejétől kezdve, főkép a mindent szerencsésítő békeévek óta, melyek azt oly dicsően jellemzik, a haladás ösvénye e tekintetben is hatályosan megtörtetett. — A föld minden művelt országában azon meggyőződés, miszerint a földművelésen a polgár jóléte, a kézművi kereset, az ipar, kereskedés, művészet s tudomány, mint a legbiztosb alapon nyugszanak, általában naponta mélyebb és mélyebb gyökeret ver, s hogy azon Cicero-féle „nil duleius, nil homine libero dignius, quam agrum colere“ mely a római mezőgazdaság magas állásával együtt a középkor barbár serege csapásai alatt feledékenységre esett, mindig nagyobb elismerést érdemel s nyer. és így lőn, mire a mélyen tisztelt gyűlekezet több tagjai élő bizonyosságul szolgálnak, hogy azelőtt csak a rabszolga ügyetlen kezével vezetett idomtalan eke, műtani hatásában pontos belátás által javítva s tökélyesítve a nemesnek veritékére is érdemesített, s hogy főkép hazánkban a függetlenség érzelme, mely a magyarnak oly igen sajátja, sehol sem annyira otthonos, mint paterna rura-inak rögén! És ha ekkép a művelt utazási tapasztalatok által idegen haladással is megismerkedett, gazdag s magasb társasági állásoknál fogva nagy befolyású férfiak a földműveléshez fordulnak, hogy e feletti elméletüket (Theorie) a gyakorlat kivihetőségével összhangzásba hozzák, akkor a törvényhozói testület alkotása mellett lehetetlen, hogy illetén befolyás gazdasági törvényhozásunkra mindig jótékonyabb hatással ne legyen a nélkül, hogy az angol „enquet“ek drága unalmasságához folyamodni kénytelenítetténk. — Ennek szép kezdetét látjuk már az utolsó évtized óta, mi oly kezdet, melyet nekünk nemcsak német szomszédaink, de nem sokára az egyedül csak saját dicsőségökkel telt francziák is irigyleni fognak, kiknél

már most is a föld legkárosb szétदारabolása minden okszerű gazdálkodást majdnem lehetetlenné tesz.

Nem akarom urak a már tán eddig is nagyon igénybe vett türelmüket legújabb gazdasági törvényeink részletes taglalása által még inkább kifárasztani; fénypontja azoknak tagosítási törvényünk, melynek előnyei, s a honi mezőgazdaság gyarapítására már eddig is gyakorlott jótékony hatásai sokkal ismeretesebbek, mint sem az itt általam ismét magasztaltassék. Illőbbnek látom ellenben oly gyűlekezet előtt, melynek többsége kórtudósokból (Patholog) áll, azon bár amaz előnyök irányában kisebbszerű hiányokat felhozni, melyeket a még csak 10 évi gyakorlat fedezett fel oly törvény végrehajtásában, mely örök időre valónak, további bírálat alá nem eshetők, s a szerinte szabályozott birtokot többé jobban nem rendezhetőnek vélte. Jól tudom én, mennyire kell ily törvények alkotásánál mindent mellőzni, mi az általok elkülönített s magánhasználat alá került birtok állandósága iránti bizalmat legkevésbé is gyengithetné, vagy épen veszélyeztetné, igen természetesen tehát, sőt bölcsen történt volna, ha inkább 20 vagy 30 évi határidőt szabnak, mialatt törvényhozó testületünknek e törvényt s a szerinte szabályozott javak módosítására tett indítványt még csak figyelembe is venni tilos lett volna, de örökké, örökké! — mi az, mi a nap alatt örökké tartó? — s mikép lehetett mégis merészelní, változhatlan s minden idő igényeihez alkalmas szabályokat hozni mezőgazdaságunkra nézve, mely csak alig kezdett okszerűbb lenni. Mi volt az 30 év előtt s mi lesz 30 év után? s ha nem menthetné is némiképen e merészséget a szerencsésen kivírt saját vagyons első örömszaja, akkor azt annál tökéletesebben kell vala szerkeszteni, s a helybeli viszonyok különféleségeihez illeszteni. De midőn ellenkezőképen általános változhatlan szabályul az állítatik fel, hogy minden maradék földek új telkekké alakitassanak; akkor az országnak oly részeiben, hol a kész épületekkel ellátott, de elpusztult telket legjobb akarattal sem lehet benépesíteni, merő képtelenségnek mutatkozott, miért is a törvénynek épen e pontja, miben, úgy látszik legnagyobb súlyt helyeztek, a nyilvános erkölcsre nézve igen elmellőztetik és sikeretlenné tétetik. — A birtokszabályozások változhatlanságának más igen tetemes kárát abban látom, hogy a jobbágyoknak szinből ugyan meghagyatott a választás, urbéri illetőségeket magoknak vagy egy darabban, vagy az eddigi három nyomásu gazdaság szerint dűlőkre felosztva kihatáztatni; de a választás mindaddig áltatás marad, míg a paraszt régi szokásaihoz ragaszkodva sokkal butább lesz, mintsem hogy tagosított birtokának előnyét csak sejteni is tudná, következőleg három fordulatu rendszerének, a szükség parancsolta legelő szolgásgával együtt örökké alá lesz vetve, s így az ugy sem tulságos urbéri illetőség harmadának használatával is fel kell hagynia; holott ellenben földesura földjének minden négyszeg ölet évről évre kirekesztőleg s háborítlanul használja, s bőtermő takarmányfüvek vetése által marhái számát kétszerte nevelheti. Ezen a törvény világos értelmében fekvő tetemes hiányokon kívül tapasztaltam annak nem régiben még egy szomorú következményét, melyet a törvényhozók bizonyosan ép oly kevésbé ohajtottak, mint előre nem láthattak, mit tehát itt is csak intésül mutatok be, hogy a jövő törvényhozók figyelmesbökké tétessenek. Bihar megyében tett utamban t. i. láttam, több újdonszabályozott közbirtokosságok gyönyörű tölgyerdeit, melyekből eddig én is szép épületi fákkal elláttam magamat, utolsó szálíg végkép kiirtva, csupán azon bizonytalanság miatt, hogy nem tudván kinek jut majdan tagosítás után a föld, tulajdonosaiknak, a gyakori önkényes becsülések hosszadalmassága nélkül, még utolsó hasznót hajtsanak.

Mi a többi új urbéri törvényeket illeti, távol vagyok, hogy származásuk nyomait bíráljam, csak egy félreismeret liberalismusból eredő igen szomorú módosítását a jobbágyi örökösödésnek szabadon említnem, miszerint azon fiatal jobbágyfi, ki az új törvény értelmében elég szerencsétlenül apjának épületi, eszközi s élelmi hagyományában 4 vagy 5 leánytestvereivel egyenlő részben osztozván, őket kifizetni kénytelenítették, gazdasága további vitelére képtelen- s koldussá válik.

Végül még egy szót a legújabb s legrosszabbul kiütött gazdasági törvényünkről a rendőri törvényről, melly felett csak 6 évi tapasztalás már is pálczát tört. Ha egy törvény, mellynek hiánya olly általánosan éreztetett s minden gazda által annyira ohajtva váratott, mégis az egész ország által hallgatva elmellőztetett, s még azon kevés megyékben is, hol az életbe léptetve lőn, ismét eltemettetett, akkor bizonyos jele annak, hogy belsőleg férges vala. Egy kis gondolkodás után ezen szembeszökő tünetény okai felett azt vettem észre, hogy azok a szegénységünkkel meg nem egyező roppant költségen kívül — egy például nekem névszerint megnevezett esetben, fölment a kár a kártevő részére 16 pftnál többre, melly a kárvallottnak 48 krral fizettetett, — főkép azon lélektanilag hibás rendeltetésen alapszanak, hogy a birságnak a megye pénztárába folyni kellene, melly senkit sem érdekel, s mi sok jegyzőkönyv s számadásvitellel van összekötve, minek mi gyakorlatilag barátai nem vagyunk. De mintha ezen minden oldalról népszerűtlen törvényt annál biztosabban megakarták volna buktatni, nem rendeltettek igazgatására különös megyei tisztviselők, hanem valamenyny szolgabírákra, tehát egyre sem bízott ezen foglalatosság, s így lőn, hogy ezen egész nagy szorgalommal ugyan, de kevés gyakorlati értelemmel kidolgozott törvénynek más foganatja nem lett, mint hogy azon becses tőkét, mellyet hazánk már azelőtt szolgabírói összességében birt, 50 száztollival nevelte.

Illy holtan született törvényeknek többnyire jó szándéku czélok eltévesztésén kívül, még azon káros következményök is van, hogy az előbbi szokott önkény által lerontott törvény iránti tiszteletet egészen megsemmisítik.

Vajha tehát jövő törvényhozóink az illy komoly figyelmeztetéseket el ne mellőzzék, a gyakorlat iskoláját meg ne vetnék, de mindennek előtt azon szép hivatások tellyesítésében, t. i. a gazdasági törvények hozatalában a következő elvet, melly őket mindenkor biztos rév felé vezetendi, iránytűül használnák:

„A mezei gazdaság nem szenved, főkép mostani gyermekkorából kinőtt férfiszakában, semmi szorongató gyermekjártatót, semmi kaptafát, semmi bármilly jó szándéku sok kormányzást, és mindennek előtt lehető haladása fölött, mellyre talán kevés év leforgása után képessé válhatik, s mi által minden képzelt bölcsességünk kudarczot vallhat, semmi merészlett elítélést; minden, mit az a törvényhozástól kíván, sőt jogosan követel, ez: elhárítása minden akadályoknak, és teljes szabadság a természet minden kincséit napfényre hozhatni, a mint az [hivatásában áll s mellynek élvezetéhez joga van, s mit végre sem a szorgalom lázasztó adóztatása, sem a hűbéri szolgaság örökítése által gátolni, s keseríteni nem szabad.

Ezen elvtől vezéreltetve működnek most a legfölvilágosodottabb törvényhozások a mezei gazdaság boldogítására, de bölcs mérsékléssel, melly elhirtelenkedett erőszaktételektől s jogosan szerzett tulajdoni jogok csorbitásától mindenkor őrizkedik, mellyeknek, ha azt a közjó kívánja, kell ugyan változott idők parancsának, s tisztult néze teknek engedni, de csak igazságos kártalanítás mellett. —

S így vezérelje ezen elv az én szeretett hazám törvényhozóit is, kiknek többségehez én már csak ifju koruknál fogva is atyailag vonzódom, s kik nekem szabadon választott hivatásomban megöszült férfinak, ki soha más hirsomjat nem ismertem, mint kis körömben jótékonyan hathatni, rossz néven nem veendik, ha hozzájuk barátilag felkiáltok: isteni a szó adománya, ha szivből jó, s szivhez hat, boldogító a hallgató sokaság, éltető kiáltása; de nem üres szócsengést, nem főhangú szópompát illessen egyedül ezen helyeslés ha a nemes öntudatot jutalmaznia kell, hanem szolgáljon az egyedül a beszéd belértékének s egyedül az érett, komolyan megfontolt jótékony czél-
nak, melly a sikert biztosítja. De ehez az igazi törvényhozónak munka s álmatlansággal szerzett valódi ismeretekre van szüksége! Vita brevis, ars longa. —

7.

Az emberi holt test felnyitásának szükségéről.

Kiss Antal, orvos-sebész tudor.

Tekintetes Gyülekezet!

Szorosan szaktudományos értekezés az ünnepélyes természettudományi közgyülekezetben nem mindenkit érdekelhet, hivatásunk pedig illy vándorlásunk közben, a természettudományi körben létező hiányokra, a közönséget figyelmeztetni, káros előítéletet itteni felszólalásunkkal szélesíteni: azért engedtessek nekem egy közfelfogásu tárgyról, az emberi holt test felnyitásának szükségéről ez alkalommal röviden szölgonom; megmutatnom, hogy az emberiségre káros előítélet az, midőn a holt test felnyitását akadályozzák az illető rokonok; engedtessek indítványoznom, mi lenne itt a teendő.

Irtózással viseltetik az ember a halott test iránt, mert az öntestünk jövő sorsának iszonyatos előképe, melly nem szól, nem érez többé, hideg, meredt és lelketlen; mert az a rögtöni vész, mérgezés, gyilkolás, a leggyötrőbb kinok szintúgy, mint a lassú sorvadás legijesztőbb következménye; más részről legdrágább erekye az a búsitott rokonoknál, kik midőn lelkiismeretes gyöngédséggel teljesítik körüle a végső tisztelet kellekeit, azt sérthetlennék ohajtják: nem csuda tehát, ha illy érzelmek özöne itt is a vakbuzgóság és előítélethez vezetnek.

De a művelt ész nem sérti a sziv igényeit, midőn az előtte becses hullának (cadaver) illetelmes felnyitásába beleegye, ösmervén az előtte még becsesebb jótéteményeket, mellyek ebből a tudományra és az emberiségre háramlanak.

Lángoló bennünk magyarokban az érzelem dicsőbb nemzetté válni, kiirthatlan is már az e célra vezető és megkezdett irány, társadalmunk alkotó részeinek is tehát tökélyesbültni kell a lé-

lek, a szív erkölcsös ereje és a tudományok terjesztése által. Lelkesedéssel értjük a természeti tudományok jelen óriási haladásának nagy zaját, mellynek mi eddig, fájdalom! egyik ágában sem léptünk fel fejlesztőleg ön erőnkkel, és boldognak tartjuk közülünk azt, ki az előttünk haladó nemzetek nagyszerű előmeneteleit tanulmányaival csak követni is képes. Örömmel üdvözljük különösen orvosi tanunk rendkívüli fejlődéseit. Ugyan is a holt testbeni vizsgálódások nyomán a betegség mivoltának ösmerése annyira tökélyesedett külföldiek igyekezete által, hogy ha valaki közülünk nem követi tanulmányával a tanok illy fejlődését, csak néhány év múlva sem fogná haladó társát megérthetni. A haladók szózatja pedig az orvos számára legfőképp a holt test belsejében van megírva, ez előtte a titkok könyve, mellynek mellőzéseivel eszméinek helyességét igazolva nem látván, önfejlő büszke tudós marad, ki esze után akarja kormányozni a természet menetelét: egy szóval, az orvos most az emberi hulla tekintésével érheti el műveltsége azon fokát, mellyre tana már vergődött, mellyre jutni a szenvedő emberiség érdekében minden orvosnak a legszentebb kötelessége.

Erkölcsei és műveltségi tekintetben honom orvosai iránt ugyan a legjobb véleményben vagyok, de nincs emberi tökély, melly magasabbra még ne fejlődhetnék; azért ha a holt test fölnyitása különbség nélkül mindenütt engedtetik, az orvos szerényebb leend, mert merész jóslatokat a betegség körül csak alapos meggyőződése esetében állítand; az orvos őszintébb leend és nem szintár (charlatan), mert számoldása nyilvános; vigyázóbb és megfontolobb szereit rendelkezésében, mert tetteit itéletlenül a hideg hant nem borítandja; igyekezőbb ön tökélyesítésére, és tiszta tapasztalatok gyűjtésére, mert csak a homályos és bizonyossággal senki által nem ösmerhető kórok körüli hibája foghatja hire és ezzel erszénye apályát megmenthetni. Az orvostannak illy nyilvános felelősség által ugyan némely orvosoknak talán nehezítettnek is állása, de vigasztaló az, hogy a valóban érdemest igazságos méltánylat jutalmazná, és ártatlanul senkit a közvélemény nem sújtana. A véleménykülönbség nem okozna az orvosok között szenvedélyes szakadásokat, hanem fejteve lévén a holt testbeni vizsgálódás után a viták csomója, eredménydús és tanulságos eszmecserék foglalnának helyet. Végre igen tanulságos kórhonczitani gyűjteményhez segítene.

Ebből látja a mélyen tisztelt gyülekezet, hogy művelt orvosok képezésére hatalmas eszközök között nem nyujthat, mintha lerázván előítéletét, a holt test fölnyitására beléegyez; valamint legbecsebb élete veszélyében csak úgy talál isten akaratjában megnyugvást, ha a lehetőségig kiképzett orvosi művészetnek határait módjában lesz szemlélhetni.

Mi pedig tisztelt ügyfeleim, hévvel karoljuk föl haladásunk e hatalmas eszközét, fontosat egyszersmind városokban orvosi egyletek létesítésére, és az üggyársak barátságos hangulatára. Nyujtsunk ez által alkalmat méltó megbírálsunkra a világnak. Lépjünk nyíltan tudományunk terére, mellynek oldalai olly valók, mint való a természet maga. Tárjuk föl változhatlan igazságait. Láttassuk egyszersmind tökélyünk korlátait. Ne kívánjunk többnek látszani mint vagyunk, győződünk meg hiányainkról, és többet haladtunk, mint sokat tudó elbizottságunkban.

Engedje a mélyen tisztelt gyülekezet e komoly tárgy körüli eszméimhez ezután csak még két adatot fölhoznom, a tetszhalált t. i. és a családi betegségeket; mert ragályos kór bajoknál a holt test fölnyitása ugy is a rendőrség fő figyelméhez tartozik.

Ha halotti házaink vagy szigoruan rendszerezett halotti vizsgálataink is volnának, vagy megnyugtatót okozna minden emberben azon tudat, hogy holt testének megtörténő fölnyitása által ele-

venen eltemettetni nem fog! illy eset borzalmait leírnom nem szükséges. „Köszönöm orvos urak, illy élesztési eszközötökért“ fogná valaki mondani. Annak azt felelem, hogy e társadalomnak nincs komolyabb tárgygyal foglalkozó rendje, mint az orvosi, nincs cselekvés, mellyben a legkisebb könyelműség is olly iszonyuan bosszulná magát, mint az orvosi; a mindig gondolkodó orvosnak tehát lelki csendességét megőrizni itt is hatalmában lesz.

A családi betegséget illetőleg, ez a természet változhatlan törvénye szerint származás által unokáról unokára szálván, kinossá teszi e földön létezését, és bár nem mindég kiirtható, de a holt test fölnyitásának mulasztásával kiirthatlan lehet. Azért nagy fontosságu dolog családi betegségnél a holt test fölnyitása, mert sok fölvilágosítást ad a baj lényeges ösmeretére, az orvos számtalan utmutatásait látja a természetnek holt testbeni vizsgálódásai közben. E szerint alapos tanácsa a szomorú jövendőjű család tagjait, ha nem is mindig rántja ki a bizonyos vész torkából, de annak kifejlődését sok évekre kiterjeszteni hatalmában leend. Példát hozok tapasztalásaim kis köréből. Ki nem mondhatom milly szánakozással vagyok azon szegény anyának szomorú sorsa fölött, ki három gyermekét veszté el egy irtózatós kórban, mellytől pedig, ha az első gyermek halott testének fölnyitása orvosok által történt vala, mentve van a két utolsó gyermek élete. Különös az t. Gyülekezet, hogy az igen izmos alaku három gyermek mindegyikét, két éves korában lepte meg a természet legkinosb adománya, a nehézkór (Fallsucht); és mindegyike csak négy éves kinos gyötrelmek után holt el. E három hasonló betegség lefolyását nem akarom elmondani, csak a gyötrelmek utolsó idejéből mutatom be, a meredt kiálló szemü, arcvonásaiban vad kifejezésü, ártatlan gyermek eleven csontvázát, mellynél a szőlástehetség már megszűnt, az ész rég elhagyta a torzított emberi alakot. Az orvosi segély gúnyára négy évig dühöngött kegyetlen görcsök vihara okozá e vázat. És e váz élt a bús anya kimondhatlan fájdalmára, e váz élt a legfájdalmasb emberi könyörület gerjesztésére. És még csak azt mondom mélyen tisztelt Gyülekezet, hogy e gyászos jelenetnél legnagyobb vigasztalás volt a halál, vigasztalás volt látni a térdre esett anyát, gyermeke halála fölött örvendezve és háláját rebegve, vigasztalás volt látni a körülállók szemeiben örömkönnyekeket ragyogni!!! — — — Művelt ügyfelek társaságában a testet felnyitottuk, és a kinzás okát, az agyhártyák alatt idült vizgyüleményből állót, kórtanunk nyomán vértorlódás következtében származottat, meglettük. A három gyermek tehát szerfelett agyvértorlódással hajlamosítva vala olly életkorban, mellyben ösztönök iránti veszélyes ingerlékenysége az agynak a legkitünőbb. Szigoruan eszmélkedvén a vértorlódási hajlamot gerjesztő okok fölött, szorgosan vizsgálván a gyermek baját és élte körülményeit, midőn figyelmünk a szülők egészségi állapotjára terjedt, meggyőződésünké vált: hogy e bajok önkénytelen okozója a gyermekek apja volt, ki kedélye szerint örömei közé számlálván józanságát néha részegítő itallal szenderíteni, agyvértorlódásban az által gyakran szenvedett, és azt gyermekeire általszármaztatta.

Érettek vagyunk mindnyájan mélyen t. Gyülekezet, reményilem szemérmét senkinek nem sértem, midőn azt állítom, hogy e férfiú nevének lett volna hatalmában eltávoztatni a nagy szerencsétlenséget, de csak akkor, ha az első, vagy legalább a második gyermek holt testének fölnyitása után jutottunk volna az orvosi vizsgálódások olly eredményére, mint ez utolsó esetben, melly után fájdalom a tanács már késő volt, mert az anya bevégzé gyermekszülési korszakát.

Midőn így a hullák fölnyitása mai időben legbizonyosabban műveli az orvost, kevesíti a veszedelmes szintárok számát, vezérli az orvos méltó megbírálásához a közönséget, midőn családi

életrontásnak határt vet, és az elevenen eltemetéstől félelmet hártja, van jogom ismételni, hogy káros előítélet az a tudományra és emberiségre nézve, midőn a holt test fölnyitását akadályozzák az illető rokonok.

Minden eszmélkedéseinknek vég célja a tett. Azért áldott meg a végzet gondolkodó tehetséggel, hogy az tette vezéreljen bennünket; itteni felszólalásom is tethez vezet akkor, ha a holt test fölnyitását akadályozni semmi nem fogja. Igaz, hogy a műveltebb anya is, neme különös eleven képzelődésénél fogva ellenzi, hogy a kínos betegség és halálos küzdés szenvedései után még az orvosok éles kései is válasszák a kedves gyermek testecskéjét; álmában jelennék az meg előtte, szemrehányó anyjának illy kegyetlen akaróját, de igaz, hogy nincs erőnk a köznépnél az előítélet lerontani. Itt tehát erős tekintélynek kell közbenjöni, ez pedig legfőképp a törvény tekintélye lehetne.

Midőn azoknak, kik az orvosi rend korszerű átváltoztatását illető pályakérdés megfejtése végett a küzdhelyre föllépendnek, a holttest fölnyitási akadályok lerontását figyelmébe ajánlanám: azon alázatos indítvánnyal zárom be e tárgy körüli vitatkozásomat, hogy a pályázók ez előítélet lerontására felsőbb hatalom szükségét igyekezzenek kimutatni és törvénybe hozatalát ohajtani. A természettudományok között legszükségesebb az orvosi tan, tehát legszükségesebb annak tökélye is, e dolog a státus jólétét a legnagyobb mértékben érdekli, és teljes meggyőződésemmel fogva olly fontos, hogy tárgyalására merészlettem e helyen föllépni, e helyen, hová vetélkedve sietnek kitünő tehetségű és készségű hazafiak megmutatni, hogy itt tettel is hasznosak vagyunk a hazának.

8.

„Az apró legyészről (*Muscicapa parva*, Bechst),“

alkalmilag pedig arról is:

„hogy a természettudományok minden vidéket, tájt és helyet érdekes- s becsessé tesznek; — a becses tájak és helyek érdekét és becsét pedig felette emelik, sokszorozzák, és élvezésüket fűszerezik.“

Petényi Salamon János.

Mint hogy engem, a kolosvári nagygyűlés által kihirdetett, a tegnapelőtti közülésben általam felolvasott, Dr. Moci jeles megfejtésében koszorúzott, pályakérdésem kitűzésére *) leginkább gyakorlati foglalkozásom a természetvizsgálás honi tárgyaival ösztönzött: őszinte megvallom, — miután a szerénység magamnak pályázni nem engedé — szándékom volt, hogy a kassa-eperjesi nagygyűlésen magam is értekezendém „a természettudományok nagy jelentőségéről a két magyar testvérhon anyagi s szellemi boldogsága kifejtése s megalapítására.“

Dr. Moci tartalomdús, tárgykimerítő s így méltán koszorúzott, rövid vázlatában már általam felolvasott munkája azonban, — melyben a tudományos szerző úgy is az én szivemből szólt, az én ohajtásimat jelentette ki, tehát e tárgyban úgy szólván velem egybeolvadt — azt feleslegessé tévén, én feltételemmel és értekezésem ez alkalommal felolvasásával örömet felhagyok. —

S mégis e helyen szótalan nem lehetek! E kies Zárvolgyben **) keblem, ajkam zárva nem maradhatnak! — Engedjétek tehát nagyon tisztelt kiránduló társaim! hogy dr. Moci elhall-

*) Ezen pályakérdésem, mely a kir. magy. természettudományi társulat egyik tisztelt titoknoka kegyéből a budapesti hírlapokban nem az én nevem alatt, ki azt kitűztem s t. cz. Méhes Sám. tanár ur hozzájárultával — legálább részemről igazi áldozattal — jutalmaztam: hanem mint „kolosvári nagygyűlés pályakérdése“ az ezen gyűlés határozata s jegyzőkönyve daczára, s hihetőleg azért közölteték a tudós honnal így, miszerint ez alkalommal is újra bételjesednék rajtam a régi mondatok szomorító s kedvölő igazsága „pauper ubique jacet“! — — — és Sic vos non vobis — — —! e pályakérdésem következő volt: „Adassék „elő a természeti tudományok nagy jelentősége a két magyar testvérhaza anyagi és szellemi boldogsága kifejlődésére; — mutattassanak egyszersmind módok és utak, melyekkel lehetne hazánkban általában nem az iskolákban egyedül, hanem a nép közt is, a boldogító természettudományokat legcélszerűbben, azaz legsikeresebben és leghasznosabban terjeszteni.“

**) Örömteljes föltételelem vala, hogy jelen értekezésemet magában a Zárvolgyben (Klause, Stawy), mely az opálbányáktól Eperjesre tett utunkba esett, annál is inkább fölfogom olvasni, miután ott valamint a kies táj, úgy az

gatása által, e mai köztetek legszebb napom gyönyörűbb élvezése számára nekem átengedett egyik szívboldogító tulajdonságáról a természettudományoknak hozzatok egy pár szót intézhessek, szólhassak pedig annál is inkább, miután engemet egy pár év előtt épen ezen kies völgy és csodaszép környéke egyenesen vezetett oda a természettudományok ezen boldogító sajátságuk belátására, nyitván számtalan forrásokat boldogításomnak; de szólhassak még azért is, hogy e kies táj jóságos lakosai iránt, ezen szíves rólok megemlékezésem által hálatartozásomat némiképp lerójjam.

A természettudományok szeretetét, tanulását, gyakorlását ajánlja s érdemli már csak azon egyetlen egy tulajdonságok is: „miszerint azok minden vidéket, minden tájt és helyet érdekessé s becsessé tesznek; — a becses tájak és helyek érdekét és becsét pedig felette emelik, sokszorozzák s élvezésüket fűszerezik.“

Nincsen a földkerekségén, de nincsen kivált a természetkincsekben dús, de jobbadán ismeretlen hazánkban hely, táj, környék, — terjedjen az bár a silány futóhomok átnézhetlen sivatagjaiban át, — avagy tornyosodjék a merő sziklák kopár falai s csúcsaival fel egész a felhőig; — merüljön az a feneketlen tavak tükreibe és az átgázolhatlan nádasok sűrűségében; rejtekezzék az a hűvös völgyek mélységében, vagy a sötét erdők rengetegekében: nincs honfíbarátom! egyetlen egy táj sincsen, hogy az, s leggyakrabban épen ezen különösségeinél fogva, a természetbarátnak érdekes, üdvözlött ne legyen; hogy a természetbuvár benne vizsgálódás, felfedezés, gondolkodás, összehasonlítás és hasznos következtetésekre ne vezettetnék; hogy ne akadna ez által tanulás, tanítás s használás tárgyaira, hogy tehát benne új kecsék és életébresztő ingerek kútfejei, sok hasznos multságok és tiszta gyönyörködtetések forrásai lépésről lépésre ne nyílnának előtte. —

S ha már a silány tájak is képesek tudomány- s örömelvezésekkel jutalmazni a természettudományok barátját s mivelőjét: mennyivel több, boldogítóbb éledeleket nyújtanak nekik az anya-természet bőkezűségével kincsrakott helyek, kies szép környékek?! — A természettudományok kedvelője forduljon bár merre, utazzék bár hol, jöjjön bár hova, vagy tévedjen el: — ő mindenütt ismerőseire akad, kedves barátjai közt látja, mindenütt szeretett anyja keblén találja, mindenütt boldognak, — boldogtalannak sehol sem érzi magát! — Nem nyomja őt sehol az idegenség, nem a magány, sem az unalom súlya. Messziről szól hozzá már maga a durva szikla is nyájas viselkedésében; — édelegve csalogatja őt magokhoz a csermelyek és patakok csörgedezései. Minden fának lombja hajtogatja magát előtte szíves tisztelkedéseiben; lengedezve a levelek s virágok között szedeget csókok ezreit számára s köszöntéseket susog fülebe a szellő. — Környezve a virágok koszorújától, Flóra kezéből élvez az illatáldozatok gyönyöreit. — Minden madár csalszava szíves üdvözlés számára; körülötte forog örömeiben a virágokat csókolgató lepke; — vele tréfál a levegőben himbáló legyecské szökdeső ingertánczaiban. Még az eltiport földből ragyogó porszemke is örvendeztetni őt csillogó mosolyaival! — Barátságos, békes kezét nyújt a természetbuvárnak maga a mardosó farkas, a ragadozó sas, sőt a mérges paizsóc*) is; — mert a természetbuvár a természetben nem lel, nem ismer ellenzetet, viszálykodást, ellenséget! — Előtte a természet nagy gazdálkodásában nincs ragadozó, nincs kártékony, nincs iszonyú, nincs semmi felesleges; — ott átkarolva

aranybányák és az ottani jóízű ásványviz egy kis mulatást érdemlettek volna. De ezen édes örömmnek véget vete a Libankáról szétszórva Eperjes felé haladó társaság.

*) Közönségesen kurtakigyó; Vipera Linn.

minden lényt mint haszonárasztót és kedveset, s velek egyetemben az őket így ismerő és kimélő természetbuvárt is, kebléhez szoritja az anyatermészet boldogító összhangja! —

Igy élvezi, ime tisztelt Gyülekezet! a természetbuvár, bár mely környékbe, tájba vagy helyre jusson az, a csendes élet azon tiszta gyönyöreit, melyeket nekik nyújt a természet, a maga titkai, erői, teremtményei, jelenetei, s ezek ismereteinek kimeríthetetlen forrásaiból. Ezen édes gyönyör éledeleiteinek száma szaporodik, édessége főleg szállítatik fokozottan, az ő természettudományokhoz vonzalmának, kivált pedig a honi természetbuvárkodás s gyakorlati ismeretei s tudományának fokozottan haladásával s öregbítésével.

Igy élvezem hazám számtalan érdekes tájai közt, kivált 1837-ben szab. kir. Eperjes város minden tekintetben érdekteljes környéke gyönyöreit, annak természeti, főleg állattani kincseit honi faunánk, s gyarapítandó ismeretünk számára nyomozván. S bár mikor emlékezik lelkem az itt töltött legszebb napjaimra, meg kell vallanom: hogy Eperjes város karai közt s az eperjesi vidék keblén csak egy hiját ismertem teljes boldogságomnak, hogy t. i. csak egy szívem van, és ez egy szív elégtelen volt oly sok kedvességek elfogadására, s oly nagy örömök éledeletére, millyeneket árasztott rám a nemes város barátságos nyájassága, a szomszédság kegye, és az egész környék gyönyörűségeinek teljszarva. — Lopva kelle menekednem a város tudósai, s ezek közt főleg az erántam felette nagy szíveségű báró Weisz, Krieger Tamás, Benczúr József, Vandrak András, Steinhübel Sámuel és több becses férfiak barátságuk eláradásából; elszakadva szöknöm kelle a természeti tudományok kedvességére, mint vendégszeretetéről ismert gróf Haller Ferencz alsó sebesi szép Eldorádójából, a kispeklini nagyélvezetű Piller Gedeoni paradicsomból, és a kükömezei Péter hanusfalvai őszinteségű édenéből: nyugalmat keresendő örömfáradt szívemnek, bőtölést rendelendő gyönyörömlédező lelkemnek itt az erdős zárvölgy csendes magányában. — De korán sem higgyétek, tiszt. Hallgatóság! hogy talán elértem ohajtott célomat? — A természettudományok barátja ohajtása ellenére is akad örömök. Sőt, midőn azokat kerüli, akkor is nyílnak számára új gyönyöréledelek legdúsabb forrásai. — S így lett, így volt az velem is e kies Zárvölgyben.

A mint 1837-ki július 3-án Victorisz Antal pesti ügyvéd és tájfestő utitársommal Zárvölgyön fölfelé lovagolva, Dubnikra s Libankára siettem, ott a világhíres nemes opálok azon szülőhelyeit, melyekhez múlt csőtörtökön mindnyájan oly nagy örömmel siettünk — meglátogatandók, s azok varázs színjátékaiban csak szemnek inkább foglalatosságot keresendő, alig hagyánk el a zárvölgyi tisztas főerdész Weisz csendes lakát, elérvén a főleg fekvő pusztamező (pusté polo) táját, midőn egy nem ismeretlen ugyan, de honunk e környékén s az év e szakában teljességgel nem reményelt, nem gyanított tollas t. i. az apró legyész (Muscicapa parva Bechst. — Kleiner Fliegenfänger) csalszava valamint váratlanul, úgy áthatóan illeté fülemet, elbájoló szívemet. Szavát hallani, ismeretlen kötés viszonyait a madártannak fölfedezni, azokat hazám faunájának megkeríteni, az ő hiányteljes természetrajzát a rajta teendő vizsgálatok által kipótolni: ez mind csak egy boldogító sohajba s előérzetbe olvadt össze, mely felette elegendő volt arra, hogy további lovaglásommal fölhagyva s átengedve utitársomnak a híres opálok bámulását, kis angyalom szíves „jer! jer!“ hívó szavát kövessem, mellyel a jámbor egyenesen oda, az egy bikfa derekából kitört s odavasulni kezdő ágszájába rakott, ezen 4 parányi tojáskat magában foglaló fészkehez s rajta ülő nevéhez vezetett. S im, nyitva állottak előttem az ezen, sok ember előtt tán semminek

látszó, s még is oly kimondhatlanul boldogító apróságban a leggazdagabb opálbányáim! Bezzeg megkinálhattak volna Fejérváry és Pulszky a simonka- és libankai opálbányák minden kincseivel, én felfedezésem kincseit és örömeit amazokért nem cseréltem volna! — Lássátok tisztelt Hallgatóim! így képes, így tudja jutalmazni és boldogítani már egy csekélységben is a természettudomány barátait s gyakorlati művelőit; — így emeli és sokszorozza az minden táj és környék érdekét s benne maga a haza becsét; — így nyújt s fűszerez az ezerféle élvezetet. Én még most is, s főleg most, örömeim ennyi becses tanúi előtt — újra kimondhatlan boldognak érzem magamat, hogy engem hazánk jó génusza az ezen akkor még nem reménylhetett szerencsében részesített, miszerint Eperjes város és Sáros megye, ezen, a honi madártan, sőt egész európai faunára nézve nagy fontosságú táj nevezetességére, s általa helyirata e részről is teljesbíthetése első figyelmeztethetem az egybegyűlt természetbúvárokat. — Illyen csekély hálaáldozatokon kívül úgy sem tudván visszonozni azon nagy szíveségét nemes Eperjes városnak és tekintetes Sáros megyének, mellyel engem 9 év előtt keblében boldogítottak, mellyel mindnyájunkat egy év előtt magokhoz meghívtak, most karjaik közé szívesen fogadva, keblökön oly barátilag boldogítanak! — s melly szíveségüknek egyenesen azt is köszönhetjük, hogy a világszerte híres opálok szülőhelyeit, hogy a sóvári érdekes sókezelést, hogy annyi sok kies és külön kincsekkel rakott honi tájakat láthatva, megismerhetve, magunkat ismét jobban ismert kedves honunkban megint boldogabbaknak érezhetjük!

Az apró legyész magányrajzát egész terjedelmében máskor akarván közleni a honi madártan barátival: ezen madárfaj bővebb jellemzésével, a már úgy is feltételem ellen hosszabb előadásommal túlfeszített figyelmét a n. t. gyülekezetnek továbbá untatni nem akarván, bátorkodom azt itt csak néhány, itt a zárkönyvben szerzett különmemű, korú és tollazatú példányokban tojásaival együtt bemutatni. Ez például egy him és egy jércze mennyegzői ruházatban; ezek him és jércze őszi öltözetben; emez egy fiatal himke fészki tollazatban, ez ismét a fészki tollazatból, első őszi ruházatba átmenő példány stb. Legyen egyébiránt szabad e madárról még csak azt megjegyeznem, hogy a legyészek (*Muscicapae*, *Fliegenfänger*; *Muchariky*) a robarevő madarak nagy seregében az orrfogasok (*Dentirostres*, *Zahnschnäbler*) rendjéhez tartozván, szomszédságban állanak az európai madárrendszerben egy részről a gébicsek, más részről pedig a selyemfarkokhoz, hogy ők kizárólag a levegőben elkapdosott legyekkel élén, költöző madarakhoz tartoznak; — hogy az európai 4 faj közül 1. A szürkehátú (*Muscicapa grisola*; *Graurückiger-Fliegenfänger*). 2. A nyakörves (*Musc. collaris*; *Halsbandfliegenfänger*). 3. A gyászos (*Musc. luctuosa*; *Schwarzgrauer-Fliegenfänger*) hazánkszerte igen közönséges madarak; ellenben 4. Az apró legyész (*Muscicapa parva*, *Kleiner-Fliegenfänger*), melly csak költözésekor átfutva Európának némely keletdéli tartományait, csak imitt-amott pillantatik meg néha a madár-búvároktól, hogy ezektől az ő megjelenése mindenkor a legbecsesebb tüneményekhez számíttatik, oly annyira, hogy például maga a némethoni madártan hőse Naumann, midőn engem 1835-ben Pesten meglátogatván, gyűjteményemben azon egy példányát pillantván meg az apró legyésznek — mellyet diszmunkája számára azonnal le is festette — előttem őszinte azt vallotta, hogy ő 30 évi legszorgalmasabb figyelme s nyomozásadaczára, soha sem részesülhetett azon örömben, hogy csak egyetlen egy élő apró legyészt láthattott volna. S midőn azt mondom ki, hogy az apró legyész mindeddig Európa legtöbb s legpompásabb madár-gyűjteményeiben egészen hiányzik, azzal annyit bizonyítottam egyszersmind, hogy a mi

egyébiránt bizony sok tekintetben még árvaszegény nemzeti muzeumunk legalább e madár képviselői birtokával főlebb áll minden európai gyűjteményeknél, mellyeknek mindnyája e birtok átnedéseért nekünk rimánkodik, s hogy e kincs birtokát nemzeti muzeumunk s honi faunánk egyenesen Eperjes és Sáros megye kies tájainak köszönheti. Melly felette fontos tehát e környék a honi természettudománynak e felfedezés tekintetéből is?! milly felette nagyon emeli már ez is a természetbúvár előtt Eperjes város és Sáros megye vidékeinek érdekét és boldogító becsét?! — Én az apró legyészt az őszi, augustus végén és február elején tartó költözése alkalmával leltem honunk több helyein. Úgy találtam őt például 1827-dikben Czinkótán Pest mellett magam kertjében; úgy több évek lefolyta alatt majd minden évben Rákos-Keresztúron báró Podmaniczky Jánosnak a Rákos folyótól átfutott kertjében; úgy 1841-ben Balaton táján is, jelesen a koszorúzott költőnk Kisfaludy Sándor dalai által annyira nevezetes Badacsony, Csobáncz, Tátika és Szigliget regényes tájain; úgy az 1837-diki szeptemberben egy pár példányban Dunajecz mentében, Vörösklastrom mellett; szinte 1842-ki Beszterczebányai gyűlésünk alkalmával a Garam mentében, Besztercze és Breznóbánya közt. De nyaralás s költőhelyeire Sáros megyét, jelesen Eperjes vidékét és innen az ó ruzsinai barlangokhoz vezető vadregényes Szopotnicza és Hernád völgyeket kivéve, soha és sehol sem akadhadtam hazánkban. Valamint minden egyéb európai madár-búvárokkal együtt az 1837-diki év előtt soha sem tudhatánk: honnan jönnek az apró legyészek? — hol legyenek tulajdonkép azon boldog tájak, mellyeket ők választanak nyári lakásuk s kötési boldogságuk tanyáinak? — Nem tudánk tehát sem párosodásuk idejét, sem fészkelésük helyzetét s módját, sem tojásaik számát, színét, idomát, nem tudánk e tényeket, mellyek minden madár életrajzában a legérdekesebbek és legfontosabbak. De tudunk már mindent, és e mindent neked, nemes Eperjes város! neked szép Sáros megye újra s újra köszönjük a magyar és európai madártan nevében!!

Ha eddigi előadásommal a n. tek. gyűlés szíve azon meggyőződéséhez némileg járultam, „hogy a természettudományok szeretete s főleg a honiak gyakorlása, minden környék-, táj- és helyet érdekessé, becsessé tesznek, s hogy ők az érdekes tájak és helyek becsét felette emelik, sokszorozzák és azoknak élvezetét édesen fűszerezik,“ akkor igen szerencsésnek érzem magamat. Mert hiszen akkor két nagy célját értem forró ohajtásimnak. Ez által nyitottam t. i. egyik biztos utat a természettudományok megkedveltetésére, mi már magában egy szép és hasznos cél. De ezen úton indulóknak, haladóknak mutattam azonkívül az első szép célon túl, még egy sokkal nagyobb, magasztosabb cél elérhetését is. Egy nemes lélek előtt nincs magasztosabb cél, édebb kötelesség, dicsőbb erény a haza szeretetnél! Pedig e legmagasztosabb célhoz, e legnemesebb kötelesség teljesítéséhez egyenesen vezérel a természettudományok kedvelése, mívelése, azoknak a hazára, haza boldogítására gyakorlati alkalmazása. Ez egy csálhatatlanul odavezető ösvény a jó hazafi név, ezen legdiszesebb név elérésére. A mit nem ismerünk, annak nincs előttünk érdeke, ahoz nem lehet igazi vonzalmunk, forró szeretetünk. Ellenben, ki a haza búvárkodása ösvényét követve, ki édes hona több s ha lehet legtöbb környékeit kifürkészve, mindegyiket maga jeles sajátságaiban, sok s érdekteljes kincseiben, ezeknek az egész haza természetével, s ismét ennek célszerű használata által — a hon jóléte s boldogítása öregbítésével elválaszthatlan összefüggésében gyakorlatilag megismerte, kinek szíve a haza jelességei, kecséi által időről időre mindinkább megnyerettet, kincsei által hozzá lánczoltatott, bájképei, varázsművei, öröm gyönyörei s ezek élvezései által belé ringattatott az édes haza boldogító keblébe és a minden áldások meny-

nyei forrása, az isten iránti igaz tisztelet és életjámborságba: annak szive, szelleme, élte többé el nem választható a hon szeretetétől és boldogításától. — Midőn a boldogtalan világfia tévelygő ábrándozásai, csalfa reményei ringatásaitól elmámorodva eszementen szakad s távozik a boldogító természet anyakeblétől, odarepülván csalódás szárnyain a dulongó világ örömei tömkelegébe, melyből — kevés s megbánt élvezés után — nincs kimenetel, nincs remény további igaz boldogságra: akkor a természet baráti átlátva korán s megvetve a csalfa világ bünös örömeit, — a te karjaid közé sietnek örökké szép! — a te kebleden szivnak zavartalan tiszta örömeket, örökké jó! — a te öled biztosságában élveznek időről időre több, újabb, dicsőbb boldogításokat, csodatetteidben, jótéteményeidben, malasztidban örökké kimerithetlen természet!! —

Ime illy varázserővel birnak a természettudományok valamint az egyes hely, táj, és környékek becsemelésére: úgy az egész haza tiszta szeretetere és ön boldogításunkra. Ha valaki rövid és biztos uton, ha könnyű, mindenkinek lehetséges módon ohajt lenni boldogabb ember e világon; ha kíván lenni hazájának bár mely táján s helyén szerencsésebb lakos vagy utazó: az egyéb elkerülhetlen foglalatosságai mellett gyakorolja, kérem, a természettudományokat, alkalmaztatván azokbani buvárkodásait, ismereteit s ezek eredményeit a táj, az ember s egyéb teremtménytársai s köztök önmaga boldogítására!

S ha majd közületek is n. tek. Hallgatóim! ez uton indulva bár ki és akárhol is, élvezendi majd e kútból meritett boldogságát: emlékezzék meg, kérem, akkor Sáros megye kies tájairól, melyek már szinte és bizonyny sok természetbuvárt és barátot e napokban is, de azok közt engem is igazán boldogítottak. — Melly boldogságomat az Eperjes város s környékének szokott szivessége még felette emelte, — s melly boldogságom főfokát élvezem épen most, midőn Eperjesen veletek hazám jeles fiai s leányai újra a természet örömeiben résztvéve, e felejtethlen város és vidék iránt, már majd 10 évek óta e kedvező időre szivemben ápolt hálaérzésimet ezen fényes alkalommal illőben s egyszersmind hasznosan is nyilváníthatám! —

A méltóságos elnök gyűléseket berekesztő beszéde.

Tekintetes Tudós Gyülekezet!

Ime, berekesztettük e 7-ik gyűlésünknek egy évi rövid, de engedjék reménylenem, az előbbieknek nem kevesbé érdekes életszakaszát. Más elemekből ugyan, de közkívánat s közhiedelem szerint, ezen hazai intézet iránti ugyan azon hű ragaszkodással s ifjult erővel ismét megújulandót.

Lelépek tehát elnöki székből, melyet előttem tapasztaltabb tudós férfiak, az utóbbi években pedig egy Teleky József, egy Scitovszky János foglalának el, kiknek a király s haza által elismert nagy érdemeik, s a tudós világban tündöklő neveik, e társulatban is elenyészhetetlenül fognak ragyogni.

Illy elődöknek követője lehetni, különös, — de egyszersmind méltó aggodalmat gerjesztő kitüntetés, — s olly bölcs vezérlet s olly kitünő elnöki tapintat után, gyengeségem érzetének nyomasztó hatása alól, csak a Tekintetes Gyülekezet türelme, bölcs tanácsa, személyem iránti szives részvéte, és az egymás iránti méltányosságnak tapasztalt bizonyosságai szabadíthattak fel. — Fogadja Tekintetes Gyülekezet, mind összesen, mind egyenkint, támogató barátságáért s szives hajlandóságáért hálás köszönetemet. — Enyészhetetlen emlékül tartandom fel ezeket szivemben, valamint e kitünő társaságban s kedves egyetértésben eltöltött napok emlékezetét is.

Lelépek tehát, hálás köszönetet mondva az elválás komoly pillanatában e hazai intézet nagyérdemű alapítóinak s fentartóinak, kik közül a magyar orvosi kar veteranjáról Bene Ferencz tanácsnok urról lehetetlen meg nem emlékezni, ki e hazai vállalat iránti hű ragaszkodásból minket jelenlétével megörvendeztetett, s ősz fürtei daczára ifju erővel minden működéseinkben részt vevén, bölcs tanácsával gyámolított.

Hálás hazafi szivből eredt legjobb kívánságaim kísérik kedves vendégeinket szeretett övéik körébe. — Különösen nemes Kassa s Eperjes városok részéről is, melyek régi magyar vendég szeretettel, engedékenységre számot tartva, örömmel siettek Titeket baráti körükbe fogadni. — Mit ők velem együtt, ez elválás órájában Töletek kérve reménylenek: az a szives visszaemlékezés e vidékbeli hű barátaitokra, kik szives vonzalommal tarták fel rokon kebleiket befogadástokra, — s az öntudat jóltevő érzetében meg nem szűnnek visszaemlékezni Reátok s arra; hogy hazai intézet fejlesztésében, s ezzel a tudományok becsülésében s terjesztésében, nekünk is volt, ha bár csekély, de még is némi részünk.

Kubinyi Ágoston ő nagysága bucsúbeszéde.

Nagytekintetű orvos és természettudományi Gyülekezet!

Tegnapelőtt mult el egy éve, hogy Pécssett, a gyönyörű Baranya székvárosában, az egymással vetélkedő s a haladás zászlóját egyarányban vivő Kassa és Eperjes lelkes két testvér városink szíves meghívása, általunk szívesen elfogadtatott. Tudva van, hogy nehéz volt a választás, mert mind a két hely mellett hatalmas okok vittanak, míg végre győzött a méltányosság s ez évi nagy gyűléseink helyéül szeretett ikervárosaink választattak. Valóban nincs okunk megbánni idejöttünket, kik ezekben szerencsések valánk résztvehetni, mert Casztor és Polluxként vetélkedtek lelkes polgártársaink a haladás és ragyogásban.

Szabadjon nekem, mint a mult évi nagy gyűlés egyik ügyvivőjének jelen gyűléseink végén, némileg tisztelnem szerint is, magam s jelenlevő számos vidéki és távolabb lakó társaim nevében, még egyszer szót emelnem s a legőszintébb hálától vezéreltetve, a bájvidékű Abaujtól és regényes Sároستól, a kellemtájú diszes Kassától, és szép virányú tisztos Eperjestől, s minden lelkes fiától és kecseli leányaitól bucsút vennem.

A szőke Dunától, a gyászos emlékü Mohácstól, a nektárt termő, olasz éghajlatú, elfelejtethetlen kedves Pécsünktől, s lelkes főpásztorától, Siklós hegyormaitól, a szép Harkánytól, s ennek bőkezű vendégszerető urától, a magyar iparhaladás lelkes vezérétől, s Baranya kedves fiától, és kellemes hegyeitől bucsúzván, szomorúságunkban új meg új eszmék vidíták fel keblünket azon gondolatra, hogy egy év múlva szép hazánk új s egészen ellenkező vidékére — a hatalmas Kárpátok regényes tövében — összegyűlvén, régi ismeretségeinket megújítván, ismét újakat köthetünk; eddigi természettudományi tapasztalatunkat egymással közölhetjük, s ismét mások által újakban részesülhetünk s így mind szellemi mind testi új élvezetekben részesülendünk.

Valamint előbbi gyülekezeteinkben, melyek eddig testvér két hazánk kelet és nyugat, dél és éjszak tájain tartattak, úgy ez éviéken is a kiterjedt természettudomány és orvostan számos tisztos nevű és mély avatottságú férfaival találkozánk; mindnyáját a tudvágy, okulás, kölcsönös barátságos tanácskozás, beszédváltás nemes ösztöne hozta ide.

Mindnyájan kívántunk e tudós gyülekezet nagy épülete minden ágaiban részint cselekvőleg, részint szenvedőleg részt venni. Mindnyájan úgy a távol, mint közel vidékekre kellemes és kedves emlékezeteket viszünk el magunkkal e gyűléseinkről.

Társaim száz nyelvét s ékesszólását kívánnám magamnak, hogy mindazon érzeményeket, melyekkel kebleink telvék, hiven tolmácsolnám; azonban reményem, egyszerű, czikornyátlan, de szívem mélyéből eredő hála- és bucsúszavaim nyílt szívetekre szintugy hatni fognak. Körötökből s olly helyről készülünk távozni, hol olly nagy élvezetben részesültünk, hol nem csak a tudomány

gazdagon fakadozó forrásából meritettünk, hanem az öröm és gyönyör kelyhéből is kedvtelve ittunk; hol ősmagyar vendégszeretetből eredő szíves ömledezések lelkeinket megörvendeztette, hol a barátság szóban és tettben egyiránt mutatkozott és szíveinkben örömvizhangra talált, hol nem csak a tiszta ég napja, hanem a melegítő szeretet is folyvást ragyogva világított. Itt is, mint Pécssett fájdalommal s legnagyobb sajnálkozással szakadunk el e helyektől, hol annyi tisztelet, szeretet és barátság kötelékeivel valánk lebilincselve.

Rövidek és sebes szárnyakon repülők voltak azon gyönyörnapok, melyeket együtt töltünk. Engedje a természet ura, hogy azon magvak, melyeket ez idő alatt barázdáiba elvetünk, most és a legkésőbb időkben is csirázás- és növés-, virágzás- és megérésre köztünk s barátink közt elég életető világot és fejlesztő meleget találjanak.

Több új barátság kötöttett ittlétünk alatt, s a régiek még inkább megerősítettek. Távozunk e kellem- és kecseli tájékokról, bucsúunk szeretett barátinktól s kedves ismerősinktől. Egy pár nap múlva ismét házi isteneinknél leendünk, a multakra kellemesen visszaemlékezvén.

Tisztelt Gyülekezet! önmegnyugtatóunkra mondhatjuk, hogy magyar természetvizsgálóink tanulmányaikban napról napra haladván, ezeket mind inkább virágzóbbakká képezik. Tapasztaltuk, milly kiterjedt tudomány, mennyi tulajdon tapasztalás fejtett ki ezen ikerváros falai között, jelen gyűléseinkben.

Kiki közülünk szerzett nagy tudománnyal és tapasztalatokkal hagyandja el e falakat. Mit mondjak a két város tiszta jó akaratajáról, és örömdús vendégszeretetről? A városi tanácsok s választmányok, melyek minden igyekezetüket oda fordították, hogy társas élvezeteinket minél edesebb- és kellemesebbekké tehessék, a deli hölgyek, kik miután az elme különféle buvárkodásokban némileg ellankadt, ezt kellemes társaságuk és bájló mulatásukkal felelevenítették s új életre hozták; — mindnyájan vetekedtek ittlétünket mennél szebb- és felejtethetlenebbé tehetni.

Epen ezért köszönet a két város nemes tanácsának s minden egyes polgárainak, kik olly érdemeket szereztek magyar vendégszeretettel párosult szíves fogadtatásunkban. Forró köszönet lelkes hölgyeinknek, kik részint gyűléseinken komoly tudós redőinket kecses jelenlétükkel csak hamar lesimiták, részint házi köreikben rózsás ajkaikról jött bájszavakkal kebleinket felvidíták.

Köszönet nektek főiskolánk tudós előjárói, kik gazdag tudományos kincsetekkel olly élénken, olly tanulmányosan mulattatátok elméinket.

Köszönet Abauj és Sáros lelkes rendinek s minden fiainak, kik ittmulatásunkat nem csak könnyítették, de kedves és tanulmányos társalgástokkal felvidítottátok. Fogadjátok ezért jobbainkat, tartsatok meg szíveségtekben, hű emlékezetetekben.

Köszönet tinétek tisztos egyházi főszemélyek, kik vendégszerető bőkezűségtek, nagy tudományotokat s vállalatunk iránti tetteges részvételtek velünk éreztetni szíveskedtetek.

Köszönet végtére főleg kedves és szeretve tisztelt elnökeinknek, és fáradhatatlan titoknokainknak, kiknek egyikét buzgó hivataloskodásából eredő súlyos betegsége miatt nélkülözni kénytelenítettünk; mindnyájan, mint szaktudósok tudományos célainkba beavatva, lelkesen és tudományilag működtetek. Fogadjátok el mindnyájunk őszinte legforróbb köszönetét, fogadjátok el hálánk legtisztább kifejezését s nektek mindenkorra fölszentelt tiszteletünket. Gyülekezetünk érdekében lelkes feláldozástok, minden egyesről fáradhatlan gondoskodástok adósaitokká tettek bennünket.

Élj boldogul kedves Kassa és Eperjes, s te szép Sáros és Abaúj, virányos hegyeiddel, nyájas városokat, falukat rejtő zöldellő völgyeiddel. Éljetek boldogul új ismerőseink, új barátink. Vértő szívvel bucsúzzunk tőletek, hanem a hála emléke lesz búoszlátónk hazamentünkben. Fogadjatok bennünket is sziveitekbe, melyek különben is a barátság és szeretet elég tág üregei. — Bennünket pedig társaim! vigasztaljon elválásunknál a viszonzítás reménye, s engedje ez, hogy jelen körünkből jövő évi összejövetelünk senkit ne nélkülözzön. De ha a sors másképp akarja s a szép erdő némely fái meddón maradnak, s itt ott némely terebélyes cser kidőlni kénytelen, zöldelni s virágozni fog az egész, s az ifjú és erős csemete új élvezetet, új árnyat hozhat, s jobb gyümölcsöt teremhet. Enged oh uram, hogy szép egyesületünk tudományos kifejlésére jövő évben az ég csilagai valamint itt, úgy Sopron láthatárán is kedvezően ragyogjanak.

MÁSODIK OSZTÁLY.

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK

VII. NAGYGYÜLÉSÉNEK

SZAKOSZTÁLYI JEGYZŐKÖNYVEI

ÉS

ÉRTEKEZÉSEI.

AZ ORVOS-SEBÉSZI SZAKOSZTÁLY.

A.

JEGYZŐKÖNYV.

A magyar orvosok és természetvizsgálók orvos-sebész osztálya augusztus 10-én reggeli 10 órakor a megyei teremben összegyűlvén, cs. k. tanácsos id. Bene Ferencz ő nagysága közakarattal s közlekedéssel szakosztályi elnöknek, Katona Gejza Abaúj megyei tiszt. főorvos pedig a kassai gyűlésekre nézve jegyzőnek választottak el. Ezután

1. Elnök ő nagysága tartalomdús és ékes szavakban köszöné meg az illy általános akarrattal történt megválasztását, megemlítvén, mennyire ohajtotta volna, hogy a helybeli orvosok közül választatnék elnök, kik tudniillik helyben és régen szerzett tapasztalataik nyomán, minden helybeli viszonyokat ismervén, bizton vezérelnék a szakülések folyamát; azonban a gyakorlat, és tapasztalásban megőszült s köztisztelőben álló idősb orvosai Abaújnak s illetőleg Kassának, elutazásuk miatt e cél nem érthetvén el, meggyőzőleg előadá ő nagysága, hogy a magyar vérben a tudományok iránt nem szalmatűz lobog többé; mert hetedik éve már annak, mióta a magyar évről évre nagyobb részvétet tanusít a természeti tudományok irányában, még pedig saját magányérdekeinek feláldozásával az orvos egyedül tudománya iránti vonzalomból teszen áldozatot a haza és emberiség oltárára.

Ezután felszólítá elnök ő nagysága az orvos-sebész szakosztályba beirott tagokat, hogy nyilatkoznának miféle munkálatokkal szándékoznak előállani.

Ezen felszólítás következtében többen jelenték és iraták fel magokat értekezést tartandók, ugymint:

1. Dr. Weitzenbreier. Kassa városának orvos-stadistikai helyrajzáról.
2. Dr. Dolezsál. Rövid közlés 3 éves orvos-sebész gyakorlatáról.
3. Dr. Grósz Fridrik. Néhány nevezeteseb kóresetekről.
4. Dr. Barra. A kóbor gyógyszeroktól elfoglalt néhány gyógyszerokról és az Indigosavról.
5. Dr. Katona Gejza. a) A gyógykontárság fogyasztása végett teendő első szükséges lépésről, s b) a kóroknak földrajzi és égálji elterjedéséről, s az égálji gyógyításról.

6. Dr. Kiss Antal. Népszerű értekezést kíván tartani azon balitételek lerontására, melyek közéletben a hullák felbontását akadályozzák.

7. Dr. Hunyady. A sömörőről.

8. Dr. Arányi. A hugyvizsgálatról, ellenhatókkal.

9. Dr. Ováry. A gönczi járásban uralkodó kór-nemtőről, különösen pedig a régiói hutákban előforduló golyváról.

10. Dr. Peller, ki nem volt jelen a gyűlésekben. A nadályokról, azoknak kereskedési, természeti és feltartási ügyében.

11. Dr. Neuhold. A rühnek általa gyakorlott kórodai gyógyításáról.

12. Dr. Rózsa. A szemrák-fekélyről.

13. Elnök ő nagysága figyelmezteté a szakülés tagjait a már kitűzött két megvitatandó tárgyra, ugymint a hagymázra és gümőkorra.

3-or. Dr. Weitzenbreier mint első jelentkező felolvasá németül Kassa városának orvos-statisztikai helyrajzát, és érdekes adatokat közölt a városnak levegőjéről, földjéről, vizéről, égljáról, az előforduló betegségeknek okairól, s az azokat gátló vagy megelőző eszközökről.

Ezen értekezés örömmel fogadtatott s köz akarattal a munkálatok közé felvétetni határozatott.

4-er. Dr. Dolezal miskolci orvos tudor 4 éven keresztül gyógyított 5,000 beteget közül némely nevezetesebb kóreseteket s különösen műtételeket sorolt elő, melyekre dr Kiss Antal rozsnyói orvostudor tett némi gyakorlatából merített s hasznos észrevételeket.

Elnök ő nagysága által mind dr Dolezal mind dr Kiss urak fölszólítottak, hogy a sebészetre vonatkozó nevezetesebb tapasztalataikat írásban adják be a jegyzői hivatalhoz, hogy eképen azok a kijöendő munkálatok közé felvételhessenek.

5-ör. Dr. Grósz Fridrik nagyvárad orvos tudor a nevezetesebb kóresetei közül elbeszélé, miképen egy biharmegyei 18 éves leány 10 gombostűt nyelt le, szántszándékosan, s úgy nevezett bécsi hashajtó segítségével 10 nap alatt mind a 10 tű szerencsésen kihajtatott. Bemutatá értekező azon lenyelt 10 tűt is. Második nevezetes esete volt egy terhes asszonynál, ki gyermekszülés fájdalmában három napig vajudván, s azután minden szülfájdalmak megszűnén, rendes dolgainak folytatására ment, s egész 3 évekig fehér folyás forma bajnál egyebet nem érzett. Ekkor nagy fájdalmak támadtak egyszerre, s közlő orvoshoz folyamodott, ki minekutána a szenvedő asszonyt nagy bajjal és fájdalmak közt megvizsgálá, a méhben elhalt s 3 évig ott hevert gyermeknek csontjait szedte ki, melyeknek némely darabjait ezuttal a szakülésen be is mutatá.

Ezen kóresetek a munkálatok közé felvétetni rendeltettek. Elnök ő nagysága pótlólag megemlíti, hogy a méhenküli terhességben vannak esetek hol 10 sőt 20 évig is eltart a terhesség. — Arányi tanár úr pedig egy szűznek vélt hajadon hullájának felbontása alkalmával 2 ökölnagyságú kővé vált gyermeket vett ki a méhből.

6-or. Dr. Barra pestmegyei főorvos bemutatá az olajkárosoktól elfoglalt szereket, melyekkel a köznép rovására borzasztó visszaélések történnek. Illyen a polypodium filix mas levele, szentlélek körmének neve alatt, melyet 10 forintért árul az olajkáros. A gyermektelen asszonyt szokták megkenni vele, hogy gyermeke legyen. — Illyenek a fehér, sárga, fekete, veres labdacok, melyek asszonyok által fehér, sárga stb. folyásokban használtatnak. Ezen kon-

tárkodás zabolázására felszólítja dr Barra az orvos-sebészi szakosztály tagjait, hogy valami hatásos eszközzel gondolkodnának.

Elnök ő nagysága a megyei tisztviselőség által a n. m. m. k. Helytartótanácsához leendő felterjesztésre utasítja ez ügyet.

7-er Ugyancsak Dr. Barra nehézkör ellen a kékle (Indigo) helyett, a kékle- vagy krisalich-savat ajánlja, mivel 1 nehezék indigo helyett a savból csak 5 s legfőlebb 10 szemer kívántatik.

Elnök ő nagysága szerint még a beszterczei gyűlés alkalmával odanyilatkoztak a felszólított orvosok, hogy a kéklét soha sem tapasztalták sikeresnek, szintűgy nyilatkoznak a Kassán egybegyűlt orvosok is.

8-or. Dr. Grósz föleleveníté az 1842-ik évben a temesvári gyűlés alkalmával előterjesztett themáját a váltólázakról, s ezeknek gyógymódját így adja elő: Először gyomórtisztítót kapnak a betegek, azután 12 szemer sósavas kinalt, egy 24 óra alatt beveendő, melytől a láz rendesen el szokott maradni, — azután egy hétre hetenként két nap, hat hat szemert szed a beteg fél nap alatt s folytatja hat hétig a beszédést. Ezen ismételt beszédések által a visszaesésektől nem lehet félni.

Elnök ő nagysága megjegyzi, hogy a visszaesések kikerülése végett már Frank Péter is ajánlotta a kínának ismételt szedését, sőt Frank Péter is Sydenhámól tanulta, ki az étrend szoros megtartása mellett minden heted napon rendelte a kínát beszédni.

Dr. Halász szerint a mindennapos láznál a láz elmulta után 7 napig naponta két két szemer kinalt kell adni a betegnek, a harmadnapos láznál minden másodnap, negyednaposnál pedig minden negyed nap. Említé hogy Pesten soha annyi visszaesések nem történtek mint e nyáron, s kívánná tudni, hogy másut így van-e ez? a visszaesések ellen az angolok legújabban káfort ajánlanak a kinal mellé.

Erre nyilatkozott Dr Kiss, hogy Rozsnyó vidékén szintűgy nagy mértékben és visszaesésekkel uralkodik a váltóláz. Dr. Szőke Unghegyéből azonképen nyilatkozott, s ő a negyednapos váltólázat meghűlésektől származtatja.

Dr. Hanák a visszaesések leggyakoribb okának az étrendbeli hibát, s a lép bajokat tulajdonítja. A lép bajoknál a vasiblagot kinalal összekötve szokta használni.

Dr. Katzander Lippich után a kénsavas kinalt kétannyi kénsavban felolvasztatja s labdacsalakban adatja, mely mód által legalább is $\frac{1}{3}$ résszel kevesebb kinal kívántatik a láz legyőzésére. Soberheim után pedig az iblanyos kinalt ajánlja, mely jóval olcsóbb mint a Sulfas, hatása is jobb és biztosabb, ámbár több kell belőle és huzamosb vele élés mint a Sulfasból.

Dr. Sárosy a terpetin-olajra figyelmeztet, mely olcsósága és könnyű bevétele miatt, különösen a parasztnál ajánlható. Ad belőle a roham előtt 3 órával minden órában fél vagy egy nehezéket, szeszes itallal, s visszaesés nem támad.

Dr. Breznay a szegény köznép számára a törekeny fűz héja főzetét szokta használni, mivel az semmi pénzbe nem kerül, és legalább is 3 roham előtt szokta ismételni. A lép dagatok ellen gőnye (Bryonia) gyökeret tejjel pépnek készítve szokott külsőképen alkalmazni.

Dr. Hoffory figyelmeztet a chinoidinumra, mely Liebig laboratóriumában a kinasó készítése után hátramaradt lúgban nagy mennyiségben találtatott, és az mind hatására mind olcsóságára nézve leginkább ajánlható.

Elnök ő nagysága azzal rekeszté be ezen vitatkozásokat, hogy száz meg százféle szerek voltak és vannak megírva, melyek a kismértékű lázakban hasznosak ugyan, de a nagy mértékű veszélyes lázt egyedül csak a kina és ennek készítményei képesek meggyógyítani.

Ezután a gyűlés eloszlott.

Második ülés augusztus 12-én.

Az idő rövidsége miatt kevesebb tárgy kerülhetett szőnyegre, mint a múlt üléskor.

9-er. Dr. Fränkl tartott rövid felolvasást az orvosoknak egyenetlen felosztásáról Magyarhonban, a mennyiben némely helyeken s különösen a fényesb városokban kelletlenül nagyobb számmal laknak az orvosok úgy, hogy néha több az orvos mint a beteg; meg viszont több mértföld területű faluk és helységek egészen nélkülözik az orvost, és sokszor egész betegségek alatt semmi orvosi segélyt nem kaphatnak. — Tehát ohajtja, hogy a status intézkednék az orvosok helyesebb elosztása végett.

Dr. Dolezsál ez értekezésre vonatkozólag tovább terjeszkedik, és kiemeli, miképen vannak még most is sok vármegyék, melyek csupán egy megyei főorvost tartanak; de két orvosnál többet a legnagyobb megye sem tart, s legfőlebb minden járásban egy seborvost. Ide járul még az is, hogy a megyei orvosnak hivatalnoki személyét nem akarják vagy nem tudják elválasztani az ő magány orvosi személyétől, és annyiféle szolgálatot kívánnak tőle, mennyit a megyei orvos mostani viszonyaink között, ha csak nem százkezü meg százfejú, teljességgel el nem végezhet. — Tehát kívánsága az volna, hogy a megyék ne egy, vagy legfőlebb két főorvost, de annyit tartsanak, a mennyi szükséges a közegészségi ügyek feltartására. Másik kívánatával odajárul Dolezsál, hogy mind-egyik orvos maradna azon körben, mellyet tanult, tudniillik a sebész a sebész, az orvos a belgyógyítási körben működjék.

Dr. Katona Mihály javasolja, hogy mivel már orvostudoroknak bővében van az ország, tehát a megyei járásokban is, ne seborvosok, hanem orvostudorok alkalmaztassanak; még pedig a nagyobb járásokban kettő vagy három is.

Dr. Breznay, például hozá fel, hogy Zemplén megyében van egy járás, mellynek terjedése 16 n. sz. mföld. népessége 80,000 lélekből álló, azon nagy járást csupán egy orvos látja el, s mind e mellett is a megyénél nem szaporítani, hanem fogyasztani kívánják a járásbeli orvosok számát.

Dr. Katona Gejza, egy idevágó értekezést akart felolvasni a gyógykontárság kórlátózása ügyében, azonban az idő rövidsége tekintetbe vétele miatt Elnök ő nagysága által a felolvasás Eperjesre halasztatott.

Elnök ő nagysága pedig így nyilatkozott: igen méltányosnak és helyesnek találja a dr. Fränkl panaszát az orvosok egyenetlen felosztásáról s igen ohajtandónak tartaná a segítséget, de nekünk az nincs hatalmunkban, minek okait fejtegetni más helyüvé tartozik. Azonban czélszerű tanácsát már régi munkálataiban közölte, melly ide megyen ki: 1-ör. Hogy egyetemekben csak jó és kevés orvosok, félig mivelt orvosok pedig épen ne is képeztessenek. 2-or. Azok, kik illendően végzik el a tanpályát, sorban és rendben irassanak fel az egyetemeknél, s adassék nekik utasítás és tanács, hogy melly része az országnak van leginkább hijával az orvosnak.

10-er. Dr. Neuhold. Egy értekezést olvasott fel a rühről, s annak gyógymódjáról a katonai kórházban következő vény szerint: Rp. Spiritus vini unc. octo. Pulv. pyrei unc. semis. Acid. mur. conc. dr. semis Nitri feni dr. jj. S. Általános bekenésre való.

Ezen felolvasásra észrevételeket tettek többen, ugymint:

Dr. Schön, az általános bekenéseket nem tartja szükségesnek, mivel a bécsi kórodai tapasztalások után a rüh csak a kézen és lábon fordul elő.

Dr. Weitzenbreier, nem hiszi, hogy mint Hebra tanítja, egyedül csak helybeli volna a baj, és neki soha sem sikerült a Hebra által ajánlott gyógymód.

Dr. Katzander, a helybeli gyógyításra rossz következtetéseket soha sem tapasztalt.

Dr. Breznay: Ujhelyben a gyermekek közt nagyon elterjedett rühöt következő vény szerinti kenőcsével 8, legfőlebb 10 nap alattigen könnyen és szépen gyógyította meg: Rp. Sapon. ven. ras. unc. jj. Aqu. foenic. q. s. u. f. pasta. Pulv. Helleb. albi dr. jj. S. Estve kenjék meg a testet s reggel mossák le. Az idősb embereknél pedig s főkép a parasztnál aqua phagad. flavával keneti a küteges testet estve és reggelenként s igen hatályosnak tapasztalta.

Elnök: A Neuhold gyógymódja ugyan nem új, de még is ajánlható olly esetben, hol a rüh tisztán az, és nem régi, sem más bőrbetegséggel nincs összekapcsolva. Az értekezést pedig mint helybeli és régi tapasztalású orvosnak értekezését a munkálatokbani fölvételre ajánlja.

11-er. T. Gy. kassai akadémiai tanár úr egy általános görvélykórban szenvedő 15 éves leányát hozá a szakülés elébe, s különösen a leány orrán 4 év óta mutatkozó görvélyes kütég (ecthyma scrofulosum) ellen, kér gyógytanácsot a szakülés elnökétől.

Elnök ő nagys. felszólítja a szakülésnek jelen volt tagjait, hogy kiki adja elő tanácsát s véleményét:

Breznay. Elvonó erős szert ajánl, millyen az Autenrith kenőcse, a fejnek egész hátsó részére. Belsőképen vasat és pedig eleinte Extract. martis pomatum cum Rheo labdacsalakban, később vasiblagot, majd lublóí ásványos vizet.

Katzander, külsőképen lágyító szereket, belsőkép pedig vasiblagot.

Kiss Antal, ólomvizet mákonyceppekkel ajánl, melly szerrel látott Bécsben egy hasonló beteget 7 hónap alatt meggyógyulni.

Arányi. Hosszasnak tartja a gyógyulást, dr. Breznayval egyetért, s külsőleg égetőket ajánl. — Azután kívánja más égaljra áttenni a beteget.

Neuhold. Murias auri natronatust ajánl kis mértékben a nyelvre dörgölni, addig mig láz nem mutatkozik.

Terhes, szoros étrendet, Autenrith kenőcsöt s gyakori fürdést, belsőkép vasat és iblanyt tekintettel a havi tisztulásra.

Pozsonyi, a pokolkő higitott olvadékát.

Katona Gejza, és még mások a czigelkai vizet különösen és főképen ajánlották más gyógyszerek mellé.

Elnök. A tanácskozás eredménye ez: a betegség világos görvélykór lévén szükséges az eredeti betegség orvoslása. Legelső itt a jólrendezett életmód. Külön szerünk nincs a görvélykór ellen, hanem midőn egyik szer elvesziti a hatást, másikkhoz kell átmenni. Az életrendezésen kívül szükségesek a sós fürdők, tehát ajánlatik a magyar ischli fürdő, és czigelkai víznek szorgalmas

itala több hónapokig. Az iblany készítményei közül kezdje a Syrupus ferri jodatust, külsőkép lágyító párolgások mályva és bürökforrázatból, később pokolkő hígított olvadéka ha a görvélyes gyulladás nem akarna szűnni. Hasznos lesz tavaszkor az elvonó szer is Autenrith tapasztával egész a kifehélyítésig.

10 órákor a tanácskozások és vitatások bevégeztek; mivel a szakülések közgyűléssé alakultak át.

Harmadik ülés Eperjesen augusztus 14-én.

A Kassán megválasztott szakosztályi jegyző Eperjesre el nem jöhethetvén, jegyzőnek Kiss Antal választott. Ezután folytatott az értekezések Kassán megkezdett felolvasása.

12. Sitkey Manó, Tolna megyei högyészi seborvos levele, melyben orvosi rendünk körüli nézeteit és ohajtásait írja meg, minthogy e tekintetben már eszközökhöz nyult a magyar orvosok nagy gyűlése, tudomásul vétetett. E levélhez csatolt némely állat-orvostani tárgyak az illető szakosztályhoz küldettek.

13. Kiss Antal orvos, az emberi holttest felnyitásának szükségéről népszerű értekezését felolvastván. Annak a közgyűlésben ismétli felolvasása határozottatott.

14. Saárosy József orvos, egy 7 hónapos gyermeket mutatott be, melyen epispadia volt látható, a köldök hiányával és a vizelő hólyagnak a hasfalak külső felületére vezető nyílásával.

Ehez hasonló esetet hozott fel Grósz Frigyes orvos azon különböző nevezetességgel, hogy a húdhólyag egy részben a has belüregéből a test felszínére kifordítva, levegő okozta változott taknyos hártáival birt, húgyvezetékek két oldalán pedig különböző nyílásokkal végződtek. — Élet- és kórtani ferdeségekről levén szó, bemutatott még a nevezett orvos két ábrát; egyikén látható volt egy 39 éves embernél a szemív alatti homlokcsontról kőszvényes gumós (exostosis) elfajulása által a szemgolyónak egészen az ábrázatra való kinyulása, mely mellett a szem működései nem akadályoztatván az ember orrüregébe láthatott. Bizonyítja ezen eset a látideg és szemizmok kimondhatatlan ruganyosságát, ha a kinyulás, mint itt, lassanként történik. A másik ábrán láttunk egy elevenen született, de csak egy óráig élt gyermekalakot, melynek ülepe egy hálósapka alakú, lábszárikráig lefüggő, hús állományú kinövésbe ment által. Még végtére egy fél hüvelknyi hosszú, kicsiny és kiszáritott Szalamandrárt mutatott be, melyet egy asszony hányás közben gyomrából kivetett.

15. Az idő rövidsége miatt egyéb nem tárgyalatván, Saárosy József orvos felhívására, a megyei kórház új épületében általa felállított Sáros megye gyógyerejű vizeinek kiállítását indultunk megsejlelni.

Örömtől dagadt kebelünk hazánk és különösen ezen megyének a természet adományából illy gazdagságát láthatni; a 91 szénsavas, luganyos, sós, földes, iblanyos, vasas és kénes savanyú vizekből álló 87 mutatvány volt itt szép renddel és feliratokkal a nevezett orvos által szorgalmasan kiállítva, melyeket Sáros megye helyiratában t. Barcs megyei főorvos bővebben említ. — Különösen szölván és figyelmeztetvén ügyfeleit, még csak a néptől idült szembajoknál használt gáboltói vizre, mely íz- és szagnélküli ugyan, de tovább állván dugasz alatt sok könkénegszeszt

fejt ki, és e miatt vegybontása igen kívánatos. A sz. Lászlóhegyi kénes savanyúvizet (Vileczhútka) ajánlja különösen, rögzött kőszvényes bajoknál, annál inkább, mivel közelsége e városhoz és épületeinek igen czélirányos elrendezése, kitűnő előnyei e fürdőhelynek. — A czigelkai víz már is országos hírvé, a hegyláncz vonalában itten 50 ásványos forrás van, legnevezetesebb közöttük a Lajos forrás, melynek vize sós és iblanyos, a többi savanyú víz. Érzékenyen említi a megyei főorvos, hogy e czigelkai nagy természetkincsét az illető uraság kevés figyelmére méltatván, semmi instructióval nem nevelé érdekét; a főorvos maga költségén és szorgalma által mostani állapotjára és hírébe hozta, és mint már jövedelmezőt a földes uraság által bérbe 50 forint évdij mellett, ki is adott.

Még a lipóczi savanyú, vasas és égvényes (alcalisch) 6 régi forrásról értekezett szép avatottsággal a t. főorvos úr, 1840. a patak vizében vett észre bugyogni egy forrást, melyet azonnal elszigetelt a patak édes vizétől egy kerítés által és újforrásnak nevezte; ezen víz igen erős, sok szénsavat, könkénegszeszt és más közép sokat foglal magában. Az altest életműveinek dugulásaiban kitűnő haszonnal itták a t. főorvos úrnak 6 beteget, és általában haszna sokak által dicsértetvén, igen kívánatos, ha orvosi tapasztalatok gyűjtése végett is rendes orvosa léteznék ezen fürdőnek.

Negyedik ülés augusztus 15-én.

16. Hunyady János orvos igen kimerítő és terjedelmes értekezést olvasott fel a sömörről, és annak utazása közben Canstatban látott Veil orvos szerinti gyógyításáról.

Melly értekezést a gyűlés munkálataiba bevételni határozta.

17. Óváry Pál orvos, gyakorlata első éveiből, Abauj megye gönczi járásában előjött betegségek folyama felett szóval értekezett a himlőoltás elmulasztásából származott veszélyekről. Mult télen előjött csekély jelenetekkel és még is igen pusztító erővel bíró kanyarókról. 1846-ki majusban az idegláz uralkodott, és 85 közül 18 halt el. Mint nevezetességet említi, hogy e járás egyetlen egy helységében csak uralkodó vérhas dühöngött 1844-ik évi september hónapjában; és hogy a regéczhutai völgyben a lakosok golyvában szenvednek, melyek fejlődtebbek és nagyobbak a mindig otthon ülő nőnemnél, mint a férfiaknál, kik élelmök végett gyakran elhagyják e völgyet; idegenek, kik e völgyön az üveggyártás tekintetéből, ha hosszú ideig mulatnak is, soha a golyvát meg nem kapják, csak az itt szülöttek. E betegség inkább ékesítésül szolgálván a völgy lakosainál, nem gyógyíttatik.

18. Czirbusz István orvos, egy huszonöt éves leányban igen kifejlett elephantiasisnak nevezetes példányát, valamint a hüvelyk ujjnak utolsó pereczét, a hajtó izom hosszú inával mutatott be; melyet egy tehén szakított le a pásztor kezéből, midőn ez, hogy reggel el ne aludjék, hüvelykét zsinórral a tehénhez kötötte.

19. A legnagyobb érdekű és tanulságos élvezetben részesített bennünket Arányi Lajos orvos és tanár, midőn előttünk az egészséges úgy mint a különféle betegségek emberi vizelletnek alkotó részeiről szóval értekezvén, általa Bécsben Heller és Ragszky orvosoktól tanult, de saját alkotta rendszerben, vegybontási mutatványait tette. Előre bocsátván a t. tanár úr, hogy értetőség tekintetéből a nyelv purismusát elhagyá, és rövid lesz a hugyvegyitéknek ellenhatókkal

bebizonyításában, azt hozván fel egyedül, minek a gyakorlatra határozott haszna van. — Négy pontban összesíté mutatóványait: a) Mellyek a vizellet alkotó részei, b) mikép kell jelenlétüket ki tudni, c) minő jelentésük a rendellenes vegyalkatok, d) és minő haszna van ezen kísérleteknek. Elmondá, hogy vegytani vizsgálatra legalkalmasb a reggeli vizellet — urina sangvinis — mert ennek alkotó részei huzamosb ideig lévén a vérrel érintkezésben, bővebben mutatják az életművezet állapotját, mint az urina potus, melly sebesen keresztül futja a vértömeget; közép helyet foglal az urina chyli. — Tekintetbe kell venni illy vizsgálatnál a vizellet fajsúlyát — specifisches Gewicht — melly annál nagyobb, minél kevesebb benne a víz, és több a só, czukor. Az urometer határozza meg a fajsúlyt. A vizellet színéből is lehet már alkotó részeit gyanítani, de legbiztosabb eszköz a vegytani ellenhatók, ezek a folyadék, a gőrcső pedig az üledék alkotó részeit mutatják meg.

A vizellet alkotó részei: a víz, takony, ureum, uricum, háj; szintadó elemek: a haemaptaein, uroxathin, urodin és mások; beteges vegyitékei pedig: fehérszín, vérepe, geny, czukor, sósavasavas mészéleg, szénsavas könnelég, szénsavas mészéleg, cystin.

Előadá mikép kell ellenhatókkal ezen vegyitékeit a vizelletnek megösmerni, és közülök mellyik minő betegséget bizonyít és határoz; mutatott a t. tanár úr maga rajzolta ábrákat, mellyek a háj, geny és nyák tekecskéinek különböztetését és a sójegeczeket mutatják.

E mutatóványokat illető értekezését a t. tanár úr kérésünkre évkönyveink számára átadni ígérte.

20. Saárosy József orvos, mutatott be egy 48 éves embert, kinek egy bika hasitá fel szarvával a hasfalait, a kijött belek 24 óráig voltak kitéve a levegő hatásának, és az ember mégis meggyógyult, csak a két bélsipolynak szenvedni kellemetlenségeit.

21. Elnök ő nagys. felszólítja a gyűlést, vennék tárgyalás alá az orvosok és természetvizsgálók ez évi méltóságos Elnökének a közgyűlésben tett azon indítványát: nyilatkozzék az orvosi szakosztály, mikép lehetne a köznépnek a bujasenyv és rüh betegségnek igen terjedelmes elharapódzását gyógyítással kiirtani, és ez által földünk népének elkorcsosodását akadályoztatni.

Örömteljes részvétellel ragadta meg az orvos-sebész szakosztály gyűlése ez alkalmat, olly tárgyról szólhatni, melly a törvényhozás figyelmét mindenek felett kívánja, reménylven ez által is figyelmetessé tenni az országot azon rendkívüli nagy hiányokra, mellyek közegésségi tekintetben állodalmunkban léteznek.

Ő nagysága az elnök azt véli, hogy a helységek lelkészei figyelmeztetnék a népet arra, mikép ha a nemző részek betegsége nem orvosoltatik, veszedelmes és fájdalmas bajokat okoz, csak ha orvoshoz folyamodik a beteg, és rendelményeit követi, fog meggyógyulni. A gyógyítás történéjék a megyebeli orvosok által, kik minden holnapban a főorvosnak adják be jelentéseiket. És minthogy ha helybeli a baj, még otthon gyógyítható, de ha elterjedt, gyógyítása egyedül kórházban mehet véghez, — azért vagy kórházat kell ezen bajokra a megyékben építeni, vagy a meglevőknek egy részét a bujasenyves és rühes betegek számára fordítani.

Pozsonyi János, Szabolcs megyei főorvos ideiglenes kórházakat ajánl minden megyei járás számára.

Saárosy József előadá az itteni megyei kórház létrejöttének történetét, és megmutatá, hogy különösen a bujasenyv és rüh betegségre legfőbb tekintettel van elrendezve.

Grósz orvos, a törvényhozás gondoskodását kívánja e tárgyra kiterjesztetni, mert e

bajokban szenvedő nemest, az adózók számára készített kórházakba nem lehet bevinni, őr kényszeríteni a bemenetelre mint nemest nem lehet, indítványozza, hogy Elnök ő méltóságát kérnök meg, szöllitáná fel a megyei hatóságokat kórházak építésére.

Illy irányban haladván a tanácskozás, végtére Halász orvos nyilatkozata mellett abban egyezett meg e tárgy körül az orvos-sebész szakülés, hogy a megyék ideiglenesen járásbeli kórházat állítsanak, vagy a hol már létezik, az Sáros vármegye kórháza mintája szerint különös figyelemmel ezen betegségekre rendeztessék.

Ötödik ülés augusztus 16-án.

21. Tarsoczky Máté orvos, egy mérges kigyó (coluber berus) által okozott csipésnek, mind magán mind másokon észrevett tapasztalatát közlé, Rózsa Ferencz orvos pedig a szemrákról értekezett, két esetet igen sikerült képekkel világosítván.

Mind két jeles munka az évkönyvben foglaland helyet.

22. A mult évi orvos-sebész szakülésben Pécsen a gümőkór és hagymáz, mint az újabb időkben az orvosok nagyobb figyelmét magára vonó két betegség tüzetett ki ez évi vitatkozás tárgyául, a dolgok nagy halmaza miatt azonban egész máig halasztatott, ez utolsó napon pedig a gyűlésben megjelent tagok számának tetemes csökkenése miatt, nem tárgyalathatott. Midőn tehát fontosságuk miatt a két betegség körüli tapasztalatok gyűjtésére a magyar orvosok felszöllitának, azoknak tárgyalatása a jövő évi orvosok és természettudósok összejövetelére ismét kitűzetik. — Halász Gejza a gümőkór nézve következőket ajánl figyelembe: 1-ör bebizonyult már eddig, hogy a gümőkór gyógyítható, mert a meggyógyulás esetében nem lehet állítani, hogy az talán nem gümőkór lehetett, mivel birunk eszközökkel ezt a hozzá hasonló bajoktól, mint az idült hörglőből és takártól, valamint a légdugtól, szívbajoktól s a t. megkülönböztetni. És késő korban elhalt emberek tüdejében nyilvános maradványait láthatni néha a meggyógyult gümőkórnak. Kérdés tehát, hogy e baj melly vidéken, mikép, melly életkorban gyógyul meg, tehát gyűjtsenek ügyfeleink ide vonatkozó gümőkór-történeteket, 2-ör a gümőkór nem szövetezik a hagymázzal, rákkal és szívbántalmakkal. Előadónak is volt azonban kórházi esete, hol egy gümőkóros egyénben, e kór némileg csillapodott állapotjában fejlődött ki a hagymáz, az egyén később csakugyan a gümőkórnak lett áldozatja. Orvos társainak tehát kéretnek illy szövetezések eseteit feljegyezni és tapasztalataikkal bővíteni, 3-ör azt mondják, hogy a hol a golyva uralkodik, meg hol szikes földek vannak, mint a Kunságon, a gümőkór nem mutatkozik: figyelmezzünk e szerint, melly vidéken jó elő és mellyen nem s mi lehet oka. 4-er. Tapasztaltassék, gyógyítására melly szerek a legalkalmasabbak. Halász Gejza orvos ajánlja a tiszta levegőt, mértékletes mozgást, különösen lovon, hidegvizzeli mosást, további fejlődésének hátráltatására és a kifejlődött baj gyógyítására a szénsavas szikélegnek használatát; mert az itten ajánlott ásványos vizek is, mint a seltersi, gleichenbergi, és czigelkai leginkább ezen sőt tartják magokban. A tengeri csukamájolaj jó czigelkai vízzel, mert e víz szorít, az olaj pedig mérsékli abbéli hatását. Ezekre kívánja tehát figyelmeztetni ügyfeleit, hol is csak egyesült erővel lehetne üdvös eredményekhez jutni.

Kiss Antal orvos sajnálja, hogy a gümőkór és hagymáznak honunkbani mibenlétéről egy év mulva sem jutottunk némi eredményhez, minek okát kettőben találja, 1-ör a holttest belsejé-

beni vizsgálatok nyomán valamint a vegybontás következtében is ezen kórok körül származott újabb nézetek, honosink között nagyobb részben ismeretlenek. 2-or. Magyar orvosi journalokat nálunk kevesen olvasnak, az idejött ügyfelek közül is igen sokan nem tudták, hogy ezen két betegség van különös tanácskozási tárgyal ezen gyűlésre kitűzve. Ha e gyűlésen csak határozunk, és tanácskozási tárgyakat tűzünk ki, és egyebet nem teszünk célunk könnyítésére, úgy évek fognak mulni, és szegyenünkre a kitűzött tárgyak mindig kitűzendők maradnak. Azért reményli szólló, hogy közohajtást fejez ki, midőn Halász Gejza urat, ki e betegségek körül sokat tanult, tapasztalt, barátságosan felkéri, készítne mielőbb a gümőkór és hagymázról egy magányiratot, mely honosinkat e két betegség körüli új nézetekkel, a tapasztalás gyűjtésére czélszerű útmutatással ösmértetné meg, egyszersmind arra figyelmeztető, hogy a jövő gyűlésre e tárgyak tűzettek ki azon reményben, hogy a magyar orvosok is a tudománynak szent tüzetől ihletve annak oltárára hozandnak már egyszer szellemi haladásuknak némi gyümölcsét áldozatul.

23. Ezen indítványnak következtében Halász Gejza úr e kívánság teljesítésével örvendeztette meg a gyűlést.

24. Dr. Saárosy ohajtáná, hogy az önkényt kifejlődött somnambulismus okai, természetes törvényei, s egyéb sajátságainak, több orvosok tapasztalata szerinti megvitatása a jövő gyűlésen szinte elővételnek.

25. Bene Ferencz ő nagys. kívánja, hogy azon helynek és vidékének, hová a jövő évben fog az orvosok és természetvizsgálók egyesülete megjelenni, orvosi helyirata készítessék, hogy e szerint az ottan uralkodó betegségekről lehessen vitatkozásokat tartani.

Ezek után bevégeztetvén ez évi munkálkodásaink, Elnök ő nagys. felszóllalt, hogy elérkezett az elválás ideje, kért bennünket, honunk virágzására, az emberiség javára, a tudomány terjesztésére, és a boldogító barátság öregbítésére, igyekeznénk ez egyesület fentartását szilárdítani, könnyes szemmel vitt bucsúszavait, könnyes szemmel viszonzottuk. Terhes Benjamin ügyfelünk volt tolmácsa elérzékenyülésünknek, atyánknak nevezé e nagy férfiút, és kérte hogy fogadna be fiainak; csendes komolyság lepte meg a gyülekezetet, és csak a fájdalommal szorított szív nyilatkozott, ohajtván, hogy a humanitás nagy emberét, honunk legnagyobb orvosát, a leghiresebb hazafiak egyikét a magyar orvosok dicsőségére az Úr Isten sokáig éltesse!

Bene Ferencz s. k.
elnök.

Kiss Antal s. k.
jegyző.

B.

ÉRTEKEZÉSEK.

1.

K a s s a.

Orvosi s néprajzi tekintetben.

Dr. Veitzenbreyer Frigyes, a nevezett város gyakorló orvosától.

Jelen gyűlhelyünknek több sajátságai vannak, melyek földrajzi helyzetéből meg nem fejthetők, és annál fogva az állati szintugy, mint növényi életműködésekre különös befolyást gyakorolnak; a jelentkező betegségeknek majd kóroktanilag, majd kórrajzilag működven, a gyógytudomány általános elveiből kellőleg nem magyarázhatók. Ezen a földfekvési helyzettől eltérő sajátságokat elősorolni, e sajátságok okait kifejteni: leend jelen értekezésem első feladata. Földtérünk természetét, annak az egészségre kártékony befolyását, azon szereket, melyek e kártékony befolyást elháríthatják, vagy részben enyhíthetik, továbbá az életmód különösségeit és általában minden az egészségre kártékonyan ható azon okokat, melyek térünkön, földrajzi helyzetétől eltérve, sajátságos alakban jeleneknek, előadni: értekezésem másik feladata.

Az év nagyobb részében hóval fődött Kárpátok bérceinek közelsége, a vidékünket környező hegyeknek magassága, a nyugot, éjszak s keleten lenyuló erdők nagyobb kiterjedése, sokkal zordonabb éghajlatot gyaníttatnak itt, mint a mikép az e vidéken jelenkezik. E tekintetben dicsekedve mondhatjuk, hogy éghajlatunk változatai sokkal inkább egyeznek a tőlünk harmincz mértföldnél távolabb eső Pest, mint a hozzánk közel lévő Szepesség éghajlatával; oka ennek leginkább a nyugot-, éjszak-, és keleten elterülő hegyláncz, és a dél felé nyílt lapály, mely körülmény által a hideg éjszakai szelektől megőriztetve, a nap melegítő sugárainak jótékonyosságát inkább érezhetjük. Ezen Magyarország éghajlatára általában szelidítve ható körülmény, városunkban kitünőleg észrevehető; megterem már nálunk a bor, gyümölcsök és vetések egész bőségben diszlenek és a mennyiben ez utóbbiak az alföldiektől jóságra és szemteljességre különböznek, ez inkább tulajdonítható a földalaj minémiségének, mint az éghajlati viszonyoknak. Az aratás ideje alig köszönt be nálunk nyolcz nappal később, mint Pest tájékán, de három hétnél is hamarabb, mint a szomszéd Szepesség vidékein. Állataink, de leginkább szarvas marháink, erőteljes testűek, s ezek kifejlődését és alakját tekintve, szinte inkább szítnak az alföldiekhez. — Sőt az emberekre nézve is nagy behatással vagyon ezen helyzet; Kassának lakói testalkatra és vérmérsékletre nézve közelebb állanak az alföldi magyarokhoz, mint a szepesi német vagy tót törzsöküekhez, mi leginkább azon szempontból bir jelentőséggel, mivel ezek nagyobb ré-

szint a bevándorlott szászok és tótok maradékai; de más részről azért is, mert az életmódra nagy befolyásu korszellem kívánatai iránt kevésbé engedékenyek, mint a nagyobb városokban lakozók, egy évszázad előtti szokásaikhoz még jelenleg is állhatatosan ragaszkodnak. Az éjjeli és nappali hőmérséklet közti különbség is kevésbé szembetűnő nálunk, mint az említett alsóbb vidékeken; s egyedül a léghőmérsékletnek gyakori s hirtelenebb változataiban különbözik éghajlatunk hazánk alsóbb vidékeiétől, és közeledik szomszéd Szepes megyénk zordonabb éghajlatához. Az év különböző szakaiban keletkező betegségek járványos jellege éghajlati viszonyainknak tökéletesen megfelel, nevezetesen az év nagyob felében a betegségek főjellege csúsz és hurut, nyári hónapokban számosak az epés, és hagymázos kórok, a valódi gyulladásos lázak nálunk még a tél szakában is gyéren jelenkeznek. Magyarország melegebb vidékeinek csaknem kirekesztőleg tulajdona — a pokolvar nálunk gyakrabban mutatkozik, mint azt éghajlatunkból sejdíthetnők.

Honülőbaj (endemicus) nálunk a váltóláz, mely azonban télen mindég ritkábban, nyáron gyakrabban mutatkozik; a járványos körjellem behatásai által úgy módosítatik, hogy télben negyednapos, az év többi szakaiban pedig leginkább harmadnapos jellemet ölt magára; csaknem oly gyakran jönnek elő rendhagyó és álarczos kórtünetekkel egybekötött, mint rendes tünetenyekkel mutatkozólag: fejfájások és gyomorgörccsök, lázak, melyek körjeleik után folytonos láznak tartathatnának, gyakran nem egyebek álarczos váltólázaknál; bizonytalan időben megújuló örültség is orvosoltatott egy ízben általam, mely egyedül váltóláz elleni külön szernek engedett. Az álarczos lázak leggyakoribbak nyári havakban, s ekkor csatlódásig hasonlítanak a járványos epés s hagymázos lázakhoz, minők nálunk jelenleg gyakran előfordulnak. Tapasztaltatnak most nálunk oly kórok, melyekre mint álarczos váltólázakra csak több napok lefolyta után ismerünk, és melyek teljes kifejlődésökig váltóláz elleni külön szereknek szintugy nem engednek, mint más, a kór tetszőleges körjellege szerint alkalmazott gyógyszereknek; — egyben vannak jelenleg lázak, melyek első napokban rohamonként szoktak mutatkozni, és minden alkalmazott gyógyszer ellenére hagymázlázakká fajulnak el. Megemlítendő még, hogy máj- és lépduglasok vízkórtünetenyekkel, mint lázak következményei, gyakran évekig tartó szenvedéseket eredményeznek. — A váltólázak helybaji terjedését, valamint másutt, ugy nálunk is, e föld-tér természete okozza; köz tudomásra vagy, miszerint a nedves föld a váltólázakat elősegíti, és fájdalom a miénk nedvességben bővölködik; bizonyítja ezt nemcsak forrásaink- és kutainknak sokasága, hanem leginkább azon körülmény, hogy kevésbé nedvesebb évszakban majdnem minden pinczék pár lábnyi magasságra vízzel telnek meg; valamint a pinczékben, ugy emelkedik és esik a víz a még fenmaradt várfalakat környező mocsáros sánczban is. Ezt nevezem én az említett betegségbeli baj egyedüli okának, mivel minden többi földi (telluricus) befolyások nálunk sokkal kedvezőbbek, mint sok más e bajnak kevésbé alávetett helyeken, ugy: a kutak és forrásokban lévő víznek minéműsége az egészségre nézve kedvező; nincs terhelve porral légkörünk; a városkapuk lerombolása által szabadabbá lett légjárás is jótékonyan hat egészségünkre. Minden időszakban leginkább uralkodó az éjszak-keleti szél; de az e tájékon uralkadó szelekjárása általában sem irányra, sem mennyiségre nézve különös tünetényt nem mutatván, azokat az egészségre kártékonyan ható okoknak nem nézhetem.

Az évszakai közönségesen következő renddel jelennek meg: a tél rendesen december második felében kezdődve, martius közepével végződik; az erdők zsenge kizöldülése aprilis végével veszi kezdetét; gyakoriak azonban az e természeti rendtől eltérő kivételek is; így: az 1843. év első

két hónapjait a legszebb tavaszi időjárás kísérvén, februarius hó elején a köszméte zöldellett, a viola és mogyorófa virágzott, a méhek és egynehány lepkék láthatók valának, több helyeken szántottak s vetettek, és ugyanazon évben a nyári napok, és szokott nyári időjárás egészen elmaradt.

Az életmód nálunk általánosán véve Hygiea rendszabályainak meglehetősen megfelel. A Hydromaniának azon hasznát tapasztaltuk, hogy nem ugyan tulságosan vétetik a víz orvosság gyanánt használatba, de egyrésztől mégis bővebb mértékben használtatik most mint ezelőtt, másrésztől meg a vizzeli élés az egészségre nézve káros hatásu szesz italokat mindinkább háttérbe szorítja. Vannak azonban esetek a miveletlenebb pórnépnél, hol a családtya az iszákosságot oly mértékben gyakorolja, miszerint a család nyugalma felbomlásával bekövetkezik azon romlás is, mely a családot illy véték nagyszerűbb üzése után érni szokta; ennek következtében a rezgőj nálunk bár nem gyakori, de nem is esmérletlen. — Az ételekben is a tulság szembetűnőleg kerültetik; ennek bizonyosságául szolgál leginkább, hogy nagyobb ünneplések és lakomázások után jelenleg ritkábbak a gyomorrontás esetei és azt követni szokott betegségek, mint ezek régibb orvosok által feljegyezve olvashatók. —

Teljes élelemhiány a szegényebb néposztálynál nálunk ritkán jelenkezik oly mértékben, hogy éhhaláltól kellene tartanunk. Az élelemhiánynak az idő változásaihoz képest előforduló eseteiben alkalmazásba szokta venni a város tiszti kara mind azt, mi az inségnek elhárítására avagy enyhítésére is szolgálhat; történt a félelmes és silány évben is, hogy a várfalak leromboltatása és a Rumfuri levesnek, a tehetetlenebbek részére kiosztatása által, élelemkeresetre mód s az irtózatossá ellen segédszer adatott. Mit eszközölhetnének illy esetekben a jótékony intézetek, mint a millyen a szegényekháza és dolgozó-ház, ha segéllyel céljuknak megfelelőbben láttatnának el, alább előadandom.

Többet szenved köznépünk előítéletek, és egészségellenes szokások által, melyeknek nagy része a józan ész kinövései, s csak az önlét elenyésztésére szolgálnak. Így az orvos által nyújtott első gyógyszer azonnal tökéletes felépülést nem eszközölve, a pór osztálybelieknél a gyógytudomány ellen azonnal bal hiedelem támad, ugy annyira, miszerint e gyógyszerek bevitelével fel szoktak hagyni. A szomszédok, rokonok és kuruzslók által a betegeknek adott tanács, vagy a rendes orvosság előtt és közben nyújtott szerek is a beteg felépülésére káros hatást gyakorolnak. A csuda gyógy módok, és illy gyógyszerek iránti rendkívüli hajlam szintén oly befolyásu. Madva, hire által, miveltebb osztályainknál is nagy bizalmat nyert, ide sorozandó még a köznépénél gyakran alkalmazott azon szokás is, miszerint a betegek felett gyógyulás reményében bizonyos imádságok szoktak a városban lévő Sz. Domonkos szerzetbeliek által elmondadni. Az egészségbeli állapotra legkártékonyabb hatásu a betegeknek és épülőfélben lévőeknek hanyag és vigyázatlan élet-rendtartása; így a gyermekágyas asszonyoknál a vagyonosabb polgárok között is, már majdnem általános szokássá vált, hogy a gyermekágyas nő, a született gyermek keresztelest követni szokott lakomára, a szükséges előkészületeket önmaga teljesíti, a gyermekágyat követő első napokban durva kézimunkákat, vagy önakaratából, vagy férje által kényszerítve visz véghez, de sőt a férj nem ritkán már e napokban házastársi kívánságainak kielégítését követeli a nőtől. Hogy illy erőszakos benyomások és bántalmak az emberi test működéseibe kártékony hatás nélkül nem lehetnek, kétségkívül; — bizonyítja e kártékony befolyást környékünkön a nőknél gyakorta uralkodó betegségek, mint a mily-

lyenek anyaméh-görccs, vérfolyás, fehérfolyás, és anyaméhi rossz indulatú életműves nyavalyák; bizonyítja ezt nőinknek kora elhervadása is; ritkaság itt nőket találhatni, kik két vagy három gyermek szülés után virágzó szépségök elenyésztevel már hervadásnak indult képet nem szemléltetnének.

Már elebb vizsgálódásaim nyomán megjegyzém, hogy az itt lakó nép inkább hasonlít az alföldi magyar nép-törzshöz, mint akár a tót, akár a német, Szepes megyében letelepedett népfajokhoz. Nem bir népünk a szepesi német csontos erős testalkotával, nem a tótnak önmagával is tehetlen lomha testével; nagyon ritkán szemléltethők itt, a szepességi németeknél oly közönségesen látható, világos szőke hajak, és hófehér testszín, vagy a tótnak tulajdon fonnyadt, kifejezés nélküli, semmit nem mondó külsője; de sőt lakóinknak külsejük gömbölyűbb, formásabb, színök eleven, egészséges, kedélyök vidám, vigságra hajlandó; ez azonban inkább észrevehető az alsóbb rendnél, mint a műveltebb osztályúaknál, mely utóbbiak nagyobb részénél, több képzelteknél fogva uralkodó figyelem, a társasági életnek hidegebb korlátokat szab, úgy hogy nálunk sem a falu- s kisebb városiak nyílt és bizalmas módja, sem a nagyvárosiak fesztelen, szabad viselete fel nem található: hanem inkább a kettő közti ingadozás vehető észre. — Kedélyünk felvidámitására a természet sokat, az ipar keveset ada; sőt fájdalommal kell tapasztalnunk, miszerint a hajdanról maradt köz mulató helyek is jelenleg majdnem egészen elhanyagoltatnak.

E város lakosainak száma 14,000-re megy, uralkodó hitvallás itt a római katolikus, de nagy számmal vannak ágostai hitvallásúak is, kisebbel a helvet hitvallásúak; vannak egyesült görögök, és az új törvények foganatba vétele óta zsidók is *). E lakosoknak nagyobb része a magyar, német, és tót nyelvet majd nem egyiránt érti és beszél.

Az egészség fentartásával tizenhatszáz gyakorlati orvos foglalkozik, kik közül: tizenhárom orvostudor, három seborvos, és kettő katonai orvostudor. Három jól felkészült gyógyszerár látja el a közönséget a szükséges gyógyszerekkel. A gyógytudomány újabb lépéseinek és felfedezéseinek ismeretére, az e részben egyesült orvosi közönség által gyógytudományi folyóiratok tartatnak.

A tehetetlenek ápolására is léteznek itt jótékony intézetek, mint a minők: a két kórház, szegények háza, és egy épülőfélben levő dologház; a test és lélek zsengeiben művelésére szolgál itt a kiseddóvó intézet; a testnek tökéletesebb kiképzésére ügyel az úszó, és a csak ez évben megnyitott test-gyakorló iskola. Szellemi műveltség végett van itt egy római katolika főiskola, és az egyéb vallásúak részéről felállított számos kisebb iskolák; nemkülönben több nevelő intézet. Ezen intézetek egy része szabad adakozások által épült, és tartatik fen, mint a minő például a szegények-háza és kiseddóvó intézet. Célja ezen intézeteknek az élelmet nem kereshető, valódi szegényeknek ápolása, és a kellemetlen házankénti köldülésnek a közéletből kiküszöbölése; a méltányosság hozza magával, de sőt kötelessége is mindenkinek, e nemes célnak ereje és tehetsége szerinti előmozdítása: mégis ennek ellenére a közönség legnagyobb része közönyös ez intézet iránt, mit csak sajnálattal lehet említeni. Mentségére szolgál ugyan e közönségnek egy részben az, hogy a házankinti köldülés csak kevés ideig szünni meg, jelenleg a közönség az utcza köldusok által a kínalkozó

*) Ezeknek száma noha csak az utolsó országgyűlés óta lakhatnak Kassán 1000-nél már főleg rug. A protestánsok pedig évek során mindig csak 1600 vannak.

Értekező.

munka ellenére, kiméletlenül háborgattatik. Törvényhatóságunktól várjuk e társasági rossz gyökereit kiirtását, (mellynek legfőbb oka a felebaráti szeretet ál-fogalmaiban rejlik); mert csak így remélhető azon bizodalomnak helyreállítása közönségünkénél, mely a szegények házána virágzását, a közönség részéről nyújtandó nyomatékosabb segélyezés által eszközölhetné, és ekképen a házi köldülés eltüntetésével, a valódi szegényeket a vég inségtől megmenthetné.

Hogy a mi köz kórházunkban, mely már több mint 80 ezer váltó forintnak van birtokában, a szobáknak nagyobb s jobb része, raktáraknak használtatik, s nem a betegek ápolására fordítottatik, menthetetlen hiba.

Főleg említés tétetett már a járványos és helybajok kórszelleméről, valamint némely gyakrabban előforduló betegségekről is. E tekintetben nem lehet meg nem jegyezni azt, hogy a községnek gyakori esetei mellett, a húdkór nálunk egészen ismeretlen. Nem csak én nem látam oly kór-esetet, hanem senkitől nem hallám, hogy valaki oly nyavalya miatt csak panaszkodott volna is. Minden várakozáson felül gyakran előjönnek a gelisza-bántalmak általában, és a szalag gelisza különösen. Ezen betegségek gyakoribb vagy ritkább jeleneinek okai megvallom előttem egészen ismeretlenek. Görvély- s gümőkór esetei, — ide nem számítva némely családokat, — nem ritkán mutatkoznak ugyan, de mindig könnyebb alakban. Ennek okát, Schönlein és Vels azon tapasztalatira lehetne legbiztosabban alapítani, hogy a mely helyeken a váltóláz helybaj, ott ezen nyavalyák kevésbé szoktak uralkodni.

Éghajlatunk tiszta szelid levegője, a tápszereknek elégséges bősége, a betegek s szegények javára felállított s főleg előszámlált menedék helyek, s végre a lakosoknak nem épen oly fárasztó foglalkozásaik, azt hagynak reményleni, hogy a halandóság városunkban sokkal kisebb legyen, mint a millyen valósággal. A közelebbi tíz évek hiteles összeírásából készült s ide mellékelt tábla mutatja, hogy az azon idő alatt megholtaknak összege 4445-re megyen; miből kitetszik (a lakosok számát 14,000-re vevén) hogy évenként minden 31-dik ember meghal, úgy azonban, hogy némely évben, 27 közül egy esett a halálnak áldozatul. A legnagyobb halandóság mutatkozik a 7-ik évig, úgy annyira, hogy ezen életkorig, a szülöttek nagyobb fele része rendesen megszünik élni; legkisebb a halandóság 7—14 évek között. A megholtak közt 59-en valának kik 80 évet túl éltek,

kik közül ismét három egy egész századot látott szemei előtt lefolyni. A szülöttek száma a mondott 10 év alatt 4591 volt, következőleg 146-tal több született mint meghalt. A nemi különbségre nézve 99-el volt több a férfi gyermekek száma. Mindezekből összesen 923 kised született házasságon kívül, a mi körülbelül egy negyedrészt teszi a szülöttek összes számának. Házasság pedig ugyan azon idő alatt kötött 1277.

Ha a gyakoribb betegségek felebb előszámlált okai közül némelyek megszűnnének, vagy legalább enyhítenének, bizonyára az évenkénti halálozások száma is tetemesen megkevesbülne; és valóban nem lehetetlen, legalább egy részén azoknak segíteni. Nekem mint orvosnak hivatásom, sőt kötelességem kimondani, mit látnék szükségesnek ezen célnak elérésére. Így a legnyomasztóbb inségnek, a váltóláznak kiirtására, a mi egyébiránt sokszor csak kezdete a következő nagyobb és legtöbbször halállal végződő nyavalyának, mindenekelőtt szükségesnek itélem, a város fenekét rongáló viz sokaságát elszivárogtatni, mit egyedül mély árkok vagy csatornák ásatása által lehetne eszközölni, még pedig, hogy azok annál czélszerűbben elvezethessék a viz temérdekségét, az árkoknak a pinczéknél mélyebben kellene ásatniok. Hogy már az árkok illy módoni ásatása bizonyosan célra vezetne, abból is gyanitom, hogy régibb tapasztalatok szerint, míg a várost környező vársánczok be nem töltetének, addig a pinczék általában szárazak valának. Micsoda arányban legyen ezen tepsedő víztömeg, a helybeli váltóláz megjelenésével felebb fejtegettem. A várost minden irányban keresztül vágó árkokon immár, a tisztaságnak s egészségnek minden veszélye nélkül, el lehetne egyzsersmind vezetni a városból mindennemű rútságot; holott most a csatornákról alá rohanó esővíznek folyása, valamint a konyhai mosléknak kiöntése, mivel a várost disztelenítik, mind a járást alkalmatlanná teszik, mind pedig az egészségnek, kivált melegebb nyári napokban nagyon ártanak. Az árnyékszékek undokságainak éjenkénti kihordatása is, most egyik, majd másik részét fertőzteti meg a városnak egészségtelen büzével, és még az éji nyugalmat is zavarja, mind a szekerek zörgése, mind a kutyák ugatása által, melyek az olly tisztítókat kíséretik és ugatják. Megszűnnék ekképen azon ocsmány szag is, melly igen kellemetlenül hat kiváltképen déli szél fúvásakor azokra, kik a nagy hid felé sétálni, vagy jární kívánnak, minthogy e tájon szokták az említett ocsmányságokat kiönteni. A házaknak különösen a külvárosokban szilárdabb anyagokbólí építése is nem keveset tenne a váltóláznak s más sokféle betegségeknek kevesbitésére.

A mi a szeszies italokkali mértékletlen élést illeti: e tekintetben a lelkipásztorok legtöbbet tehetnek; sok történt immár tőlünk nem nagy távolságban is erre nézve a papság által s reménylhető, hogy a mi lelkészeink is semmit el nem mulasztandanak tenni a végre, hogy sokakat az erkölcsi semmiségbe s idő előtti halálba rohanástól megóvjának. A pap ugyanis egyedül az, kihez a tudatlan köznépnek bizalma van; ő irthatja ki annak szívéből legbizonyosban a balitéleteket; ő taníthatja meg, mint kelljen lelkének és testének erejét természetl és okossággal egyezőleg használnia s így lehet ő legnagyobb jóltévőjévé az emberiségnek. Matheros atya legvilágosb példája annak, mit tehet a pap az egész világon az emberekkel.

Ezek a mi lakosainknak fogyatkozásai, ezek lennének az eszközök az azokoní segítségre, vajha e végre ezen beszédem is megtermené a kívánt gyümölcsöket, hogy beteljesülne az, mit én olly igen óhajtok, s mi által iparom szerfeletti jutalomban részesülne. —

Évek sora	Szülöttek		Össze- sen	Törvénytelen gyermek	Kötött há- zasságok.	M e g h a l á l o z o t t a k											80-an felül	*	Össze- sen
	fi- neműk	nő- neműk				1 éven alól	1—7	7—14	14—27	24—40	40—50	50—60	60—70	70—80					
1836	227	241	468	91	131	130	75	10	37	42	40	20	22	14	4	82 90 90 95	394		
1837	239	199	438	77	113	145	76	17	25	57	36	33	17	15	8	82 82 83 83 83 84 86 90	429		
1838	218	228	446	76	134	119	65	11	29	40	38	29	15	10	5	82 86 86 87 90	361		
1839	243	250	493	100	103	148	57	14	37	47	27	20	24	21	4	85 85 87 95	399		
1840	225	220	445	104	108	141	96	14	28	47	24	26	26	15	5	82 83 83 88 95	422		
1841	231	201	432	89	130	145	149	26	30	36	42	32	23	18	6	84 85 88 88 95 95	534		
1842	241	243	484	102	130	150	109	21	38	63	36	37	28	13	9	81 82 83 84 85 85 87 89 91	504		
1843	233	210	443	88	150	126	89	13	32	58	43	43	38	21	12	81 83 84 84 84 89 90 90 95	475		
1844	233	232	465	88	146	115	70	21	25	61	36	26	16	14	4	81 87 88 93	388		
1845	235	222	477	108	132	170	110	16	36	67	43	39	31	25	2	82 84	539		
Össz.	2345	2246	4591	923	1277	1389	896	163	317	545	365	305	240	166	59		4445		

* Ezen táblában a 80 éven felül meghalozottaknak életéveik vannak különösen kitéve.

Az in-metszésről (Tenotomia).

Értekezik **Doleschall Gábor**, orvos és sebész tudor.

Az in-metszést több ízben véghez vittem, a legnehezebb esetekben, melyeket a sebészi művészet e téren magára vállalhat. Felesleges volna itt az egyes eseteket felhordani; felesleges a műtétel körülményeit s intézkedését említeni, mint a miket Dieffenbach berlini tanár e czélra kiadott könyvéből a nélkül is meg lehet tanulni; — tapasztalataim eredménye azonban az, miként:

a) Az erőszakos izkitörés alatt okvetetlenül szükséges, hogy — mint az in-metszés nagy mestere állítja, — a kinyújtás lassan történjék. Ez azonban még nem elég, hanem okvetetlenül megkívánatik, hogy az iz erőszakos kinyújtása alatt, az inak szétmetszése után, a szétmetszett inakat fedő bőr illendően a lehető legerősebb kéznyomás által gyamolitassék. Csak így nem reped meg a szétmetszett inakat fedő bőr, mi az in-metszés fő kelleke. — Ezen észrevétel Dieffenbachnál nem jó elő, s épen e miatt hiányos könyve a kezdő sebésznél, habár ezer nagyszerű dicsekvéssel van is eltelve.

b) Ha az első in-metszés után nem sikerült a tag tökéletes kiegyenesítése, akkor egy esetben másfél hétre a műtételt t. i. az in-metszést ismételttem. Ilyen esetben, hamarabb áll be a gyógyulás, sipolyok is könnyen képződnek, melyeket azonban tágitani nem szükség, minthogy a nélkül is behegednek. — A közvetlen hegedés minden in-metszési műtétel után legjobban eszközöltetik az által, ha azonnal az in-metszés és az erőszakos izkinyújtás után az egész iz, legerősebben megszorított ragtapaszok által körülvéttetik, hogy így a szétmetszett részek hamarabb hegedjenek.

c) Ha az első in-metszés és erőszakos izfeszítés után nem sikerül a végtagot egyenlő hosszra vinni, nem szükséges az inakat újra szétmetszeni, hanem maga az erőszakos kinyújtás is elegendő, melyet azonban az első metszés után mindjárt az első lekötés alkalmával, mely törvényesen csak harmad napra történhetik meg, kell ismételni.

d) Ha az in- és összehúzódás nem régi, ott minden megelőző in-metszés nélkül azonnal hozzá lehet fogni az erőszakos izkinyújtáshoz, s ha bár megesik is, hogy illy műtétel után olykor a hajlásban tályog képződik, azt csekély nyílással nem pedig egész terjedelmében, jókor fel kell nyitni. Ezen műtételek alatt nem ajánlhatom eléggé a komoly lassúságot.

e) Minden erőszakkal kinyújtott végtagot, szükséges olly állapotba tenni, hogy az előbbeni helyzetébe vissza ne térhessen, s erre nézve a kinyújtott végtagot pléh zsilipbe tesszük, és szijakkal lekötjük, mely lekötés habár a beteg a fájdalom miatt eszelősködnék is, harmad napig szigorúan megtartatik. Nehogy azonban az erős nyomás által, a nyomás helyein fene, s ennek következtében némely helyeken a csontszű álljon elő, mi velem is megtörtént, — mely körülmény miatt

a beteg rendkívül sokat szenvedett, s a műtétel illendő sikert nem nyert: szükséges a nyomás hatalmát vastag vászonnyomatok által korlátozni. — Minden ilyen lekötések helyett, melyek bár milly erősek legyenek, soha sem képesek az erőszakkal kinyújtott lábat illendő állásban fentartani, s mindig igen fájdalmasak, minthogy a nyomás aránytalan, és azonkívül mindig veszélyesek, — inkább javaslom — mint ezt tettem is, — hogy az erőszakkal kinyújtott végtag csirizzel erősen bekenet pólyákkal körülvéttessék, ezután csirizzel vastagon, egész terjedelmében bekenessék, s ezen helyzetben még nagyobb biztosság végett, vaspléh zsilipbe tétessék, s erősen, védve a nyomástól nyomfoltok által védessék. A tagnak illy csirizes bepólyázása fájdalmas ugyan, de egynehány hólyagokon kívül mit sem okoz. A tag már huszonnégy óra mulva kibontatván, kinyújtott állását megtartja, s a nélkül hogy szükséges volna a keserves csirizes lekötetést ismételni, elég azt egyszerűen bepólyázni, és a vas zsilipbe téve lekötöni.

f) Dieffenbach azon esetben, ha a czombiz izmai vannak összehúzódva, a czomb egyenes izmának bőr alatti átmetszését tartja elégségesnek. Egy igen nevezetes esetben, ez nálam nem volt elégséges, hanem a pólyafeszítő, és a szabó izmot is szét kelle metszeni. Minthogy pedig ezen izmok szétmetszése alatt, az alattok fekvő üterek könnyen megsérthetők, szükséges a szétmetszendő izmot az ujjakkal felemelni, és az in-metsző kést alávétve, azt általmetszeni.

g) Bár hány inakat metszettem is szét, bár milly nagy erőszakot használtam is az erőszakos kinyújtás alatt, mint p. o. egy esetben, hol a sark majdnem a fart érte — tetemes vérzést, vagy gyuladást tetemes visszahatást nem igen tapasztaltam. Egy esetben a czomb egyenes, pólya feszítő, és szabó izmát metszettem át, s már nyolczad napra megtörtént a hegedés, mely hogy annál könnyebben történhessék, szükséges a sebüregből a vért erősen kinyomni. — Meg történt azonban, hogy az erőszakos kinyújtás után, a térdhajlási bőr felületesen megfenésedett, de a fene csak hamar magától eltűnt, s a legszebb szemcsésedés állott be.

A térdizmeredséget (ankylosis) mennyire gyógyítja az in- metszés és erőszakos kifeszítés?

**Kassán augusztus 8-kán tartott orvossebész-szakosztályi ülésben
tett szóbeli vitatkozásaiából, itt jegyzetekben — gyűlési határozat
nyomán — közli**

Kiss Antal, orvos-sebésztudor.

Az in- és izommetszés megemlékezésénél alkalmat veszek magamnak ez igen érdekes, és még most is elég új tárgy körül szerzett tapasztalataimból t. ügytársaimmal röviden azt közölni, mi a sebészet ez újabb haladásának valódi érdemét és practicus oldalát illeti.

Stromayer és Dieffenbach voltak a bőr alatti in- és izommetszésnek felbresztői, mellynek a görbülések, zsugorodások, vagy izomrövidülések, ficzamosodások, szélütések és rángató görcsök elleni sok oldali alkalmazásával nyert a sebészet, de különösen öregbedett az Orthopädiának tökélye. Ez újított eszme, az inmetszés, villám-sebesen terjedt el földünk felületén az orvosok között. Inmetszés volt a haladó sebésznek jelszava. Én e tárgyban irt munkáját Dieffenbachnak magam is a legnagyobb lelkesedéssel olvastam, alig várhatám, hogy eszközlője és bámulója lehessen azon csudáknak, mellyek Poroszhonban történtek. És csakugyan a legelső szerencsés sikerü kísérletnél olly nagy volt örömöm, mint a közönség tapsa, látván a 21 éves legényt, ki fárasztó küzdelemmel már öt évtől mankón járt, hat hetes gyógyítás után csinos botocskája segédelmével sétálgatni.

Azolta néhány év folyt le; az ész hideg bírálata ez újdonságnak hevét is hűteni kezdi, és itt az idő, hogy a műtétel kellő érdemét a tapasztalás igazolja. Nekünk magyar orvosoknak is tudomány iránti kötelességünk, mit működésünk szűk körében e tárgy körül jót hasznost tapasztaltunk, itt előszóval egymásnak elmondani. Több in- és izommetszést tettem a szemén, nyakon, karon, kezen és ennek ujain, a ló- és kacsiba lábon, de ezek még nem elegendő számuk arra, hogy rólok másképp, mint általában nyilatkozzam.

Bár eddig sok testi baj tökéletlenül, vagy épen nem gyógyított, mellyeket az inmetszés által most már sikerül elhárítani, mégis ezen gyógyítások mind az orvosnak sok gondját, hosszas türelmét kívánják, mind a beteg küzdéseit és tett áldozatait nem mindig arányban jutalmazták. Mert az Orthopädicus munkálkodás, mellyre a könnyű, s nem nagyon fájdalmas inmetszés legtöbb esetben csak előkészület, magában igen hosszan tartó s unalmas, több okoknál fogva. Ugyanis illy bajoknál a csontos részek változott idoma, a lágy részek daganata, a tultenyészettek keményedése, vagy

a jelenlévő fekélyedések, idült lobos állapotok, sokáig akadályozzák a szenvedő testrészek rendes helyzetét, kinyújtását és működését; másrésről legyőzhetlen még az okosabb egyéneknek is a hajlam, régi görbült állapotba helyezni az inmetszett testrészt, annál kevesbé a gyermekeknek, hol csak a kényszerítő gépezet folytonos használásával lehet az erősebb akarat hiányát gátolni, ez okból a már már meggyógyult esetek is, kevés elhanyagolás mellett, a visszaesésre igen hajlandók. Ha még tekintetbe vesszük, hogy a jobb gépek alkalmazása is gyakran fájdalmas, az általuk nem ritkán okozott borsértések hosszabbítják a gyógyítás idejét, hazánkban pedig a gépezetek elkészítésével még meg annyi baj van, mint magával a beteggel: ugy e kevés tapasztalásom után velem önök is egyet fognak érteni abban, hogy az inmetszés által czélozott gyógyítások, ez újonnan nyert tökélyedés mellett is, általában lassúk, fárasztók és többnyire tökéletlenek.

A térdzsugorodás gyógyítására 13 esetben alkalmaztam az inmetszést, melly szám elegendő arra, hogy vizsga észlelés mellett az inmetszés érdemét ez abnormitás gyógyítására bírálni lehessen; engedjek t. ügyfeleim különösen erre vonatkozó tapasztalatimat önöknek elmondani. Ha Dieffenbachnak fent nevezett munkájában olvassuk a 34 térdzsugorodott eset leírását, a legnagyobb dicsérettel méltányolnók az inmetszés itteni eredményét, mert a gyógyulás mindenütt egészen sikerültnek mondatik, a térd szerinte hajlékonyságát vissza nyeré, sőt egyhelyütt az inmetszett végtag erősebb lett az egészségesnél; egy más esetben a beteg még korcsolyázni is képes volt. Én szegény magyar sebész illy fényes eredményt egy esetben sem eszközölhettem.

A 13 térdzsugorodás közül 6 volt jobb-, 7 baloldali, korra a betegek 8—28 évesek voltak; a baj többnyire csúzos térdizlob következménye, — egy esetben egy, a többiben 5—19 évtől létezett. A lábszár meredten hajlott meg a czombhoz többé kevesebbé egyenes szegletben; csak erővel tudtam ezen esetekben igen csekély mozgékonyt a térdben eszközölni, jeléül annak hogy az izcsontvégek még simák, össze nem forrottak (ankylosis spuria), a kalács mozdulatlanul a térd felső külső részére vala helyezve, az egész iznek nagyobbodott idoma rendellenes alakú. A czombcsont belső bütyke több esetben tultenyészett nagyságu és kitünőleg lefelé domboru volt, mi miatt erősebben nyomtatván belső bütyke a szárcsontnak, ez, és a czombközötti kifelé eső szeglet a rendesnél feltünőbb — a lőcs lábhoz hasonlító — lett; illy esetben néha csak maga a feszült kétféjű izom ina látszott rövidebbnek, és csak ennek elmetszésével tűnt fel a félina- félbőnyés izmok rövidege is. A térdnek lágy részeit változó foku tultenyészett állapotban, néhol az idült lobnak kis nyílásokon eves kiszivárgásait, a lábszárt pedig és lábat mindenütt és minden irány felé tenyészésében elmaradottnak találtam. Egy beteget kivéve, valamennyi mankón járt.

Eseteimből is azt tanultam, hogy inmetszés és erőszakos kifeszítés által a bajt sikerrel akkor lehet gyógyítani, a) ha még némi mozgékonyt van az izcsontok között, és b) a tag idomra, nagyságra ollyszerű, hogy kinyújtás után haszonvehető támasza lehet a testnek. És ezen javallatoknál még akkor is lehet műteni a zsugorodott térdet, ha idült fekélyes bántalommal szövetkezett, de mellynek a felszínre nyíló öblőcsei nem hatnak az iz üregébe, azaz mellynél csontfekély (caries) nincs jelen; mert e bántalom már többé nem kisugárzása az őt okozó, és már kialudt általános kórvegynek (discrasia), hanem önálló helybeli szenvedelem, külön jellem (görvély, csúz, angolkór stb.) nélkül, mellyet benne a műtétel izgatása sem ébreszthet fel többé. Csak ha a térd alatti vidék igen sebforrásos, nem tanácslanám a műtételt. Egy illy esetemben minden előkészülés

és vigyázat mellett is az erőszakos kifeszítés alatt, a kültakarók megrepedése után, tátongó nagy seb származott; ez a gyógyításnak sok bajt okoz, és gyógyulása a műtétel sikere egy részének rovására történik. — Térdalatti ütérdağ esetében sem lehetne műteni, a tudvalévő okoknál fogva.

A térdalatti inmetzés, erőszakos kifeszítés és utóápolás módja önök előtt ismeretes. A kifeszítés alkalmával mindig igen nagyok a fájdalmak, melyek a tag tökéletes kinyújtásával kisebbednek, és pár nap alatt egészen el is tűnnek. Egy tapasztalati tényt azonban különös figyelmükbe ajánlok, hogy ha régiebb bajoknál kinyújtása a térdvidéknek nem tökéletes, és az utóbánás alatt legyőzhetlen fájdalmak állanak be, a siker eszközlésére az egyedüli szert, az Achilles inának átmetszését el ne mulasszák. Ezen körülményt egy 19, 13 és 7 éves térdzsugorodásoknál tapasztaltam. Engedjék e pontról boncz- és életani nézeteimet előttök kifejteni. Minél régiebb a zsugorodás, annál több a lágy és merő életműves képletek rendellenes átváltozása; hol a térdcsontvégek egymást nyomják, ott azok felszivódnak, meglaposodnak és táplálásuk inkább szabad felületeik felé irányoztatvan, előrefelé kiállókka, hegyesekké nőnek, az izmok minden irányban vesznek (Atrophie), de összehúzódások által leginkább rövidülnek; szintugy szűkül a bőralatti széles bőnye és a t. Most tehát a kinyújtás alatt e csontvégek annál jobban nyomatnak, minél rövidebbek a térd alatti lágy részek, ezek ismét feszülésök által annál jobban akadályozzák a tökéletes térdkinyújtást, minél inkább előre kiállók a csontvégek. És mivel illy régiebb bajoknál nem csak a szárat hajtó, de a lábat feszítő inak is tetemesen rövidültek, azért a térdalatti inak elmetszése, és a különmű beteges álképletek elszakítása után, legtöbb akadályt tesznek a térd további kinyújtásának az iker-, talp-, térdalatti izmok (gastrocnemius, plantaris, popliteus), ezek a czombcsont alsó vége, a sark- és szárcsontok között rendkívül rövidült állapotban léteznek. Az utóápolás alatt (a térdnek valóban kötözése, a beteg taggali járás) a térd merő és lágy részei idegeinek nyomásából származik a nagyszerű fájdalom, mely az egész tagról még a törzsökre, egy esetben kaponya és állcsontra is elterjedt, a fájdalom gyűpontja a lábfej, melynek háta dagadt, feszült; a legcsekélyebb ujjali érintésre is rendkívül érzékeny, semmi módon nem feszíthető, részint a fájdalom, részint a gép általi folytonosan feszített izmok tehetetlensége miatt; midőn egy részről az érző idegek legnagyobb mértékben fájnak (Hyperaesthesia), a mozgást eszközölők más részről működéseiket megszüntetik, (Paralyse) és a láb szélütött gyanánt ön sulya által lefügg. Az élettanból magyarázzuk, hogy az idegek térdalatti menetükben izgattatván, a fájdalom azok körvégein (peripherische Enden), itt tehát a lábfejen végig jelentkezett; innét kisugárzás által más érző eredeti idegrostokra (Irradiation auf andere fenitíve Primitivfasern) a törzsökön elterjedve, olly kórbrát nyújtott, hogy én azt első esetemben — mely csúzos térdizლობból 13 év előtt származott, a műtétel által felizgatott általános csúznak lenni véltem. Csak a csúz elleni leghathatósabb gyógymód sikeretlensége és a tény kellőbb fontolgatása győzött meg ez utolsó kórismém helytelenségéről; meggyőződtem azonban, hogy az Achilles inának elmetszésével, az ebbe végződő izmok rövidege megszüntetvén (a térdalatti izomhoz sebző eszközzel ugy sem lehetvén jutni; de ez magában ugy mint a talpizom is a kinyújtási akadály legcsekélyebb részét teszik) a fájdalom mellőzése, és tökéletes kinyújtás eszközölthetnék. Minél erősb volt lelkemben e hit, annál nagyobb sajnálkozásom, hogy az idézett három beteg egyikétől sem sikerült a még egyszeri műtétre való beleegyezést kieszközölnöm, — kifejezésök szerint a világ kincseért sem tűnének még egyszer a műtét iszonyatos fájdalmait; pedig ez csak az erőszakos kinyújtásról áll, melyre többé szükségünk sem lett volna. E három esetnek gyógyítása bár

javulást eszközölt, de sem a többihez egyenlő tökélyű, sem a hosszan tartó fájdalmak miatt nagyon jutalmazó nem volt.

Ezek nyomán bátor vagyok ügyfeleimnek illyszerű esetekben egy izre az Achilles inának elmetszését is ajánlani, és ha még azonfelül a térdalatti feszült bőnyét — mely minden lágy képletek közül legkevesebbet enged a kinyújtásnak — is bemetszendik, bizonyára minden meg van téve e térdkór gyógyításának érdekében.

E három esetet kivéve, valamint azon egyet is, hol a térdalatti bőr megrepedt, a többi esetben sikerült a térdalatti inmetzés és erőszakos kinyújtás által a tagot egészen és állandóan egyenes vonalba hozni, mi is itt fő érdeme e műtételnek, mert a tag elveszti térdbeni hajlíthatását, a görbe ankylosisból egyenes ankylosis válik, és mit ez által nyer a beteg, minden jutalma szenvedéseinek.

Sőt hogy e műtétel eredményét a térdgömbüléseknél teljes mértékben láthassuk, szükségesnek tartom t. ügyfeleimet még azon változásokra figyelmetessé tenni, melyek gyakran a térdgömbülés által a törzsökön támadnak, és melyek illy sikerű felgyógyulás után is, a test alakját, és járását többé kevesebbé rendetlenítik. Tegyük például a zsugorodást a bal térdre, itt a test sulyát a jobb ép láb fogja tartani, a törzsök pedig az egyensúly fentartása végett a jobb oldalra hajlani kénytelen: ez okból a jobbik váll alább esik a balnál és közelébb az oldalabeli csipőhöz, a ball váll és csipő közti tér pedig hosszabb a jobb oldalnál: — ezen állapot ugyanaz még inkább járkálás közben, mivel ekkor mankófej által is emeltetik a bal váll. Pár év mulva a törzsök és gerincoszlop e gömbülése állandó lesz, mellynél később a jobb oldali tompor erősen kifelé állóvá, a bal mintegy behorpasztva, az alfelek közti résvonala nem a test hosszában lefüggve, hanem körülbelül 45° alatt a jobbik térd felé hajtva szemléltetnek; egy szóval a törzsök oldalvást S alakú (scoliosis). Illy körülmények között tétetik az inmetzés. Már ép és rendes testben, egyenlő lévén a két alsó végtag ereje, a test sulyvonala (Gravitationslinie) földre a két láb közé esik, és lépegetés esetében is a törzsök minden részei egyensúlyozvák, helyzetükben változatlanul megmaradnak. De példánkban a szenvedő végtag tökéletes kinyújtása után is sokáig gyengébb, meredsége és a test görbesége miatt pedig látszólag hosszabb is lévén, a test sulyát még mindég a jobb alsó végtag fogja tartani; a nevezett vonal pedig nem esik össze a törzsökös közép vonalával, hanem változtatva a törzsök sulya egyszer egészen a jobb, azután egészen a bal lábra esik. Következésképp járkálás közben a törzsöknek — az egyensúly fentartása végett — jobbra és balra lógnia kell; és mivel a műtett gyengébb láb sokkal rövidebb ideig tarthatja meg a test sulyát, róla hamar az ép lábra ugrik a beteg, így a lépés perczei időre nem egyenlők lévén, a lógó járkálás egyszersmind ugráló és sántikáló lesz. Ez idomtalanságot nagyobbítja még a test bal felének előre és hátra való forgatása; midőn az illyen beteg előre akar a már kinyújtott de meredt bal lábbal lépni, azt térdben nem hajlíthatván, egyenes vonalban előbbre nem teheti, hanem azt hátulról kifelé s előre félkörben — melynek középpontja az ép jobbik láb — hajtja; e félkörös láb emelést azon oldali csipő és váll is követi. Egy tizenöt éves fiúnál a leggondosabb utóápolás és legczélszerűbb gymnasticus gyakorlatok, most — négy év mulva a műtétel után — sem képesek a törzsök és járás idomtalanságát nagyobb részben is javítani.

Ezekből önök t. ügyfeleim világosan beláthatják, hogy az inmetzéstől a térdzsugorodás gyógyítására az én tapasztalásaim után azt lehet reményleni, hogy a zsugorodott tag kiegyenesítettik ugyan, de az átmetszett izmok többé nem működnek, a meghajtva

meredt térd egyenesedve meredté leend, a törzsök görbülése, s innen a sántikálló járás vagy egészen megmarad, vagy keveset javul, tökéletesen meg nem szűnik, mert a törzsök görbülésének oka t. i. a térd-baj is egészen nem javítható; itt a legrendezettebb Orthopädia sem tenne sokat. Innét értjük, mennyit kell levonni a genialis Dieffenbachnak fentérintett 34 eseteinél gyakran elmondott azon szavaiból „und Patient konnte ohne Krücken gut gehen“ És mivel a törzsök illy görbülései a térdzsugorodásnál igen gyakoriak, a siker körüli igen vérmes reményeinket tetemesen le kell hangolni.

Ha azonban meggondoljuk, hogy a térdgörbülések az inmetzés behozatala előtt majd egészben paragon heverték és főképp hazánkban nem gyógyítottak; — ha tekintetbe vesszük, hogy e műtétel alkalmazásából sok másnemű kórállapotokon is gyógyulás eszközöltetik: a művelt világ halás érzelmeit érdemlik minden esetben azok, kik az inmetzésnek ébresztői s művelői. T. ügyfeleimnek az inmetzés műtételeit annyival inkább ajánlom kész figyelmökbe, minél igazabb, hogy az inmetzés által elhárítandó bajok hazánkban még kevésbé gyógyítottak, s szerfeletti sokaságuk miatt alkalom sehol nem hiányzik, és minél inkább óhajtom, hogy hazám orvosait is az újabb haladás szelleme tudományosb önállóság fejlesztésére lelkesítse.

4.

A közönséges paizsócz (Pelas berus, hajdan Coluber berus) nevű mérgeskigyó marásának következményeit önmagán, — de másan, és némelly házi állatokon is — tapasztalva,

előadja **Tarsóczy Máté**, orvostudor, és a szepesi XVI. város egyikének, Podolinnak rendes főorvosa.

Folyó 1846-dik évi tavaszutó 19-én egy fiatal ügyvéddel kimenvén a podolini — középmagasságu — hegyek közzé fűvészni, ezen kárpáti hegyek ágának egyik völgyében egy már megnőtt — magát egy csermely mellett sütikérező — közönséges paizsóczot találván, azt egy bottal lenyomtam és kezeimmel tarkóját megfogván, haza hozni s borszeszben tartani szándékoztam. — Utamat könnyebben folytatandó, az állatot megölni akartam, s nyakára egy vékony zsinórt hurkolván, azt utitársamnak megfojtás végett átadtam. — A kigyó fojtogatás közben hánykolódván, farkával megüti társam kezét, ez megijedvén földre ejti a már fuldokló igen igerlett állatot, miközben én valamivel alacsonyabban állván, s kezeimet lelógatván csak akkor vettem észre

a kigyó elszabadulását, midőn ez jobb kezem közép uja 3-dik ízén egy gombostővel okozotthoz hasonló, keveset égető fájdalmas szurt sebet ejtett.

A sebből a vért és vele a mérget — mindjárt a szurás után (melly délutáni 1 óra tájban történt) kinyomtam, vizellet és vízzel kimostam, — a seb kitágítására vagy égetésére eszközöm nem lévén; — de mind ezek daczára néhány percz mulva megcsipett ujam, aztán a kéz megdagadván, a szurás után vagy 10 percz mulva egész karom, — főképp annak alsó és belső színe — égetően kezde fájni, fél óra mulva nyelvem s ajkaim erősen megdagadni, bárzsingom görcsösen összehuzódni, úgy hogy e jelenetek miatt aligérthetőleg szólhattam. Ezen jeleneteket mindjárt különös mellszorongatás (anxietas præcordialis), ezt ismét erős szivdobogás és testlankadás követte, — úgy hogy járás közben minden 15—20 lépés után le kellett ülnöm. — A csipés után vagy 30—40 percz mulva émelygést, szaggató gyomor- és belfájalmat érzék, mellyet nem sokára erős hányás, majd utánna hasmenés és vizelés követett. A hányás és hasmenés számtalanszor visszatért, a vizelésre pedig aztán csak igen fájdalmas gyakori erőtetést éreztem, de vizellet nem ment. — Eleinte vagy háromszor a délben elköltött ételeket kihányván, a gyomor- és belfájdalom türhető vala; aztán epét és gyomornedvet ürítvén ki, gyomrom görcsei leirhatlan fájdalmasak valának. Alul is eleinte pép állományu emésztet ürülvén ki, beleim nem igen fájtak, de azután csak vizessé válván igen gyakori székürítésem, rettentően égető-szaggató belfájalmat okoztak. — A felül-aluli kiürítések mintegy délutáni 4 óráig tartottak, — mi alatt én erőmből nagyon kifogyván, egy juhtanya mellett minden orvosi segélytől elhagyatva a földön fetrengtem. — Fájdalmim enyhítésére a juhászoktól tejet kértem, de ez nem lévén, vizet nyújtottak, mi azonban kinomon mitsem könnyített. 4 óra felé a segélyért városba futott utitársam több jó emberem kíséretében visszatérvén, meghagyásomból felelesztett könléegszeszt (Spirum salis ammoniaci dilutum) hozott, mellyel már könyökig nevezetesen megdagadt (tovább az itten tett kötés miatt nem dagadhatott) karomat jól bekenettem, mire a hányás megszűnvén, a gyomor s főleg a belfájdalom a hasmenéssel még tovább is tartott, de már csak ritkábban fordult elő. — A segélyre érkezettek mondták, hogy szemeim beestek, elüvegesedtek, arcom összeesett, megsápadt, megkékült, egész testemet pedig hideg verejték borította el; végtagaim jéghidegek valának; erőmből nagyon kifogytam. — Illy körülmények közt szekérre tetetvén, utnak haza indítottak; utközben még gyakran éreztem gyomorgörcsöt és hányásrai ingert, de nem hánytam, hanem még valami négyszer vizes széket ürítettem görcsös belfájdalmak közt, mellyek amugyis igen gyakran visszatértek, főképp midőn a szekér erősebben megrázódott. 5 óra tájban haza érkezvén, a szekérről leemeltek; száraz ruhába öltöztetve, s melegített ágyba fektetve, belsőleg az izzadság előmozdítására — és mint ellenszert is, — berzedt sertecsék forrázatot (infusum inulæ squarrosæ), és a belek vesztett nedvei némi pótlásául keményítő főzetet (decoct. amyli), — az előbbivel váltogatva — vettem. Mivel pedig a bárzsing folyvást tartó görcsei miatt a nyelés olly érzést gerjeszte, mintha a lenyelt nedvek egy üres hordóba estek volna, egy nem sokára segélyemre érkezett seborvos rendeletéből fél szemer mákonyt 3 részre osztva vettem. Kivül karomat ismét könléegszesszel bekenettem; — a még folyvásti hugyhólyag görcsök eloszlatására pedig az alhast egy obon főtt belénd olajjal 4 szem. mákonyal (oleum hyoscyam. coct. cum opio) vegyítve, gyakran bedörgöltettem. —

Ezen szerek alkalmazására testem lassankint megmelegedvén, általános izzadásba jött, s estéli 11 órákor hugyhólyagom görcsei megszűnvén, vizelletet is eresztettem, mire ugyan nagy

könnyebbséget éreztem, az egész éj azonban a növekedő kardaganat és, — főkép a karbani szag-
gató — zsibbasztó, részint égető fájdalom miatt álmatlanul telt el. Beleimben is még olykor
visszatért a fájdalom. — Magától értetvén, hogy a főlebb leirt jelenségekhez csak hamar láz is
csatlakozott. —

Másnap reggel, az az május 20-kán karom a kötésig igen nagyon megdagadván, s
szederjes színű és fájdalmas lévén, — nehogy szélhűdjék, vagy benne üszög fejlődjék ki; a sza-
lagot rólok leoldattam, mire kis idő múlva a fölkar egész a vállig megdagadt. — A fájdalom eny-
hítése, s a gyulladás minél hamarábbi eloszlására a fentérintett orvos tanácsából fölkaromra Gou-
lard-vizes hideg, alkaromra pedig lágyító meleg pépborogatásokat (cataplasma emoll.) rakat-
tam. De a meleg borogatások alatt mind a dag mind a fájdalom még nagyobbodván, ezeket csak hamar
félretettem, és egész karomat faolajjal bekenettem, melynek egy párszori ismétlése után a fáj-
dalom kisebbedett. Belsőleg előbb oszlato és gyengén, aztán erősen hashajtó szereket vet-
tem. (Decoct. fruct. tamarindor. et rad. graminis cum sale Seignetti, dein electuar lenitiv.).

21-én reggel egy valami 2 óráig tartó — erős lázroham, és ezt követő általános bő
izzadság után, a rendszeres állapotban lévénél mintegy kétszer nagyobbra dagadt, s igen feszes
karom egy keveset lohadni, fájdalmam pedig enyhülni kezdte. Karomat továbbá is olajjal kenettem,
s ágy melegében tartám. —

22, 23, 24 és 25-én a láz hol egy- hol kétszeri rohammal visszatér, melyet mindég
kisebb — nagyobb általános izzadás, ezt pedig a karnak lassankinti lohadása követi, úgy, hogy
május 26-án (a marás 8-dik napján) már csak a kéz, karom pedig csak könyököm körül volt da-
gadt és kevésbé fájdalmas. Lázam már csak kis fokon lévén, az eddig hiányzott étvágy is vissza
kezdte térni. Azért az olajos bekenést félben hagyván, karomat korpafőzettel megmosatván, a még
hátralévő kardaganat eloszlátása végett, azt egy párszor napjában Opodeldokkal bekenvén, szá-
raz melegben tartám; melly gyógymódot még vagy 6 napig folytattam, mi alatt a kéz is lassankint
rendes nagyságához mindinkább közeledett, de azt még egy hónap múlva sem érte el egészen;
ámbar ez alatt is gyakran kentem kezemet könlegeg-készítményekkel —

Jelenleg ugyan már nem dagadt a kezem, de még most sem hajthatom be fájdalom nélkül
megcsipett ujjamat; kezem a hűs levegőben mindjárt megkékül, és fáj; — karommal semmi ter-
het sem emelhetek, sőt egy folytonban sokáig nem is irhatok a benne támadó fájdalom miatt.

Nem tulajdoníthatom ugyan karom most érintett állapotát egyedül a kigyóméreg hatásá-
nak; mert én, (ki jelenleg 36 éves és különben elég erős testalkatu vagyok), már 12 év óta
idült csúzbán (rheuma chronicum) — névszerint ugyancsak jobb karom, mindkét térdem, és
másfél év óta bal fülemre is — szenvedek; — de hogy ez kiválólag a méreg eredménye, onnan is
kitetszik, hogy e szerencsétlen esetem előtt, úgy karomban, mint a többi csúzos részekben csak
időváltozaskor, — vagy pedig ha izzadt testem a léghuzamnak ki volt téve, — valék olly érzésnek
alávetve, mintha testem mondott részei hidegvizes ruhákkal lettek volna beborítva; holott azóta
megcsipett ujjam, kezem és könyökömben folyvást feszítő-zsibbasztó fájdalmat érzek, mellyhez az
ennek kedvező körülmények közt — a csúz szokott jelenségei is csatlakoznak. —

Állításomat igazolják más hasonló esetek is, minők nálunk a kigyók sokasága miatt gyak-
ran előfordulnak. A többi közt van városunkban egy jelenleg valami 40 éves ideges küleményű
nő, kinek állítása szerint mintegy 20 év előtt a mezőn bal lábát egy kurt akigyó megcsipvén,

azonnal elájult, s mint mondja, eszméletlenül sokáig hevert, aztán magához térvén igen sokszor
hányt és székelt. Haza hozatván eldődöm által, s 6 hétig gyógyíttatván, ez idő alatt a test puffa-
dása, egyéb jelenségekkel együtt, elmúlt ugyan, de időváltozaskor még most is nem csak megcsi-
pett tagjában, hanem egész testében, — főkép feje és hátában — is fájdalmat és levertséget
érez. — Azóta ezen nő négy, különben egészséges, gyermeket (2 fiút és 2 leányt) szült, kik
mindnyájan — főleg a három fiatalabbik — időváltozaskor annyukéhoz hasonló jelenségeket éreznek,
mig a csipés előtt született, jelenleg 21 éves leánya ezen bajtól egészen ment. —

Két év előtt egy körülbelül 25 éves, erős testalkatu szolgálónak jobb lába fejét szinte
egy mérges kigyó (hihetőleg a fent érintett fajból) csipte meg. Nem sokára az alsó végtag egé-
szen, a törzsök pedig részint nagyon megdagadt, a daganat szederjes színű, az uj benyomására
darab ideig gödröt láttató vala. Ezen sértett személy is — mint mondja — elájult a csipés után,
sokszor hányt és hasa ment. — Eleinte hideg vízzel és savanyu káposztávali borogatással gyógyította
őt egy lelkész; — később tanácsomat kérvén, én neki repülő kenőcscseli (limin. volatile) bekenést
és illatos füvekből főrdőket javasoltam, mellyek használata után öt hét múlva meggyógyult ugyan,
de időváltozaskor néha még most is megcsipett végtagjában sajgó fájdalmat érez.

A köznép Szepesben (és mint hallom, Diósgyőr körül Borsodban is), mérges kigyó-
csipés ellen a megcsipett részre eleven békákat — főleg varas békát (bufo) és a Szalamandra
maculatá-t (Gemeiner Molch) szokta elevenen vagy megölve, — de minden esetre nyersen
és hevenyében rátenni. — Magamnak is békát javasoltak (sőt már hoztak is), de énnekem ezek ha-
tásáról tapasztalásom és meggyőződéseim még nem lévén, nem tettem magamon kísérletet; erősen
feltett szándékom azonban első adandó alkalomkor ezen állatokat — mint kigyóméreg elleni szert —
megkísérteni. — Mivel pedig sok helyütt gyakoriak a mérges kigyóktól megmarások és a mondott
állatok, — főkép békák — mindenütt találhatók: érdemes volna ezekkel azon életveszéllyel járó mérge-
zés ártalmatlanná tételére minél több kísérletet tenni, és a tapasztaltakról a természetvizsgálókat an-
nak útján, szerencsés siker esetében pedig az egész közönséget hirlapok vagy röpiratok által tudósítani.

Különféle házi állatokat is gyakran megmarnak a kigyók, mellyek közül az apróbbak
u. m. juhok, kecskék és borjúk hirtelen egészen megdagadnak és többnyire el is vesznek; a na-
gyobbak pedig u. m. tehenek, ökrök csak a megmárt hely körül egy középszerű kenyér nagyságu
daganatot kapnak, mellyet a köznép különféle házi szerekekkel, leginkább pedig illatos füvekből való
főzetekkel — lassankint meggyógyít. — Ló és sertés megcsipetéséről mitsem hallani, talán azért;
mert ezen kigyók köz tapasztalás szerint csak akkor marnak, hogy ha megtámadtatnak, vagy ha
valamely állat reájok lép; — ha ezt ló teszi, — melly a mi köves vidékünkön soha sincs patkó
nélkül — hihetőleg eltiportatik a kigyó mielőtt haraphatna? — A sertések tán azért mentek a ki-
gyóméregtől, mert ezek erdőbe és sűrű bokros rétekre, — hol t. i. a kigyók leginkább laknak,
— minálunk nem hajtának legeltetés végett; — vagy végtére azért is, hogy tán ezen állatoknak
nem árt a kigyóméreg? mint példának okáért minden ártalom nélkül megeszi a kigyókat a gólya,
sőt a sertés is! — Ezen utóbbi annyival inkább hihető, mert vagynak már mérgek is, mellyek az
állatok egyik vagy másik nemére igen veszélyesen, sőt halálosan is hatnak, holott másoknak semmit
sem ártanak. — Igen hasznos volna tehát a marhas gazdákra nézve, a kigyók által megmárt házi
állatoknál is kimerítő gyógyítási tapasztalatokat szerezni. —

A d ü l s z e m r ől (Exophtalmus).

Értekezik **Rózsa Ferencz** orvos-tudor, szemész, s a szemészeti tanszék segéde.

A szem élettani tekintetben főleg két okból érdemli a természetvizsgáló részvevő figyelmét. 1-ör Remek, finom szerkezete miatt, mellyel a többi életműség hasonnemű szöveteit felül múlva, mint hív tükre a léleknek, bájoló szépségben tűnik fel előtte. 2. Élettehetségére nézve, mellyel a többi kül érzékek feletti csudálatra méltó, mondhatnám isteni működése — a látás — számtalan mért-földekre villámgyorsasággal kihat, s az embert a kül világgal legközelebbi érintésbe hozván, egyszersmind annak sok szép ösméreteivel, s különféle örömeivel gazdag bőségben kínálja. — A szem továbbá hű képviselője az egész test többnemű életműves szöveteinek, lehet mondani kis világ, nagy világban (microcosmus in macrocosmo), hol mindegyre tágasabb tért nyit magának azon vélemény, miszerint a szemkörtan s szemgyógytan az általános kórtudomány ismétlésének tekintendő, s hogy az összes életműségben észlelt kórképek magukat a szem rokon s hasonló szövetein visszatükrözik. Azon kölcsönös viszony pedig, melly a szem, s a többi életmű s ennek egyes rendszerei között létezik, oly szoros, hogy ez utolsónak kóros bántalmai a szemre különféleképp hatnak, melly ismét betegségbe nem esik a nélkül, hogy kórállapotának kisugárzása a többi életműre is el ne terjedne, s abban többé kevésbé zavart ne okozna.

Ha a szembetegségeket kellő figyelemmel kísérjük, úgy találjuk, hogy bizonyos életkorban azok gyakrabban, mint máskor, leggyakrabban pedig gyermekkorban jönnek elő, hol főleg a felernyedéssel szövetkezett nyavalyák, az újszülöttek szemgyulladásai, a görvélyes, hurutos, csúzos szemlobok, sok gyógyíthatlan utóbajt képesek okozni. Későbbi életkorban a könyéletművek betegségei, a hályog, leginkább a mór, köszvényes szembántalmak, szemtakárok stb. gyakran mutatkoznak. Azonban a nép bizonyos osztályainál, s némelly életviszonyok között, hol szemeröltetések, s izgatások mennek előre, a látéletmű szenvedelmei többször fordulnak elő. Végre a szembetegségek gyakorisága a szemnek mesterséges, s összetett szerkezetében, s kiálló helyzetében is rejlik, melly miatt a kártékony befolyásoknak oly igen ki van téve. Mind ezen összetett szerkezetnél fogva, s az oly annyira különféle szövetek benső összeköttetésök miatt a szembetegségek is igen különbözők. Mellyek közül néhány igénytelen szót akarok gyakorlati szempontból emelni, a lefolyásában rettenetes, pusztításaiban, ha kifejlett, minden okszerű gyógymódnak többnyire makacsul ellenszegülő, magára hagyatva a beteg életét leirhatlan kinok közt bizonyosan elébb utóbb előlő, semmi életkort, gyermekeket úgy, mint meglett s öreg egyéneket nem kímélő szembántalomról, melly az álképletek sorába tartozván, a szemészek előtt dülszem — exophtalmus — név alatt ösmeretes.

Mielőtt azonban e borzasztó s életveszélyeztető szembaj körül gyűjtött kórházi tapasztalatim rövid vázlatát bemutatni szerencsém lenne, nem akarván az igen tisztelt gyülekezet nagybecsü türelmét a dülszem elméleti tárgyalásával fárasztani, jelenleg csupán annak pusztá felosztását, a mennyiben ez a gyakorlattal egybevág, szándékom néhány szóval érinteni.

Származására nézve a dülszem első-, és másodrendű. Elsőrendű az, melly eredetileg magán a szemtekén támad s kifejlődik. Ide tartozik 1-ör a húsanyos vagy taplós dülszem. 2-ör Kőkemes dülszem. 3-ör Rákos dülszem.

Ezek közül legveszélyesebb a velőgombás rák, azon egyszerű oknál fogva, minthogy az a magasabb étellel bíró rákfajhoz tartozván, hol edényképződés van jelen, melly által a rákos anyagnak a szomszéd részekbe tovább terjedése, s felszivódása előmozdítatik.

Másodrendű dülszem az, melly a szemkörnyékén kezdődven innét a szemtekére megy által; ilyen 1-ör a szemhéjkőkem és rák, 2-ör könnyimirigy-kőkem és rák. 3-ör Könyhúscsa-kőkem és rák. 4-er Szemfügölyök. 5-ör Arczrák. Ide tartozik még az igen elterjedt szarucsapból — Staphyloma corneae, — érszemből — Cynsophtalmia — filszemből — Buphtalmus, — származott dülszem. Ezek között legrosszabb kimenetelű a könnyimirigy-rák, melly iszonyú fájdalmak, s heves agybántalmak között felfakadván, a beteget gyakran hamarább előli, mintsem a szembántalom a szemtekére elterjedne. — Azon 20 dülszemben szenvedő beteg, ki mélyen tisztelt főnököm érdemdús pályaideje alatt, tehát 1818—1846-ig a magyar királyi tudományegyetem szemészeti kórodáján műtetett, kórállapotára nézve következő gyakorlati eredményre vezet, a mennyiben ezt a jegyzőkönyv mutatja, s őt illynemű szembeteg körül tett saját tapasztalatim igazolják. 20 egyén között a dülszem 12-szer a jobb, 8 pedig-szor a bal szemem fordult elő. Volt pedig

Abaúj megyéből	1 egyén.	Kunságságból	1 egyén.
Barsból	1 —	Nógrádból	1 —
Esztergomból	1 —	Pestből	3 —
Fehérből	4 —	Somogyból	1 —
Hevesből	2 —	Zalából	1 —
Jászságból	1 —	Tolnából	2 —
		Ungvárból	1 —

Nem re nézve

A dülszemben sinlők közt volt 16 férfi és 4 nő, tehát négyszer annyi férfi mint nő.

Korra nézve.

50—60-ig volt	4 beteg
40—50-ig	— 5 —
30—40-ig	— 3 —
20—30-ig	— 3 —
10—20-ig	— 1 —
1—10-ig	— 3 —*)

Ebből kiviláglik, hogy 40—50 év között legtöbb szenvedett e szembajban; mert az emberkor ez időszakában a tengélet az egész testben már már hanyatlani kezdven, a visszatérő átváltozás sok lappangó kórszűny s elfajulás kifejlésének kedvez.

*) A 20-ik beteg életkorát valószínűleg nem tudta kipuhatolni értekező.

Élet módra nézve.

Legtöbb beteg a földmivelő osztályból volt.

Az előkészítő s gerjesztő okokra nézve megjegyzésre méltó: hogy

A dülszem gyakran minden tudva lévő ok nélkül egészséges egyéneknél, hol bő nedv, s túltényészetre készség volt jelen, mint helybeli baj támadt, a köthártyának bujálkodásra törekvő hajlamát bebizonyítva. Legtöbbnyire görvélykór, néha előrejárt makacs bőrkütegek, hibás vérgyület nagy fogékonyságot fejlesztének ki. — Gerjesztő okul pedig főleg szemizgatások, elhanyagolt takáros szemlobok szolgáltak. Ollykor szemüregbeli tömlős s csontdagok is előidéztek.

Mivoltára nézve.

Taplós dülszem volt 6. kőkemes d. 5. rákos d. 5. velógombásrák 3, felső s alsó szemhéjrák 1.

A gyógymód vagy műtét eredménye.

Egy alsó szemhéjbőrrákban szenvedő 32 éves nőnél körülbelül három hétig alkalmazott Cosmus-féle por semmi sikert nem eredményezett. Az említett 20 egyén közül 13 betegen szerencsés foganattal vitetett véghez a műtét, 4 kétes állapottal ment ki a kórházból, 3 pedig meghalt.

A szemkiirtás műtétele az ösmert szabályok szerint vitetett véghez, mint egyedüli gyökeres gyógymód a jelen baj ellen, melly körül gyűjtött igénytelen észrevételeim következőkbe pontosúlnak össze. A dülszem az érintett öt esetben csupán mint helybeli bántalom támadt, ollykor minden tudva lévő ok nélkül látszólag ép egészséges egyéneknél, ollykor görvélyes kórszűny mellett előrejárt, s elhanyagolt szemlobok következtében; és így valószínűleg csak kiterjedése által lehetett bizonyos nedvkórnak szülő oka. Azonban különmemű természettel bírván, sajátágos hajlamot még is feltételez, melly hibás vérgyületen látszik alapulva lenni. Az elfajulás eredeti székét többnyire kis gümő alakában, mindenkör a köthártya szolgáltatta, honnét az szerte ágazva majd lassan, majd sebesen előre haladva üze csaknem minden szemrészen, alkotásuk különbsége nélkül, emésztő pusztításait.

A szemkiirtás jóslata általán véve azért nem kedvező, sokszor a legszomorúbb kimennetellel fenyegető, minthogy azon szembántalom, mellynek elhárítása végett intéztetik, többnyire igen makacs, s ros sz indulatú. A husany, kőkem, és rák a laza sejtszövetben, melly a szemüreg körül övedzi, könnyen és sebesen bujálkodik olly annyira, hogy befelé pusztító rombolásaiban gyakran már jó mélyen előhaladt, mielőtt ezzel aránylag a felületes külrészekben mutatkoznék, és így műtét által nem minden káros rész gyökerestől kiüríthető, annyival is inkább, minthogy legtöbb esetben a rák általános kórszűny terménye. Hiányzik továbbá sokszor az alkalmas időpont, mellyben a műtét szerencsés sikerrel lehetne véghez vinni; mert mind addig nehezen határozza el magát az illető beteg szemének kiirtására, míg láttehetsége meg van. Már pedig a műtét jó eredményét, csak ott lehet remélni, hol az elfajulás csupán helybeli eredetű, nem pedig valamely lappangó kórszűny kisúgárzása, hol a baj mélyen el nem terjedt, és így minden káros rész gyökerestől eltávolítható, ha a műtét jókor intéztetik, midőn még a szomszéd részekbe rákos beszűrődés nem történt, ha a szemteke még némi mozgékonyasággal bír, és az agybántalomnak semmi kórjelei nem mutatkoznak. Csak ezen lényeges feltételek pontos, s szigorú megtartása mellett véghez vitt műtét nyújthat az illető betegnek életmentő segélyt, különben a baj

hova tovább harapódzván, a szomszéd részekbe, nevezetesen a mirigyekbe történt ráknedv felszívása után, a szemész darázs-fészekbe nyúló kezével csak sietteti a bántalom kiűülését, s a szerencsétlen egyén minél előbb bekövetkezendő halálát. Jóllehet magába véve a szemkiirtás, igen fájdalmas műtét, mindazáltal felette ritkán életveszélyeztető; sőt kinos behatását gyenge fiatal betegek is jól eltűrték, a nélkül hogy elájultak, vagy görcsöket kaptak volna; valamint ezt egy öt éves kis fiúnál lehetett látni, ki is a zokogó sirást kivéve, a vérengző kezelést mind végig jól eltűrtte. A műtét utáni vérzés többnyire nem nagy fokú, s könnyen csilapítható vala, hideg víz befecskendezése által, vagy a szemüregbe tömött tépet segedelmével. A szemkiirtás után, az összes életműségben felébredő visszahatás az említett öt esetben mérsékelt vala, úgy hogy egyszerű lobellenes bánásmód, s elébb sovány, azután tápláló életrend, kívánt célhoz vezettek. A gyógyulás többnyire rendesen haladt előre, a seb felülete négy öt nap mulva jónemű genyt kezdett elválasztani, s a szemgödör falait lassanként ép szemölcsök övedzék körül, a genyedés folyamata 3—4 hét alatt bevégződött, a midőn egyszersmind a szemhéjak tökéletesen lelohada, szabatosan befelé vonultak, melly körülmény mindig kedvező jelnek tekintetvén, mintegy a ki nem újuló baj biztosítéka gyanánt szolgált. Hol műtét után a seb nehezen tisztult, a genyedés előmozdítására egyszerű izgató kenőcs vétetett használatba. Hol pedig új bujálkodás mutatkozott a seb felszínén, ennek elpusztítására leghathatós gyógyszer volt a tüzes vas, ollykor ismételt, alkalmazata, mellynek jótékony hatását két izben meglepő sikerrel tapasztaltuk.

Kórbonczrtani és görcsői vizsgálat.

Az imént említett dülszem kiirtása után történt bonczrtani vizsgálatból kivilágott, hogy az a sejtes, szemesés, rostos vagy pópállományú álképletekből állott, hogy az elfajulás körébe vont életműves részek szövetét többnyire nem lehetett megkülönböztetni, és csak az elfajulás határan volt egy kissé kivehető a tülkhártya, ollykor az érhártya is, vagy az üvegtest csekély mennyisége; a szivárvány-, szaru-, s köthártya nyomaira egy esetben sem lehetett akadni, mind homogén idomtalan gyurmává fajultak el azok. A látideg azonban többnyire ép állapotban maradt; a könnymirigyet pedig s a visszamaradt sejtszövetet a szemgödörbe vezetett megolajozott kis ujjal történt műtői vizsgálat csak nem mindig elfajultnak, s keménynek találta, azért utóbánásképp a lehetőségig minden kóros rész eltávolíthatott. A felemésztt szemrészekben csak igen kevés véredények valának láthatók. Az elmálladozó részekben eloszlott edénykék pedig mintegy visszérdagosan voltak elváltozva. — A görcső alatt az álképlet legnagyobb része összefolyó sejtekből, szemesés anyagból, vagy rostokból állott, némellykor az elfajult gyurma között egyes véredény- s idegszálakat lehetett észrevenni. Ezen bonczrtani s görcsői adatokat fontolóra véve, kitűnik hogy a szemrák mirigyes rákfajhoz látszik leginkább tartozni, valamint ezt a dülszemnek megfelelő oldalon előforduló mirigyek részint beszűrődményes, részint rokonszenvi megdagadása is bizonyítja.

A hügy vizsgálatának elemei, gyógygyakorlati szempontból kiindulva.

Dr. Prof. Arányi Lajostól.

Mellőzván a hügy vizsgálatának csak az együgyütől át nem látott hasznát dicsőítgetni, ezennel hozzá fogok a dologhoz, s felállítom azon kérdéseket, melyeket a gyógygyakorlat vethet a physikai, vegytani, górcsótani és kórodai úton vizsgálódó hügykém elejébe. Az említett kérdések véleményem szerint im ezek lehetnének:

- I. Melyek azon eszközök, vagy műszerek, melyekre okvetlen rászorulnak a hügyvizsgálásnál?
- II. Melyek azon kémszerek (reagentiák), melyek a hügyvizsgálásra megkívántatnak?
- III. Melyek a hügynak ép állapotbani vegyalkatrészei, hogy akadni reájuk, mit jelent szaporodásuk vagy fogyatkozásuk vagy hiányuk?
- IV. Melyek a hügynak kóros állapotbani vegyalkatrészei, hogy találni meg azokat, s mit jelent jelenlétük?
- V. Melyek az ép hügynak mind physikai, mind meg vegytani tulajdonságai?
- VI. Melyek azon bajok, melyekben okúlhat a gyakorló orvos a hügynak vegybontása által.
- VII. Minő rendben kell a terjedelmesebb hügyvizsgálatot kezelni, és a leletet a jegyzőkönyvbe iktatni?

Igaz, rövid, érthető, és valóságos gyakorlati modorban szándékozom e kérdésekre felelni, merítvén adatimat saját tapasztalásom probakövén megbírált hitelű kútforrásokból.

1-ső kérdés:

Melyek azon eszközök, vagy műszerek, melyek a hügyvizsgálásnál okvetetlen megkívántatnak?

a) Egy górcső (Mikroskop). Kapni 50 p. frtért Pesten Calderoninál igen jó górcsöveket, s ha valamely vidéki ügyfél vagy egyet ohajtana, szándokát bérmentes levélben tudtomra adván, szívesen megrendelem s ha már Pesten leendő a górcső, azt hibátlanlansága tekintetében örömmel megvizsgálom, valamint azt már némely in partibus lakozó barátimnak megtevésem.

b) 12—20 kémpohárka (Probirgläser) saját egy állással (Gestell), mi 1 p. ftba kerülhet.

c) 8—10 úgynevezett pálinkás vagy tokai boros pohár tiszta szintelen üvegből. Áruk 10—12 kr. pgő. Mind ezen két fajta poharak ellenhatásra (reagálásra) szolgálnak, a b) alattiakat főzésre szokás főleg használni, a c) alattiakban hidegen kémlelünk, s két okból alkalmasabbak ekkor az előbbieknél, mert t. i. állást nem igénylenek, és tág szájuk miatt könnyen kimosathatók.

d) Négy, öt író toll vastagságú s fél láb hosszúságú üveg pálczácskák, melyek csövetlenek legyenek, s végeik simákra olvasztassanak. Áruk 4—5 kr. p.

e) Néhány úgynevezett henger-pohár (Cylinder-Gläser) még pedig két három olyan, melynek bősége 1", magassága, 4 v. 5" szélességű, két három olyan, melynek bősége 1 1/4", magassága 5" s ismét 2—3 mely 2—3" bő és 6—8" magas. — Ez utósók helyett, melyek a vizelletüledék gyűjtésére szolgálnak, közönséges szintelen ivópoharakat is lehet venni. Ezek kerülnek mindössze 1 p. ftba.

f) Két három, mintegy fél messzelyes, vagy annál is kisebb üvegtők (Kolben). Görvegre (Retorta) ritkán van szükség. Kerül a 3 tők 15—20 kr. pgőbe.

g) Az üvegtők egyikének szájába beillő dugó, melynek közepe átfuratik, s likába egy író toll vastagságú 4—5" hosszúságú üvegcső dugatik. Ha ezen csöves dugó az üvegtők szájába illesztetik készen Hellernek könleg-készülete (Amoniakal-Apparat-ja), melyről lentebb többet. Kerül a dugó csövestől 2 krba.

h) Két-három darab szűrő tölcser (Filtrirtrichter) üvegből, áruk 20 kr. p.

i) Két-három darab szűrő tárcza (Filtrirtassen), legczélszerűbbek e végre a viaszgyertyatartókra alkalmaztatni szokott homorú üveg karikák, melyek simák legyenek; kerülnek ezek 8—10 krba.

k) Egy konez nyomtató fehér (itatós) papiros szűrők számára 4—5 kr. p.

l) Egy pár darab finomabb gyöcs rongy (ócska ingekből) átszűrés végett.

m) Egy borszeszmécs bádogból (24 kr.) Lehet illet egyébkint deákosan is csinálni, ha t. i. egy 2—3 obonos (uncziás) palaczk dugóját átfurjuk, ezen likba egy finom tollnyi bő és egy hüvelyknyi hosszú pléhcsövet áthúzzunk, ebbe egy darabka pamutból (vattából) sodrott kanócot vonunk, s így azt a szeszszel megtöltött üvegcsébe illesztjük, s a kiálló s meg szesz-nedvesített béléget meggyújtjuk.

n) Egy Berzelius-féle szeszlámpa, melyen terjedelmesebb folyadékot lehet főzni. Ára 5—6 frt pgő p.

o) Két úgynevezett vízfürdő (Wasserbad). A vízfürdő egy körülbelül egy araszni átmérőjű s 2" mély pléhtálcából áll, melynek párkánya alatt egy 1" hosszú s 1/3" bő csövecske van. A tálcba viz öntetik, alája a Berzelius-féle lámpa kanócza gyújtatik meg, s a tálcra egy pléh fedő tétetik. Ezen fedő 2 három (egy egy tallérnyi) likkal van ellátva, ezen likakba belejük illő 2—3 porcellán csészecske helyeztetik, melyekben a halkkal elgőzölgtetendő (evaporanda) folyadék foglaltatik. Ára két vízfürdőnek 2 frt p. p.

p) Legalább 6 darab előbb említett porcellán csészecske 1 1/2 — 3" átmérővel. Áruk összesen 1 frt p.

q) Egy üveg mozsárka törőstől 10—15 kr. p.

r) Egy éreny (Platina) kanálka 1 frt p.

- s) Két éreny lemezke. 40 kr. p.
 t) Egy éreny orrú réz csipeszke. 1 frt 20 kr. p.
 u) Egy forrasztó cső. 1 frt p.
 v) Egy-két itcze borszesz (Spiritus Vini) a tüzelésre. 40 kr. p.
 x) Egy a közönséges réz pálinkamérőkhöz hasonló üveg hűgymérő (Urometer). Igen egyszerű s igen finom eszköz. 2 frt p. Találni az eddig említett eszközöket Bécsben Kaffka gyógyszer-tárban „beim Engel am Hof“ honnan Calderoni Pesten megrendeli, vagy bárki más is.
 y) Egy két sajtár (dézsa) vagy abárló (Weidling), meg egy mosdótál, továbbá néhány törülköző kendő.
 z) Egy közönséges terjedelmű s legfőlebb egy arasszal magasabb lábú asztal, azért magasabb, hogy állva lehessen rajta dolgozni.

II-dik kérdés.

Melleyek a hűgyvizsgálatra megkivánt kémszerek?

1. Rágó haméleg (Ätzkali) igen tömény (concentrált) olvadékban, használjuk ezt oldozó szerül, továbbá a hűgy-cukornak, s a könlegegnek (Amoniak) fölfedezésére.
2. Könlegeg (Amoniak), ez lecsapja a vilsavas földeket (Erdphosphate) s elárulja a só-hűgy- meg az eczet-savat, és közönyösít (neutralizát).
3. Mészviz, a szén- sóska- és vilsav kikémlésére, melleyeknek jelenléténél t.i. csapadékot képez.
4. Tömény és föleresztett légsav*) (concentrirte Salpetersäure), ez lecsapja a hűgysavat, a fehérnyét (Albumin) elárulja a hűgy-cukrot, a biliphäint, és uroxantint. (E két tárgyról lentebb).
5. Tömény sósav, melly kiválasztja a hűgysavat, s elárulja az uroxantint, meg a könlegeget.
6. Eczetsav, melly a nyákteteknek a genytestektől megkülönböztetésére szolgál, valamint azt később hallandjuk.
7. Sóska-sav vagy sóska-savas könlegeg a mésznek lecsapására.
8. Légsavas ezüstéleg (Salpetersaures Silberoxyd) a só- és vil-savas összeköttetések fölfedezésére. Ezen kémlésnél, a megvizsgálatandó folyadékhoz még néhány csepp föleresztett légsavat kell tenni. (A légsavas ezüstéleg olvadékot fekete üvegben kell tartani).
9. Sulyhalvag (Chlorbaryum) a kénsav, kénsavas sók s vilsav föltalálására, melly tárgyak általa a légsavval savított olvadékokból lecsapatnak.
10. Kéksavas haméleg (blausaures Kali) a vasnak fölfedezésére, mellyet kék színnel csap le, továbbá bizonyos Protein-összeköttetések megtudására, melleyeknek olvadékai előbb eczet- vagy sósavval savitassanak meg.
11. Vilsavas szikéleg (phosphorsaures Natron) keserélegnek (Magnesia) föltalálására.

*) Ezen kémszereknek különösen tisztáknak kell lenniök!

12. Keményítő (Xyloidin), mellyet ex tempore keverünk tömény légsavval össze, míg valamely ragadós gyurmát nem képez, s akkor a legjobb kémszer iblanyra (Jod).

13. Veres, kék, és sárga kémpapír.

III-dik kérdés.

Melleyek a hűgynak ép állapotú vegy-alkatrészei, hogy tudjuk meg jelenlétüket, s mit jelent szaporodásuk, vagy fogyatkozásuk?

Ezen kérdés a hűgy alkatrészeinek nem csak minőleges (qualitativ) de mennyileges (quantitativ) viszonyait is kutatja, de miután a szigorú mennyileges vizsgálatok temérdek időt és ezen felül nem csekély költséget igényelnek, a gyakorló orvos pedig többnyire idő szűkében szorong: csak a megközelítő (approximativ) mennyileges vegybontást penditem e lapokban meg.

Ha a feltett kérdést figyelmesen latra vetjük, észreveesszük, miszerint nem mindig ép hűgy az, melly a hűgynak ép állapotú alkatrészein kívül korállapotú részekkel nem bír, mert az ép állapotú részek hiánya, kevesebb- vagy többsége már beteg állapotra jelent.

Midőn csupán megközelítve iparkodunk mennyileges vegybontásokat intézni: akkor minden finom mértéket (kivéve az elkerülhetlen, egyszerű s olcsó hűgymérőt) nélkülözvén, a rendes vizelletet vesszük zsinórmértékül, mi okból is ugyanazon alkalommal a kérdéses kóros hűgyon kívül mindig egy kisded adag ép hűgyot is bocsátunk vegybontás alá, s összehasonlítván azon frissiben a kórost az éppel itéljük meg a pluszt, a minust, vagy a deficit-et.

Midőn ezen 3-dik kérdést megfejtjük, következő 3 hasádba soroljuk feleletünket. Az elsőbe jó az illető alkatrész neve, s annak előbb minőleges aztán mennyileges felfedezési módja, a másodikba jó tulságának, a harmadikba fogyatkozásának vagy bár hiányának jelentése az az: névsora azon kóralakoknak, melleyek a + vagy — ből erednek.

Megjegyzendő, hogy a hűgynak, melly vizsgálatra szolgáljon, mindig reggelinek kell lennie. Reggeli alatt az éjjel, és még reggel éhgyomorral bocsátott vizelletet értik, t. i. az ugynevezett urina sangvinis-t.

Neve az ép állapotú alkatrészeknek, s az Előállítási mód és reáismerés.		Jelentés, az az névsora azon bajoknak, melleyeknél ezen alkatrész tulságosan vagy fogyatkozva jó elő.	
1. Viz.			
Minőlegesen.		Vizes hűgyár, ha	Mézes hűgyár
Reá ismerni a vizre a hűgynak folyékonysága által, minek oka tisztán a hűgyban foglalt víz; mennyilegesen az urometer határoz, melly ha 3 foknál kevesebbet mutat sok, ha többet mutat, kevés a hűgybeli víz.		egyszersmind igen sok a vizellet	v. Bright-féle vesesebaj
2. Hűgyany (Harnstoff).		v. Méhkór	
Minőleg.		v. Kőbántalom	
Egy fél obont foglaló porcellán csészécskébe nem egészen csordultig vizelletet öntünk, ezt eleinte homok-,		v. Sáp-kór	
		v. Görcsök	
		Lob	Mind azon esetekben, melleyeknél sok a

Neve az ép állapotú alkatrésznek,
és az
Előállítási mód és reáismerés.

később viz-fürdőben elgőzöltetjük a Berczéiusféle lámpa felett, vagy télen valamely jól befűtött vaskályhán (akár a Spaar-Herden is). Az elgőzöltetés addig folytatódik, míg a húgy egy harmadára elapadt, akkor a csésze a szörpsűrűségű húgygal valamely mosdótálban foglalt vízbe tétetik kihűtés végett. Ez megtörténvén, 10—15 csepp tömény légsav öntetik ezen hűledékbe, azonnal apró gyöngyházhoz hasonló fényes és ikrás külemű jegeczek (légsavas húgyany) származnak.

Mennyileg úgy itelni meg a húgyanyt, ha azt ugyanannyi ép húgyban talált légsavas húgyany-jegeczekkel hasonlítjuk össze.

Gyanítani lehet húgyany kevésbülésre, ha könnyebb; sokasodásra, ha nehezebb (sűrűbb) a vizellet.

Reáismerés. Górcsőileg olly jegeczekben mutatkozik a légsavas húgyany valamint azt az I. Tábla I. Idoma mutatja.

3. Húgsav.

Minőleg:

a) Physicai uton csak akkor lelmi meg a húgsavat, ha az tulságos mennyiségben fordul elő, nevezetesen paprikaporhoz hasonló por üledékkint.

b) Górcsőileg ha az üledék úgy néz ki, mint I. T. 2. Id. a).

c) Vegytanilag. Két módon lehet eljárni vagy t. i. α) csapadékkint kiválva van már a húgsav (mint az imént mondtam, s akkor Murexidre reagálunk, vagy pedig β) mesterségesen választjuk ki a (rendes állapotban felolvađtan rejtőző) húgsavat és pedig ekkép:

Az ember egy 3 obonnyit foglaló henger pohárba (melly rendszeren 1" széles és 4—5" magas) ép húgyot önt, ugyanezt teszi egy más pohárral, melybe a megvizsgálatandó húgyot tölti, aztán mind a két pohárba külön külön 20—30 csepp sósav öntetik, a két pohár egy papir darabkával befedetik, nyugalmas helyre tétetik, és 24 óra múlva bizonyos (törött paprikához hasonló) porfélét látni a húgy fölületén, az alján s az üveg oldalain. Ezt a fajta húgsavat nézd I. T. 2. I. b).

Jelentés, az az névsora azon bajoknak,
mellyeknél ezen alkatrész
tulságosan vagy fogyatkozva jó elő.

húgybeli viz.

Vesebajoknál (Relata refero).

Azon esetekben, melyekben szénsavas könnyeget támad a húgyban.

Hagymáz (Typhus).

Lob
Kinos fájdalma
Csúsz
Köszvény
Hagymáz, főleg
eleinte s a válás (crisis) idejében.

Idült vesebaj.
Brightféle bajnak
2-ik időszaka.
Izetlen húgyár
(hydruria).

Neve az ép állapotú alkatrésznek,
s az
Előállítási mód és reáismerés.

Jelentés, az az névsora azon bajoknak,
mellyeknél ezen alkatrész
tulságosan vagy fogyatkozva elő jó.

Murexidre ekkép történik a kémlelés. Leöntjük a vizellet a paprikaforma sepredékről, ebből a sepredékből mintegy 1—2 lencsényi terjedelmű tömeget egy zsebóra üvegcsébe (quasi tálacskába) bocsátunk s reá 3—4 csepp elég tömény légsavat ömlesztünk, mind ezt a szeszlánggra tartván, forrásba hozzuk, melyet már korán gőzfejlődések előznek meg, midőn már minden elgőzölgött s csak valamely sárgás barna maszat maradt hátra, akkor még azon melegében egykét csepp könnyeget eresztünk reá, mire a legszebb karmazsin színű és Murexid nevű festék fejledezik, mi nem egyéb mint a húgsav bizonyossága. Ezt találjuk a köszvényes gumok (tophi) vegybontásakor is.

Jegyz. Dr. Heller után mind azon esetekben, melyekben a húgy paprikapor forma csapadékot, (melly mint emlitém górcsőileg az I. T. 2. Id. b alatti jegeczekhez hasonlít) üllepeszt le, merem önnön és másoknak is, kikkel közlém, eredményei szerint a vilsavas szikeleget — Zij de die — ajánlani, mire egy nap múlva az üledék eltűnik, mert ép állapotban is a háromszoros vilsavas szikelegetben (phosphas natri) van a húgsav fölolvastva, mi által a netalán kerekedhető húgsavas hólyagkő képzésének is nyaka szegetik

4. Lósav. Hippursäure. Igen alárendelt alkatrész.

Mint neve gyanítatja lovagnál s böjtölő különben ép embereknel szokott csekély mennyiségben fölolvadva előfordulni, s csak igen ritkán üledékkint I. T. 19. I.

5. Nyák. Schleim.

A) Ép állapotban a nyák olly csekély mennyiségben fordul elő, hogy szabad szemmel megtekintve kis ködöcskét mutat s nubecula vagy eneorema név alatt ismeretes.

Előállítása abban áll, hogy néhány óráig vesztég helyt tartatik a vizellet s vagy filtrumon szüretik át s a mi a papiron marad, összeszedetik, vagy valamely borzas testtel, p. o. tollszakállal vonatik ki az említett ködhöz hasonló gombolyagba összegyűlt nyák a húgyból.

B) Kóros állapotban az az: midőn a nyák, (melly ugyan ép állapotú alkatrésze a húgynek de) tulságosan fordul elő: akkor valamely homályos felhőhöz hasonló, zavaros, szivós összefüggő szálakba húzódó, s

Jelentése még ismeretlen, haesak nem az, hogy bebizonyítja valljon csakugyan böjtöl-e a husevéstől eltöltött egyén.

Húgyhólyagban-
talam elsőleges, v.
húgykő által okozta-
tott másodlagos.

Hólyagtakár.

Neve az ép állapotú alkatrésznek,
s az
Előállítási mód és reáismerés.

Jelentés, az az névsora azon bajoknak,
mellyeknél ezen alkatrész
túlságosan vagy fogyatkozva jó elő.

vizben fel nem olvadó tömeg mutatkozik a húgy alján, melly
gőrcsőileg saját nyáltestecskéket mutat) I. T. 3. Id. a)
s mellyekről lentebb a genynél többet szólnak.

Mi hatással van a megsaporodott nyák a húgyra, szin-
te lentebb a szénsavas könlegénél fog megemlíteni.

Jegyzet. A nyáltestecskékel több kevesebb kö-
vezethám (Pflasterepithelium seu Epidermis vesicae) van
vegyülve, s minél kevesebb ez, annál átlátszóbb, ellenben
annál zavarosb a nyák (I. T. 3. Id. b).

6. Háj. Fett. (Ez nem nagyon szerepel a húgyvizsgálatnál).

Előállítatik ha egy obon húgyot vízfürdőben
szárazra elpárolgatatunk, a maradékot hideg kénégénnyel
kivonjuk. A mit az önkényt kigőzölő égény hátrahagy
az a húgybani háj. Ezen munkára soha sem szorula gya-
korló.

Reáismerni a hájra ha túlságosan van jelen akkép:
hogya a húgy felszínén olajféle szemek uszálnak, vagy meg-
fagyott zsirhoz hasonló finom s törékeny lemezke mutat-
kozik, mind ezt gőrcsőileg az I. Táblának 4. Idmain látni.

7. Vértbarnány Haemaphaein v. Blutbraun. (Csak tagadó
— negativ — érdekel bir).

Ez azon elem, melly a vizeletnek sárgalló, s ha
szaporán van benne, barnás színt adja meg, s a vérnek
azon barna festéke, melly további táplálásra alkalmas nem
levén, a vizelet által a testből kitakarítottatik.

Meg kell jegyezni, miszerint az epe barna festéke (bi-
liphaein) szinte kölcsönöz barnás színt a vizeletnek, s
miképen kellene egyiket a másiktól megkülönböztetni, arról
lent az epénél.

Előállítására a gyakorló nem szorul, de nincs is ideje.

8. Húgysárgány Uroxanthin. (Csak a hireért említem; mert
magam semmi különös jelentőségét nem ismerem, habár
szaporább is előfordult).

Ez azon elem, melly a vizeletet sárgára, és ha
szapora citrom- vagy csiz-sárgára festi.

Reáismerni a húgynak említett fajú sárga színé-
ről, de (miután ez az epétől is eredhet) még jobban úgy

Általános gümö-
kór az utolsó idő-
szakban.
Gyermekegys láz.
Sárgakór.

Hagymáz.
Cholera.

Gőrcsök.
Sápkór.

Húgyrekedés el-
sőleges, vagy kőbán-
talomtól eredt
(mondják!)
Sokszor semmi.

Neve az ép állapotú alkatrésznek,
s az
Előállítási mód és reáismerés.

Jelentés, az az névsora azon bajoknak,
mellyeknél ezen alkatrész
túlságosan vagy fogyatkozva jó elő.

ha a húgy légsavval megsavittatván pirosdad, vagy vi-
olásdad színt ölt magára, néha egészen a kékbe csap,
ha igen szapora ezen festék. A húgysárganyak eme meg-
pirosolását a légsav élegítés útján hozza elő.

9. A tűzállóságok. (Die feuerbeständigen (mineralischen)
Salze).

Ide tartoznak:

a) a vilsavas földek (Erdphosphate) ugymint
a α) Vilsavas keseréleg (Magnesia).

β) Vilsavas mészéleg (Kalk).

Előállításuk. Megtöltünk felényire egy pálinkás
poharat vizelettel s öt hat csepp könlegeget csepegtetünk
belé, a tüstint támadó zavarodás, és idővel képződő pehes
gyengéd csapadék a kérdéses vilsavas földek és könleg-
ből áll. Ezen csapadék 1—2 óra múlva sárgallani kezd.

Gőrcsőileg nézd I. T. 5. Id.

b) Kénsavas sók (Sulfate) főleg kénsavas ham-
sósav (Sulfas kali).

Előállítás. Szinte mint az előbbinél megtöltünk
félíg egy pálinkapoharkát huggyal, aztán megsavítjuk
azt néhány csepp légsavval s felkavarjuk egy üvegpal-
czácskával, ekkor sósavas sulyéleget (urias barytae.)
csepegtetünk belé, mire eleinte csekély zavarodás, később
valamely pölhös fehér csapadék mutatkozik = a kérdéses
kénsavas sóknak megfelelő kénsavas sulyéleg. Ezen csa-
padék pár óra múlva rózsaszínbe kezd játszani.

Gőrcsőileg holmi szemcséket mutat, nézd I. T.
7. idmát.

c) Sósavas sók (Chloride) főleg s talán egye-
dül a konyhasó.

Előállítás. Egy huggyal félíg megtöltött pálinka-
poharkába néhány csepp légsav csepegtetjük, aztán lég-
savas ezüstéleg mindaddig öntetjük belé, míg csak af-
féle túrós csapadék ki nem válik. Ezen csapadék sós-
vas ezüstéleg, melly a sósavas szikélegnek felel meg
s melly gőrcsőileg csak olyan, mint az előbb tárgyalt kén-
savas sulyéleg. I. T. 6. Id.

d) Vilsavas szikéleg (phosphas natri).

Csontbaj, főleg
Csontszu
Bujasenyv.

Vesebaj, főleg
Brightbaj.
Lob.
Hagymáz.
Izetlen húgyár.

Csontbaj főleg
Csontszu
Lob!

Vesebaj
Hagymáz.

Izetlen húgyár
Hasvizekór
Általános vizekór

Hagymáz!
Brightbaj.

Neve az ép állapot alkatrésznek,
s az
Előállítási mód és reáismerés.

Előállítás Azon iméntemlitett vizellet, melyből t. i. a sósavas ezüstéleg lecsapaték, megszüretik s a tiszta szüredékbe egyes cseppenkint belé eregetett könlegeggel vegyítetvén közönyösítetik (neutralizáltatik), mi megtörténvén, azonnal holmi szalmasárga csapadék verődik le = vilsavas ezüstéleg, mely a vilsavas szikélegnek felel meg, s górcsőileg I. T. 6. Id.

Gyakorlati megjegyzés. Magából értetik, hogy a mennyiség megbíráhatása miatt szinte annyi t. i. félpohárnyi ép huggyal kell ugyanazon időben mind eme kísérleteket megtenni, s hogy e szerint az a) b) c) d) alatt említett négy tűzálló sók kémlelése alkalmával nyolcz pálinkapohárra szorulunk, négyre az ép s négyre a kóros vizellet megtudása vegett. Ugyan így cselekedtünk a huggyany (tulajdonkép a légsavas huggyany) mennyileges megítélénél.

10. Vonatanyagok. (Extractive materien).

Ezek kórtani jelentéssel nem igen bírnak.

Ha a huggyban nincs fehérsnye, sem czukor, továbbá kevesek a sók s mégis nagy a fajsúly; akkor azt a vonatanyagoknak túlságából származtatjuk.

Jegyz. A mondottakból kitetszik, hogy az ép állapotbani alkatrészek is mutathatnak kór állapotot, nem ugyan qualitative, hanem quantitative. Illick az főleg a csapadék alakban előforduló részekre, melyek ugyan épek, de a huggy maga kórra mutat, mert ép állapotban nincs csapadéka a vizelletnek.

Jelentés, azaz névsora azon bajoknak,
mellyeknél ezen alkatrész
túlságosan vagy fogyatkozva jó elő.

Izetlen huggyár
Hasvizkór
Általános vizkór

Hagymáz!
Brightbaj.

Vizkór.

IV. Kérdés.

Mellyek a huggyban kóros állapotbani alkatrészei, hogy lelteni fel őket?
s mi jelentésük?

Ezen kérdésre két hasábbá foglalom (könnyebb áttekintés végett) feleletemet, az elsőbe jó a kóros állapot alkatrész neve, annak föllelési módja és pedig a mennyire lehet mind physical, mind vegytani, mind pedig górcsői úton, a másodikba jó a semiotica vagy is azon bajnak neve, melyekben a kérdéses alkatrész előfordul.

Jegyz. Ezen kóros alkatrészek néha felolvadva, néha meg üledékként jönnek elő.

A kóros alkatrész neve és reáismerés mód.

Azon bajnak neve,
mellynél ezen alkatrész előjő

1. Fehérsnye (Albumin).

a) Physical úton.

A fehérsnye-tartalmú huggy nem bír különös jelekkel, kivéven hogy növekedett többsnyire a fajsúly.

A fehérsnye vagy önállólag van a huggyban, s akkor a szín nincs megváltozva, vagy a huggyhoz vegyült vérnek savójából eredt, s ekkor piros a vizellet, vagy a huggyhoz keveredett genynek levéből (liquor puris) kerekedett, s ekkor zavaros zöldes sárgásdad (főleg alá felé) a vizellet.

b) Górcsőileg a vizellet alja bizonyos gombákat (pilze) mutat. Nézd I. T. 8. d.

c) Vegytanilag.

a) Nedves hideg úton. A huggyba jócskán csepegtetett tömény légsav sűrű pépes vagy — ha kevesebb a fehérsnye — pöhös csapadékot szül vagy legalább opálozó megzavarodást.

β) Főzés által. A huggy szinte olly modorban képez csapadékot, s ezen vizsgálási mód érzékenyebb az előbbinél.

Meg kell különösen jegyezni, hogy fehérsnyét keresvén, meg kell előbb a huggyot kémpapírral próbálni, valljon nem égvényes-e (alcalicus) mi ha volna, az az ha a bemártott kék Lacmus-papírt meg nem vörösítné: akkor azt néhány csepp eczetsavval meg kell savítani, különben minden főzés daczára fölolvadva maradna, főleg ha csekély mennyiségű, a fehérsnye.

Tanácsos mind az α) mind meg a β) kísérletet mindig megtenni.

Jegyz. Midőn a genylévből származik a fehérsnye a huggyban, akkor igen csekély mennyiségű az, mely körülményről még lentebb is lesz szó.

Okoz-e akadályt a fehérsnye jelenléte a huggy további vizsgálásában?

Igenis okoz, mert akár főzéssel, akár légsav hozzá cseppentésével megzavarja a huggyot, s így a további kémlelést lehetlenné teszi, ez okból

1. Brightféle baj.
2. Véres vizellés, az az: vagy edényekből kiömlött vér, (geflossenes Blut) vagy átizzadott vér (exosmotisches Blut)
3. Genyesvizellés, mely vagy a huggyhólyagból vagy a vesékből, v. valamely izzadmánynak fölsvivatásánál a vérből veszi eredetét.

A kóros alkatrész neve és reáismerési mód.

Azon bajnak neve,
mellynél ezen alkat-
rész előző.

el kell távolítani a fehérszínűt, mi aképp történik, hogy több obonnyi hügyot fölförrelünk és rongyon átszűrünk — én még papíron is átszűröm, mert csak így nyerhetni átlátszó tiszta vizelletet, ezt ezután további vizsgálat alá úgy vesszük, mint az ép tiszta hügyot.

2. Bizonyos új (Protein összeköttetés) ritka tünet.

Köteles vagyok megemlíteni, hogy olykor a főzés által megzavarodó hügy légsavvali kevertetésnél meg nem akar zavarodni s csupán tömény ecetsavval ad csapadékot, mit dr. Heller valamely még eléggé nem ismért Protein-Verbindung-nak nevezett alkatrésznek tulajdonít. Ha az illy hügy főzetik, hártját mutat fölületén, és sajtszagú (relata retuli).

3. Fejet-testecskék (Emulsions körperchen), csak a hireért.

a) Physicai úton gyanítjuk ha fehéres zavaros a hügy.
b) Górcsőileg reáismerni az I. T. 9. Id. mely kisebb nagyobb kerekded, a tejéhez hasonló — testecskéket mutat. Fehérszínűvel és hájjal szövetkezik a vizelletben, de cukorral nem, s ezért nem is lehet ezen fejetttestecskéket téjlerakodásnak tartani, mert téjlerakodásnál cukrot is lelünk mindig a vizelletben. (Heller).

4. Cukor (igen érdekes) Jegyz. A hügycukor ugyanazonos a szőlőcukorral, de nem a nád- vagy téjczukorral.

a) Physicai úton gyanítunk cukorra ha sápadt — csaknem színtelen hügy a hügymérőn 3 helyett 6—8 fokot mutat s állván megzavarodik és eleinte élesztő-, később ecetszagot terjeszt.

b) Vegytanilag gyanítunk, ha a fajsúly nagylétének dacára fehérszínűt főzés vagy légsavazás által el nem árul, meggyőződni pedig meggyőződünk felüle, következő három úgy nevezett cukor próba által.

1-ső Pettenkofer szerint a) 2—3 szemér (gran) epét (fel tauri. inspiss) olvasztunk föl a kérdéses vizelletben, mely vizellet egy henger alakú ujnyi vastag kémüvegben 1—2 hüvelyknyi magasságra foglaltatik.

β) Belé cseppentünk ezen zagyvalékba 5—8 csepp tömény kénsavat, s azonnal egy pohár hideg vízbe mártjuk félig a kémüveget, melynek bennéke a kénsav odajárultával megmelegszik és szép viola (violett) színe által a cukrot elárulja.

2-ik Trommer szerint a) A vizsgálatandó hügyot kémüvegcsébe öntvén $\frac{1}{3}$ kénsavas rézeleg (sulfas cuprici) tömény olvadékkal összevegyítjük.

β) Megint mintegy $\frac{1}{3}$ -nyi haméleg (kali caustic) tömény olvadékot adunk közibe.

Mézes hügyár (diabetes mellitus) Csecsmirigy tályogoknál midőn a tej elválasztás megszűnt (Ekkor a tej-cukor hügy-cukorra módosult.)

A kóros alkatrész neve és reáismerési mód.

Azon bajnak neve,
mellynél ezen alkat-
rész előző.

γ) Ezen keveréket a szeszlámpa fölébe tartván, halkkal megmelegítjük, és fölförreljük, *) s a folyadéknak narancs-veresd támadó csapadéka igazít a cukor jelenlétére.

3-ik Heller szerint α) A vizellet 1—2 ujnyi magasságra a kémüvegbe öntetvén, s vele meg annyi a kitelhetőbb tömény haméleg olvadék vegyítetvén, a szeszlámpa lángján fölförreltatik, mire a folyadék barnás sárga, vagy kávébarna lesz, ha csakugyan jelen a cukor.

β) Nehány csepp légsav öntetik a keverékbe, mely által ez égett cukorillatot nyer, főleg ha az ember tenyerére locsantja, s azt ott egy kis sé szétdőrgöli.

5. Vér (érdekes tárgy).

A vér két alakban fordul elő a hügyben t. i. mint kifolyt, és mint átizzadt.

1) A kifolyt vér (tekéstől, vérlevestől s néha rostonyástól).

a) Physicai úton eképp ismerni reá: a hügy pirosas mielőtt megülededne, később rendes sárga színű, de üledékét vér- és rostonya-alvadékok (Sanguinis et fibrinae coagula) képezik.

b) Górcsőileg tisztán látni a vértékéket.

Jegyz. Ha a vérüledékben rostonya alvadék csafatok nem mutatkoznak: akkor azok a hügyvezédekben (ureteres) szoktak pangani, s nagy kínok közt csutakokké időszenként kitakarodni, vagy hügykőképződést serkenteni.

2) Az átizzadt vér (exosmotisches Blut). Physicailag megtekintve vérpiros a hügy, de górcsőileg nem találunk vértékéket, s eképp a hügy a megrepedt vértékékből kiszivárgott, s az edények falain a vérlével — s e szerint fehérszínűvel is — átizzadt vérpirtól (Haematin) kapja színét.

Miképpen lehet megtudni, vajjon a vérpir (Haematin Blutroth) mely rendellenes alkatrésze a hügynak- vagy a (rendes) vérbarnánynak (Haemaphysin-Blutbraun) bizonyos módosulásának kelljen e a hügy veresded színét tulajdonítani?

Felelet: Vegytanilag, fölförreljük t. i. kémüvegcsében szeszlámpa fölött a hügyot, mely ha vérpirtartalmú 1-ör fehérszínűt, az az pehekben megálvó fehérszínűt rak le. 2-ör Ezen vérpirű fehérszínűt veresre, s ha megszárad veresbarnára festi azon rongyot, mellyen a töle elválasztandó hügy általszűretik.

*) Minden a kémüvegben történő főzésnél négyre ügyeljünk:

1-ör. Hogy felénél több főzetendőt ne öntsünk az üvegbe.

2-ör. Az üveg alja nedves ne legyen, különben elpattan.

3-ör. Halkkal melegítsék meg az üveg.

4-er. Nem függőlegesen, hanem rézsút tartassék a főzés alatt az üveg.

Aranyér.
Érpukkanás a vesében vagy hügyhólyagban, külső erőszakok (kövek) behatása után.
Vese-tályog.
Hólyagrák.
Brightbaj.

Brightbaj első időszaka.

Ha csak a vérbarnány okozná a hugy pirosdadságát, akkor fehérsye nem kerekedik a főzés alkalmával, kivévn ha egyéb oknál fogva nem volna fehérsye a hugyban, de habár ez is megtörténék, akkor soha veresre vagy veresbarnára nem festetnék a szűrő rongy, hanem csak szennyes sárgára (bene notandum!)

Gyakorlati tekintetben érdekes tudni valljon a hugyban találtatott vérnek vese- vagy holyag-baj-e az oka?

E czélból fölförrelván átszűrjük a vizelletet, mely ekép a vértől megmenekülven két állapotban mutatkozik:

Vagy t. i. rendes, vagy akár sok is Vagy megfogyatkoztak a sók, a tüzálló sók, a hugyany és hugysav különösen a konyhasó, továbbá a humennyisége, s ekkor ép a vese s csak gyany, néha a hugysav is = vese baj. a holyagban a baj. A hugymérő két foknál sokkal ke-

Ezen esetben a hugymérő 2 vagy 3 vesebbet mutat. fokot mutat.

6. Geny- Eiter- (érdekes tárgy.)

a) Physicai úton gyanítható a geny, ha vagy zavaros szürkés-sárgás a hugy, vagy szürkés-sárgás és kissé zöldesbe játszó üledéket képez.

b) Górcsőileg tisztán látni a genysejteket, melyek ugyan igen hasonlók a nyálszövetekhez, de megkülönböztetésükről tüstént szöllandok.

c) Vegytanilag meggyőződünk a genytartalomról, ha a zavaros hugy a fölförrelésre nem tisztul meg, hanem még zavarosabb, pölyhősebb lesz; mert, valamint már fönt említém, a genylévben mindig foglaltatik fehérsye, mely tehát a fővésnél megsűrül.

Miután sok hugysárgány (Uroxantin) van e hugyban, ez pedig a légsavval érintésre megszokott pirosodni, mindig kékes piros színt ölt magára a hugy, a hányszor légsavval altatik meg a genylév fehérsyéje.

Megjegyzendő még, hogy előfordúlhat a geny a hugyban:

- 1-ör egymaga,
- 2-ör nyákkal keverve,
- 3-ör vértetekkel egyelítve,
- 4-er különféle sós üledékekkel, főleg vilsavas földekkel vagy pedig hugysavas könleeggel.

Valljon egymaga van-e a geny a vizelletben, kimutatja a górcső.

Rendesen azt tapasztalni, hogy a geny a vesztegen tartott hugyban magától szépen leülepszik, de néha örökké fölfüggesztve libegnek a genysejtek, mit physice a geny zavarossága árul el; s mi annak oka, hogy

ollykor fölfüggesztve marad a geny? nem más, mint a hugynak önálló sűrűsége = magas fajsúlya.

Valljon nyákkal (Schleim) van-e a geny keverve a vizelletben? megtudni következőleg:

a) Physice a nyákkal vegyült geny sűrű és összetartó, s mintegy lebonyes fölhőt mutat a hugy alján.

b) Górcsőileg a genytestek a nyáktestekhez hasonlóak ugyan, különböznek mindazáltal; mert:

A genytestek	A nyáktestek
sárgás-szürkék, (jó szem kell hozzá)	palaszürkék vagy is szürkécskék. Valamivel nagyobbak, (nehéz megítélni.)
Érdes-szemcsés fölületük 1—4 magot látni a genytestben, ha egy két csepp tömény eczet-savat öntünk a górcső alá bocsátandó genyre, akkor az említett 1—4 mag sokkal jobban kivehető, és sárgálló színt mutat, a genytest pedig elveszti érdes-szemcsés fölületét. I. Táb. 31. c.	felületük (csak a jól gyakorlott veheti észre.) Magot nem látni a nyáktestben, ha eczetsavval érintetik a nyák, akkor ennek testeiben szinte mutatkoznak magvak, de azok nem sárgák, és mint mondják csak 1—2. I. Táb. 31. a.

Bár mint iparkodtam, egészen tiszta eredményre a nyák- és genytestek megkülönböztetésében nem juthattam górcsői úton, minek talán láteróm életlensége az oka.

Tudjuk, hogy a genytartalmú hugy fölförrelva mindig megzavarodik a benne foglalt fehérsyének megalvása által, de ha igen kevés a geny, akkor előbb egy részét a hugynak el kell gőzölgtenni, s csak akkor mutatkoznak a fehérsye-alvadék = czafatok vagy pehek. Ha tehát sokáig főve sem támad csapadék a genygyanus hugyban: akkor az a mit genynek tartottunk, physicai vagy górcsői (járatlan) úton nem geny, hanem nyák.

Végtére nyáknak kell a genynek vélt üledéket valamely még föl nem forralt hugyban tartani, ha légsav hozzá járultával sem akar új és zavarosabb czafatos üledék a vizelletben támadni.

Hogyan kell a genyt a nyáktól elválasztani, hogy azt körülbelül mennyileg is megítélhessük?

Miután az efféle hugy megüledett, letöltjük a hig részt, s csak egy ujjnyit hagyunk belőle az üledék fölött, erre ismét 1—2 ujjnyi lepárolt vizet (aqua destillata) öntünk, a zagyaléket jól összevissza rázogatójuk, és a higabb felét a hugynak a sűrűről leöntjük, ezen higabb rész a netalán jelenlévő genytestecskéket magában rejti, melyeket górcső alatt föllevünk, ha ugyan

ezen leöntött higabb-féle részt egy darab ideig megülepesztettük. Per regu-
lam auream megtudni mennyi geny ürített ki 24 óra alatt.

Hogyan lehet a genyt a vértől elkülönöztetni?

Az ember az efféle veresbe játszó zavaros, és néha sárgás szürke
üledéket bocsátó hugyra jó sok vizet (5—6 annyi mint a hugy) önt, ekkor
a vértestecskék fölpukkannak, s a genytestek leülepednek, melyeket valamely
szűk edényben, főleg egy kémphárban, igen könnyen lehet összegyűjteni.

Hogy kell a genyt vilsavas földüledéktől elválasztani?

Az ember néhány csepp föleresztett só- vagy kén-savat önt a hugyba,
ez által a vilsavas sók fölolvadnak, s a geny tisztán kivehető.

Hogy szoktuk a genyt hugysavas üledéktől eltávolí-
tani. Főlrázzuk az efféle geny és hugysavból álló üledékü vizelletet, a geny-
nél sokkal nehezebb hugysav leülepszik, a genysejtek pedig a hugyban föl-
függesztve (suspendálva) libegnek, s ezek most a hugysavról leöntetnek, mi-
dőn a geny ezen öntedékben alászált, görcső alatt szemlélhetők a geny-
testké.

Ezen hosszas tepecslés nem pedántság, hanem lényeges ohaj-
ték, mely nélkül nem lehet a gennyel tisztába jöni.

Valamint fönt a vérről említém, úgy most a genyről is
érdekes gyakorlati tekintetben megtudni, valljon honnan
fakad a hugyban rejlő geny?

1. Ha a geny a vesékből fakad, akkor a geny mint tiszta geny
mutatkozik a hugyban, (az az nyák sincs vér sincs hozzá vegyülve), még pe-
dig szakonként szaporán, szakonként gyéren. — A hugy csekély fajsullal bir
s ezért a geny mindig felfüggesztve találtatik, miért is zavaros és üledék-
len a hugy. A hugysav (mint tudjuk) ilyenkor igen megkevesbült, vagy hi-
ányzik egészen. A savak a hugyannal együtt megfogytak. A hugy sok
fehérvével bir, és savasan vagy csak gyengéd égvényesen (alkalisch)
reágál, de könlegeges büzzel nem bir.

2. Ha a geny a hólyagból fakad: akkor a geny nem mint tiszta,
hanem nyákmaszattal (Schleimklumpen) keverten szokott mutatkozni, a hugy
nem savasan hanem ugyancsak égvényesen hat, büzös és kénsavas
könlegeggel bővelkedik, a sók a hugyany és a hugysav rendes mennyiségűek.

A hugyanyról az nevezetes, hogy akkor megkevesbül,
ha igen sok a szénsavas könlegeg!

3. Ha a geny egyebűnben fakad, nevezetesen a vérből, hová
akárminő genyedő részből fölszivathatik, akkor a sók is rendes arányuak, a
könlegeges büz sincs jelen, de nyák mindig találtatik s néha szénsavas könlegeg

melly a hugyanyból támad. Ellenhatása, mellyről nem tudom miért hallgat-
nak a szerzők, valószínűleg savas, az az rendes.

Hugyot a genytől átszűrés által lehet eltávolítani, épen úgy, mint a
me galtatott fehérvétől, NB. előrement főzés után.

7. Epebarnány (Biliphaein) és 8. Epesavas szikéleg (Gallensaures Natron
avagy epe.

Epebarnány találkozik epe nélkül a hugyban de epe nem epebarnány
nélkül.

Sárgakór, májlob, s egyéb májbántalomnál többnyire csak az
epebarnány van jelen epe nélkül a hugyban, valamint a vérben is.

Physikai megismertető jelei. A hugy narancs színű, barnás, bar-
na, zöldes, barna-feketés, vékony rétegekben és szélein élénk világos sárga.
A hugyba mártot rongyszilak megsárgul (régí de biztos mód.)

Vegytanilag reá ismerni ha légsavat szaporán és jócskán önte-
nek a hugyba, s ezt evvel össze nem keverik.

Ha kevés az epebarnány, akkor ezen kémkedés útján kékes zöld
(bouteillengrün) szín hozatik elő. (?)

Ha szapora az epebarnány, akkor eleinte kék, aztán violaszín,
később vörös, s végtére állandóan sárga szín mutatkozik a hugyban.

Hogy az ember a legcsekélyebb mennyiségű epebarnányt megkülönböz-
tethesse jó egy kevés fehérvé-tartalmú folyadékot p. vérsavót a hugyba ke-
verni, mely a légsavval megaludván testül szolgál a zöld s egyéb színnek.

Valamint az eddig említett vegy- és görcsötani adatokról elmondha-
tom, hogy probatum est: úgy erről az epebarnány fölfedezéséről csak azt
nyilatkozhatom, hogy biz én mire sem mehettem, s erre reáillik a „maradjunk
a régínél“ t. i. az úgy is ismert rongybemártási és ekképi színesítési modornál.

Az epét akkép lelni föl, ha a hugy elgőzöltetik, a maradék léllel
(alcohol) kevertetik, ez elgőzöltetik s az ebbeli maradékban keserű íz érez-
tetik.

9. Szénsavas könlegeg (Kohlensaures Ammoniak).

Ered ez vagy a vérben, vagy a hólyagban és pedig hugyanyból (Harn-
stoff) főleg ha sok nyák vagy on (hólyagtakar alkalmával) a hugyban.

Minél több a szénsavas könlegeg valamely vizelletben: annál büzősebb
(urinös, ammoniakalisch stinkend) az, és annál égvényesebben is hat; ezen
égvényesség (alkaleszenz) okozza azt is, hogy igen sok vilsavas könlegeg
és keseréleg (mellyről lentebb) jegeczek mutatkoznak csapadék gyanánt a vi-
zelleben.

Sárgakór
Májlob
Egyéb májbaj
Rággörös.

Hagymáz a javulás
előtt,
Tüdőlob után,
Váltóláz rohamnál,
Hugyrekedés,
Hólyagtakar,
Kőbaj.

Reáismerni:

a) Physicai úton a hugynak csipős büze által,
b) Vegytanilag α) Pezseg a hugy ha valamely sav öntetik belé (a pezségést tudjuk a kibontakozó szénsav okozza.)

β) Az ellenhatás égvényes, a kék lakmusz, kék marad.

γ) Ha a műszerek közt fönt említett könlegeges készülékbe öntünk a vizel-
lethől s azon vékony csőbe, mely a dugót átfurja, egy kis darab nedves
veres lakmusz-papírt dugunk, s a tökbeni folyadékot fölföraltjuk, ekkor t. i.
a szénsav elsőbbi elillanása után, a könlegeg kezd ellebbeni, s ennek égvényes
elpárolgása a piros lakmuszpapírt kékre festi.

Kórodai jegyzet. Az effélet hugyozóknál nagyon ajánltatik a sok-
szori vizelés, mert a szénsavas könlegeg izgatván a hólyag takhartyáját több
nyákot választ el, a nyák pedig újra sok szénsavas hugyot fejleszt, valamint
a gazdagság a fösvenységet szüli.

10. Vilsavas könlegeg és keseréleg.

Ezen alkatrész üledékkint találtatik a hugyban, még pedig az égvé-
nyesben, miután az égvényes vizelletnek könlegege a rendesen jelenlevő vilsa-
vas keseréleggel egy hármast képez mellyre

Górcsőileg ismerünk reá. N. I. T. 10. Id.

11. Hugysavas könlegeg (Harnsaures Ammoniak) gyakran fordul elő.

a) Physicailag megtekintve vagy tiszta a hugy, vagy pedig zavaros
mint a hig genyes, üledéke egyébkint mindig van, melly korpakülemű és fe-
hér, sárga, barnás, téglaszin, rózsaszin, sőt olykor kékes is lehet, s így
physicailag tekintve semmi megkülönböztető jellemmel nem bír, de

b) Vegytanilag könnyű az isme, mert

α) Fölföraltva a hugy valamint annak üledéke is egészen megtisztul
(kivevén, ha gennyel, vagy vilsavas keseréleg-könlegeggel van keverve, mi
igen gyakori esemény), ha kihül ismét megzavarodik a hugy, a csapadék is-
mét megkorpásodik.

β) Ha égető haméleget vetünk a hugyba, ezt a könlegeges készülékbe
öntjük, akkor megkékül a veres lakmusz-papír, melly nedvesen a cső vé-
gébe dugatik.

γ) Az úgy nevezett Murexid próba is szépen sikerülendő.

c) Górcsőileg szemcsés ikrás gyurmát mutat I. T. 7. vagy 11. idom. Ezen
üledék a hugypírral vegyülve szokott az éjedenyhez erősen ragadni.

Ugyanazon bajok
mint az előbbi szám
alatt.

Hagymáz.
Csorvás láz, és tü-
dőlob válsaik.
Csúz.
Köszvény.

12. Hugysavas szikéleg (Harnsaures Natron), csak a hireért.
Ez ritkán s többnyire gyermekeknél mutatkozik, mint igen gyér üle-
dék. Többnyire a hugysavas könlegeghez szövetkezik.

Górcsőileg nézd I. T. 12. Id.

13. Sóskaavas mészéleg (Kleesaurer-Kalk) ritka.

Egyedül vagy más csapadékkal keverve szokott üledékkint mu-
tatkozni.

a) Physicailag fehér szemcsés üledék.

b) Górcsőileg I. T. 13. Id.

c) Vegytanilag. Ha savak öntetnek ezen üledékre, nem támad pezség,
kivevén ha az üledék elébb az éreny kanálkában szeszlangra tartatván kiégette-
tik, melly alkalommal a sóskaavasból szénsavas mészéleg támad.

Forrasztó cső előtt nagy fényárasztással izzik a sóskaavas mész, és
égett mésszé válik, melly vízzel leöntve igen égvényesen hat.

14. Szénsavas mészéleg (Kohlensaurer-Kalk) igen ritka.

Úgy fordul elő mint az előbbi, egyedül t. i. vagy más csapadékkal csa-
padékkint, néha hugykővé is össze göngyölödik.

a) Górcsőileg szemcsés vagy jegecedett mint I. T. 12. Id.

b) Vegytanilag.

α) Pezsegve olvad föl ha savak öntetnek ezen üledékre

β) Forrasztó csővel égetésre égett mésszé válik s mint az előbbi égvényesen hat.

15. Timéleg (Thonerde), fölötte ritka.

Egyéb üledékekkel találtatik Hellertől egyszer.

A forrasztó cső előtt kék színt ölte magára, miután a hólyagnyáknak
kénével ultramarinná, melly mint tudjuk kék, alakult át.

16. Hólyagnya Cystin (ritka.)

Hol fölölvadva, hol fölfüggesztve, hol üledékkint fordul elő a hugyban

a) Górcsőileg I. T. 15. Id.

b) Vegytanilag. Forrasztó csővel égetve kékes lángra lobban és
saját égett szarvhoz hasonló büzt áraszt.

17. Bellin-féle belhám (Bellinisches Epithelium.)

a) Physicailag szennyes fehér üledékkint mutatkozik.

b) Górcsőileg csőveket mutat mint I. T. 16. Id.

18. Ráksejtek mint üledék.

Górcsőileg. Saját meggyőződésem szerint a ráknak górcsói meg-
ismeréséről, bármint iparkodom is, mit sem szólhatok, némelly hugykém egyéb-

Semmi különös.

Angolkór.
Sóskaavas kőbaj.

Csontszú.
Bujakóros csontbán-
talom.

Kőbántalom.

Bright baj.

Rák a hólyagban.

A kóros alkatrész és reáismerési mód.

Azon bajnak neve,
mellynél ezen alkat-
rész előjő.

kint az állítja, hogy az I. T. 17. Id. alatti rajzhoz hasonló farkos (geschwänzt) sejtek mindig rákra mutatnak.

Mondják hogy ezen sejtek között vértetek mindig találhatunk.

19. Ondóállatkák (Spermatozoen.)

Górcsőileg mint a I. T. 18. Idma mutatja.

20. Könkéneg (Schwefelwasserstoff).

a) Physicailag a húgy záp tojás szagú.

b) Vegytanilag ha a húgy a könlegeges készülékben főzetik, de nem piros lakmusz hanem ólomcukor olvadékkal nedvesített papír dugatik a vékony csőbe, akkor az megbarnul.

S mit jelent ezen ritkaság? Hogy egy kevés fehérsye, vagy geny van a húgyban, mit más úton hamarabb megtudni.

21. Húgykénye (Uroglauzin) és 22. Húgypir (Urodin).

a) Physicailag kékes vagy viólaszinű a különféle üledék.

b) Górcsőileg olykor önállólag az uroglauzin I. T. 19. I. az urodin I. T. 18. Id.

23. Húgyveresnye (Uroerythrin.)

A physicailag sárgás-veres, vagy veres, vagy téglaszin vagy pirosdad színe az akármiféle üledéknek.

A húgyveresnye alcoholal ki nem vonatható a húgyüledékből s ez által különbözik a húgypirtól, — mi valamint a 15 számtól a 23-ig mondottak, mind nagyon szép, csak hogy eddig hasznát betegágnál nem tapasztalhattam.

Ondófolys (Sper-
matorrhoea).Hólyag takár
Gerinczagyrándulás
Brightbaj.Váltóláz.
Lob.
Csúz.

V. Kérdés.

Mellyek az ép húgynak mind physikai, mind meg vegytani bélyegei?

Az ép húgynak, mely mindig reggeli legyen physikai meg vegytani bélyegei ezek!

1. Átlátszóság, és bor- vagy gyantár-sárga szín.

2. Ha néhány óráig vesztegel a húgy, kisdéd fölhő (nyák) mutatkozik benne.

3. Frissiben, melegiben leves szag, később saját húgybüz, később csipős könlegeges bűdösség árad el a húgy között.

4. Fajsúlya 1015—1025, a húgymérőn pedig rendszeren 3.

Jegyz. Ha sokat izzad, vagy keveset iszik az ember, sürüebb s azért nehezebb is a húgy.

5. Ellenhatása mértékletesen savas (még 5—6 óra után is) az az ha nem is pirosra, legalább viola-szinre festi a beléje mártott kék lakmusz-papírt.

6. Fölforralva meg nem zavarodik, meg nem pehesedik.

7. A 24 óra alatt bocsátott húgy mintegy 48, azaz óránként két, obonra rüg.

Jegyz. Ha néhány nap áll a húgy, akkor vilsavas könlegeg-keseréleg támad benne, meg kénsavas mészéleg, mind a kettő csapadékul; ha még hosszabb ideig tartatik el a vízzel, ak-

kör sósavas szikéleg I. T. 20. Id., sósavas könlegeg I. T. 21. Id., és kénsavas szikéleg-könlegeg I. T. 22. Id. támadoz üledékül benne.

A rothadó húgyban ezen sókon kül még a vibrio lineola is előfordul.

Ha az eddig említetteket jól magunkéva tettük, s a fölfedezendő kikémlésével gyakorlatilag ügyesen belé okultunk, akkor képesek vagyunk eme két kórodai kérdésre megfelelni:

1-ör Van-e eme vagy ama épállapotú alkatrész kelletinél túl szaporodva, vagy megcsökkenve?

2-ör Van-e eme vagy ama kórállapotú alkatrész (p. cukor, geny, fehérsye, epe, sat.) a vízzelben?

De sokkal nehezebb a következő kórodai kérdésre megfelelni:

Ugyan miféle rendellenesség van ezen vízzelben?

Hogy erre idő- és költségvesztegetés nélkül megfellehessünk, a mindjárt érintendő modort merem saját buvázkodásom nyomán ajánlani:

Valamint a kórboncztanban nem tökélyes a vizsgálat, ha a gyakorló orvosnak ohajtása szerint csupán egy üreget bont föl az ember, hanem az egész életművezetet szükséges gondosan átvizsgálni, mert olykor csak másodlagos valamely kitünőleg bántalmazott üregnek a rendellenisége, oka pedig más üregben rejlik, úgy szinte tökéletlen azon húgyvizsgálat, mely csupán egy kórállapotú, vagy csupán egy túlzó, vagy hiányzó rendes állapotú alkatrész fölkérésében forgolódik, hanem tétessék meg minden alkatrésznek vizsgálata, s míg jobbat nem ismerék, a következő vizsgálati és följegyzési modort merem ajánlani, mi által a

VII. Kérdés meg lesz fejtvé, mely így hangzott:

Minő rendben kell az összes húgyvizsgálatot kezelni, s a leletet a jegyzőkönyvbe beíratni.

a) Felnyitom jegyzőkönyvem, mely zongora-kóta-alakúlag szélesebb mint magas, mely továbbá összesen mind a két nyílt lapon in continuo futó 22 hosszas hasábból áll, s melyeknek homlokai vagy is czimei ezek:

1. A bontásnak futó száma,

2. A bontás napja,

3. A betegnek s orvosának neve,

4. A húgynak 24 óra alatt bocsátott mennyisége,

5. A húgynak színe és áttünősége,

6. A netalán jelenlévő üledéknek a vizsgálandó húgyhoz mért mennyisége, idoma (korpás, czafatos sat.) és színe,

7. A húgy szaga (húgy- vagy könlegeg- vagy záp tojás-szag.)

8. A húgy fajsúlya, mit a húgymérő — urometer — mond meg.

9. Mikép hat a húgy a kémpapírra?

10. Mi támad, ha kémüvegben szeszmécsnél fölforraltatik a húgy?

11. Mi a húgynak akkori fajsúlya, ha főzés vagy légsavvali keverés után fehérsyét tudatván, megszüretett s megfiltráltatott?

12. Mi támad, ha légsav cseppentetik a húgyba?

13. Mi történik az igen súlyos huggyal, ha rágó haméleggel vegyítetik?
14. Mikép hat a könlegeg a hugyra?
15. Mikép hat a légsavval kissé megsavított hugyra a légsavas ezüstéleg?
16. Mikép hat a légsavval kissé megsavított hugyra a sósavas súlyéleg?
17. Mit mutat a megfőtt hugy, ha légsavval érintetik?
18. Mikép hat a 14. szám alatt légsavas ezüstéleggel kevert hugynak filtratuma a könlegeg?
19. Mit mutat a 6. szám alatt említett netalán magától mutatózó üledék a görcső alatt?
20. Mit mutatnak emez üledékek, ha szeszmécsnél fölforraltatnak, vagy egyéb — a fönt említett szabályok szerint — vegytani kezelés alá vétetnek?
21. Mi mutatkozik 24 óra múlva, ha 30 csep sósavat öntünk azon hengerüvegbeni hugyba, melyet a 8-ik vagy 11-ik szám alatt megmértünk?
22. Mi a betegségnek rövid története s kórodai neve, melynek lefolyta alatt a tárgyalt hugy elválasztatik?
23. Honnan származott a netalán előjött vér vagy geny?
24. Mi a neve azon kórállapotnak, melyet mi a hugyvizsgálatból gyanítunk?

Ezen 24 hosszás hasábon kívül 4 haránt is vagyont. i. 4 különféle hugy vizsgálati eredményének bejegyzésére. A jegyzőkönyv kisdarabja ez:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
I.																									
II.																									
III.																									
IV.																									

b) Egy jókora pohár ép hugyot teszek az asztalnak $\frac{a}{b}$ jeggyel bíró helyére a kóros vizelletet mindig magam előtt tartom, s mindig ezt értem, ha a vizelletről szöllok, kivevén ha hozzá teszem az ép epithetont.

c) A netalán jelen levő csapadékról leöntöm a többi vizelletet, s a csapadékat a c) jegyü helyre teszem, ha nincs csapadék, akkor a c. jegyü helyre egy darab papírt, vagy kártyát, pénzt vagy akármit teszek, hogy tévedésből e helyre egyebet ne állítsak, mi mint látandjuk, egyebüvé való.

d) Beirom a jegyzőkönyvnek 1—7 hasábjait a kérdéseknek a vizsgálat alatti hugyról szöllo feleleteivel. A halvány, kevéssé zavart hugynál meghatározzuk, valljon e tulajdonságot hugy-savas könlegeg, súlyéleg, felfüggesztett geny, vagy fejtestecskék okozzák-e? a barnás szinnél megvizsgáljuk valljon vér, epe vagy vérbarnány-e a szölök? s árga szinnél megállapítjuk valljon az epe vagy az uroxantin fest-e?

e) Egy (hüvelyknyi vastagságú) hengerüvegbe nem egészen csordúltig hugyot öntök, belé bocátom a második fokig a hugymérőt, s megvizsgálván, mennyire merül el a súlymérő, beirom a fok számát a 8-ik rovatba. A hugy $\frac{d}{e}$ címü helyre tétetik.

f) Egy ujnyi hosszú és valamivel keskenyebb lakmusz-papírt bemártok 2—3 vonalnyira az e. alatt megmért és $\frac{d}{e}$ helyen álló hugyba s beirom a 9-ik rovatba, valljon megpirult, violaszinesedett vagy kék maradt-e az.

g) Veszek vagy két gyűszűnyi vizelletet, akár volt üledéke, akár nem, s fölforralom azt egy kémpohárkában a mécslágon s bejegyzem, hogy talán

a) A zavaros vizellet egészen megtisztult = hugysavas könlegeg,

vagy β) A zavaros vizellet csak kevéssé tisztult = hugysavas könlegeg és vilsavas földek,

vagy γ) A tiszta vizellet megzavarodott = fehérsny,

vagy δ) A tiszta vizellet fölforrva is átlátszó maradt, ez utolsó esetben néhány csepp tömény eczetsavat bocátok a vizellethe, megnézem megzavarodik-e? s beirom az illető rovatokba, a mit tapasztaltam.

b) Ha az imint említett eljárásnál megzavarodik a hugy: vagy 4—5 obon hugyot öntök egy tökbe s fölforralom azt a Berczelius-féle lámpán, a támadó csapadékat rongyon s aztán papíron átszűröm, s a szüretet az $\frac{e}{h}$ helyre teszem, (ha nem zavarodik meg a hugy, hát kártya vagy mi tétetik az $\frac{e}{h}$ helyre.)

i) Ezen szüredéknek fajsulya szinte megvizsgáltatik, s a lelet beiratik, a hugy $\frac{dd}{e}$ helyre tétetik.

k) Két pálinkapohár megtöltetik huggyal, egyik éppel, másik kórossal, mind a kettőbe néhány csepp légsav öntetik, mire az ép alig játszik rózsaszinbe, a kóros pedig játszhatik is = sok uroxantin, nem is; a kóros továbbá meg is zavarodik (= fehérsny van a hugyban egymaga, gennyel, vagy vérrel) nem is. A légsav pezsgést is okozhat (szénsavas könlegeg) s mindent pontosan beírok, s a kémledekét az $\frac{f}{k}$ helyre teszem.

l) Ha a hugynak sulya 3—4 fokot fölülmul: akkor 2—3 gyűszűnyt egy kémpohárba öntök belőle, 6—10 szemer (gran) rágó haméleget vetek beléje, fölforralom, s ha nem barnul meg: nincs czukor benne; ha megbarnul, s azonkívül 15—20 csepp légsavnak beléje csöppentése után égett czukorszagot áraszt: akkor meggyőződünk a czukor felől, elteesszük $\frac{g}{l}$ helyre ezen festedéket s beírjuk. (Ha semmi nem mutatkozik, kártya tétetik a $\frac{g}{l}$ helyre.)

m) Hat darab pálinkapohárkát helyezünk két sorba, az egyik sorbelieket ép vizellelletel töltjük meg félig — a másik sorbelieket pedig szinte félig kóros vizellelletel látjuk el, most

n) Néhány csepp könlegeget (ammon. p. liq.) öntünk egy ép s egy kóros vizelletü pohárba, s megnézzük egy negyed óra múlva s beírjuk, hull-e sok csapadék le = vilsavas könlegeg-keseréleg, mely a hugyban rejtett vilsavas földeknek felel s a $\frac{h}{n}$ helyre tesszük.

o) Megsavítom 5—6 csepp légsavval egyenkint a többi hat pohárkát, s azonnal

p) Egy ép és egy kóros vizelletü efféle savított pohárkába jócska 20—30 csepp légsavas ezüstéleget öntünk, a támadó két csapadéknak = a sósavas ezüstélegnek mennyiségét (mely a hugybeli konyhasó mennyiségének felel főképp meg) összehasonlítjuk, a $\frac{s}{p}$ helyre tesszük, és egy negyed óra múlva beírjuk.

q) Szinte így bánunk egy ép és kóros vizelletü illyes pohárkával, melybe 10—12 csepp sósavas súlyéleget csorgatunk, a támadó csapadékokat = kénsavas súlyéleg, (mely a hugybeli kénsavas hamélegnek felel főképp meg) a $\frac{k}{q}$ helyre tesszük s negyed óra múlva beírjuk.

r) Két kisdarab mintegy fél-fél obont tartalmazó porcelán csészét veszek elő, egyikbe ép, másikba kóros hugyot öntök, de nem egészen csordúltig, ezen edénykéket, szörpállamig (Syrup-Consistenz) a vízfördőben elgőzöltetem, mi mintegy óránegyed múlva megtörténendvén, a csészék egy hideg vízzel tölt edénybe a víz színére kihülés végett halkkal reátétetnek, s ha 5—6

perc mulva kihűlt a két csészetartalom, 8—10 csepp légsav öntetik beléjük s a legott támadó légsavas huyany-jegeczek szaporaságából megítélik a huyany mennyiségét s a $\frac{1}{r}$ helyre tevén a két csészét, beirjuk a kóros vizellet eredményeit.

s) Veszek 2 üres pohárkát s lefiltrálom ezekbe külön-külön a légsavas ezüstéleggel lecsapott q alatti ép és kóros vizelletet, azután addig öntök kis cseppekben könlegeget (amoniát) egyikbe s a másikba, míg valamely szalmasárga csapadék nem támad = vilsavas ezüstéleg, mely a vilsavas súlyélegnek felel meg, összehasonlítom az épet a kórossal, el rakom az $\frac{m}{s}$ helyre és beírom a leletet.

t) Megvizsgálom göröső alatt a c) helyre eltett üledéket, és az I. Tábla idomaival összehasonlítva meghatározom nevét és beírom.

u) Ezen üledékeket a III-ik és IV-ik kérdés megfejtésénél elősorolt módon a körülmények szerint vegytanilag vizsgálom meg.

v) Az $\frac{d}{e}$, vagy (ha megkellett szűrni a huygot) a $\frac{dd}{e}$ helyről elvétetik a huyg tartalmu hengerüveg, 30 csepp sósavval összevegyitetik, ugyanez tétetik egy hasonló mennyiségű ép huyggal, mind a két hengerüvegse befedve valamely nyugalmas hüs helyre félretétetik, 24 óra mulva a két üvegcsének huygsavból álló váladéka összehasonlitatik s mit tapasztalánk beiratik.

x) Betöltöm a 22-ik hasábot a kórtörténet adataival.

y) A netalán jelenlevő vagy vér, vagy geny eredete a IV. kérdés megfejtése szerint kipuhatolva a 23-ik hasádba beiratik.

z) Mind a huygnak, mind meg üledékének sajátságain elindulván a III. és IV. felelet értelmében beírom a 24 rovatba a huygtan alapjaiból eredő kórismét. *)

* * *

Befejezésül azt tűzöm még ide, hogy:

1-ör Mindent igazán úgy tapasztaltam száznál többre terjedő huygvizsgálatimnál a mint azt részint mások utasítása, részint saját kísérleteim szerint közlöttem.

2-ör Nem megvetendő hasznót látok az új ipar irányából rügyezni de,

3-ör Az egész urologiát tanúságos notabénéknél egyébként nem tekintem.

4-er Ki gyakorlati modorban szerkesztett szabályaim szerint elindulni óhajt, annak szükséges az elősoroltakat jól megtanulni, mert a megpendített adatoknak csupán összes tudásával lehet a leltekől következményeket kisajtolni.

5-ör A ki e lapok szerint vizsgálatokat intézvén eredményeivel megajándékoz, igen lekötözend, még jobban pedig az, ki építménykémnek réseit s repedéseit kiegészítendi, vagy bár itt ott le is rombolandja falaimat, de helyükbe erősebb újakat emelend föl.

*) A kémlelésre szolgáló asztalon ezen — egy egy tenyérnyire terjedhető — bélyeges mezők lesznek:

ab	c	d	dd
		e	e
h	f	g	h
e	k	l	n
i	k	l	m
p	q	r	s

7.

A sömöregcsoport.

Kezelményi alapvonalak a Cannstadtban (Stuttgart mellett) létező sömöregesek intézetében, intézeti alapító s elnök Veiel tanár vezérlete alatt.

Előadva **Hunyady Ker. János**, orv. tudor a buda-pesti kir. orvosegyet tagja, s szabad királyi Pest városa rendes főorvosa által.

E l ő s z ó.

Ámbár a bőrbetegségek tanulmánya általában s így különösen a sömöregcsoporté is újabb időkben a legjelesb bőrkórtudósok, Bateman, Willan, Bielt, Emmery, Lugol, Rayer, Fuchs, Riecke st. törekvései által ugyancsak lábra kapott: mindazáltal meg kell vallanunk, miszerint nem csak az orvosssereg nagy tömege, hanem maguk e szaknak több nevezetes férfiai is tökéletlenül s fölültesen értesítvők ezen bajok felől. De felgondolva ama nehézségeket, melyek ezen tanulmány-nak eleibe gördülnek, s azon mulhatlan szükségét, miszerint számos kóreseteket kellett nézlelni, hogy ezen betegségi osztálynak olykor nehezen felfogható jelenségeivel megbarátkozhassunk: alig lehet csodálkozni, ha ama nehézségektől iszony és az elégséges tapasztalatok hiánya miatt, e szak-tanulmány legtöbb orvos által elhanyagoltatik.

Némethonban történt kirándulásomkor nyílt előttem alkalom, midőn Würtembergben a bájoló fördőt Cannstadtban (Stuttgart mellett) meglátogattam, a hol a maga nemében egyetlen, s egész Némethonban legnagyobb intézet — kizárólagosan sömöregesek számára, — alapító s igazgatója Veiel ur vezérlete alatt, figyelmemet különösen magára vonta. Ott méritett azon tapasztalatom, miszerint az ő alapelveivel összhangzó gyógmódszer valóban mindeddig a legmeglepőbb jó eredményt idézgeti elő, azon elhatározásra hívott fel: hogy a magyar orvosok és természetvizsgálók VII-dik közgyűlésén nézeteimet úgy, valamint a sömöreg gyógykezelményének fő alapvonalait, s így annak sajátlagos vagyis fajszerű (Specificus) rendszeres bánásmódját, tüzetes rövidségben előterjesszem.

A sömöregcekről általánosan.

A sömöregcsoport láztalan, határozatlan lefolyásu, (idült), nem ragadós bőrbetegség, mely vagy közvetlen a vérből ered, vagy pedig a bőrhöz tartozó életművek rendes működésinek betegessé átváltozásából.

Legközelebbi oka ezen kórsergnek még eddig egészen ismeretlen; a sömörkór-anyag egyes esetekben nemzési után látszik tenyészni, azaz a sömöreg kifejlődésére hajlító alkotmány olykor szülőkről megyen a gyermekekre által. Alibert egy családról tesz említést, melyben 6 férfi pattogzatos szakállsömörben (herp. pustulos. mentagra), 2 nőnembeli pedig széthintett pattogzatos sömörben (herp. disseminatus) szenvedtek. Általában úgy látszik, hogy a sömöreg elragadási uton aligha terjednek; ugyanis köztapasztalati tény az, miszerint sok sömöres egyén folytonos és benső viszonyban áll az egészségesekkel, a nélkül hogy innen emezekre csak legkisebb baj is hárulna. Alibert és tántványai ismételve is sikertelennek tapasztalák ama kísérleteket, miszerint a sömöregesek elválasztatát különféle testrészekbe bedörzsölték. A bőr életműveze- te kedvezhet a sömör előállításának; finom gyöngé bőrű személyek, kiknél azt a vér könnyen áthat- ja, leggyakrabban meglepetnek sömöreg által; egyébiránt egy alkat sincs alóla fölmentve, s úgy látszik: miszerint bizonyos sömőrfaj bizonyos mérsékleteknél jó leginkább elő, például nyirkos és nyirkos-véres alanyoknál a korpás és pikkelyes sömör (Kleien- und Schuppenfl.), az epés és méla- kórosoknál pedig a genyedő és pikkelyes sömör szokott alkalmatlankodni, úgy szinte az öre- gek, kiknél a bőr életműködése tökéletlenebbek, a pikkelyes sömör- és viszketegben (prurigo) stb. szenvednek. A bőrre ismételve és huzamosan ható ingerek eredménye sömör szokott lenni, valamely szokványos helybeli p. o. lábkigőzölésnek hirtelen elnyomása is sokszor a fülön vagy más részen idéz elő sömört s szintugy a havitisztulás, vagy az aranyér elnyomatása is. Alibert remek mű- vében van a többi közt egy eset, midőn egy 24 éves nő nagy ijedség miatt fölakadt havitisztulás közben általános korpás sömört kapott, mely a méh életműködésének 8 hónap mulva ismét rendbe jöttével eltűnt, s többé elő sem állott vala.

A sömöreg nagyobb részint örökségi baj, azaz a szülék, vagy ezek szülőiről származott, e szerint mélyen gyökerezik az életművetben; nem ritkán azonban szerzett is, t. i. különféle betegségeknek p. o. köszvény, csúz, veres himlőnek önállóvá vált kórbíralata vagy pedig más lázas és ragadós bőrkütegeknek — mint vörheny, rüh, öröklött kosz st. utánkóra. Kicsapongó életmód, bujasenyv, torkosság, nehéz emésztetű étszerek s több effélék által csaknem soha sem idéztetik elő — mint ezt legtöbbször tartják, ha szinte az érintett okok — ha már egyszer a sömör jelen van — elősegítőleg hatnak is reája.

Már a legrégebbi őskorban ismeretes volt ezen betegség, azonban a régi görög írókból ítélve, sokkal gyéresebb lehetett az hajdankor, mint az újabb időkben; minek alapoka valószínűleg a régieknek egyszerűbb táprendszere, és általában az egészségre nézve czélszerűbb életrendszerében keresendő. Egyébiránt jelenkorunkban azért is látszik gyakrabban tűnni elő a sömöreg, mert egy részről több figyelemmel is kísértetik, más részről pedig, mivel azon balhiedelem, mintha e bajban valami különös szégyenelni való volna, naponként inkább elenyészik, és mivel több beteges s gyön- gélkedő egyének vannak a himlőnek beoltás általi háttérbe szorítására óta — egy olly ragálnak, mely egy felől számtalan gyermeket elragadott, más felől pedig a meglepetteteket kitisztította s egészségesbökké tévé, holott az oltás minden esetre már a leggyöngébb gyermekkorok olly irányt ad, hogy a kórvagyok a körönyre (periphéria) törekedjenek.

A roppant számú kütegek közül, a melyeknek a fentebbi értelmezés szerint a sömöreg- nevezet alá kell foglaltatniok, a nép 2 fajtát ismer, melyeket sömör vagy sömöregnek hí, s józan értelmével 2 osztályba különít: u. m. a nedves és a száraz vagy is pikkelyes sömört. — Olly osz-

tályozás, mely tökéletesen helyes; azonban mi a sömörnemü bőrbetegségek fogalma alatt még sok más kóralakokat is értünk, melyek rendesen varkiöklés (Aussatz), bőrszenny (Finnen), kicse- repesedés, pörzsenések stb. nevezet alatt ismeretesek, midőn ellenben némely olly alakokat, melyek mások által ide számoltatnak, kirekesztünk.

A mi értelmezésünk szerint nem jönnek a sömörfogalom alá a ragadós bőrbajok, minők: az öröklött kosz (Erbgrind), rüh, bujasenyvi kóralakok; nem a lázasok p. o. vörheny, himlő, veres himlő stb, sem a gyorsan, bárha szembe sem ötlő lázzal lefolyók, ilyen az orbáncz, övküteg, (Gürtelrose) vízhimlő (Wasserpoken) stb.

Ellenben a sömörnemü bőrbetegségekhez számoljuk e következőket:

Az idült izzagot (Eczema chron. die nassende Flechte).

Ótvart (Tinea, porrigo, die Grindflechte).

Viszketeg (Prurigo, scabies, Juckbläschen-Ausschlag).

Recsetet (Impetigo, achor, sycosis capillitii. Kopfflechte).

Buboragot (Pemphigus, Blasen Ausschlag).

Hámlagot (Strophulus, Zahnausschlag).

Korpasömört — — (Kleienflechte).

Halagot (Ichthiosis, Fischschuppenausschlag).

Korpagot (Pityriasis, Schuppenausschlag).

Bőrpoklosságot (Lepra, Leprose).

Filkórt (Elephantiasis, Knollenausschlag),

Ebagát (Acne, Hautfinne).

Csalánküteget (Urticaria chron. Nesselsucht).

Zuzmósömört (Lichen, Moos. oder Schwindflechte).

Kölesküteget (Miliaria, chronische Friesel).

Farkassömört (Lupus, s. herp. rodens v. phagaedenicus, Scrofelwolf oder die fressende Flechte).

Minden sömör 2 nagyobb osztályba szakad u. m. vér- és borsömöregre, azaz: vagy vérvagyületi hibákból eredő közvetlen izzadmányok, vagy közvetőlegesen idézvék elő a bőrt alko- tó elemi életművek betegsége által, de a melyek eredetileg szinte a vér által választathattak az ebben rejlő kórvagyok rakhelyeiül, most azonban már önállóan megbetegedtenek.

Ezen alaptét tökéletes értelmezése végett rövid vázlatot adunk a bőrküteget és a vérnek vegyészeti összetételéről:

1000 rész vér áll: 700 r. vízből és

210 r. szilárd alkatrészekből.

Ezen utóbbiakat teszi 68 fehérnye (Eiweissstoff).

1 Zsiranyag (Fettstoff).

3 rostonya (Fasernstoff).

128 vérnye (Blut cruor). Ez áll: 2 r. vérpir (Haematina) és 126 r. vértékcsékből.

10 vonatanyag (Extractiv st.) és vérsókból (só-, téj-, vilsavas szik- éleg, sósavas haméleg, vilsavas keseréleg.

Ez körülbelül a rendszerű összetétele az egészséges vérnek.

A betegségekben ezen arányok lényeges változást szenvednek viszonyias vegyületükben, a mennyiben egyik alkatrész a másiknak rovására, vagy pedig legkisebb befolyás nélkül a többire tulnyomóvá leszen, p. o. orbáncz, tüdőlob, lázas csúznál a fehérszín és rostonya a vérszín (cruor) rovására tulzódik, váltó és takonylázak, vörheny s vereshimlőben pedig a vérszín sokasodik, a rostonya megkevesbül, a fehérszín rendszerű; a sók az álhimlőben (Varioloiden) tulcsapongnak, a vereshimlőben pedig megfogyatkoznak, stb.

I. Osztály.

A vérsömörök vagyis a közvetlenül a véredényekből kiizzadó sömörök a vérnek rendellenes vegyviszonyai szerint különböző alosztályokba oszlanak.

Közegyetemes jellemzők következők: kiizzadása egy rendkívüli folyadéknak a hajszáledényekből, mint a vér vegyviszonyai megzavarodásának eredménye, máskülönben tökéletesen egészséges életművezetű felbőr mellett, hólyagszák, pattanások vagy hólyagok képződésével, tartalmuk kivetésével törekvés kíséretében, zsíros pikkelyek vagy varalakokban s edény- és mirigydús testrészekbeni termődéssel, viszkető vagy maró fájdalmak közt.

A véralaktrészeknek mennyiségi viszonybomlálson alapuló vegyhibái közül leggyakoribb:

1. A fehérszín tulnyomóságával járó idült izzag (Eczema chronicum); ebben a hajszáledények egy csoportja a rendes képző-folyadék (Bildungsflüssigkeit) helyett fehérszín tartalmu savót izzad ki, melly a felbőrt hegyezett csoportos hólyagszák (sejtátalakulmányok) alakjában emeli fel, mi által viszketés és csipős fájdalom áll elő, s minthogy az elválasztás belőlről folytonosan tart, mind addig meg sem szűnik, míg vagy ezen hólyagszák fel nem dörzsölődnek, vagy magukban fel nem emésztetnek és szabad kifolyás nem áll be. Itt tehát a vérvég hibája a folyékony fehérszínnek a vérbeni tulcsapongásában fekszik. —

2. A rostonya tulnyomóságával járó recset (Impetigo, Pustelflechte). Ennél rostonyatartalmu savó izzad ki a hajszáledényekből a bőrhártya (Lederhaut) szövegébe, s ez uton előáll az alapján sejtes pörzs (pustula) vagyis pattanás, saját udvara s likacsos varával. Itt a vérvégület a vérnek rostonyábani tulnyomóságában hibázik, innen a pattanásbeli ev zavarossága és a likacsos var. —

3. A vérsók tulságával járók a nedves sömör (Salzfluss, feuchtende Flussflechte). Ennél — úgy látszik — inkább csak visszeres bőredényekből izzad ki a só tartalmu savó, minek következtében eleinte a legkülső hámsejtek hálnak el, mire a nedvező alsóbb réteg megvörösödött külbőr alakban tűnik elő, melly mihamar vékony pikkelyvarral huzódik be, mindig tovább tovább terjed, és csak szélén bir egyes hólyagszák. A vérnek vegyhibája itt a vérsók tulnyomóságán alapszik, mint az elválasztatok vegybontásából — bennök szén- és vilsavas szikéleg, fehérszín szikéleg (natron albuminát), szikhalvag találtatván, — a hólyagszák kiizzadó savó csipős ízéből, környékének erős viszketéséből s kirágódásából, sajtnemű húdbüzéből, és a varak közötti jegeczes képezmenyekből (sejtek és genytekcek (Eiterkörperchen) vilsavas földet, alaktalan nyálka (Amorpher Schleim), következtethetni.

4. A vérvíznek vagyis a vér vizes alkatrészeinek tulnyomóságával járó sömörök: idült hólyagküteg (chron. Blasenausschlag), mellynél a hajszáledényekből vérvíz izzad ki a felbőr sejtjeibe s közé, úgy, hogy ennek felszívása által a buborag (pemphigus) hólyagai képződnek.

A minőségi viszonyzavaron alapuló vérbőlásokhoz tartoznak a következő alakok:

a) A rühvel bonyolódott izzag (eczema), viszketeg (prurigo), álrüh, hol nem egész edénycsoportok, hanem csak egyes hajszáledények izzadnak ki rendellenes savót, miáltal a hám alatt az egyes, alig látható hólyagszák képződik, melly ha felszakittatik, gyorsan vérpikkelyecskévé szárad el. Vegyészileg véve ép olyan, mint az egyszerű nedves sömör; alakkülönbsége a rühanyag-tól ered, melly egy előbbeni rühnek maradványa. Ezen rühanyag, az az: az előbbi rühcske (Krätzmilbe) által előidéztet sajátlagos vérvégületnek vegyészeti kimutatása eddig nem sikerült.

b) Az ótvárméreggel (Tinea-Gift) bonyolódott recset (impetigo), az érettkorúak taknyos koszmója (porrigo mucosa adutorum); itt a fejbőredények igen apró pattanásakat izzadnak ki, mellyek csak hamar pikkelyvarra száradnak s igen viszketnek; sajátlagos megjelenésük a gyengekori ragadós fejkosznak köszöni eredetét; itt, valamint az előbbeni alaknál is, vegyészeti bebizonyítás nem, hanem csak az ótvárnak előbbeni állandó jelenlétére eszközölthetik.

c) A bujasenyvvel bonyolult hólyagszák és pattanások alakok igen ritkák, réz-szinudvar viszketéshiány stb. által jellemződnék, de mint ragadós bőrbajok nem ide tartoznak.

II. Osztály.

A bőrsömörök.

Ide tartoznak a bőrben találtató egyes életműveknek egyenkinti önálló betegségei.

Közegyetemes jellemzők: elsőrendű szenvedése az egyes bőrrétegeknek, vagy az ezekben fekvő elemi életműveknek, hol azonban az életműködés megzavarodásának következtében soha sem áll elő kiizzadmányi hólyagszák vagy pörzsödés, hanem tökéletlen gyuladás, gümöcsképződés (Tuberkelbildung, Papel oder Quaddel), melly kóralakok többnyire pikkelyképződés vagy romlással folynak le. Itt szinte evesedés is, de nem mint pattanástermék (Pustel-product), hanem mint a mélyen végbemenő romlásnak — a gümöcsstályognak (Tuberkelabscess) eredménye szokott megtörténni. Megjelenni oly helyeken szokott, mellyeken a bőr, vagy annak egyes részei kitünőleg ki vannak fejlődve, p. o. a szakállszőrök, az arcz faggyúmirigyei, a kar- és térdhajlati bőr, kézfejek, a nyak gőzlő mirigyei, marok vagy talpon stb, s legtöbbször minden csipés és viszketés nélkül.

A meglepett egyes életművek vagy bőrrészek szerint következő osztályokba szakadnak:

1. A bőrant (Hautstoff) elválasztó mirigyek betegségei.

a) Ezek beteges, pikkelyes, sárgás hámot választanak el, azaz rendellenes felbőrsejteket, az albőr (Lederhaut) vagy albőrsejtszövetnek legkisebb részvéte nélkül = korpás sömör, korpag (pityriasis, Kleinflechte).

Ennek fajai a két veleszületett bőrképződési hiba, midőn t. i. a felbőr vastag, sötétszínű, sokszögű pikkelyekbe rakodik le, egészséges albőr mellett; = halag (Ichtyosis); vagy pedig midőn az csak apró vagy főleg a hajak szomszédságában találtató központu bőrpikkelyekbe, a lúdbőrhöz hasonlító felemelkedett szömölescsucokban (Papillenspitze), mint lisztes repedezett hám hámlik le = bőrhámítás (Hauträuche, Squammositas cutis).

b) A bőrámirigyek gyuladt albőr mellett rendellenes fénylő fehér, száraz bőrpikkelyeket választanak el, e szerint itt az albőr is együttsszenved = száraz pikksömör (trockene Schuppenflechte, Psoriasis).

c) Beteges albőr és beteges albőrsejtszövet mellett rendellenes pikkelyek köralakban rakodnak le, és így mind az albőr, mind az albőrsejtszövet együttsszenved — bőrpoklosság (Lepros, Aussatz).

Faja: ha csak a láb albőrsejtszövelei vannak elfajulva = filkór (Elephantiasis).

2. A gőzölmirigyek betegségei; ezek a rendes gőzalaku anyag helyett rendellenes folyékony anyagot önállóan választanak el, mely által a felbőr mindegyik mirigyke vezetéknilyásán fel emeltetik és kiszárad, de minden kiürítési vagy varképződési törekvés nélkül = idült kásaküteg (miliaria chronica, chron. Friesel); vagy pedig bő s csipős izzadmány választatik el egyes helyeken ama mirigykékből, mi által a felbőr megpuhul vagy elrontatik = helybeli izzadmányok (sudamina localia, Lokalschweisse).

3. A faggyúmirigyek betegségei; ezek a rendes finom lángolajhoz hasonló zsiradék helyett szivos faggyút választanak el, mely a vezetéknilyásokon át nem mehet, s elvégre a tömlőt (Balg) annyira kiterjeszti, hogy ez meggyulad s a gümöcsöt képezi, mely kiürítési vagy varképződési törekvés nélkül elszárad vagy behorpad = ebaga (Acne. Hautfinne).

4. A hajhagymák betegségei; ezek tömlőkben betegszenek meg, felpuffadnak, gümösödnek, mignem egy tömlő meggyulad s előáll egy gümöcs (Tubercel), melynek központja mindenkor egy szakállszőr = szakállsömör (Bartflechte, sycosis mentagra), itt az evesedés szinte a felpattant tömlő eredménye és a gümöcs a kiseded kelésnek helyét el pótolja.

5. Az albőrsejtszövet (Lederhautzellgewebe) sejtjeinek betegségei,

a) Ez lassankint elsenyved, ez által a bőrámirigyek is szenvednek s így a felbőr betegesen lefoszlik, végre az albőr is emésztődik és az egész hely besülyed, sima fénylő s átlátszóvá leszen, a bőredények áttetszenek és a szélen apró, az albőrsejtszövettel összefüggő hólyagesák képződnek, melyek igen felületesen genyednek — felületes pusztító sömör, (Lupus superficialis non exedens, oberflächlicher Hautwolf).

b) Ez genyed, a genyből gümöcsök válnak el, melyek a bőrhártyát (corium) átfurják, és a melyeknek izzadéka egy vart képez, s ezalatt lassan lassan az ev mindent elemészt, és a körében előáll újabb gümöcsök hasonló lefolyással harapóznak el = evesedő pusztító sömör (Lupus ulcerativus; eiternde, tieffressende Flechte).

c) Ez úgy fajul el, hogy eleinte egyes, később összefolyó tultengő evesedésbe át nem menő gümöcsöket képez, mi által a felbőr és bőrhártya felfelé nyomatik, s vöröses, egyenetlen és gümöcskülsőt ölt fel, egy sötétesb színű petty árulván el a gümöcscsúcsokat, = tultengő farkassömör (Lupus hypertrophicus, wuchernder Wolf).

6. A szemölcsös test (corpus papillare) betegségei:

a) Az egyes szemölcsök csucsa meggyuladnak, nagyobbakká és keményekké lesznek, s így áll elő a lepikkelyezésben végződő papula, zuzmó (Lichen simplex, agrius, Schwindflechte),

b) Egész szemölcssoportok görcsösen összehúzódnak s képezik a németül ugynevezett Quaddel-t, idült csalánküteget (chronische Nesselsucht).

Meg kell még említenem néhány bőrküteget, melyek sömör névvel neveztetnek, de a melyek vagy lázkisérte kiütési alakuk, vagy pedig gyors lefolyásuknál fogva is a sömörök fogalma alá nem vétethetnek. Így például a hólyagos sömör (Blasenflechte) sebesen és határozott szakkörökben lefolyó kütegalak; bírálatos kiöklés lázak után a szájsömör — (Mundflechte) vagy veres himlőnél a szivárvány- és üvsömör (Regenbogen- und Gürtelflechte). Ez 8—12 nap alatt foly le, és csak kórjele egy más esetleges betegségnek. Épen így a szenyösömör (Schmutzflechte) és az ecthyma is lázas betegségek, melyeket mint kelist (furunculus) láz szokott kísérni, és határozott szakkörökben szoktak átmenni. Lefolyásukban is sokat hasonlítanak a kelishez, mivel kemény, veres alapon származnak, vagy pattanás alakban, melyben húzamosb ideig geny választatik el, mely geny lassan lassan széles, barna, kiülő, hegyezett varrá (rhupia) szárad el, vagy pedig hólyagalakban, mely körkerek, szilárd, beszegett vart (ecthyma) képez, ez alatt még sokáig genyes folyadék választatván el.

Ez azon osztályozás, melybe minden sömöralakok mind bonczatani, mind vegyészeti jellemük szerint befoglaltathatnak. A milly egyszerű ezen áttekintés, szintoly egyszerűen s világosan folynak abból a gyógykezelmenyi alapelvek, — s valóban csak azon elosztási elv a természetes, melyből a gyógymód mozdulatpontjai magukban előállanak.

Mielőtt azonban a gyógymódra áttérnék, még általában néhány különbségre akarok figyelmet gerjeszteni a vér- és børsömörök között.

Az okokat véve a vérsömör csaknem mindenkor öröklött, ez a vérnek alapvegyületében sarkallik, melyek legtöbb esetben a nagyszülők hasonló betegségeiből hozzák le eredetüket, és a melyeknek lefolyása között az egyén kifejlődései megtörténnek; a fogzási fejlődésnél, mint daczos fakonyótvár (porrigo mucosa), a fanosodás előtt gyakran mint görvélyes szemgyuladás, később mint sömör, utóvégre pedig mint köszvény mutatkozik, emennek utóbajaival: fuladozás (asthma) vízkórral stb.

A børsömör többnyire szerzett haj, s úgy szokott előállani, mint más szinte szerzett kütegeknek utóbetegsége; p. o. sejtes ótvár, rüh, vérsömör, különösen az idült sömör és a viszketgkörnek, mint eredménye a bőrkigőzölges megzavarodásának, életmód és lakásnak stb. Lehet azonban örökleni is azt, de ez esetben a nagyszülőkig soha, hanem legfőlebb a szülőkig puhaltolhatni ki oktényezőket. Nem is hólyag- vagy pattanásos kiütéseik, sem vérsömöregeik, vagy lábfekeik azok a szülőknek, hanem mirigybajok, ráksorvadások, aranyéresomók hajlamitják a gyermekeket a børsömöregekre.

Lefolyását véve, a vérsömör változékony, majd erősebb majd ismét gyengébb, minden ismerhető ok nélkül, az edény és mirigydusabb testrészeket szokta megtámadni, alapalakja hólyag vagy pörzsdedék (pustula), és egy tökéletes gümöcsöt idéz elő, erős viszketés és csipés mellett, a nélkül hogy a bőrelemeket elsőrendüleg megtámadná, holott a børsömör állandóan és halkkal, de makacsul harapózik el, nem a hajlati, hanem feszítési (külső) oldalt választja, és pikkelyfede gyuladásos felületekben, vagy tökéletlen terményekben, gümöcsökben (Tuberceln, Pappeln, Quadeln) nyilvánul és viszketés s maró fájdalommal csak ritkán jár, elsőleg a bőrelemek szenvedéséből vévén eredetét.

Következményeire nézve a vérsömör mindenkor a vér vegyhibázatának felbírálati kitérése, mely külszerek által visszaveretve kimaradhatlan rosz következtetéseket von maga után, a mennyiben

t. i. a vér a maga üritékét, azaz megzavarodásának terményét, valamely másik részre szokta utasítani. A bőrsömörnél külső szerekkel gyógyítva is, soha sincs mit félni rosz következményektől.

A gyógykezelmény vérsömörnél csak belső szerek által sikerül, a bőrsömörnél pedig csupán külsők által, emezeknél a belső szerek mitsem ígérnek, amazoknál a külsők még ártanak is.

A visszaesés vérsömörnél sokszor minden megismerhető ok nélkül, oly betegségek után szokott megtörténni, melyekben a vérvegyület szenved, különösen az orosz hurut, (Grippe) mellgyulladások, epelázak, sárgaság, szűzkor stb. után; a bőrsömörnél pedig életrendi hibák, bőrkigőzölései zavarok, csúszos, inkább a bőr életműködésére vonatkozó lázak, erős izzadások, bőrdörzsölések, a kigőzölésnek por, liszt stb. általi elnyomtatása következtében.

Melly igen tetemes befolyása van a sömörök gyógyítására az életkor, nem, alkat, életmód, öröklött viszonyok — különösen a köszvényes, görvélyes, rühös, bujasenyves és aranyeres hajlamnak, továbbá a baj tartóssága s a már ezelőtt kiállott orvoslatnak, előbbeni betegségeknek stb. igen könnyen átlátni, úgy, hogy minden betegnél alkalmazható gyógymódról még csak szó sem lehet; hanem legfőlebb is csupán általános gyógymódszeri alapelveket lehet az egyes sömöralakokra nézve megállapítani. Ezeknek aztán módosítása, s a külön esetekhez alkalmazása legfontosb feladata az orvosnak:

Itt csak néhány szembeötlő ismejegyekről kívánok említést tenni, melyek a fentebbi öröklött hajlamoknak a vérsömörök alakzatárai befolyását kitüntetik.

Igen érdekes az, mikint föltételezik eme bonyolódások mind alakját és helyét, mind pedig a kütégnek megjelenési idejét is; így például a vérsömörnek görvélyes alanyoknál legkedvesebb tanyája a fül megetti, hónal és térdhajlati tájékok, alakja az idült izzag (eczema) vagy a farkassömör (Lupus); megjelenési ideje a gyöngye gyermekkor.

Köszvényes hajlamuaknál helye: a lábak, kezek, és csiklók; alakja eleinte izzag, de hamar rühkórba átmenettel; megjelenési idő: a középkori évek.

Öröklött bujasenyvénél helye: az arcz, homlok, szájszögletek, szemöldökök, a fej hajás részei, a nemzörések és alfel; alakja szinte izzag, rühög (psoriasis) és farkassömörbe átmenettel; megjelenési idő virágzó ifjkor.

Öröklött vagy szerzett rühnél, ha a szüle valóssággal rühsenyven szenvedett, vagy pedig maga a beteg azelőtt húzamosb ideig rühös volt, az alak: viszketeg (prurigo), korpag (pityriasis) és rühög (psoriasis); megjelenik a születéstől kezdve minden életszakban, még pedig szerfelett makacsul.

Aranyeres hajlamnál — öröklött-e ez, avagy szerzett, mindegy — helye: a nemzörések és alfel szomszédsága, s a czombok és ikrák belső oldalai, alakja: egy sajátságos kütég, melly kemény, összetorlott hólyagcsás, pattanásos, és melegben igen viszkető pattanásai (papulae) zsiros pikkelyei, izzadásnáli választékai és a betegség változékonyságánál fogva az izzaggal legatyafiasabb megjelenése a középkorba esik.

Az ótvarragálnál, legyen az örökségi, vagy szerzett, helyét a fejet meg szokta tartani, alakja sajátságos, a recsethez (impetigo) tartozó egyes apró pörzsdedékek a fejen, igen könnyen elszáradók, s vereses pikkelyeket képzők; néha rühög vagy korpagba (psoriasis, pityriasis) átmenők s a szemöldökökre örömet terjeszkedők, — sokszor részletes hajszükivel is kapcsolvák; ideje: 20—30 év közé esik.

Az itt csak igen röviden megérintett kórtüneteken kívül még számtalan ismejegyek vannak a baj daczossága, lefolyása, a megelőző kísérő s utánjáró kórjelektől stb. vétetvék, melyek a bonyolódás nemét, úgy a vér-, mint a bőrsömörnél, rögtön el szokták árulni. Azonban ezeknek részletes előadása igen messze vezetne el kitűzött célunktól.

Alaptétül véve föl azt, miszerint a vérsömörök rendesen a szülők vagy nagyszülők bőrkütegeik után örököltetnek, mégis megfordítva épen nem lehet innen azt következtetni, hogy az illy bőrbetegségek mindig és minden gyermeknél avagy unokánál sömört idézzenek elő; sőt ép ellenkezőleg számtalan tapasztalat mutatja, miként minden testvérek, ugyanazon sömöreges szüléltől származva is, tökéletesen egészségesek lehetnek, de mind a mellett is igen gyakran néhány testvér oly betegségekben szenved, melyek öröklési természettel birnak. Leggyakrabban találtattak ezek között köszvényes bajok, görvélyek minden utóbajaikkal — csontfene, angolkór, szemgyulladások stb. — visszéresomózatok, lábfekélyek, rák, fuladozás és vízkórsági szenvedések, hólyagsorvadások stb.

Felkerekedik itt azon kérdés, ki lehete-e fürkészni annak alapokat, miért épen egyik vagy másik családtag s egyedül maga öröklötte a sömört? e részben eddigelé a legsűrűbb sötétségben tapogatódzunk.

Egyes esetekben valóssággal sömörben szenvedett volt az anya, midőn a kérdéses szülőt-jét méhében hordozta vala; néha azonban amaz már sok évvel előbb elenyésze, — néhány esetben pedig még sok idővel később is jelent meg. Ugyanez tapasztaltatott az apánál is, hol t. i. a sömör tőle vette volt eredetét. Ha pedig a sömör, mint legtöbb esetben van, a nagyszüléltől származott, akkor az apa és anya életük legnagyobb részében mentek valának attól, és csak öreg napjaikkban fejlődtek ki nálok vagy lábfekélyek (Salzfluss), vagy ama sajátságos öregségi viszketegsömör (Juckflechte, prurigo). Ez esetben az apa és anya sokszor fuladozásban szenvedé, vagy vízkórban halt meg.

A sömörök gyógykezelményének alapelvei csupán akkor lehetnek okszerűek, ha azok a fentebbi kórbonczatani és a vérnek vegyviszonyaiból meritett egyszerű tapasztalatokra vannak alapítva. Oly sömörök is, melyek különbnél különb szerekkel egyre daczoltak, aránylag igen rövid idő alatt gyógyítottak meg Veiel ur gyógyintézetében, az ő általa követett s alább előterjesztendő rendszeres bánásmód által.

Nézetei helyességének örömdetesb bizonyosságát nem is adhatá, mint ama megvalósult tapasztalat, miszerint az ő alapelveivel összhangzó gyógymód, eddig legalább a legkitűnőbb jó eredményt sikerítette.

Előgyógymód.

Tapasztalat bizonyítja, miszerint egy előre bocsátott előgyógymód által gyorsittatik úgy a vér-, mint a bőrsömörök gyógykezelménye. A természet többnyire azon életmüket szokta romlanyainak rakhelyeiül választani, a melyek elgyengültebbek, és még inkább elerőtlenednek azok, minél húzamosb ideig szolgáltak beteges választékok fekhelyeiül. Mindenek fölött pedig a bőr azon életműszer, melly leginkább engedi magát e végre használni, és a melly leghamarább is vergődik önálló elválasztásra. Hogy egy részről eme köröny (peripheria) felé törekvésnek más irány adathas-

sék, más részről pedig a köztakaróknak életisége is megmásítható, legegyszerűbb mód erre a felhőnek elrontása és egy új életerősnek mentül rövidebb idő alatti képzése.

Legbiztosabban el lehet e czélt érünk étető szappannali bedörzsölések által, midőn is a beteg gyapju takaróba burkoltatik, mind addig ebben tartatván, míg az étető inger következtében (mi többnyire hólyagzással van egybekapcsolva) új hám képződik, a régi pedig pergamennemű száraz és ripacsossá kezd lenni, a mi rendesen 2—3 napra már bekövetkezik. Ez által nem csak a bőrnek megtisztulása czéloztatik, hanem egyszersmind oly módon ez, melly által a vértömegben találtató minden kóroanyag a fölültre huzatik, s ekkép mintegy mesterséges kiverés által, ha csak ideiglenesen kimerítették, vagyis a mi annyit teszen, mint az idült folyamatot gyorsá átváltoztatni.

Bőrsömöröknél egyszeri másítás is elégséges látszólag tökéletesen egészséges bőrt teremteni elő, és az illy előgondoskodás után azonnal magához a gyógykezelményhez kezdhetünk.

Vérsömörnél ez másképp áll, itt ritkán leszen a bőr tökéletesen tiszta, hanem rendkívül hajlandó marad folytonosan beteges és elromlottnak látszani, s ép ezért többször kell a mesterséges kiverési folyamtnak ismételtetnie, míg a bőr tiszta kinézésűvé nem válik, ez pedig vagy az étető szappannali bedörzsölések, vagy forró víz, vagy gőzzuhany, töményített kénfürdők — szóval azon szerek által eszközöltetik, mellyek a felbőrnek életműves elrontása mellett, annak gyors újonnan termődését is sikerítik. Midőn e szerint ezen orvoslás bőrsömöröknél 3—8 napig végbemén, a vérsömöröknél 3—4 hétig is elhúzódhatik. —

Az előorvoslás tulajdonképen az, melly a betegre nézve legkellemetlenebb, mennyiben i. e. az fájdalommal jár; azonban ők maguk elismerik annak belbecsét s örömmel szemlélik a szárító kenőcsök, vagy mosódások sebesen gyógyító s szárító erejét.

Ezen előgondoskodáshoz számítandók továbbá az olykor a beteg alkata, bőrgyulladás, aranyeres hajlam s több más bonyolódások által szükségessé vált vércsapolások, a bőrműködést tetemesen sarkító főzetek (Decoct. Zittm.), kénes-ásványvizeknek felhasználata, gőzfürdők, kénfűstölések, mustár, hamulóg s több e féle fürdők, folyvást melegben tartózkodás, meghűlésnek gondos kikerülése, egyszerű s a bőrműködés megzavarodhatását kizáró életrend, kikerülvén e szerint minden savanyú, puffasztó, hashajtó zöldségeket, a bőrt az edényrendszeri oldalról tüzelő fűszerdús ét- és ital szereket. — Ha egyszer a bőr illy módszer által ismét természetes szerkezet és fölemelt életerőre kapott, s ha a repedések és sebző felületek begyógyultak, és ha vérsömörnél a hólyagcsák vagy pattanások máskülönben egészséges felbőr alatt jelenkeznek: akkor kezdődik a tulajdonképeni gyógy mód, melly következő alapokra van fektetve.

A vérsömörök gyógykezelése.

A gyógy módszer vérsömöröknél a vérnek vegyészeten (chemismus) alapszik, s csak az esetlegesen jelen lehet bonyolódások által szokott módosíttatni.

Azon kóralakoknál, mellyeknél a fehérsav uralkodik, fő feladat: oly anyaggal tölteni el a testet, melly a fehérsav kiküszöbölésére munkál. E czélra, a vér fehérsavjával tett kísérletek után szólva, leginkább megfelel a salétromsav (Acid. nitric.), mint a fehérsav legnagyobb ellenszere. Ez a vérfehérsav más folyadékokból kiválasztó minden anyagok között, leggyorsabban csapja azt le, és tapasztalatok igazolják, miként ha nyálkás közlőnyben burkoltatva naponként 50—60 csöp-

penként adatott és ez néhány hétig ekkép folytattatik, s e mellett annak hatását megzavarható minden tápszer is kikerültetvén, a fehérsav-tartalmú savónak a sűrűs részbeni elválasztódása megszűnt, és ezek lassan-lassan elszáradtanak. Legalkalmas nyálkaközlőny a salétromsav számára a keserűdes kenyér és szárcsagökből készített szörp.

Ehez legközelebb áll a sósav, azonban az ezzel tett kísérletek koránsem oly kedvezőleg ütöttek ki.

A kénsav — Haller-sav képeben adatva — szinte nem teve oly gyors szolgálatot, mint a salétromsav.

Külsőkép, mosdók vagy fürdőkben alkalmazva a salétromsavat, lehetőleg töményített alakban kell azt vennünk. Veiel tanár örömet szokta a salétromos fürdőket sósavval is elegyíteni. Mosdószeret gyanánt pedig a creosot-olvadékok még leginkább megfeleltek várakozásának.

Veiel sok kísérletet tett a fehérsav kiküszöbölésére; az eredmények azt bizonyítják, miként az égvények kártékonyak valának, így például szikéleg 6 héti alkalmazására két esetben szembejövő erősb kifolyás idéztetett elő; szinte nem használtak a növényi savak p. o. ecet-, citromsav stb.; ellenben a rágó higany, légsavas higéleg, hamiblag, creosot, hasonló hatásuaknak tapasztaltattak a salétromsavval, a minthogy valóban a fehérsav összeménetelét kitünőleg elő is segítik.

Az étrendből a fehérsav tápszeret kirekesztendő, s ezeknek leginkább növényiekből kell állaniok; ugyazinte inkább hűsebben kell magát a betegnek tartani.

A recsetes alakoknál, kiküszöbölésére a tulnyomó rostonyának — melly különben sem egyéb, mint magasabbra emelkedett fehérsav — ugyanazon szerekre van szükség, mint az előbenieknél; csak hogy itt a tapasztalás azt tanítja, miszerint a salétrom- és sósavas sók hamarabb célra vezetnenek, sem mint a savak magukban, s amazok között első helyen állanak a higany- és hamanyósók, különösen pedig a salétrom, ha egyszersmind gyenge hashajtók és vizeltetőkkel is segélyeztetik.

Ismeretes az, miként más sóolvadékok mellett, főleg a salétrom az, mellynek a rostonyára sajátos hatása van, a mennyiben ezt oly tulajdonnal ruházta fel — legalább a visszérbeli vér rostonyánál — hogy ez folyékonnyá váljék. Ha azonban ezen olvadék sok vízzel föl van hígítva, akkor a rostonya mint felolvadhatlan anyag válik ki.

E szerint salétrom-só-, légsavas higélecs, higélecses sók, vizeltetők — különösen gyűzőnye (digitalis) és boróka (juniperus) mellett, — bő vércsapolások, köpölyözések, rágó higany, sósavas és konyhasós fürdők, rostonya nélküli étrend, semmi hús, semmi fehérsav, semmi sajtonya (casein), mentül több vizeltető főzetek — ezek teszik természetes alapját a recsetes azaz rostonyadús sűrűalakok gyógy módjának, mellyek eddig 9 év óta a cannstadti sűrű-intézetben tett tapasztalatokból ítélve a legkedvezőbb eredményt sikerítették.

A sóknak a vérből kiküszöbölésére a lábizzagnál (Eczema pedum), kevesebb induló pontot szolgálat a vegytan. A sók kiküszöbölésére legkedvezőbb elválasztó életműszereknek — hugyéletmük és gőzlő mirigyeknek nekivederése, szelid, enyvdús (Kleber) étrend mellett a legfőbb gyógy módszer szempontok. Továbbá terpetin tartalmu balsamok, Copaiva, Colocynth., körösrobar, csilla, vizellethajtó és enyvdús főzetek szárcsa, boróka, bojtorján (Bardana), iglitzből (Ononis). Szelid, só- és fűszermesztés étrend, gőzfürdők, lágyító, nyálkadús kádfürdők (korpa, éger-, körösfalevél, szarufaradék adalékkal). Legjobb hatásuak a bömértékben vett úgynevezett vértisztító italok, sok víz,

olajos bedörzsölések. Általában ezen sömörfaj könnyen gyógyítható, de ha az életrend folytonosan meg nem tartatik, igen nagy a hajlam a visszaesésekre.

Végre a vérsavó tulnyomóságával bélyegzett sömöregeknél leginkább helyén vannak a vizelethajtók erősítőikkel, sós-vas-ásványvizek, minők a cannstadi, gyógyforrásokkal gazdag hazánkban a bártfai víz, vizeltető főzetek, húzamosb ideig használt gőzfürdők, pamuttakarók által előidézett bő izzadások, mustár-fürdők, húsnemű étkek és terpetin-tartalmu bedörzsölések.

A bőrsömörök gyógykezelése.

Ez sokkal inkább egyszerű, mivelhogy a bőr elemtüveinek betegségei vagy erősebb, vagy gyengültebb, vagy rendellenes életműködésben állanak, s így az egész kezelés nyitja annak helyre igazításában fekszik.

Azon alakok, melyeknél a felbőrnek beteges elválasztása a bőranymirigyek hiányos működésén alapszik: a korpás sömör, halag (Ichtyosis) és bőrérdesség.

Korpás sömörnél a hám nem szárad el szilárd, központján hozzáragadó rendes pikkellyé, hanem, érdes, lehámló, rendetlen alakzatu pikkelyecskékké, valószínűleg a mélyebben fekvő hámsejteknek (Epithelzellen) képző folyadékkali (Bildungsflüssigkeit) hiányos táplálódása miatt.

E szerint a bőrmirigyek ingerlése s rendes működésre utasítása csupán ismételt égvényes bedörzsöléseket kíván, melyek többnyire rövid idő alatt, izgató gőzfürdők, egyszerű étrend és gyenge hashajtószerek használata mellett biztos gyógyulást eszközölnek.

A halag és bőrérdesség szinte a bőranymirigyek aláhbszállott működéséből származnak, csak hogy ezek veleszületett bajok. Mindkettőben érdes, lisztes bőr választódik el, s az egész különbség az alak, nagyság és az elválasztott pikkelyek lerakódási módjában fekszik.

Ingerlő szerekkel ideiglenesen mindkettőt el lehet űzni; de maradandólag fölemelni ezen a születéstől fogva lehangolt bőrelélettüködést, csak alighogy lehet.

A felmagasztalt bőrműködésen alapuló alakok közül a pikkelyes sömör és a bőrpoklosság (Schuppenflechte und Leprose).

A pikkelyes sömörnél a bőrhártya ingerült s gyulladásos állapotban van. Innen jó az, miszerint itt a sömörhely mindenkor veres, kissé domborult, melegebb, és egymásra halmozott, szerfeletti mennyiségben elválasztott, betegesen megvastagodott, de a központon hozzáragadó pikkelyekkel szokott fedve lenni. A bőrmirigyeknek ezen erősebb működését meggyengíteni és ingerültségüket lehangolni minden szerek között a kátrányolaj a legkitünőbb. Ez leginkább petyheszt, elzárja az ezen életműk életiségére oly igen szükséges légköri légnek hozzájárulását, a bőrt a maga minden állati tengődésnek ellenséges creosot-tartalmánál fogva mintegy bevakolja, a nélkül, hogy azt ingerelné, s utóvégre mintegy fél átalakulást (quasi metaschematismus) sajátos kátránykeliseket, (Theerfurunkeln) idéz elő. Ha ezen kátrányos bedörzsölések húzamosan folytatnak, langyos, nyálkás, kövères vagy savanyus fürdőkkel elősegítettnek, ha a lobellenzés (Antiphlogose) helybeli vércsapásokkal előmozdítottatik, a bőrműködés sem ingerlő, étkek sem hasonló italok által nem tüzeltek, vagyis szelid, nem ingerlő tápszerek használatnak, ha erős hashajtók, elvonó főzetek, vagy a gyomor takonyhártyáját különösen ingerlő szerek által a bőrről követke-

kezetesen elvezettetik (az életműködés), úgy a legmakacsabb pikkelysömörök is aránylag rövid idő (6—8 hét) alatt meggyógyulnak.

Ugyanazon kezelésnek van helye a bőrpoklosságnál (Leprosis), mely a pikkelyes sömörtől csak abban különbözik, hogy a bőrhártyán kívül az albörsejtszövetet is megtámadja, innen ennek foltjai még domborodottabbak, mint a pikkelysömörökéi, és mivel a sejtszövet egyes sejtje a gyulladás következtében általában könnyen önálló elválasztási fölületté válik, azaz geuyedésbe mégyen át: innen pikkelyei mindenkor egyes elszáradt varakkal vannak keverve, melyek apró, az albörsejtszövetből eredő genyáltyogoknak (Eiterabscesse) felelnek meg. Épen ezen szenvedése a sejtszövetnek fő oka a bőrpoklosság azon törekvésének, miszerint foltjának egész körében elharapódzni törekszik, ellenben központjából kezdve gyógyul, a honnan a szabálytalan, gyűrűalaku idom származik. Végre a bőrpoklosság ritkán terjed el az egész testen, hanem többnyire csak egyes részen p. o. a térd s könyök körül, hónal-, nyaktájékokon; a törzsön pedig csaknem soha sem jó elő. Azon részeket szokta kikeresni, melyeken a sejtszövet természet szerint legvékonyabb s leggyöngébb, és annak elrontása következtében majdnem mindenkor fenefoltokhoz hasonlító pecséteket hágy maga után. Orvoslása a rühegéhez hasonló; könnyebb esetekben a kátrány vagy föleresztett iblanyolvadék is elégséges a bőranymirigyek tulcsapongó működését fékezni és a sejtszövet mélyébe ingerfogyasztólag behatni, ez azonban ritka eset; a helybeli gyógykezelményhez rendesen erélyesebben kell hozzálatni, el kell rontatnia a bőrnek (dermis, hogy a sejtszövetben fészkelő ellenség megtámadtathassék, s e folytonos gyulladás tüzhelye csupán a beteges sejtszövetnek elrontása által tétethetik tönkre. Ezen kietetés legkönnyebben sikerül horgalvag Chlor-Zink, Creosot, égető higiblag (Aetzendes Jod - Quecksilber) pokolkő (Nitrargenti) által. Az életetett részek gyógyítása legcélszerűbben eszközöltetik feleleresztett kátrányzappannal (verdünnte Theerseife). Még sokkal szükségesebb bőrpoklosságnál elleningert idézni elő a takonyhártyákban, és ezen célra a mireny (arsenic.), iblany, colocynth. stb. csaknem nélkülözhetlenek, habár közbe-közbe a hascsikaró gyanak, (mint jalap. gm. gutta, guajac.) is szolgálhatnak ideiglenes pótlékul. A fürdők — mint a rühegnél — hűvösek, nyálkások vagy savanyúak legyenek; minden ingerszereket el kell kerülni, azonban olykor egy gőzfürdő, az izzadási működés gyorsítása végett, kedvező hatást gyakorolhat. Az étrendre nézve, mind azt mit a rühegnél tiltánk, kerülni kell, p. o. fűszereket, húst, bort, stb. filkórna az albörsejtszövet hasonnemű hájanyaggá változik, a fehérnyének a nagy részint bedugult vérerekből lerakódása következtében. Ezen tömegre sem belső, sem külső szernek hatása nincs, hacsak a természet orbáncznemű működésre s így az egész sejtszövetnek elgenyedésére nem kényszerítettik. Innen eleinte lehető legnagyobb ingerlése a felbőrnek a bőredény-keringés előmozdítására és egészséges bőrfelület képzése végett. Azután orbánczos folyamnak előidézése folytonos markolásása és zúsása által az elfajult tömegnek. Végre lehető leggyorsabb gyógyítása ezen mesterségesen képezett rendellenes bőrkelisnek. Elősegíti a gyógyulást belhasználat a csukamájolajnak, iblanynak szárcsagyök főzettel, sós, gőzfürdők és állati erősítő étrend mellett.

A gőzlőmirigyek betegsége az idült kása-küteg (miliaria chron.). Ez azon életművek csökkent élettehetségén alapszik, s ez okból ingerlő, etető bedörzsöléseket kíván az egész testbe, úgy hogy a felbőr elrontassék, mi által a bőr képessé tétetik átható, gőzalaku anyagnak a meg-savanyadott, csepegős kásaküteg-izzadmány helyetti elválasztására; erre a legalkalmasabb szer az

étető haméleg (kali caustic), a mennyiben nemcsak a gőzölmirigyek érélyességét felszökkenti, hanem azoknak elválasztását is képes megmásítani. —

Hasonló bánásmód alkalmaztatik a helybeli izzadmányoknál, ingerlő bedörzsölések és fürdők használandnak itt is legtöbbet, egész addig folytatván, míg általuk a rendes kigőzölés helyre hozattatik.

A faggyúmirigyek működésének zavarodását képviseli az arczebaga (Gesichtsfinne). Ez a nevezett életművek tétlenségén, vagy lomhaságán alapszik. Ingerlő és pedig következetesen alkalmazott bedörzsölések (erőműi ingerszerek, kefék, gyapjuszövet darabok stb. segedelmével), ingerlése a kivezető csatornácskáknak s így maguk az életműveknek, előidézik a rendes bőrkenőcsnek életerélyesb elválasztódását. Tagadhatlan összhangzata végett az acné-nak a haséletművel, ezek folyvást nyíltan tartassanak, és a májrendszer dugulásai, vérvételek s lábfürdők által. Az étrendszert véve mind azt el kell kerülni, mi a fejre vértorlódásokat, vagy szeleket s gyomorgyengeséget idézhetne elő, e szerint minden kövér és ingerlő ételek s italokat ki kell kerülni, különösen őrizkedvén a kimerítő test-megerőltetésektől.

A hajtüszők (Haarbälge) betegségeihez tartoznak a szakállsömör (Bartflechte) és öröklött kosz (Erbgrind). De az utolsó ragályos betegség levén, e szerint a főnebb adott értelmezésünk nyomán a sömörökhöz nem számláltathatik.

A szakállsömör pedig ered a szőrtüszők felingerült működéséből, ezek feldagadnak, s telvék rendellenes, húzódeköny folyadékkal (sajátságos választéka a szőrtővhüvelynek (Haarwurzelscheide), melly által ingerlés következtében a környező sejtszövet gyuladása, genyedése s így a Syccosis gümöcse képződik. A beteges szőröknek kihuzgálása, az azok hagymáit és tömlőit környező sejtszövet ingerlékenységének csökkentése, petyhesztő (erschlaflend) olajok s szelid kenőcsök (zsiros kátrányolaj) által, elvonás a szőrhatarvonalokon kívül eső, s egész a sejtszövetig beható kutacsok képzése által, nem ingerlő életrend, hashajtó szerek a legegyszerűbb eszközök gyógyítására.

A bőrsejtszövet betegségeihez tartoznak a farkas görvély (Scrofelwolf), filkór (Elephantiasis) és indiai bőrpoklosság, azonban minthogy a filkór eredetileg mint bőrpoklosság a bőranymirigyek beteges elválasztásával jelenkezik, és csak másodlagosan fejlődik ki filkórrá, ez okból azt a bőrpoklosságnál (Leprose) tárgyaltuk; az indiai bőrpoklosság pedig — melly nálunk szerfelett ritka — olly betegség, a melly magát a bőrt nem bántja, hanem minden befolyás nélkül a bőrhártya és hámra (dermis u. epidermis), csupán az egész test sejtszövetébeni gumóképzés (Knollenbildung) által jellemződik és így nem a bőrbetegségekhez tartozik.

A farkas görvélynél pedig valóságos rontó működés uralkodik a sejtszövetben, s épen ezért csak az ingerlés legmagasb foka — etetés — által gyógyíttathatik meg, a sejtszövetnek tökéletes elpusztítása a farkassömör (Lupus) minden alakjánál, és a kietetett sebnek ingerlése egész a begyógyulásig, nélkülözhetlen feltét ezek gyógyításánál. Elősegittetik ez a táplálkozásnak csukamájolaj általi megmásítása, a bőrnek töményített sós fürdőkkeli ingerlése, és azzal többnyire összekapcsolt mirigybajoknak tekintetbe vétele által, — iblanytartalmu ásványvizek (czigelkai), s hideg lábáztatások, állati étrend és szabad levegőnek használata mellett.

A szemölcs-test (Corpus papillare) betegségei: a zuzmó sömör (Schwindflechte) és az idült csaláncütegnek kezelése igen sok nehézséggel jár.

Minthogy a zuzmósömör oka az egyes bőrszemölcsök ingerültségén és daganatán alapul, e szerint legtöbbet várhatni itt lágyító kenőcsök, édes higany, belénd, vércsapolások, szelid fürdők, borogatások, szigorú étrend és savanyús szerektől.

A csaláncütegnél pedig a szemölcsök (papilla) görcsének csilapítása végett vizeltetők, bódítókkal vegyített olajos bedörzsölések, gőzfürdők, zsákban izzadások, imélyítőkkal (nauseosa) elősegítve, szigorú rend és kutacsok alkalmazása ajánlatos.

A közbensőleg eső ragályos bőrbetegségek alakainak gyógyítására szükséges a ragály vezetékek elpusztítása, így:

Rühnél a rühöncz atkának (acarus scab.) megölése, mi is kén, rágó sósavas higéleg és égvényes etető szerekkel (zöld szappan) legkönnyebben eszközölthetik.

Bujasenyv, azaz: az elsőleges rákfekély (cancer) a „vibrio linteola“nak szüleménye. Megmérgeződés előtti megöletése minden bujasenyvi „monas“oknak étetőszerrel által, elégséges az elsőleges rákfekély gyógyítására; ha pedig ezen idő elmulasztatik, akkor az egész vértömegnek el kell töltetni a „vibrio“k halálszerével, — rágó higannyal.

Sejtes kosznál (porrigo favosa) a hol t. i. az állatanynak vezetői (Träger des Animalstoffes), a hajak, és a gombamag (mint szinte a tetű bábja) a hajakhoz ragad, s ezekkel a bőrbe beereszkedik és legelő is azok tömlőit támadja meg: mindenek előtt minden hajnak kihuzgálása, aztán pedig a megmaradott hajtővhüvelyeknek etetésére van szükség; ez olly gyógykezelmény, melly rövid idő alatt minden sejtes koszmónak elpusztítását képes létesíteni.

Miután ekkép a vér- és bőrsömörök gyógykezelményének egyszerű alapvonalait előterjesztettük, szükség megemlitenünk azon különféle módosításokat, mellyeknek kellő figyelemmel tartása a különféle bonyolódások által szükségessé válik.

A görvélyes bonyolódás izzag és recsetnél a légsav helyett különösen hamiblagot követel, és iblanypor fürdőket (Jodstaubbäder); bőrsömörnél pedig a csukamájolaj kül- és belhasználatát, hideg lábáztatásokat, sós fürdőket és keserű főzeteket. A köszvényeli bonyolódás izzag és recsetnél kénsavat, keserédes venyigét, vizeltetőket, kénmáj-fürdőket, gőzfürdőket kíván.

Bujasenyves bonyolódás vérsömörnél rágó higanyt belsőkép, Zittman főzete mellett, higkéneg (Cinobrium) füstölésekkel; bőrsömörnél rágóhigany fürdőket s hasonló mosódásokat és meleg életrendet követel.

Rühveli bonyolódmány ként kíván minden alakban és úgy külső, mint belsőképen; minthogy azonban ez többször elégtelen, részemről végtére is azon nézethez csatlakoztam, miszerint csupán a valódi rühnek újonnan előidézése azon mód, melly ezen sömöralaknak meggyógyulására elégséges, ugyanis annak pótlékszerei — a rágó kenőcsök bedörzsölései — soha sem idézik elő a kívánt eredményt. — A Veiel ur által tett beoltások nem állották ki a próbát, sem a rühöncz atkák felkötése nem sikerült, mert az atkák befuródtak ugyan a bőrbe, de csakhamar elhaltak.

Az aranyeres bonyolódás, annak a végbélnyíláson helybeli vércsapolások általi előidézését szükségesíti, olvasztó italok, középsők, lábvizek, apró adag végizga (aloë) használata mellett.

Koszragály (Grindgift) a hajaknak a küteges helyeni kihuzgálását, s ugyanezen helyeknek etetését erősebb elválasztás végett, a karon képzett kutacsok általi elvonást, és a fejnek kengőzfüstöléseit kívánja.

E szerint a sömörök gyógykezelményének általános alapelvei magában folynak a mondottakból. Azok e következő 4 pontba foglalhatók:

1. Egészséges felbőrnek képzése, a betegesnek tulingerlése s előlése által, mellyel lehető legerősebb kiütésnek kell kapcsolódnia.
2. Megszüntetése az oknak vegyészeti hatás által a vértömegre (vérsömöröknél), és szabályozása által a bőrhez tartozó életműködéseinek (bőrsömöröknél).
3. Elválasztásra ingerlése azon életműnek, melly a kóryanag kiküszöbölésére legalkalmasabb, vagy a melly egyáltalában legmunkátlanabb.
4. A bonyolodások méltánylása.

8.

A bártfai fürdő és gyógyforrások.

Közlő **Dr. Horváth Antal**, szabad kir. Bártfa városnak rendes főorvosa, a buda-pesti kir. orvosi egyesület levelező tagja stb. *)

Előszó.

Azon sok áldás közé, mellyel a gondviselő természet Bártfa várost boldogítja, méltán sorolhatni a gyógyvizet, melly határának egyik kies völgyében számos kútéből áradoz, s melly nem csupán Sáros megye szapora ásványvizei közt tűnik ki alkatrészeinek dűssága és gyógyfogánata által, de még az egész országban is legmagasb polczon áll a sós-vasas vizek közt; s nem tulság, ha vizünket a külföldnek ezen fajta leghathatós kútjaihoz basonlitom. Mind a mellett az irodalom mezéjén nagy feledékenységre merültek e vizek, elannyira, hogy azon jeles dolgozaton kívül, mellyet a híres Kitaibel Pál „Hydrographica Hungariae“ czimű, 1829-ben Schuster János tanár által kiadott

*) Ezen értekezés, a magyar orvosok és természetvizsgálók VII-dik nagy gyűlése alkalmával a bártfai fürdőben olvastatott föl. Befejeztetvén ugyan is Eperjesen aug. 17-dikén 1846. a közlés, a magyar orvosok és természetvizsgálók nagy része, meglátogatván utközben Raszlavitzán Sáros vármegye érdemtelen alispánját Hedry Ernót, Bene Ferencz ó nagysága elnöke alatt eme híres fürdőhelyre sietett, hol szabad kir. Bártfa város lelkes tanácsa és polgáraitól valódi magyar szivességgel fogadtatván, másnap a gyógyforrásokat, s fürdői intézkedéseket, s egyéb nevezetességeket egyenként megvizsgálta. Mind ezekről szóló, nyilvános ülésben köztetszéssel hallott értekezése a fürdői főorvos urnak sok oldalú jelességeért, a munkálatok közé elkeretett. Nem tartozik ide a gyógyviz, s fürdői intézkedések, az itt tapasztaltak és történekről bővebben szólni; mert ezekről külön jelentés fog tétetni. Bártfától azon közmeggyőződés vettünk búcsút mikép ezen szabad kir. város, mind természet- s történettani nevezetességei, mind polgárainak a tudomány s vendégek iránt mutatott szeretete miatt teljes mértékben megérdemli, hogy egykoron gyűlés helyül tűzessék ki. — Quod faxit Deus.

Halász.

munkájában olvasunk, meg egy minden tekintetben dicséretes inauguralis értekezést kivéve, melyet dr. Kéler Bécsben 1839-ben irt vala, alig irt más orvos a bártfai vizekről.

Van ugyan még három munkácska, az említetteken kívül közrebocsátva, mellyek egyike: „Vorläufige Nachricht über das Bártfelder Mineral-Wasser“ Kéler Dániel kassai polgártól 1801. Noha ezen könyv főleg Kitaibelnek kivonata, mégis becses, mert tanubizonyosságát adja azon hű buzgalomnak, mellyel szerző az említett viz hir-nevét előmozdítani törekedett. A másik munka „Beschreibung des Bártfelder Bades“ Csaplovicstól adaték ki Bécsben 1817. és méltó figyelmet érdemel. A halhatatlan emlékezetű Desewffy József gróf, ki sok évek során örvendezteté meg látogatásával fürdönket, Döbrentei Gáborhoz irt leveleiben szinte sokat használt gyógyvizünk közhirre jutására, miért is örökké háladatos emléken maradand a bártfaiak keblében.

Ezen monographiakon kívül emliti vizünket Koch József orvos-tudor „Über die Mineral-Wasser des gesammten österreichischen Staates &c.“ érdekes munkájában, ugy szinte a Szepesházi, és Thieletől Kassán 1825-ben kiadott, „Merkwürdigkeiten des Königreichs Ungarn“ czimű munka.

Ha mondom az említett munkákat kiveszem, (mellyeknek szerzőit hálásan emliti Bártfa), nem találni egyéb irodalmi munkát, melly gyógyvizeinkről szólana.

Látván forrásaink nagy becsét, de nem látván azoknak méltányos megbecsülését: fő kötelességeim közé sorozám róluk szót emelni, főleg miután két évtized óta régi tündöklő hírének fénye halványodni kezd, minek oka egyébkint épen nem a gyógyerőnek lankadása, hanem bizonyos viszontagságok, mellyeket az idő szelleme idézett elő.

Ezen értekezésemben azt óhajtom kiemelni, mit 14 évi figyelmes vizsgálódásaim, saját tapasztalásom, s egyéb tárgyavatott szakférfiak tapasztalásából megtudhaték, ezen vizek dicső erejéről. Értekezésem azért maradt ennyire, mert ohajtottam volna, hogy gyógyvizünk előbb a vegytan jelen állásának megfelelő tökélyvel vegybontassék. Az illy ismételt vegybontást igényli, mind a vegytan oriási előre haladása az utolsó vizsgálat óta — 33 év —, mind az ez idő alatt az alkotó részekben mennyiségi vagy millyenségi tekintetben történhetett változás. Illy változást előidézhethetnek különböző égi s földi hatályos befolyások, földrengés, vízáradás, s a föld gyomrában történő forradalmak stb. Így az újabb időben Tognio Lajos egyetemi tanár, vizünkben előbb nem is gyanított iblanyra talált. Azért én még most is ohajtom e vegybontás hova előbbi megtörténendését *).

Nem vagyok egyébkint olly hiú, hogy ezen vizeink leírását valamely minden tekintetben tökélyes fürdő-rajznak tekintsem, mellyhez bővebb tapasztalás, és tágabb tudományos ismeretek kívántatnak; — s csupán azért férczeltem csekély erőmmel, de egyszersmind hiv tollal gondolataimat, s tapasztalásom eredményeit össze, hogy ezek a fürdővendégeknek szolgáljanak. Kérném tehát, hogy ezen munkám irányzata ne annyira bíráló taglalgatásnak vettetnék alá hanem inkább méltányos kedéllyel fogadtatnék, s az előforduló hiányok szivességgel nézetnének el.

*) A gyűlés méltányló helyesléssel fogadta a főorvos ur indítványát, mert az illynemű vegybontások az újabb időben, sajátágos gyakorlottságot, készületet és sokidőt kívánnak. Azért ezen viz megvizsgálása is a magyarországi ásványvizekkel foglalkozó választmány által vitethetnék véghez, ezen munkálatában Bártfa város által is elősegítettven. A szerkesztő.

1. §.

Történeti adatok s eredete a fürdőnek.

Sűrű köd borítja a bártfai források ismertetének s használatának első keletkezését, mert hogy már a XVI-dik század elején gyógyszerül használtatának, csupán hagyományból tudjuk, s mint bizonyos csak az esik tudomásunkra, hogy 1767-ben állott már egy viskó, mely a jó izelgő viznek meglátogatására kiránduló helybeliek tanyázására szolgált s Bártfa város vidékének 1768-iki földabroszán fürdők tája „Savanyu víz”nek hivatik; mely vizet egyébkint a határbelieken kívül 1786-ig más alig ismerte, s csak ezen időben vonák a források természettani tulajdonai magukra a figyelmet, s kezdének inykecsigetű iváson kívül fürdőként is alkalmaztatni; s 1787. építették az ugynevezett „Görög fogadó” maiglan is önálló fürdő fa termeivel. Valószínű, hogy az örmények építették ezen hajlékokat, kik városunkban kereskedtenek, s kik bizonyos gyógyerőt sejtván, elsőként léptették a víz bel- és külhasználatát életbe; de nem sokára feltűnően bizonyos kóralakokban a víz dicső hatása, magok a városbeliek is figyelmesekké lettek, remény rugyezett bennök a víz méltányoltatása tekintetében, s csak hamar megtestesült a buzgalommal táplált sejtelem, fényes eredmények tüntették ki a vizek gyógyhatását, s csak hamar elfutamodott híruk tul a megye, s tul az ország határain, főleg a közel lengyelbe, honnan különféle bajban sanyargók tódultak hozzánk s nyertek tős gyökeres üdülést. Váratlan szerencsés foganat mutatkozték különösen valami Lesiczky Tamás lengyel nemesnél, ki közsvény zsugorította tagjait hasztalan ápolgatván azelőtt számtalan gyógyszerrel, fürdőkben tökélyesen felépült s a víz becsülhetlen erejét mind inkább szertehíresztelvén évről évre több lengyel vendégeket édesgete hozzánk, kinek „örök háladatossága emlékeül saját kezével irt bizonyítványa” maiglan eltéve tartatik a városi levéltárban.

A történetek által felvilágosodván a városbeliek, elkezdék a forrásokat czélszerű kutakka alakítani; fürdőházakat építettek, lakhelyeket állítottak az évről évre szaporodó vendégek számára, kik később a fürdőhelyen meg nem férvén, részint a városban, részint a szomszéd Hosszúrét nevű faluban szállának vala meg. Történetek ezek mind a múlt századnak vége felé.

A tanácsnak ezen dicséretes gondossága által felsekentve, hol egyes ide való polgárok, hol vidéki, sőt külföldi urak is kezdének — ha nem is csupa ékes, de bizonyára takarékos és izletes építményeket alkotni, melyek a szaporodó jövevények számára ötvennél többre szaporodtak, szép rendben többnyire kőből rakva állanak, több utcákat képeznek, s így a fürdőhelyt egy igen csinos városkává alakítják.

2. §.

Helyirati vázlata s fekvése a fürdőnek.

Ezen fürdő, mely mind gyógyereje s helyzete kellemeivel, mind légköre jósága s a betegek elfogadására kínálkozó kényelmeivel felülmúlja Magyarhon legtöbb kutforrásait, Sáros vmegye felső vagy éjszaki részében Gácsország szélén, Bártfa várostól — melynek birtokához tartozik — $\frac{1}{2}$, Eperjestől 5, Zboro várostól $\frac{3}{4}$ óra távolságra fekszik; — egy kies fenyvessel dus völgyben, mely a Gácsországba vezető országúthoz balra esik. Ezen völgyet két felől magas hegyek veszik körül, balra és éjszakra nyúló hegyen gyönyörű fenyvesek diszlenek, a jobbra esőn pedig szántóföldek terülnek

el. — Hátral a bölcs természet az ugynevezett kőhegy (Steinberg), — melynek legmagasabb csúcsa közönségesen kamena hura-nak nevezetik — által védi az éjszaki viszontagságoktól e völgyet, mely szinte a kőhegy tövéből ömlő, kigyós kanyarlatu folyócska által ketté metszetik. Szinte ezen hegylábhoz közel fakad föl a föld gyomrából azon gyógyforrás, mellyel a gondviselés, mint a természet csudakincsével, áldá meg a szenvedő emberiséget.

3. §.

A gyógyforrások száma, alkotó részei s használatáról általában.

Hajdan 11, jelenleg 6 forrásból merithetni belhasználatra az ásványvizet, ezek közül gyógyczélra leginkább csak kettő kedveltetik. A főkút és az orvos kútja, ritkábban a bugyogókút. A hátra levő 3 leginkább szétküldésre használtatik. Lehetne ugyan e fakadásokkal dús helyen több forrásokat is nyitni, ha attól nem kellene tartani, hogy ez által a most létezőknek csak ártanánk. Más felől erre szükség nincs is, mert a már létezőkbe oly bőven ömlik a víz, miszerint azok teljes kiürítés után egy óra mulva ismét telve vannak. Ezen források hihetőleg a kőhegyből vevén eredetüket, a víz lefolyása szerint, ugyan egy vonalban — az elsőől az utolsóig mint egy 350 lépés távolságban — tűnnek fel, illy renddel: 1-ső legfelső vagy bugyogó kút (Sprudel, Brunnen újabban Bene*) kútja). Temérdek buborékkal szökell föl egy kő medenczébe (receptaculum), vize nem egészen tiszta, szénsav, vas és sókból kevesebbet tartalmaz, mint a főkút. Leginkább fürdésre alkalmaztatik.

2-dik A főkút (Hauptbrunnen, újabban István-kútja) a fürdőhely közepén, dúsforrással, $2\frac{1}{2}$ láb szélességű kő tartóba buzog föl, mélysége e forrásnak $3\frac{1}{2}$ láb, vize tiszta, s fogatdús alkotó részekkel bővölködik — kőpárányzattal körül van véve, s elég magas 8 oszlopon álló fődéllel fedve. A 3-dik (Andrássy kútja) és a 4-dik (Die kleine Quelle) kis kút a főkút mellett van, s fa falozat környezi mindkettőt. Ezekben fakad a legtisztább víz, épen oly tartalmú mint a főkúté, szétküldésre igen alkalmas. 5-dik Az orvos kútja (Doctorsquelle, elődöm Zelinka orvostudor udvarán fakad föl. Vaszól kevesebbet, a sókból pedig többet tart, mint a többi források. A 2-ik, 3-ik, 4-ik, 5-ik számú kútfőkből a felesleges vízfürdőnek — alább helyezett edénybe — föld alatti csatornán vezettetik. 6-ik Legalsóbb kútfő, vagy Kéler kút (die untere Quelle) fa vízfogóval ellátva, a legtisztább izes vizet gazdag forrásból szolgáltatván, Kéler István bártfai tanácsnok házában található, de szénsav- sók- és vaszól valamivel kevesebb mennyiséget tartalmaz, mint a fő és orvosi kútfő; — leginkább használtatik ha távolabb helyre kell ásványos vizet küldeni. Ezen kútfők a fő kútfő kivételével — tető nélküliek, mellyel azonban hogy mi előbb elláttassanak szorgalmaztatik.

Ezen kútfőkön kívül vannak még mások; a fürdőhely felső részében készülendő fürdőknek — vagy azoknak mellyek részint — városiasan közönségesnek neveztetvén, két osztályu házban, részint azon fürdőknek, mellyek a magánosoknak — a fő kútfőn felül helyezett házaikban készít-

*) A magyar orvosok és természetvizsgálók, a külföld példájára, a bártfai hatalmas gyógyerejű forrásokat érdekes nevekkal akarván feldiszníteni, a főkutat a természettudományokban jártas s azokat pártoló főherczeg István ő fensége nevével, a mellette lévő, a VII. gyűlés elnöke gróf Andrássy Györgyével, a 3-dikat Bene Ferenczéve ékesíté fel. A szerkesztő.

tenek, szolgáltatnak vizet; van négy nagyobb gazdag forrással bíró, mintegy esőfogó alakjára készült kút; egy kisebb ugynevezett buzgó kút, mely hajdan csak belsőképen, most pedig leginkább fürdőnek használtatik. Ezen fő kútökből a viz két nagyobb vizfogóba vezetetik, ezek egyike, mely forrásokkal is bír, szivattyuval van felkészülve, mellynek közepén feljebb helyezett edénybe főzés végett vezetendő viz merittetik. A fürdő alsó részén levő fürdőknek, vagy azoknak, mellyek a fő-kútöknél alább helyezett magános házakban készítettnek, két vizfogó szolgál, mellyekhez a viz föld alatti csatornákon több kútökből, a fő — hozzá legközelebbi két kisebb — és az ugynevezett orvosi kútökből vezetetik; ezeknek egyike szinte szivattyuval van felkészülve, mely alább helyezett edénybe szolgáltat vizet, ezen kútök szénsav-, sók- és vassal egyiránt gazdagok. De vannak itt közönséges ugynevezett kutvizzel bővelkedő kútök; közülök három különösen — kiválólag mindazáltal egy, árnyas erdőben sziklából kiszökő, az ugynevezett vizgyógy-intézetől alig két száz lépésre levő, legtisztább és izletesebb vízzel bővelkedő forrás, használtatik. Ezek a kútökről s most némelyeket a fürdőről, a közönséges és magános épületekről, és azokról, mellyek kényelemre és szórakozásra szolgálnak! —

4. §.

A fürdőről, magános és közönséges épületekről.

A köz költségén emelt épületek közt 1-ső a római catholica szentegyház, mely mindenfelől szabad valamennyire felemelt helyen lévén, az egész fürdőre gyönyörű kilátást enged, s „mint a fürdőnek központja tekintendő.“ Isteni tisztelet itt naponként tartatik; a fő kútötől balra mintegy 30 lépéssnyire van a felső, és alsó részre osztott városi fürdőház (das lange städtische Badgebäude), mellynek belső részén vagy melly a kútökre néz, kevesebb kényelmet igénylő vendégek számára egymástól elválasztott zárhelyek vannak, hátul pedig a hosszú folyosón keresztül köz használatra szolgáló különös fürdőkamarák; és pedig az új, vagy alsó osztályban zárhely van 11, a tiszta világos és eléggé tág fürdő-kamarák száma 13, ezekben mind a hideg, mind a meleg víz — kádak fölé helyezett — csappal ellátott — rézcső segédelmével vezetetik. — A felső vagy régi osztályban pedig zárhely 15 a szálló vendégek számára fürdőkamara 22 van, ezekbe a készitendő fürdő végett dézsával hordatik a meleg és hideg víz. Ezen osztályban — már készen levő terv szerint — tágasabb, a célnak inkább megfelelő — az alsó osztályéhoz hasonló — ásványos vizet vezető ércz csővel felkészült fürdőkamarák készítettnek. Ezen közönséges fürdőkamarákon kívül — a vendégek még nagyobb kényelmére — csaknem minden magányházban fürdőkamarák találhatók. Legyen szabad a fürdők ár-szabályát ide iktatni: az alsó osztályban mindenik fürdőért 12 krt, a régi vagy felsőben pedig 6 krt ezüst pénzben fizetnek. — A kebelbeli polgárok az árszabály feleért fürdenek. Magány házaknál pedig különbség nélkül 10 ezüst krért készítettik fürdő. — Az imént említett fürdő épületen kívül a középületekhez számittatik még a színház, mely jobbra a fő kútötől alig 80 lépésre az erdő mögé van helyezve, mellyben nyár-elő elejétől nyár-utó közepéig naponként drámai előadások tartatnak. A színház legközelebbi szomszédságában, valamennyire felemelt helyen, — honnan e fürdőre szabad szemmel kilátás nyílik — van egy tágas, Sálának nevezett szinte városi épület; ennek közép részében van a táncz-terem (Tanz Saal), mellynek karzata 16 oszlopon függ, itt minden ünnepnapon, vagy a vendégek kívánságára máskor is táncz-vi-

galmak tartatnak, ehez a vendégek kényelmére jobbról kávéház és csemege-árus, balról pedig ét-terem (Speis-Saal) csatoltatott. Ezen épülettől kényelmes lépcsőzet vezet a sétálóknak elegendő árnyat adó nyár- és vad gesztenyefával beültetett nagy sétányra (die große Promenade), ennek felső részéről — az urak utcájára vezető uton keresztül — közvetlen átmenetel van a különféle csemetékkal beültetett, kertet ábrázoló, kövített s valamennyire felemelt helyre, mellynek közepén az ugynevezett Kioskban naponként délelőtti órákban hegedü zengemény vidítja a sétálók lelkét. — A nagyobb sétány hosszában balról közvetlenül a kereskedők boltjai vannak helyezve, mellyekben különféle kereskedői és fényüzési cikkek árultatnak; ezektől hátrafelé van egy kiterjedt négyszegű tér, néha látványul szolgáló gymnastikai gyakorlatok helyévé rendelve. Ezen fő sétányról a főforrás mögött van az átmenetel a házak sora közt a város rétjéig kivezető kisebb sétányra, mellynek átelleni részén az erdő szélében emeltebb helyen látható az ugynevezett vizgyógy-intézet (Kranken-Badanstalt *).

A magánosok épületei közt különös említést érdemelnek Csáky Tódor, Szirmay István, és Antal, Barkóczy, Klobusiczky grófokéi; több nemes családok: Bujanovics Eduard, Schumida György, Rholy Ferencz, özvegy Banóné, Raszlaviczy József, Bornemissza Sándor, Okolicsányi, Szirmay Miklós, Kéler István, özvegy Tahyné, — és a kebelbeli polgárok, Posch Ádám, özvegy Szártoryné, Mitskó Sámuel, Benedik Mihály, Galle Adalbert, özvegy Zelinkáné — házaik. Ezen házak az építészeti izletes stíljében emelve a fürdő díszítésére nem kevésbé szolgálnak. Több vendégeket elfogadható kényelmes termeivel valamennyit felülmúlja, özvegy ns. Tahynának a főforrás szomszédságában helyezett háza; — ehez legközelebb állnak ns. Bujanovics Eduard, Csáky Tódor gróf, és Posch Ádám házaik; de Okolicsányi, Kéler és Mitskó házaik is elegendő, és jól felkészült alkalmatosságokkal kínálkoznak a fürdő vendégeinek. Ezen házakon kívül vannak még elég kényelmes építészeti renddel emelt, alkalmas szállásokkal ellátott házak. A fürdőhöz vezető út mellett, a jobbról ömlő folyócskán túl Erdődy gróf — vendégfogadó és kávéházzal ellátott — két terjedelmes épületet bír.

5. §.

Éghajlat tulajdonságai és a föld geognostikai ismerete.

Ámbár ezen völgy nagyobb részt erdők és hegyektől kerítve, az uralkodó nyugoti és északi szelek befolyásának kevésbé látszik kitéve lenni, mindazáltal az éghajlat, a Magyar- és Gácsország közt határt tevő magas hegyek messzire terjedt láncolatának szomszédsága miatt, inkább hűvösnek, mint melegnek tartható; a keresztülható szelek gátolják a lég pangását; — innen ezen völgyet a legtisztább s egészségesebb hegyi — a tündőknek kiválólag kedvező fenyves erdők egészséges illatjától áthatott — lég veszi körül. A lég tisztítására sokat tesz egy szirt ormáról leömlő, az ugynevezett haramiak forrásából (Räuber-Quelle) eredő s a legtisztább vizet tartalmazó patakcsa, melly előbb zuhanyzásra szolgálván, a fürdő északi részén a házak mellett folyik, s különféle, levegőt rongáló tisztátalanságot visz el magával. Hegyes vidékeken a levegő hőmérsékleti hirtelen változása nem ritka tünemény, s itt is gyakran tapasztalható, úgy hogy néha 24 óra alatt 8 — 10 foknyi R. a léghőmérsékleti különbség, és midőn néha délben 20 — 24 foknyi melegség van, estve több fokkal alább szállt hőmérsékletű s az érzékenyebbeket kedvetlenül érintő hűvös szél fú; azért tanácsos, hogy a lég efféle változása befolyásához kevésbé szokott érzékenyebb egyének,

*) Épen ilyen és ez a felirat.

nehogy egészségökben kárt szenvedjenek, magokat melegebb ruhákkal is ellátni igyekezzenek. Ilyen változó időjárás van itt az év minden részeiben, úgy hogy ezen idő-állhatatlanság, nem csak tavasz kezdetén, hanem az egész nyár lefolyása alatt is nem ritkán tapasztaltatik, leginkább állandó és legkedvezőbb az időjárás nyárutó közepétől ősze végéig; — mindazáltal nem kell gondolni, hogy nyárelő minden évben a légkör kedvetlen változásai miatt a fürdői gyógyfolyamra kevésbé lenne kedvező, sőt inkább néha néha nyárelőhőben a legkedvezőbb időjárás, és kellemes nyári meleg napok folytonosan tartanak; — általában mindazáltal mondhatni, hogy az ezen kútfőknél történő gyógyításokra legalkalmasabb az idő június hó közepétől szeptember végéig.

Földismeit tekintetben véve, — az itt ott mélyebben ható agyag-réteg igen jó anyagú szolgál cserép edényeknek, melyek hajdan nagyobb nevezetességgel bírtak mint ma; a kovaszemcsékből, kevesebb csillámból, s agyag ragaszanyagból összeállott homokkővek gyakran többé kevésbé rétegesek, felületök közönségesen a rozsdától füstös, nem ritkán a bővebb mennyiségű csillámtól csillogó. Találtatik még más sziklanemű is elszórt darabokban, mely szürke, igen kemény, felülete csillámmal beszórt, s mészkovacsna erei futnak márvány csikokként rajta rendetlenül, heveny törlapja apró lemezeket mutat, aczéllal igen ritkán szikrázik; találatnak még más, szinte homok nemű kővek is, melyek majd nagyobb fehér, s igen kevés fekete kovaszemcsékből, csaknem minden agyagragasz nélkül állottak össze, s csaknem csupa kovanyt képeznek; — majd apróbb zöldes vagy kékes szemcsékből származnak, s lenyomott alakjuk által réteges alkatot mutatnak, — némely helyeken a homokos rétegen a fehér mészkőnek nagyobb s kisebb darabokból álló vegyítke nyugszik vékony föld réteg alatt, mely könnyűded, morzsolható, s a hozzá öntött vízzel pépes anyaggá változik, midőn kenyér idomok alakíttatván belőlük, megszáritatnak, s sárgás, fehér darabokat tartalmazó mézszé égettetnek.

Annak kimutatására, hogy a különböző rétegekben milly fémek találhatók, szorgos ásványtani igyekezet, s nagyobb költségek kívántatnának; — hogy köszén s vas a mélyebb rétegekben találtattak, annyi bizonyos; de más fémek jelenlétéről kevés bizonyost tudunk, a szájról szájra jött közbir ugyan azt mondja, hogy hajdanta arany bányák is léteztek ott, — a kőhegyben ugyanis több tágas földalatti járatok, mint azt a bányáknál látjuk másutt, még ma is szemlélhetők, sőt a nyugotra három negyedóránnyira eső, kőhegyekkel kapcsolatban lévő, Bártfához tartozó Aranypatak vagy Zlate nevű falu hegyeiről is híreszteltetik, hogy aranybányákkal bir.

Földművelési tekintetben Bártfának földje mindenütt vastag homokos agyagból áll, s így a növényéletnek nem mindenütt, és nem szerfelett kedvező, igen bő trágyázást igénylő; mindazáltal igen jól megtrágyázott földje több helyeken termékenyebbnek találtatik; — búzát s más gabona neműeket, hüvelyes veteményeket aránylagos mennyiségben ad; a hegyek közt csak zab, s igen jó izü, a legtöbb házakban minden napi eledelül szolgáló, burgonya terem. A kertművelés dicséretes, — a hajdan mellőzött gyümölcstermesztés erősb lábra kap; kaszálói elegendő, s többnyire igen jó szénát adnak. Általán véve mezei gazdasága jó lábon áll, a mezei gazdák várakozásának s fáradságainak sikeresen megfelelő; — erdeji nagyok, fája bő mennyiségű a különböző házi szükségekre s építészetre; erdeji állanak leginkább fenyőből, melyek közt elszórva találatnak tölgyfa, bikkfa, jókori jávor, juhar, fehér nyír, vadcserezsnye, zelnice s a t.

Erdeiben, völgyeiben, kaszálóin a virágzó növényország a legélvezetdúsabb kirándulásokkal kínálkozik a fűvészet kedvelőinek; a számtalan orvosi növényfajok a helybeli gyógyszerészek szükségének bőven eleget tesznek.

6. §.

A szórakozási tárgyakról és a vidékről.

A nyugodt kedély, gondoktól szabad vitor lélek, a tapasztalás bizonyossága szerint nem csak a kutaknál keres gyógyforrást, hanem igyekszik annak hatását más eszközökkel is elősegíteni, melyek az idő körülményeihez képest különbözők lehetnek, ugymint válogatott társaságok, melyek összhangzó társalgásaikkal ajánlják magokat, s melyek nem csak felvidítani képesek a lelket, hanem azt tudományos és hasznos ismeretekkel is képesek gazdagítani; ide tartoznak továbbá a szini előadások, zene, táncz, mulattató szabad kártyajátékok, vadászat; ezek, mint ugyan annyi eszközei a szórakozásnak, kellő időben, s illő mértékben jótékony hatást gyakorolnak az unatkozott kedélyre. Találkoznak kiknek ez nem mindig tetszik, ezek a sétálásokat többre becsülik, részint a szomszéd kellemes erdőben, részint a forrásokhoz, miket a természet szintűgy, mint a mesterség elegendő sétahelyekkel ruházott fel. Tétetnek kirándulások a szomszéd ormokra s hegyekre melyek kellemes kilátást nyújtanak az ezt kedvelőnek. — Kiket a hosszabb járkálás kifárasztana, ezeknek legyen elég, a fenyőerdők város felé vezető árnyas utain a vizgyógy-intézet épülete mellett fekvő kis hegyecske felmenni, melynek erdőtől szabad, s szántóföldekkel fedett tetejéről regényes és széles kilátás gyönyörködteti a szemet szintűgy az innen fél órányira fekvő Bártfa város felé, mint a Tapoly völgyére, mely az őt végig öntöző, s itt a Lanka és Brezsnik vizeket magába fogadó Tapoly vizéről veszi nevét, — s a völgybe szerte-szórt faluk nem kevesebb kedves hatást gyakorolnak az itt mulatóra. Kiknek pedig a hosszabb kirándulás nem esik terhőkre, vagy talán abban gyönyörködnek is, azok vagy Bártfa városba a város-telek s templom körül találató érdekes régiségek megnézésére menjenek, vagy a fürdőtől egy jó óránegyednyire eső Hosszúrétet keressék fel, hol egy Kitaibel által vizsgáltatott kútforrás találatik, ugyanazon alkatrészekkel, mikkel a miénk bir, csak hogy a vas kevesebb mennyiségben találatik benne. Nevezetes ezen hely még azért is, hogy a szomorú emlékü cholerának 1831-ben egész országban legelső nyomai itt mutatkoztak. — Kiknek talán tetszenék további kirándulásokat tenni, azok Hosszúrétén átmenvén, az innen félóránnyira eső nem magas, s nem fárasztó, sőt kocsival is meghágható fenyő erdővel borított hegyecsken emelkedő zborovi, vagy makoviczi várat vegyék vizsgálat alá, mely már a tizennegyedik században létezett, s hosszú évek során át a Rákóczy család lakhelyül szolgált, most az idők viszontagságai által leporlasztva, s csak romai láthatók. A hegy aljánál Zboro város tágas környékével Halics határáig terjedve magasztos kilátást nyújt. Ezeken kívül az erősebb mellű s fárasztó kirándulásoktól nem vonakodó egyének a Kőhegyet (Steinberg) másszák meg, melynek tetejéről nem csak tágas kilátás nyílik a tájakra, hanem borútlan időben a Kárpát bércei is szemlélhetők, s az úgy nevezett Rablóforrásból (Räuberquelle) a leghidegebb s legizletes viz bugyog fel a lankadt erők megújítására.

A kocsin tenni szokott kirándulások közül leggyakoribb a Bártfárai. Ezen város a Lanka s Tapoly vizektől hasitatik; hajdan az éjszaki pusztító pártos csapatok dühöngéseinek s az idő viszontagságainak kitéve, sok pusztításokat szenvedett. 1320-ban Robert Károly parancsolatjából Lőrincz (mint mondják egy római katona fia) által kijavíttatott, és később 1376-ban a szabad királyi városok sorába felvéttetett; — I-ső Lajos és Sigmond királyok némely szabadalmakkal s több falukkal ajándékozták meg, melyek közül 10-et bir ma. — Mátyásnak igen kedves volt,

mit Bártfára küldött s a levéltárban megtartott levelei bizonyítanak, s az ellenség általi gyakori pusztítások miatt igen erős magas, ma is fenálló kőfalakkal környeztetett; — illy pusztításokat leginkább Tököli csapatjai vittek véghez, melyek az ittenieket nyájaiktól s gabonáiktól fosztogatván, 1679-ben a várost és polgárokat egy, a levéltárban még most is meg lévő levélben végelpusztítással fenyegették, melynek falakon kívüli oltalmazásában a hőselkü polgár s bíró Winterl György éltét áldozá fel; s a város újjáalakításában is nevezetes korszakot képezett ez. Van itt egy imaház is Goth izléssel építve, mely igen régi; — s igen magas tornya 1725-ben rogyott össze; — mikor épült ezen egyház nem tudhatni, hanem a legrégebb, létezését bizonyító irat 1244-ről szól, annyi tudva van, hogy a hajdan itt létező Csiszterczita szerzetes tartozott; ezen templomban más ritkaságokon kívül láthatni legrégebb eredetű szent ereklyéket; a festészetnek s kőfaragásnak némely becsülendő példányai is találkoznak; — a négyszeg piacnak közepén van a város háza, mint egy emléke a régi kornak; — mikor épített? nem tudni, azon vaslemezzel bevont faszobor, mely a római alapítónak tartott, valósággal újítójának emléke, s az épület homlokzatát díszíté, 1733-ban leszakadt, s a város ritkaságai közt foglal helyet. Ezen épületben foglal helyet a különböző idejű bizonyítványokkal rakott legrégebb levéltár is, van ezen kívül egy nagyobb a római vallásnak részére, s egy kisebb az ágostai vallásnak részére szolgáló tanoda, katonai nevelő intézet-, királyi só-raktár. Lakosok száma 5000, a műveltebb lakosok német ajkúak de a magyar nyelvben is jártasak, a nép közönségesen tót nyelvet beszél, a fiatalság közt a magyar nyelv napról napra nagyobb, s dicséretes előlépéseket tesz; lakói mesterségből és földművelésből élnek; hajdan itt, a szomszéd Lengyelhonnal nagyobb fokú borkereskedés üzetett.

Távolabb kirándulási helyek közé tartozik 2-or Zboro mezőváros — Gróf Erdődy és Szirmay családoké — a gácsországi határ felé, alig háromnegyed óra távolságra a fürdőtől, Makovicza uradalom főhelye, több mint 60 telekkel, Vagner „diplomatariuma“ szerint már 1378. Olnoki Czudar Benedek, Makovicza Benedek név alatt a Bártfaiak ellenséges szomszédjának lakhelyül szolgált. — Később Zboro vagy Makovicza uradalom különféle zsarnokoké volt, kik közül emlékezetre méltók Ostroki Dux Janusius Volhini Nádora, kinek nejétől született Szeredi 1557. évben. Hosszúrétre vezető országútra állított emlékszobra látható; ezt 1611. uralkodásban követte Szeredi családja, kitől is Rákóczy herceg 80,000 forinton Zboro és Makovicza uradalmát átvette; ezen hercegi családból Rákóczy György Zboro várát lakhelyül választotta, hol is 1776. évben meghalt. — Ennek elhunytá után leánya férjére gróf Aspermontra Makovicza uradalmát átruházta, kit uralkodásában házassági viszonyoknál fogva gróf Erdődy követett. Itt pompás két kastély látható, melyek egyikét gróf Erdődy, másikát pedig igen kies angol idomra rendezett kerttel gróf Szirmay családja bírja. Említésre méltó a 100 hársfáról nevezett hely, hol a Rákóczyval tartók szoktak összegyűlekezni.

3-or Komaróc helység, egy óra távolságra a fürdőtől Tapoly folyam mellett nemes Bideskúthy család birtoka, igen szép angol kerttel. Jelen birtokosai Bideskúthy József és Erneszt, művelt, s kedveltető társalgásukról, nem különben ritka s őszinte vendégszeretetről ismeretese, mely barátságos vendégszeretettel oda czéloznak, hogy kirándult becses vendégeiknek itt létüket kellemesbé tegyék.

4-er Nagyobb társaságban kirándulások gyakran tétetnek Mária völgybe, mely alig másfél óra távolságra Bártfa várostól nyugotra fekszik, gróf Forgács család tulajdona; vashámor-

ral, magas kemenczével, melynek bérlője Ns Frang, bányászati tudományokban jártas, különös, s fáradhatatlan iparral technikai és oeconomiai használatokra szolgáló vasat készít.

5-ör Mária völgytől két óra távolságra gróf Forgács Hertnek uradalmában Livovinán üveg-huta látható, hol előbb különféle csekélyebb árú üveg-edények, — most pedig Burkhardt gyáros és bérlő által legszebb idomú fehér üvegből különféle edények készítenek.

6-or Kirándulásra végre s emlékezetre méltó Czigelka helység, Bártfától nyugot felé két és fél, Gaboltótól alig fél, Gácsország határszéleitől egy óra távolságra fekszik, itt Bussó magasb hegy tövén sziksós iblanyos források találtnak; ezen források vize 1838-ik évben Tekintetes Tognio Lajos egyetemi kór- és gyógyszer-tani tanár úr által vegytanilag vizsgáltatott s szikéleget és iblanyt olly mennyiségben tartalmaz, hogy e tekintetben az egész birodalomban egy sem hasonlítható hozzá; ezen okból legújabb időben az orvosoknál nagy figyelmet gerjesztett, kivált mióta többi közt Saárosy József, Sáros megye főorvosának szerény észleletei, s ohajtott sikeres foganatú gyógyításai ezen ásvány viz által, nem kevéssé járultak ennek megismertetéséhez. Eddig csupán belsőleg használtatott, de hogy gyógyhatásáról mind inkább meggyőződünk, ohajtható volna, ha beteges vendégek számára kényelmes lakhelyekkel ellátnának, fürdők állítnának fel; hogy így a belső szerelés, a külsővel egyesítenék.

A bártfai vizek természet- és vegytani tulajdonairól.

Ezen viz a föld mélyéből, minden forrásnál bizonyos gyenge zörejjel, nagy s számos, egymást sebesen követő, — főkép az úgy nevezett forrásban — légbuborékokkal ered; mennyiségére nézve annyi, hogy a legszárazabb években sem tapasztaltatott hiánya. — Minden forrásaiban tiszta, átlátszó, színtelen, kivéven a mely fürdésre szolgál, mely is szünetlen rázóadás után zavaros, barnás, sós és vas csapadékkal ellátnak, tulajdon s az ásvány vizek közös szagával bir, főkép esős és zivataros idő beállása előtt némely kényes egyének vasas olvadék és gyenge kénes szagot éreznek, a mi más savanyú vasas vizeknél is esős idő bekövetkezte előtt érezhető, ámbár kénes gőz jelenléte be nem bizonyítható vegytanilag. Ize savanyú, csipős, csiklándós, ezt követi az úgy nevezett ténstás iz (Dinten-Gefchmaß), melyet a vas jelenlététől származtatják. Sós ize gyenge, főkép felhős, esős, vagy hosszabb ideig meleg helyen vagy nyílt edényekben tartott víznél érezhető; annál jobb izű, minél melegebb a hőmérséklet, melegebb s tartósabb az idő; zivatar vagy huzamosb esős idő bekövetkeztével rosszabb izű. — Kellenes ize a szénsavnak tulajdonítható, melynek nagy mennyisége található e vízben részint szabadon, részint pedig más aljakkal egyesítve, úgy annyira, hogy huzamosabb hörpentés után (kivált olly egyéneknél, kik még meg nem szokták) légbőgést okoz; savanyús ize kivált a forrásoknál érezhető, midőn meleg, és tiszta ég alatt viz merittetik; azonban telt üveg edényekben czélszerű eldugaszolás mellett tovább is megtartja savas izét. Likacsokkal ellátott, a vagy rosszul eldugaszolt edényekben, egy vagy két óra mulva kivált a meleg időben nivaúján könnyű olajos felleg uszkál, néhány nap mulva megbűdösödik feketés csapadékkal; a telt és jól eldugaszolt edényekben első nap tiszta átlátszó, másodikán palaszürke, harmadikán kevés fehéres csapadékkal ellátott; a nyílt vagy rosszul zárt edényekben, melyek a légnek átjárást engednek, rövid idő mulva pala-szürke színt vesz fel, számos léghólyagsák az edény falain elszökni látnak, zavaros és izetlen lesz, barnás csapadékot ad; úgy annyira hogy 3—4 hét alatt, ha min-

den nap ugyan azon edény vízzel megtöltetik, annak falai vastagabb, feketés, erősebben ragadó csapadékkal vonatnak be, mi csupán savak által távolítható el; magasabb hőmérsékletnek kitéve számos hólyagcsát bocsát, s rövid idő múlva vöröses barnás színre változik, fehér nemüeket barnásan fest, az elillant szénsav következtében ize lugsós. Szaga, ize, s vegytani ellenhatása minden forrásnak majdnem ugyanaz, az alkatrészeknek aránya kevésbé különbözik egymástól. — Hőmérséklete ezen forrásoknak $+7^{\circ} - 8^{\circ}$ midőn a lég $+12^{\circ} - 16^{\circ}$ R. bir.

Ámbár lényeges részei, t. i. szénsav és vas, már régebben ismeretesek voltak, de mint-hogy minden forrásnak gyógyhatása csupán vegytani vizsgálat által bírálható valódiilag: annál fogva a Nagyméltóságú Helytartó Tanács parancsából a felső magyarországi vizeknek vegytani vizsgálatára Kitaibel Pál orvos-tudor, egyetemi tanár küldetett; ki is három ízben t. i. 1795. 1796. és 1813. a bártfai vizeket forrásuknál vegytani vizsgálat alá vetette következő eredménnyel:

a) Szénsavat (acidum carbonicum) — más savakkal hatályos felforrást eszközöl, — részint szabadon, részint pedig aljakkal egyesítve tartalmaz, oly mennyiségben, hogy ez a viznek tériméjét nevezetesen felülmulja; ezen okból töltésre és elküldésre erősebb edények kívántatnak; mert a gyengébbek azonnal a forrásnál a kibontakozó szénsav által elrepesztetnek.

b) Szénsavas vaséleg (ferrum carbonicum), mellynek olvadékatól ténstás az ize; a források és edények falait bevonó; nem különben a fehéreneműeknek barnás sárgás színe is csapadékatól származtatható, s ennek mennyisége oly nagy, hogy ez méltán Pymont és Spaa vizeihez hasonlítható.

c) Szénsavas szikéleg (carbonas natri) nevezetes mennyiségben, s e tekintetben Spaa vizéhez hasonló, ennek tulajdonítható lug ize a főzésnél.

d) Sósavas szikéleg (urias natri) kisebb mennyiségben. Az ivás közben, kivált a nyílt edényekben tartatott viznek sós ize nevezetes mennyiségű szikso jelenlététől származtatható.

e) Szénsavas mészéleg (carbonas calcis.) csekély mennyiségű. Ezen kívül kénsavas szikéleget; honnét is némelyek felhős és esős időben a gyenge kénes szagot eredni állíták, — továbbá szénsavas keseréleget, (magnesia carbonica) tim- (Alumina) kov-éleget (silica) és kevés kivonatot tartalmaz.

100 négyzög hüvelyknyi	Szénsav			Földrészek							Kivonati marad- ványok	Sók		
	Összeg	Egyéb földdel	Szikéleggel	Összeg	Szénsavas vasélecs	Szénsavas mészéleg	Szénsavas keseréleg	Timéleg	Kovéleg	Összeg	Szénsavas szikéleg		Szikhalvag	Kénsavas szikéleg
Közönséges forrás vizben	181, 5	8, 5	52, 3	14, 5	2, 095	10, 12	1, 03	0, 24	1, 04	1, 06	82, 66	60, 6	21, 4	0, 66
A forrásig meleg- ben	162, 3	6, 6	34, 1	11, 86	1, 62	8, 36	10, 54	0, 34	1, 0	1, 01	54, 89	29, 5	14, 99	0, 4
A fürdői forrás- ban	138, 6	5, 2	18, 6	10, 64	2, 08	5, 81	0, 5	1, 2	1, 05	0, 83	29, 35	21, 6	7, 45	0, 3
Hosszuréli forrás- ban	177, 1	9, 2	48, 5	15, 93	0, 31	12, 3	1, 82	0, 3	1, 2	0, 94	80, 61	56, 2	24, 4	0, 01

Kitaibel egyet. tanár által 1795-ben a bártfai vizekben vegytaniilag felalalt létrészek lajstroma.

Kitaibel ismételt vegykémletének vázlata, tekintve különösen a létrészek mennyiségi arányát 1813-ból. — 100 □ hüvelykben volt.

Szénsavas mészéleg	— — — — —	13, 12	Szemer
Szénsavas vasélecs	— — — — —	2, 009	—
Szénsavas keseréleg	— — — — —	1, 08	—
Szénsavas szikéleg	— — — — —	62, 66	—
Szikhalvag	— — — — —	24, 4	—
Kénsavas szikéleg	— — — — —	0, 066	—
Timéleg	— — — — —	0, 27	—
Kovéleg	— — — — —	0, 27	—
Kivonati maradványok (?)	— — — — —	0, 15	—
Szabadszénsav	— — — — —	60, 8	—

Ezen utóbbi vizsgálat szerint több sók és földrészek; kevesebb vas találtatott ugyanannyi mennyiségű vízben.

Hacquet híres vegyésznek vegykémleléséből a bártfai vizeknek létrészeiről a következő mennyiségi arányt ismerjük 1791-ből. És pedig 10 bécsi fontnyi vízben.

Szénsavszesz vagy lég 140 □ hüv. vagyis	—	96 1/2	Szemer
Könkénegszesz 16	— — — — —	2 1/4	—
Gyántagyökök (?)	— — — — —	1	—
Szikhalvag	— — — — —	2	—
Kénsavas szikéleg	— — — — —	56	—
Kénsavas keseréleg	— — — — —	23	—
Szénsavas szikéleg	— — — — —	41	—
Szénsavas vas	— — — — —	2	—
Vasélecs	— — — — —	5 1/4	—
Retenyképletek (?)	— — — — —	3 1/2	—
Szénsavas keseréleg	— — — — —	2 1/2	—

Ezen vegykémlet szerint a bártfai víz alkatrészei között nem kevés könkénegszesz is tartalmaztatik, mellynek jelenléte azonban nagyon kétes, mert az ezt tartalmazó vizek különös rothadt büzt árasztanak el, mit a bártfai vizeknél nem tapasztalhatni, továbbá ezen könkénegszesz, ha a feloldozott vassal együtt előfordul, azon vízben feketés üledéket képez, mi a bártfai vizeknél hiányzik, minthogy a feketés szín helyett inkább világosabb barnás színt mutatnak; de Kitaibel állítása szerint a retenyképletek és kénsavas keseréleg szikéleggel egyetemben nem létezhetni tapasztaltatott.

Schultes jeles vegyész a forrásnál szinte vegyész vizsgálat után következőleg találta a alkatrészek arányát 1806-ban és pedig két bécsi fontnyi vízben.

Kivonati maradványok	— — — — —	0, 75	Szemer
Mészhalvag	— — — — —	0, 25	—
Szikhalvag	— — — — —	6, 6	—
Szénsavas szikéleg	— — — — —	13, 4	—
Szénsavas mészéleg	— — — — —	1, 5	—

Szénsavas vasélecs	— — — — —	0, 8	Szemer
Kovéleg	— — — — —	0, 7	—
Hiányzó rész (?)	— — — — —	0, 2	—

Fenemlitett Schultes a legújabb időkben ismételve tett vizsgálatai szerint 16 obonnyi vízben a következő arányban lelte fel alkatrészeit e víznek:

Szikhalvag	— — — — —	3, 03	szemer
Szénsavas szikéleg	— — — — —	6, 07	—
Mészhalvag	— — — — —	0, 62	—
Szénsavas mészéleg	— — — — —	0, 75	—
Szénsavas vasélecs	— — — — —	0, 40	—
Kivonati részek	— — — — —	0, 37	—
Kovéleg	— — — — —	0, 35	—

11, 59 szemer.

Schultes nem tesz említést a bártfai vizeknél a szabadon maradó szénsavról, melly pedig aránylag nagy mennyiségben találtatik benne.

A m. kir. egyetem kór- és gyógyszer-tanára tekintetes Tognio Lajos mind a bártfai mind a hoszúréti vizeket megvizsgálván 1838-ban, Kitaibel állítását helybenhagyta, s csekély mennyiségű iblant is vélt találni, és pedig szikennyel egyesülve.

Ezen különböző szerzőktől, mint neves vegyésztől felhozott vizsgálatokból világosan kitűnik: hogy a bártfai víznek fő alkatrésze a vas, mellyet olly arányban tartalmaz, hogy a legelső vasas vizeket mint Spaa, Pyrmont, Rohits, Eger ha fölül nem mulja is, de méltán legközelebb áll azok sorához; sőt ha tekintetbe vesszük, miszerint a szénsavas vasélecs a többi alkatrészek között, valamint a szénsavas szikéleg is túlnyomó mennyiségű; de továbbá a többi alkatrészek mint a szénsavas mészéleg, különösen pedig a szénsavas-keseréleg ismert gyógyhatása miatt is az annyira híres Spaa vízzel méltán versenybe állíthatjuk a bártfai vizeket.

8. §.

A bártfai vizek gyógyhatásáról általánosan.

A felhozott vegykémletek figyelmes s egybevetett áttekintéséből, különösen a Kitaibel felállította vegykémi lajstomból világosan kitűnik, hogy a bártfai vizeket a vasas savanyú, tekintetes Tognio tanár felosztása szerint iblanyos vasas savanyuak közé kell soroznunk. A jeles Osann felosztása szerint pedig a vasas szikéleges savanyú vizekhez.

Illy alkatrészekkel ellátott forrásvíz kétségen kívül nem csekély befolyással bírhat az állati életművezetre, melly a legcsekélyebb behatást is összefüggési, ugy rokonszenvi viszonyoknál fogva, az idegek közremunkálásával az egész testre, ennek minden részecskéibe elosztja, s így az életműség rendszereit élénkebb működésre, azaz, az élet nagyobb fokára ösztönzi. — A szükséges összhangzást és megfelelő egyensúlyt a visszahatásban előidézi, mi által a rendes állapot fentartatik, vagy a jelenlévő rendellenességet megszünteti. A vastartalmu forrásvizek azonban leginkább azon

hatásnál fogva nevezetesek, melyet a szénsavas vaséleccstől s egyéb szénsavas sóktól kell származtatni, és e tulajdon a zsongítva erősítő, mely hatás néhány hetek vagy hónapok után a beteg vigaszára tapasztalható. — A szénsav t. i. s a vas eleinte különösen a vérédegy, leginkább pedig az ütérrendszerre hat, melynek felsőbb vagy emeltebb élete kellő viszonyok között a vért magát is oda változtatja, hogy a víz alkatrészeiből részesülve, azt fentartja magának mint éltetőbb létrészt, s hatályosabban visszahatván viszont az edényekre, szivre, az állati mérsékletet fölemeli, az élet-erőnek pedig nagyobb ruganyosságot, a működésre képességet kölcsönöz. Ezen hatályos befolyás, mely közvetlen az edényrendszert éri az által, hogy a vérkészítés, ennek kifejlése nagyobb tökélyűvé lesz, egyszersmind közvetve a vér által s az egész edényrendszer által az idegrendszerben is lényeges változásokra ad alkalmat, különösen a dűcrendszerben, a hasfonatban, hol az érzékenységet, ha lehangolt, felemeli, ha túlérzékeny a rendesbe átviszi, s minthogy ezekről függ különösen az emésztés zsigereinek irányadása, ösztönzése: természetesen ezen zsigerek működése is rendesebbé lesz; így a kiürítések vesében, májban, takhártyákban stb. eréllyel párosulnak, vagy is a teng-, az az: növényélet szabadabb s önkényesebbé válik.

Ne gondolja azonban valaki azt, miszerint a vastartalmu vizek úgy hatnak, mint a vastartalmu gyógyszerek; illy nagy a különbség, hol a vassal együtt a vele együtt szénsavval párosult egyéb égvények, a természettől magától beleszűrődött sók, sőt a saját természeti hévfok az emésztést mondhatni csudásan irányozzák, míg a gyógyszerek csak mesterséges jó, s rosz utánzásai maradnak az előbbieknél. A forrási ércvizek (értjük a vastartalmuakat) gyengéden ösztönözve a növényéleti zsigerek működését, elősegítik az emésztést, a felszívást könnyítik, s egyszersmind az életmű miségét ápolják, növelik; a rendellenes életviszonyokat pedig eltörlik, lassankint semmisítik. A vasnak saját összehúzó vagy is zsongítólag erősítő hatása a gyenge összefüggésű hárttyák rostjait erősíti; a gyengeségből eredő rendellenes elválasztásokat, így a vérnek, a nyálnak folyását gátolja, míg a vele vegyült és kevert sók olvasztólag a pangó, vagy a kellő életerő befolyásának köréből többé kevésbé elvont nedveket vagy életműves képleteket félremozdítják, annál könnyebben, minthogy a viszonttermődés kellékei is jelen vagynak. — Azonban a vastartalmu vizek ezen tulajdonait, vagy pedig ezen elősorolt gyógyhatását ne keresse valaki minden vízben, minden életművezeten, mint szükséges következtetést, hanem figyelemmel kell lenni azon minden időben előforduló számos példára, mely e gyógyhatást kellő körülmények között előhozhatja, mit a tapasztalás is bizonyít.

A bártfai vizek gyógyhatása különös esetekben.

Ha különösen tekintjük a tapasztalás és eszmélet után a vastartalmu vizek gyógyhatását, találjuk azt először a teng- vagyis növényélet rendellenes működéseinél, továbbá a viszonttermődési folyamat zavarainál. Így különösen

a) Az emésztés zavarai, melyek ezen működési folyamathoz tartozó életművek az az: zsigerek gyengeségén alapszanak, mint a gyomor- s bélfal rostjainak petyhűdsége, honnan az emésztési tehetetlenség kisebb nagyobb mértékben, légkifejlés, időnkinti fájdalmas érzés, szeleknek nevezett lég- s gőzgyülem, idült hasmenés.

b) Azon bajokban, melyek az erőtlenség, a kimerülés jellemével lépnek fel, különösen a visszaképzés életműveiben, úgy a felszívó edényrendszerben, mint a görvélykórban, a köszvé-

nyes egyéneknek; nem különben a gyengeségtől származtatható tulnyomó visszereesség megszorításában stb.; — úgy szinte a kóbor, rendetlen s kivált restséggel járó köszvényben; a csontrendszer bajaiban, például az angolkórban.

c) A nyákhártyák azon megtámadásaiban, midőn a nyák elválasztása szenvedőlegesen tulcsapongó, p. o. tüdő, bél, húgyhólyag hurutainál.

2. A vérédegyrendszer betegségeiben akár a vérkészítés, akár a vérédegyekben rejtező a hiba. Ha a vérkészítésnél nagyobb a savó mennyisége a vértkecsék- és rostonyához képest, mint rendes állapotban; azért a sápkórban csaknem különemű (specific.) hatással bírónak tartatik ásványvizünk. Ha az edények zsongja hiányzik, mint a szenvedőleges vérfolyásoknál, millyen a havadás, aranyér, méhvérfolyás stb. szinte kitűnő hatással bír.

3. A méhedényrendszer rendellenes állapotánál, függjön az akár az egész életművezet gyengesége-, akár helybeli, de a méhanya nem életműves bántalmától. Ide tartoznak: a hősáma fenakadása, némelly vér-, fehérfolyások, rendetlen, fájdalmak- s görcsökkel járó havadások; s ezek következtében származott meddőség s elvetélési hajlam stb.

4. A férfi nemző részeknek nagy érzékenységgel járó, főleg gyengeség okozta bajaiban, p. o. az ondófolys, éjjeli vagy nappali magömlés, s az innen eredő férfitelhetlenségnél.

5. Többféle ideg bántalmaknál, ha ezek túlérzékenység, alhasi dugulások, vér- és más nedvvesztés következtében lépnek fel. Így a rász- s méhkór, Sz. Vit tánca, a végtagok rezgése, szélhűdése több eseteiben.

6. Ha a lelki, vagy testi erők tulfeszítése, ártalmasan ható gyógyszerekkel visszaélés, előrejárt súlyos nyavalyák, gyakori szülések, elvetelés, vagy hosszas szoptatás stb. által elgyengült életművezetet erősíteni kell.

9. §.

Általános ellenjavatok, ovatossági s egyéb szabályok, melyekre e gyógyvizet bel- és külhasználatánál vigyázni kell.

Felette hibáznék, ki e hatásteljes gyógyvizet mindenütt alkalmazhatónak vélné, sőt helytelenül s vigyázatlanul alkalmazva, a meggyógyítandó kórt nem csak terheesebbé teszi, hanem új bajok forrását nyitja meg. Ártalmas azon egyéneknek, hol az ugynevezett lobos hajlam, gutaütéses testalkat, alhasi teltség, a fejre vagy tüdőkre vértorlás mutatkozik. Ellenjavaltatik minden lázas, vérköpés, hasbéli dugulás s keményedéssel járó nyavalyáknál; úgy szinte a fekélyeknél, higany- s bujakórban.

Különös szabályokat nem akarunk itt felállítani, mert azok az egyén életideje, testalkotása, és a betegség tartása s minémisége szerint változnak. Előkészítő gyógymódra, azon kívül ha a csorvát fel vagy lefelé kell eltávolítani, általában nincs szükség; azt sem lehet előre meghatározni, a beteg naponként hány poharat üritend ki; vagy az egész gyógyításhoz mennyi fürdő kívántatik? Ezek a folytonos orvosi vizsgálatnak maradván fen. Némelly általános szabályokat, melyekre vajha minden, ki e forráshoz közelit, komoly pillanatot vetne, — nem lesz felesleges megérteni! A belhasználatát illetőleg: elég napjában 2—3 poharat kiüríteni; később 6—10—12-öt. — Vannak kik az egész gyógyfolyam alatt naponként csak 3—4, mások pedig 15 pohárral is ihatnak. Mig emésztési zavarok, a gyomor táján nyomás, vértorlások nem tapasztaltatnak, a víz mennyiségét

nevelni, ellenkező esetben kevesbiteni kell. Minden pohár után az ivással legalább óranegyedig fel kell hagyni. Az ivásra legalkalmasb idő reggeli 6-tól 9 óráig; ha ekkor fürdő vétetik, még ezután is lehet egy pár pohárral inni. Délután csak az emésztés teljes végbementé után 5—6 óra körül szabad néhány pohárral inni. Legcélszerűbb e gyógyviz vétele éhgyomorra; ki így nem tűrheti, szokott reggelijét előre bocsáthatja. Kinek gyomrát e víz hidegsége bántaná, az ezt kevés langyos tejjel vegyítse. — A vizivás közben az el- és kiválasztó életművek működése, s a test kigőzölgésének előmozdítása végett sétálni, de az igen sebes, s bő izzadást okozható mozgást kerülni kell. Ha a székletétel renyhe, az ugynevezett kis vagy orvos forrásból, mint sós részekkel bővelkedőből célszerű meríteni, ellenkező esetben pedig a nagy forrásból, mely inkább erősít és szorít. Megesik azonban, hogy a székletétel zavarai miatt az orvosnak más gyógyszerhez is kell nyulni. A viziváskor eleinte tapasztalt kellemetlen érzés senkit el ne retentsen, mert ez csak hamar megszokott szűnni.

E gyógyviz sikerét igen elősegíti, ha az, felhasználát mellett külsőleg fürdő alakban is alkalmaztatik. A fürdés sikeretlen, sőt ártalmas, ha némely szabályok szigorúan meg nem tartatnak. Ezen szabályok főbb pontjai következők: Reggeli 8—9 óráig a vizivást bevégezvén, a rövid reggelizés után fél vagy egy óra múlva kell a fürdőbe ülni, $\frac{1}{4}$ később $\frac{2}{4}$, majd $\frac{3}{4}$ óráig. Egy óránál tovább nem szabad fürdőben maradni, mert az elgyengülést okozna. Ha az első fürdők a testet bádjadta tennék, célszerű, egy napot kihagyva, csak minden másodnap fürdeni. A fürdőbe lépve a test csak lassan eresztessék le a vízbe s az első fürdés alkalmával csak a szivgödör tájára, — így lehetővé a fejfájást legbiztosabban elkerülni. Legjobb napjában csak egyszer fürödni; mert ha kétszer vétetik fürdő, ez az erők kimerülését, s a bőrrendszer külső behatások iránti fogékonyságát nevelné; — legfőlebb azoknak, kik csak kevés ideig mulathatnak nálunk, lenne megengedhető minden másodnap kétszer fürdeni. — Izzadt testtel, terhelt gyomorral, valamint szeszes italok ivása után, s különösen hideg napokban tilos, vagy csak a legnagyobb óvatossággal tanácsos fürdőbe menni. Vigyázni kell, hogy a fürdőben el ne szenderedjünk, mert így az izzadó test könnyen megfázhatnék.

A fürdő melege mérsékelt, körülbelül 20—26 foknyi legyen Rheumaur szerint, minthogy pedig igen kevesen vannak hőmérővel ellátva, e tekintetben a vízmérsékletét legjobban meghatározhatja a fürdő egyén saját érzése; általában véve azonban a meleg mérséklet, mely néha felette ártalmas, inkább alacsonyabb, mint magasabb fokú legyen. — Némely ritkább esetben az első fürdés után az egész testen viszketegség érzik, mi nem sokára azután elenyészik; — a fürdőből kimenők, miután testöket szárazra megtörölgették, legalább fél- vagy egy óra hosszáig ágyba fektetnek, hogy a bőr kigőzölgése fentartassék, így elkerülők azon ártalmakat, melyeket a bőr munkásságának elnyomása okoz. — Az általánosan veendő fürdők számát, azoknak csekélyebb vagy nagyobb hatása határozhatja meg; — a terhesek csak vigyázva, s mértékletes melegségű vízben fürödjenek, és a fürdőben sok időt ne töltsenek; tisztulásuk ideje alatt vele egészen felhagyjanak, vizet pedig kevesebb mennyiségben igyanak.

10. §.

Általános szabályok az életrendre nézve.

Valamint minden, gyógyítás tekintetéből használandó gyógyvizekkel és mellett az életrendre különös figyelem fordítandó: úgy ezen gyógyforrások használatának is életrendi általános

szabályok, s szorosan megtartandó óvatosságokkal kell párosulva lenni, hogy annál nagyobb és erősebb hatást gyakoroljon a betegség által meggyengült életművezetre; így p. o. a fürdők használata ideje alatt mérték legyen az evésben, hogy a nagy mennyiségű ételek miatt a gyomor meg ne terheltesse, az emésztés munkája meg ne gyengüljön, és ez által annak a gyógyvizek átalakítására megkívántató visszahatása meg ne kisebbüljön; — az ételek különös megválasztása nem szükséges ugyan, de azért a nehezebb emészthetőket a mennyire lehet kerülni kell; — a gyümölcsök éldele ezen ásványviz használata mellett ártalmas, azért a lehetőségig kerülni kell; — a szeszes italok kis mértékben a velők élőkől el nem tiltatnak, hanem ebéd és vacsora közben közönséges kútvíz igyanak, vagy egy kis bort vízzel bőven vegyítve; mert az erősebb emésztési tehetséget kívánó savanyúvíz a gyomor működését könnyen megzavarhatja, mi által gyomórnyomást, és a belekben puffadságot (flatulentia) okozhat; — a lélek nyugodt legyen, különösen pedig távoztatni kell a léleknek szomorúságothozó indulatit, és az elme szerfeletti megerőltetését; mert ezek az idegrendszerben gyengeséget, az emésztésben pedig lankadságot hoznak elő; — a mértékletes testmozgást szabad légen, arra való időben, egy nap sem kell elmulasztani, — és mivel a csendes álom által a test és lélek ereje felettebb megelevenül, az éjszakázásokat és mindenféle éjjeli kicsapongásokat szorgalmasan kell kerülni, mert az illy kihágások által a gyógyvizek egészségre való hatása akadályoztatik, vagy épen megsemmisül.

11. §.

Ezek voltak röviden azok, miket a bártfai fürdőről és ásványos forrásokról általánosan, — azoknak orvosi erejéről, és azon óvatosságról, melyet azoknak kül és felhasználata mellett figyelembe venni kell, elmondani szükségesnek tartottam; mi pedig a víznek üvegbe szedése módjáról, és szétküldözéséről, — végre a graefenbergi modor szerint itt felállított vizgyógyintézetéről elmondandó, azt függetlenül hozzáadni jónak láttam.

Ezeket a gyógyvizeket ugyanis nem csak a forrásnál issza az ember élvezettel, hanem távolabbi helyekre is szétvitetnek, melyeknek szétküldözése, vagy inkább üvegekre szedése, ha helyesen történik, minőségökben még két év múlva is változatlanul maradnak; — legjobb ezeket a nyári hónapokban szedni üvegekre, majustól szeptemberig bezárólag; — az üvegek a mennyire lehet tiszta időben, napkelte — vagy nyugtakor töltsenek meg, mert ekkor lehet a legzisebb, és a szénsavban leggazdagabb vizet nyerni; — az üvegeket a forrásoknál kell megtölteni az erre már betanított egyének által, és a fürdő pecsétével megpecsételni. Egy láda ára, melyben 20 nagy, körülbelül 5 meszelyes nagyságú üveg van, — 2 frt 48 kr., — a melyben pedig 30 kisebb üveg van 2 frt 54 kr. ezüstben; ezen árt a városi tanács határozta meg, és a város pénztárába mindegyik üvegért 1 váltó krajczár fizettetik. — Az így szétküldendő üvegek száma évenként közép számításal 120—150,000-re megy; — folyó évben július végéig ezen cím alatt 2800 vrt folyt be a városi pénztárba; következőkép 168,000 üveg küldetett szét (reménylhető hogy aránylagos számítás szerint szeptember végéig 4000 váltó forint hajtatik a pénztárba, és így 240,000 üveg fog szétküldetni). — Ezen úgy nevezett krajczáros jövedelem a szükséges javításokra, és a fürdő csinosítására fordítatik, miről jegyzőkönyvet vezet a fürdőház polgári csendbiztosa, egyszersmind városi tanácsnok, ki az egész nyarat itt tölti; — kötelessége ennek a közbátorságra, és rendre felvigyázni, — s meg van bízva, hogy a fürdő körül előjövő szükséges munkákról és csinosításokról gondoskodják, rájuk felügyeljen, és azokat igazgassa. — Hogy az érdemes ven-

dégek névjegyzékét jó módjával el lehessen készíteni, ezen polgári biztosnak mindegyik vendég bejelenti jövetelét, a mikor neve, rangja és szállása jegyzőkönybe iratik. — Az ide jövő vendégek száma egy nyáron által mintegy 250 családot tesz.

A vendégek körüli szolgálatról, — azokat kivéve, kik magános házaknál tulajdon szállással birnak, — a fürdő hasznabérője gondoskodik. A különös nyájasságáról és emberséges jelleméről esmeretes mostani hasznabérő Pfeifer Leopold minden iparkodását oda fordítja, hogy vendégei kívánságának és várakozásának egészen megfeleljen, mit eddig a jól készült ételeknek illő ároni adása által teljesített is.

A graefenbergi modor szerint felállított vizgyógyintézetről.

A közönséges hideg víz gyógyalkalmazása bizonyára nem az újabb idő találmánya, mert az már a régiebb időkben is ismeretes volt, csak hogy használata keskenyebb határok közé volt szorítva, mint ma: mindazáltal az újabb időben kezdett iránta nagyobb figyelemmel lenni csak nem egész Európa, azon szerencsés gyógyítások következtében, melyeket a graefenbergi vizgyógyintézetben Priesnitz Vincze, minden tudományos készütség nélküli, de a tapasztalati orvostudomány ismereteibe mélyen beavatott férfiú eszközölt. — Minthogy pedig a mi, tulzott képzeletekkel elárasztott időnk szelleme mintegy legbátorságosabb menedékét a hidegvízben keresvén, illyenmü intézetek felállításáról — mire többnyire inkább a túlfeszített képzelgés kigúnyolása, mint igazi meggyőződése által vezetett — mindenütt gondoskodott: úgy helybeli hatóságunk is elhíresedett fürdőjének nevét, különös buzgó indulattól fentartani szándékozván, hogy a vendégek köz-kívánságának eleget tegyen, hason intézet létesítéséről gondoskodott, s engemet, hogy a hidegvízzel gyógyzómodban tapasztalatot szerezzek magamnak, — az 1838-ki évi tavasz kezdetén hivatalosan Graefenbergbe küldött, a honnan lett visszajöveletem után az itteni fürdőben, még azon évben, a graefenbergi modor szerint egy kisebbszzerű vizgyógyintézetet állított fel, és azt igazgatásom alá bizta. — Graefenbergben volt tartózkodásom alatt a vizgyógyódmórról szerzett ismeretemet és tapasztalatomat az előforduló javallott (indicált) esetekre azon módon alkalmaztam, mint az Graefenbergben alkalmaztatik. — Azon betegségek, melyekben ezen módszer, tapasztalás szerint, gyakran kívánt fogantatú, különösen a következők: megrögzött köszvény, izesülésbeli idült csúsz, másod rendű bujakór, a higa ny használataából származott utólagos bántalmak, a nyírkmirigy- és csontrendszer bajai, görvélykór; alhasbeli vérpangásoktól, és tömülésektől (infarctus) okozott kórok, millyenek: az aranyerek rendetlenségei, és a rásztkór; a bőrrendszer idültévalásra hajló bajai, sápkór (Chlorosis) és más bántalmak. Ezen betegségekben külsőleg vagy csak a közönséges víz használtatott, vagy a jelentés (indicatio) módjához képest az ásványvíz is. És ámbár az első három években ezen gyógyzómod sok vendéget édesgetett is ide, s voltak példák is — ezen különben makacs idült bajokban — mind a gyökeres gyógyításra, mind a beteges állapotok látszólagos könnyebbülésére, és javulására: mégis a következő években az illy betegek száma mindinkább és inkább csökkent elannyira, hogy ezen gyógyzómodot, miután egykori jó sikerével ritkábban kedveskedik, felejtteni kezdik, és már csak a zuhanyozást (douche) használják néhányan bizonyos betegségekben, melyek elleni hatásaért aztán nagy dicsérrettel halmozzák.

Bártfai virány.

A.
Arbutus Uva ursi.
Artemisia Abrotanum.

„ Absinthium.
Anthemis nobilis.

„ arvensis.
Achillea Millefolium.

Althaea officin.
Atropa Belladonna.

Aconitum Napellus.
„ Lycototum, neomont.

Aquilegia vulgaris.
Angelica Archangelica.

„ sylvestris.
Asarum europaeum.

Anetum graveolens.
Arctium Lappa.

Antirrhinum linaria.
Anthyllis Vulneraria.

Anchusa officinalis.
„ tinctoria.

Actaea spicata.
Adonis aestivalis.

Alchimilla arvensis.
Anemone ranunculoides.

„ nemorosa.
Asclepias Vincetoxicon.

Allium ursinum.
Asparagus officinalis.

Alyssa Plantago.
Asperula odorata.

Aethusa Cynapium.
Asplenium trichomanes.

Asterocephalus svaveolens.
Astragalus Cicer.

Agrimonia Eupatorium.
Asperula odorata.

Apargia autumnalis.
Alopecurus pratensis.

Alyssum montanum.
„ incanum.

Anthoxanthum odoratum.
Avena pratensis.

Aira coerulea.

Aira canescens.
Anthericum ramosum.
Alnus glutinosa.

B.
Berberis vulgaris.
Betonica officinalis.

Bryonia alba.
Borago officinalis.

Bupleurum odontites.
Ballota nigra.

Bidens tripartita.
Botrychium lienaria.

Briza media.

C.
Calendula officinalis.
Conium maculatum.

Colchicum autumnale.
Chelidonium majus.

Cichoreum officinale.
Cochlearia officin.

Cynoglossum officin.
Cicuta virosa.

Carum Carvi.
Capsicum annum.

Convallariae plures species.
Cypripedium Calceolus.

Cytisus supinus.
Centaurea montana.

Clematis erecta.
Cucubalus Behen.

Crisium arvense.
Cardamine pratensis.

„ amara.
Cardui pl. sp.

Circaea lutetiana.
Conyza squarrosa.

Cirsium lanceolatum.
Cyperus fuscus.

Caricis pl. sp.
Chrysanthemum segetum.

„ Leucanthemum.
Campanulae pl. sp.

Convolvulus sepium.
Cirsium tuberosum.

Cirsium lanceolatum.

Coronilla varia.

Chenopodium! olidum.

Caltha palustris.

Cheirantus incanus.

D.

Daphne Mezereum.

Delphinium vulgare.

„ Consolida.

Datura Stramonium.

Digitalis purpurea.

Dipsaci pl. sp.

Dactylis glomerata.

Dianthus carthusianorum.

„ deltoides.

Drosera intermedia.

„ rotundifolia.

E.

Erythraea Centaurium.

Euphrasia officin.

Epilobium angustifolium.

„ hirsutum.

Epipactis ovata.

Euphorbia amygdaloides.

„ sibirica.

Equisetum arvense.

Erica vulgaris.

Eriophorum angustifolium.

Eragrostis pilosa.

Erysimum cheiranthoides.

Echium vulgare.

Eulobii pl. sp.

F.

Fragaria vesca.

„ collina.

Fumaria officinalis.

Filago germanica.

Festucae pl. sp.

G.

Geum urbanum.

„ montanum.

Glechoma hederaceum.

Gnaphalii pl. sp.

Galeopsis ochroleuca.

Gentianae pl. sp.
 Galanthus nivalis.
 Gladiolus communis.
 Genista germanica.
 „ pilosa.
 Geranii pl. sp.
 Galeobdolon luteum.

H.

Humulus Lupulus.
 Hyoscyamus niger.
 Hypericum perforatum.
 Hesperis tristis.
 Hedera Helix.
 Hollostheum umbellatum.
 Hippuris vulgaris.
 Hieracium cymosum.
 „ Cilosella.
 Hypochaeris helvetica.
 Hedysarum Onobrychis.
 Holcus lanatus.
 Helleborus dumetorum.

I.

Inula Helenium.
 „ ensifolia.
 Iris sibirica.
 Juncus pilosus.
 „ glaucus.
 Juniperus communis.

L.

Ledum palustre.
 Lavandula Spica.
 Leontodon Taraxacum.
 Lythrum Salicaria.
 Lamium purpureum.
 „ album.
 Lithospermum officin.
 Lycopodium clavatum.
 Lychnis sylvestris.
 „ flos Cuculi.
 „ Viscaria.
 Lathyrus sylvestris.
 „ tuberosa.
 Lilium bulbiferum.
 „ Martagon.
 Lonicera nigra.
 Lolium perenne.
 Lupinus marschallus luteus.

Linaria vulgaris.
 Lotus corniculatus.
 Luzula pilosa campestris.
 Lactuca perennis.
 Linum flavum.
 Ligustrum vulgare.

M.

Melissa officin.
 Menthae pl. sp.
 Matricaria Chamomilla.
 Malva rotundifolia.
 Menyanthes trifol.
 Melampyrum sylvestre.
 „ nemorosum.
 Melittis melissifolia.
 Myosurus minimus.
 Melica nutans.
 Myosotis intermedia.
 „ sylvatica.
 Melilotus officin.
 Milium effusum.
 Medicago lupulina.
 „ sativa.

N.

Nigella sativa.
 Nasturtium officin.
 „ sylvestre
 Nepeta Cataria.
 Nardus stricta.
 Nonnea pulla.
 Neslia paniculata.

O.

Origanum Majorana.
 „ vulgare.
 Orchidis pl. sp.
 Ononis spinosa.
 Ocimum Basilicum.
 Ophris arachnoides.
 Ornithogali pl. sp.
 Ornithopus perpusillus.
 Odontides lutea.
 Osmunda lunaria.

P.

Papaver Rhoeas.
 Polygala amara.
 „ major.
 Polypodium Filix mas.
 Pulmonaria officin.

Plantago pl. sp.
 Pimpinella Anisum
 „ Saxifraga.
 Poa pratensis, et aliae sp.
 Poterium Sangvisorba.
 Paris quadrifolia.
 Pyrola minor.

„ rotundifolia.
 Potentillae pl. sp.
 Primula elatior.
 „ officin.
 Prunella major.
 Phalaris arundinacea.
 Polemonium coeruleum.
 Philadelphus coronarius.
 Phleum pratense.
 Polygonum Hydropiper.
 Potamogeton natans.
 „ gramineum.
 Platanthera bifolia.

R.

Ruta graveolens.
 „ muraria.
 Ranunculi pl. sp.
 Rumicis pl. sp.
 Rhinanthus crista galli.
 Rubus idaeus.
 Rosa alpina.

S.

Sambuci pl. sp.
 Solanum Dulcamara et aliae sp.
 Salviae pl. sp.
 Saponaria officin.
 Symphytum officin.
 Scabiosae pl. sp.
 Sempervivum tectorum.
 „ „ montanum.
 Stachys erecta.
 Sedum acre.
 Satureia hortensis.
 Solidago Virga aurea.
 Sonchus oleraceus.
 „ alpinus.
 Senecio sylvestris.
 „ Jacobaea.
 Silene nutans.
 „ Armeria.
 Scorsonera humilis.

Sparganeum culex.
 Saxifraga granulata.
 Scrophularia nodosa.

T.

Tilia europaea.
 Thymus Serpyllum.
 „ vulgaris.
 Tormentilla erecta.
 Tussilago Farfara.
 „ alba.
 Tragopogon majus.

Thlaspi Bursa pastoris.
 Thuja orientalis.
 Trifolii pl. sp.
 Tamarix germanica.
 Tanacetum vulgare.
 „ Balsamita.
 Trigonella Foenum graecum
 Triglochin palustre.

U.

Urtica dioica.

V.

Veronicae pl. sp.

Valeriana sylvestris.
 „ dioica.
 Verbascum Thapsus.
 „ Blattaria.
 Viola canina
 „ tricolor.
 Vicia sylvestris.
 „ sepium.

X.

Xeranthemum annuum.

Fák és csemeték.

Acer Pseudoplatanus.
 „ campestre.
 Aesculus Hippocastanum.
 Betula alba.
 „ alnus.
 Berberis vulgaris.
 Carpinus Betulus.
 Corylus Avellana.
 Crataegus Oxyacantha.
 Cornus sanguinea.
 Cytisus Laburnum.
 Evonymus europaeus.

Fagus sylvatica.
 Fraxinus excelsior.
 Genista tinctoria.
 Hedera Helix.
 Juniperus communis.
 Lycium barbarum.
 Populi pl. sp.
 Pinus pl. sp.
 Prunus spinosa.
 „ avium.
 Quercus Robur.
 Rhamnus catharticus.

Rhamnus Frangula.
 Rosae pl. sp.
 Robinia Pseudacacia.
 Ribes Grossularia.
 Rubi pl. sp.
 Sorbus Aucuparia.
 Salicis pl. sp.
 Syringa vulgaris.
 Tamarix indica.
 Tiliae plures species.
 Viburnum Opulus.
 Vaccinium Myrtillus.

II.

TERMÉSZETTANI, FÖLDRAJZI, CSILLAGÁSZATI és ARCHÉOLOGIAI SZAKOSZTÁLY.

A.

JEGYZŐKÖNYV.

Első ülés Kassán aug. 10-kén.

Miután a szakosztály tagjai a k. akadémia teremében összegyűlvén elnökül gróf Kemény Józsefet, jegyzőül Dr. Henslmann Imrét felkiáltással választották volna:

1. Olvastatott Kis Ferencz a m. t. t. tagjának az 1832-diki november 12-kén és 13-kán történt nagyobb csillagesést tárgyzó leírása, mely leírás mint szemtanúé:

Hálás köszönettel tudomásul vétetett.

2. Molnár István sáros-pataki tanár egy értekezésben előadta, mi kívánatos dolog volna, hazánk különféle vidékein teendő pontos és összefüggő szemléletek által, annak meteorológiai sajátosságait hiteles adatokkal felderíteni, s egy tervet is olvasott fel különösen hévmérői, lég-sulymérői, szél- és esőmérői szemléleteket illetőleg.

A terv helyeslést nyert s a munkálatokban kinyomatni rendeltetett. Pulszky Ferencz alelnök indítványára a magyar országi főbb iskolák tanítói ilyenmű szemléletek tételére felszólítanak; hogy pedig ezek a lehető legtökéletesebb eszközökkel is tétessenek, az egyes vállalkozók költségére ugyan, de társulati úton volnának annyi eszközök megrendelendő, a mennyire szükség leend, s ezen ügy előmozdítása tekintetéből, a közgyűlés közbenjárása s intézkedése is tisztelettel ki fog kéretni.

3. Kubinyi Ágoston a nemzeti muzeum igazgatója, az előbbi pont következtében figyelmezteti a szakosztályt a jövő évi napfogyatkozásra és kéri tagjait, hogy e napfogyatkozás alkalmával előforduló meteorológiai és az állat- s növény-országban várható változásokat szemmel tartsák, és tapasztalataikat a jövő évi közgyűlésnek bejelentsek.

E figyelmeztetés köszönettel fogadtatott.

4. Henslmann Imre a gyűlés tagjait a kassai Sz. Erzsébetnek szentelt magyarországi ó német stílusú egyházba meghívja, és a hely színén magyarázza a templom építési történetét és művészeti jelességét. De előadását idő rövidség miatt nem fejezhetvén be,

Folytatása és bevégezése a legközelebbi aug. 12-kén tartandó ülésre halasztatott.

Második ülés Kassán aug. 12-kén.

5. Olvastatott a múlt gyűlés jegyzőkönyve és

Helybenhagyatott.

6. Következett Sz. Erzsébet templomának és Sz. Mihály kápolnájának folytatott magyarázása, melyet a gyűlés köszönettel fogadván, ezen magyarázás következtében kifejlődött, és Henslmann Imre által előterjesztetett, következő, nemes Kassa városához és a megyés püspökhöz intézendő, levélnek 5 első pontját elfogadta; és Pulszky Ferencz alelnök indítványára még a 6-dik s 7-dikkel megtoldatni kívánta.

E levelek tartalma a következő volna.

Az 1846-dik évi augusztus havában Kassán összegyűlt természetvizsgálók és orvosok második osztálya, melyhez a régiség tudománya tartozik, nem tudván jobban meghálálni tettel azon szivességet, mellyel tagjait nemes Kassa város fogadta, mint ha e nemes város legnagyobb kincsének t. i. dicső régi templomainak fentartásához és bővebb megismertetéséhez ohajtván járulni, e tekintetben nézeteit és javaslatait következőkben öszpontosítja.

a) Valamint Sz. Mihály kápolnájában régi becses falképek az újabb meszelés alatt kitűnnek: úgy a nagy templom meszelése alatt is nagy valószínűséggel illy falképeket sejtteni lehetvén, e jeles épületek teljes dicsőségükben megjelenésére igen kíváncsok, hogy e falképek, millyenek hazánkban csak igen ritkán találtnak, méltatlan takarójuktól megmentessenek.

b) A tavali árvíz következtében a nagy templom némely lejjebb szált helyei felemelésére czélzott ásások alkalmával, ritka becsü sirkövek, a legrégibb padozatban, mely a mostani harmadik alatt több mint másfél lábnyi mélységben létezik, felfedeztettek; azonban ezen ásások nem történvén olly helyeken, melyeken joggal a legdúsabb felfedezéseket várhatni: a szakosztály nemes Kassa várost a templom közepén és oltár helyén bővebb eredményt ígérő ásások folytatására, úgy szinte a fölötte nevezetes igen régi Szent István kápolnája alatt létező templom eredeti karba helyzetetésére felkéri.

c) A főtiszt. kanonokok székei az építési alkotásra nézve páratlan szentségházat annyira elfedezvén, hogy annak alsó osztályát alig láthatni, a szakosztály nem gondolja czéliránytalannak abbéli nézeteit kinyilatkoztatni, mikép a magában ugyan szükséges székek másféle alkotása által a remek művet mintegy megújítva a szemlélődésnek lehetne kitenni.

d) Az egyház mostani fedele a karzatra tétetett fel, mely eredetileg e czélra nem vala készítve, hanem arra, hogy a templom minden részeihez annál könnyebben lehessen férni, p. o. tűz alkalmával. Azonban a tetőnek mostani helyezése által a karzat tetemesen szenvedett, nem csak idomát, mely az egyház disztetésére olly sokat tett, hanem rendeltetését is t. i. a közlekedésnek könnyítését egészen elvesztvén: az osztály ennél fogva ns. Kassa várost arra kéri, hogy a reménylendő újabb fedezés alkalmával e körülményeket szem előtt tartván, a karzatot, azt összetipró sulyától megmentse, valamint a tetőt is azon magosságra felemeltesse, melyet az a falakon ma is látható jelek után ítélve, eredetileg birt.

e) Hazánk valamint általában régiségekben, úgy kivált régi szobrászati művekben nem igen bővelkedvén, kíváncsoknak tetszik, hogy legalább a létezők tehetségünk szerint bővebb oktatás és egymással összehasonlítások végett, legalább jó mintákban, a nemzeti muzeumban öszpontosítás-

sanak. Ezen ohajtás következtében az osztály ns. Kassa várost arra szólítja fel: miszerint valamint saját dicsőségére, úgy a tanulni akarók elősegelésére is sziveskedjék, jeles templomai kitünőbb szobrászati műveit, nevezetesen pedig a nagy templom éjszaki és nyugoti kapuinak dombor műveit fémészbe (gipsz) lemintáztatni, és a nemzeti muzeumban felállítatni.

f) Utóbbi ohajtásához az osztály ugyanazon célra felkéri ns. Kassa várost, hogy némely összeköttetésökből kiszakasztott és elszigetelten álló műveket, melyek a nagy templomban állanak, nevezetesen pedig, azon életnagyságu márvány szobrot, mely a főtiszt. káptalan sekrestyéjének ajtaja mellett áll, és némely apróbb, alkalmasint egy régi már nem létező votio oltárhoz tartozó, imával foglalkozó csoportokat, miket sz. István vértanu kápolnájában láthatni, a nemzeti muzeumnak ajándékozni sziveskedjék.

g) A nagy templom oltárai közt, főkép a fő oltár, sz. Erzsébet életéből vett ábrázolat által, mind régisége, mind művészeti tökélye miatt, legnagyobb érdekléssel birván, nagyon ohajtható, mikép ezen oltárnak képei ertő kezek által kitisztítva újra épségben megjelenjenek.

7. A jegyző indítványának elfogadásából és bővítéséből, más következett, melynek célja, az előbbiekből várható eredményeket még inkább kiterjeszteni és gyümölcsözőbbekké tenni. Az osztály tehát arra figyelmeztetett, mikép czélszerű volna a közülést felszólítani, hogy kebeléből két rendbeli kérelemlevelet küldjön ki. Az első maga idejében az akkori közgyűlés által a legközelebbi magyar országgyűlésnek volna beadandó; ez utóbbihoz azért folyamodván, hogy a közmunkák előterveinek készítése között fogadja be az érdekes magyar régi épületek szigorú felvételét, kiadását, és azoknak megújítására szolgáló tervezeteket is. A második kérelemlevél a m. tudós társasághoz volna intézendő, azt felkérvén, hogy addig mig az országgyűlés intézkedéseit e tárgyban megteendi, — ő tartsa szemmel az érdekes régi épületeket; valamint folyamodásunkhoz, melyet az országgyűlésnek beadandunk, ő is csatlakozzék.

Ezen indítvány is közakarattal elfogadtatván, határozatott: hogy pártolására a közgyűlés felszólíttassék; továbbá a szakosztály jegyzőjének a kassai templomokat tárgyazó munkájából a m. t. társaságnak egy példány határozatott elküldendőnek.

Harmadik ülés Eperjesen aug. 13-kán.

8. Molnár István sáros-pataki tanárnak a meteorológiát illető, s a szakosztály első ülésében elfogadott terve, a közgyűlés által költséges volta miatt el nem fogadtatván, szóba hozatott, mikép arra, hogy a terv legalább némi részeiben életbe léptethessék czélszerű volna, hogy a szakosztály a közgyűlést felszólítsa, mikép a tervet a pesti természet-tudományi társulattal, mint folytonosan működő intézettel közölje, és azt az említett terv sikerítésére szükséges munkálkodásra felszólítsa.

Elfogadtatott.

9. Ezután Pulszky Ferencz alelnök és Heuslmann Imre jegyző, a szakosztály tagjait Fejérváry Gábor, a szakosztály tagjának régiség gyűjteményébe vezeté, s annak történeti és művészeti oldalait magyarázá.

A szakosztály illy nem reménylt művészeti kincsek látásától meglepetve, Fejérváry tagtársának azon liberális készségeért, mivel termeit előtte megnyitá, köszönetét kifejezni határozta;

Darabás 1847

Ny. Walzel Pesten.

SZILÁGYI ERZSÉBET.

Az eredeti Gr. Andrássy György Krasznahorkai várában látható.

egyszersmind pedig őt arra is felkéri, hogy jeles gyűjteményének a hazában elterjedtebb megismer-
tetéséül azokat kiadni sziveskedjék.

Negyedik ülés Eperjesen aug. 14-kén.

10. Szőnyegre kerülén a VI-dik nagygyűlésben ezen szakosztálynak megfajtásul kitű-
zött kérdés, „Egy-e lényegileg és miben áll a meleg és világsugárzásnak tárgyas oka.” Miután
ezen kérdésnek bővebb megvitatására senki sem jelenté magát, Stockinger kassai tanár a kér-
dés lényegét röviden taglalván, azt véleményzé, hogy ez a közgyűlésnek újlagi kihirdetés végett
ajánltassék; mivel azonban akár a meleg és világsugárzás tárgyas okainak ugyanazonossága,
akár ezeknek különyszerűsége bizonyíthatná be, ezen kimutatás mindkét esetben hiányos maradna,
ha az erről értekező figyelmét egyszersmind a melegség és világosság többi tünetényeire (legin-
kább a melegkötés, melegvezetés, megfoghatóság) nem fordítja: ezen okból a szőlő tanár ur a kér-
dést következőleg módosítandónak indítványozá: Terjesztessék elő, ugyan az-e lényegileg és miben
áll a melegség és világosság összes tünetényeinek tárgyas oka? — Ezután Vandrak András eper-
jesi tanár nyilvánítá nézetét; miszerint a fenforgó kérdés a berz és deléjesség tünetényeire ter-
jesztetné ki. Ezeknek következtében, a kérdés kitűzését illy szerkezetben ajánlja a szakosztály.

Terjesztessék elő ugyan az-e lényegileg és miben áll a melegség, vi-
lágosság, berz, (electricitas) és deléjesség (magnetismus) tünetényei-
nek tárgyas oka? és ha nem, adassék elő a nevezett tünetények közti kölcsö-
nös viszony és rokonság, ugy a mint ez az eddigi kísérletek és elmélet útján kifejlődött.

Elfogadtatott.

Végre

11. Gr. Andrássy György elnök a szakosztálynak egy régi képet mutatott, annak néhai
Jankovich Mihály t. b. magyarázatával. E magyarázat ki nem elégitőnek tartván, ezen képről Pulszky
Ferencz alelnök nyomban értekezett, és

Értekezése a munkálatokban kinyomatni határozottatott *).

Henstmann Imre m. k.

szakosztályi jegyző.

*) Ezen értekezés be nem küldetvén, e határozat teljesedésbe nem mehet; mit annyival inkább kell sajnálnunk,
mert ezen régi kép (Szilágyi Erzsébet) másolatát a mélt. gróf elnök szivességéből, munkálataink díszére
megnyertük.

A szerkesztő.

B. ÉRTEKEZÉSEK.

1.

Fölhívás és terv meteorológiai szemléletekre.

Irta *Molnár István*, sáros-pataki tanár.

A Dove-féle Repert. der Physik IV-dik kötetében (1841) igen gazdag gyűjteményét adja Mahiman a föld különböző pontjain szemlélt és meghatározott évi közép mérsékleteknek, mely gyűjteménynek a földrészek és tartományok szerinti rendezését azzal indokolja, hogy — ugymond — most már egy tekintettel lehet látni, mely tartományokban, s mi szélesség alatt talál még a meteorolog ismeretlen földet, hol hiányzanak még leginkább az adatok, hogy a hézagok kipótlása által az isothermi görbék pontosabb ismeretére juthassunk.

Egy pillantás a közlött táblákba meggyőz, hogy hazánk is egy ezen terra incogniták közül.

Csak Buda közép mérsékletét mondhatjuk némi biztossággal meghatározottnak, a többi felhozott helyeké (Alsó Kubin, Késmark, Temesvár, Eger, Siklós, Pétervárad, Karlovicz, Zemlin, Kolosvár, Szeben, Brassó), részint az idő rövidsége, részint a szemlélés körülményeinek nem tudatása miatt bizonytalan, kevés értékű.

Mondanom sem kell, mi szép volna tiszta tudományi szempontból is hazánk meteorológiai sajátosságait kellő pontosságu tapasztalati adatokkal felvilágosítani s ezáltal azt a többi európai tartományok meteorológiai szövetségébe bekebelezni, rendszerébe beilleszteni. Hogy hazánk így módon felvilágosított éghajlati minémiségéből a mezei gazdálkodásra nézve sok érdekes összeállításokat, hasznos következtetéseket lehetne tenni s elvonni, ezt is elég csak megemlítenem.

Ezen érdekes cél elérésére a társulati út és munkálkodás több okból ajánlkozik, mert csak így lehet összefüggő, előre megállapított terv szerint tenni a szükséges szemléleteket, így lesznek azok egyenlő értékűek s egymásközt összehasonlíthatók. De a szükséges eszközökre nézve is igen célszerűnek mutatkozik az. Sajnálatra méltó dolog volna, ha ezek a sok időt, állhatatos kitűrést, szakadatlan figyelmet igénylő szemléletek nem olly tökéletes eszközökkel tétetnének, a millyeneket az előrehaladott tudomány, s művészet jelenleg előállítani képes, s így eredményeket adnánk, melyek az eszközök tökéletlensége miatt állandó hibákkal volnának terhelve. — Nem ismerem ugyan hazánk természettani museumait, de úgy hiszem, nem hibázom, ha az illy művészi tökélyű eszközöket hazánkban a ritkaságok közé számolom. Egyeseknek illy eszközök szerzése, habár módjok is benne, hazánk különböző vidékein olly végtelen bajjal, s csaknem legyőzhetlen akadályokkal jár, hogy ezek magok képesek gyakran a legszivesebb akaratot elszibbasztani; társulati uton könnyebben, az ezekre fordítható, alkalmasint mindenütt csekély pénzalap kevesebb kockáztatásával történhetné ez, de még az a haszon is elérné, hogy a társulati uton ugyanazon művész-

nél megrendelt eszközök egyformán készülnének, járásukra nézve összehasonlíthatnának, mi, az általok nyert eredmények összeállítását is igen megkönnyítené. Megemlítem végre a társulati szellem erkölcsi hatását, mely a vállalkozó tagoknál, ezen mint már mondtam, állhatatos kitűrést igénylő foglalatosságukban ösztönül s jutalmul szolgálna.

Egy illyen meteorológiai társulat tervét mutatom be a t. cz. osztálynak, mely már készen volt akkor, midőn a hírlapokból olvastam, hogy tudós Stojanovics Lazár ur a k. természetudományi társulat által egy illyenemű szemlélési terv kidolgozására felszólíttatott. —

Egy meteorológiai társulat alakítására aláírás nyitattik, melyre a vállalkozók nevöket, s lakhelyöket feljegyzik.

A tagok főleg hővmérői, légsúlymérői, szél- és esőmérői szemléletekre vállalkoznak, de ezekre mindenikre elválaszthatlanul. —

A vállalkozók a szükséges eszközökkel saját költségekre társulati uton láttatnak el; e végre jegyezze fel kiki azt is, mi eszközre volna szüksége.

A vállalkozók csak hiteles adatok — materialék — gyűjtögetésében fáradozván, főleg pontos naplók vitelére ajánlkoznak. Az adatok összeállítása, az itt szokásos számítások végrehajtása, egy későbbi meteorolog feladata leendő. A naplók évenként közzétételnek ezen gyűlések munkálataiban.

I. Hővmérői szemléletek.

A hővmérő pontosan készült százas (centesimalis) hővmérő legyen; éjszának néző szabad téren állíttassék fel, sem az egyenes, sem a visszavetett napsugároknak kitéve ne legyen, esőtől, szélről védessék, szabadon függjön a levegőben, hogy az azt mindenfelől körülfolyhassa, végre a föld színétől bizonyos (10—12 lábnyi) távolságra függesztessék; a naplóban mind ezek feljegyeztessenek.

A mi a szemlélés idejét illeti, csak néhány szemlélet terveztetik naponkint. — A több jónak talált idő-combinatiók között Kämtz különösen ajánlja a reggeli 4, 10 és délutáni 4 és 10 órákat, azért is, mert az ezekből kiszámított napi közép mérséklet, az igazi, mind a 24 órai szemléletekből lehozott közép mérséklettől csak igen kevésbé üt el, — a Mahlman táblái szerint (Repert. der Phys. Band. IV.) ez a különbség egy cent. fok néhány század részénél soha sem nagyobb; — de azért is ajánlja Kämtz az említett órákat, hogy ugyanazokat kellvén a légsúlymérői szemléleteknél is a mindjárt előadandó okból megtartani, egy uttal mind a két rendbeli szemléleteket meg lehet tenni. — Ezen órák jelölésére nézve megjegyzem, hogy a Kämtz által követett 16h 22h 4h 10h jelölés nem jó, mert például aug. 9-dikei 16h a csillagászi szokott jelölés szerint tulajdonképen aug. 10-dikei reggeli 4 órát jelöli; e helyett tehát jelöljük a reggeli órákat római, a délutániakat pedig arabiai számokkal.

A méréseknél két tizedes jegynél nagyobb pontosság nem kívántatik.

II. Légsúlymérői szemléletek.

A légsúlymérő legyen pontosan készült szívár-alaku (Heberbarometer) százas hővmérőkel; rovata sárga rézből millimetrekre osztva.

Minden szemléletet reducálni kell a higany szabályszerű mérsékletére (0°C) és a sárga réz rovat hasonló mérsékletére (mellyet a művész az eszközön kijelölend). — Hogy ennél fogva minden szemléletnél mind a higany, mind a rovat mérsékletét meg kell tudni, magában értetik.

A helyesítés (correctio) kiszámítására felvételik a Kämtz által adott képlet:

$$h = b. \frac{0,00018 \cdot t - 0,0000188 (t - \vartheta)}{1 + 0,00018 t}$$

mellyben h a helyesítés nagyságát, b a közvetlen szemlélt légsulymérő állást t a higany szemlélt mérsékletét, t , a rovat szemlélt mérsékletét, ϑ ennek normalis mérsékletét jelenti, mind a százás hévmérő fokaiiban kifejezve. Tévé $\vartheta=0$ és $t=t$, a Kämtz Meteorológiájában a 2-ik kötet 238—9 lapján egy tábla van kiszámítva ezen reductiók könnyítésére, de ha a nevezett mennyiségek más értékek, magunknak kell a számítását végrehajtanunk.

A számításoknál két tizedes jegynél nagyobb pontosság nem kívántatik.

A szemlélés órái lesznek reg. 4, 10; délután 4, 10; minthogy ezen órák közelében áll be a napi rendes hintázások maximuma és minimuma, melly időpontoknak biztos meghatározása egyik érdekes feladata a légsulymérő szemléleteknek.

III. Szélmérő szemléletek.

Azt mondja Dove a Repert. der Physik III. kötetében általa adott meteorologiai értekezésben, hogy miután a bizonyosságig meg van mutatva, hogy a hév- és légsulymérő úgynevezett rendetlen változásai legalább a mi szélességünk alatt a szelek irányától függenek, az olyan szemlélési napló, melly a szél irányait nem adja, csak igen csekély becsü.

A szeleket illető szemléletekből azoknak irányát, számát és erejét kell meghatározni.

A szelek irányát egy egyszerű, a szokott szélrózsával ellátott szélvitorla mutatja, melly hogy a szél irányát annál helyesebben mutassa, két oldal-szárnnyal láttatik el 45° alatt, úgy hogy a vitorla tére ezen szegletet épen felezze.

A szélrózsán 16 tájék jelöltessék ki, mellyeket azonban a hónapi átnézéskor csak a nyolcz főbb tájakra (E, EK, K, DK, D, DNy, Ny, ENy) kell vissza vinni, a mi úgy esik meg, hogy a közben eső táj szelei számát felezzük, s egyik felét az egyik, másikat a másik főbb tájék szeleihez adjuk, mellyek közt amaz esik.

A szemlélés órái ugyanazok lesznek, mellyeket a hév- és légsulymérő szemléletekre kijelöltünk, mert csak így tűnik ki jól a hév- és légsulymérő állásainak a szelek irányától függése, így lehet az úgynevezett hév- és légsulymérő szélrózsákat helyesen megkésztetni; erre nézve a szélmérőt úgy kellene felállítani, hogy a reggeli és estvéli sötétség a szemlélést ne gátolja.

Minthogy a szelek irányán kívül minden egy egy szél számát is meg kell határozni, az évi közép szélirány kiszámíthatása, s az uralkodó szél kitudhatása végett, hogy ez, a négy izbeni szemlélés miatt kellenél többre ne üssön, ez lenne a szemlélés módja, hogy ha két, három egymás után következő szemlélési órán ugyanazon szél fű, megneveztetvén az az első órán, a többi órák rovatában egyegy vonal — huzassék, illy módon a hónapi átnézéskor a mennyi a megnevezés, annyi a szélszám. Ha szél nincs a rovatba 0 teendő.

Minthogy a szél erejének pontosabb meghatározására czélszerű eszközünk nincsen, csak hozzávetőleg fogjuk azt meghatározni, és elnevezzük szellőnek azt, melly a fák leveleit s vékony

gallyait ingatja, szellőnek azt, melly a fák koronáját mozgatja, és hallható zugást okoz, szélvésznek, melly a fák derekát is megingatja s erős zugással jő, viharnek melly fákban, épületekben kisebb károkat is okoz, hangja bömbölő, orkánnak a romboló dühös szelet; a naplóban jelöljük rendre szl., sz., szv., v., c.

IV. Esőmérő szemléletek

Esésnek mondunk közönségesen minden a fellegekből jövő vizet, legyen az eső, hó, jég, dara képében.

Az esésekre nézve teendő szemléletekből azoknak számát és mennyiségét határozzuk meg.

Esésnap minden nap, mellyel bármi kis esés történik, de ha két három ízben esik is ugyanazon napon, az is csak egy esésnek vagy esésnapnak vétetik, itt hát, ha a többször említett, itt is megtartandó szemlélési órák között történik is az esés, külön fel kell azt a naplóban jegyezni az akkor szemlélt széliránnyal együtt.

Ha esés nincs, az ég képének jelölésére használjuk a következő szavakat: tiszta, ha semmi vagy csak igen kevés felleg látszik; derült, ha az ég nagyobb része fellegtelen; fellegetes ha az ég nagyobb része fellegekkel fedett; borult ha az ég egészen fellegekkel van bevonva.

A hónapi átnézéskor megkülönböztetjük a havat és esőt illy formán: esés volt 10 nap, ebből 6 nap hó, 1 nap havas eső stb.

Az esés mennyisége — mint tudva van — azon magasság által határozatik meg, a mennyire az esés vize bizonyos tudva lévő téren, bizonyos nagyobb időszak, például egy hónap alatt emelkednék, ha el nem páradzanék. E czélra szolgálnak az esőmérők. Legegyszerűbb illynemű készület lenne ez: egy négyszeg lábnyi területű 3—4 hüvelyknyi párkánnyal ellátott bádoglap, két három lábnyira a föld színétől vízszínesen felállítatnék a szabad ég alatt, fáktól, épületektől oly távol, hogy azokról a víz reá ne feresseghessen; a reá hullott esőviz mindjárt az eső után egy szűk, de ismeretes nyílású fokozott üvegcsőbe töltetnék, s azon magasságból, mellyre ebben emelkednék, számíttatnék ki az említett lapra eső magasság. A Horner Ombrometere kevesebb alkalmatlansággal használthatatnék ugyan, de igen sokkal költségesebb.

A hó, dara stb. mennyisége az elolvadás után határozatik meg.

Ezek s illy módon végrehajtandók volnának, a nevezetesebb meteorologiai szemléletek, mellyeknek pontos és buzamosan folytatott kivitele által, úgy hazánkban, mint a külföldnek jó szolgálatot tehetnének; a külföld előtt bizonyosan érdekes dolog lenne, a különféle nemes terményeiről előtők ismeretes Magyarországnak éghajlati sajátságait is közelebbről megismerni; de általánosabb szempontból is Magyarország éghajlata, mint continentalis éghajlat, az összehasonlító climatológiára becses adat lenne. De igen illő dolog, hogy mig geo- zoo- minerologiaink hazánk földét s terményeit vizsgálják, egy osztálya a természetkedvelőknek hazánk légkörét is figyelme tárgyaúl vegye, s annak bizonyosan igen érdekes sajátságait felderíteni igyekezzék. —

Nem hagyom említés nélkül, hogy ezen szemléletek teljességére, a szemlélési helyek földrajzi fekvésének, szélességének, hosszúságának, a tenger színe feletti magasságának minél biztosabb meghatározása szükséges volna; de az eszközök hiánya miatt egyesektől nem teljesíthetvén, az a kérdés adja elő magát, nem lehetne-e például itt az iránt intézkedni, hogy hazánkban erre nézve is lépések tétetnének.

III. ASVÁNY- FÖLD- VEGY- ÉS GYÓGYSZERTANI SZAKOSZTÁLY.

A. JEGYZŐKÖNYV.

Első ülés augusztus 10-kén 1846.

A szakosztály Kubinyi Ferencz ur vezérlete alatt összegyűlvén, az alapszabályok értelme szerint azonnal az illető elnök és titoknok választásához fogott, és Kubinyi Ferencz urat, kinek az ásvány- és földtan iránti érdemeit és buzgalmát hazánk minden természetvizsgálói méltán elismerik, elnökének, Nendtvich Károly urat pedig titoknokának közakarattal választotta.

Erre felolvastatott az ezen szakba magokat bejelentett tagurak névsora, azon felhívás kíséretében, hogy a kik a szakba vágó értekezéseket felolvasni, vagy előadásokat tartani kívánnak, magokat eleve feljegyeztetni sziveskedjenek, mire Farkas Sándor, Kubinyi Ferencz, Schneider Gyula, és Nendtvich Károly részéről következő értekezések mutattattak be.

1. Farkas Sándor értekezése a feleki hegyen Kolosvár mellett előforduló gömbkövekről.

Ezen értekezés alkalmat nyújtott alénök urnak azon indítványára, mely szerint a tek. közgyűlés felszóllítatni határozassék, hogy mind azon tárgyak és kérdések iránt, melyeknek kidolgozásával, vagy megfejtésével egyes tagjai a gyülekezetnek vagy egész szakok és bizottmányok bizatnak meg, különös jegyzőkönyv vagyis inkább scontro tartassék, hogy e szerint az illető tárgyak feledékenységre ne merülhessenek, s a gyülekezet kitűzött célját minden tekintetben elérhesse.

Az indítvány közakarattal elfogadtatott.

Farkas Sándor ur értekezésére nézve pedig határozatott:

Mínthogy többnyire csak általános nézetek és emelkedések körül forog, a helyett, hogy azon viszonyokat és körülményeket adná elő, melyek közt az említett gömbkövek előfordulnak, s melyek azok képzettetésében leginkább részt vettek, e szerint a feladott kérdést nem csak kimerítőleg meg nem fejtette, de a tárgy érdeméhez egyáltalában keveset szóllott: azért az értekezésről említés a jegyzőkönyvbe tételni ugyan rendeltetett, de a gyülekezet munkálataiba való felvételre nem ajánlathatik.

2. Kubinyi Ferencz jelentése a Liptó megyében fekvő Havránék nevű hegyszakadásról, mely alkalommal az értekező az ugynevezett kárpáti homokkőből némely példányokat, valamint az ezeken látható kövirágot bemutatni sziveskedett. Ez utóbbit az értekező felszóllítása következtében Steer Ferencz Kassa város jeles gyógyszerésze, alkatrészeire felületesen vegytanilag meg-

Végül a napló tervét ide rekesztem.

Augustus				Hévmérő				Légnyomérő				Szélmérő				Eső mennyiség		Egképe				Jegyzendők
IV.	X.	4.	10.	IV.	X.	4.	10.	IV.	X.	4.	10.	IV.	X.	4.	10.							
1 15°, 5	20°, 5	21°	18°	328, 87	328, 88	328, 84	328, 69	0	szl. EK	—	0	derült	derült	felleg.	derült							
2 15°	20°, 5	23°, 5	17°, 5	329, 25	328, 88	328, 68	328, 73	0	szl. EK	0	0	derült	derült	felleg.	felleg.							
3 16°	19°, 5	23°, 5	18°	328, 83	328, 60	328, 69	329, 05	0	szl. E	—	0	borult	derült	derült	derült							
4 17	20°	22°, 5	18	329, 12	329, 38	328, 71	329, 05	0	sz. E	—	0	tiszta	tiszta	felleg.	derült							
5 16	22°	23' 5	18°	329, 41	329, 51	329, 15	329, 41	0	0	sz. EK	—	tiszta	tiszta	felleg.	derült							
6 17, 5	23	23, 5		329, 52	329, 08	328, 33		0	szl. E	—		tiszta	tiszta	derült								
1 órákor, napon 37° R.																						

1 órakor, nap-
pon 37° R.

vizsgálni sziveskedett, a ki benne szénsavas és kénsavas mészélegre, mint ezen por fő alkatrészeire talált. Valószínűnek látszott azonban, miszerint ezen por pontosabb megvizsgálása következtében még más alkatrészeket, nevezetesen vízben feloldható égvénysókat, p. o. kénsavas szikéleget és szikhalvagot tart magában, mit már annak sós íze is látszott jelenteni.

Határozatott, hogy tek. Kubinyi Ferencz jelentése e ritka természettüneményről a gyülekezet munkálataiba való felvételre ajánltassék, s arra kéressék meg egyuttal Flittner János Liptó megye nyugalmazott főorvosa, ki e tüneményt legelőször leírta, hogy a hegyszakadást minden változásaiban szemmel tartani, s a legközelebbi gyülekezetnek a történt változások iránt jelentést tenni sziveskedjék.

3. Nendtvich Károly felszólítása hazánk szőlőbirtokosaihoz, a rézvirág francia mód szerinti előállítása iránt. Értekező, ki a m. gazdasági egyesület felszólítása következtében pontos kísérleteket tett e tárgy körül, ezen hazánkra nézve új iparágat nemcsak mint igen jövedelmezőt ajánlja, hanem az illető eljárásnak minden részleteit, s kísérletének eredményét is előadva, a nyert terménynek a legjobb francia rézvirággal tökéletes megegyezését bizonyítván be.

Ez alkalommal nagys. Rhombauer bányai tanácsnok arra figyelmezteté a szakot, miszerint ezelőtt 40 évvel Tokajban már létezett gyár, mely a rézvirág igen jövedelmező előállításával foglalkozott. E gyár azonban a szükséges réz hiánya miatt nem sokára ismét megakadt, a nélkül, hogy újonnan megkísérletett volna e vállalat. Az e tárgy feletti vitatkozás közben azonban kisért, miszerint a tokaji gyárban gyakorolt előállítási mód nem volt az eredeti francia, mely szerint a rézvirág közvetlenül szőlőtörkölyből szokott előállítani; hanem inkább azon német mód, mellynél a törkölyből előállított eczet használtatik, mi által a gyártás nem csak körülményesebb, hanem kevésbé jövedelmező is leend.

Határozatott, hogy ezen értekezés a munkálatok közé felvétessék.

4. Felolvastatott Schneider Gyula jelentése azon eseményről, mely Mathias Büttner Gründl nevű bányában, Göllnitz szomszédságában adta elő magát az ugynevezett gyulasztó bányaléggel. Ez esemény annyival inkább fölgerjeszté a szakosztály figyelmét, mivel érczbányában történt, melyben a gyulasztó bányagőz származása nem igen magyarázható; e jelen esetben az értekező véleménye szerint egyedül csak a bányafa nagyobb tömegének rothadása következtében képeztetett. A jelentés ritkasága miatt, mint igen érdekes, a munkálatokba kivonatban felvétetni határozatott.

Második ülés augusztus 12-én

5. Felolvastatott a múlt ülésnek jegyzőkönyve és hitelesített.

6. Barra István Pest megye főorvosa földismeit utazását Pestről Zimonyig, s Servia nevezetesebb részein felolvasa. — Ez értekezés annál nagyobb szívesseggel fogadtatott, minél érezhetőbb hazánkban a hiány oly egyénekben, a kik ezen a jelenkorban oly fontosságra kapott tudománnyal foglalkoznának, s minél inkább el kell ismernünk hátramaradásunkat hazánk földismeit tekintetben megismertetésében.

A szakosztály azt határozza, hogy ezen ismeretlen hazánk egyik részét megismertető értekezés a gyűlés munkálataiba felvétessék, a szakosztályi elnök azon megjegyzésével, hogy a pétervári kőszikla, melyre a vár építve van, nem darla (trachyt) minek értekező tartja, hanem minden ásványtani jelleménél fogva az elnök véleménye szerint kigyla (serpentin).

7. Kazinczy Gábor arra kérte a szakosztályt, hogy a Bodroghözben feltalált n. géresi ásványviznek vegytani vizsgálatát eszközölni sziveskedjék, hogy ez által alkatrészei megismertessenek, melyeknek az oly kitűnő gyógyerőt köszön, hogy hire legközelebbi lakosaitól napról napra mindinkább messzebb földre terjeszkedik.

A szakosztály méltányolván Kazinczy Gábor ur kívánságát, arra figyelmezteté felszólamló urat, miszerint az orvosok és természetvizsgálók gyülekezete, áthatva hazánk elhagyott ásványvizeinek nemcsak vegytani megvizsgálata, hanem azoknak minden egyéb tekintetben megismertetése szükségétől, állandó bizottmányt nevezett ki, mellynek főfeladata az, hogy hazánk ásványvizeinek vegybontását, gyógyerejének minden oldalról kipuhatólását eszközölje, és azoknak a külföldiekkel hasonlatosságát vagy azoktól eltérését meghatározza. Minthogy azonban e nagybbszerű terv fogantatos végrehajtása tetemes költségeket igényel, az illető tulajdonosoknak pedig e tekintetben résztvevőtlenségét számtalanszor tapasztalni szomorú alkalmunk volt, a tek. nagy gyülekezet a nmtgu helytartó tanácsához folyamodott, hogy ebbeli szándékának kivételére segédkezetek nyújtani, az üdvöscél sikerítéséhez pénzbeli segéllyel járulni méltóztassék. A szakosztály ennél fogva oda utasítá Kazinczy Gábor urat, miszerint ebbeli kívánságával a Pesten létező bizottmányhoz folyamodni sziveskedjék, melly, mihelyt munkálatait megindítani képes leend, Kazinczy Gábor kívánságát a mennyiben lehet, teljesíteni minden bizonnyal fogja.

Kazinczy Gábor azonban az ásványviz minél előbbi vegybontását sürgeti; a gyülekezet fő feladatát az efféle kérdések rögtöni elintézésében és végrehajtásában látván. Mire a szakosztály szükségesnek látta Kazinczy Gábor urat felvilágosítani, miszerint az ásványvizek pontos és a tudomány jelen állásának megfelelő vegybontása nem csak tetemes költséggel jár, hanem hosszabb időt is kíván, elannyira, hogy akármelyik ásványviznek szigorú vegybontását legalább két hónap lefolyta előtt nem várhatni; miszerint végre kevés egyén létezik hazánkban, ki nem csak az ásványvizek szigorú s főképpen mennyileges vegybontására megkívántató ismeretekkel, de a nélkülözhetlen költséges eszközökkel bir, mellyek hiányában okzerű vegyész ásványvizek vizsgálatához nem is foghat. — Mert azon vizsgálatok, mellyek imitt amott néhány kémszerekkel történnek, oly hiányosak, hogy általok csak egy két, a legközönségesebb s majdnem minden vízben előforduló alkatrészeket ismerünk meg; nem pedig a víz minden alkatrészeit, mellyeknek ismerése egyedül gerjeszthet tiszta fogalmat az orvosban a víz hatásáról. — Ha azonban oly igen sürgetőnek látszik az említett ásványviz vegybontása, a szakosztály azon javallatot adá Kazinczy Gábor urnak, hogy szomszédságában lakó derék és munkás gyógyszerész Steer Ferencz urat felszólítaná, hogy kívánságának megfelelően, a n. géresi ásványviznek vegybontását magára vállalni sziveskedjék.

8. Fekete Károly egri orvos arra figyelmezteté a szakosztályt, miszerint Adler ur egri gyógyszerész több vizsgálatai következtében a vízi lencse (demma) valamint több hasonnemű növények hamvában, mellyek az alföld posványos vidékeit nagy mennyiségben ellepik, iblany (Jod) találtatott; Adler ur véleménye szerint tehát nem volna céliránytalan, ha ezen egyéb haszonra nem fordítható növények az annyira drága iblany előállítására fordíttatnának, mellynek ára jelenleg már az ezüstével felér.

A szakosztály az indítványozó ebbeli jelentését köszönettel fogadva, s nem kételkedik, miszerint az említett növények hamvában iblany csakugyan létezik, valamint azt minden ásványvizről feltehetni, mellyek konyhasót nagyobb mennyiségben foglalnak magokban. A fő kér-

dés azonban jelen esetben leginkább abban áll, valljon milly mennyiségben találhatik benne az iblany? Mert ha annak mennyisége csak igen csekély, úgy hogy elválasztása a hamu többi alkatrészeitől igen költséges volna, s az e célra fordított költségek az iblany árát tán felülmúlják, — akkor sikertelenül történnék annak előállítására. A fődolog ennél fogva nem annyira az iblany jelenlétének felfedezésében, mint inkább a költségek meghatározásában áll, melyek annak kiválasztására kívántatnak. Felszólamló ennél fogva arra kéri meg, hogy vizsgálatait a munka ezen részére fordítsa, s azt törekedjék meghatározni: valljon milly költséggel jár ezen testnek többi alkatrészeitől elválasztása.

9. Bemutatott Klimkó Antal ur értekezése a salétrom előállításáról. Minthogy azonban a mód, melyet ő e célra ajánl, csak abban tér el a közönséges módtól, mely a salétrom ugynevezett ültetvényekben előállítására használtatik, hogy vért vesz, mely drágább mind azon anyagoknál, miket e célra közönségesen használni szoktak: az értekezés

Tudomásul vétetett, mire a szakosztály széteszlott.

Harmadik ülés Eperjesen augusztus 14-én.

10. Glocker, boroszlói tanár szóbeli előadást tartott a morvaországi Jura-mésznek a kárpát-féle homokkőhőzi viszonyairól, számos tapasztalásait hozván fel, melyek állításainak bebizonyítására szolgáltak.

Értekező ur a szakosztály által arra kéri meg, hogy értekezését írásba foglalva, a m. orvosok és természetvizsgálók munkálataiba engedné; — mire a tisztelt tanár ur ígéretet tőn, hogy ha az idő rövidege s elfoglaltsága azt egész kiterjedésében kidolgozni nem engedné is, legalább kivonatban a szakosztálynak átadandja.

11. Fett Imre 4 különféle táblákon nyomtatott földismei bánya térképeket mutatott be, s azok magyarázatára szolgáló értekezést olvasott fel. E három előmutatott térkép csak részét teszi a felső magyarországi bányagyűjtés területének, melyet ezen egyet egész területére nézve kidolgoztatni, és hasonló képekben kiadni határozott.

Fett ur ezen értekezése, valamint a felső magyarországi bányakerület ezen nemes törekvése annál nagyobb örömmel fogadtatott az illető szak által, minél érezhetőbb azon hiány, melyet e tekintetben hazánkra nézve sajnosan kell tapasztalnunk, s forró ohajtását nyilvánította az iránt, miszerint bánya-viszonyaink, melyeket csak nem áthatlan lepel fed, előttünk is valahára kiderüljenek, a fényes napvilágra s a nyilvánosság tiszta mezejére lépendők. Értekező ur az előmutatott példányokból egyet a m. természettudományi társulatnak, egyet a m. t. társaságnak ajánlott, a többi pedig a jelenlévők közt osztotta ki.

12. Hazslinszky Frigyes Sáros megye földismei helyzetéről igen jeles szóbeli előadásával lepte meg a szakosztályt, mit annál nagyobb részvétellel hallgatott, minél közelebb viszonyban állott előadása az általa eszközölt ásvány és földismei kiállításal.

A szakosztály köszönettel fogadván előadását, arra kérte értekező urat, hogy azt írásba foglalva, a gyülekezet munkálatai számára átengedni sziveskedjék.

Negyedik ülés augusztus 15-kén.

13. A kiállított föld- és ásványtani tárgyak megismerésével s azok iránt teendő jelentéssel Zipser, Nendtvich, Hazslinsky és Hencz urak bizattak meg.

14. A pécsi nagy gyülekezet határozata következtében, mely szerint minden szaknak kötelességül tétetett, hogy évről évre oly kérdéseket tűzzön ki, melyek megfejtésétől a gyülekezet hazánk megismertetését természettudományi tekintetben várja, a tisztelt szakbeli elnök indítványára következő kérdések fogadtattak el:

a) A már mult évben kitűzött, de eddig még meg nem fejtett kérdés: Irassék le Pest és Buda vidéke földtani tekintetben.

b) Irassanak le a hazánkban előforduló álnyásványok (Nickelerze) hegyképletei, határozatosan meg azok különféle nemei s adassék elő azon kísérletek nyomán kikutatott mód és eljárás, mely szerint a bennök levő különféle érczetek egymástól elválasztani s e szerint értékesíteni lehet.

15. Glocker tanár ur a terebratulák némely általa feltatált, vagy közelebbről megismertetett fajairól szóló munkáját mutatta be, rövid értekezést tartván felette. — Közlötte továbbá a Morvaország- és Szileziában előforduló gyántakőre tett némely észrevételeit, melyet koczka alaku homokkő közt barna kősenek kísérletében talált. Különbözik a közönséges gyántakőtől állítása szerint több, őt lényegesen jellemző tulajdonságokon kívül főképen trichrometismusa, vagyis azon tulajdonsága által, mely szerint 3 különféle oldalain keresztül nézve, ugyanannyi különféle színeket is mutat.

16. Nendtvich Károly szóbeli előadásban közlé némely észrevételeit a Muraköz félszigeten előforduló hegyi kátrányról. Ezen hegyi kátrány, mely Peklenicza nevű forrásból viz kíséretében tetemes mennyiségben kibuzog, s kisebb aránsulya következtében annak felületét beborítja, honnét tiszta állapotban lemeríthetik, összetételére, valamint egyéb tulajdonságaira nézve igen érdekes. E kátrányt hevíthetni egészen a 350-dik fokig a nélkül hogy forrásnak indulna, s mihelyt forni kezd a zsíros olajok modora szerint alkatrészeire szétbomlik, különféle más alkotásu, részint gőzalaku, részint pedig hig testeket képezvén. Ha hőfoka csak 200-ig emeltetik, sárga, néha barnába átmenő zsíros olaj fejkli ki belőle, mely csak könny- és szénenyből áll. A mi ezen kipárlás által nyert olajra nézve igen érdekes, abban áll, hogy nemcsak alkatrészeinek természetére, de azok arányára nézve is igen egészen megegyez a terpetin, rosmarin és több illó olajok alkotásával, ámbár maga nem illó olaj. Boussingault, ki egészen hasonló, Bechelbronban előforduló hegyi kátrányt említ, s szinte vizsgált, azt állítja, hogy minden hegyi kátrány nem egyéb mint az ugynevezett Asphaltennek ezen lepárlás által nyert olajbani feloldata, mely olajt ő Petrolennek nevez, mit egyébiránt a közönségesen ismert Petroleummal összezevarni nem szabad, mellyel folyóságán kívül egyetlen egy tulajdonságot sem oszt. Az értekező azonban ezen muraközi hegyi kátrány vegytani vizsgálata következtében azt tapasztalá, miszerint ezen anyag semmi élenyt nem foglal magában, mit kellene tartalmaznia, ha Boussingault állítása szerint, mint az Asphaltennek Petrolenbeni oldata volna tekintendő. Alkotása egészen megegyezik azon olaj alkotásával, melyet belőle lepárlás által nyerhetni, és mely Petrolennek nevezetik, annyira, hogy a két testet egyaránylatuaknak (Isomere) kell tartani. S ez azon meglepő tulajdonsága a testnek, mi által magát lényegesen különbözteti, s mi annak érdekét neveli. Értekező nem csekély meglepetésre ugyan e testet, mint a ránci ásványviznek egyik igen jellemző alkatrészét találta, mit szagából leginkább akkor vehetni észre, ha az ember a vizet félig telt üvegben hosszabb ideig állani hagyja. Akkor t. i. a többi illó alkatrészek elillanása után a hegyi olajt jellemző szag marad vissza. Az értekező meggyőződése szerint csak tévedés lehet azon állítás, mely szerint a ránci viz egyik alkatrésze Naphtának vagy Petroleumnak mondatik.

Glocker tanár ur az értekező azon állítását, mely szerint Boussingault nézetét hibásnak nyilatkoztatta, azáltal törekedett czáfolni, hogy a bechelbronni kátrányt a muraközitől már sűrűségére nézve is különbözőnek jelentette ki. De a bechelbronni, Boussingault leírásánál fogva egészen megegyezik a muraközivel, aránysúlyánál, valamint azon tulajdonságánál fogva is, mely szerint azon sajátságos olaj is elválasztható belőle, melyet Boussingault Petroleumnak nevez. Értekező a közte s Glocker tanár ur közt hosszabb ideig folyt vitatkozásnak azáltal vetette végét, hogy arra figyelmeztetv Glocker tanár urat, miszerint ő a Boussingault által neveztetett Petrolent a közönségesen ismert Petroleummal, a többi mineralógusok modora szerint összezavarja, mitől épen úgy különbözik, valamint p. o. a terpetin olaj a faolajtól.

17. Hencz ur értekezését olvasá fel az e tájakon előforduló darla (trachyt) képletekről, mi figyelemmel hallgattatván, határozottatott.

Hogy az a munkálatokba iktatassék; megkéretett azonban értekező ur munkájának folytatására.

18. Felolvastatott a nmlgu k. helytartó tanácstól a nmlgu Scitovszky János pécsi püspök, mint a magyar orvosok és természetvizsgálók Pécsen tartott gyülekezetének elnökéhez intézett azon kegyes intézmény, mely szerint a nmlgu helytartó tanács ő Exciát arra méltóztatik felszólítani, hogy ezen bizottmány, mely a magyarországi ásványvizek gyógy- és vegytani vizsgálata ügyében ki-neveztetett, tervezett eljárásának részletes és kimerítő tervét kidolgozván, azt a nmlgu helytartó tanács elébe terjessze, hogy a szerint a további intézkedések iránt határozathassék.

A szakülés kötelességének tartván a nmlgu helytartótanács ezen méltányos követelésének minden pontjaiban megfelelni, a m. orvosok és természetvizsgálók kassa-eperjesi gyülekezetének azt határozta javasolni:

Méltóztassék a Pesten lévő állandó bizottmányt arra felszólítani, hogy az ásványvizek vizsgálatában követendő eljárásának részletes és kimerítő rajzát és tervezetét dolgozná ki; s ugyan e bizottmányt egyuttal arra felhatalmazni, hogy a tervet a nmlgu helytartótanácsnak átszolgáltatván, azzal magát közvetlen érintkezésbe tenni, s eljárásának sikeréről a magyar orvosok és természetvizsgálók nagy gyülekezetét maga idejében tudósítani sziveskedjék.

18. Milwicz Kelemen éjszaki Némethon igen érdekes földismei földabroszát mutatá elő, mellyen az úgynevezett elszórt egyes kőtörzsök (erratische Blöcke) meddigi kiterjedése is kivehető; mellyekről ez a tudósok közt uralkodó közvélemény, hogy Swéd és Norweg heglánczolatától egykor elszakadtak, mikkel minden ásványtani tulajdonságokban megegyeznek.

Értekező ur ezen tanulságos földabroszát a m. természettudományi társulatnak ajándékozni sziveskedett; mit a szakosztály köszönettel fogadván, azt jegyzője által a társulatnak átszolgáltatni határozta.

A szakosztály e szerint ezen gyülekezetnek munkálatait befejezván, a legközelebbi gyülekezeti viszonzlatás öröndetes reményében szétoszlott.

Kubinyi Ferencz, s. k. elnök.

Nendtvich Károly, s. k. jegyző.

B.

ERTEKEZÉSEK.

1.

Liptó megyében fekvő Havránék nevű hegy leszakadásáról földismei tekintetben.

Kubinyi Ferencz.

Bátorkodom ez uttal az igen tisztelt szakgyűlést, egy Liptó megyében folyó év januar 6-kán közbefutott tüneményre, mely nem csak a közel lévő lakosokat, de a távol levőket is aggodalomba és félelembe ejtette, s melly status-gazdasági szempontból is különös gondoskodást igényel, figyelmeztetni.

Liptó megyét éjszak felől a magas Kárpátok lánczolatának egy része, délkelet felől öt, sőt hat ezer láb magasságu havasok, mellyek leginkább mész és magla (gránit) sziklákból állanak, övedzik körül. Ezen hegyek számtalan völgyek által szakítottak félbe, mellyek mind meg annyi nagyobb és kisebb rohanó és iszonyu károkat okozó patakokkal ellátva. A völgyekből lerohanó vizeket a megye derekán nagy sebességgel lefutó Vág folyam fogja fel, melly kivált az éjszak felőli völgyekből lezuhanó patakok által mész, leginkább gömb alaku magla kövekkel fövennyel és iszappal annyira feltöltetik, hogy medréből kiszorítván, más ágot s folyást kénytelen keresni s ekkor a térségen lévő legtermékenyebb kerteket és szántóföldeket néhány perc alatt széjjelrombolja és iszonyu vadonná változtatja. Efféle kiszámíthatlan kártokozta tünemények mindennapiak, kivált nagyobb esőzések alkalmával, minden évben tavasszal és ősszel rendesen fordulnak elő; hogy ezek Liptó megyében a hol kivált a térségen nagy szorgalommal telekesített föld nagy becsü, a mezei gazdaságot hátravetik, sőt gyakran megsemmisítik és hogy a legszorgalmasabb szegény földmivelőt a szorgalomtól elkedvetlenítik, sőt kétségbe ejtik, midőn előre látja, hogy véres verejtékkel művelt földje az árvizek martalékja leend, mindenki által láthatja.

Ezen eseményeken kívül, már több ízben a liptói lakosok rendkívüli tüneményeknek valósnak tanui.

Majdnem a megye derekán a Vág jobb partján az éjszaki hegláncztól elkülönözve fekszik Havránék nevű, sárga agyag, föveny, fekete föld és homokrészekből álló, a hegy ormain több helyeken menedékesen homokkő-rétegekkel ellátott, a homokkő fekvéséből következtetve, valamely földalatti forradalom következtében felemelkedett hegy. Ennek tövében délnek Kis-Olaszi, délkeletnek pedig Sz. Mária nevű helységek fekszenek. 1813. évben a rendkívüli nagy vízáradások alkalmával a kérdéses hegynek majdnem derekán Kis-Olaszi felett egy vastag vizoszlop emelkedett, melly oly áradást okozott, hogy Kis-Olasziban számos házakat széjjel is rombolt. A hegy déli oldala nagy ki-

terjedésben leszakadt és ekkor valóságos medence alaku horpadás képeztetett, a honnan jelenleg is nagyobb kisebb mennyiségben víz szivárog. Ezen medenczében számos források és ingoványok szemlélhetők, a földszakadás a kisolasi országútig terjed, mely Sz. Mária felé vezet. Később, leginkább a mult években, a megindult földtömeg időről időre lejjebb szállván, az a Vág által annyira alámosatott, hogy az arra vezető országutat el is sodrotta, úgy hogy a megye az országutat feljebb vezetni kénytelenített. Folyó év januar 6-dik napján estéli órákban történt, hogy a kérdéses hegynék az érintett szakadáson túl Sz. Mária felé vezető ut felett lévő legmeredekebb oldala nagy robajjal, 170 lépés szélességnyre, alulról véve a szélességet, leszakadt, és az utat eltemette, úgy hogy a közlekedés több időre meg is szűnt, míg a megye a kérdéses szakadásokon vezető utat járható állapotba nem helyhezette. Ezen szakadásokon kívül több szakadások is láthatók, jelesül a Kis-Olaszi helység felett nyugot felül. A földtömegben a rajta számos helyeken végig tartó, egy, sőt több láb kiterjedésű repedések terjednek el, számos források, melyek fehér hártával behúzódnak, azok között rendetlenül elhányt homok kősziklák, melyek a hegyormán vezető telepől szakadtak le, szemlélhetők. A leomlott homokkősziklák többnyire fehér alaku anyaggal (efflorescenc) bevonódnak. Ezen kővirág Steér Ferencz úr által vegytanilag megvizsgáltván, abban szén-sav és fém-sz (gipsz) részek fordulnak elő.

Az előadottakból mindenki átláthatja, hogy a hegyalkotta részeknek szilárd tömörsége (consistenciája) nem lévén, a hegy ormán egykor díszlett és a hegy oldala felé lenyúló fenyőfák kiirtása által a föld hártája, az eső viszontagságainak folyvást kitéve, a szén-sav hozzájárulásával napról napra porhanyósabb lőn, időről időre szivacs-ként magában véve a vízfészket, a földbe üregek támadván, azokban gázok fejlődtek ki; melyek felfelé hatván, a föld lággyá lett, úgy, hogy a földnek és azt alkotó részeknek semmi összetartása nem lévén, a gravitatio törvényénél fogva is, miszerint minden test lefelé siet és meg nem állapodik, miglen bizonyos és állandó alapot nem kap, az omlásnak vagy is szakadásnak be kelle következnie.

Továbbá, hogy annak belátására, hogy a kérdéses szakadások lejjebb süljedendnek és a szándékba vett új országutat eltemetik, mely a Vág mostani medrébe (minekutánna az távolabb vezetett) építtetni szándékolatik, és hogy az építendő ut Scilla és Charibdis közé szoríttatik, arra nem valami földisme-i ismeret és tudomány, nem jóslói tehetség, hanem mindennapi tapasztalással párosult józan ész kívántatik.

Az eddig történetekből a föld minémiségére és a hegy alkotó részeire tekintve, következtetni, hogy a hegyet környező vidék hasonló tünetményeknek folyvást kitéve leend, hogy mindaddig, míg a leomlott földtömeg tökéletesen meg nem állapodik, új országutat építeni nem tanácsos, sőt czéliránytalan, mert az arra fordítandó napszámok és költségek siker nélkül lesznek elpazarolva.

A veszélyt, mely a környéket fenyegeti, kiszámítani nem lehet, tartós záporok, tartós tél, felhőszakadások az eddigieknél nagyobb és veszélyesb tünetményekeket fejthetnek ki, egy rendkívüli, az eddigieknél nagyobb földszakadás a Vágot medréből annyira kiszoríthatja, hogy ott, hol most kastélyok, faluk, kertek, és szántóföldek díszlenek, a folyam medre leend, földrengés esetében pedig a hegy tökéletes összeomlása várható. Igaz ugyan, hogy az efféle tünetmények kivált földrengések ellen, a vidéket tökéletesen biztosítani majdnem lehetetlen, de azt, mi annak előmozdítására szolgál, elhárítani szükséges, sőt az emberiség és nemzeti gazdaság szempontjából polgári

kötelesség. Felebb érintém, hogy mind az 1813-dik évi, mind a legújabb hegyszakadás következtében süppedések, ingoványok és források támadtak, ezek minden esetre vízcsatornák által az omlásokból, melyekbe folyvást szolgálnak, lecsapolandók; ezután remélhető, hogy a leszakadt földtömeg előbb nyerend megállapodást. A hegynék délkeleti oldala pedig mentül sűrűbben fákkal lenne kiültetendő, ezek gyökerei a föld hártáját erősítenék. Mellőzve a hegyszakadást, a gázok ki- fejlődése által előmozdító okokat, hogy azt az erdők kiirtásának is tulajdoníthatni, kétséget nem szenved, ezt tapasztalhatni hazánk több vidékein, hol az erdők kiirtásakor a föld minémiségére figyelemmel nem voltak; és ha a törvényhozás a futóhomok meggátolására a mult országgyűlésen törvényeket alkotott: ideje volna az elárkosodott vidékek fákkal kiültetése, az erdők mely esetekben és körülmények közt lehető kiirtása tárgyában, törvényeket alkotni.

Ezen értekezésemet ne méltóztassanak valami pontos tudományos értekezésnek tartani, mert midőn a mult hó végső napjaiban a többször érintett hegyszakadást szemléltem, annak tökéletes megvizsgálására nem valék szerencsés elegendő időt fordíthatni, hanem inkább felhívásnak, arra szolgálandónak, hogy a kérdéses hegyszakadás pontosan ahoz értők által megvizsgáltván, folyvást szemmel tartassék és a közbejött s jövődő körülmények pontosan jegyeztessenek fel, hogy idővel annak tökéletes leírását bírassuk, és a veszély elhárítása iránt mentül többen véleményüket előadhassák. Vélekedésem szerint ezen kívül a hegy magassága, egész kiterjedése valamely ügyes földmérő által felveendő, több helyeken nagyobb mélységekre, kivált a hegyormán kőtelepek vastagsága és terjedése, az ott találtató víz is vegytanilag megvizsgálandó volna, mert ha a hegy ormai felül látható kőtelepek a hegy tövéig vonulnak, remélhető, hogy a hegy dereka, az ott található kő-tömegek tekintetéből nagyobb szakadásoknak nem leend kitéve. Mind ezeknek, úgy szinte az 1813. évi szakadást érdeklő körülményeknek megvizsgálására és kitapogatására tisztelt tagtársunk és barátunk Flittner ur felszólítandó volna, azzal a kéréssel, szíveskednék mély belátásánál és a kérdéses hegyszakadás körül eddig is tett tapasztalásánál fogva, a jövő nagygyűlést egy körülményes tudósítással megörvendeztetni, addig is a hegyszakadást folyvást szemmel tartani és a közbejöheto körülményeket szorgalmasan feljegyezni.

Végtére szerencsém van a leomlott földtömegből az ott találtató ugynevezett karpáti homokkőből egyegy darabot, és az azon szemlélhető kővirágból bizonyos mennyiséget ez uttal bemutatni.

2.

Hazánk bortermesztőihez.

A rézvirág francia mód szerinti előállításáról.

Nendtvich Károly.

Déli Franciaország bortermesztő tartományaiban nevezetesen Montpellier és Grénoble vidékein a szőlőtörkölyök rézvirág előállítására való használása, egy régi és igen jövedelmező iparágát alkotja

a szőlőmivelőnek. — Déli Franciaország látja el Europa nagyobb részét rézvirággal, s igen feltűnő, hogy ezen iparág Európának más bortermesztő országaiban eddig meg nem honosult. Németország sokkal kevesebb és alárendelt tulajdonságu rézvirágot termeszt, mint Frankhon, többnyire más eljárást követvén előállításában, és nagy mennyiségű hamisított rézvirágot hozván a kereskedésbe. Milly tetemes lehet a különbség a francia mód szerint előállított, és a német, nevezetesen a Szász rézvirág közt, kitetszik már abból is, hogy az elsőnek ára kétszernél magasabban áll, mint az utóbbié.

E szerint a rézvirágnak igen jelentékeny mennyisége vitetik az austriai birodalomba; még nevezetesebb azonban annak mennyisége, mely hazánkban keresztül a szomszéd tartományokba szállítatik.

Mint hogy a rézvirágnak francia mód szerinti előállítását tudjuk; minthogy be van bizonyítva, hogy a rézvirág előállítása a francia bortermesztőre nézve igen jövedelmező; minthogy végre a rézvirág nyereséges előállításának föltételei az austriai birodalom több tartományaiban meg vannak: az austriai gazd. egyesületben először ébredt fel ezen gondolat, miszerint a rézvirágnak francia mód szerinti előállítását Austriában megkísérelték.

Több kísérletek után, melyeket az austriai gazdasági egyesület e tekintetben tett, azon eredményre jutottak, hogy a rézvirágnak francia mód szerinti előállítása legalább Austriában nem elegendően jövedelmező, okát ennek a szőlőtörkölyök rossz voltának tulajdonítván.

Az austriai gazd. egyesület ezen siker nélküli kísérletek után felszólította a magyar gazd. egyesületet, hogy tétessen szinte e tekintetben kísérleteket, mivel remélhetni, miszerint a magyar szőlők, főképp az ország déli részeiben, e célra alkalmasabbak lehetnek, mint a savanyu, borkő-tartalmu austriai szőlők törkölyei.

A magyar gazdasági egyesület, a felszólítást becsülettel magától el nem háríthatván, kényszerítve látta magát, hogy a kísérletek tétele végett az iparegyesület vegytani szakához folyamodjék. — A kísérletek tételével megbízott tagjai a szakosztálynak azok kivitelét végre rám bízák.

Van szerencsém, ezennel a tett kísérletek eredményét, valamint azon eljárást is, melyet követtem, és mely tökéletesen megnyugtató eredményhez vezetett, egész terjedelmében és minden részleteiben a tek. Gyülekezet elébe terjeszteni; miután a magyar gazd. egyesületnek, júliusban tartott közgyűlésében jelentést az iránt már tevék, és kísérleteim terményét elő is mutattam.

Ámbár a múlt év a szőlők csekély czukortartalma miatt elhatározó eredmények nyerésére épen a legalkalmatlanabb vala: mégis határozottan állithatom fel azon tényt, hogy a nyert eredmény minden reménységet túlhaladt, annyira, hogy azon, hazánkra nézve új iparágot, mint igen jövedelmezőt, minden szőlőmivelőnek ajánlhatom.

Hogy biztos vezérfonalat nyujtsak mindenkinek, a ki e részben kísérletet tenni szándékozik, előbb azon eljárást híven leirom, melyet magam követtem; aztán pedig az eredményeket előadandom, melyekhez kísérleteim következtében juték.

En híven azon eljárást követtem, melyet a Francziák Montpellier és Grénobleban követnek. Az eljárás igen egyszerű, semmi nehézségekkel összekötve nincsen, és kevés tapasztalás mellett olyanok által is egész biztossággal kivihető, a kik a tudomány elveiben akár minő avatlanok. Az eljárás átalában abban áll, hogy rézlemezeket kitesznek eczetforrásban levő szőlőtörkölyök gőzének.

A kísérlet közönségesen nagy, 14—16 hüvelyknyi magas és 12—14 hüvelyknyi tágasfazekakban vitetik végbe. Ezen fazekakba a kisajtott és jól széjjelosztott törkölyök tétetnek, azokat meleg helyen

addig hagyván benne, míg az eczetforrás elkezdődött, s a törkölyök az eczet szűrő szagát fölvevették. Mihelyt ezen eczetszag legmagasabb fokát elérte, tehát a törkölyök egész czukortartalma eczetre átváltozott volna, akkor a rézlemezek berakásával késni nem szabad. A mint t. i. csak 12—24 órát mulasztunk el, az eczetforrás tökéletes bevégezte után, a kísérlet szerencsés eredményéről többé nem kezkeskedhetünk. A törkölyök t. i. az eczetképzés tökéletes bevégezte után olly kitűnő hajlandóságot mutatnak a büzhödt rothadásbai átmenetelre, hogy ez a bevégzett eczetforrás után néhány óra múlva már be is áll, és 12—24 óra alatt a szőlőtörkölyök minden eczetszagát tökéletesen elpusztítja. Mihelyt tehát ezen változása a szőlőtörkölyöknek egészen beállott, akkor a közökbe rakott rézlemezek változatlanul maradnak, nem képeztetik rajtok a rézvirág legkisebb nyoma sem, ha bár még olly hosszú ideig hagynók benne azokat.

A legtöbb tankönyvekben, melyekben a rézvirág e mód szerinti előállítása van előadva, az mondatik, hogy az időpont megbíralására, melyben a rézlemezeket a törkölyök közé rakni legcélszerűbb, legbiztosabb módja ez: hogy azon pillanatban, mely alatt az eczetszag leginkább feltűnő, egy rézlemez törkölyök közé rakjunk. Ha 24 óra lefolyta alatt a lemez alsó felületén tiszta csöppeket veszünk észre, akkor az jele annak, hogy az eczetforrás a megkívántató fokot még el nem érte, s ekkor szükséges, hogy a törkölyöket még egyszer hagyjuk 24 óráig vesztég állani. En eleinte ezen eljárást követtem, azonban annak bizonytalanságáról csak hamar meggyőződtem. Mert valahányszor a szőlőtörkölyöket még 24 óráig állva hagytam, ha a közökbe helyezett rézlemezek alsó lapján tiszta vízecseppek mutatták volna magokat, ezen 24 óra lefolyta alatt minden eczetszagukat elvesztették s minden további kísérletre haszonvehetlenek lettek.

En részemről csak hamar meggyőződtem arról, hogy a legbiztosabb jel a rézlemez behelyeztetése iránt a szőlőtörkölyök tiszta és átható eczetszagában áll. Ha a lemezek a legcélszerűbb időpontban helyezettvék a törkölyök közé, akkor eczetszagukat többnyire még 14 napig egészen 3 hétig megtartják, mi alatt a rézvirág képeztetése szakadatlanul foly.

Az idő, mely alatt a kisajtott és szétszedett törkölyök forrásba átmenni szoktak, részint a levegő hőmérsékletétől, részint pedig annak szabadabb vagy korlátolt hozzáférhetésétől függ, minél magasabb t. i. a levegő hőmérséklete, s minél szabadabb annak a törkölyökhöz hozzáférhetése, annál sebesebben halad a törkölyök eczetforrása s annál szabályosabban foly az.

Kétséget nem szenved, miszerint azon időpontnak célszerű eltalálása, melyben a rézlemezek a szőlőtörkölyök közé behelyezendők, a kezdőre nézve legnehezebb része az eljárásnak, hogy azonban kevés kísérletek által annyi gyakorlatot szerezhetni magának, hogy minden biztossággal járhatni el benne.

A rézlemezek, melyek a törkölyökkel egymást felváltó rétegekben a fazékba helyezettnek, mintegy 4—6 hüvelyk hosszúak és 3—4 hüvelyk szélesek. Lehet e célra minden régi rézlemezeket használni, melyeket előbb, hogy felszínökön minden piszoktól és minden idegen élekektől (Oxyde) megszabaditassanak, izzítani kell. Ez által a réz felületén egy elégkéreg (Oxydkruste) képeztetik, mely kalapácsesali ütés által könnyen elválasztható. Egyáltalában minél jobban kalapácsoltatnak a lemezek, annál inkább felelnek meg e célnak. Vastagságuk mintegy 1/2—1 vonalnyi lehet, úgy hogy minden darab körülbelöl 6—8 latot nyomjon.

Ha a rézlemezek legelőször használtatnak e célra, akkor azokat kissé előkészíteni kell. Az előkészítés abban áll, hogy a lemezeket egy rézvirág oldatába mártott ronggyal megdör-

zsöljük, s ezután megszáritjuk. Ez által könnyebben megfogamzik rajtok a rézvirág. Ha azonban a lemezek egyszer már használtattak, akkor annyi rézvirág szokott vissza maradni felületükön, mint a mennyi a rézvirág képeztetésének megindítására szükséges, s ekkor azok további bedörgölése rézvirággal szükségtelen.

Ha e szerint minden el van készítve, akkor a rézlemezek betételéhez fogunk.

E célra a fazék fenekére egy hüvelyknyi magas réteget hintünk az eczetes törkölyökből, melyet rézlemezrel fedünk. — A lemezeket, mielőtt betétnének a fazékba, parázs tűz felett addig kell hevíteni, hogy pusztá kezekkel meg ne foghassuk. A lemezekre ismét egy hüvelyknyi vastag törkölyréteg hintetik, ezekre ismét rézlemez, mit addig folytatunk míg a fazék egészen megtelt. Egy fazékba említett nagysággal mintegy 110—120 darab rézlemez fér 24—40 □ hüvelyknyi felülettel, melyek együtt 25—30 fontot nyomnak. A törkölyök mennyisége, mely egy fazék megtöltésére kívántatik, mintegy 20—24 fontra megyen.

A fazékok ezután szalma fedéllel fedetnek be, s hűs helyre tétetnek el. Már más nap látjuk a legfelsőbb lemezeket egyenlő rézvirágréteggel bevonva lenni.

A fazékokat 14 napig, egész három hétig egymás mellett és fölött veszteg állva hagyjuk. Montpellier és Grénobleben minden szőlőművelőnek pinczéjében van egy különös a rézvirág előállítására szánt műhely. Mihelyt azt vesszük észre, hogy a törkölyök eczetszagokat elvesztették, s felületükön penész képeztetett, akkor a rézvirágréteggel befedett lemezeket kivesszük a fazékokból, azokat a még hozzá ragadó törkölyöktől a mennyire lehet megtisztítván. A lemezeket fedő rézvirágréteggel színe többnyire kékes-zöld, néha fűzöld; mindketten alkotásukra nézve különböznek egymástól. A kékes t. i. aljasabb (basisch) sőt alkot mint a zöldes.

Ha a rézlemezek mind kivétettek a törkölyökből, akkor még egy s pedig mindenek között a legbajosabb műtételnek szokták alávetni. Szükséges t. i. hogy vagy tiszta vízbe, vagy vízzel elegyített borba több ízben mártassanak. Minden mártás után nedves helyre leginkább nedves pinczébe egymás mellé, és fölé tétetnek. Ha száradni kezdenek, újra bemártatnak. A bemártást annál rövidebb időszakban kell ismételni, minél szárazabb a hely, melyben a lemezek felállítatnak. Igen nedves helyeken minden 8—10 napban. Egyáltalában azon kell lennünk, hogy a lemezek soha egészen meg ne száradjanak. E bemártást 6—8-szor kell ismételni. Ez alatt feldagadnak a rézlemez, s a rézvirág mennyiségben látszólag szaporodik. Ha azt vesszük észre, hogy 6—8-szori bemártás után a rézlemez fel nem dagadnak, akkor a rézvirágot réz kés segítségével levákarjuk a lemezekről, a nyert rézvirágot kevés vízzel elegyítve egy tágas cserép edényben jól egybekeverjük, hogy egyenlő tömeget alkosson, melyet vagy ökörhólyagba, vagy sűrű vászonból készített zacskóba jól benyomunk, és meleg helyre akasztván fel, addig szoritjuk, míg egy kés hegyivel a rézvirág tömegébe csak nehezen hat be. A rézvirág ezután a kereskedelemre egészen készen van.

Ez tehát azon, Franciaországban általánosan elfogadott eljárás, melyet én is, kísérleteimnél követtem. Mint már említve volt, a legnagyobb nehézség a kezdőre nézve azon időpont meghatározásában áll, melyben a rézlemezek beteendők. A munka többi részei minden nehézség nélkül kivihetők. Frankhonban többnyire csak asszonyok és gyermekek foglalatoskodnak az ipar ezen ágával.

A mi ezen első kísérletnek eredményét illeti, azt csak ugyan sikerültnek lehet tekinteni, nemcsak a productum minéműségére, hanem annak mennyiségére nézve is.

A kísérlet csak egyetlen egy fazékban tétetett, mely valamivel kisebb volt, mint a főnebb említett mértékek. Ebbe mintegy 15 fontnyi törköly fért, mely a kőbányai szőlőkből került. Ezek közé 104 darab rézlemez tétetett, melyek együtt 20 fontot nyomtak. A fazékból kivéve, miután a törkölyök minden eczetszagukat elvesztették, és felületükön penésszel befedettek, egyenlő, részint kékes, részint zöldes rézvirág-kéreggel valának bevonva. A mártogatás hatszor történt. Minthogy azonban gyakran más munkával valék elfoglalva, többnyire csak minden második, harmadik, vagy negyedik hétben, mi alatt többnyire kiszáradtak a lemezek, mit, a mennyire lehet, el kell kerülni. — A mártogatás az első három ízben vízzel elegyített borban történt; a három utolsó pedig tiszta vízben. — Az utolsó mártogatás után a rézvirág minden lemezről levakartatott, vízzel kemény péppé gyúratott, ez sűrű vászonból készített zacskóba nyomtatott, és a napon megszáritatott. A tökéletesen légszáraz rézvirág nem egészen 3 fontot nyomott, minéműségére nézve pedig a francia rézvirággal egészen megegyezik, annyira, hogy különbséget köztök találni lehetetlen.

Francia adatok szerint minden fazékból, mely körülbelül az előadott nagysággal bir, és melybe mintegy 40 fontnyi rézlemez fér, 6 fontnyi nyers rézvirágot nyerhetni, mely tökéletes kiszáritása után körülbelül 50 száztulit vesz. E szerint a nyert 6 fontból csak 3 font egészen száraz rézvirág marad vissza, következőleg valamivel több, mint én 20 fontnyi lemezen nyertem. A 20 fontnyi rézlemezről 1/2 fontnál valamivel több emésztetett fel a rézvirág képeztetésére. A többi 19 1/2 font ennél fogva még sok más kísérletekre szolgálhat.

A rézvirág ezen előállítás módjának költségei a rézlemezeket kivéve, melyeknek megszerzési tőkéje valamivel nagyobb, a többiekre nézve igen kevésbe kerülnek. — Ha az ember ócska rezet veszen, akkor azt gyakran egy váltó forinton, néha 54 krajczáron kaphatni. Új rézlemez 1 ft. 30 krba kerülnek. Ha tehát minden fazékra 20—24 fontnyi rezet számít az ember, akkor az közép számmal 24—30 váltó forintba kerülhet. Igaz ugyan, hogy az egyszer megszerzett réz 30—40 esztendeig eltart, mi alatt mindig csak azon lemezek lesznek pótolandók, melyek többszöri használás után elkoptak.

A fazékok, melyek e célra fordítatnak kevésbe kerülnek. Talán alig 40—50 váltó krba. Lehet azonban e célra lyukas és egyéb alig használható hordókat is fordítani. A fazékok lekoptatásnak alávetve nincsenek, s annál hosszabb ideig használhatók, minél inkább vigyázva bánunk velök.

A szalmafüdeleket, melyek a fazékok befedésére szolgálnak, maga a szőlőművelő csinálja magának. Ezeken kívül a rézlemez mártogatására néhány tágas cseréptálra van szükségünk, valamint több deszkákra, melyek czélszerűen összefüggesztve, a mártogatott lemezek felállítására szolgálnak, végre egy a rézvirág levakarására szolgáló réz késre, s egy parázsserpentyőre, melynek segítségével a rézlemezek hevitetnek.

A szőlőtörkölyből minden fazékra 15—20 font kívántatik, melyek összes ára alig megyen néhány krajczár.

Ha azt vesszük, hogy minden fazékban közép számmal 3 fontnyi száraz rézvirág képeztetik s hogy ezen rézvirág képeztetésére fél fontnyi tiszta réz, és 20 fontnyi törköly kívántatott meg, melynek árát legfeljebb 6—8 krajczárra tehetni, akkor a három fontnyi rézvirágra megkívántató költségek csak 36—38 krajczárra mennek. — Ha ellenben a rézvirág árát csak 30 p. kr-ra tesszük (jelenleg a francia rézvirág ára 48 kr. p.) akkor egy fazékban képezett rézvirágért 1 ft. és 30 kr. p. nyerünk. Ha még a tőkésített pénz kamatait, valamint a lekoptatási költségeket is tekintetbe vesszük

még egy igen tetemes összeg marad vissza a munkára, mely ez esetben, hol nagyobb részt csak asszonyok és gyermekek foglalkoznak olly időben, melyben a paraszt alig talál alkalmat más munkára, tekintetbe nem is jöhet. Mind ezekből tehát könnyen átlátható, hogy nem létezik mód, mely szerint a törkölyök czélszerűbben volnának felhasználhatók és értékesíthetők, mint az épen kijelölt módon.

Kíváncsinos volna, hogy az iparnak ezen ága hazánkban meghonosíttassék, és erős gyökeret verjen. Hasznát hajtó volna leginkább a szegényebb szőlőmivelőre nézve, ki ebben télen hasznos foglalatosságot lelne.

Ezen iparág általános kiterjedésének a szőlőbirtokosok szegényebb osztálya közt legnagyobb akadályul szolgálna a réz magas ára, mely minden fazékra legalább 8 pgő frtnyi tőkét igényel. Lehet azonban itt is okos intézkedés mellett kisebb mennyiségű rézzel többet vinni végbe, mint nem takarékos üzlet mellett sokkal nagyobb mennyiséggel. Lehet t. i. ugyanazon rezet kétszer egész négyszerig is használni egy téiben. Ha t. i. az e czélra szánt törkölyből mindig csak annyit hagyunk átmenni eczetforrásba, mennyi a birtokunkban lévő fazekak megtöltésére kívántatik, a többit pedig a levegő hozzáférhetésétől annyira megóvjuk, hogy tartani lehet, a nélkül, hogy eczetes forrásba menne által, akkor 6—8 hét múlva, miután t. i. az első rézvirág a lemezekről levétetett volna, ugyan e lemezeket másodszor lehet használni, egyáltalában annyszor ismételni e munkát, a meddig a törkölyök még használhatók. E czélra azonban mint már mondatott, okvetlenül szükséges a törkölyök eczetes forrását mindig csak akkor indítani meg, ha rájuk szükségünk van. Hátráltatni egyébiránt a törkölyöknek eczet forrásba átmenetelét részint az által lehet, hogy azokat hideg helyen állani hagyjuk, részint pedig, hogy a levegő hozzáférhetésétől megmentjük. Történik az, mint tudva van a törkölyök erős összedörmöckölése és az összedörmöckölt törkölyök agyaggali befedése által.

Volt szerencsém a magyar gazdasági egyesület folyó év június holnapjában tartatott közgyűlésén jelentést tenni kísérleteim eredményéről, s a nyert készítményt elő is mutattam. Kitettem továbbad ezen magyar szőlőtörkölyökkel készített rézvirágot a jelen iparműkiállításba mindenkinek megismerésére, kit a tárgy érdekel, s felszólítok ezennel mindenkit, ki egy új iparág meghonosítását, főképen szegényebb sorsu birtokosaink számára, szíven hordja, hogy a közlött tudósítás szerint eljárván, kísérleteket tegyen. Nem kételkedem, miszerint a kísérletek mind kívánt sikerrel koronáztatandának, mihelyt a hiven adott leírás nyomán történik minden részben az eljárás.

3.

A sujtólég (schlagende Wetter) előfordulásától a Büttnergründel Mátyás vájában Felső-Szlovinka mellett Szepes megyében.

Schneider Gyula.

Folyó év június hó 26-kán a Büttnergründel Mátyás vájában Felső-Szlovinka mellett következő szerencsétlen eset adá elő magát.

A reggeli munkaszakban éjfél után két óra felé a Büttnergründel Mátyás vájához tartozó felső fűrvájáson (Zubaustolle), mely Subtransactions tárnának is nevezetik, négy dolgozó vájár munkába vala menendő. Lovas Mátyás fával megrakott csilléjével (Grubenhund) a vájába indult, és már Boszok János is szinte megrakott csilléjével követni akará, hanem csilléjének helyre igazítása végett a tát (Mundloch) előtt a gorczon (Halde) időzött; egyszerre a vájában egy mennydörgéshez hasonló durranás hallatszott, melynek következtében a tárnatátnál 3 ölnyi hosszúságra terjedő ácsolat összedült, a gorczon csilléjével bibelődő Boszok Jánost messze a gorcz alá ledobta, a megrakott csillét pedig 40 ölnyi távolságra egy kocsi uton keresztül az egy kevésse alacsonyabban fekvő Cypriani gorczra lökte. A gorczon még jelenlévő vájár Lovas Mihály a vájában lévő Lovas Mátyásnak atya, Herrmann Márton legényével fiának segítségére indul, s a mint a lég szét-durranása által a tárnatáti ácsolaton felül csinált nyíláson a fűrvájásba érkeznek, a tárnatáttól 40 ölnyre a szerencsétlen Lovas Mátyást földre terítve találják, a vájnacsillét 4 ölnyre tovább szétzúzva, és a fákat belőle 10 ölnyi távolságban szétszórva.

A mint Herrmann Márton a szerencsétlent nevének hívá, egyszeri nyögésen kívül életének többé semmi jelét sem adá. Ezen pillanatban a szerencsétlen atya fia mellé ledült, Herrmann azt hiven, hogy talán fájdalom miatt teszi, igyekszik őtet felemelni, s egyszerre ön maga kábulást érez, és a két szerencsétlent a vájában visszahagyván, a tárna alján kimászik, a gorczon öntudat nélkül ledül s csak hosszab idő után eszméledik fel.

Az alatt a szomszéd Cypriani vájai vájárak segítségére érkeztek, és ezek közül Kopasz János, Moflan, Possner, Janossik, Perhacs és Szullin, valamint a Cypriani tárna őrnagya (Hutmann) Gulla István a tárnába indultak; de a tárnán belül a fenjárók fuladozást vettek észre, miért 4 közülök visszatért, és a tárnán kívül a gorczon eszméletlenül összerogytak, Perhacs és Janossik pedig a tárna alján mászva a két szerencsétlenhez eljutott, ide érkezve ezeket is az eszmélet elhagyá.

Ez idő alatt Bobovics Mátyás, Blaskó, Schomszky György és János, Schläger, Szakács, és a tárna őrnagy Ullrik András a Mátyástárnával közlekedésben lévő alsó Latzenberg tárnából fel-

érkeztek; de a gorczon eszmélet nélkül fekvő társaik látására megilletődve, hasonló sorstól tartván, vonakodtak a tárnában lévő szerencsétleneknek segítségére sietni.

Végre mégis Gulla István cypriani őrnagynak, Schläger és Szakács vájárokkal sikerült, a négy szerencsétlent a vájából kihozni, azokat tudniillik egyegy darabra a tárna alján huzván, mire mindenkor a tárnából kiesttek friss levegőnek beszívásáért; ezen munka egy óránál tovább tartott.

A kihozatott 4 szerencsétlen közül Lovas Mihály és Perhács több mint 6 óráig feküdt eszméletlenül, Janossik pedig csak dél tájban, miután a Wallendorfi Somp orvos által ere megnyitattott, tért eszméletre, a negyedik szerencsétlen Lovas Mátyás pedig halva hozatott ki a tárnából, inge testén gyújtó anyaggá égett, nadrágja erősen meg volt pörkölt, haja bőrig leégett, általában egész teste annyira összeégett, hogy bőre attól egészen elvált, fején még 2 nagy seb találtatott, s az orvos mondása szerint tüdőszélhűdés is járult mind ezekhez.

Az előbb említett 3 szerencsétlen a rendelt hánytatót bevévén, a mellszorongás, gyengeség és mámor csak néhány nap után mult el.

Hermann Márton állítása szerint a lég szétdurranása után sűrű fehérszürkés füst emelkedett ki ugyan a tárnából, melynek kénese szaga különbözött a lőporfüst szagától, és az inyre édesesen hatott. Maga a tárna tele volt vele, és a mécs világ igen gyengén csak az alján égett. A durr maga olly erős volt, hogy azt Alsó-Szlovinkán egy óra távolságra hallották.

Ugyan az nap délután Hruska, Liska és Mazerko latzenbergi vájárok kíváncsiságból a fűvájásba felmentek azon feltétellel, hogy a Mátyás felső tárnáját megjárják. Mazerko mégis ide érvén kedvét veszté a másik kettőt követni, hanem a tárnatától 3 ölre leült. A mint a kettő a Mátyás tárnában vagy 10 ölre beérkezett, felemelvén mecseiket a vájna fölére, a sujtóléget ismét meggyújtották, minthogy mégis lélekjelenlétüket el nem veszítették, a tárna aljára borultak és fekvé másztak ki belőle, a mint az utóbbik Hruska a tárnatátnál a veszélytől mentnek hívé magát és felállott, a lég nyomása által egy a gorczon fekvő kőhalomra odalöketett, és mellét megsértette. A tárnatát előtt ülve maradt Mazerko a sujtó lég ezen szétdurranása által a gorczról letaszított. A vájában lévő vájárok pedig a vájnavizek szétszórása által átnedvesítettek és kalapjaik a tárnatáton a cypriani gorczra vitettek.

Hruska vájár vallomása szerint a meggyújtott lég lángja borszeszlánghoz hasonlított, és az egész tárnában azonnal meggyult, mennydörgéshez hasonló durranással.

Minthogy tovább alól a vájna műveltetése és localitása bővebb leírásnak tárgya leendő; legyen itt még megemlítve, hogy a felső fűvájáson, vagy Subtransactions tárnában, a főlebb említett 4 vájárok egy nappal előbb azaz, június 25-kén egész estve 6 óráig munkába lévén, a sujtólég legcsekélyebb jelét sem érezték, s így ez csak azon éjjel, azaz június 25-kén 6 órától estve egész június 26-ki éjféltől 2 óráig a vájnai sáron és agyagon átszivárgott.

Ez a képe ezen szerencsétlen esetnek, a mint az Göllniczbányán a kir. bányabíróság által kipuhatoltatott.

A Büttnergründel Mátyás vájnaépülete $\frac{3}{4}$ óra távolságra fekszik Felső-Szlovinkától délfelé, keletre határos Latzenberg vájnával, nyugotra pedig Florianival. A még fenmaradt régi vájnakönyvekből tudomásunkra jutott, hogy ezen vájna hajdan és még 1786. is jó lábon állott, mivel havonként több mint 300 mázsa sárga és szürkeérczet (Fahlercz) adott. De helyezeti viszonyai nem a legkedvezőbbek, minthogy a latzenbergi altárna (Erstollen) a latzenbergi völgyben lévő tájától

egész a keletfelé nyúló Mátyás határáig már magában 370 ölnyre terjedő hosszúsággal bír, ezen táv pedig majd mindenütt laza kömegü telérben műveltetik, s így ácsolással vagyon ellátva, mi ezen hosszúságu tárnának föntartását nem csak nehezíti, hanem a rajta kelést is nagyon akadályozza. S ez volt oka, hogy már a régi bányász is a Büttnergründel völgyben felül a hegyen, épen az ugynevezett Scala alatt, mely a legmagasabb csúcsa a reá helyezett mészhegyeknek, Latzenberg és Mátyás határán az ugynevezett Paulovszky aknát lefelé műveltette, ennek 1780. évben összes mélysége 94, 5 ölre terjedett, s ez által szállítottak Mátyás tárna érczei is leginkább a felső közegekből (Mittel). De miután 1786. évben ezen akna (Schacht) egészen bedült, s így a Mátyás vájna csak az alsó tárna, különösen a latzenbergi altárna által szállítható érczeit: történt hogy ezen vájna elhanyagoltatván idővel romlásnak indult, s így a Mátyás telekén még nyitva lévő latzenbergi altárnát is vészbe döntötte.

Ennek következtében már 1845. évben a mostani bányarészhány társulat azon határozatot hozta, mely szerint nem csak a Mátyás telekben lévő latzenbergi altárna nyitassék meg újra, hanem a Subtransactions tárnától egy fűvájás az aknáig, és innen tovább egész a telérig műveltessék, hogy így a Mátyás telek felső közegeinek ércztartalmáról meggyőződjenek.

Ez év martius közepe táján a latzenbergi altárna vājhelyéhez jutottak, 74, 5 ölre a nyugoti határtól. Ezen vājhelynél a földüben volt egy haránt vágat (Querschlag); a vájna őrnagy Ullrich András és az eleinte említett Herrmann Márton ki akarták puhatolni, valljon a beomlott kőhalmocskák mögött nem találándnak-e mélyezésre (Abteufen) és a mint mécsvilágaikkal a főtéhez (Firste) értek, a lég meggyult és kék lánggal fél óráig csendesen égett, a nélkül hogy szétdurranat, vagy kárt okozott volna. Ez volt az első eset, melyben sujtóléget vettek ezen vájában észre.

Április havában 75 ölnyi hosszúságban a felső fűvájással, vagy Subtransactions tárnával a Paulovszky aknát elérték, melynek újonnan kiműveltetése után mutatkozott, hogy épen ezen mélységben egy fűvájás ment a telérhez, mely az aknától 8 ölre nyitva volt, és csak magosságának $\frac{3}{4}$ ölre álló vízzel volt megtelve; a viz kimerítettett és minthogy a vājhelyről a telérig körülbelől csak 8 öl lehetett: a vájás azonnal kezdetni parancsoltatott, és ez azon hely, hol az imént leirt szerencsétlen eset a sujtólégnek meggyulása által történt.

Noha a bányász három fajtát különbözteti a rossz légnek t. i. 1) közönséges rossz léget; 2) sulyos és 3) sujtóléget, kétség kívüli dolog, hogy a leirt két esetben az ezen vájában észrevett rossz lég, sujtólég volt.

A sujtólég a köszénbányákban ismeretes tünetény és az általa okozott szerencsétlen esetek közönségesek, ellenben ércztartalmu telepeken igen ritka s illyesmit eddigelé tájékunkban soha sem vettek észre.

A sujtólég, a mint tudva lévő dolog, a közönséges levegőnek vegyületéből áll, részint tiszta, részint szénített, könnyen s néha könnyen is. Minthogy a tiszta könny aránysulya 0,00688 a szénített pedig 0,6009 s így a közönséges levegőnél könnyebbek, igen természetesen a vájnaknak fölét lepik el, s mint fehéres köd jelennek meg. A könny és a könnyű gylékony lég, és ezen tulajdonuk teszi a léget olly kártékonyá. A lélegzést elő nem segítik, de azt nem is hátráltatják mind addig, mig térimére (Volumen) a légnek $\frac{1}{2}$ részét nem haladják, de ha $\frac{1}{4}$ eléri már meggyulnak, (halált okozók, és szétdurranak), a közlég teriméjének egy harmadánál e gyuladás megszűnik és a láng eloltatik. Ha a sujtólég széntartalmu, akkor a benne tartoz-

kodóknak szorongatást, fuladozást, ágyékrai nyomást, és tetszhalált is okoz. Ha ezen lég azon helyben gyújtatik meg, a honnan kiömlik, mielőtt t. i. a közönséges levegővel érintkezésbe jön, csendes kék lánggal szétdurranás nélkül ég el, a mint azt az ezen vájnában martius havában történt gyuladás igazolja.

A tiszta és kénes köneny növényi és állati anyagok összerothadása által fejlesztetik ki, nem különben rothadó vizek által is. Ugy látszik, hogy a sujtólég ezen vájnában egyedül a légcserének tökéletes gátolása által eredett, mely a Paulovszky akna, és latzenbergi altárna összeömlése által okoztatott, melyekben hosszabb időnek lefolyta alatt a betemetett vájnafák rothadásba átmenvén a könenyszesz kifejlődésének és összegyűlésének ezen zárt térekben okul szolgáltak.

Ugy látszik továbbá, hogy a felső fűvájás vagy is a Subtransactions tárnában találtatott víz, rothadása által ezen sujtólég képződésének okul szolgált. Egyébkint a telérkömegben jelenlévő vaskovandok szétbontása járulhatott szinte ezen lég képezéséhez.

Noha a sujtólég elége után gyakran még sulyós léget (Schwaden) hágy maga után, mégis, miután a Subtransactions tárnátátja kijavítva helyre állítottatott, az egész tárna kitisztáztatott, a Paulovszky jaknáhozi járat újonnan elkészítettet, a még most is érezhető kellemetlen szagon kívül a Subtransactions tárnán ezen légnek legcsekélyebb nyomára sem akadhatnak.

4.

Barra István Pest megyei főorvosnak földtani és földismeit utazása.

Pestváros kőbányái részétől Bajáig, innen a Dunapartjától keletfelé Bács és a közhatáru megyék nevezeteseb tájékitól ismét nyugotnak fordulva Ujvidékig, innen Péterváradtól Zimonyig, innen Belgrádig, aztán Szerbiának természetlanilag kitünőbb helyein.

Juvat ad exstruendum manus cujusvis templum,
Velim si possem et meam admoveve.

A mult évi Pécsen tartatott hatodik nagygyűlés alkalmakor az ásványföld- és vegytani szakülésben szerencsés voltam Pest megyei kőszirtirat (Petrographia) czimű értekezésem felolvasni; ugyan akkor megigérttem, hogy a jövő Kassa-Eperjesen tartandó 7-ik nagygyűléskor Pest és a vele egy hoszban folytonosan összefüggő vidékek nevezeteseb róna és síkságán (mint melyek a természetnek szintugy mint a bérczes és kősziklás rész figyelmet igénylő és érdemlő remek művei) látható homokpadok, zátonyok, torlások irányzatáról, folyásáról, létreseiről; a homokhalmok és hegyek közti termő földről; a homok-tömeg és termő föld alatt fekvő tűzkelepekről, az

épen illy helyeken találtató durva mész vagy sárkövekről, a felemelkedett agyagpadokról értekezendem. Az említettekől következők méltók figyelemre.

I. Zátony, homokpad-torlás-buczka.

(Sandbank, Banc de sable.)

Az említett földrészen elterjedő homokhalom-láncz, mint megannyi, a hajdanában úgy nevezett de már eltűnt, édes, vagy fehér tengerbeni zátony, kezdetét veszi Csávol és Sz. István faluk határanál, honnan keletre Bács vármegyén keresztül a Tiszaig több ágakat bocsát, innen Sükösd, Nádudvar, Hild, Orbán, Sz. György, Császártöltés, Csala helyeknek keleti részén a Kiskunságon keresztül, hasonlóképen a Tisza felé több ágakat eresztvén, Polgárdi, Keczel, és Csábor nevű helyeken keletfelé kanyarodik, innen délre görbül a halasi határnak, innen éjszakra kanyarodik, Harka, Kötöny, Tázlár, Szank, Bugacz puszták tájékán, innen keletfelé, Monostor, Jakabszállás, Mátkó pusztáknak, Kecskemét és Köncsög határokon Kerekegyháza, Bene, Lajos pusztákon délnek, hol a homokpad kisebbedik.

Egyik ág Tázlár, Bócsa, Czebe, Kaskantyú, Páhi pusztákon Orgoványnak megyen, hol Kargata nevű helynél megszűnik; itt egy térség van, mely több kevesebb kanyargás mellett a Tisza és Duna part lapályáig nyulik. Ez egy betemetemült és elenyészett nagy folyó medrének omladványa. A kecskeméti határon folyó homokpad Fehértó vize mellől éjszakfelé folyván, összeér az ágasegyházi homokkal, mely az izsáki határnak keleti részén éjszak felé megy Balás, Kerekegyháza puszták keleti részén. Kerekegyházát elhagyván a baracsi homokoldallal összeér, — innen folyik Sarlosár felé, hol az úgy nevezett Strázsa hegynél megszűnik.

Ezen homokpad keletre kanyarodván, folyik Tatár- Sz. György, Eső határokon, Gyón, Dabas, Újhartyánnak Nyáregyháza felé csekélyebbül. — Egy ág megyen Bene, Mike, Budaháza, Irsa, Berczel, Czepléd felé, hol lassanként csekélyebbül. Egy másik nevezetes utolsó vízőzóni homokpad az, mely Polgárdin kezdődvén, Keczelen, Kiskörös, Czebe, Kaskantyú, Páhi puszták nyugoti részén folyik Csengőd, Izsák, Fülöpszállás, Szabadszállás, Balás és Adacs helyeken délről éjszakra, Adacsnál megszűnik. Baracs pusztának nyugoti oldalán viszontag egy homokpad fekszik, mely a Földvár Gábor új erdejénél kezdődvén, Baracstól elkanyarodik Peszér, Mantelek és Ürbő felé, hol viszontag megszűnik. Ezen vidékeken a homok felemelkedés síksággá válik; mindazonáltal az itt eső lapályok homokkal dúsak, melyet a különböző égsarkaktól fuvó szelek szórak széjjel.

Meg kell jegyezni, hogy az érintett földrészt éjszaki részén a homok lerakódás csekélyebb számú, és csak a folyók és patakok tájékain észrevehető, mint p. o. a Hajta, Zagyva és Tápio vizek menetele körül, így a homok felemelkedések, Egyház, Apostag, Dunavecse, Szalk, Szent Márton határokon csak apró buczka alakban tűnnek elő, de ellenben a némedi határtól kezdve több helyt földásáskor kavics-halmazatokra akadhatnak. Minél fölebb megyen az ember délről éjszakra, mindig nagyobbodnak a lerakodott részek. Az érintett földrészt legalsó táján a homok szemek apróbbak és szinte fővény finomságúak, fölebb jöve, mint Baracson némely völgyekben már nagyobb, az az porond alaku, fölebb jöve kavics, mint az alsó némedi erdő alatt és mindenütt ezen vidékeken, ha a föld mélyebbre beásatik. Fölebb menvén az éjszaki részek

felé, az agyagpadhegyekben még nagyobb kődarabok találtak. Még főlebb menván egész azon helyig, hol az érintett földrés Dunán erről hegyei származnak, valódi szikladarabok léteznek. Legnagyobb mennyiségű gyűlvény létreje az érintett földrészt elborító homoknak a kovarcz (Quarzum) vagy békasó. A folyók szigetében és az 1838-ki martius 13. 14. 15. 16-án történt vízáradás által kihányt dunai homokban nagy mennyiségben van csillám (mica) vagy az álezüst és álarany, macskaarany, macskaezüst (Katzensilber, Katzensgold) ezen rész a félreeső homokban is jelen van, de alig észrevehető számmal, mert ezen nagy töredékenységi ásvány, a homoknak szél általi idestova történt hordatása miatt, porrá tördelődött. Kevesebb mennyiségű homokban a mezőpat (Feldspatium) nagy részt térszen, a vaséleg (oxydum ferri), a szénsavas mészéleg (Carbonas calcis), mely két járulékony részek, vagy poralakban vagynak a homok szemek között, vagy ezeket mint valamely vékony kéreg békurkolják. Legkevesebb mennyiségben lehet vegytanilag (chemice) megtudni a kénsavas-szikeleg (sulfas sodae) jelenlétét; mely az olly homokban található nagyobb mennyiségben, hol a sziksós tavak és lapályok vagy közhatárosok, vagy legalább a homokhelyektől nem messzire fekszenek és így a szél által könnyen a homok közé szórótnak. — A futó homok közt az életműves maradványok nem igen maradnak meg, innen lehet természetlen, és a tengélet (vita vegetativa) lehetőségére nem a legalkalmas voltukat következtetni.

Ezen földrés homokjában, különösen mint említém a Csepel szigeti és a mostanában kihányt homokban, nagy mennyiségű, szintugy az arany mint az ezüst csillám találhatik. Hogy honnan hajtja a Duna vize ezen ásványmorzsát könnyű tudni, ha a Duna partját tévő kő- és földtömeget megvizsgáljuk, ezen részekben csillámot tartó kő- vagy földtömeg nincsen, a honnan tudhatni, hogy ezen részt a Duna, eredete helyétől fogva medre fenéke és partja csillámot rejtő oldalaiból mosogatja ki. Csillámot legnagyobb darabban Peruban és Sziberiában találhatni, Magyarországon Abaúj vármegyében, Dopsán a Hernad partján a dunai csillám lemezekhez hasonlítva meglehetősen nagyságú lemezeket lelhetni. A csillám könnyen porló, de hajlékonyságánál, s könnyűségénél fogva, a víz rontóerejének ellentáll, és messziről elhajtható. Ez az agyagfajokhoz tartozó ásvány egytevő része az említett vidékbeli homoknak. Alkatrésze kovany (silicium) timany (aluminium), vas (ferrum), mészeny (calcium), kesreny (magnesium). Csendességben állván akár a lég, akár a víz vegytani működése által elmállik, és a homoknak termő erőt ad. Ezelőtt több ezredekkel a csillám is sziklatömegekben állott, de a természet ereje ezt is már porrá morzsolta úgy, hogy már most a földszínen és belsejében meddig t. i. az emberi mesterség behatolhat, tiszta csillámból egész szirteket nem találhatni.

A homok közt lévő vas és mész csak annyiban figyelemre méltó, a mennyiben ezen két rész nem csak a föld tömegében, vízében hanem még légkörében is nagy mennyiségben jelenkezik, mellynél fogva semmi földi lény nincsen, mellyben ezen két ásvány másokkal egyetemben jelen nem lenne.

A sziksó mint láttuk csak az olly homokban felfedezhető, hol a szikes vidékek közeli. De a rónaságon fekvő tavakban szint olly nagy mennyiségben jelenkezik, mint a tenger vizében.

A homok torlás, buczka, halomszármazás módot a kolozsvári gyűlekezet ásvány-földtani szakülésében előadtam, erről most hallgató, a homoktorlások közti termőföldről egykét szó említést teszek.

II. A homokhegyek közti termőföldről.

(Dammerde, terre vegetale, vegetable soil.)

A termőföld a különböző vegytani sajátosságú kőszirteknek elmállott vagy akármi természetű erőszak által finom porrá morzsolts részeiből, nem különben megrothadt és változott növényi és állati állományokból van készülve. Az érintett földrés homokos részein, az ezeket különböző irányzatok szerint körül kanyarító homokpadok közt kétféle talaj vagy lapály (Boden, sol soil) találhatik t. i. agyagtalaj (Thonboden, sol, ou plancher d' argille) és homoktalaj (Sandboden, sol de sable).

Az agyagtalaj legnagyobb kiterjedésű helyet foglal el ott, hol Pest, Bács, Szerem, Temes, Bánát, Arad, Békés, Bihar, Szabolcs, Heves, Borsod megyék fekszenek; ott a föld felső kérge nagyobbára agyagsárból (clay soilure) áll; azzal a különbséggel mindazonáltal hogy imitt amott az agyagföld közé jó mennyiségű sziksó van vegyülve. Ezen helyeken volt hajdan a Duna fenéke, de a viznek inneni eltakarodásától fogva a különböző alkotású, természetű és kiterjedésű földrétegek mutatása szerint az említett vízfénék a sokszori megáradt víz lerakodott kopadéka által szembenőképen töltődött és emelkedett.

Az itt lévő agyagtalaj a föld legfelsőbb rétegét képe, alatta van agyagos sárga földvas, csapóföld (weisse Erde, blanch sol, white soil), mellynek alkatrésze nagy mennyiségű mész, kevesebb sziksó (soda) még kevesebb keserűs (magnesia). A vasnak nyomdoka is észrevehető. Sok helyeken az agyagtalaj alatt fehér homokrétegekre, kovarczkövecsekre akadunk, melly ásványi részek, különböző időben történt vízőzönök által hordattak mostani helyökre.

Midőn az ember szárazság idején a Duna medre fenékén kiálló zátonyokat beáshatja, ott épen illyen földrétegek tűnnek elő; nem mindenütt ugyan, mert sok helyeken a meder fenék a föld mélyéből kiduzzadt kődarabokból áll. Ebből nyilvános, hogy azon helyek hol az ország földjét különböző nagyságú folyók futják, ezelőtt már termőföldek voltak és többszöri vízőzön által alakított, minekelőtte a most ott menő folyók azon helyeken magoknak medret ástak volna. Még hitelre méltóbbá teszi ezen állítást és fölfedezményt a Duna vizének 1838-ik esztendei martius hava 13. 14. 15-ik napján történt jégtorlódás által okozott megáradása és kiömlése, midőn is a víz, medre fenékét némely helyt mélyebbre ásván partjára földtőzek (turfa) és kőszén darabokat hányt ki. A beszakadt partban sok helyt mocsári töményt, vagy gyeptőzeket (Sumpfmoor-Torf) római cserepdarabokat, vízi állat maradványokat láthatni.

A homokpadok közti és a sárközi, nemkülönben a sivány homokot vegytani közelebbi alkatrészekre bontván, az azok közti arányt így találtam. — 100 rész termő fekete földben van.

Agyagföld (terra argillacea) — — — — — 70

Kovarczfüvény (arena quarzosa) — — — — — 5

Szénsavas mészéleg (calcaria carbonica) — — — — — 6

Kénsavas szikeleg (sulfas sodae) — — — — — 2

Kénsavas keseréleg (sulfas magnesia) — — — — — 1

Szénsavas szikeleg (carbona sodae) — — — — — 1

Sósavas szikeleg (urias sodae) — — — — — 1

Égetés által elröpülő életműves maradvány	—	—	—	—	11
Égvény vagy hamag (Kali) által kihuzható rész	—	—	—	—	3
					100

A főlebb leirt homokos részeken is kétféle a termőföld, t. i. fekete és sivány vagy futó homok. A homokos rész közt fekvő ugynevezett termő vagy fekete homok földből 100 részben van:

Kovarczfövény	—	—	—	—	—	62
Agyagföld	—	—	—	—	—	14
Szénsavas mészéleg	—	—	—	—	—	8
Kénsavas szikéleg	—	—	—	—	—	2
Kénsavas keseréleg	—	—	—	—	—	1
Szénsavas szikéleg	—	—	—	—	—	1
Sósavas szikéleg	—	—	—	—	—	1
Égetés által elröpülő tözekből létesült életműves maradvány földsav (acidum humicum, residuum organicum)	—	—	—	—	—	10
Égvény vagy haméleg által kihuzandó rész	—	—	—	—	—	1
						100

A sivány sivatag vagy futó posza-homokból 100 részben van:

Kovarczfövény	—	—	—	—	—	77
Agyag	—	—	—	—	—	13
Szénsavas mészéleg	—	—	—	—	—	4
Életműves maradvány, földsav	—	—	—	—	—	3
Vaséleg (oxydum ferri)	—	—	—	—	—	3
						100

Innen látni való, hogy az érintett földrészén lévő siványhomok-sivatag a termésre épen nem alkalmas; sőt némely növényeket jobban megterem, mint a kövér fekete föld.

Legtávolabbi vegytani (partes constituentes chemicae remotissimae) alkot-, alvány, v. lérszei ezen földrésznek következők: vas (ferrum), timany (aluminium), kovany (silicium), szikeny (sodium), kesreny (magnesium), kén (sulfur), éleny (oxygenium), halvany (chlorium), köneny (hydrogenium), vilany (phosphorus).

Ezen termőföld nem azon helyen származott a mellyen most van, hanem részint tenger, részint folyóvíz által, sokszori vizözön alkalmával más távolabbi vidékekről hajtott ide, melly lassan lassan mint megannyi különböző természetű kopadék a fentebb említett törvény szerint kedvező helyen lerakodott. A földtözekből (turfa) és életműves részekből létesült járulékony rész inkább mostan találtató helyen vehette eredetét, de a homok bizonyosan távolabbi vidékről szél és víz által hajtott mostani helyére, midőn t. i. távolabbi helyeken több körülmények a kemény kovarcz kősziklákat illy apró részecskékre morzsolták.

A szikeny, kesreny, a véle egyesült savakkal (acida) tengervíz hagyományok. Az életműves rész, mellynek jelenlétét az égetés és a haméleg (kali) tagadhatatlanná teszik, nagyobbára növényi és vízi állati maradványok. Legbizonyosabb ez a homokpadok közti fekete homokról,

mellyben a termő és növenytáplálható sajátságot az életműves maradványok teszik. A honnan a szél a homokot mélyen elsöpri, fekete kövér föld marad meztelen, melly úgy látszik mint valódi összemorzsolódott tözek; ez tüzzre hintetvén nagyobbára meg ég, kevés homok, agyag és mész részt hagyván maga után. Ez a földréteg a növényi életnek alig kedvező, de mésszel és kevés homokkal vegyítve jó termő földdé válik.

III. A termő föld és homok alatt fekvő tözekké vált zsombikról.

(Torf tourbe, peat, dru).

Figyelmet érdemel továbbá a föld különféle természetű rétegei közt találtató tözek-terület is. Ez valami két földréteg közzé szorult, azok által összenyomott, s a föld belső tüzeinek kiható ereje által felmelegült, egymással összebonyolodott és fonódott tengeri, édesvízi és mocsári növénymaradványból létesült telep. Rokon ezen ásvány a kőszénnel, de a növényeknek, az összenyomó ásványtömegeknek és a föld hévségének foka különböző volta szerint a tömény vastagsága és éghetésre való alkalmas léte is különböző. Sok helyeken az érintett földrész magos homok hegyei tövébe beásván, négy öt ölnyi mélységre, két lábnyi vagy még nagyobb vastagságu tözekeket találhatni, melly feketés, kövér tapintásu, szurkos természetű, fehér lánggal égő anyag. Égetés után kevés fehér hamu marad. A hol az összeszorító földréteg kevesebb nyomó erővel bír, ott a növény-alaknak nyomdoka alig észrevehető, minthogy a lég és víz odajárulta miatt a növények összerohadtak; — ellenben a vastagabb és nehezebb földrétegek közé szorult töményben vagy tözekben, noha a réteg vékonyabb, de az elhalt növények alakja annyira ép, hogy minden részük i. i. alaki tekintetben megkülönböztethetők.

Az érintett földszak alsó részén lévő homok alatt leginkább mocsártözekekre (Sumpftorf) találhatni; ez áll földi, vízi és tengeri növényekből. Az illy tözekeket nemcsak homokos vidékünkön, hanem az agyagföld-területek közt is találhatni. Itt mivel a nyomás erősebb, a növényi alak nagyon szembetűnő. De nem csak az illy vidékeken, mellyek már a víztől menttek, hanem a legmélyebb vizek fenekén is akadhatunk tözekekre. Az 1838ik eszt. martius hava 13ik, 14ik, 15ik napján kiöntött víz, a Dunafenéről sok darab tözekeket hányt ki, mellyek valódi tengeri növényekből állani látszanak. Hogy ez, a jég és víz által felszaggattott Dunafenéről hányatott ki, nyilvános, — Holland és Angolhonban tengerzajgáskor a víz robajja nagy darab tözekeket hányt ki. A tengerfenéig leereszkedő vasmacsák vagy horgonyok gamóira gyakorta tözekdarabok akadnak. Ezek mind azt bizonyítják, hogy minekelőtte a tenger ezen helyeket elfoglalta volna, már ott száraz földön és ingoványon, mocsáron élt növények léteztek. A Dunától mintegy két három mértföldnyi távolságra, midőn az ember a Dunafenékkel egyenlő mélységre leás, épen olly tulajdonságu földrészre akad, mellyet a Duna feneké mélyéből mindennap partjára kimos és kihány. Tetétlenül, a nagy érben nyugot felé dunai vizár apadása után, egy nagy darab olly tulajdonságu tözekekre akadtam, mint a millyet a nagy-bócsai és más homokos vidéken mélyen beásván találtam. Mind a kettőben meglehet különböztetni az életműves maradványok alakját. Illyenek p. o. a kétlaki sás (carex dioica), keshedt sás (carex divulsa), madárlábu sás (carex ornithopoda), hüvelyes gyapu (eryophorum vaginatum), és sok vízi növények a siska, fődő-nád és káka nemekből, mellyeknek alakját nyilvánosan már megismérni nem lehet. A lopvanószó növények

(vegetabilia cryptogama) tőzekké vált részei sokkal jobban meghatározhatók, p. o. forrási páfrán (polypodium fontanum), borsókás sárgolyó (pilularia globulifera), mocsári fótály (sphagnum palustre), butykos vánkossal (splachnum ampullaceum), mocsári csillaghím (mnium palustre), tavi zsurló (equisetum palustre). Találunk továbbá a homok alatt lévő töményben *) vagy tőzekben embercsont, csigaház, római kanta- és edénydarabokat, régi pénzeket.

A tőzek valamint más világrészek, ezen érintett földrészen is szüntelenül származik, különösen a mocsáros helyeken, midőn azok váltogatva bizonyos években hol kiszáradnak, hol vízzel dúskodnak, nem különben az olly helyeken, hol a mély tóban lévő zsombikokat, vízi állatokat és növényeket a homok lassanként, vagy egyszerre vastagon beborítja, eltemeti. Az olly zsombikok kevés évek alatt tőzekké változnak, mint p. o. mostanában eltemetett és már elenyészett tavaink újra kiásott fenekén.

De vagynak a homok alatt olly tőzek is, melyeknek eredetideje ezredek előtti időre esik. Mindenütt hol az ember tőzekre akad, hajdanában mocsár, kutu, ingovány, tenger vagy édes víz part volt. Midőn az ember valamely tőzek rétegben régi ember-művekre: p. o. edény, fegyver, pénz, csont, kanta, (urna) darabokra akad, gyanítani lehet, hogy ott régenten mocsár, tó, vagy legalább ingoványos hely létezhetett. Így a római pénzek megmutatják, hogy sok helyeken, hol most szárazföld vagyon, ezelőtt háromezer esztendővel, folyó vizek, tavak és mély mocsárok lehettek, és bizonyosan voltak. Ide menekültek a szaladó lakosok és sokszor a meggyőztet katonák is. Az állati csontokat, pénzeket, fegyver-, nyíl-töredékeket a magos homok-hegyekről a mocsáros helyekre, hol már most tőzek van, a szél is hajtotta mostani helyükre.

Sok helyeken 30 lábnyi vastagságu tőzkekretegekre akadhatni, de még eddigelé az érintett földrészen 1, 2, 3 lábnyinál magasabbat nem találtam. Pesten felül az ördög malma körül a Rákos folyó partjával határos mélyebb lapályokban fél ölnyi vastagságu tőzek-területek találkoznak. Nálunk a tőzek leginkább sík lapályos helyeken találhatók, homok- és agyagrétegek és gyurmák közé szorulva; de más világrészek, a tenger fenekén, nem különben a három négyezer láb magosságu hegytetőkön is tőzke-területekre akadhatni. Az olly tőzek, a magos hegytetőkön lévő s abba mélyen beható vízzel, vízi növényekkel és állatokkal teljes gödröknek, melyeket közönségesen bográcsnak (lebes) nevezünk, lassanként vagy hirtelenében történt betemetése által jöttek létesülésre.

Hol a földben rejtő tőzek nagy kiterjedésű, ott gyakorta hamar cserélődve a földkérgé hol felduzzad, hol lesüpped, midőn is gyenge földmozdulás jelentkezik; ezt részint a tőzek alatt lévő víznek megszaporodása, részint ennek a föld belső hévsége általi gőzzé s párává változtatása okozza és míveli. Ez is egy oka az érintett tájék homokos részein gyakran történni szokott gyenge földrengéseknek.

IV. Az érintett földszak sík, részint homokos, részint fekete földű lapályain találtató sárkövekről vagy durva mészről.

(Grobkalk, calcarius tophus.)

Kétféle pöfeteg vagy sejtmesz (Tuffstein, Duckstein, Duck stone) találhatók e rónaságon. Az egyik faj a hegyek vagy bérczek Duna melletti oldalában található; a másik, mely köznyelven

*) Kovács Mihály ur a torfot töménynek nevezi. —

sárkőnek vagy sármésznek nevezetik, csak nem mindenütt felfedezhető ezen földrész édes vizü mocsárjai gödre partjában, fenekén sőt körül lévő tájékain is nemcsak, hanem bizonyos lapályok, hol régen vízmeder volt félölnyre a föld alatt a Tiszától a Dunáig folytonosan ilyen kővel megteltek. Ezen kőnem áll szénsavas mészélegből (calcaria carbonica), agyagból (argilla comunis) homokból, mely részek kovasavas vaséleggel (silicas ferri) és kovasavas mészéleggel (silicas calcis) vagynak összeferasztva. Ezen kötőanyag közzé csillámlemezek, tekercses apró csigák, növény levelek, gyökerek, magvak, szárazak vagynak szorulva.

Noha minden kemény földtestnek származhatására nézve bizonyos melegség vagy hévfok kívántatik; de hogy ezen kőben az említett életműves maradványok épen meg lehettek, azt lehet következtetni, hogy ezen kő létesülését inkább a víznek, mintsem a tűznek köszönheti.

Midőn a természetvizsgáló azon irányzatot keresgéli, mely szerint ezen kődarabok lerakodvák, úgy találja, hogy ezek vagy valamely már régen betemetődött folyó medre partjainak maradványai, vagy csak bizonyos gödör tájékban rejtődzők, de ezek gyakran folyóvíz alakulag messzire nyomozhatók.

Az ollyen kővek repedékesen vagynak egymásra rakva, a hézagok közzé agyagsár van betömve. Az ollyen kőveket már most csak az édes vizü folyók, patakok, víztelű völgyek partjaiban és fenekében találhatni; de az egészen kiszáradt völgyek földterületei is sok helyeken rakva látszanak sejtmeszsel, vagy úgy nevezett sárkővel. Az érintett rónaság alsó részein jó mélységű gödrök vagynak az ollynemű kővel megtelve, mint p. o. Kis-Körös, Vadkert, Köncsög, Nagy-Körös, Czegléd, Abony, Szolnok, Csongrád, Pusztaszér, Csávol, Szent-István, Baja, Rídicza s a t. ezen rónaságon fekvő helyek határiban. Az olly kőromák nem mindenütt folynak nyomozható menetel szerint, hanem csak holmi keskeny kerületű gödröket töltenek be. Az ollyen gödrökben ó idő tájban, mésszel, fővénnyel, vassal, savakkal birt édes víz foglalt helyet, melyből lassanként az említett részek egymás ellen vegytanilag vagy vegytani úton munkálkodván, pöfetegesen, sejtiesen lerakodtak, mivel a víztömeg sok századok lefolyása alatt csendességben állott; úgy azután az ekként lerakodott kőnek likacsai és nagyobb hézagai közzé lassanként a homokkal vegyült agyagsár bemosatott, betapasztatott.

Ezen kőnem alkotási tekintetben különbözik a kőszirtes bérczek aljában találtató sejtmesztől, vagy az Olaszok úgy nevezett travertinójától, noha a természetvizsgálók többnyire ezen kőnemet ahoz számlálják és egy eredetűnek és egy idejűnek lenni állítják, de ez egészen később eredetű és t. Kubinyi Ferencz tudós honfink véleménye szerint, inkább a durva mészhez számítható.

Főlebb már említettem, hogy midőn a Duna hajdani időben magosra áradt feneke és oldala felszaggatásiból nyugotról keletre nagy darab kőveket kihajtott, melyeket az apadó víz, mivel azok a mélyebb völgyek fenekére leestek, a Duna medrébe vissza nem hajthatott; ezek az említett helyeken leülepedvén ott maradtak és lassanként a felettek lévő víztömeg a szerint a mint apadt, a benne lévő iszapot reájok és közibök lerakta. Az olly sárkövek származása módját ezen természeti esetnek is tulajdoníthatni, az említett földszakon a Dunától és Tiszától távol eső kavicsshalmozványok és ezzel teli mély gödrök is így származtak.

V. Agyagpad vagy régi Dunapart.

(Thonbank, Baric d' Argille.)

Földtudományi tekintetben különös ügyelmet érdemlő azon domb is, mely régi Dunapartnak nevezetik, mellyen most Csanád, Sükösd, Nádudvar, Sz. István, Császártöltés fekszenek. Ez több kevesb megszakadás mellett Vácig nyúlik, innen kelet felé görbülve újra délre fordul a Csörsz árka felé, itt több apró dombokra szakadozván, Pilisen felül síksággá válik.

Az említett Dunapart Baja körül eltekeredik Rigiczának, Sztaniticsnak, Militicsnek, Kernyánál egy kelet-éjszakra irányzott ágat bocsát, melly a síkságon elenyészik, Kernyától folyik ezen felemelkedés Újszavacznak, Cservenának, Kulának, Sz. Tamásnak és az úgy nevezett Telecskát alakítja; Sz. Tamástól egy középpág a bajsai patak mellett folyik délről fekete hegynek, szeghegynek, kishegynek, Bajsának, itt két ágra szakad, — a bal ág Kula pusztáig, a jobb pedig újra két felé szakadván, az egyik Pecsérig a másik jobbfelé Nagyfény pusztáig nyúlik; — itt újra a domb két ágra szakad, a bal Bájmok, a jobb pedig Tavonkút pusztá felé nyúlik.

Szent-Tamástól elkanyarodik Telecska, keletre Kőkút, Petrovoszello felé, de közbe két ágat ereszt, mellyek közül az egyik keletre Szeghegy felé, a másik is szinte erre Topolyaig nyúlik. Petrovoszellónál viszont egy ág Tornýos, Zognatica, Likas, Verasics pusztákon keresztül Szabadka felé nyúlik. Petrovoszellótól a végső ág Pezér és Kalocsa pusztán két ágakat bocsátva Zenta felé holott is egy ágat ereszt Likas felé, éjszakra elcsavarodik, délfelé onnan viszont éjszakra Kanizsáig terjed, hol négy ágra szakadva végződik.

A Telecska *) következő földtani alkotású: legfelül fekszik a termőföld, alatta porló s nagyjára agyagiszapból, mészből és homokból jól megkeményült vastag földréteg fekszik. Ez alatt mintegy négy ujnyi vastagságú pázsit vaskő (Rasen-eisenstein), agyagos sárga földvas (Thoneisenstein) kovarc- és mészkődarabokból különböző időben történt különböző mennyiségű és sebességű vízzel birt áradások által létesített földtelepek vagynak elterülve. Ezen föld jó keménységű, a beleásott gödör, padmaj, pincze oldalak gyámol és támasz nélkül is be nem omlanak. Vegytani alkatrésze ezen földnemnek: mészeny (calcium), timany (aluminium), vas (ferrum), kesreny (magnesium), szikeny (natrium), kovany (silicium), iblany (jodium), melly elemek éleny (oxygenium), széneny (carbonium) által éleggé (oxydum), és sóvá válva jelennek meg.

Az említett emelkedés vagy dombosság úgy látszik, hogy homokból, agyagból, kővelőből készült területekből áll, mellyek közt mint a kút és pincze ásáskor gyakran 30—40 lábra beható földkihányáskor látható, több helyeken növényrészek mint fa-kő (lithoxylon), csonttörek (Schalthie-

*) Ennek az agyaghegynek nevét a Szlovák ezen Cseh szótól Tele borju, telecy borjuból való, származtatják, mivel ennek a hegynek alján régen, midőn lent víz volt, a borjuk legeltek. De hihetőleg a görög Telos határ szótól vétetett e név, mert a magyarok ezen földszakra jöttekor a Duna és Tisza közt e volt a határ, itt pedig akkor Görögök, Bolgárok a Szlovákkal együtt voltak a birtokosok.

A magyarok népszerűleg a telek fundus és tele plenus szótól veszik, mert bejöttökkor ezen domb mellett egy oldalról a Duna más oldalról a Tisza öntötte el a kelet és nyugot feléi csatázatra alkalmas térséget, midőn nekik a vízzel is, az emberekkel is kellett küzdeniök. — Mind a három nevezet igaz lehet.

ren Breccia), orrszarvu szarvdarabok (Rhinoceros), gyakran találhatók. Ha az ember lejjebb ás, az ott találtató földborulat a mostani folyóvíz és mocsárfenekék földtani alkotásával egészen megegyező.

Ezen több ágakra oszló dombok eredése, az utolsó alakzashoz (ultima formatio) tartozik, és eredés módja következő, a mint azt jelenleg is meglévő természetes árkokból Császártöltésből egész Zimonyig láthatni.

A Tisza és Duna folyók, a köztük fekvő síkságot gyakrabban mint jelenleg gyakorta kiáradáskor beöntötték. Mert akkor, azon, most is létező vizerek és már most bétemetült árkok, mint csatornák által a Duna és Tisza csekély vízáradáskor is egymással érintkezésbe jöttek, és a köztük fekvő térséget vizökkel igen gyakran beöntötték.

Nevezeteseb erek, mellyek még most is meg vagynak; a Dunából: Bukinér melly a Moszongá érrel egyesül, Kigyósér, Bezdányér, Vajasér, melly ugyan emberi munkának állittatik, Nagyér, Bagér, Agyagosér, soroksári ér, Rákosér, mogyoródi ér; a Tiszából, kis-tisza, tószegi ér, szolnoki ér, vezsenyi vagy körösér, petrovoszelloiér, kéri ér, Zagyva, Tapio patak. A két főfolyók kiömlött vize legjobban összetolult Szolnoktól és Ráczkevédtől fogva, egészen Pest megye bércezes részéig éjszakfelé, délfelé pedig Bajától és Szegedtől azon részénél, mellyek Bezdán, Apátúr, Novoszelló, Újpalánka, Begecs, Kovil, Gordingovác, Tittel, Becse, Zenta, s Kanizsa körül keritnek. E két rész közt középen a víztömeg csendesen álló volt, minélfogva a homok és más könnyebb részek ott rakodtak le; — de a déli részen a két nagy folyók vizének összeütközése miatt, az ereken kiömlött víz csendességbe a vizerő törvénye szerint nem maradhatván, az egymással különböző égsarkak felül összeütköző víztömegek összeütköző erejeknek csendesedése szerint az említett telecskai domborodások származtatására okot szolgáltatnak. Egy víztömeg a Tiszának Dunába szakadásától Zombor, Szivacz, Cservenka, Kula, Sz. Tamás, Ó-Becse felé csapkodott, s így az említett domborodás déli alkotását okozta. A domborodások közt és alatt lévő erek, mellyek közül egy, melly Ó-Becsétől Ó-Moravicza felé kanyarul, még most is jelen van, a többiek közül is sok, csak a Ferencz csatorna létezése oltá szünt meg lenni, mosogatták keletről délfelé a fentebb említett tíz dombor folyamokat.

Egy másik hatalmasb, nagyobbban csapkodó és mélyebb víztömeg, a szeremi hegylánc tövében megszorulva, vihar vagy más természeti forradalom által, millyen a földindulás, a hegyeknek a föld belső hévsége megfeszülése által okoztató rögtöni felcsucorodása, a tűzhányók kitörése még nagyobb erőszakkal tolulván délről éjszak felé, az említett agyagpadok képelődhetésére legnagyobb hatású befolyással bír.

Elutaztam innen Kula, Verbász, Sz. Tamás, Földvár, Czurog, Goszpodince, Józsefdorf, Paska, Kovil, Gordingovác, Palánka, Karavukova helyek által körül kanyarított lapályon Újvidékig, innen Pétervárig. Ezen földrész egész Újvidékig mindig mélyebbül mélyebbül, és igen jó termő agyagból van szerkesztve, illy sajátosságú agyagföldben vagynak ásva az úgynevezett római sánczok, mellyek Újvidéktől a Tiszáig Csurognál, a Dunáig nyulva Apatinnál végződnek.

A Dunán átmenvén tüstént egy nagy tömeg hegyemelkedés tűnik elő, erre van építve Pétervárad (Varadin, Peterwardein, Petrograd, Casarna Petru lui). Az ezen vár alatt fekvő kötömeg erős, nehezen porló, és a rálövendő lögolyókat vagy meglapítva, vagy széjjel töredezve pat-

tantja vissza; a vár aláásás itt, szintúgy mint ennek löporrali felvettetése nem csak bajos, hanem szinte lehetlen.

Ez egy magosra kiduzzadt, fölülről termőfölddel fedezettett, ásványtanilag közönséges kigyókő vagy kigyla nevű (Serpentinus communis, Serpentin, Schillerfels serpentinartiger Granit, Ophiolite commun, Euphotide, Diallage Rock) keményen összefort szirttömeg. A természet ezen várat az emberrel kezeltfogva szinte bevehetlenül erősítette meg. Ezt a magyar Gibraltárt három magánosan álló meredek, valamint ostromló, úgy védhely gyanánt szolgáló, épen illy saját-ságú az ellenséggel daczó kőhegy környezi és öleli, ezek teszik a várfokot. A várban az említett kigyla gyurmába bevágott egész a Duna vitzükreig bémélyítve s ennek vizével egy saját-ságú vizzel bíró kút, eldődeink merészségének és ásási tudományának nyomdoka és bizony-sága.

Az említett szirttömeg körüli erdő Fruskagora név alatt Péterváradtól dél felé a Duna vitzükre felett 500 ölnyre van kicsucsorodva. Tető felé tölgy és cserfákkal, alantabb meg Probus római Császár által ültetett finom bortermő és a környéket bájolóvá tévő szőlővel diszlik. Ez a kőtömeg innen messzire terjed éjszokról dél és nyugot felé, de a Schnée Mária temploma és Karlovicz felé, alólól kemény agyaggal, fölülről a növényi- vagy tengéletnek (vita vegetativa) nagyon kedvező termőföld által fedezettik. A Schnee Mária temploma történettanilag annyiban nevezetes, hogy az e mellett lévő iromba tölgyfához volt kötözve, egy vastag szemekből álló, a pétervári fegyvertárban most is látható lánczczal, vezérhadnagy (Feldmarschal lieutenant) gróf Brenner, ki összebilincselve a fához kötözve a nagy vezérnek saját keze által elevenen szétkonczoltatott, holt testének darabjai pedig czigány hóhérok által a tölgy ágakra akasztattak. Ezen helyhez közel van a Láz kút (Fieberbrunn) szénsavval, és több sókkal duskodik e viz, mint has és vizelet hajtó a gyomor és más lázakat némellykor orvos nélkül meggyógyítja; — minél fogva valamint gyógyító, úgy mulatsági helynek elég nagy néptömeg használja.

Kelet felé a Tiszának Dunába folyásával által ellenben Sókő, Szalankamen, nemcsak föld-, hanem vegytani tekintetben is nyomozást érdemlő. Itt a Badeni Lajos sóskútja, melynek vize legtöbb konyha- de e mellett más sókat is, mint Glauber sót, kettős-sót tart magában; e helyen kétség kívül a földben valahol nagy só tömeg rejthetik. Egyezik ez a föld fekvés és szerkezet Francz-honnak azon rónaságával, hol ezelőtt csak sós források jelentkeztek, jelenleg pedig rakalaku sókövek fedeztettek fel.

Földtani és földismeit tekintetben e földszakon nevezetes Bonortor, e helynek nagy részén szinte Begecsig mindenféle erős cserép edények készítésére alkalmaztatható a jó termő föld ölnyi terület alatt hasznos veres agyagból áll, melynek mint közelebbi úgy távolabbi létrese szint az, a mi az ugynevezett valódi porcellán földde.

Épen illy természettani ügyelmet igényel és érdemel Czerevicz tájéka, hol egy részről malom daráló oszlop hidmükre nagyon alkalmas főveny, mas részről pedig a jó mész égetésre kőfal és más épület rakásra használható közönséges tömmész-kő (gemeiner dichter Kalkstein, Calcarius densus vulgaris) egész hegy vonalban találhatik.

A közönséges kigylát épületnek régen sokkal bővebben használták, mint jelenleg. Stáringrad, Óvár, Hunyady János vára, Erdődy vára, Ujlaknál a római kastélyok és ugyanott az erdőbeni Diána templom omladéka nagybára kigyla, darla (trachyt) és fővenykőből van építve. —

VI. Földtani utazás Pétervártól Zimonyig.

Pétervártól kezdve a szeremi hegyek alkotását így találtam: Kercsdintől kezdve egészen Mirkoviczéig az egész bérczláncz egy több darabokra szakadozott és régi időben csendes nagy vitz-tömeget tartó völgy által két hegy-gerinczre van választva. A kigyla egy tömegbe összefort kőszirt Pétervárnál kezdődik, és folyik Karlovicz felé Kercsdinnek, Szalankamennek, Beskának, Verd-niknek, Lezimirnek, Szotnak. Az éjszaki oldalon Nováig. Ezen hegy a föld mélységében egymás-ba fagyott kőgyurmából, felülről pedig igen jó termékeny agyagföldből áll. Ez elsőben tüz által származtatott, aztán rögtön tüzes állapotban viz által kioltatott kőgyurma a felől lévő termő föld a tenger vizének lassanként történt apadása alkalmával ülepedett az alatt fekvő kemény kőtömeg tetejére. Nováktól Beráig veres homokkő, kőszénmész és kovarcz törek sziklakkal cserélődve jelen-kezik, mely már a viz erőszaka nagy hatásu működésének származtatványa. E felibe is igen jó gabna- és bortermő nagybára agyagból és mészből alakult termőföld van telepítve. Berák és Opatovác határán az említett hegyalkotás vagy szerkezet közt több helyeken 60—70 ölre nyuló egymástól könnyen elváló darabokból álló, nagybára szénből és mészből szerkeztett rendszeresen szénmész-kőnek (Anthracolithus) nevezetett mészfajból létesült hegydomborodás tűnik elő, mely nyugotra hosszan Vukovár felé nyulik. Ezen nevezetes hegyláncz a tűznek és viznek szélegyenesen működött ereje által szerkeztült össze. Átgyalogolván a szeremi nevezetes hegyeken, ennek déli tövé-nél újra egy termékeny, némelly helyt agyagpad által dombos rónaság terjed el az emberi szem előtt, — ez egészen Zimonyig folyik, de már itt újra a régi Dunaparttal és telecskai hegyekkel egyenlő alkatásu és szerkeztü agyagpad nyúlik keletről éjszak felé.

VII. Föld- és ásványtani utazás Szerbiának nevezetes részén.

A természettudomány semmi határral nem iratik körül, nincs az egy nemzethez, egy helyhez kötve, hanem közös az egész emberiséggel, és széjjel van terjedve az egész természetben, minden embernek sajátja ez, ki ennek avatottja. Nem csak ezen oknál fogva léptem be Szerbhonba mint természetvizsgáló, hanem azért is, hogy ott elhullott őseink porait és csontjait felkeressem. Belgrádnak, Szabacsnak, Deligrádnak, Aerapalankának, Viddinnek kerülete most is nedves és pirosuló minden érzékeny honfinak lelke előtt, eldődeinknek ott szétömlött véréből.

Belgrád (Beograd, Fejérvár, törökül Kali Mjédán) kerülete ilyen földtani alkatásu: legfelülről mintegy másfél ölnyi, nagybára agyagból álló jó termő föld, ez alatt kisebb nagyobb agyag által könnyen elválaszthatóan összeragadt durva mészkődarabok rendetlenül egy más mellé rakodva jó mélyen foglalnak helyt. Illyen földtani szerkeztü azon domb is, melyre Belgrád vára van építve. Hadtani tekintetben az illy földalkat annyiban nevezetes, a mennyiben az illy várak alja és alapja ágyugolyók által könnyen megrontható, löporrali felvettethetésre alkalmas, pinczék és rejtetek likak belejök és alájuk könnyen és észrevehető robaj nélkül áshatók.

Itt kezdődik és innen dél felé nyulik egy hegyláncz. Ezen láncz Avala nevű, Belgráddal egyenlő alkatú, római várommal diszló hegyormon veszi eredetét és elterjed Coulla, Chabori, Blata, Majdán felé Pozsegaig, — itt egy kies, imitt amott domborodásos rónaság terjed el. Ezen hegyfolyam közepe táján van a Szerbekre nézve örömdus, a törökökre nézve bánatos, darla (trachyt) és

kigyla (serpentin) öszgömböl alakult, felülről emberi kéz által erősített vitézvár vagy Deligrad, — itt tágitotta meg a vitéz Szláv faj, a közelebbi években a török járomnak szegreit.

Belgrádtól kelet felé Szendrő vagy Semendria van helyeztetve; innen délre dűlve kezdődik egy nevezetes hegyláncz, mely Passa, Palanka, Sabalicza helyek határain egész Nisszáig nyúlik. Ezen hegyláncz nagobbára tarka és vörös homok- és fővenykből áll, de közte, mint Szendrőnél, Moliválánál, Milanovácznál, Gyerzavicánál, a köszénnek minden fajai figyelmet érdemlőleg szem elébe tárva, 1000, s több ölnyi széles, bizonytalan mélységű tömegben tűnnek elő. A homok kövek is kemény összenyomott és forrt látatuak. Mind két ásványfaj az emberiségnek, midőn a tudomány és mesterség ott is lábra és becsülésre kapnak, nagy hasznára szolgálанд.

Belgrádtól nyugotra fekszik Szabacs. Itt kezdődik egy hegyláncz, mely Kosturtól délfelé kanyarul, Zvornicktól Visegradig nyúlik. Ezen hegyfolyamban Zeoviszte, hol nagy kiterjedésű magla (gránit) kovarcz kőszirtek jelenkeznek, ezek közé gazdag mennyiségű arany, ezüst drága érczek vagy-nak beolvadva. Továbbá Lasznovics hol a mészpat (Kalkspat) alatt fekvő szürkegy (Grauwake) arany-nal, Lasznyevacson pedig a zagyla (gneis) válékai ezüst erekkel diszlenek. Az ezen bérczek közül csergedez ki az arany homokkal duskodó Czerna rieta (fekete patak) is.

Földtani tekintetben azon hegyláncz is figyelmet érdemlő, mely Blatánál kelet felé teke-redik, és Rovninak, Bacseviczának menve e Drina folyó mellett újra délnek fordul. Ezen bérczek-ben több helyeken jó elő az olaszbonit felülmuló, hó fehérségű, faragást pattogzás nélkül kiálló le-lemez szemcsés mész (calcaris granuloso lamellosus, kornblättiger Kalkstein, marmor di carrara). Ez egészen egy gyurmává összeforrt tömeg; bármilly nagyságu szobrok belőle faraghatók. Nem messzi-re ezen helytől a magasabb magla (gránit) darla (trachyt) kőszirtek tövében találtató rostos femész, (gypsum fibrosum) rétegei közt jegülve találtató konyhasóból és sós patakokból a föld mélyében rejtülő sókögyurmák ülhelye ott létére bihatóság következtethetni. Rudnyák is, mely a réznek és vasnak gazdag termő helye, minden tekintetben ügyelmet igénylő és érdemlő. —

A földhátak ezen része szint azon természeti ajándékokkal ékeskedik, mellyel Magyaror-szágnak és Erdélynek ércztermő hegyei diszlenek, csak az a baj, hogy még itt az álladalom in-gékonyasága miatt gyanúskodó nép szelleménél fogva a természetvizsgálók sorsa nem eléggé van biztosítva. —

5.

Értekezés a darla-(trachyt) képletekről.

Hencz Jánostól.

Igen Tisztelt Tudós Gyülekezet!

A mennyire ön tapasztalatomra alapított nézeteim engedik, szerencsém van egy nem csak tájé-kunkra, hazánkra, de a külföldre is, ásvány- és földismeit tekintetben igen érdekes darlaképlet-nek leírását illetőleg, e következőket közleni.

A darlahegyláncz, mely Sáros megyéből éjszak-keleti irányban Abauj megyébe vonul, — ezen irányt tovább is megtartván, egyes hegyeinek kúpalakja által annyira jellemeztetik, hogy ennek formatiójára már távolról is reá ismerhetni, — az ellenben álló palahegyekkel szinte egykő-zűn folytatván terjedését s így Hernád völgyét képezvén, Zemplén megyébe áthat, és Tokajnál vég-ződik. — Ezen képlet már a régiebb időkben bányászati tekintetben érdekes volt, haszonnal művelt ércztelepeiről, mi főkép Telkebányán valósult, mellynek t. i. romjait néhány magány kassai vállalko-zókon kívül maga a magas kincstár is tetemes költségekkel felélesztetni törekszik, s már ennek bizonyos haszonbéri pénzt, a magán vállalkozóknak nevezetes hasznót, főleg Veresvágáson, a hegyi la-kosságnak élelmi keresetet, a kőfaragóknak pedig egész Abaujban tartós lég- és tűzálló anyagot szolgáltat.

A darlahegyeknek külső alakját illetőleg, a mint már emlitem, kupos és néhol elszige-telten kiálló, lejtőjét (Abhang) gyurmagok (porphyr), lazagok (Tuffe) és gyakran torolványok (Con-glomorate) köpenyalakban környezik, alját pedig szinte lazagok torolványok, és törgyületek (Breccie) takarják, mellyekben növényi kővületek is találtatnak, végre fehérszürkés, és néha levélnyomatokkal ellátott dörösz (Créta).

Mint alárendelt ásványok találtatnak, ögle (Obsidian), gyöngyle, szurokkő, horzsa, (Bims-stein) tülle (Hornstein) félopál, faopál, tej- és viaszopál külön színekben, porcellánpat, porcel-lánjaspis és porcellánföld.

Kitünőbb szerepet játszanak a hegyeken átható telérek (Gänge), mellyeknek telítő anya-guk nagyobb részt torolvány, agyag, vagy elmállott gyurmag, mellyek ezüstfénylét vörös és fekete ezüst érczet (jecedve és tömeges állapotban) tüllezüstérczet (Hornsilber), horgfénylét (Zink-blende) ólomfénylét, kőlenalaku vasgálicot, vas- és rézkovandot, jegedett dárdanyt, higkéneget (Ci-nober) és termék higant tartalmaznak, mellyek többnyire nagyobb kisebb mennyiségben aranytar-talmuak, még pedig maga a hegykömeg (Gebirgs-masse) aranyra és ezüstre, a telérkömeg (Gang-masse), pedig a kovarcz (Quarz) felléptével tetemes nyereségre mutat. — Az arany részint termék állapotban, részint más fémekkel együlve találtatik. — Nevezetesen az üveg- és tejopálok, mellyek Vörösvágáson nemes opálba átmennek, ez utóbikról tek. Pulszky Ferencz a Kassán tartott nagy-gyűlésben egy kimerítő értekezést olvasott, mint olly tárgyról, mellynek előfordulta, átmenetele és környezete mind eddig homályba volt burkolva.

T. cz. Glocker Frigyes boroszlói tanár urnak azon szóval előadott rövid véleményére, mely-lyel ő a teléreket a darlaképletben kétségbe vonja, bátor vagyok e következőkkel válaszolni. — A telérek jellemző bélyege, a mint tudva van, a telérkömegnek (Ausfüllungsmasse) hosszabb s bizonyos égirányi menete (Streichen) bizonyos óra szerint, mélységbe és magasságba való terjedése, minek pebizonyítására, mely a darlaképletekben lévő telérek jelenléte mellett harczol, bátor va-gyok megemliteni: hogy Telkebányán a bánya-művelést több száz ölnyi hosszúságra ugyanazon me-net szerint, és több mint 50 öl mélységre folytatták, ércz nyérés végett; természetes bizonyásá-gul szolgáljon még, hogy a magas kincstár egy altárnát műveltet ugyan azon menetirányban, mely még el nem érvén a vájhelyet (Feldort) már néhány száz ölig terjed; ha tehát ezen ugyanazon me-netű fiteváját (Fürstenabbau), függőlegesen az említett áltárnával (Erbstollen) összehasonlitjuk, vagy jobban mondva mathematice kiszámítanók, eredményül a táv ha nem többet, legalább 80—100 ölet tenne, az áltárna alját nem számítva, mely ezen quotushoz még ennyivel járulhatna.

En magam Regeczen egy ó tárna-művelést újra nyitattam azon menet szerint 80 ölre, melynek telér kömege arany- és ezüsttartalmu vaskovandos, réteges és nagy vastagságu agyag volt.

Menetében olly következetes, hogy irányától kevesbé hajlott, mint az ős és átmeneti hegyek telérei. Ezen tények elegendően bizonyíthatják a teléreknek valódi jelenlétét a darla hegyekben.

Ezen alkalommal az ugynevezett Sátor hegyet megemlíteni el nem mulaszthatom, mely külsőleg kúposán kerekített és a legmagasb kúpján elegendő mélységű, katlan alaku mélyedés vagyon, melynek palástalaku lejtőjén horzsa, (Bimsstein) gyurmag, és Szántó felé tűzömle (Lava) darabok találatnak, mint ugyanannyi nyomai a hajdani tűzkirohanásnak, — ha a több tekintélyes és tisztos egyének által velem közölt szóhagyományoknak (Traditio) hitelt lehet adni, hogy t. i: néhány év előtt a szőlő munkások egy földalatti zörejt, és az erre következő hegyrengést észrevén, eszközeik hátrahagyásával félelemből szaladásnak eredtek, valljon nem lehetséges-e, hogy a talán jelenleg csak föld alatt működő Vulkan műhelye, működésének jelét új kirohanás által bizonyítsa?

6.

A kárpáti homokkő-képletben előjövő Juramész viszonyairól.

Glocker Ernő Frigyes, tudor és tanár Boroszlóban.

Glocker tudor szóbeli előadást tartott a kárpáti homokkő-képletben előjövő világos színű felső Jura-mésznek (Coralrag.) ugyan ezen képlet márgapalájához és homok-kövéhez való viszonyáról. Ama Juramész elszigetelten, kitűnő rétegtelen tömegekben s apró dombcsoportokban kíséri a kárpáti homokkő-képletnek réteges képleteit Gács-, Magyar-, Morvaországban s a tescheni hérczegségben. Különösen kitűnők s kövületekben gazdagok a Juramész csoportozatok a Vistula mellett, Krakkó vidékén s Skotschau mellett Teschentől nem messzire Tichau, Stramserg, Jasenicz mellett nem messze oláh Moseritschtól s másutt Morvaországban, a gács- magyarországi határnál Altdorf mellett stb. Morvaországban ezen mészképlet sokkal tovább terjed, mint eddigelé hitték és tudták, t. i. Glocker tanár vizsgálatai szerint egész Gaya vidékeig, hol egy hosszú alacsony hegy-láncz emelkedik föl a harmadrendű képletből s a szóbani Juramész több helyeken elszigetelt részletekben és szinte olly jellemzően, mint másutt, le van meztelenítve. Ezen mészkőnek különösen megnevezendő kövületeihez, melyek más tartományok Juramészében is előjönnek, tartoznak a többek közt az Ammonites bplex, Terebratula lacunosa, subsimilis, biplicata, T. perovalis, insignis, számos korallók, különösen az Astraea cristata, Lithodendron stb. Minthogy a Juramész ezen tömegei a kárpáti homokkő-képlet egész kiterjedésében olly elszigetelve jelennek meg, az a kérdés, hogy miként helyezvük azok a homokkő és márgapala rétegeihez, melyekből kiemelkednek. Azon észrevételek

szerint, melyeket szerzőnek némelly pontokon volt alkalma tenni, ezen Juramésznek szétszórt képletei, a kárpáti homokkő-képletnek márgarétegében fészkelnek. Igaz ugyan, hogy abból, miként a homokkő több rétegeiből is gyakran olly meredeken emelkednek ki, hogy ugy látszik, mintha ezen rétegeken keresztül törtek volna, de a mi egyáltalában nem ugy van, mert világosan láthatni azokat például a tichau hegyen Frankstadtól nem messzire Morvaországban a meglehetősen meredeken beeső márgapala-rétegeken feküdni, míg a magasabb márgapalarétegek, a nélkül, hogy valami zavart szenvedtek volna, körülöttök helyezvük. Miként a mészkőnek leszedése a tichau hegyen bebizonyítja, a Juramész egész tömege rendkívül nagy ellipsoid képében jelenik meg a márgapala hajlott rétegei között. Épen olly ellipsoidokat vagy sphaeroidokat is, néha oriási nagyságukat, de gyakran sokkal csekélyebbeket szemlélt szerző a Juramészből még számos más helyeken Morvaországban, mint például Stip mellett Freistadt-hoz nem messzire a preraui kerületben, hol szinte építés végett ásatnak s gyakran évekig szükségét kielégítő mennyiségű meszet adnak. A szóbani Juramész ezek szerint ugy látszik, épen olly módon jó elő a körétegekben, mint az agyagos sphærosiderit kicsinyben, t. i. ellipsoid és sphæroid tömegekben, melyek a márgapala rétegei közé helyezvük. Hol ezen tömegek minden oldalról körül vannak véve márgapalával, ott idomukat is még tökéletesen megtartották, míg ellenben ott, hol nincsenek fölöttök márgapala-rétegek s ennél fogva a mészkő fölülete szabadon kiáll, sokszerűen szétszaggatvák és elporulvák s meredek kősziklák képében jelennek meg.

Végre megjegyzé még értekező, hogy a kárpáti homokkő-képletben általában igen gyakran jönnek elő tekeképletek (Kugelbildungen) más tömegeknél is, nevezetesen kisebb és nagyobb márgatekék, sőt homokkő tekék is, mely utolsók között mindenek előtt említendő egy colossalis nagyságu sphaeroid homokkő-teke, melyet Glocker tanár a magyar- morvaországi határhegyen Czéladna fölött több évek előtt vett észre a márgapala rétegei között. A szakülés elnöke tökéletesíté ezen közleményt azon, az összehasonlítás végett igen fontos adattal, hogy a homokkő Erdélyben is kisebb nagyobb tekékben jó elő.

* * *

Glocker tanár továbbá értekezést mutatott elő a morva-, és magyarországi Juramészben előjövő terebratulákról, mely némelly új észrevételeket tartalmaz a — Terebratula insignis, T. longirostris és T. diphya-rol. Különösen arra figyelmeztete, hogy a két első faj tekenőin életműves szövetet, t. i. szabályszerű sejtszövetet vett észre, melynek egy mellékelt tábla nagyított rajzait tünteté elő; mint szinte azon igen ritka szabálytalan tűneményre, mely szerint a terebratula lacunosa egy tekenőjén, mely a tichau hegy Juramészből került, két csórnyilás volt észrevehető.

Ugyan ő némelly adatokat közölt a gyantárnak (Bernstein) eddigelé még hallatlan, zöld fővénykő-képletbeni előjövételéről. Ezen gyantárt ő már több évek előtt találta a homokkőnek alája rendelt kőszénfekvetekben Uttigsdorf és Langenlutsch falvanknál nem messzire morvaországi Trübau-tól, továbbá Walchow és Obora mellett, közel Boskowitzhoz és Havirna mellett közel Lettowitzhoz a brüni kerületben. Ezen előjövétel azt mutatja, hogy a gyantárfa, mely a gyantármérgát szolgáltatja, nem tartozik, miként eddig hittük, kizárólag a harmadrendű képlethez, hanem már egy sokkal előbbi időszakban t. i. a dörösz (Creta) és zöld fővénykő időszakában jelen volt a földön. Az uttigsdorfi gyantárok között szerző egy trichromaticus gyantárt is fedezett föl, mely különböző irány-

ban különböző színeket mutat, egyet visszahajtott, kettőt pedig áteresztett világosságsugár mellett, mely utólsók egyike jácintvörös.

Végre azt közlé Glocker tanár, hogy a Boskovitz mellett létező walchowi zöld fővényműnek dülény- és kénkovandban (Rhombenkies und Schwefelkies) gazdag kőszéntelepeiben két év előtt sárga és fehér mézövet (Honigstein) talált fel, mely mindkettő a közönséges mézövetől az agyagföld nagyobb tartalma, a víznek és méz-savnak (Mellitsäure) csekélyebb mennyisége s ezenkül a kovaföldnek csekély vegyülete által különbözik, míg lényeges külső sajátosságait tekintve egymással megegyeznek. Ennélfogva értekező véleménye szerint a mézkőnek két fajtát kell megkülönböztetni t. i. a közönséges és morvaországi mézövet (Mellites vulgaris et M. moravicus).

Eperjes városban kiállított ásványországhoz tartozó Sáros megyei termények névsora.

1-szor. Többféle ásványvizek különböző helyekről, 87 üvegben a páratlan szorgalmu Saárosy József főorvos által következőleg rendezve:

I. Vasas savanyú források: 1. * István-forrása, 2. * Andrási-forrása, 3. * Bene-forrása, 4. * Doctor-forrása, 5. * Fürdő-forrása, ezek Bartfán léteznek. 6. Szulin, 7. Hosszuréth, 8. Singlér, 9. Borkút és 10. * Czeméthe, eperjesi határban. 11. Pitrova, 12. Fricske, 13. Sznakó, 14. Hrabszke, 15. Gerlacho, 16. Gáboltó, 17. Felső-Tvarosza, 18. Alsó-Tvarosza, 19. Czigla, 20. Niklova, 21. Dubova, 22. Radoma, 23. Lagnó, 24. Ternye, 25. Adamföldre, 26. Töltszék, 27. Tapli Bisztra, 28. Tapli Hermany, 29. Hanusfalva, 30. Kapi Pál-vágás, 31. Péter-vágás, 32. Kakasfalu, 34. Somosújfal, 35. Kende, 36. Radács, 37. * Kis-Sáros, 38. Bujak, 39. Bajor, 40. Berki, 41. Izsép, 42. Hazslin, 43. Pósfalu, 44. Ásgúth, 45. Feketekút.

II. Vegyes savanyú vasas kénes égvényes források: 46. * Szinye Lipócz a) fő forrás, 47. b) Nathalia forrás, 48. c) Feszt kutacska, 49. d) Új forrás.

III. Kénes források: 50—55. * Sztjavník, hat eddig nevet nem nyert forrásokkal s fürdővel, 56. Kaponcza, 57. * Hradiszko, 58. * Eperjes sz. László forrással, 59. * Szeben, 60. Gnomos a) Nagy forrás, 61. b) Kisebb forrás, 62. Darócz a) Erősebb forrás, 63. b) Gyengébb forrás, 64. Olyso, 65. Pluonyicza, 66. Bajor vágás, 67. Gáboltó csoda forrás, 68. Decsó.

IV. Sós, széksót foglaló források: 69. * A Sebes. M. Isla. Ferdinand forrás, 70. Amalia forrás, 71. Fürdő forrás, 72. Soovár, 73. * Czigelka: a) Lajos forrás, 74. b) Imre forrás, 75. c) Malom forrás, 76. d) Fehér forrás.

V. Eddig ismeretlen alkatrészű források: 77. N. Sáros, 78. Zabava, Bartfa mellett, valószínűleg vasas források, 79. Kapi, 80. * Kelemes, a réten valószínűleg (Bituminosus) kőolajos források, minthogy a nagy kőszénrétegekből fakadnak.

* Jegyzet helyeken intézetek léteznek.

2-szor. Ásványok:

a) Maglafélékből. Magla fehér és sárga csillámmal, álmagla, siva (Syenit), zagyla (Gneus) csillám rétegekkel s habos csillamba beburkolt szemekkel.

b) Palakövekből. Csillámpalla, szarukőréteg, kovarczpala, agyagpala, salakpala és márgapala (kátrányos, vaskovandos és femész jegeczes).

c) Homokkövekből. Különböző szemű s kötszerű homokkő Sáros megye minden tájából s többféle torolványok. Említést érdemel a hanusfalvi a dörösz képletből, az eperjesi szennült moszatokkal, és a radácsi számos növénynyomatokkal.

d) Darlafélékből. Malomkőképi, szarú-fénylés, gyurmagképi üveges és maglaképi darla. Darlaromkövek. Dolomit és darla elmálásából s más kőszénből származott réteges kövek.

e) Mészfélekből. Réteges és rétegtelen mészkő, juramész, darázskő és mészrege, durva mészkő, mészkővecs, barna kővecs, Dolomit, szálas és szemes femész, Anhydrit és csepegőkő, legújabb fakövek s levényomatok.

e) Alárendelt kövek:

aa) Érczek: termés arany, horganyfény, ólomfény, szürke dáranyfény, rézkovand, higkéneg, vaskovand, barna s agyag vaskövek.

bb) Opálok s kovarczok: közönséges- fa- viasz- téj- üveg és nemes opálok, chalczedon, hyalith, tülkő, amethyst és közönséges kovarcz — mind ezek több különböző darabokban különböző helyekről.

3-szor. Ósvilági maradványok:

a) Kőszén. Barna kőszén: fintai, kapii, hanusfalvi, balásvágási, csincsi, hertneki, sztebniki és eperjesi.

b) Fakövek: pálmatorzsok szarukőben szennült felülettel.

c) Különböző szennült növények nyomatai homokkőben.

d) Állatországok: kagylók, csontok, fogak, és szarvak. Nevezetesen néhány fog, elephas priscus, és elephas primigenustól, egy 2 öl hosszú agyar, egy ép szarvpéldány fejcsontostól az óriási szarvastól Tapoly völgyéből s más effélék.

A gyűjtemény körülbelül 800 darabból állott.

Hazslusky Frigyes és Hencz János,

mint az ásvány- vegy- s gyógyszer-tani szakosztály kiküldöttei.

IV.
**AZ ÁLLAT-ÉLET-
 ÉS
 NÖVENYTANI SZAKOSZTÁLY.**

A.
JEGYZÖKÖNYV.

I. Kassán.

Első ülés aug. 10-kén.

Az e szakhoz tartozó tagok a számokra kijelölt helyen összejövén, magokat szabályszerűleg alakították, s közakarattal elnöknek nagyságos Kubinyi Ágostont, jegyzőnek Kovács Gyulát választák. Mi után

1. Könnyebb megismerkedés kedvéért az e szakba beirt tagok nevei felolvastattak.

2. Elnök nagys. Kubinyi Ágoston indítványt tett, hogy a szakülés terében kirakott természettudományi tárgyak, a mennyire azok a kirakók értekezéseikben megemlítve vagy leírva nem lennének, azoknak említése vagy leírása a jegyzőkönyvbe vétessék fel.

Ezen nagyon czélszerű indítvány elfogadtatik, egyszersmind megkéretnek T. Petényi Salamon és Kovács Gyula a kitett tárgyak leírására.

3. Főtisztelendő Marczényi Mátyás bemutatja a szaknak Kassa város környékén szedett növényeit szárított példányokban, úgy ezek névjegyzékét, nem különben néhány élő növényt is több észrevételekkel kísérvé ezen bemutatást,

Figyelemmel hallgattatott, de minthogy az érdemes értekezőnek némely nevek meghatározásában kétségei vannak, megkéretik a titoknok Kovács Gyula a gyűjteménynek átnézésére, s a nevek meghatározásában való befolyásra, miután az értekezés a névjegyzékkel együtt a munkálatokban való kinyomatásra érdemesnek határozatlik.

4. Nagyságos Kubinyi Ágoston felolvassa T. Frivaldszky urnak Corfuból hozzá intézett természettudományi tárgyakat érdeklő levelét, melyben eddigi utazásának rövid vázlatát adja.

Méltó figyelemmel hallgattatván ezen levél, mint egyik jeles természetbúvárunk folytonos működésének jele, kedves tudomásul vétetett.

5. T. Sztraka Károly értekezik a fogas vakonyról, bemutatván ezen állat élő példányait.

Ezen jeles értekezés a hozzákapcsolt természethű rajzokkal együtt a munkálatokba felvéteni határoztatott.

6. T. Doleschall ur bemutat a szaknak három darab ős kagylót, melynek egyike vastag osztrigának (*Ostrea crassissima*) a más kettő pedig oriás osztrigának (*Ostrea gigantea*) ösmertett, továbbá egy csodaszülött borjufejet borlélben, melynek orra nem a szokott rendes szájfeletti helyen, hanem homlokán ormány alakban vagyon s mely 1844-ben Vámoson Borsod megyében született, nem különben egy csodaszülött báranyfejet, melynek alsó állkapczája hiányzik és egy borju kaponyát homlokcsont hiányával, végre egy kétfejű lassú tűzokfit (*Otis tarda*), a bemutatott tárgyakat a természettudományi társulatnak ajándokul felajánlván, egyszersmind felettök rövid szóbeli előadást tart.

Az értekező ur előadása kedves figyelemmel hallgattatott.

7. T. Doleschall bemutat a szaknak dr. Reuss ur nevében négy kétes növényt, a szak véleményét kikérvén.

A bemutatott növények magas peszércznek (*Lycopus exaltatus* L.) kakasláb muharnak (*Panicum crus galli* L.) tejoltó galajnak (*Galium verum* L.) és tompavirágú szittyónak (*Juncus obtusiflorus* Ehrh.) már rég leirt növényeknek ösmertettek el.

8. T. Petényi Salamon értekezést olvasott fel a vakondokról, mely

A munkálatokbani kinyomatásra érdemesnek találtatott.

9. Elnök nagyságos Kubinyi Ágoston bemutatja a szaknak Hanák János természetrajz című sajtó alól épen most kikerült munkáját, azt a szak figyelmébe ajánlván.

Méltánnyal vétetvén a nagy gyűlés figyelmébe ajánltatik.

Második ülés aug. 12-kén.

1. Az első ülés jegyzőkönyve felolvastatván helybenhagyatott.

2. A nyomtatott névsor és az emlékpénz a szak jelenlévő tagjai között kiosztatott.

3. Nagys. Kubinyi Ág. a szak részéről a következő pályakérdést véli kitűzendőnek: Kell-e, lehet-e, s tanácsos-e némely állatokat gazdaság egészség s kényelmünk tekintetéből kiirtani, vagy kevesbiteni? s ha igen, melyek azok, mi módon irtathatnak ki, különösen a két magyar hazát tekintve.

E fontos pályakérdés köztetszéssel elfogadtatik s a nagygyűlésnek elfogadás végett ajánltatik, egyszersmind aláírási lap készítetvén, a pályakérdést kitűző Kubinyi Ágoston ő nsga az aláírást 6 arannyal megkezdette, s az éppen szakunkat jelenlétével megtisztelő elnökünk gróf Andrássy ő mltga 10 arannyal szaporította, nem különben prof. Majer két arannyal, főtisztelendő Marczényi Mátyás 1-gyel, egyszersmind megkéretik ngos Kubinyi Ágoston további aláírók gyűjtésére.

4. Kovács Gyula bemutat a szaknak négy, általa mult napon Kassa vidékén talált, a kassai Flora jegyzékében hiányzó növényt u. m. köruta bordalapot (*Asplenium Ruta muraria*), kövér amarántot (*Amarantus blitum* L.), keresztes lepcsét (*Lemna trisulca* L.) és tövises csimpajt (*Xanthium spinosum* L.) ezen utolsóról szóbeli előadást tartván, mint oly növényről, mely csak 30—40 évvel ezelőtt hazánkban ösmertetlen volt, s mely most fájdalom nagy részében különösen Debreczen vidékén, Mohács körül, a Bánságban stb. már annyira elterjedett, hogy sok holdnyi legelő általa haszonvehetetlenné lett, előadja értekező hogy ezen növény magvát Serbiából a disznók sertéjökben

hozták ugyan hozzánk, de itten magról szaporodott annyira el, kiirtása pedig mint éves növénynek, vagyis ollyannak, mely évről évre kihál s gyökereiről meg nem újul, hanem évenként magból kél, nem nehéz olly vidékeken, hol még erősen el nem terjedett, mi levágás vagy kitépés által történhetik, minekelőtte még magvát megérlelné, mi csak augusztusban vagy szeptemberben történik, figyelmezteti értekező különösen Kassa várost ezen ártalmas növényre, s annak kiirtására, a tegnap általa határan talált első példányt a szakban előmutatván.

Ezen előadás érdemlett figyelemmel hallgattatván megkéretett értekező előadásának a nagygyűlésben való ismételése és a növénynek ott is előmutatására.

5. Kovács Gyula bemutatja illy czimű munkáit: a) Az ausztriai birodalom különösen Magyarország és Erdély ritkább növényei II-dik és III-dik csomó.

b) *Flora exsiccata Vindobonensis alpiumque adjacentium. Centuria IV. et V.*

Ezen kitűnő szorgalommal kezelt növénygyűjtemények nagy tetszéssel nézettek s méltó figyelembe ajánltatnak.

II. Eperjesen.

Harmadik ülés augusztus 14-kén.

1. Kovács Gyula élő szóval értekezik Erdély Florájáról elősorolván azon növényeket, melyek ritkábbak vagy nevezetesebbek, nem különben azokat, melyeket sok évi nyomozásai következtében, mint Erdélyre nézve újakat feltalált, találatásuk helyeivel együtt, vázlatát adván egyszersmind az ottani virány földrajzi viszonyainak, állításait számokkal és bőven felhordott példákkal bizonyítván.

Köztetszéssel vétetett.

2. Ördög Dániel előadja, miként látott gyógyszerárban hegyi kappanör (*Arnica montana*) helyett egyvirágu polyvahordót (*Hypochaeris helvetica*) használni, sőt egy tátrai gyökerásótól azon állítást hallotta, miként ők kappanör helyett s annak neve alatt csak polyvahordót gyűjtenek, és árulnak a gyógyszerészeknek.

Minthogy a kappanör jeles hatású orvosság, ezen tárgy az orvosi szak figyelmébe ajánltatik.

3. Ördög Dániel előadja: Kivánatos volna miszerint gyógyszerészeink a hazánkban is előforduló gyógyszereket ne külföldről, hanem hazánkból szereznék meg.

Ennek okát n. Kubinyi Ágoston e kettőben látja rejleni: 1-ör mert nincsenek hazánkban vagy csak igen kevesen, olly tudományosan mivelt egyének, kik orvosi szerekek kereskedést folytatnak; 2-ör mert nem szedetnek és készíttetnek el az orvosi szerek helyesen, kivánatos volna tehát, hogy tudományosan elkészült férfiak adnák magokat hazánkban ezen ágra, pesti gyógyszerárú-sok Wagner és Pecz urak példájára, mely nézetekben és ohajtásban a szak tökéletesen megegyezvén, azokat magáénak vallja.

4. Kiküldetnek elnökileg Kovács Gyula, Petényi Salamon és Marczényi Mátyás az itten kiállított természettudományi e szakot érdeklő tárgyak leírására.

Negyedik ülés augusztus 15-kén.

1. A harmadik ülés jegyzőkönyve felolvastatván hitelesítetett.

2. Hazslinszky Frigyes előadja minden Sáros megyében eddigelé általa, Ördög Dániel és Schmidt Dániel által talált növények sorjegyzékét.

Ezen sok fáradságot igénylő és nagy buzgóságot tanusító növényjegyzék, mely különösen a hazánkban eddig olly kevésbé ösmert és méltánylott lopva-nőszőkben gazdag, örömmel fogadtatott s a munkálatokban kinyomatni határozottatott.

3. Petényi Salamon olvasta illy czimű értekezését: A természettudományok minden tájt érdekessé tesznek, az érdekes tájak érdekét pedig felette emelik, s élvezetöket fűszerezik, bebizonyítván ezen igazságot Eperjes tájékan szerzett némelly ritkább természeti tárgyakkal, jelesen a szomszéd kies zárvölgyben a madártan számára legelőször felfedezett apró legyész (*Muscicapa parva*) nyári lakhelye, fészke s tojásai bemutatásával.

Ezen jeles értekezés a munkálatokban kinyomattatni s mint Eperjes vidékét különösen érdeklő alkalmi munka, a nagygyűlésbeni felolvasásra ajánltatik.

4. Petényi Salamon bemutatja a három magyarhoni pirókot (*Pyrrhula*, *Gimpel*) ugymint a kapcsolórút, a közönségest és a karmazsinszinűt (*Pyrrhula enucleator*, *vulgaris* et *erythrina*) mely utolsó keleti Europa lakosa az itt bemutatott egyetlen példányban először láttaték a honi természetbuvároktól mint magyarhoni; ezen példányt ez évi majus 15-én Gömör megyében Tiszolcz város határában Gasparez János lőtte, s az értekezőnek beküldötte.

Köztetszéssel vétetett.

5. Szabó Dávid felszólítja a szakot egy rendszeres szőlőirat (*ampelographia*) kidolgozására, e tárgyban érdekes tapasztalásait s nézeteit előadván, mi tanuságos vitatásokra adván alkalmat, n. Kubinyi Ágoston arra kívánja figyelmeztetni az e tárgyban munkálkodókat, hogy szükséges volna a szőlőváltfajoknál nem csak a bogyóit, hanem a többi részeit is figyelembe venni, kivált szárát és leveleit

Ezen értekezés nagy örömmel hallgattatván, a munkálatokba való felvételre és a nagygyűlésben való felolvasásra érdemesnek tartatik, egyszersmind felszólítanak az e tárgyban jártas és munkás férfiak, sziveskednének tapasztalataikat, vagy a magyar természettudományi társulatnak, vagy a még ez évben később meghatározandó napon Sárospatakon tartandó hegyaljai szőlő kiállításra beküldeni.

6. Gróf Andrassy elnök ő mltga bemutat a szaknak majdnem hattütojás nagyságu házi ludtojást, mely Kraszna-horka-várallyán három napi kinlódás után tojatott s melyben szétbontás után egy második közönséges nagyságu, kemény héjjal ellátott tojás találtatott.

Gr. ő mltga ezen becses közlése nagy örömmel és különös köszönettel vétetett, egyszersmind megkéretett n. Kubinyi Ágoston mint a tojástanban (*Oologiában*) különösen jártas, ez eset felvilágosítására, mely kérést ő nsga elfogadván azon ígéretet tette, hogy jövő évi gyűléseinkben ez esetről és más hasonlókról értekezést tartand.

7. Marczényi Mátyás értekezést olvas egy különös kísérletéről, mely szerint ha egy káposztafő gyökérrel felfelé elásatik, idő múlva annak levelein káposztamag terem.

Minthogy értekező sem a káposztát, sem a magokat be nem mutatta, régebben tévén ezen kísérletét, a szak véleményét felfüggeszti, egyszersmind megkéri értekező urat, hogy ezen kísérletét ismételvén, a káposztafejet az azon még csüggő magokkal együtt a természettudományi társulatnak, vagy a jövő évi nagygyűlésnek beküldeni sziveskedjék s mások is más növényekkel kísérleteket tegyenek.

8. Gróf Andrássy elnök ő mlta kéretnék meg: miszerint ez évi munkálatainkat képével díszesíthetni megengedni méltóztassék, hogy őt ne csak sziveinkben hordozhassuk, hanem továbbra is szemtől szembe is láthassuk.

Köz lelkesedéssel elfogadtatott.

9. Petényi Salamon olvas illy czimű értekezést: Felszólítás arra, hogy a magyar állattanbuvárok a valaha honunkban számosan előfordult, de már kipusztuláshoz közelgő vagy éppen kipusztult bölények holvottokról s hódok hollétokról, mielőtt ezek végképpen kipusztulnának, adatokat szerezni s a jövő nagygyűlés alkalmával közleni sziveskedjenek.

Ezen figyelmet igénylő értekezés a munkálatokban kinyomattatni határoztatott.

10. A mai negyedik ülés jegyzőkönyve felolvastatván hitelesítetett.

Jegyző *Kezdiszentléleki Korács Gyula.*

B. ÉRTEKEZÉSEK.

1.

A vakandokról és annak egy felette különös sajátságáról.

Értekezett *Petényi Salamon János,*

Kassán augusztus 10-kén az állattani, különös megkérés következtében
pedig augusztus 12-kén a gazdasági szakülésben.

A nagy természetben nincsen lény, mely a természetbuvár figyelmére érdemes nem volna. Mentül több figyelmet fordít ez a legcsekélyebbnek látszóra is, mentül több oldalról, hosszabb ideig, többszörözött izben s különfélebb viszonyokban méltatja azt vizsga szemlélésére, annál érdekesebbnek találja; — vizsgálódása minden alkalmával új, több érdekesb sajátságokat, ezeken alapult gyakran igen fontos tapasztalatokat vévén rajta észre, s ezek által ismét még fontosabb felfedezésekre és azon meggyőződésre vezetettvén, hogy általunk a mi teremtménytársaink közül egyik sem megvetendő vagy mellőzendő. — Vegyük például a köztünk annyira elterjedett, minden emberi lak és foglalatosság körül látható, hozzánk oly szorosan s hiven ragaszkodó, de általunk mégis oly kevésbé méltányolt, vagy éppen megvetett házi verebet, mely már az őskorban példája lévén a csekélységnek, róla maga üdvöztönk is, az akkori népmondáshoz alkalmaztatván magát, mint csekélységről szól ugyan, de a nagy természetbuvár tőle sem tagadja meg az őt illető méltánylást, Szent Máté Evangeliuma 10. rész 29. versében mondván: „Nemde, nem vehetni-e 2, sőt 5 verebecskét „egy kis filléren? de mégis csak egy sem esik azok közül a földre a ti mennyei atyátok akarátja „nélkül, közülök az istennél egyetlen egy sem lévén elfelejtve.“ Hogyha mondom a csekélységnek e példáját, a házi verebet, mi is most például vesszük, ha figyelmünket akár külső működése s magaviseletére, akár szellemi sajátságai mivoltára, és élte viszonyainak a vele lakó emberek viszonyaihozi alkalmaztatására, vagy csak azon egyetlen egy tulajdonságára fordítjuk is, hogy az őt fenyegető 1000 meg 1000 üldözések, életveszélyek, faja pusztítására s kiirtására czélzó mesterséges sőt törvényes tervek daczára mégis képes magát fentartani s helyét mindenütt megállani; már ezen egyetlen egy csekély, mindennapi, körülöttünk folytonosan forgó lény oly nagy tárgya a buvárdásoknak, hogy én, noha immár több mint 20 év óta fordítom reá vizsga szememet, s bár sokan engem is „madár-buvár“ czímmel akarnak megtsitálni: mégis minden alkalommal új meg új tapasztalatokat teszek körülötte, s ime mind e mellett sem szégyenlem előttetek, tisztelt természetbuvár-

társaim, őszintén megvallani, „hogy biz én a madarak közt ezen legközönségesebb s legismeretesebb verebet sem ismerém ki tökéletesen.“

De én mind ezeket csak azért hozom elő, tettes szakgyűlés! hogy alkalmat szerezhsek magamnak egy oldalról arra figyelmeztetni természetbuvártársaim- és barátaimat: „hogy általánosan a természet-vizsgálókra nézve nincs tárgy, de főleg hogy reánk állatbuvárookra „nézve nincs élő lény, nincs hely, vagy idő, nincs viszony, vagy alkalom, mely figyelmünk, nyomozásunk s gondolkozásunkra méltó nem volna;“ más oldalról pedig azt bizonyítani be kegyeteknek: „hogyan az állatokra más viszonyok közt intézett pillanat „egészen más, ismeretlen, egészen új észrevételekre vezet bennünket; s ismét, hogy „egyetlen egy új észrevétel gyakorta a legérdekesebb, s eredménydús felfedezéseknek „nyit utat, a határtalan felfedezések terére vezetőt.“

De lépünk ezen eltéréstől vissza, s már kissé közelebb a célhoz! — Sztraka Károly segédtag barátom tapasztalás- s tartalomdús értekezést tartott a föld gyomrának egyik valamint ritkább, s kevésbé ismert, úgy felette érdekes és tetszőleg kártékony lakosáról, a fogas vakonnyról (földi kutyáról, Spalax typhlus, Blindmoll) ugyanazon tökéletes vak emlősről, melyet a mult pécsi gyűlésen magam is jellemző s mellynek terjedelmesebb magányrajzát Sztraka Károly és Dr. Rhédey Antal segítségével készítjük a kir. magy. természettudományi társulat jövő évkönyveiben felvilágosító ábrákkal együtt kijövendőt. Én ellenben a föld gyomra lakosainak legközönségesebb, hazánk minden táján s helyén bőven előforduló, már a kis gyermek által is ismert, és mégis sok tekintetben hazánk természetbuváraitól sem ismert vakandokra (vakondokra; Talpa communis; gemeiner Maulwurf; Krtica, Zemorja) kívánom e számomra átengedett órában fordítani becses figyelmüket.

A vakandokok a ragadozó emlősök, túrók és robarevők (Insectivora fodientia; grabende Insecten-fresser) sorába tartoznak, mellyek legtöbbszörre éjjelező és földalatti életük lévén, főképen robarakkal, csigákkal és gelisztákkal, tehát állati húsos részekkel táplálkoznak. Mindnyájoknak igen kicsi szemeik vannak, sőt némelyek egészen vakoknak látszanak lenni. Az emlősök ezen rendéhez igen kevés számú nemek tartoznak; Európában csak négy nem, — s ezekből honunkban 3 nem: u. m. a sün, (süldisznó; Erinaceus, Igel) 2. a cziczkány (gözü, sorex, Spitzmaus) és 3. a vakand vagy vakandok (Talpa, Maulwurf) fordul elő; de ezen kevés nemek, s azok fajtái — el vannak terjedve Europa majd minden tartományaiban, így hazánknak és minden vidékein.

Magából a vakandok-nemből Európában 2 fajt ismerünk, t. i. a közönséges és a vakvakandot (Talpa communis seu europaea, gemeiner Maulwurf — et T. coeca, blinder Maulwurf), melly utolsót ama híres olasz állatbuvár Savi fedezte fel nem rég Toscanában s melly apró szemei számára a fejtakarókon nyílással nem bírván, tökéletes vaknak állítatik. A vakandok külsejére nézve nagyon is ismeretes állat, azért is feleslegesnek tartom e helyen annak e tekintetbeni bővebb jellemzését. Ő rendeltetésénél fogva majd mindig a föld színe alatt tartózkodván, a számára eledelül rendelt állatokat, robarakat, férgeket, gelisztákat és kagylókat, vagy is csigaféléket felkeresi, folytonosan utánuk turkálván s olly bajos munkával keresvén eledelét, hogy reá is valóban s főleg reá a jámborra nagyon illik a sz. írás azon mondata Mos. 1. k. 3-dik rész 17. v. „Nagy fáradságos munkával keresséd s egyed a föld gyümölcsét életednek minden napjaiban.“ — E rendeltetéséhez képest tehát a vakandnak egész idoma és mivolta ezen életmódra van alkotva. Az ő egyformán vastag teste hengerded, s így a turások lyukain kényelmesen átvihető; a föld hát-

rahányására alkalmas hosszú ormányos fején a felette kifejtett finom hallás, szaglás, és tapintás életművei vannak elhelyezve; a hosszú hónlaphoz feszült, erős válperecztől támogatott rövid karán van egy igen széles, lapátalaku kéz, mellynek tenyere mindég ki, vagy hátra felé van fordulva; ujai pedig hosszúk, s erős, lapos metsző körmökkel lévén ellátva, legezelszerűbb eszközei a föld felturására s hátrahányására. Külső színezetre nézve a felette finom bársony tapintatu bundája közönségesen hamvas fekete, találtnak azonban olykor szürke, sárgás, fehér és tarka válfajok is. Szeme felette kicsiny és a szőr közt elrejtett, de mégis külsőleg is látható a közönséges fajnál.

A vakandoknak valamint bemutatott s leirt testalkotásából, úgy az ezzel legszorosabb összhangzatu életmódjából világosan kitetszik: hogy ezen állat nyomozva, emészte a föld színe alatti növények gyökerei közt tartózkodó s ezekkel táplálkozó kártékony geliszták, férgek, robarak, robarukaczkok, és csigákat, a természet bölcs alkotójától az ezek közti egyensúly föntartására rendeltetik, nehogy a növényzet diszlete rovására felette elszaporodjanak; kitetszik az is, hogy ezen állatka érintett eledele után folytonosan nagy fáradsággal turván nyáron télen, turásai által a földet felporhanyózza, azt ez által a lég és nedveknek áthatatóvá, átjárhatóvá tevén, termékenyíti; kitetszik, hogy a vakandok ezen rendeltetésénél fogva a természet egész gazdálkodására nézve felette hasznos, és csupán egyesekre, t. i. kisebb mezei gazdák s főleg kertészekre nézve sok turásai által igen is alkalmatlan állat. A szegény jámbor állat feje felett már régóta s általában törve van ugyan az elítélés, kárhóztatás pálcája! Melly ítéletet azonban nem az ész, hanem az általam más alkalmommal bővebben leirt állatkinzás és pusztításoknak két főforrása t. i. a természet ismereteinek hiánya, és az ebből származó balnézetek sokaságnak buta törvényszéke hozta s terjeszté e szegény állat végpusztítására. De az észszerű mezei gazdaság ügyelvén mindenre mi, mikép s miért történik a természet nagy gazdálkodásában? átlátván, hogy ebben semmi sem történik nagy és szent cél nélkül, s így a vakand rendeltetésének és az egyetemes természethez állása s viszonyainak fontosságát is belátván: jobbadán fölmenté már s kiszabadítá őt is a természetün bünösen dühöngő buta kényűzés vérszomjas átkától. — S ezen győzelem is az állatkinzás, pusztítás és embertelenség fölött, a természettudományok és természetvizsgálók győzelme, kik azt kipuhátolva köz tudomásul tették: hogy a vakandok a növényzetben semmi kárt, sőt nagy hasznót tevén, inkább oltalmazásra, mintsem kiirtásra méltó állat. —

Ha netán valaki ezekről még bővebben akarna fölvilágosíttatni, az olvassa a görliczi természettudományi társaság évkönyveit: „Abhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft zu Görlicz“ — jelesen a 4-dik kötet 1-ső füzetét 24—26 lapon; úgy szinte J. P. Hebel munkáiban „a vakandról“; nem különben „der Menschenfreund“ című állatkinzás elleni folyóirat első folyamát 11. sz. 46-dik lap. s végtére azon tartalomdús értekezést, melly néhány év előtt több közhasznú hirlapokban, jelesen a pesti kereskedelmi újság „Pesther Handelszeitung“ 1844-ki folyamata, 74-ik és 75-ik számában e cím alatt közöltetik: „ist der Maulwurf zu vertilgen?“ — oder vielmehr zu beschützen? *)

*) Mi a vakand belső alkotását illeti, ama tökéletesb, Dr. Rhédey barátom által — ki hivatalánál fogva szerencsés nem lehe az itteni gyűlésen megjelenni — készített, élet- s bonczani észrevételekben gazdag leírását olvashatni a kir. magy. természettudományi társulat évkönyvei 2-dik kötetében; hol ezen állatkinzás csontváza is látható. Értekező.

Már azon káros, s ön magunk irányában bűnös álnézet és balszokás, miszerint még mi nálunk is általában haszontalan, kártékony s kiirtandónak tartják, és a hol csak lehet ölik és pusztítják is csekély alkalmatlankodása miatt a felette hasznos vakandokat; — már mondom ez is eléggé bizonyítja, hogy a vakandokat hazánkban még azon tulajdonságaiban sem ismerjük, melyeknél már rendeltetésénél fogva olly szembeszökőleg kínálkozik általában mindenki vizsgálódására. — De még kevésbé ismerjük őt más részről, s főleg egy felette különös, véleményem szerint mindenki figyelmét igénylő sajátságáról, — mely sajátsága adott tulajdonkép alkalmat e jelen róla tartandó értekezésemre, melynek főcélja az, hogy kegyeteket épen ezen, alkalmasint még igen kevés természetbuvár által észrevett, s aligha egyetlenegy által megfajtott, különös, bámulatos tulajdonságára figyelmeztessen, s annak titka leleplezésére illendően fölkérjem.

Kedves hazánk különféle részein buvárkodva, jelesen a Duna és Tisza szigetségeit, a nevezett folyók kiáradása, és a vízborította szigeteknek ismét bekövetkezett megszabadulása után bejárván, számtalanszor, s mindig bámulva vevém észre, hogy míg az ollyan vízborított szigetéről minden, a földszinén vagy az alatt tartózkodó más állatok, jelesen pedig minden apróbb emlősök végképen kipusztulának: maga a vakandok azonnal, vagy nem sokára a víz leapadása után élethez maradását s ott létét eleven szorgalommal folytatott friss túrásaival bizonyítja be. S ime n. t. Gyűlés! ezen földandó csomóban rejlik az egész dolog titka, valljon: „micsoda tulajdonságoknál fogva tarthatja fön magát csupán a vakandok ollyan „helyeken, melyeken a vízáradás minden egyéb, tőle menekedni nem tudó emlősök megfúlását és kipusztítást?” — Vagy pedig, ha ez nem állana, és a vakand is oda fúlna s veszne: „mi módon jut a vakand a vizekkel körülvett szigetekre azonnal, vagy nem sokára a víznek azokról leapadta után?”

Hogy ha már ezen titokteljes kérdéseket a gyakorlati életből akarnók megfajteni, azt vélem, mi szerint tapasztalatunk hasonszabályához tartván magunkat, következő kényállitmányrai (hypothesis) vetemedésünk elkerülhetetlen: hogy t. i. a vakandok a vízveszély esetében, a vízzel borított helyekről:

1. Vagy el- s kiűzés által menekedik ki a szárazra; vagy
2. Hogy fölmászván a fákra, vagy más emeltebb, víztől biztosított helyekre, ott várja be a víz leapadását? — vagy
3. Hogy igen mélyen túrván be magát a föld gyomrába, ott vagy vízmentesen elzárkozva várja a víznek bekövetkezendő leapadását? — vagy tán
4. Hogy alá túrván magát igen mélyre, s messzire a folyó medre s a vizek feneke alatt, mintegy alagúton, vagyis tunellen menekedik által a vizen túl fekvő szárazra, honnan a vizek visszatérte után ő is ugyan az előbbi úton tér vissza az elhagyott szigetekre.

De engedjétek meg, tisztelt hallgatóim! hogy minekelőtte e dolog felett a ti véleményeitek kikérném, minthogy már benne vagyok az előadásban, én taglaljam, s czáfoljam meg mind ezen, bár milly lehetségeseknek látszó kényállitmányok védhetőségét.

Mi az első két állítást, vagy is azon hypothesiseket illeti: hogy a vakandok a vízborította helyekről, el- és kiűzés által menekednek ki a vizen túl fekvő szárazra; — vagy pedig, hogy ők fölmászván a fákra vagy más a víz ellen biztosított emeltebb helyekre, ott várják be a víz leapadását: ezen két kényállitmánynak már valószínűségét

is ledöntik s megsemmisítik, úgy a vakandok testének alkotása, mint az ezen kényállitmányoknak ellenmondó gyakori tapasztalás is. A vakandoknak felette rövid végtagjai egyáltalában képtelenek az evezésre s így mennyivel inkább a hosszabb úszásra. Nincsen rá példa, hogy valaki valaha vakandokat úszni látott volna, kivéven a vízben megfúlt, s általa hordozott döglöttet. — De legyen, hogy tudna úszni, ott a vizen, a gyakran nagyszélességű folyókon és vízekeni úzás közben ismét a ragadozó halak általi elnyelésnek, ragadozó madarak fölkapásának és kiragadtatásának, s számtalan más veszélyeknek volna kitéve.

Vannak természetirók, kik azt mondják: „hogy a vakandok vizáradás alkalmán, val fákra menekednek.“ Ezt állítja például Schrebers, emlősökről munkája 24-dik füzeté 560-ik lapján, mondván: „Bei Überschwemmungen flüchten sich die Maulwürfe auf Bäume.“ — De ez valóban pusztá vélekedés! A vakandok sem fára, sem épületekre nem menekülhet; mert lábai alkatánál fogva, melyek mellsői már rövidségük, de még inkább kifelé álló helyzetük miatt minden kapaszkodásra alkalmatlanok, a famászásra képtelen. — Az ugyan igaz, hogy a rövid ideig tartó áradások után néha találhatni fatöveken, s főleg csonkitott fűzfákon, vakandokat, de soha sem eleveneket, hanem mindig a vízben elfúlt s általa a fára letett holtakat, minőket már magam is találtam néhányszor. — De hát posito non concessio, ha a vakandok fára mászhatna is, rajta életfentartást, s menedék helyet még sem találhatna. Mert nagyon falánk lévén, ottan több napokig vagy tán hetekig tartó vízáradás alatt éhenhalni kénytelenítenék. — De engedjük meg azt is, hogy a fán menedéket lelve a víz ellen, képes volna az éhséget is kitartani; ámde fölkerestetnék más részről s fölemésztetnék kétségen kívül más egyéb oda menekedett ragadozó emlősök, vagy repdeső madaraktól, például menyétek, görények, patkányok, véresék, kányák, ölyvek, baglyok s több efféléktől, melyek számára lévén rendelve, előttük magában a földben sincsen eléggé biztosítva.

Csak két kényállitmány marad e szerint még hátra, hogy t. i. a vakandok belebb, vagy igen mélyen túrván be magát a föld gyomrába, ott vagy vízmentesen elzárkozva várja be a víz elapadását, vagy pedig, hogy felette mélyen túrván be magát, a vízzel borított szigetek s helyekről, a folyók medre vagy állóvizek feneke alatt készített mintegy alagúton vagyis tunellen menekedik által a vizen túl fekvő szárazra, honnan a vizek leapadása s visszatérte után ismét ugyanazon úton tér vissza az elhagyott szigetekre. —

De akár azt, akár ezt tenők fel róla, mind két úton számtalan kétkedésekre s megoldhatlan új kérdésekre vezetnénk. Mert, ha azt állítanók róla, hogy a vakandok vízveszélyben igen mélyen turja be s talán vízmentesen (hermetice) tapasztja el magát, akkor ismét élte föntartása ellen szólnak több fontos okok. Ellene szóll. 1-ör Azon tapasztalás, hogy az állóvíz hosszabb ideig borítván ugyanazon egy helyet, természetes erejénél fogva még a legkeményebb földbe is beszívja magát, áthatván annak minden legfinomabb nyílásait, porusait s benne minden lyukak, nyílások s üregeket eltöltvén. Ha pedig a víz már a kemény földet is átjárja, mennyivel kevésbé mentek s biztosak maradhatnak előtte a felporhanyózott föld túrái és üregei? S hogy ez valóban így s nem másképp van, ezt elegendőképp bizonyítják azon tapasztalások, melyeket a vízáradásoknak kitett helyeken s főleg szigetekeken gyakorta teszünk és tehetünk; minőket az illy szigetekeken lakozó vagy felügyelő, hitelt érdemlő férfiak már az én felszólításaim kö-

vetkezében is tettek s hol aztán magam is a történet helyén a tény igazságáról láthatóképp meggyőződtem. Ezen tapasztalások ugyanis bizonyítják, hogy az olyan elöntött helyeken, minden rajtok, főleg pedig a földben tartzkodó kisebb emlősök lyukaikban meglepetvén, vagy azokból kifutván, a vízben megfulnak. — Így találunk gyakrabban főképp az egérdús években, már csak nagy záporosók után is magukon a legterjedelmesebb mezőkön, az utakon, földhátakon ilyen a víz által kiöntött s elölt emlősöket, és ezek közt nem ritkán magokat a vakandókat is halottan feküdni. — Ugy lettek például az 1838-ki áradások alkalmával sok helyen a Duna mentében, például a pestbuda közti Sz. Margit, — az ercsi és adonyi, s több más szigeteken, s úgy lesznek folytonosan áldozatai a fulasztó víz hullámoknak ezereként az ürgék, hörcsögök, cziczikányok, mezei poczkok és egerek s több efféle apróbb emlősök. Az ilyen emlőspusztító szigeteket figyelemmel tartván, midőn egy év multával ismét kérdezősködtem ez emlősöknek azokon netalán történt megjelenéséről azon tudósítást vettem az arra fölkerült szigettfelügyelőktől: „hogy a kiveszett apróbb emlősöknek mindaddig, míg a Duna jege be nem állott, melyen az efféle állatok újra máshonnan átsétálván, a szigetbe beköltöztek, semmi nyomát nem lehet észrevenni, a vakandókat kivéve,“ mely egyetlen egy faj az elöntött szigetek vizei elapadása után a földet annál nagyobb szorgalommal túrva, túrásaiban mindenütt mutatkozott, s mely még az 1838-ki Dunaáradás után is az ercsi szigeten, Fejér megyében, melyet az áradó víz egészen még a legemeltebb pontjain s hátain is embermagosságnyra hetekig borított, ennek lepadása után nem sokára ismét túrva, bizonyította csudálatos s megfoghatatlan megmaradását. Hogy maradhat meg tehát a vakandók ott, hol a többi emlős mind elfúl?! — Hogy ő magát mélyen betúrván s vízmentesen betapasztván, ott várja be a víz lepadását és kimehetését, ha ezen kényállitmányt — mint mondtam — róla feltenni akarnók is, ellene harcolnak.

2-or Egy nagy ellenmondás a természetben, t. i. azon tapasztalás, hogy a vakandók teljességgel nem tartozván a téli alvókhoz, nem bírnak azon sajátsággal, mely által szükség esetében az álomszerű elszibbadásba ringattatván, hosszabb ideig maradhatnak életben minden étel és táplálkozás nélkül. Ha pedig ezen sajátsággal nem bírnak, akkor ha a föld belső gyomrában, hol annak nyers, holt földjében nem tartózkodik semmi élő lény, tehát számukra semmi táplálék, ha mondom a föld belső gyomrában mentek maradhatnának is a víztől, ott mégis éhen kellene veszniük.

Mi már a vakandók megmentése s fentartása felőli II-dik állitmány tudniillik azt illeti: hogy ők a vízzel borított szigetekről tán a folyók medre s állóvizek feneke alatt eltúrván, kimenekednek a vizeken túl fekvő szárazra, és hogy az elöntött szigetek vízének lepadta után ismét ugyanazon folyómeder alatti alagúton, vagyis vakandoki tunellen térnek vissza az elhagyott, ismét száraz szigetekre: „Mennyire lehet vagy inkább nem lehet hitelt adni ezen általam itt csupágyanakodás elhárításából felhozott hypothesisemnek, az már annak valószínűségéből is kitetszik, mert, ki fog tulajdonítani ezen kicsi egyszerű állatnak annyi testi s lelki erőt, annyi következtetést, de főleg ennyi bátorság- és elhatározottságot illy nagyszerű tervre, s annak olly felettebajos, fáradságos kivételére, a millyen egy tunell készítéséhez megkiváncsoltat?! De ha annyi lelki erőt a vakandóktól nem lehetne is megtagadni, mert hiszem, a szükség és veszély mindenre kényszerít, mindent könnyít kivinni, de azt még sem lehetne megengednünk, hogy egy olly csekély

testerejű állat, rá nézve olly felette nagyszerű s hosszas munkában teljes elfáradással s elebüléssel agyon ne kinozná magát. —

S így bár melyikét vesszük és taglalgatjuk a felhozott hypothesiseknek, miután azok tökéletes akár megczáfolására akár pedig bebizonyítására egyetlen egy eldöntő, tapasztalásból merített tényünk sincsen a körül: mi módon s micsoda sajátságoknál fogva tarthatják fen magokat életben a vakandók ott, hol a víz által minden egyéb földi emlősök kipusztítatnak? avagy ha valamely szigeten ezek is elpusztultak, mikép juthatnak oda mások a folyóktól visszatartóztatva: okvetetlen fel kell tennünk — legalább ideiglen — rólok azt: hogy a vakandóknak kell olly valami szellemi vagy testi tulajdonságaiknak lenniök, melyeknél fogva képesek a víztől meglepetve, akár kiuszás, akár emeltebb helyekre való felmászás, akár a föld mélyébe vízmentes elbuvás s elzárkozás, és ott hetekig hónapokig tartó koplalhatás vagy elszunyadás, és álhalál; akár végre a folyók medre alatt a szárazra átturakodás által, a többi emlősöket előlő özönhalál veszélyétől magokat megmenteni s fentartani a víz veszélynek kitett helyeken, vagy hogy képesek legalább a víz után a száraz földről azokra valami uton módon átköltözni. De bár mit teszünk fel rólok, bármely uton s módon történjék is az: a dolog mindenkor valóban olly különös, fontos és érdekes, hogy az állatbuvár, de minden természetvizsgáló, sőt az igazság minden barátja figyelmét s nyomozását nagyon is megérdemli, folytonosan oda mutatván, hogy ezen olly közönséges állatnak valami különös testalkatának, s ennél fogva különös sajátságainak is kell lennie, hogy mi ezen különösségeit mindeddig korántsem ismerjük, s hogy számunkra, mint a természet titkainak buvárai számára itt is kínálkozik egy jó alkalom, érdekes felfedezésekre és hasznos igazságok leleplezésére. — Minthogy pedig meg kell engednünk minden jelenet s történetnek s így a természettudománynak is azon alapigazságát: hogy a világon elegendő ok nélkül semmi sem történik, — mi pedig a vakandók élete ezen tünemény s történeteinek semmi elegendő, sőt még csak valószínű okát sem tudjuk adni: meg kell vallanunk, hogy mi még a vakandókat sem ismerjük! hogy tehát felette csatlakozik, ki azt hiszi, hogy nem érdemes, sőt hogy kár időt s figyelmet fordítani a közönséges s mindenki előtt ismeretes mindennapi állatokra, vagy bár mely más természeti tárgyakra. Lám bennünket noha itt képviselői vagyunk egy egész ország természetbuvárainak, képes kényszeríteni egy közönséges vakandók élte azon őszinte vallomásra: milly keveset, milly csekély töredékeket tudunk mi még a legközönségesebb lények természet történeteiből. Milly sok, felette sok marad még nekünk is hátra terjedelmes hazánkban teendő; sőt épen nekünk, kik alig állunk még határszélén a természettudományok előttünk nyíló, átnézhetlenül terjedő és parlagon fekvő mezejének. Milly felette sok marad itt még mivelní, tenni, vizsgálni, felfedezni, tanulni, tanítani, felvilágosítani, előkészíteni való számunkra, hogy azt honfiainknak csak járhatóvá s használhatóvá tehessük is, s hogy ők útmutatásunk s példánk után indulva, áldott teremkenynek s gyümölcsözőnek tehessék azt a Magyarhaza anyagi s szellemi boldogítására! —

Bátorkodom annakokaért felszólítani az itt lévő állatbuvárok s általában természet vizsgálókat, méltóztatnának ezen ügyet is emlékeztükben megtartani, a vakandók élte érintett homályos körülményeire vizsga figyelmüket fordítani, ezen viszonyai körül tett tapasztalatokat most is előhozni, de az azután teendőket is összegyűjteni, s így a jövő nagygyűlés állattani szakával közleni, — hol magam is majd az általam teendőket az ővéikhez csatolván, reménylem, ha a kérdéses dol-

got épen meg sem fejthetnénk, de legalább nem keveset járulhatunk titkos miyoltának kipuhatólása s ezen homályban rejlő természetrajzi tárgy fölvilágosítására, s így az ezen közönséges ugyan, de nem eléggé ismert állat természetrajza gazdagítása s tökéletesítésére.

Sőt még arra is bátorodom újonnan fölkeríteni a honi természettudományok számára, ezen most felszentelt új helyen egybegyűlt minden avatottjait a magyar Izisnek: fordítsák vizsga figyelmüket általában minden alkalommal, minden jelenetre, mely körülöttök a nagyszerű természet honi színpadján feltűnik! Nem elegendő s nem boldogító egyedül csak a kirívó s mindenki szemébe akaratja ellen is szökő tárgy és tüneményeket észrevenni, szemlélni, megismérni; de figyelemmel kísérni a természetben olyanokat is, miket ha az egész világ nézi is, még sem látja; föllepzeni azokat, miket nem ritkán maga a természetbuvár is mellőz s önkárával megvet, mert titkai a természetnek; ott lelni föl a tényt, hol azt senki sem véli, ott találni föl az újat, hol azt senki keresendőnek nem gondolja; ott leplezni föl az igazat, hol azt senki lehetségesnek nem reményli! Ez természetbuvár társaim! ez édes, ez boldogító, ez igaz jutalma a természetbuvárnak, mellyel, ha bár szorgalma s fáradozásai érdemét senki sem akarná is látni, már önérzése jutalmazza őt, melly jutalom előtt elenyésznek a világ legzajosabb tapsai.

Adja a természet ura, hogy a valót mindenkor fölfedezvén, új alkalmunk legyen neve dicsőítésére, s azon boldogító vallásos vallomásra, mellyet egykor Sz. Dávid az isten teremtésének csodái áhitatos bámulatától áthatva, 104. zsoltárában ekkép tön: „Uram! melly nagy a te bölcsességed! melly bölcsességes minden cselekedeted! — Csodálatos nagy műveidnek nincsen száma, „kikkel mind a föld kereksege rakva! Keresd, és áldjad tehát lelkem az urat, és tiszteld őt minden műveiben; mert dicsőségével rakva menny és föld!!

2.

Szőlőirati szózat.

Dr. Szabó Dávidtól.

Tekintetes szakülés!

Nem egyszerű eszméim árulása, vagy saját csekélységem mutogatása bír engem arra, hogy — miután már e tárgyat Kassán a gazdasági szakülésben megérintém — itt ennek előadásával alkalmatlankodni bátorodom: hanem mivel ohajtanám az okos magvető példáját követni, ki minden földet megpróbál, de azért magvát csak az azt jól megteremni alkalmas földbe vetni igyekszik. Szózatom egyenesen a tek. szakosztály bölcs vizsgálati szőnyegére s egyes jeles tehetségeinek mély belátása s tanácsa alá tartozik. A tárgy pedig egy szőlőiratnak (ampelographia), vagy azon tudománynak készítendése, mellyben minden egyes szőlőfajok ismertető és különböztető jegyeiknél fogva teljesen és helyes rendszerben leiratnak.

E tudománynak pedig ha valaha, most van itt hálunk alkalmas fogantatási percze; midőn szerencséje van a Hegyaljának, ha nem épen kebelében is, de legalább vidékén tisztelni ennyi tárgyavatott természetbuvárt, különösen pedig e tárgyra nézve, annyi jeles növenytudóst, kik nevök természeténél fogva is szívesen foglalkozván természetirati tárgyakkal, midőn az ország illy nevezetes helyéről akarna szó lenni, vizsgáló figyelmöket erre még hatályosabban fordítandják. Mert a Hegyalja, bármily híres kised borvilág legyen is, figyelemre, főképen pedig kimerítő vizsgálatra még eddig méltatva nincs. Tárgya volt ez eddig inkább csak egyes jeles idegenek futó tekintetének, mint tudós honfiak állandó szemléletének. Pedig természetiratilag milly érdekes tárggyal kínálkozik e vidék, elég hogy az ormain diszló szőlőnemzetség még mind ez ideig hiányzó tudományos leírását érintsem, holott hazánk annyi borvidékeinek leírása közt, hogy ennek — a magyar bor zászlóhordójának a széles földszínen — leírása legyen első, igen rendén vélném lenni. Mert a Hegyaljának hire a világot járja és ez egyik gyöngye egész hazánknak. És mégis szőlőfajairól, boráról és egész fekvéséről a külföld legkikiáltottabb hírű tudósai közt is a legferdebb, a legvalótlanabb tudomány uralkodik.

A Hegyalja pedig egy olly részecskéje a föld kerekiségének, min a teremő erő különös gyönyörködő gonddal dolgozott. Hegyláncz húzódik azon végig, gazdag a természet mind három országabeli kincsekkel. Szelidebb s a nyílt világnak, keletnek, délkeletnek és délnek néző ormait a híres boradó szőlő koszorúzza. Lábainál e fönséges bachus-oltárnak apróbb, gabona-termő halmok és térség fekszenek, ut ott erdőségekkel megtarkázva, mint arannyal és drágakövekkel himzett szőnyeg, mellyen ismét gazdag ezüst sujtásként kigyózik a Bodrog és részint a Tisza. Mind ezek közt azonban a szőlő az, min a Hegyalja figyelme, szerelme és hő reménye — mint jövedelme majdnem egyedüli forrásán — kiválólag csügg. És e nemes növény, a növenytan olly nagy fontosságú egyik népes nemzetsége, még nálunk tudományos, növenytani rendszerben leírva nincs! A fűznek, kosbornak, gyökönkének, s mit tudom én még hány koránsem olly nevezetes növenynemzetnek, birjuk — habár nem valamennyinek édes nemzeti nyelvünkön is — részletes, egyediratát: — s a szőlőnek, mellynek új életre s új névre forrott nemes nedvét minden vizimádók jégjózan gyanusítgatásai daczára is becsüljük, és becsülnünk kell is — rendszeres leírásával nem dicsekedhetünk! — Ennek készítésére, vagy készítésébeni közremunkálatra bátorodom én az óriáskarú tudománnyal ékes szakot fölkeríteni.

Mert helyes felosztási elveket fedezni föl, s azon majd összeolvadó, majd széttávozó atyafiságos különféleséget, melly a szőlőfajok közt uralkodik, valamint azon kipuhatolni talán még nem is próbált benső, úgy szólván vegytani rokonságot, melly bizonyos szőlőfaj-csapatnak tartalmában, vagy inkább borában lappang, nem egyes embernek adatott biztosan feltalálni. És aztán helyes és birálat-megálló rendszerben kellene előadni a szőlőfajokat, s azt alkotni, volna a feladat. Feladat, mellynek megoldásában több mint ezer éven keresztül gyakorolják vala elméjüket annyi jeles fők, és még mind eddig a criticát teljesen ki nem elégitőleg gyakorolák. Martius, Helbling, Roxas Clemente, Frege, Gok, Vest, Trummer, Hlubeck, Burger, és napjainkban a derék Babo s több jelesek, kik e téren tüntenek föl, majd igenis általánoskodó egyszerűségök, majd ingatag határozatlanságuk, majd kelleténél mesterségesebb bonyolatu rendszerök miatt, vagy egymás munkálatával nem valának megelégedve, vagy a kik munkájok körül szenteltebb kebellet forogtak, saját magokéval sem.

Ezért próbált most legújabbán alkotni egy új szőlőirati rendszert Bujanovics Ede úr, magyar gazdasági egyesületi tag, igen tudós hazánkfija is, mint az Hlubeck ez évi „Oekonomische Neuigkeiten“ című prágai lapja 19-ik számában olvasható. Ő céliránytalanul tartván minden eddigi régibb és újabb szőlőirati rendszereket, mint fölöttébb tudományos szagúakat, majdnem a legrégibb ampelograph, Columellának a szőlőfaj haszonvehetőségéből meritett rendszerelvét próbálta föléleszteni. Ezen új rendszerben a szőlőosztályozati főelv a bogyók színétől van véve, s e szerint két osztály van, egyike a főtett gerézdüeké, minők a kékek és vörösek, — másik a főtetleneké, minők a zöldek, zöldessárgák s a t. Ezen utóbbi osztály azután ismét fel van osztva 5 rendre u. m.

1. Zamatos gerézdüek.
2. Sok és jó aszút termők.
3. Kevés aszút termők, de jó bornak valók.
4. Bornak nem valók, de csemegének alkalmasak.
5. Későn érők, vizesek és izetlenek, s így a Hegyaljára nem valók. E szerint van az egész szőlőnemzettségben két osztály és hét rend.

Láthatni ezekből, tek. Gyülekezet, hogy ez alkotmány nem egyéb, mint kizárólagos hegyaljai osztályzat és minthogy ilyen, nem sokat nyer vele ez ampelographia, minthogy a tudomány elveinek mindenütt és mindenkor kielégítőknak s irányadóknak kell lenni. Mert a felosztási elvek világánál bármiknek és bármikor útba kell igazodhatnia. Már pedig e rendszerben részint olly jegy állittatik fel elvül, melly szerint egy család tagjai elszaggattatnak egymástól és egészen külön osztályba tételnek, csak azért, mert nekik, minden külső és belső rokonság mellett, különböző szín jutott, például: a fekete gohér az első, a fehér a második osztályba tartozik, így a muskatal, balafánt, bógár s a t.; részint olly ingatag tételre van fektetve némelly rend, melly mellett sok szőlőfajt nem tud az ember hová sorozni, — ilyen a petrezselyem, melly néha jó aszút is ad, de bornak is igen jó, csemegének is különösen alkalmas, és leginkább arra is használják; — így van a dolog a kecskecsüvel is, mellyet nehéz elhatározni, a csemegék rendébe tartozik-e, mellyek közt majdnem első, vagy azok szerint, kik ebből igen nemes zamatos bort készítenek, a jó boradók közé; — így van a dolog a muskatallal is, — a hárslevelű pedig bizonyosan két rendbe tartozik, mert ez pézsmaszagú is, a legjobb aszút is adja; — végre olly különböztető jegyek szerint történik az elrendezés, mellyek nem láthatók, hanem csak az igen bizonytalan és százféle körülményektől föltételezett tapasztalat útján elvonhatók. Igaz, hogy némelly fajok különös rátermettséggel bírnak, hogy megasszanak, s ekkor ezek a sok és jó aszút adók rendébe tartoznak kétség kívül; de sokszor évek telnek el olly mostohául, hogy megaszni nem képesek, — hát akkor hová fognak tartozni? főkép a kezdő szőlész micsoda jegyből ismerje meg, hogy ezek ezen rendbe tartoznak, ha aszút csakugyan egyetlenegy gerézdén sem talál? Mert nemcsak a jártasok és avatottak kedvéért készülnek a leiratok s efféle eligazodást segítő osztályzatok; de sokkal inkább a gyakorlatlanok tanítása végett, kik pedig egyes fajok tulajdonságát előlegesen nem tudhatják, hanem azt majd a leirásból tanulnak meg. — Úgy vélem e szakban keletkezett minden új építménykét a figyelem meleg karjaival kell körülölelni, körültagogatni, ha valljon ez-e a régen várt üdv és áhitat temploma, mellynek még mind eddig fölszentelő papja nem találkozott. — Azonban a hegyaljai mivelt és a szőlővilág gyönyörűségeibe útmutató mellett részt venni s tudományosan is avatkozni vágyó szőlő-

birtokosak kedvéért minden esetre éljen e rendszer és köszönet érte a tudós férfinak. Legyen ez vezériránya a Hegyalja becsületét a világ előtt fentartani óhajtó és nemes bortermesztése által saját erszénye jó állapotját eszközölni kívánó hegyaljai szőlőgazdának. Mivel ez kimutatja, mellyik szőlőfaj mi célra alkalmas és mellyek azok, miket a Hegyalján nagyobb általánosságban termesztetni és szaporítani kell. De több ne akarjon lenni, a tudományvilágszerű mezején ez meg nem élhet.

Tehát a ki fejét e munkára veti, szükség hogy birkanyugalommal ne nézze s ne fogadja el az eddig kikiáltott s használt helytelenségeket; hanem kísértse meg a természetet titkos világosságában s azon módjában kilesni, mi szerint alkot ő és sző össze csoportokat vagy családokat, — s próbálja illy természeti rendszerbe ütni munkáját. Mert a szőlővilágban mindjárt első széttekintéssel észrevehető, miként több szőlő — bár más néven neveztetik — hasonlít egymáshoz, izre, húsosságra, vagy levességre nézve, — másoknak meg életművei — a levelek, vesszők és kacsok — vannak vagy idomukra, vagy ruházatukra nézve hasonlóan alkotva. Azonban sok szőlőfajok ismét semmi tekintetben sem hasonlítanak egymáshoz. De épen azon jellemeket s életművezeti rokonságokat, azon — úgy szólván — élet- és vegytani atyafiságot összekeresni s így — minthogy a gyümölcs minősége s annak és az egész szőlőbokr életműveinek képlete minden bizonnal kapcsolatban állnak egymással — együvé kapcsolni, mellyek együvé valók, s különválasztani, mellyek össze nem illenek; továbbá a családok ismertető s az egyedek különböztető jegyeit olly világosan szemelni ki és rakni össze, hogy minden egyed mintegy önkényt a maga helyére álljon, vagy a maga helyére állított könnyen feltalálathassék: ezek az ihletett szőlőíró által megoldatandó feladatok. Mivel a jó szőlőirati rendszernek úgy kell alkotottnak lenni, hogy mind az egyszerű tapasztalati szőlőgazda, mind a növénytudós szigorúan tudományos kívánatainak megfelelhessen. E szerint abban mind a már megírottak gyakorlott és nem gyakorlott szőlész által könnyen föltalálthassanak, mind a netalán meg nem írottak, vagy újonnan feltaláltak, zavarra nélkül az egésznek, első tekintetre a magok helyeikre iktathathassanak. Tehát szoros bírálat alá kell vetni az egyes fajok jegyeit, valljon állandóan megvannak-e azok, vagy csak időjárat, helyzet és művelés szüleményei; ezen állandó jegyek szolgálhatnak egyedül biztos anyagatlul s elvül, mellyből aztán az osztályozás rendszerének vázolatát felállítani lehet.

Ezek levén zsinórmértéke a szőlőirati rendszernek, bennem még csak az óhajítás forró és az akarat erős azt alkothatni, de kész kidolgozattal előállani még ez úttal nem bátorkodom. Mert eddig még időm, mellyet a Hegyalján némi tudományos eszmélettel a szőlő iránt, élhettem le, rövid volt. De figyelni, vizsgálódni s tapasztalatokat gyűjteni nem csak meg nem szünöm, de igyekezetemet kettőztetni szándékom, hogy úgy minél előbb elérhessem a szerencsét, bemutathatni a t. természetvizsgáló társulatnak a Hegyalja ampelographiáját. Eddigi vizsgálatim nyomán majd meggyőződéssé szilárdult véleményem, hogy midőn isten kezdetben szőlőt teremtett, teremthet a legtokéletesbet, mellyben iz, zamat, gyöngédség, húsosság, keménység, levesség a legtökélyesb és gazdagabb összeolvadásban valának s vannak maiglan. És e szőlőfaj a hegyaljai szőlő fejedelme, a formint. A formint tehát, a minden tekintetben első, sőt csaknem egyedüli hegyaljai szőlő, az alaptő, mellyből valamennyi szőlőfaj képződött, művelés és elhanyagolás s kedvezőbb vagy sa nyarúbb égalj által. És e középpontból mentek keresztül a bogyók idomra nézve, ennek tojásdad alakából egyfelé a gohéron, bógáron, kecskececsün a leghosszabb bogyójú s már végeivel is-

mét egymáshoz hajolni s közeledni akaró görbeszőlőig; — másfelé, mindig összébb gömbölyöd-
vén a bogyó, a fehérszőlőn, hárslevelűn s a gömbölyű szemű szőlők nagy nemzetiségén keresztül,
talán a legtompább s szinte visszanyomottan gömbölyű bogyójú balafántig. Legalább a képletek
ezen menetelét természetesen föl lehet venni. — És aztán a bogyók idoma legállandóbb jegy s
legáltalánosabb, tekintethe sem vehetvén azok formáját, melyeket a fürt tömörsége talán külön-
féleképen összeviszsa szorított. És így az osztályok elvét a bogyók idomáról lehetne legalkalma-
sabban venni, vegyileg és élettanilag is, úgy látszik, leginkább tétetvén így együvé a rokonok.
De csak kétfelé osztván e jegy szerint a szőlőket, t. i. hosszas bogyójuakra és gömbölyű bo-
gyójuakra. A másik szinte állandó jegy a levelek ruházata, ugyanazon faj örökké zöld és csupasz,
vagy szürke és gyapjas vagy kócosos levéllapot hozván elő. A levelek formája is, főképp azok egyes
részei, különös figyelmet érdemel. A mi pedig a bogyók színét illeti, minthogy ugyanazon csa-
lád egyedei közt vannak különböző színűek: azt felosztási elvül használni nem lehet.

Szolgáljanak ezek csupán csak a tárgy titkosan gazdag belsejének felmozgatásául és
szellőztetésül.

A dolog minden esetre érdekes; szemes combinatiókat, tudományos kísérleteket és ih-
letett tapintatott kíván, hogy tökéletes egésszé idomúljon. Több fők összemunkálásának s tapasztal-
talatközléseinek lehet ez sikeresb gyümölcse. Nyissa meg ennél fogva keblét e kiáltó szómnak a
tudós szak, és tegye magáévá a szőlőnemzettség e leirói tisztét. E tisztelt társulat a „természet-
vizsgáló“ isteni czímet hordozza homlokán, és örül a haza a már eddig is tapasztalt fényes süke-
ren, hogy méltán hordozza. Tegye hát vizsgálódásai tárgyává a természetet e kicsiségekben is,
t. i. a szőlőalkotás vizsgálásában, — kicsiségekben úgy is legdicsőbb a természet. Többek, avatottab-
bak, ihletettebbek, vagy akár szerencsésebbek pillantásainak megnyilhatik a természet titokteljes
kebele s világra vonhatja egyik vagy másik választott a kincset, mit — meg lehet — egy némelly
egész életén keresztül áhitattal les — és hiában les. Eszközöljük tehát azt, hogy felső Magyaror-
szág első rangú helye, a Hegyalja, haladattal emlegethesse az orvos- és természetvizsgáló társaság
ez itteni gyűlését, köszönhetvén ennek az ő nemes termékében még mind eddig uralkodó zürzavar
között ez alkalommal lett rend szereztesét.

3.

Petényi Salamon fölszólítása a honunkból már végké- pen kipusztult bölények, és az elenyészés örvényé- ben forgó hódok ügyében. *)

Az általános természettudományoknak s így az állattannak is korunkbani roppant haladása, szük-
séssé tévé, nem csak a föld jelen képlete teremtményeinek s élőlényeinek kifürkészés- s meg-
ismerését, hanem magoknak a volt ősvilág állatainak bármily csekély ereklyékben is reánk szállott
érdekes adatai szorgalmas kinyomozását s megmentését, — mielőtt végkép elnyeletnének az idő
sebes folyama feledékenységyörvényében.

A teremtő műveivel bőkezűen megáldott, de ezek ismeretében a többi nemzetek után
nagyon hátra maradt hazánkban, napról napra többen törekszenek azon is, hogy a honi állatok
minden osztályai, fajaik, és tulajdonságaik szerint kifürkészve, mentül előbb ismertessenek meg
valamint hazánkfiával úgy általában a tudós világgal. — De meg kell vallanunk, hogy mi e tu-
domány fölötté terjedelmes mezejének alig állunk még küszöbén, s hogy még hihetőleg soká
maradunk rajta s körülötte, azért, mert e tekintetben is eldödeinktől mitsem örökölvén, s a
velünk egykoruak közt e tudomány iránti rokon érzelem s vonzalom alig találatván itt ott, job-
badán magunkra hagyatva s elszigetelve állunk a minden jó előmozdításának azon kecs, ösztön,
emelyü és áldásaitól, melyek egyedül az érdekösszeköttetés, és kölcsönös működés útján ér-
hetők el — főleg e tudományban is.

Azon kitűnő előszeretet és kedvezés, melyet a Magyarhon fiai a természettudományok
iránt már az által is mind inkább bizonyítanak, hogy nagygyűléseinkben évről évre nem csak na-
gyobb számmal jelennek meg, hanem czéljuk s működéseik iránt mindig melegebb részvételt is
viseltetnek, fölbátorított engemet arra, hogy a jelen gyűlés nagytekintetű közönségének figyelmébe
ajánljam, egy, eleinte ugyan csekélynek látszó, de a maga körében nagy, a Magyarhon faunája
érdekében szent, sőt az általános természetrajz ügyében fölötté fontos, s azért is igen szives és
szorgos kérésemet — és fölszólításomat.

E fölszólításom tárgya, az egykoron Magyarhon rengetegjeiben számosan tartózkodó, de
már innen is végképen kipusztult egyik tetemes emlős, t. i. a belény; de szintúgy a már nem
sokára hazánkban is kipusztulandó hód, hazánkban holvottáról, jelesen pedig Magyarhon mely
tájain, micsoda időben s micsoda mennyiségben volt előfordulásairól? szőlő hiteles, s ezen két
nevezetes emlős magányrajza kiegészítése s megmentésére szolgáló hű adatoknak lehetséges ki-
puhatolása, eszközlése s velem való kegyes közlése.

*) Ezen érdekes fölszólítást, a tudós értekező röviden a közlésben is ismétlé.

Hogy a belény (bölény, bölöny, begye, vadbika; tótul zubr, zubar, byk diwoy; németül Auerchs; Bos urus Linn.) valamint a szomszéd Gácsország, Bukowina, Moldva és Erdélyben*) úgy szinte magyar hazánk több erdős tájain valaha számosabban tartzkodott legyen, arról szólnak az ezen állattól vett megnevezései több tájak- és helyeknek. Úgy nevezetik belényektől például Bihar megyének egy nevezetesebb hegyláncolata, sőt mezővárosa is „Belényes“-nek, az az belények tanyájának, tartózkodása helyének; ugyanott ezen vadbikáktól „Bikacs“ nevű nagyobb erdős hegyek szomszédságában fekvő helység. 1844-ben erre tett utazásom s e felüli tudakozódásom alkalmával, többektől azt hallám, hogy a Bihar hegy tövében még e jelen század elején lövették volna egy bölény (?!).

De hogy a bölények Magyarhon észak nyugotibb, főleg Kárpát alatti rengetegdús tartományaiban is számosabban tartózkodtanak legyen, kétséget nem szenved. Tanúsítja ezt többi közt a fehér és fekete Árva folyók közt Árva megyében kebelezett „Zubrohla wa“ nevű helység. A „hla wa, hla wn j“ szó, nem jelent tót nyelven mindig csak fejet vagy kaponyát, de gyakorta egy főosztályt, főhelyet is (mint deák dialectusokban is például: caput bonae spei, capo d'Istria sat.), hihetőleg tehát itt is a Zubrohla wában nem talán épen bölényfejet, de jelenthető inkább a bölények v. i. tótul Zubrok tartózkodása egyik főhelyét, főtáját.

Az 1846-ki évi télhóban besztercebányai kirándulásom után a véglesi várban Petényi Gábor öcsémnél több, irántam barátságából összejött férfakkal különféle természettudományi tárgyakról értekezvén, történetesen hallám öcsém szájából, egy a vár szomszédságában fekvő „Zubratiny“ nevet viselő táj említését. — S a mint az gyakorta történik, hogy egy eszme, egy gondolat, egy szó vagy név alkalmat nyújt több tárgyak fejtegetésére, sőt néha a legérdekesebb tettek végrehajtására: úgy szolgált ingerül ez is e tárgyiról bővebb értekezésünknek. — Én, ki egyébiránt is törekszem, ezen már hazánk emlékezetéből is elenyészni indult állat magányrajzát legalább némi töredékekben megmenteni, s kinek ez állat ismeretére vezető minden honi adat kimondhatlan kedves és kíváncs, — természetesen azonnal kaptam a néven, s arra figyelmeztetém barátomat: valljon a „Zubratiny“ nevű táj nem kapta-e egykoron ezen, még mostanáig is megtartott ősv. nevét az ottan őskorban számosan tartózkodó bölényektől? — miután „Zubratiny“ szó csak ugyan semmi egyéb, mint Biharban a Belényes, az az Zubrok vagy is Belények tanyája, tartózkodásuk helye.

E dologról barátim közt nyilvánított gyanítató észrevételeim azonnal utat nyitának még sokkal kedvezőbb eredményekhez. Mert egyike a jelenlétőknek t. i. a kalinkai kénbányák és huták tudós fölügyelője, tek. Adler Károly úr, — a Hauerit ásvány fölfedezője, — azt bizonyítja örömmre, hogy a bölények Zólyom megyébeni egykori voltokról, valamint még Mátyás idejében s jelesen e király által ott gyakrabban tartott bölényvadászatokról, nem csak a nép közt maradtak fen regék, de hogy tudtára írott levelek és bizonyítványok is léteznek valamint a zólyomi vár kincstári, úgy a megyebeli levéltárakban is. — S ime ezen új adatok valának egyszersmind új

*) Ez utolsóban még a múlt század közepén s vége felé is nem ritkán találtak; mert Benkő Transylvaniája I. 131. lap. szerint 1740-ben Gyergyószék Bunkhavasa és Tölgyes hegyláncok erdős tövében, nevezetesen a borszéki határban, és ismét 1775-ben az Udvarhelyszékből Moldovába átkerülő Rika, Boroszlányos és Bölönyi rengetegekben, jelesen pedig Füle helység határában; sőt némelyek bizonyítása szerint az utolsó darab 1814-ben ugyan csak Udvarhelyszéken lövették el.

Értekez.

rugóm s ösztönöm arra, hogy legközelebbi nagygyűlésünkön folyamodjam a Magyarhon egybesereglett természetbuváraihoz jelen fölszólítással, s kegyeteket megkérjem a honi természetrajz nevében: miszerint az ezen, hazánkból is már végképen kipusztult, sőt egész Európában egyedül még a litvániai és Kaukázhegy alatti posványos rengetegekben vadon létező, roppant emlőst illető bármi adatokat, az utánna bár hol hazánkban s bármely nyelven nevezett helyekről, vagy őskorból reánk szállott bárminémű népregékből származottakat, de leginkább ezen állatnak hazánkban holttartózkodása-, mennyisége-, életmódja-, reá tartott vadászatok-, mikor történt kipusztulása s több effélékről szülő irományokból meritett, hitelt érdemlő tudósításokat nyomozni, kivonni, gyűjteni, a gyűjtötteket aztán időről időre velem is közleni méltóztatának.

Bátorkodom továbbá a nagytekint. közönség figyelmébe ajánlani egy másik, már mű-ösztön és műügyességénél fogva is felette érdekes, de az elenyészésnek hasonló örvényében forgó emlős, t. i. a hód (Castor fiber, Linn.; ném. Bieher; tót. Bobr, bobor) honi természetrajzához tartozó becses adatok puhatólását, gyűjtését, s velünk való kegyes közlését; — mielőtt ezek vele együtt kipusztulnának Magyarhon lakosai emlékezetéből.

Hogy a hazánkban annyira megritkult, s tudtommal csak a Duna partjain s laktalan szigetjein, például Bánság határszélén Dubovác nevű falutól Ó-Moldováig (lásd Schmitz János értekezését a hódokról a Bánságban temesvári munkálatok 111 és 112-ik lapján!) itt ott még egyes példányokban lappangó hódok, valaha hazánk legtöbb folyói mentében előfordulának a Lengyel, Austria és Steyer határszéleitől lefelé egész Orsovaig, azt világosan tanúsítják, szintűgy mint a bölényeknél, mind azon helyek, melyek e jeles állat után nevezettek el. Ide tartoznak például: Hodis Vas megyében; Hodos és két Hodis Biharban, a Gyepes folyó és Mocsár helység szomszédságában; Hódoság-Bácsban; Hódmező-Vásárhely Csongrádban; Hodonin, Morva mentében, Magyarország határán; Hodosi-tó (közönségesen Czegei-tó) Doboka megyében, mely koránsem a hódaktól (szárcsáktól), mert akkor hódasi tónak nevezetnék, de a hódoktól vette nevét; — Biebersberg, Pozsony-; Bobrow, Árva-; Bobrownjk és Bobrowec, az az Hódos, Hódfalva, Liptó megyében s a t. mint megannyi, a hódos őskorból reánk maradt bizonyítványai az ezen állat hazánkban nagy elterjedésének s hol volt előfordultának.

S hogy többi közt a hódok Zólyom megyében, nevezetesen Besztercebánya vidékén — hol alig maradt meg hírok — még csak a múlt század vége felé is nem épen ritkák valának, bizonyítja hazánk egyik legjelesebb földirója, Bél Mátyás „Notitia regni Hungariae“ czimű diszmunkája II-ik rész, 2-ik köt. 386-ik lapján e következőket említvén azokról: „Meminimus Castorem intra Neosolium et Garanszezinum interceptum fuisse, molis haud omnino exiguae, quem apud Pharmacopolam neosoliensem, Andream Schnee antiquae fidei morisque virum, spectavimus, carnes ejus epulis adhibitas etiam comedimus. Redemerat illé animal hoc amphibion testicularum (castorei, hódony, Biebergeil) causa, pretio minore, quam vel uncia hujus medicamenti emi possit.“

Az eddig előhozottakból átlátni méltóztatik a nagytekint. gyűlés, milly nagyon szívesen fekszik a hazánkból, már részint kipusztult, részint enyészethez közelgő érintett két honi emlősnek a végveszély kezeiből egyedül szorgalmas és kölcsönös buvárkodás árán megváltható, tudományos emléke.

S épen ezen, kivált a honi természettudományok iránti kitűnő szeretetében a nagytekint. gyűlésnek helyezvén édes bizalmamat, újra bátorkodom ismétleni már többször nyilvánított abbéli

kérésemet: méltóztatnék az ezen állatokra vonatkozó bármilyen adatok puhatólását, gyűjtését, s ezeknek akár külön levelezés, akár a hírlapok útján, de még leginkább a jövő soproni naggyűlés alkalmával velünk leendő közlését, a mennyire csak lehet kegyesen eszközölni; — bizvást számolhatván e tárgyban minden adat- s fölvilágosításért az általános természetrajz és a honi tudományos- ság legforróbb köszönetére, s háládatosságára.

Sáros vármegyében 1846. év aug. közepéig talált növények névsora Bischoff rendszere szerint.

Irta *Hazslinszky Frigyes*, eperjesi tanár.

I. Osztály. Kétszikűek.

I. Rend. Csőtések. Leguminosae.

1. Család. Pillangósok.

a) Kerepképűek:

1. Rekettye. *Genista*. *G. pilosa* L. Sódár *G. tinctoria* L. *)
G. germanica L. Sódár.
2. Zanót. *Cytisus*. *C. Laburnum* L. *C. nigricans* L. *C. prostratus* Scop. Albós. *C. biflorus* L. *Heritien* *C. leucanthus* W. K. Tehány.
3. Iglicz *Ononis*. *O. hircina* Jacq. Bártfa.
4. Csizgacsó *Medicago*. *M. sativa* L. *M. falcata* L. *M. intermedia* Schult. Eperjes *M. lupulina* L. *M. minima* Lam. Eperjes.
5. Szapuka *Anthyllis*. *A. Vulneraria*.
6. Mézkeres *Melilotus* Tourn. *M. officinalis* Willd. *M. leucatha* Koch.
7. Lóhere *Trifolium*. *T. pratense* L. *T. medium* L. *T. rubens* L. Lipócz *T. ochroleucum* L. Zboró. *T. panonicum* L. Zboró. *T. arvense* L. *T. hybridum* L. *T. badium* Schreb. Czigelka. *T. agrarium* L. *T. feliforme* L. Abbós.
8. Pofaszárny *Dorycnium* Tournf. *D. suffruticosum* Vill. K. Peklin.
9. Kerep. *Lotus* L. *L. corniculatus* L.
10. Bóka. *Astragalus*. *A. Cicer* L. *A. glycyphyllos* L.

b) Baltaczimképűek:

11. Kornilla. *Coronilla*. *C. varia* L.

12. Patkócsim *Hippocrepis*. *H. comosa* L. Maloveszka. Lipócz.

13. Baltaczim *Hedysarum*. *H. Onobrychis* L.

c) Babóképűek:

14. Babó *Vicia*. *V. hirsuta* K. V. *tetrasperma* K. V. *pisiformis* L. V. *sylvatica* L. Eperjes. V. *Cracca* L. V. *villosa* Roth. V. *Faba* L. c. V. *sepium* L. V. *sativa* L. V. *angustifolia* Roth. Eperjes.
15. Lencse *Ervum*. *E. Lens*. L.
16. Bükkön. *Lathyrus* L. L. *tuberosus* L. L. *pratensis* L. L. *sylvestris* L.
17. Lednek *Orobis*. *O. vernus* L. *O. niger* L. Eperjes.

d) Paszulyképűek:

18. Paszuly *Phaseolus*. *Ph. multiflorus* Willd. c. *Ph. vulgaris* L. c.

II. Rend. Rózsások. Rosiflorae.

2. Csal. Mandolák. Amygdaleae Juss.

19. Mandola *Amygdalus* L. *A. nana* L. c. *A. communis* L. c.
20. Öszbarack *Persica*. *Pers. vulgaris* Mill. c.
21. Szilva *Prunus* L. *P. Armeniaca* L. c. *P. spinosa* L. *P. domestica* L. c. *P. cerasifera* L. c. *P. avium* Kh. *P. Cerasus* L. c. *P. Chamaecerasus* J. Sárosi várhegy. *P. Padus* L. c.

3. Család. Rózsák. Rosaceae Juss.

22. Bajnóca *Spiraea* L. *S. Aruncus* L. Eperjes. *S. Ulmaria* L. *S. Filipendula* L. *S. ulmifolia* Scop. Sódár.
23. Cziklász *Geum*. *G. urbanum* L. *G. rivale* L. Lipócz.
24. Szeder *Rubus*. *R. Idaeus* L. *R. fruticosus* L. *R. caesius* L. *R. saxatilis* L. Lipócz.
25. Szamóca *Fragaria*. *F. vesca* L.
26. Pimpó *Potentilla*. *P. supina* L. *P. anserina* L. *P. rupestris* L. Sódár. *P. recta* L. Eperjes. *P. argentea* L. *P. aurea* L. Lipócz. *P. verna* L. *P. cinerea* L. Kavicsán. *P. opaca* L. *P. alba* L.
27. Timpó *Tormentilla* L. *T. erecta* L.
28. Párló *Agrimonia*. *A. Eupatorium* L.
29. Rózsa *Rosa*. *R. pimpinellifolia* DC. *R. alpina* L. Sódár. *R. cinnamomea* L. Lipócz. *R. rubiginosa* L. *R. gallica* L. Eperjes.

4. Család. Vértőék. Sangvisorbeae. Lindl.

30. Bokál *Alchemilla*. *A. vulgaris* L. *A. montana* Willd. *A. arvensis* L. Görgelylaka. Gáboltó.
31. Csábair. *Poterium*. *P. Sangvisorba* L. Bártfa.

5. Család. Almaék. Pomaceae. Lindl.

32. Galagonya *Crataegus* L. *C. Oxyacantha* L. *C. monogyna* L.
33. Kónászpolya *Cotoneaster* Med. *C. vulgaris* Lindl. Sódár. *C. tomentosa* Lindl. Lipócz.
34. Körtvély *Pyrus*. *P. communis* L. *P. malus* L.
35. Kórkörte *Aronia* Pers. *A. rotundifolia* c.
36. Berekenye *Sorbus*. *S. domestica* L. c. *S. Aucuparia* L. Sódár. *S. Aria* Crtz Tehány *S. torminalis* Crntz c.

III. Rend. Terpetinűek. Terebinthaceae.

6. Család. Ruták. Rutaceae.

37. Ezerjő *Dictamnus*. *D. Fraxinella* Pers. Maloveszka.

IV. Rend. Kupakosok. Tricoccae Bartl. (Hármanctokú).

7. Család. Hályogfák. Staphyleaceae.

38. Hályogfa *Staphylea*. *S. pinnata* L. Eperjes.

8. Család. Csutkalomék. Celastrineae.

39. Kecskerágó. *Evonymus*. *E. europaeus* L. *E. verrucosus* L. Lipócz.

9. Család. Bengeék.

40. Benge. *Rhamnus*. *R. frangula* L. *R. catharticus* L.

10. Család. Fűtejek.

41. Fűtej *Euphorbia*. *E. Platyphyllos* L. Eperjes. *E. stricta* L. Sztebnik. *E. angulata* T. Eperjes. *E. helioscopia* L. *E. procera* M. B. Kavicsán. *E. palustris* L. Lipócz. *E. amygdaloides* L. *E. Cyparissias* L. *E. esula* L. *E. exigua* L. Eperjes.
42. Szélfű *Mercurialis*. *M. annua* L. Eperjes. *M. perennis* L.

V. Rend. Malpighiafélék.

11. Család. Juharék.

43. Juhar. *Acer*. *A. campestre* L. *A. platanoides* L. c. *A. Pseudoplatanus* L.

VI. Rend. Ampelideák.

12. Család. Venyigeék. Sarmetacea Ven.

44. Szőlő *Vitis*. *V. vinifera*. Tehány c.

VII. Rend. Árorrfélék. Gruinales Bartl.

13. Család. Sósdiék. DC. Oxalideae.

45. Sósdi *Oxalis*. *O. Actosella* L. *O. stricta* L. Eperjes.

14. Család. Lenék. Lineae DC.

46. Len. *Linum*. *L. usitatissimum* L. *L. austriacum*. Tehány *L. tenuifolium* Tehány. *L. flavum* L. Lipócz. *L. catharticum* L.

15. Család. Gerelyék. Geraniaceae DC.

47. Gerely *Geranium* L. *G. phaeum* L. Eperjes. *G. sylvaticum* L. *G. pratense* L. *G. palustre* L. *G. sangvineum* L. Eperjes. *G. pusillum* L. *G. dissectum* L. Eperjes. *G. columbinum* L. Szokole. *G. molle* L. Eperjes. *G. robertianum* L.

16. Család. Fájvirágék. A. Rich. Balsammeae.

48. Fájvirág *Impatiens*. *I. Nolitantegere* L. Czigelka.

VIII. Rend. Oszloposok. Columniferae Bartl.

17. Család. Mályvások. Malvaceae.

49. Mályva *Malva*. *M. sylvestris* L. Eperjes. *M. rotundifolia* L.
50. Ziliz *Althaea*. *A. officinalis* L. Jakabvágás.
51. Paizssajt *Lavatera*. *L. thuringiaca* L.

18. Család. Szoldókék. Tiliaceae Kunth.

52. Szoldók *Tilia*. *T. europaea* L.

*) Azon növények, melyekhez a lakhelyök nem csatoltatik az egész megyében találhatók.

IX. Rend. Kelyhvirúk. Calyciflorae Bartl.

19. Család. Csőviricsék.

53. Szirompár *Circaea*. *C. alpina* L. Cserhó. *C. lutetiana* L. Bártfa.
 54. Csészékürt *Oenothera*. *O. biennis* L.
 55. Csővirics *Epilobium* L. *E. angustifolium* L. *E. parviflorum* Schreb. *E. roseum* Schreb. *E. hirsutum* L. *E. montanum* L. *E. palustre* L. *E. trigonium* Schrnk Cserhó.

20. Család. Füžényék. Lythraeae.

56. Füžény *Lythrum*. *L. Salicaria* L.

X. Rend. Nyirkosak. Succulentae Bartl.

21. Család. Kőtörék. Saxifrageae.

57. Kőtör *Saxifraga*. *S. Aizoon*. Lipócz. Ó-Ruzsin.

22. Család. Pozsgaék. Crassulaceae.

58. Szaka. *Sedum*. *S. Telephium* L. *S. acre* L. *S. hexangulare* L. Maloveszka.
 59. Fülű *Sempervivum*. *S. hirtum* L. *S. montanum* L. Simonka.

XI. Rend. Szegfűvirúk. Caryophyllinae Bartl.

23. Család. Szileneék. Sileneae.

60. Derczefű *Gypsophila*. *G. muralis* L. *G. rigida* L. (Tunica *Saxifraga* Scop.) Czempata.
 61. Szegfű *Dianthus*. *D. deltoides*. *D. carthusianorum*. *D. Armeria* L.
 62. Szappanfű *Saponaria*. *Sapon. offic.* Tehány. *S. Vaccaria* L. M. Isla.
 63. Kukuba *Cucubalus*. *C. bacciferus* Bártfa.
 64. Szilene *Silene*. *S. gallica* L. Stebnik. *S. Otites* L. *S. nutans* L. *S. nemoralis* W. K.
 65. Mécsvirág *Lychnis*. *L. Viscaria* L. *L. flos cuculi* L. *L. vespertina* Sibthp. *L. diurna* Sibthp. *L. Githago* Lmk.

24. Család. Húrok. Alsineae Bartl.

66. Szagján *Sagina*. *S. procumbens* L.
 67. Csibehúr *Spergula*. *S. arvensis* L. *S. nodosa* L. Lipócz.
 68. Madárhúr *Cerastium*. *C. aquaticum* L. *C. glomeratum* Thuill. Lipócz. *C. barbulatum* Wahl. Tehány. *C. semidecandrum* L. *C. triviale* Link. *C. arvense* L. *C. sylvaticum* W. et K.
 69. Lúdhúr *Alsine*. *A. rubra* L.
 70. Homokhúr *Arenaria*. *A. serpyllifolia* L. *A. Trinervia* L.

71. Olocsán *Holosteum*. *H. umbellatum* L. Tehány.

72. Csillaghúr *Stellaria*. *S. nemorum* L. Lipócz. *S. media* Vill. *S. Holostea* L. *S. glauca* Withrg. *S. graminea* L.

25. Család. Paronichiaék. Paronychiaceae St. Hilb.

73. Porczika *Herniaria*. *H. glabra* L.

26. Család. Sziklárék. Scleranthae Link.

74. Sziklár *Scleranthus*. *S. annuus* L.

27. Család. Amaranték. Amarantaceae.

75. Amarant *Amaranthus*. *A. retroflexus* L.

28. Család. Libatoppék. Chenopodiaceae. DC.

76. Libatopp *Chenopodium*. *Ch. rubrum* L. *Ch. hybridum* L. *Ch. urbicum* L. *Ch. murale* L. *Ch. polyspermum* L. *Ch. Vulvaria* L. *Ch. Bonus Henricus* L. *Ch. glaucum* L.
 77. Laboda *Atriplex*. *A. hortensis*. *A. patula*. *A. laciniata*. *A. rosea*.

XII. Rend. Guttihozók. Guttiferae Bartl.

29. Család. Linkaék. Hypericineae DC.

78. Linka *Hypericum*. *H. perforatum* L. *H. quadrangulare* L. Bártfa. *H. hirsutum* L. Siroka.

XIII. Rend. Szuharvirúk. Cistiflorae Bartl.

30. Család. Átánék. Tamariscineae.

79. Átán *Tamarix*. *T. germanica* L. Bártfa.

31. Család. Boglárpóték. Parnassiaceae.

80. Boglárpót *Parnassia*. *P. palustris* L. Siroka.

32. Család. Violaék. Violariae DC.

81. Viola *Viola*. *V. arvensis* Muray. *V. tricolor* L. *V. mirabilis* L. Eperjes. *V. pratensis* M. K. *V. canina* L. *V. sylvestris* ham. *V. odorata* L. *V. hirta* L.

33. Család. Szuharék. Cistineae DC.

82. Szuhar *Helianthemum* Tourn. *H. vulgare* Garta.

XIV. Rend. Töktermők. Peponiferae Bartl.

34. Család. Ribiszkeék. Grossulariae.

83. Ribiszke *Ribes*. *R. nigrum* L. c. *R. rubrum* L. c. *R. Uva crisa* L. *R. Grossularia* L.

35. Család. Gőnye. Bryonia. B. dioica L. Eperjes.

XV. R. Mákiak. Rhoeadae (Pipacsiak) Bartl.

36. Család. Keresztesek. Cruciferae.

84. Vízszáza *Nasturtium*. *N. officinale* R. Br. *N. austriacum* Crtz. *N. amphibium* R. Br.

85. Tormáncs *Barbarea*. RBr. *B. praecox* Brw.

86. Ikrapik *Arabis*. *A. hirsuta* Scop. *A. arenosa* Scop. *A. Turrita* L.

87. Foszlár *Cardamine*. *C. pratensis* L. *C. amara* S. C. *sylvatica* L. Eperjes. *C. hirsuta* L. Eperjes. *C. impatiens* L.

88. Fogasír *Dentaria*. *D. bulbifera*. *D. glandulosa* W. K. Szeben.

89. Zsombor *Sisymbrium*. *S. officinale* Scop. *S. Sophia* L. *S. strictissimum* Eperjes. *S. Alliaria* Scop. *S. Thalianum* Gaud.

90. Szegecs *Erysimum*. *E. cheiranthoides* L. Sívár. *E. repandum* L. *E. orientale* R. Br. Gergelylaka. Ehr. *E. lanceolatum* R. Br. *E. odoratum* Ehr.

91. Káposzta *Brassica*. *B. oleracea* L. c. *B. Rapa* L.

92. Repcze *Synapis*. *S. arvensis* L.

93. Ternye *Alyssum*. *A. calycinum* L. *A. incanum* L. *A. saxatile* L. Lipócz. Sárosi várhegy.

94. Lápocz *Lunaria*. *L. rediviva* Lipócz. Cserhó.

95. Daravirág *Draba*. *D. Aizoon* Wahl. Maloveszka. *D. nemoralis* Ehr. *D. verna* L.

96. Torma *Armoracia* Fl. d. Wett. *A. rusticana*.

97. Gomborka *Camelina*. *C. sativa* Crtz. *C. dentata* Pers.

98. Tarsóka *Thlaspi*. *T. arvense* L. *T. Bursa pastoris* L.

99. Paizspár *Biscutella*. *B. laevigata* L. Maloveszka.

100. Zsázsa *Lepidium*. *L. Draba* L. *L. campestre* R. Br. *L. ruderales* L.

101. Rekenyő *Myagrum*. *M. perfoliatum* L.

102. Nezlia *Neslia*. *N. paniculata*.

103. Retek *Raphanus*. *R. Raphanistrum* L. *R. sativus* L.

37. Család. Mákék. Papaveraceae.

104. Mák *Papaver*. *P. somniferum*. *P. dubium*. *P. Rhoeas*.

105. Gódircz *Chelidonium*. *Ch. majus* L.

38. Család. Füstikeék. Fumariaceae.

106. Paesirtatopp *Corydalis*. *C. cava* Schweig. *C. solida* Sm.

107. Füstike *Fumaria*. *F. officinalis*.

39. Család. Rezedák. Resedaceae.

108. Rezeda *Reseda*. *R. lutea* L.

40. Család. Csészeszárnyék. Polygaleae.

109. Csészeszárny *Polygala*. *P. vulgaris*. *P. amara* L. Lipócz. *P. major* L. Sárosi várhegy.

XVI. Rend. Sokgyüműk. Polycarpeae Bartl.

41. Család. Szirontákék. Ranunculaceae.

110. Bércse *Clematis*. *C. erecta* L. *C. Vitalba* L.

111. Berling *Atragene*. *A. alpina* L. N. Jakabvágás.

112. Virnánecz *Thalictrum*. *T. angustifolium*. Zboro. *T. collinum* Walln. Lipócz. *Th. minus* L. Lipócz. *Th. aquilegifolium* L.

113. Kökörcsin *Anemone*. *A. Pulsatilla* Eperjes. Tehány. *A. sylvestris*. *A. nemorosa*. *A. ranunculoides*.

114. Hérics *Adonis*. *A. aestivalis*.

115. Szironták *Ranunculus*. *R. aquatilis* L. *R. Flammula*. Bártfa. *R. Lingva* L. Bisztra. *R. Ficaria* L. *R. auricomus* L. *R. cassubicus* L. *R. acris* L. *R. lanuginosus* L. *R. polyanthemus* L. *R. repens* L. *R. bulbosus* L. *R. sceleratus* L. *R. arvensis* L. Lipócz.

116. Gólyahír *Caltha*. *C. palustris* L.

117. Czámoly *Aquilegia*. *A. vulgaris* L. Eperjes.

118. Sarkvirág *Delphinium*. *D. Consolida* L.

119. Sisakvirág *Aconitum*. *A. Napellus* L. Siroka. *A. septentrionale* Koelt. Cserhó.

120. Csimazkin (Poloskavész) *Cimicifuga*. *C. foetida* L. Siroka. Ó-Ruzsin.

121. Takta *Actaea*. *A. spicata*. Sárosi várhegy.

XVII. Rend. Ernyővirúk. Umbelliflorae Bartl.

42. Család. Somfaék. Corneae.

122. Somfa *Cornus*. *C. mascula* L. *C. sanguinea* L.

43. Család. Ernyősök. Umbelliferae Juss.

123. Iringo *Eryngium*. *E. campestre* K. Peklin. *E. planum* L. K. Peklin.

124. Gombornyó *Sanicula*. *S. europaea* Sívár.

125. Zapócza *Astrantia*. *A. major* L.

126. Szingallér *Bupleurum*. *B. longifolium* L. Siroka. *B. rotundifolium* Lipócz. *B. falcatum* L.

127. Borzon. *Caucalis*. *C. daucoides* L.

128. Murok *Daucus*. *D. Carota* L.

129. Bürok *Conium*. *C. maculatum* L.

130. Adáz *Aethusa*. *Ae. Cynapium* L.

131. Emreke *Athamanta*. *A. Libanotis*.

132. Tápsir *Heracleum*. *H. Sphondylium* L.

133. Kocsord *Peucedanum*. *P. Oreoselinum*. *P. Cervaria*.

134. Bordamag *Pleurospermum*. *P. austriacum*. Siroka.

135. Lázefű *Laserpitium*. *L. Latifolium*. S. Siroka.

136. Angyélika *Angelica*. *A. sylvestris* L.

137. Bolonyik *Sium*. *S. latifolium* L. Lipócz. *S. Falcaria* L.

138. Bősövény *Phellandrium*. *Ph. aquaticum*. Kapi.

139. Turbolya *Scandix*. *S. Anthriscus*.

140. Baraboly *Chaerophyllum*. *Ch. sylvestre*. *Ch. temulum*. *Ch. sativum*. *Ch. aromaticum*.

141. Gurgulya Seseli. S. annuum. S. glaucum. Lipócz.
 142. Pasztinák Pastinaca. P. sativa.
 143. Kőmény Carum. C. carvi. L.
 144. Pimpinella Pimpinella. P. major. P. Saxifraga.
 145. Baktopp Aegopodium. Ae. Podagraria.

II. Alosztály. Összszirmúak.

XIX. Rend. Fagyaliak. Ligustrinae. Bartl.

45. Család. Olajfák. Oleinae.

148. Lilla Syringa. S. vulgaris. L. C.
 149. Fagyal Ligustrum. L. vulgare L.
 150. Kőrisfa Fraxinus. F. excelsior. L.

XX. Rend. Buzérfélék. Rubiaceae.

46. Család. Bangitaék. Viburneae.

151. Bangita Viburnum. V. Opulus L.
 152. Bodza Sambucus. S. nigra S. L. racemosa Eperjes.
 S. Ebulus L.

47. Család. Lonczék. Lonicereae. Bartl.

153. Loncz Lonicera. L. nigra. L. Sívár. L. Xylostemum. L.

48. Család. Csillagosak. Stellatae.

154. Műge Asperula. A. odorata. L. Eperjes. A. galioides. M. B. Lipócz. A. cynanchica.
 155. Galaj Galium. G. Aparine. L. G. boreale. L. Bartfa. G. Bauhini. R. S. G. cruciata Scop. G. Mollugo. L. G. palustre. L. G. sylvaticum. L. G. sylvestre. Poll. G. uliginosum. L.
 156. Magabár Sherardia. S. arvensis. L. Bartfa.

XXI. Rend. Pörgések. Contortae.

49. Család. Apoczinek. Apocynae.

157. Meténg Vinca. V. minor. L.

50. Család. Krepinék. Asclepiadeae.

158. Krepin Asclepias. A. Vintoxicum. L. Eperjes.

51. Család. Tarnicsék. Gentianeae.

159. Tarnics Gentiana. G. verna. L. Hóla. G. nivalis. L. Hóla. G. cruciata. L. Bartfa. G. Amarella. L. Cserka. G. asclepiadea. Lipócz.

160. Földepe Erythraea Rich. E. centaurium Pens.

161. Elecze Menyanthes. M. trifoliata. L. Bisztra.

XXII. Rend. Csővirúk. Tubiflorae Bartl.

52. Család. Borágoék. Boragineae.

162. Magiszák Asperugo. A. procumbens. Eperjes.

XVIII. Rend. Fakinfélék. Lorantheae.

44. Család. Fakinek. Lorantheae.

146. Fakin Lanthus. L. europaeus L. Sívár.
 147. Fagyöngy Viscum. V. Album.

163. Árnó Cynoglossum. C. officinale L.

164. Borágó Borago. B. officinalis. L. Bartfa.

165. Atraczel Anchusa. A. officinalis L.

166. Nadálytő Symphytum. S. offic. L. S. tuberosum L.

167. Gálna Pulmonaria. P. officinalis L. P. angustifolia.

- L. P. azurea Bess. P. mollis. Wolf.

168. Nyakó Lycopsis. L. arvensis. L.

169. Szeplén Cerinthe. C. minor. L.

170. Kőmag Lithospermum. L. officinale L. L. arvense L.

- L. purpureo-coeruleum. L. Lipócz.

171. Kigyószisz Echium. E. vulgare L.

172. Mízót Myosotis. M. palustris Withrg. M. sylvatica.

- Hoff. M. intermedia Link. M. hispida. Schlecht. M.

- stricta. Lk. m. sparsiflora. Mika.

173. Tüskemag Echinops. E. Lappula.

53. Család. Csucsorék. Solaneae.

174. Csucsor Solanum. S. tuberosum L. c. S. Dulcamara. L. S. nigrum. L.

175. Nagragulya Atropa. A. Belladonna. L. Sívár. A. physaloides. L.

176. Csalmatok Hyoscyamus. H. niger. L.

177. Redőzirom Datura. D. Stramonium. Erdőske.

178. Ökörfark Verbascum. V. nigrum. L. V. Blattaria. L.

- V. Lychnitis. L. V. orientale. M. B. V. phoeniceum.

- L. Kapi. V. thapsiforme. Schrel. V. Thapsus. L.

54. Család. Szulákék. Convolvuleae.

179. Szulák Convolvulus. C. sepium. L. C. arvensis. L.

180. Fűnyűg Cuscuta. C. europaea. L.

XXIII. Rend. Ajakvirúk. Labiatiflorae.

55. Család. Ajakosak. Labiatae.

181. Menta Mentha. M. arvensis. L. M. sylvestris. L. M. sativa L.

182. Peszércz Lycopus. L. europaeus. L.

183. Zsálya Salvia. S. officinalis. c. S. glutinosa L. Bartfa.

- S. pratensis. L. S. sylvestris Lpmag.

184. Murvapik Origanum. O. vulgare L.

185. Dénutka Thymus. T. Serpyllum. L. T. pannonicus.

- All. Maloveszka. T. Acinos. L.

186. Kacsanyak Ajuga. A. reptans. A. genevensis. A. pyramidalis. L.

187. Tarorja Teucrium. T. chamedrys. L. Lipócz. T. montanum. L. Maloveszka.

188. Csipkepity Nepeta. N. Cataria. L. N. nuda. L.

189. Repkény Glechoma. G. hederacea. L.

190. Tátkanaf Lamium. L. album. L. L. purpureum, L. L. amplexicaule. L. L. maculatum L.

191. Mamó Galeobdolon. G. luteum. Sívár. Bisztra.

192. Foganótt Galeopsis. G. Ladanum. L. G. Tetrahit. L. G. versicolor. L. Bartfa.

193. Betonika Betonica. B. Officinalis. L.

194. Hunyász Stachys. S. sylvatica. L. S. alpina. L. Bartfa. S. palustris. L. S. recta. L. S. annua. L. S. germanica L.

195. Pesztercze Ballota. B. nigra. L.

196. Gyöngyhim Leonurus. L. Cardiaca. L.

197. Pereszlen Clinopodium. C. vulgare. L.

198. Mozsárvirág Melittis. M. Mellissophyllum L. Eperjes.

199. Csukóka Scutellaria. S. galericulata. L. Lipócz.

200. Villahim Prunella. P. vulgaris. L. P. alba. Pall. P. grandiflora. Jeq.

56. Család. Szádorék. Orobanchae.

201. Vicsor Lathraea. L. squammaria. L. Eperjes.

202. Szádor Orobanche. O. picridis. O. rubens. Wallen. O. galii. Dub. O. ramosa. L.

57. Család. Tákajakék. RBN. Scrophularineae.

203. Tákajak Scrophularia. S. nodosa. L. S. glandulosa. W. K.

204. Gyűszűvirág Digitalis. D. grandiflora. Lam.

205. Pintyő Antirrhinum. A. Orontium. T. suchrina. A. minus. L. A. Linaria. L.

206. Szigorall Veronica. V. scutellata. L. Görgelylaka. V. Anagallis. L. V. Beccabunga. L. V. Chamaedris.

- L. V. officinalis. L. V. agrestis. L. V. arvensis. L.

- V. austriaca. L. M. V. Buxbaumii. Th. V. hederifolia.

- L. V. latifolia. L. V. longifolia. L. Sívár. V. praecox. All. Eperjes. V. prostrat. L. V. serpyllifolia. L.

- V. triphylos. L. Eperjes. V. verna. L. Eperjes.

207. Iszapójt Limosella. L. aquatica. L. Eperjes.

208. Fintor Melampyrum. M. arvense. L. M. pratense. L. M. nemorosum. L. M. sylvaticum. L. Lipócz. M. cristatum. L. Bisztra.

209. Kajmacsor Pedicularis. P. palustris. L.

210. Lapor Rhinanthus. R. major. Ehr. R. minor. Eh. R. Alectorolophus Pollich. Lipócz.

211. Szálkacsék Euphrasia. E. officinalis. L. E. Odontites. L. Bartfa. E. salisburgensis Funk. Siroka.

XXIV. R. Myrsinefélék. Bárt. Myrsineae.

58. Család. Kankalinék. Primulaceae.

212. Kankalin Primula. P. Auricula. Lipócz. P. officinalis. P. elatior. Jeq. Kerekkrét.

213. Lizinka Lysimachia. L. numularis. L. L. nemorum. L. Czigelka. L. vulgaris.

214. Tikszem Anagallis. A. arvensis. L.

XXV. Rend. Hangafélék. Brt. Ericineae.

59. Család. Hangaék. Ericaceae.

215. Hanga Erica. E. vulgaris. Sívár.

216. Körtike Pyrola. P. uniflora. L. P. secunda. L. P. minor. P. rotundifolia. L. P. umbellata. L. Eperjes.

60. Család. Gazillaték. Monotropeae.

217. Gazilat Monotropa. M. Hypopithys. L.

61. Család. Afonyaék. Vaccinieae.

218. Afonya Vaccinium. V. Myrtillus. L. Bisztra. V. Vitis. idaea. L. Sívár.

XXVI. Rend. Harangvirúk. Campanuliflorae. Bártfa.

62. Család. Csengetyűkéék. Campanulaceae.

219. Csengetyűke Campanula. C. rotundifolia. L. C. patula. L. C. persicifolia. L. C. rapunculoides. L. C. Trachelium. L. C. Cervicaria. L. glomerata. L. C. sibirica. L. Tehány.

220. Raponcz Phyteuma. P. orbiculare. L. Lipócz. P. spicatum. L. Lipócz.

XXVII. Rend. Fészkesek. Compositae.

63. Család. Együttlennemzők. Synanthereae.

221. Kecskeisz Tragopogon. T. pratensis. T. orientalis.

222. Skorzonera Scorzonera. S. austriaca. Willd. Maloveszka. S. hispanica. L. Abbós. S. humilis. L. Sívár.

223. Csorbóka Sonchus. S. arvensis. L. S. oleraceus. S. palustris. L. Lipócz. S. alpinus. L. Cserhó.

224. Saláta Lactuca. L. perennis. L. Maloveszka. L. Scariola. L.

225. Csakkör Prenanthes. P. purpurea. L. P. muralis. L.

226. Pitypang Taraxacum. T. officinale. Wigg.

227. Barátfő (Barátfőjű fü Csapo). Leontodon. L. autumnalis. L. L. hastelos. L. L. hispidus. L. L. incanus. L. Maloveszka.

228. Magvarótt Picris. P. hieracioides. L.

229. Holgyomál Hieracium. H. Pillosella. L. H. Auricula. L. H. praecaltum Vill. H. pratense. Tausch. H. mureum. L.

230. Aszász. *Crepis. C. tectorum. L. C. biennis. L. C. praemorsa. Tausch. C. succisaefolia. Tsch. Cserhó.*
 231. Polyvahordó. *Hypochoeris. H. helvetica. Jacq. Cserhó. H. radicata. L. Lipócz. H. maculata. L. Cserhó.*
 232. Válpik. *Lapsana. L. communis. L. L. foetida Welld.*
 233. Katang. *Cichorium. C. Intybus.*
 234. Bojtorján. *Lappa. L. major. Gärt. L. minor. Dl. L. tomentosa. Lnk.*
 235. Zsoltina. *Serratula. S. tinctoria. L. S. mollis. Koch. Tehány.*
 236. Pelyhógács. *Cirsium. C. eriophorum. Scop. Bártfa. Oruzsin. C. palustre Scop. C. Erisithales. Scop. Lipócz. C. oleraceum. Scop. C. rivulare. Koch. Lipócz. C. arvense. Scop. C. lanceolatum Scop.*
 237. Szórbogács. *Carduus. C. crispus. L. Lipócz. C. Personata. J. Lipócz. Cserhó. C. defloratus. L. Lipócz. C. nutans. L. C. acanthoides. L.*
 238. Bordon. *Onopordon. O. Acanthium. L.*
 239. Körfény. *Carlina. C. vulgaris. C. acaulis. Cserhó.*
 240. Laptaborz. *Echinops. E. sphaerocephalus. Kapi.*
 241. Villamag. *Bidens. B. tripartita. B. cernua.*
 242. Pakócza. *Eupatorium. E. cannabinum.*
 243. Varádics. *Tanacetum. T. vulgare. K.*
 244. Üröm. *Artemisia. A. vulgaris. A. Absynthium. A. scoparia. W. K.*
 245. Gyopár. *Gnaphalium. G. dioicum. G. arvense. G. germanicum. G. uliginosum. G. sylvaticum.*
 246. Küllőrojt. *Erigeron. E. acre. E. canadense.*
 247. Szattyú. *Tussilago. T. alpina. Lipócz. T. alba. Simonka. T. Petasites. Eperjes. T. Farfara.*
 248. Üszögör. *Senecio. S. vulgaris. L. S. sylvaticus. L. S. Jacobaea. L. S. nemorensis. L. S. Fuchsii. Gmln. Bártfa.*

III. Alosztály. Sziromtalanok.

XXIX. Rend. Proteafélék

67. Család. Thymeleák. Thymeleae.
 263. Boroszlán. *Daphne. D. Mezereum. L. Lipócz.*

XXX. Rend. Pohánkafélék.

68. Család. Czikszerűk. Polygoneae.
 264. Czikszerű. *Polygonum. P. aviculare. P. Convolvulus. P. dumetorum. P. Hydropiper. P. Persicaria. P. Bistorta. Cserhó. P. viviparum. Lipócz. P. Fagopyrum.*

249. Ritkaréj. *Solidago. S. virgaurea. Cserhó.*
 250. Dugasor. *Cineraria. C. aurantiaca.*
 251. Sertecsek. *Inula. J. britannica. L. J. Pulicaria. L. J. ensifolia. L. Lipócz. J. hirta. L. Lipócz. J. salicina. L. Lipócz. J. Helenium. L.*
 252. Rukercz. *Bellis. B. perennis.*
 253. Kappanör. *Arnica. A. Bellidistrum. Lipócz.*
 254. Aranyvirág. *Chrysanthemum. Ch. inodorum. Ch. corymbosum. Ch. Leucanthemum.*
 255. Szikfi. *Matricaria. M. Chamomilla.*
 256. Montica. *Anthemis. A. tinctoria. A. Cotula. A. arvensis.*
 257. Cziekóró. *Achillea. A. nobilis. L. A. Millefolium. L.*
 258. Csükküllő. *Centaurea. C. Jacea. C. phrygia. C. montana. C. mollis. W. K. C. paniculata. C. Cyanus. C. Scabiosa.*

XXVIII. Rend. Csoportosak. Aggregatae.

64. Család. Gyökönkéek. Valerianeae.
 259. Gyökönke. *Valeriana. V. officinalis. V. tripteris. N. Jakabvágás. V. montana. L. Czigelka. V. Olitoria. L.*
 65. Család. Mácsonyaék. Dipsaceae. Dl.
 260. Mácsonya. *Dipsacus. D. sylvestris. mill. D. laciniatus. D. pilosus. D. fullonum. L. C. Hertnek.*
 261. Sikkantyú. *Scabiosa. S. arvensis. S. sylvatica. S. ochroleuca. S. Succisa. Cserhó.*

66. Család. Utillapuék. Plantagineae.

262. Utillapu. *Plantago. P. lanceolata. P. media. P. major.*
 265. Lorom. *Rumex. R. Acetosa. R. Acetosella. R. crispus. R. pratensis. Koch. R. conglomeratus. Murr.*

XXXI. Rend. Csalánfélék. Urticinae.

69. Család. Csalánék. Urticeae.
 266. Csalán. *Urtica. A. dioica. U. urens.*
 267. Kender. *Cannabis. C. sativa.*
 268. Komló. *Humulus. H. Lupulus.*

70. Család. Kenyérfaék. Artocarpeae.

269. Eperfa. *Morus. M. alba. e. M. nigra. c.*

XXXII. Rend. Füzfafélek. Salicinae.

71. Család. Füzfaék. Saliceae.

270. Füzfa. *Salix. S. triandra. S. incubacea. S. cinerea. S. caprea. S. aurita. S. purpurea. S. alba. S. fragilis.*
 271. Nyárfa. *Populus. P. alba. P. tremula. P. moniliformis. P. dilatata.*

XXXIII. Rend. Berkések (barkások). Amelaceae. Bartl.

72. Család. Szilfaék.

272. Szilfa. *Ulmus. U. effusa. L. U. campestris.*

73. Család. Diófaék. Juglandae.

273. Diófa. *Juglans. J. regia. c.*

74. Család. Kupacsosak. Cupuliferae.

274. Bik. *Fagus. F. sylvatica.*
 275. Gesztenye. *Castanea. C. vesca. c. Eperjes.*
 276. Tölgy. *Quercus. Q. Robur. Q. pubescens. Tehány.*
 277. Mogoró. *Corylus. C. Avellana.*
 278. Gyertyánfa. *Carpinus. C. Betulus. L.*

II. Osztály. Egyszikűek.

XXXVI. Rend. Lócsagazfélék. Ceratophylleae.

80. Család. Uszanyék. Potameae.
 286. Uszany. *Potamogeton. P. crispus. P. gramineus.*
 81. Család. Lepcseék. Lemnaceae.
 287. Lepcse. *Lemna. L. minor. L. trisulca. L. Bisztra.*

XXXVII. Rend. Kosborfélék.

82. Család. Kosborék. Orchideae.
 288. Kosbor. *Orchis. O. fusca. J. Bisztra. O. militaris. L. Eperjes. O. variegata. L. Bisztra. O. ustulata. L. O. globosa. L. Cserhó. O. Morio. L. O. mascula. L. Simonka. Cserhó. O. sambucina. L. O. maculata. L. O. latifolia. L. O. conopsea. L. O. odoratissima. L. Simonka. O. viridis. L. Lipócz. O. bifolia. L.*
 289. Minka. *Herminium. H. monorchis. R. Br. Eperjes.*
 290. Himteke. *Cephalanthera. C. pallens. Rich. C. rubra. Rich.*
 291. Bibak. *Epipactis. E. latifolia. L. E. atropurpurea.*
 292. Liszter. *Listera. L. ovata. Czigelka.*
 293. Fészkenőtt. *Neottia. N. Nidus-avis.*

75. Család. Nyirék. Betulaceae.

279. Eger. *Alnus. A. incana. A. glutinosa.*
 280. Nyirfa. *Betula. B. alba.*

XXXIV. Rend. Kúptermők. Coniferae.

76. Család. Tiszafaék. Taxineae.

281. Tiszafa. *Taxus. T. baccata. O. Ruzsin.*

77. Család. Cziprusék. Cupressineae. Rich.

282. Boróka. *Juniperus. L. J. communis. J. nana. Will. Bártfa.*

78. Család. Fenyvék. Abietineae. Rich.

283. Fenyő. *Pinus. P. sylvestris. L. P. Picea. L. P. Abies. L. P. Larix. L.*

XXXV. Rend. Gégevirágfélék. Aristolochiaceae.

79. Család. Kapotnyakék. R. Br. Asarineae.
 284. Kapotnyak. *Asarum. A. europaeum.*
 285. Gégevirág. *Aristolochia. A. Clematitis. L. Tehány.*

294. Malakszisz. *Malaxis. M. paludosa. Sch. Eperjes.*
 295. Czipőzim. *Cypripedium. C. Calceolus.*

XXXVIII. Rend. Kardlevelűk. Ensatae. Bartl.

83. Család. Amaryllisék. Amaryllideae.
 296. Hócepe. *Galanthus. G. nivalis. L. Simonka.*
 84. Család. Nőszirmók. Irideae.
 297. Nőszirm. *Iris. I. Pseudoacorus. M. Isla. I. graminea. L. Eperjes. I. sibirica. L. Sívár.*
 298. Sáfrán. *Crocus. C. vernus.*
 299. Dákoska. *Gladiolus. G. imbricatus. L. Zboró.*

XXXIX. Rend. Liliomfélék. Liliiflora.

86. Család. Smilakszerűk. Smilacaceae.
 300. Nyúlárnyék. *Asparagus. A. officinalis. L.*
 301. Czillár. *Paris. P. quadrifolia.*
 302. Gyöngyvirág. *Convallaria. C. polygonatum. C. multiflora. C. verticillata. C. majalis. Tehány. C. bifolia.*
 87. Család. Kikericsék. Colchicaceae.
 303. Kikerics. *Colchicum. C. autumnale. L.*

304. Zásza Veratrum. V. Lobelianum Cserhó. Sóvár.

88. Család. Magzatingék. Asphodeleae.
Bart.

305. Csilla Scilla. S. bifolia. L. Eperjes.

306. Hólye Anthericum. A. ramosum. L. Lipócz.

307. Liliom Lilium. L. bulbiferum. Eperjes. L. martagon.

XXXX. Rend. Pálmafélék. Palmae.

89. Család. Elecsék. Butomeae.

308. Elecs Butomus. B. umbellatus. L. K. Peklin.

90. Család. Hidőrék. Alismaceae.

309. Hidő Alisma. A. plantago.

310. Hutsza Triglochin. T. palustre. L. T. maritimum. L. Lipócz.

XXXI. Rend. Szittyófélék. Juncaceae.

91. Család. Szittyók. Juceae.

311. Szittyó Juncus. J. conglomeratus. Z. I. glaucus. Ehr. I. lamprocarpus. Ehr. I. sylvaticus. Reich. I. Gerardi. Lois. I. bufonius. L. I. pilosus. L. I. albidus. L. I. campestris. L.

XXXII. Rend. Polyvásak. Glumaceae.

92 Család. Palkaék. Cyperaceae.

312. Gyapú Eryophorum. E. angustifolium. Rth. E. latifolium. Hpp.

313. Káka Scirpus. S. lacustris. L. Sóvár. S. palustris. L. S. sylvaticus. L.

314. Sás Carex. C. disticha. Huds. C. muricata. L. C. leporina. L. C. remota. L. C. montana. L. Eperjes. C. digitata. L. Eperjes. C. alba. Scop. C. panicea. L. C. pallescens. C. flava. L. C. riparia. Curt. Lipócz.

93. Család. Fűvek. Gramineae.

315. Fenyér Andropogon. A. Ischemum. L. Lipócz.

II. Osztály. Lopvanószók.

XXXIII. Rend. Izsárúk. Gonyocaulae.

94. Család. Zsurlók. Equisetaceae.

341. Zsurló Equisetum. E. sylvaticum L. E. hiemale L. Sóvár. E. arvense L. E. palustre L.

XXXIV. Rend. Harasztfélék. Filicinae.

95. Család. Korpafűvek. Lycopodiaceae.

342. Korpafű Lycopodium. L. clavatum L. Lipócz. L. complanatum Bartfa.

316. Muhar Panicum. P. Crus. galli. P. millaceum.

317. Sertefű Setaria. S. viridis.

318. Kéthimpázsit. Anthoxanthum. A. odoratum.

319. Ecsetpázsit Alopecurus. A. pratensis. L. A. geniculatus. L. A. fulvus. Sm.

320. Komócsin Phleum. P. pratense. P. alpinum. L. Lipócz. P. Boehmeri. Wil.

321. Tippán Agrostis. A. stolonifera. A. vulgaris. A. rupestris. All. Bartfa. A. spica. venti. L.

322. Nádtippán Calamagrostis. C. Epigejos. C. sylvatica. DC. Cserhó.

323. Kásafű Milium. M. effusum. Cserhó.

324. Nád Phragmites. P. communis.

325. Bibikra Sesleria. S. coerulea L. Lipócz.

326. Nápit Aira. A. cespitosa L. A. flexuosa L. Cserhó.

327. Czirok Holcus. H. lanatus. Czigelka.

328. Zab Avena. A. elatior L. A. pubescens. A. sativa.

329. Léhapót Melica. M. nutans L. M. ciliata Eperjes. M. coerulea Kapi.

330. Rege Briza. B. media.

331. Perje Poa. P. annua. P. bulbosa. P. nemoralis. P. pratensis. P. trivialis. P. caesia.

332. Fodorsás Glyceria. G. spectabilis M. K. Kapi. G. fluitans M. K. G. distans Whlg. G. aquatica Prsl.

333. Ehir Dactylis. D. glomerata.

334. Czinor Cynosurus. C. cristatus L. Gáboltó.

335. Csenkesz Festuca. F. ovina L. F. sylvatica Vill. F. gigantea Vill. F. pratensis Hds. F. pinnata Mach.

336. Rozsnok Bromus. B. secalinus. B. mollis. B. arvensis. B. inermis Leyss. B. sterilis L. B. tectorum L.

337. Búza Triticum. T. vulgare Vill. T. caninum L. T. repens L. T. junceum L.

338. Árpa Hordeum. H. distichum. H. murinum L.

339. Vadóc Lolium. L. perenne L. L. temulentum L. L. speciosum L. Hv.

340. Magár Nardus. N. stricta L. Cserhó.

96. Család. Kigyónyelv. Ophioglosseae.

343. Kigyónyelv Ophioglossum. O. vulgatum. Bartfa.

344. Holdruta Lunaria. L. botrytis Cserhó.

97. Család. Harasztok. Filices.

345. Páfrán Polypodium. P. vulgare. P. phegopteris Cserhó. P. Dryopteris Cserhó. P. calcareum Sm. Lipócz.

346. Páprág Aspidium. A. Thelypteris Sóvár. A. dilatatum L. A. aculeatum L. Cserhó. A. filix mas.

347. Bordalap Asplenium. A. filix femina. A. viride. A. Trichomanes. A. Ruta muraria.

348. Czimpalap Blechnum. B. septemtrionale. Siroka.

349. Repő Pteris. P. Aquilina.

XXXXV. Rend. Mohfélék. Muscinae.

98. Család. Mohok. Musci.

350. Almamoh Bartramia Hedw. B. crispa Sw. Simonka. B. Halleriana L. Simonka. B. fontana Simonka.

351. Brion Bryum. B. argenteum L. B. cespitium L. B. cuspidatum Schreb. B. ligulatum Schreb. Szeben. B. nutans Schrb. Eperjes. B. punctatum Schrb. Szeben.

B. roseum Schrb. Eperjes. B. rostratum Schrd. Eperjes. B. Zierii Hedw. Eperjes.

352. Hártyarász Buxbaumia. B. foliosa. Solyomkő.

353. Villafog Dicranum. D. crispum. D. Schreberi. D. longifolium. D. scoparium.

354. Fogarepedt Fissidens. F. adianthoides Hedw. Bisztra. F. bryoides Hedw. Eperjes. F. taxifolius Hedw. Szeben.

355. Fogragasz Funaria. F. hygrometrica. Hedw.

356. Fogrojt Grimmia. G. apocarpa. G. alpicola. G. pulvinata.

357. Sikszáj Gymnostomum. G. Hedwigia. Bisztra. G. pyriforme Bisztra.

358. Hipon Hypnum. H. fluitans L. H. rutabulum L. H. flavesens. H. tamariscinum. H. triquetrum L. H. nitens Schrb. H. abietinum L. H. Crista castrensis L.

H. cuspidatum L. H. serpens. Hedw. H. riparium L. H. neglectum Brid. H. murale Dicks. H. velutinum L. H. intricatum Hedw. H. longirostrum Ehr. H. delicatulum L. H. aduncum L. H. eupressiforme L.

H. parietinum L.

359. Hártyafog Leskea. L. sericea. L. subtilis. L. complanata. L. trichomanoides. L. dendroides. L. polyantha.

360. Habmoh Neckera. N. crispa Hedw. N. pennata Hedw.

361. Kucsamoh Orthotridum. O. affine. O. anomalum. O. obtusifolium Schrb.

362. Zápagg Phascum. P. cuspidatum Schrb. Eperjes. P. subulatum L. Bisztra.

363. Páprád Polytrichum. P. juniperinum. P. commune. Purnigerum. P. aloides. P. undulatum. P. piliferum Simonka.

364. Peder Tortula. T. ruralis. T. muralis. T. tortuosa. T. subulata.

365. Szórfogas Trichostomum. T. canescens. T. ericoides Schrd. Finta.

366. Gyöngymoh Weesia. W. viridula. W. recurvata. W. lanceolata.

99. Család. Májmosok. Hepaticae.

367. Csillagally Marchantia. M. polymorpha. M. conica. Simonka.

368. Nyíltok Jungermannia. J. bidentata L. J. laevigata Schrd. J. Hoffmanni Wahl. J. planifolia Hook. J. platyphylla L. J. bicornis W. J. tamarisci L. J. asplenoides L. J. pingvis L. J. epiphylla L. J. multifida L. J. trichophylla L. J. sphagni Wahl. J. complanata L. J. pulcherrima Web. J. incisa Schrd. J. tamariscifolia L. J. furcata L. J. trilobata L.

XXXXVI. Rend. Moszatfélék. Alginae.

100. Család. Bodrányok. Lichenes.

369. Csőbibirc Boeomyces. B. squamosus. B. difformis. B. macilentus. B. rangiferinus. B. furcatus. B. roseus.

370. Fodorpörzs Gyrophora. G. pustulata. G. deusta. G. proboscidea.

371. Zuzmóc Parmelia. P. islandica. P. alcorites. P. scorteia. P. fraxinea. P. tenella. P. olivacea. P. stellaris. P. glauca. P. ciliaris. P. saxatilis. P. sordida. P. caperata. P. tiliacea. P. furfuracea. P. physodes. P. prunastri. P. plicata. P. lacera. P. muscicola. P. officinarum. P. parietina. P. juniperina. P. pulmonacea. P. conspersa. P. candelaris.

101. Család. Moszatok. Algae.

372. Vizally Chara. Ch. vulgaris.

373. Vizfonal Conferva. C. capillaris. C. rivularis.

374. Gömkecsen Nostoc. N. commune. N. granulatum.

375. Kocson Tremella. T. arborea.

376. Igaszál Zygnema. Z. quinum Ag.

XXXXVII. Rend. Gombafélék. Funginae.

Ezen gazdag rendből eddig csak 15 fajt szedtem, melyeket először nem érdemes.

Ezen lajstrom csak néhány, bár az egész megyére terjesztett kirándulás eredménye, ezért alkalmasint igen hiányos s „flora“ elnevezésre igényt nem tarthat; de amit most nem tehettem, idővel megteszem. — Bischoff rendszert használtam, mert épen kezemen volt, s ha nem is a legjobb, legalább így lajstromokra igen alkalmas.

A nemek magyar elnevezésében Diószegit követtem, csak „Bordamag“ nevezetét Pleurosporumra alkalmazván, néhány más nevet szorosabb határok közé szorítván s hol nem volt magyar nevet ajánlván. A felsőbb osztályok elnevezésében pedig azon módot követtem, melyet Temesváron a tekintetes s tudós magyar orvosok és természetvizsgálók figyelmébe ajánlottam. Eperjesen, augusztusban, 1846.

Névsora az Eperjesen Bischoff rendszere szerint köszömlére kiállított növényeknek.

A.

Acer platanoides. L.
Acer campestre. L. A. Pseudoplat.
Achillea Millefolium. L.
Achillea nobilis. L.
Aconitum napellus. L.
Aconitum Lycoetum. L.
Actaea spicata. L.
Adonis aestivalis. L.
Adoxa moschatellina. L.
Aegopodium Podagraria. L.
Aethusa Cynapium. L.
Agrimonia Eupatorium. L.
Agrostis vulgaris. With.
 rupestris. All.
 spica venti. L.
Agrostemma Githago. L.
Aira cespitosa pallescens. L.
 cespitosa vulgaris. L.
 flexuosa. L.
Ajuga genevensis.
 reptans. L.
Alchemilla arvensis. L.
 vulgaris. L.
 vulgaris subsericea. L.
Alisma Plantago. L.
Allium Scorodoprasum. L.
Alnus glutinosa. L.
 incana. L.
Alopecurus prat. L. fulvus Sm. geniculatus. L.
Alyssum calycinum. L.
 incanum. L.
 saxatile. L.
Amelanchier vulgaris. Mönch.
Anchusa officinalis. L.
Andropogon Ischaemum. L. S.
Androsace elongata. L.

Anemone pulsatilla.

Anemone nemorosa. L.
 ranunculoides. L.

Angelica sylvestris. L.

Anthericum ramosum. L.

Anthriscus sylvestris. Hoffmann.

Anthyllis Vulneraria. L.

Antirrhinum Linaria. L.

 Orontium. L.

Anthoxanthum odoratum. L.

Anomodon viticulosus. L.

Anthemis arvensis. L.

 tinctoria. L.

Anoetangium ciliatum. Hedv.

Aquilegia vulgaris. L.

Arenaria rubra. L. trinervia. L.

 serpyllifolia. L.

Artemisia Absinthium. L.

 scoparia V. K.

 vulgaris. L.

Arum maculatum. L.

Asarum europaeum. L.

Asplenium Ruta muraria L.

 trichomanes. L.

 viride. Huds.

Asclepias Vincetoxicum. L.

Ascobalus lignatilis. Scho.

Asperula odorata. L.

Astragalus glycyphyllos. L.

Aspidium dilatatum. L.

 aculeatum Sv. fragile L. Thelypteris Spr.

Astrantia major. L.

Atragene alpina. L.

Atropa Belladonna. L. physaloides.

Avena pubescens. L. sativa.

B.

Barbarea praecox. Endl.

Ballota nigra. L.

Bartramia crispa. L. Halleriana. L.

Bellis perennis. L.

Berberis vulgaris. L.

Betonica officinalis. L.

Betula alba. L.

Biscutella laevigata. L.

Blechnum septemtrionale. W.

Borago officinalis.

Baeomyces deformis Ach. furcatus. Ach.

 macilentus. Vahl. rangiferinus Ach. squam-
 mosus. W.

Botrychium. Lunaria. L.

Briza media. L.

Bromus arvensis. L. inermis. L.

 mollis. L. secalinus. L.

 sterilis L. tectorum. L.

Bryonia dioica. L.

Bryum cespitium L. cuspidatum. Schrad. ligulatum.

 Schr. roseum. Schr. rostratum. Schr. puncta-

 tum. Schrei. Zierii. Hedv.

Brassica rapa. L.

Bupleurum longifolium. L. rotundifolium. L.

Butomus umbellatus. L.

Buxbaumia foliosa. L.

C.

Calamagrostis sylvatica. D. C.

Callitriche verna. L.

Camelina dentata Pers. sativa. Cre.

Campanula bononiensis. L. Cervicaria L. glomerata. L.

 persicifolia L. sibirica. L. Trachelium. L.

Capsella Bursa pastoris. Mönch.

Cardamine amara. L. impatiens. L. pratensis. L. sylvati-

 ca Link.

Carduus acanthoides. L. defloratus. L. personata. L.

Carpinus Betulus. L.

Carum Carvi. L.

Carex digitata L. disticha. Huds.

 flava. L. leporina. L.

 muricata. L. pallescens L.

 paludosa. Good. panicea. L.

 praecox. Izk. pilosa. Scop.

 stellulata. Good.

Caucalis daucoides. L.

Chara vulgaris. L.

Centaurea austriaca. Vild.

 Cyanus. L. mollis. W. K.

 montana. L.

Cephalanthera pallens. Rich.

Cerastium arvense. L. aquaticum.

 barbulatum. Whlb.

 glomeratum. Thuil.

 triviale. Link.

Cerinthe minor. L.

Chaerophyllum aromaticum. L.

Chelidonium majus. L.

Chenopodium olidum. L. hybridum. L.

Chrysanthemum Leucanthemum. L.

 corymbosum L. inodorum. L.

Chrysosplenium alternifolium. L.

Cichorium intybus. L.

Cineraria aurantiaca. Wild.

Circaea alpina. L. luteiciana. L.

Cirsium palustre. Scp. eriophorum. L.

 oleraceum Scp. rivulare. Izk.

Clematis erecta. L.

Colchicum autumnale. L.

Convallaria bifolia. L. majalis. L. multiflora. L. Polygo-

 gonatum. L.

 verticillata. L.

Convolvulus arvensis. L.

Conferva capillaris. Ag.

Corallorrhiza innata. R. Bn.

Coronilla varia. L.

Corydalis cava. Wahl. digitata. Prs.

Corylus Avellana. L.

Cornus mascula. L. sanguinea. L.

Cotoneaster vulgaris. Lindl. tomentosa Lind.

Crataegus monogyna Izk. Oxyacantha. L.

Crepis biennis. L. praemorsa Waud.

 tectorum. L.

Crocus vernus. Al.

Cuscuta europaea. L.

Cyathus striatus Hoff.

Cynoglossum officinale. L.

Cynosurus cristatus. L.

Cypripedium Calceolus. L.

Cytisus biflorus L. Hrid. nigricans. L.

 leucanthus Wk.

D.

Dactylis glomerata. L.

Daphne Mezereum. L.

Daedalea quercina. Prs.

Daucus Carota. L.

Delphinium Consolida. L.

Dentaria glandulosa. Wk. bulbifera L.

Dianthus Armeria. L. deltoideus. L.
 carthusianorum L.
 Dieranum crispum. H. longifolium. Ehr.
 scoparium Hedv. Schreberi. SW.
 Dictamnus fraxinella Pers.
 Digitalis grandiflora Link.
 Doronicum Bellidistrum. L.
 Draba verna. L. nemoralis Ehr.
 Dorycnium suffruticosum. Will.
E.
 Echinops sphaerocephalus. L.
 Echium vulgare. L.
 Encalypta vulgaris.
 Epilobium montanum. L. palustre. L.
 parviflorum. L. trigonum. Sch.
 Equisetum arvense. L. sylvaticum. L.
 Epipactis latifolia. All. rubra. All.
 Erica vulgaris. L.
 Euphorbia epithymoides. L. angulata. L.
 Esula. L. exigua. L. platiphyllus. L.
 procera. L. stricta. L. amygdaloides. L.
 Erigeron acris. L. canadensis. L.
 Eriophorum angustifolium. Rth.
 latifolium. Hepp.
 Erodium cicutarium. L.
 Eryngium planum. L. campestre. L.
 Eryssimum Alliaria. L. repandum. L.
 cheiranthoides Pres. L.
 odoratum. Csch. perfoliatum. Cre.
 Euphrasia officinalis. L.
 odontites. L.
 Evonymus europaeus. L. verrucosus. Sc.
F.
 Fagus Castanea. L. sylvatica. L.
 Festuca gigantea. Will. montana. Rb.
 pratensis F. ovina. L. rubra. L.
 Fissidens adiantoides. Hedv.
 bryoides. Hedv.
 taxifolius. L.
 Ficaria ranunculoides. Roth.
 Filago germanica. L.
 Fragaria vesca. L.
 Fraxinus excelsior. L.
 Fumaria officinalis. L.
 intermedia. Ehr.
G.
 Gagea lutea Schl.
 pratensis. Koch.

Galanthus. nivalis. L.
 Galeobdolon luteum. Hds.
 Galeopsis Ladanum. L.
 Galeum Bauhini RS. glaucum. D.
 cruciatum. L. palustre. L.
 sylvaticum. L. uliginosum. L.
 Geum rivale. L. urbanum. L.
 Gentiana Amarella. L. asclepiadea. L.
 cruciata. L. Centaureum. L.
 nivalis. L. verna. L.
 Genista germanica. L. tinctoria. L.
 Geranium columbinum. L. dissectum. L.
 molle. L. phaeum. L.
 pusillum. L. sanguineum. L.
 sylvaticum. L. robertianum. L.
 Gladiolus imbricatus. L.
 Glechoma hederacea. L.
 Glyceria aquatica. Pers. fluitans. L.
 spectabilis. Mk.
 Gnaphalium arvense. L. dioicum. L.
 sylvaticum. L. uliginosum. L.
 Graphis aenea. W. o.
 Grimmia apocarpa. L. alpicola Sm.
 ovata. W. pulvinata. Sm.
 Gyromium proboscideum. Wahl.
 Gyrophora deusta. W. pustulata. A.
H.
 Hedysarum Onobrychis. L.
 Helianthemum vulgare. L.
 Heracleum Sphondylium. L.
 Herminium Monorchis Rb.
 Herniaria glabra. L.
 Hieracium murorum L. Nestleri. Wild.
 pratense. Tsch. paludosum. L. praealtum Will.
 Sabaudum. L. Sabinum Maur. sylvaticum Whlb.
 Hippocrepis comosa. L.
 Holcus lanatus. L.
 Holosteum umbellatum. L.
 Homogyne alpina. L.
 Hordeum murinum. L.
 Humulus lupulus. L.
 Hyacinthus comosus. L.
 Hypericum hirsutum. L. perforatum. L.
 quadrangulare.
 Hypnum cupressiforme L. aduncum.
 cuspidatum. L. Crista. castrensis. L.
 abietinum. L.
 delicatulum. L.

murale Ach.
 neglectum. Brit.
 nitens. Schreb.
 imbricatum. Hedv.
 longirostrum. Ehrh.
 parietinum. L. β . flavescens.
 fluitans L. rutabulum. L. triquetrum. L.
 tamariscinum Hedv. serpens. L.
I.
 Inula pulicaria. L. hirta. L.
 Britannica L. ensifolia. L.
 salicina. L.
 Iris sibirica. L. graminea. L.
 Isopyrum thalictroides. L.
 Juncus bufonius. L. effusus. L.
 Gerardi. Lois. conglomeratus. L.
 glaucus. Erh. lamprocarpus Ehr.
 sylvaticus. Reich.
 Juniperus communis. L.
 Jungermannia asplenoides. L.
 bicornis. W. M.
 bidentata. L.
 complanata L. epiphylla. L.
 furcata. L. incisa Schrad.
 laevigata. Schr. multifida.
 planifolia. Hooc. platyphylla. L.
 pingvis L. polyantha L.
 pulcherrima Weber. Sphagni. Wall.
 tamariscifolia. Whlb. trychophylla. L.
 trilobata. L. Tamarisci. L. Hoffmanni. Wahlb.
L.
 Lamium album. L. amplexicaule. L.
 maculatum. L. purpureum L.
 Lappa major. L. tomentosa. L. minor. D. C.
 Lapsana communis. L. foetida. Will.
 Laserpitium latifolium. L.
 Lathyrus sylvestris. L. vernus. Will.
 Lathraea squammaria. L.
 Lavatera thuringiaca. L.
 Lemna minor. L.
 Leontodon autumnalis. L. hastilis. L.
 hispidus. L. incanus. Schrk.
 Lepidium campestre. R. Br. Draba. L.
 ruderae. L.
 Libanotis montana. All.
 Lichen conspersus. Ehr.
 Lignustrum vulgare. L.
 Listera ovata. R. Br.

Limosella aquatica. L.
 Lilium bulbiferum. L.
 Linum catharticum. L. flavum. L.
 Lithospermum arvense. L. officinale. L.
 purpureocoeruleum. L.
 Lolium perenne. L. temulentum. L.
 Lonicera nigra. L. xylosteum. L.
 Lotus corniculatus. L.
 Loranthus europaeus. L.
 Lunaria rediviva. L.
 Lusula albida. D. C. campestris. D. C.
 vernalis. D. C.
 Lycium barbarum. L.
 Lycopodium clavatum. L.
 complanatum. L.
 Lycopus europaeus. L.
 Lichnis flos cuculi. L. sylvatica. L.
 Viscaria. L.
 Lysimachia nemorum. L.
 vulgaris. L.
 Lytrum Salicaria. L.
M.
 Malaxis paludosa. Sv.
 Malva sylvestris. L.
 rotundifolia. L.
 Marchantia conica. L.
 polymorpha. L.
 Maschalocarpus gracilis. Spr.
 Melica ciliata. L. nutans. L.
 uniflora. Huds. coerulea. L.
 Medicago falcata. L. sativa. L.
 Melampyrum cristatum. L.
 pratense. L.
 Melilotus leucantha. Rch.
 officinalis. Will.
 Melittis Melissophyllum. L.
 Mentha arvensis. L. sativa. L.
 sylvestris.
 Menyanthes trifoliata. L.
 Mercurialis annua. L. perennis. L.
 Milium effusum. L.
 Moehringia trinervia. Clrv.
 Myosotis intermedia. L.
 Lappula. L.
 sparsiflora. Mick.
 stricta. Smk.
 Myosurus minimus. L.
 Monotropa Hypopitys.

N.

Nardus stricta. L.
Neckera crispa. Hedv.
 pennata. Hedv.
Neottia nidus avis. Rich.
Nepeta Cataria. L.
 nuda. L.
Nostoc verrucosum. Wauch.

O.

Ononis hircina. Izk.
Onopordum Acanthium. L.
Orobancha galii. Dub.
 picridis. Fr. W.
 rubens. Walth.
 ramosa. L.
Ophioglossum vulgatum. L.
Origanum vulgare. L.
Orobancha niger. L. vernus. L.
Orchis bifolia. L.
 conopsea. L.
 fusca. L. globosa. L.
 maculata. L. mascula. L.
 Morio. L. incarnata. Will.
 latifolia. L. sambucina. L.
 viridis. L.
Orthotrichum affine. Schr.
 anomalum foliis crenulatis. L. obtusifolium. L.

P.

Panicum crus galli. L.
 viride L.
 sangvinale. L.
Papaver dubium. L.
 Rheas. L.
Parmelia aleurites Ach. ciliaris Ach.
 caperata. Ach. candelaris. L.
 glauca. W. fraxinea. Ach.
 islandica. W. juniperina. W.
 furfuracea. Ach. officinalis. W.
 olivacea. parietina. W.
 plicata Prs. lacerata. Ach.
 Prunastri. Ach. tenella. Ach.
 tiliacea. Ach. tremelloides. W.
 scortea. Ach.
Pedicularis palustris. L.
Peltidea canina. Ach.
 resupinata. Ach.
Peziza lutescens. Prs.

 cochleata. L.
Peucedanum Cervaria. Lpr.
 Oreosolinum. Mönch.
Peltigera aphthosa. —
 venosa. Hoff.
Phascum cuspidatum. Schrb.
 subulatum. —
Phellandrium aquaticum. L.
Phleum alpinum. L. Boehmeri. Wipp.
Pimpinella Saxifraga. L.
Plantago lanceolata. L.
 major. L.
 media. L.
Pleurospermum austriacum. Hoff.
Polypodium Dryopteris.
 heliopteris.
Polygonum aviculare. L.
 Hydropiper. L.
 Persicaria. L.
Polyporus versicolor. Fr.
 hispidus. Fr.
Polytrichum aloides. Hedv.
 comune. L.
 juniperinum. Hoffm.
 piliferum. L.
 undulatum. L.
 urnigerum. L.
Populus tremula. L. L.
 nigra. L. alba. L.
 pyramidalis. Roz.
Polygala amara. L. major. Izg.
Poa annua. L. bulbosa. L. glauca. Wahl.
 nemoralis. L. pratensis. L.
 trivialis. L.
Potentilla Anserina. L. alba. L.
 argentea. L. aurea. L.
 cinerea. Sch. opaca. L.
 recta. L. supina. L.
 reptans. L.
Poterium sangvisorba. L.
Potamogeton crispus. L.
Prenanthes muralis. L.
 purpurea. L.
Primula Auricula. L.
 elatior. Izg.
 officinalis. Izg.
Prunella laciniata. L.
 grandiflora. L.

Prunus Chamaecerasus. Izg.
 insiticia. L.
 padus. L. spinosa. L.
Pyrus torminalis. Ehrh.
Pyrola rotundifolia.
 secunda. L.
 uniflora. L.
 umbellata. L.
Pytheuma orbiculare. L.
 spicatum. L.

Q.

Quercus Robur. L.

R.

Ranunculus auricomus. L.
 aquatilis. L.
 bulbosus. L.
 flamula. L.
 lanuginosus. L. Lingva. L.
 repens. L. polyanthemus. L.
 sceleratus. L.

Rhamnus cathartica. L. frangula. L.

Rhacodium cellare. Prs.

Ribes grossularia. L.

 rubrum. L.

 Uva crispa. L.

Rosa canina. L.

 alpina. L.

 gallica. L. pimpinellifolia. DC.

 rubiginosa. L.

Rubus idaeus. L.

 fruticosus. L.

 saxatilis.

Rhinanthus minor. Ehrhard.

Rumex Acetosa. L.

 Acetosella. L.

 conglomeratus. Mur.

 pratensis. —

S.

Salix amygdalina. L.

 caprea. L.

 fragilis. L.

 cinerea. L.

 incubacea. Wild.

 triandra. L.

Salvia glutinosa. L.

 pratensis. L.

 sylvestris. L.

Sambucus nigra. L.

 racemosa. L.

Sagina procumbens. L.

Sanicula europaea.

Saxifraga aizoon. L.

Scabiosa arvensis. L. sylvatica.

 succisa. L.

Scutellaria galericulata. L.

Schizophyllum commune. Fr.

Scilla bifolia. L.

Scleranthus annuus. L.

Scirpus lacustris. L.

 palustris. L.

 sylvaticus. L.

Scrophularia glandulosa. W. K.

 nodosa. L.

Scorzonera humilis. L.

Sedum acre. L.

Seseli annuum. L.

 glaucum. Izg.

Sesleria coerula. Ard.

Senecio Fuchsii. Gm. Jakobaea. L.

 nemorensis. L. sylvaticus. L.

 vulgaris. L.

Sempervivum montanum. L.

Serratula tinctoria. L.

Sisymbrium officinale. Scp.

 strictissimum. L.

 Thalianum. G. D.

 palustre. Leys.

 Iris.

Sium latifolium. L.

Silene gallica. L. nemoralis. L.

 nutans. L. Olites. Sm.

Solanum Dulcamara. L.

Sonchus alpinus. L. arvensis. L.

 oleraceus. L. palustris. L.

Sorbus Aria. Creuz. Aucuparia. L.

Sparganium arvensis. L. nodosa L.

Sparganium carex. Hds. ramosum. Hds.

Spiraea Aruncus. L. chamaedryfolia. Izg.

 filipendula. L. ulmaria. L.

Stachys alpina. L. sylvatica. L.

 palustris. L. annua. L.

Sticta pulmonacea. Ach.

Stellaria Holostea. L. glauca. W.

 graminea. L. media. Will.

 nemorum. L.

Symphytum officinale. L. tuberosum. Izg.

T.

Tamarix germanica. L.
 Tanacetum vulgare. L.
 Teucrium Chamaedrys. L.
 Thalictrum angustifolium. Izg.
 aquilegifolium. L.
 collinum. Walt.
 minus. L.
 Thesium alpinum. L.
 Thlaspi arvense. L.
 Thymus Acinos. L. montanus. W. K.
 Serpyllum. L.
 Tilia Europaea. L.
 Thelephora hirsuta. Wild.
 Torilis Anthriscus. Gm.
 Tormetilla erecta. L.
 Tremella arborea. Wild.
 Tragopogon pratensis. L.
 Trichostomum canescens. Tim.
 erycioides. Schrd.
 Trifolium agrarium. L. arvense. L.
 badium. Schr. hybridum. L.
 filiforme. L. medium. L.
 ochroleucum. L. pannonicum. L.
 pratense. L. repens. L.
 rubens.
 Triticum repens. L.
 Triglochin palustre. L.
 Tortula subulata. Hedv. aestiva. R. Br.
 cuspidata. Ehr. mucronulata. Sm.
 muralis. Hedv. tortuosa. Hedv.
 unguiculosa R. Br. tubercularia.
 Tubercularia vulgaris. Rrs.
 Turritis glabra. L.
 Tussilago farfara.

U.

Ulmus campestris. L. effusa. L.

Urtica urens. L.

V.

Vaccinium Myrtillus. L.
 vitis idaea. L.
 Valeriana montana. L. (officin.). altiss. Mik.
 officinalis. L. olitoria. Wild.
 tripteris. L.
 Verbascum Blattaria. L. nigrum. L.
 orientale. Mb. Thapsus. L.
 thyrsoideum.
 Verbena officinalis. L.
 Veronica Anagallis. L. austriaca. L.
 Chamaedrys. L. Buxbaumii. T. N.
 cristata. L. arvensis. L.
 longifolia L. latifolia. S. Cp.
 officinalis. L. praecox. All. prostata. L.
 serpyllifolia. L. spicata. L.
 scutellata. L. verna. L.

Vicia angustifolia Roth. Cracca. L. pisiformis. L.
 sylvatica. L. sativa. L. villosa. Roth.
 dumetorum. L.

Viburnum Opulus. L.

Vinca minor. L.

Viola hirta. L. tricolor. L.
 mirabilis. Izg.

Viola odorata. L. canina. sylvestris. Lmk.

Viscum album. L.

Variolaria communis. Ach.

W.

Weissia lanceolata. Br.
 recurvata. Hedv.
 viridula. L.

X.

Xanthium Strumarium. L.

Z.

Zygnema quininum. L.

Az eperjesi kórház épületében megsejmlélésre kitétt, a gyűlés megbízásából Petényi Salamon által összeirt állattani tárgyak jegyzéke.

A. Az emlősök osztályából.

1. Nyuszt-menyét (*Mustela martes*; Edelmarder).
2. Közönséges ciczkány (*Sorex Araneus*; gemeine Spitzmaus) Ternyéről.
3. Nagyfülű öszfűl v. denevér (*Plecotus auritus*; Grossohr-Fledermaus) ó-ruzinai barlangból.
4. Tarkázott hörcsök 4 eleven példányban (*Cricetus vulgaris*; Gefleckter Hamster).
5. Két eleven közönséges nyúl (*Lepus timidus*; gemeiner Hase).
6. Mogoró pele (*Myoxus Muscardinus*; Hasel-Schläfer) Olajokról.
7. Apró egér (*Mus minutus*; Zwergmaus) Eperjes városából, eleven.
Ezek mind Krieger Tamás th. úrtól.
8. Egy eleven, afrikai csupasz és magyarhoni házi kutyától származó, kőrebebfaj, Goldbecher Antal tulajdonja.
Emlős összesen volt 12 darab.

Kaponyák, szarvak és fogakból:

1. Egy 16 ágú szarvasszarv, (a szarvas lövetett Krajna-Bisztra határában 1798-diki december.
Krivák Iván erdész által.
2. Egy roppant nagyságu szarvasszarv Kőrösfőről.
3. 14 ágú szarvasszarv, egy a Balásvágás határában lött szarvasról.
4. Egy jeles szépségű szarvasszarv, a szarvas lövetett Berzevicz mellett 1810-ben.
5. Egy dām szarvasszarv, mely Királynép határában találtatott.
6. 3 ágú szarva egy őznek Illicsről Zemplénben gróf van Dernáth Vilmostól.
7. Egy csodaidomu őzkaponya és szarvkinövés, sóvári erdőségéből.
8. Egy rendkívüli alkatu vaddisznó kaponya makoviczai Prikráról, Krieger Tamástól.
9. Egy felette nagy vaddisznó kaponya makoviczai Alsó-Piszanáról.
10. Egy jeles nagyságu medve kaponya, makoviczai Prikráról Sárosban.
11. Egy farkaskaponya Rétvajról Gergelák mellett.
12. Különféle vad emlősök fogai.
13. Egy Eperjesen 1808-ban Rubisch-féle kertben kiasott felette érdekes idomu emberkaponya.

Ösemlősök kövült csontmaradványai.

1. Ős elefánt (*Elephas primigenius*) zápfoga van Dernáth Vilmos gróftól.
2. Ugyan ezen állat külféle csontjai Pongrácz Iván bárótól.
3. Egy ölnyi hosszú agyara az ős elefántnak; egy jeles nagyságu szarva az óriás szarvasnak (*Cervus giganteus*) és több apró kövületek, Dessewffy Albert táblabirótól Markányból.

4. Egy ismeretlen, ott kövült madársziv név alatt felállított ős csont, tulajdona az eperjesi ág. vall. collegiumnak, mely szíves volt azt a nzeti muzeumnak megigérni.

B. Madarakból.

1. Szirti sas (Aquila fulva; Steinadler).
 2. Nádi örvöly (Falco rufus; Rohrweihe) eleven példány.
 3. Gatyás kánya (Falco lagopus; Rauhfuss-Bussard).
 4. Karvaly-ölyv (Falco Nisus; Finken-Habicht).
 5. Közönséges vércse (Falco tinnunculus; Thurm-Rüttelfalk).
 6. Nagy füles-bagoly (Strix Bubo; Uhu-Ohreule).
 7. Gyöngy-bagoly (Strix flammea; Schleier-Eule), Stiller Leo tb. tulajdona, eleven példány.
 8. Nagy holló (Corvus Corax; Kolkrabe).
 9. Zöldkék szalakóta (Coracias garrula; Blaue Racke).
 10. Arany sarmálkó (Oriolus Galbula; Gold-Pirol).
 11. Zöld zsolna (Picus viridis; Grünspecht).
 12. Közép tarka harkály (Picus medius; Mittlerer Buntspecht).
 13. Habos nyaktekeres (Yunx torquilla; Grauer-Drehhals).
 14. Kék jegér (Alcedo ispida; Blauer Eisvogel).
 15. Csacska mezék (Bombycilla garrula; Rötlichgrauer Seidenschwanz).
 16. Aranyfejű cziszogó (Regulus auricapillus; Safranköpfiges Goldhänchen).
 17. Kék czinege (Parus coeruleus; Blaumeise).
 18. Havasi sarkanyú-sármány (Plectrophanes nivalis; Schnee Spornammer).
 19. 22 éves eleven búbos pacsirta (Alauda cristata; Haubenlerche). Matthæides Károly tulajdona.
 20. 4 eleven gerlicze galamb (Columba turtur; Gemeine Turteltaube).
 21. Közönséges fűrj (Perdix coturnix; Wachtel Feldhuhn).
 22. Nyír fajd (Tetrao tetrix; Birkhuhn) Klemberggről.
 23. Fekete gólya (Ciconia nigra; Schwarz Storch).
 24. Apró gém (Ardea minuta; Zwerg Rohrdommel).
 25. Gesztenyeszinű batla (Ibis falcinellus; Kastanienbrauner Sichler).
 26. Berzengő küzdér (Machetes variabilis; veränderlicher Kampfaufer) 2 példány.
 27. Haris guvat (Gallina Crex; Knarrendes Rohrhuhn).
 28. Rőtfejű récze (Anas ferina; Tafelente).
 29. 2 eleven kisebb csörgő kácsa (Anas crecca; Krickente).
 30. Nagyobb csörgő kácsa (Anas Querquedula; Knækente).
 31. Hosszuorrú buvár (Mergus serrator; Langsnäblicher Sägetaucher), 2 példányban, melynek egyikét a tulajdonosa a m. nz. muzeumnak igérte oda.
 32. Fehér buvár (Mergus albellus; weisser Sägetaucher).
- Madár összesen volt 38 példány, és belőle kettőt kivéve, mind tulajdona t. cz. Hellner Károly ügyvédnek.

Madárfészek és tojás.

- Kóbor sólyom (Falco peregrinus; Wanderfalke) fészke, a Hanusfalva melletti sólyomkő (Sokolowa Skala) nevű szikláról.
- 120 darab különfajú madártojás, mind két rendű t. cz. Krieger Tamás táblabíró tulajdona.

C. Hüllőkből.

1. Foltos tűzgyík (Salamandra maculata; Gefleckter Erdmolch) Sztrázs hegyről.

2. Törékeny kúszma (Anguis fragilis; Gemeine Blindschleiche).
 3. Úszó sikló (Coluber natrix; Ringelnatter).
 4. Koczkás sikló (Coluber tessellatus; Würfelnatter). Ezekből eleven s szárított több példány.
 5. Közönséges béri paizsócz (Vipera berus; Gemeine Viper).
- Többféle kigyók elvetett bőrei. A hüllők mind Krieger Tamás urtól valók.

D. Halakból.

1. Közönséges kárász (Carassius vulgaris; Gemeine Karausche).
2. Közönséges csuka (Esox lucius Flusshecht).
3. Kövi tergély (Acanthopsis taenia, Steinschmerl), és több apró szárított halacskák, mindnyája Krieger Tamás tb. urtól.

E. Héjjárakból.

A közönséges folyami rák. Korváltozásainak minden pályáján, Krieger Tamástól.

F. Robarokból és ezek műveiből.

1. Egy üveg szekrény mindenféle lepkékkel és robarakkal. Eperjes tájáról, melyek elsői közt feltűntek az Apollók, utolsói közt a futrinkák (Carabi; Laufkäfer, a czingolányok (Cicindelæ; Sandkäfer), és a furdancsok (Ptini; Borkenkäfer).
 2. Lótrúcsók (Acheta gryllotalpa; Maulwurfsgrille) az ő földbeni lakhelyével és ebben tojásával együtt.
 3. Kőfali méh (Apis muraria; Mauer Biene) Enyiczkeről.
 4. A szűpillének (Cossus ligniperda; Holzdiefalter) több példányokban felállított érdekteljes átalakulásai kezdve a tojástól, kora minden fokain át.
 5. Mintegy 600 selyempille gubó (Bombyx mori; Seidenspinner) gergelaki természetmenny.
 6. 80 különféle rendes idomu szövetei a kökényfonóknak (Saturnia spini; Dornspinner), s ezek között egy 3 ölnyi hosszú darab, melyeket ez állatkák Krieger Tamás föllelése következtében s akaratára szerint kényszerítve fonták.
- Az eddigi robartárgyak mind Krieger Tamás tb. gyűjteményéből valók.
7. Mintegy 1500 példány csupa honi lepkét magában záró két üvegszekrény Kuzmik Károly robarásznak.
 8. 1000 bel- és külföldi lepke példány számát túlhaladó, szinte két üveg szekrényben felállított lepkegyűjteményi t. cz. Fest urnak Sóváról.

G. Puhányokból.

1. Krieger Tamás tb. gyűjteménye számos szárazföldi és vízi csigákból. Ugyanettől, trombita tuskésesiga (Murex triton; Purpurschnecke), mely 1813-ban Osztrópatakon találtatott.

V.

A GAZDASÁGI ÉS BARMÁSZATI SZAKOSZTÁLY.

A.

JEGYZŐKÖNYV.

E szakosztály, melynek alakítására közgyűlésből elnökileg Richter Alajos praelatus úr őmlga kéregett meg, e köztiszteletben álló férfiúban összpontosítván teljes bizodalját, egyértelműleg elnökeül választá, azon esetre pedig, ha ő méltóságát egyéb foglalkozásai gátolnák a szakosztály működéseiben folytonosan részt venni, a kassai gyűlésekre Vitéz György, az eperjesiekre Bujanovics Eduárd, mezőgazdasági példás üzletekről köztisztelettel ismert jeles hazánkfia, szerény vonakodásuk dacára másod elnökséggel tisztel meg, a jegyzői tollat pedig, közkívánat következtében, vihetni alólírtak jutott a szerencse.

Illy módon alakultnak nyilvánítván magát a szakosztály, a jegyző ahoz mindenek előtt azon hazafiúi kérelmet intézé, miszerint, miután a természettudományoknak legtéresb s legjutalmazóbb mezeje maga a mezőgazdaság, s valamint a természettudományok kifejtésében olly dús sikert várhatni egyesített munkásságtól: úgy a földmivelés s egyéb ágai a mezőgazdaságnak korszerű tökéletesedését leginkább összpontosított erő által érhetik el: a szakosztály, a mult évi pécsi buzdító példa nyomán, egy Abaúj megyei gazdasági fiókegylet létesítésére, mely az országos egyesületnek szabályszerűleg kiegészítő részét képezze, — segédkezet nyújtani sziveskedjék. E közbenjárástól annál biztosbban reménylén kedvező eredményt, minthogy egy részről Abaúj lelkes rendei már több ízben tettleges tanúságát adák a Gazdasági Egyesület iránti kegyes részvételnek, más részről pedig Kassa város derék polgárai között már is támadt a kívánt irányu egyletnek kised bár de értelmes, buzgó, s áldozatra kész tagjaiban reményteljes alapja.

Minek következtében Farkassányi Sámuel úr, mint az érintett kised fióknak elnöke, a jegyző indítványát szivesen fogadván a szakosztályt felszólítá: miszerint az e napon a fiók részéről tartandó ülésben részt venni, s ott egyszersmind ezen eszme, és kívánság felett részletesben nyilatkozni sziveskedjék.

Melly felhívásnak örömet engedvén a szakosztály, mielőtt elnök őmlga e napra az ülést bezárná, — a kassai polgárság által rögtönzött terménykiállítás megzemlélése s vélemény-

adás végett bizottságot nevezett ki: Bujanovics Eduárd, Nagy Gedeon, Piller Gedeon, Szabó Dávid urakból s a jegyzőből.

Ugyan e napon tehát délután, mihelyt a megyei főpásztor őmlgának a mesés őskorra emlékeztető nagy vendégszeretete engedé, a szakosztálynak számos tagjai a kassai cukorgyári kertben összegyűlt fiók ülésében vőnek részt, s örömmel tapasztalák, hogy az érdemes városi polgárság, mely a fiókot képezi, hivatásának öntudatát birván, valamint eddig a város határai közé szorított körben csüggedetlen állhatatossággal igyekezett az egyenetlen arányokban felbomlott s szétdarabolt városi birtokon mind téri elrendezés s rendőri intézkedések, mind pedig okszerűbb gazdalkodás behozatala által közrehatni, úgy azon esetre, ha nemes Abaúj megyének földbirtokosai e célra a fiókkal kezét fogni, s az egyletnek ez által terjedtebb s erősb alapot vetni ohajtanának, a legteljesb készséggel hajlandók eggyé forni, annál is inkább, minthogy a már létező, s a célnak teljes elérésére irányzott s közkívánatra felolvasott szabályok már ez értelemben vannak szerkesztve, rég áthatva az érdemes városi polgárság azon szent igazság érzetétől, hogy Magyarország biztos és gyümölcsdús felvirágozása azon naptól veendi valódi kezdetét, midőn a nemzet külön osztályi közt választó falak lenni megszűnnek, s a status polgárok mindegyike tehetsége és hatásköre arányában a statusnak nem csak rendes napi terheiben osztozik, hanem azt, mit pénzen megvásárolni nem lehet, az áldozatkész honszerelmet, s testvéri kölcsönös bizodalmon alapuló nemzeti egyetértést is a hazának felvirágztatására ösztönszerűn közadól hozza.

Második ülés augusztus 10-én.

1-ör Felolvastattak jegyző által a jelen szakosztályi üléseken vitatásul kitűzött kérdések, s azok közül az 1-ső t. i. „Mellyek Abaúj megyének fő gazdasági terményei?” feloldását nyeré Farkassányi Sámuel tb s fiókegyleti igazgató jeles értekezésében, melyből örömmel értesültünk azon kedvező viszonyokról, melyekbe a bőkezű természet e szép megyét helyezé, áldott éghajlat és kies fekvés mellett képessé tevén azt, mind azon nemesebb termények előállítására, melyek a közéletnek s iparmunkásságnak alapul szolgálnak.

2. A földtulajdonos kényétől s belátásától levén tehát itt a mezőgazdaság célszerű üzhetése leginkább felfüggesztve, sajnálkozással vélte értekező úr megemlitendőnek, hogy valamint országszerte kevés kivétellel, úgy Kassa vidékén is a vizek felhasználása a rétek öntözésére, s ez által a takarmánynak, mint az állattenyésztés, trágya, s ezzel az összes mezőgazdaság alapjának emelésére menthetlen gondtalansággal elhanyagoltatik. Minthogy pedig e sajnos mulasztás a vizek illő szabályozásán s célszerű vizi törvényeken kívül, igen nagy részben mérnökeink rétöntözési járatlanságából ered, — értekező úr indítványozá, miszerint a M. Gazd. Egyesület, azon mód szerint, mint jelenleg köztudomásra a mezőgazdaság külön szakainak oktatására külföldön tanítókat neveltet, és utaztat, úgy a fénforgó célra is szakértő mérnöki egyént képeztesen, ki előforduló esetekben a rétöntözésre hajlandó birtokosoknak, s közönségeknek helyes utmutatást adhasson; s ez indítvány annál is inkább pártoltatott, minthogy igen számos helyzet van a hazában, hol a rétöntözés előleges vizszabályozás és szomszédi beavatkozás elleni s kisajátítási törvény nélkül is fogantatba vehető.

Minél fogva a szakosztály e felszólítást az érintett Egyesülethez megteendőnek véli, Farkassányi urnak igen érdekes előadását azon esetre, ha az időt egyéb mellőzhetlen teendők el nem veszik, — a közgyűlésen is ismétlendőnek ajánlja.

3. Szabó Dávid hazánkfa Sárospatakrol olvasá fel közérdekű szövegét a hegyaljai borjavítás és szőlőszet ügyében, melyben elősorolván mind az okokat, melyekből boraink jóságának, nevének s keletének csökkenését következtetni, mind a módokat melyek által különösen a hegyaljai borok előbbi jó hírét visszaszerezni, általában pedig a magyar bort kapóssá s külkereskedésre alkalmasbba tenni lehetne, mindenek előtt szőlőiskolák állítására, s azokban mind azon kérdések tudományos megfigyelésére utal, melyek a legjelesb bort termő szőlőfajok, s a legjobb szőlőmívelés és borkezelési módok kipuhatolását tárgyzák, örvendtes tudomásul hozván egyszersmind főm. hg Breczenheim azon tárgyszeretetet tanúsító hazafiui vállalatát, melyel Hegyalján már is egy ily szőlőiskola létesítését megkezde.

A köztetszést nyert értekezés folytán több oldalról kifejtetvén a magyar szőlőmívelés és borkészítés hiányai, súlyosodásának okai, s emelhetésének módjai; kifejtetvén továbbá a középponti s vidéki szőlőiskoláknak kellei s teendői: mindenek előtt a szakosztály a tisztelt közgyűlést megkérendőnek vélte, hogy e tárgyban is csak közremunkálástól várva eredményt, főm. hc. herczeg Breczenheim urat egy válaszmány kinevezése mellett, egy hegyaljai bortermesztő s javító társaság alakítására szöllítaná fel, egyszersmind pedig a növénytanal foglalkozó hazánkfiainak ajánlani méltóztatnék, miszerint a szőlőfajok és nemek tudományos osztályzásában a bortermesztőknek segédkezet nyújtani sziveskedjenek.

4. A vitatásul kiüzött második kérdés, — t. i. Ha e két megyében a tudományokhoz és tapasztalásokhoz illő fokon nem áll a mezőgazdaság vitele, minő éghajlati vagy földtulajdon-sági és fekvési körülmények, s minő birtokviszonyok befolyása által lehetne a hiányt s hátramaradást aránylag menteni? felvételvén, miután valamint az első értekezésből kitűnt, úgy a jelen voltak közeliismerése által is tanusított, hogy magokban a természeti viszonyokban úgy szölván semmit sem lehetne előadni, mi azt menthetné, hogy az Abaúj megyei gazdálkodás azon fokon nem áll, mint lehetős és kívánatos volna; miután továbbá az okok fejtegetése Dombay János, Farkassányi Sámuel, Nagy Gedeon, Piller Gedeon és Szentimrei Endre urak tanuságos és részletes előadásai után azon meggyőződésre vezérlé a szakosztályt, hogy az akadályok, melyek az abaúji sikeres gazdálkodhatást gátolják, az összes haza sorsával közösek, s főleg az értelem és szakismeret hiányában, a birtokok rendezetlenségében, s az urbéri viszonyok mostani alakjában rejlenek, vagy is más szavakkal a mezőgazdaság felvirágoztatására mindenek előtt az értelem, szakismeret s természettudományok kifejtése, a birtokok jogi és téri rendezése, s az urbériségnek a kor- és statusgazdaság igényihez illő bölcse módosítása szükséges.

E véleményt, melyet a jegyző a munkálatok számára az érintett hazafiak jeles előadásai után kimerítőbben elkészítendő, — annál nagyobb kötelességének tartja a szakosztály nyilvánosan kijelenteni, hogy az által a javításra vezérlő és ösztönző közvélemény erősítéséhez, részéről is hazafiui kötelességéhez képest járulhasson.

5. Dr. Dolezsál úr, ki a burgonya hosszabb eltartását feltételező száritásáról, s nemmelly inségben segítő s táppótló növényekről tartott rövid szóbeli előadást, ezen előadásának írásbani előterjesztésére kéretett.

Végre 6-or a kiállított ipartárgyak megsemlélésére, Kiss Károly, dr. Balogh Pál és Nendtwich Károly urak kérettek meg.

Harmadik ülés Kassán augusztus 12-én.

Először is Sztraka Károly B. Csabáról, értekezett a fogas vakonyról, értekezésében megfigyeltvén Petényi urnak azon öt kérdését, melyeket a mult pécsi gyűlésen intézett vala a hazai állattan művelői által feloldandókat. — Bizonyítván hogy a földi vakonynak közönséges földi kutya neve a magyar nép közt, nem ugatásáról, mely nem tulajdona, hanem inkább az ő marakodó természetéről, a 4 harapó kutya foghoz hasonló fogairól, — védelmező s kapdozó ügyességéről származott. — Második kérdése következtében bebizonyította, hogy a fogas vakonynak bár legkedvesebb tartózkodása a földgyomra, ő mindazonáltal a föld felületén és kivált nagy szárazságban, s eső után, gyakran találhatik. — Mi Petényi urnak igen fontos 3-ik kérdését illeti, tapasztalatilag bizonyítja be, hogy a fogas vakony igen is készít magának fekhelyet és járó csatornákat, és hogy ezen eleségtárába telelésre gazdagon gyűjtöget és hord össze kigyó- és veres hagymát (*hyacinthus comosus et allium cepa*) petrezselmet, sárga répát, s különféle zöldségek édes gyökereit, gyakran csudálkodásra méltó mennyiségben. — Petényi urnak 4-ik kérdését, az az a fogas vakony a telet ébren tölti-e? megfigyeltvén azon körülmény, miszerint az eleségtára őszkor bőven és gazdagon megrakva, tavaszkor üresen találhatik.

Utolsó legérdekesebb kérdésére Petényi urnak a fogas vakony láttehetségéről számtalan próbatétele után sem győződve meg — tökéletes vakságát azzal tapasztalá nyilvánulni:

1-ör Hogy a fej koponyáját fedő vastag bőrről a szemgolyóra legkevesb nyílás sem találhatik. 2-ör Hogy szobában szabadon bocsátva egyenes vonalban fut mind addig, míg a falhoz, vagy bármely utjában álló szagtalan tárgyakba ütközik. — 3-ör Hogy a víznek — bár nagy ellen-sége — egyenesen megy. Ezen kérdések megfigyeltvén után közlé velünk több ezen állaton tett általános tapasztalásait p. o. hogy szomját nedvvel töltött eleséggel pótolván vizet soha nem iszik, hogy a két alsó harapó fogát tetszése szerint szétnyithatja, mi is neki az eleség könnyebb hordására kedvezőleg szolgál, — hogy fogait keményebb tárgyakat rágván egymáshoz feni, s az által élesíti, hogy sokat és jó étvágyal eszik, jól lakván a maradt csemegét a többi rakásra viszi, ott földdel betakarja; hogy a kigyó- és veres hagymán kívül megeszi a krumplit és csicsókát, gyenge kukoriczát, földi mogyorót, zöld borsót, sőt a fagyümlöcsöt is, hogy az újra készített barlangjában addig futkároz, míg azt ki nem simítja s a t. Noha eddig a nép ezen állatot igen kártékony-nak vélvén mindenütt a hol csak lehetett — ölte — pusztította, Sztraka mindazonáltal azt hasznos-nak vélte; — minekutánna alföldön kivált fekete szántó földeken olly tömördek sokaságú a gyom, hogy egy holdon köbölnél sok helyen többre számítható, e mellett a buzából ki nem rostálható magva olly keserű, hogy a lisztet és kenyeret is haszonvehetlenné változtatja, hogy hagymája pedig ökölnél is nagyobbra nővén, a földnek zsirját és erejét is magába szíva azt igen soványítja, és egy szegény vakony állatka képes egy holdat a kigyó hagymától, mely két lábnyira is tenyész a földszíne alatt egy nyáron által annyira is kitisztítani, hogy csak imitt amott leszen található.

Sztraka Károly tapasztalásdús előadását, a földgyomra legritkább s kevéssé ismert fogas vakony (földi kutya) nevű lakosáról követé Petényi Salamon János értekezése a földgyomra lakosai legközönségesebb, hazánk minden táján, helyén bőven előforduló, mindenki által ismert, s még is több tekintetben sok természetbuvártól sem ismert vakandokról (Talpa communis, gemeiner Maulwurf) *)

A negyedik szakosztályi kérdésre továbbá előhozott, hogy az Abaúj megyei erdőkben, főleg a tölgy, juhar, gyertyán, kőrös, fehérbük, rezgő nyárfa, egerfa, szilfa, hárs tenyészik, egy kis részén az erdőségnek a jegenyefa is otthonos, hogy azonban tudományosan vett erdőművelésnek csak imitt amott első vonalai léteznek, melyet a főnálló legeltetési jog úgy szólván egészen lehetlenné tesz. Hogy továbbá józanabb erdőművelésre még jelenleg annál kevesbé lehet ösztön, minthogy kivevén a népesebb városokhoz közelebb fekvő erdőségeket, a fának tulságosan csekély az ára, úgy hogy az elszállítást is alig érdemli.

Más alakot fog ez állapot ölteni, mihelyt a földművelésre alkalmas erdőtér ki fognak irtatni, s a technikai vállalatok, melyek sok tüzelő szert emésztene, nagyobb kiterjedésre jutnak.

Az 5-ik kérdés következtében azon irigylendő tény adatott elő, hogy Abaúj megyében nevezetesebb, s pusztító marha-betegségek ismeretlenek.

Ugyan ezen ülés határozatából szakosztályi jegyző megbízott, a magyar orvosok és természetvizsgálók legközelebbi közülésében a következő javallatokat, illetőleg jelentéseket tenni, miszerint

1-ör Miután a szakosztály határozatából megbízott küldöttség azon hasznos törekvésekről magának meggyőződést szerzett, melyeket Háy Károly úr, Kassa város érdemes polgára a gyümölcsstenyésztés előmozdítására fordít, s e célra úgy szólván a legmostohább körülmények között s kimondhatatlan nagy költséggel gyümölcsfaiskolát állított, melyben már is több mint 30,000 nemesített csemete létezik, — e derék hazánkfia a közgyűlés útján a M. Gazdasági Egyesületnek méltó kitüntetés végett ajánltassék.

2-ör Nem tartóztathatja magát a szakosztály, Kassa város érdemes polgársága iránt az értelmiség azon nagy diadala fölött, melyet az által nyert, hogy az ugart a város határából száműzte, annak nélkülözhetése első az országban példát adott, s midőn az által a végső kapcsot szétzúzta, mely a magyart a nomádi vad élethez kötö s egyszersmind a városnak mivelhető földeit egy harmadával szaporította, — a közgyűlekezet előtt legbensőbb tiszteletét nyilvánosan ki-jelenteni.

3-ör Miután a város által rögtönzött ipar-műkiállításban több rendbeli mezőgazdaságot érdeklő tárgyak foglaltatnak, azoknak megvizsgálására s az ipar-tárgyakkal egyetemben, megbírá-lás s véleményadás végett szakértők küldettek ki, kiknek jelentését a szakosztály a közülésben felolvastatni kéri.

4-er Örömmel jelenté a szakosztály, miszerint a jelen gyűlekezetnek örök emlékeül egy gazd. fiok-egyesület vagy on alakulóban, melynek szabályszerű létesülésére még csak néhány alá-írás hiányzik, minek mielőbbi eszközését azonban annál is inkább reményli a szakosztály, minthogy

*) Lásd ezen értekezést főnebb az állat-, élet- s növénytani szakosztálynál a 203. s a t. lapon.

5-ör Ezen ügyet a közszeretető jászói praelatus jelenleg a szakosztály elnöke, méltós. Richter Alajos úr tevé magáévé, ki is, hogy azon napokat, melyeket a m. orvosok és természetvizsgálók Abaúj megyében s nevezetesen annak székvárosában Kassán töltöttek, s ez alkalommal magok kebelében a mezőgazdaság barátit is összegyűjték, örökítse, — egy majoros és telkes — gazdákat képző intézetnek létesítésére, az alulírt szakosztályi jegyző által Czegléd mellett tervezettnek mintájára nagybecsű magyar szavát adni méltóztatott.

Negyedik ülés Eperjesen augusztus 4-én.

Az e napon Eperjesen számos tagokból összegyűlt szakosztály Bujanovics Eduard tb. indítványára elnökül Haller Ferencz gróf urat megválasztván, felolvastatott Virnau János iparegyleti oktató urnak beküldött értekezése, melyben elősoroltatván mind azon iparnövények, melyek hazánkban részint épen nem, részint a kellőnél kisebb mennyiségben természetnek, s melyeknek előállítása sok pénzkivándorlást meggátolná, s összeg beszívargását szülhetne, — értekező úr által földművelő gazdáink ezen iparnövények pártolására s művelésére serkentetnek, különösen a kender és len ajánltatik a természetők figyelmébe, s Virnau úr ez ügy iránti buzgó részvétől ösztönözve, jutalom kérdést vél kitűzendőnek, melynek célja lenne népszerű kézikönyvben az ország vidékeit kijelölni, hol len vagy kender legbiztosban tenyészik, — e fonatnövények leg-helyesb termesztés módját megismertetni, s rajzmellékletekkel a kendernek és lennek miképeni piaci árúvá elkészítésére utmutatást adni, — s végre a módokat s eszközöket kinyomozni, melyek segítségével a népet len- és kender-iparra buzditni annak akadályait pedig elhárítani lehetne? — s a kérdés legjobb megfjtésének jutalmául a hazafiúi érzelmű értekező szerény helyzetében 6 darab aranyat ajánl, azon ohajtással, miszerint az a gyűlekezet tagjai által 1—200 aranyig neveltessek.

A szakosztálynak lehetetlen vala értekező úr becses szándékát nem méltányolni, s el nem ismerni, hogy számos iparnövények vannak, melyeket nagyobb terjedelemben s jobb minőségben kellene mezőgazdáinknak termesztetni; így a repeze, dohány, selyem, cukorrépa, takarmányfű- és lóhernemű magvak, len, kender, s több effélék művelése még határtalan s bizonyosan jutalmazó tért nyit hazánkban a földművelő szorgalmának; lehet továbbá, hogy újabb gyár-ipari vállalatok keletkeztével ismét újabb pénzelő növények termesztésére nyújt ösztönt, s hogy különösen a legközelebb célba vett vegygyára egyik legjelesb hazai vegykémünknek, Wagner urnak, több rendbeli növényeket kijelölend hazánkfiainak, melyek — mint gyárilag felhasználhatók, hasznos és kívánatos hogy természetesenek; legszámosb részét azonban a tisztelt értekező által elősorolt növényeknek nem tartja olyanoknak a szakosztály, melyeknek terjedtebb művelésére gazdáinkat ösztönözni lehetne, mert egy részről a fenálló vámviszonyok nyereséges kivitelöket nehezítik, más részről pedig hazai gyárok léte nélkül itthon el nem adhatók, de nem is reménylhető, hogy bár-mely iparnövénynek kiállítása elegendő legyen gyárvállalatok életbe léptetésére. Így a derecskei környéken s Vas és Sopron megyében egykoron bőven termesztett festéknövények szövetyárokat nem hoztak létre; a Bánságnak és alföldnek töménytelen buzatermesztése lisztkereskedést nem idézett elő; — jó boraink mennyiségét messze felülmuló silány terméseink roppant összességéből mind eddig cognagyártás nem keletkezett; sőt még lenünk s kenderünk sem lón szövetyárok

ösztöne bár annyit sem termesztünk, mennyit mi magunk könnyen elfogyaszthatnánk, s szövet-neműekre évenként százazreket a külföldnek áldozunk.

Mind ezeket előre bocsátva s elismerve azt, hogy a két utóbbi iparnövény különösen a legnagyobb mértékben megérdemli a haza figyelmét, — Virnau úr által javallott pályakérdésre nézve a szakosztály azon véleményben összpontosult, — hogy, miután a len- és kendermivelés legcélszerűbb módját tanító népszerű kézikönyvet a közönség a Gazdasági Kistükörben már is bír, — a legfontosb résznek, t. i. a fonálékanyag helyes elkészítésének módjáról könyvbeli utmutatást adni magában bármily hasznos, de nem elegendő. Leghamarább célra vezethetne, azon javallat, melyet legfelsőbb felhívás következtében a M. Gazd. Egyesület valamint a n. m. Helytartótanácsnak, úgy a közönségnek is már előterjesztett, — akár a hatóságok, akár a fiók egyletek és földesurak részéről az Egyesület által kijelölendő vezérlet alatt alkalmas egyének Hohenheimba küldetnének; ott az e célra különösen felállított osztályban kiképzendők, kik azután mint Írlandban kimondhatatlan haszonnal történt, saját vidékeiken, a népet betanult helyes fogásokban gyakorlatilag oktatnák. — Ha azután e csekély költséggel járó rendszabályon kívül még írott utmutatás is terjesztetik a miveltebb gazdák között; ha kivált fiókegyletek támadnak, s ezek által buzditó jutalmazásokkal támogatatik az oktatás, ha végre a törvényhozás nyereséges kivihetést külföldre, az ébredező vállalkozási szellem gyárvállalatokat, a miveltség több élvezeti szükségek érzetét, s ez ismét nagyobb szorgalmi ösztönt idézend elő: akkoron a kender- és lenipar bizonyosan a lehető legnagyobb fokra fog felvirágozni:

Egyébiránt Virnau János urnak a hazafiúi érzelemért, melyet a 6 arany megajánlása által tanúsított, közköszönet szavaztatván, az iránt a szándéklott irányban rendelkezni, böles belátására véli a szakosztály bizandónak.

2-or Bemutattatván több példányban Steer Márton úr páduai tanár és hazánkfia által irt s beküldött javallat a selyemtenyésztés ügyében, — megbíralás s véleményadás végett küldött-ségnek adatott ki, melynek tagjaiúl Piller Gedeon alispán úr elnöksége alatt Bujanovics Rudolf, Szentimrei Endre és Szontagh urak kérettek meg.

Ötödik ülés augusztus 5-én.

Felvétetvén a vitatásul kitűzött kérdések, különös tekintettel ns Sáros megye gazdasági állapotjára, — az

1-re Melly azt foglalja magába: mellyek Abaúj s mellyek Sáros megye főgazdasági terményei? miután Piller Gedeon és Bujanovics Rudolf urak kifejtették, hogy e részben a sorozatot az illető terményeknek mind mennyisége, mind általános haszna és értékéhez képest osztályozni kellene, — elismertetett, hogy Sáros megyének főgazdasági terményeit az árpa, burgonya, zab, rozs, buza, fa, juh, szarvasmarha, sertés, ló, s nem megvetendő mennyiségű káposzta, borsó, lencse, pohánka és takarmányfüvek képezik.

A második kérdés foglalatját őszintén latra vetvén, — a szakosztálynak Sáros megyei tagjai ösztönözve hiszik magokat megvallani azt, hogy ámbár Sáros megyének gazdasági állapotja az ő meggyőződésük szerint a tiszamelléki s több más megyééhez képest kedvező, s nem megvetendő fokon áll; s ámbár továbbá sok vidék e megyében, ha e mezőn a tökéletesedés s kifejlés

illő fokát el nem érte, ebbeli hátramaradásában részint az éghajlat és fekvés, részint a birtokok rendezetlenségével, a kiterjedt zálogossággal, az urbéri viszonyokkal s legelők közösségével s több effélékkel menthető: még is vannak számos viszonyok a megyében, hol a célszerű s eredményes gazdálkodás feltételei nem hiányozván, az észrevehető hátramaradást az előbocsátott okokkal mentegetni nem lehet.

Vannak azonban országos viszonyok a hazában, mellyeknek lényeges módosítása nélkül, a szakosztály a magyar mezőgazdaságot illő fokra s állandóan virágzó állapotra emelhetni, nem hiszi, s azért is, miután a harmadik kérdésre t. i. mellyek a mezőgazdaság akadályainak elhárítására legbiztosabban vezető eszközök? Janik Ferencz úr egyértelműleg elfogadott becses értekezésében mind ez ügybeli hiányokat, mind a leglényegesebb javítási eszközöket elsorolá, — miután továbbá mind Piller Gedeon alispán, mind Bujanovics Rudolf és Szentimrei Endre urak hazai állapotunkat nem kevesb tárgyismerettel, mint meggyőződést tanúsító hazafiúi melegséggel fejtegeték, — szükségesnek látta a szakosztály kijelenteni, hogy a mezőgazdaságnak általános felvirágoztatására, minden közállapotaink lényeges javítása szükséges, legfőbb alapja pedig:

1-ör Az értelmiség általános kifejtése célszerű népnevelés által, különösen pedig a szakismeret terjesztése, gazdaképző intézetek alapítása, munkás fiók-egyesületek terjesztése, jutalmak osztogatása, versenyébresztés, okszerű practicus példák, vasárnapi gazdasági iskolák, szakszerűleg művelt és alkalmas gazdatisztek nevelése, s a száztóli rendszer alkalmazása által.

Mellőzhetlen továbbá

2-or A földnek szabad használhatása, s a jobbágnak oly karba állítása, hogy az erejét s idejét egészen hivatásának és saját érdekeinek szentelhesse; mi végre az örökvátság országos eszközzése a legjótékonyabb s a legsürgösb statusintézkedések közé tartozik, mellyel a tagosításnak, közlegelők hol csak lehet eltörlésének, s az összesítésnek karöltve kell járnia; hogy pedig a commassatiók újabb feldarabolások által, mellyeknek a kis nemesség jelen súlyedését köszönheti, a legközelebbi nemzedék számára ismét el ne veszejtsék jótékony hatásukat, — a minimumnak megállapítása tovább el nem halasztható, s e célra a földterület mértékében egyetért a szakosztály a M. Gazd. Egyesület által indítványozott urbéri telek nagyságában.

Szükséges továbbá

3-or A földbirtoki s tulajdoni jog szilárdítására az annyi perlekedésnek s birtokingatagságnak kufejét, az ősiséget, korszerűleg módosítani, a hitel megállapítására, országosan kötelező telekkönyvet behozni, s csak ezzel karöltve biztosan álló nemzeti hitelbankot teremteni, s valamint a közlekedési eszközöket európai mivelt lábra állítani, úgy a vámviszonyokat is úgy rendezni, hogy egy részről a hazai ipar kifejlődhetése biztosítva legyen, más részről pedig a kivitel könnyítése által a magyar termények gyarapítása előmozdításék.

Lényeges továbbá

4-er Az ország népességének helyes felosztása, s a felső megyékből a népfeleslegnek aránylagos átszállítása, az ország azon vidékeire, mellyek kézerőhiány miatt a mezei ipar terén nem emelkedhetnek.

5-ör Nagy fontosságú dolog a mezőgazdára nézve, az ügyes, erkölcsös és iparkodó cseléd, mellynek nevelése országos intézkedésektől függ, s e részben a M. Gazd. Egyesület által tervezett országos cselédrendszer törvényhozási megállapítása, napról napra sürgösb.

6-or A tagosztályok szaporodtával s a közlegelők megszüntével a takarmánytermesztés ügye mind inkább fontossá válván, s e tekintetben a rétöntözés felszámíthatatlan hasznát s nyereséget, s a legolcsóbb takarmányt biztosítván, az állattenyésztőnek a vizek szabályozását s a rétöntözési törvények életbe léptét azon alakban, mint már mult országgyűlésre felterjesztetett, epedve ohajtja a szakosztály.

7-er Ugyan csak az állattenyésztés érdekében kívánatos, hogy a baromorvosok képzésében országos javítás történjék, e célra külön, s mind elméletileg mind gyakorlatilag tökéletes kiképzésre alkalmas intézet állitassék, s minden megyében elegendő számú baromorvosok alkalmaztassanak.

8-or A nemzeti vagyonnak lényeges részét képezvén az erdők, s azoknak illő fentartásától s mivélésétől nem csak a jelen és jövő nemzedék tüzelő, butor, eszköz és épületfa szükségére függvén, hanem nagy részben éghajlati állapota is feltételeztetvén, — kívánatosnak tartja a szakosztály, hogy e tárgyra vonatkozó, s ő felsége rendelkezéséből készült törvényjavaslat, a szakértők által tökéletessé idomítván, mi előbb törvényes erőt nyerhessen.

9-er Tekintvén a tömérdek közvagyont, melyet hazánkban a tűz évenként felemészt, s a sok százezernyi sommákat, melyek tűzkármentés fejében külföldi tőzsérek zsebébe a hazából kivándorolnak, idején látná már a szakosztály s a legkorszerűbb országos vállalatok közé számítá egy országos és kölcsönös tűzkármentési intézetet, általános kötelezéssel minden épület tulajdonosra, mielőbb életbe léptetni, egyszersmind pedig építészeti rendőrséget hozni be az országba, mely szigorúan felügyeljen, hogy az új építések, valamint a kigyuladhatások ellen biztosítva legyenek, úgy a népnek emberhez illő egészséges lakot szolgáltatassanak.

Vége

10-er Minden siker s előmenetel, mely után hazafiúi kebellet vágyunk mindnyájan, leginkább azonban s mindenek felett azon szellemtől függ, mely a nemzetet áthatja, s melynek iránya határozza el az országok s nemzetek sorsát. E szellemnek óramutatója az igazi honszeretet, mely hazánkban csak akkor lesz tetteleg tanúsítva, ha az örök igazság szent érzetében Magyarországon is életbe lép a nemzet gazdasági bölcsesség azon axiomája, hogy a status polgárok mindegyikének közös, s feloldozhatatlan kötelessége azon arányban viselni a status terheit, melyben annak anyagi javait s kedvezéseit élvezi. Ez axiomán sarkallik hazánkban a közteherviselet törvényes kimondása, s valahára már életbe lépte.

A negyedik kérdésre b. Egloffstein Béla jeles tárgyavatottsággal adá elő, hogy Sáros, sőt Abauj megyében is, az uralkodó harasztos fanemek a tölgy és bükk, melyek minden keverék nélkül nagy terjedelmű erdőket képeznek; vannak azonban még a megyének számos keverék s közép erdei is, melyekben a juhar, kőris, hárs, szil, gyertyán, eger és nyírfa kisebb nagyobb arányban keverve előfordul. A tűlevelű fák között legterjedtebb helyt foglal a jegenye, fenyő, de keverten erdei és szurkos fenyővel is, a vörös fenyő pedig egészen hiányzik. Az erdőmivélés csak néhány uradalmakban tapasztalható rendszeresen, a kisebb erdők ellenben minden tekintet s rend nélkül vágatnak, minden következetes folytatása nélkül a tenyésztés s mivélésnek. Ez állapotra nézve jobb jövőt vár értekező báró úr akkoron, ha az Erdélyben már statusok részéről felállított erdő felügyelői közhivatal szinte alkalmazást nyerend.

Mihez még gróf Haller azon ohajtását ragasztá, vajha a legelő s urbéri közösség az

erdőkben országgyűlésileg megszüntettetnék, valamint azon alaptalan magyarázata a váltó-törvénynek, mely szerint némely birák az erdőt is az ingó vagyon közé számítják, s mind azt csődületekben elfoglalják, s elkótyavetyézik, s a vevő vagy hitelező által végkép elpusztítani engedik, — eredeti helyes értelmére visszavezettetnék s ingónak csak az vétetnek fel, mit a vágás s évenkénti gyümölcse nyújt.

Az ötödik kérdésben foglaltató felszólításra néhány megyei tagjai a szakosztálynak leginkább a vértályog, métely és sántaság nyavalyait említék meg mint azokat, melyek a megyei állattenyésztőknek nevezeteseb károkat okoznak; de ámbár azoknak orvoslata s megelőző óvmódja kisebb nagyobb sikerrel több rendbeli szerekl megkísérletet, teljesen biztos gyógyszernek mégis magát eddig még be egy sem bizonyítja, s köznézetté alakult vélemény, miszerint a juhoknak, valamint egyéb állatoknak is lesikereseb patikája az elegendő egészséges takarmány, az állatnak rendes és czélszerű tartása, s hol lehet, helyesen intézet istállóztatás.

Mind ezen körülmények között szakosztályi elnök gr. Haller Fer. ő nsga ösztönözve érte magát 400 pfnyti jutalom kitűzésére annak, ki a métely és rosznemű sántaság ellen, biztos óv- vagy gyógyszerrel felfedezni, s gyakorlati példákkal annak csálhatatlanságát tanúsítani képes. — A Magyar Gazd. Egyesületet ohajtván e jutalom kérdés elintézésére felkérni.

Titoknok urnak a czigekai ásványos vizről irt s kiosztott értekezése, kedvesen fogadtatott. Ugyan attól azon kűtkészítésmód szóbeli megismertetése, mely Horváth János Zemplén megyei leleszi kűtmester által 1826-ik év óta a bemutatott minta szerint gyakoroltatik, a sülyesztési mód, — melyet azelőtt csak faragott kövekkel tudtak a kűtások, — máskörakutú kűfalakra is alkalmaztatván, s olly pontossággal készítetvén, hogy valamint a falak egy kűből kifaragva látszanának, úgy a kűtűrnak átmérőjében 15—16 ölnyi mélységre alig van egy negyed hüvelknyi eltérés.

Horváth János kűtmesternek, ki 20 évek lefolyta alatt illy módon már 231. kűtűt ásott, s számos kűtűsöket nevelt, ügyessége és szorgalma annál nagyobb méltánylásra íteltetett érdemesnek, minthogy egészséges viz, — melynek nyérése számos vidéken csak az ásásmód által nyerhető, — az életnek első s legfőbb szükségei közé tartozik; azért is a derék kűtűsmester a M. Gazd. Egyesületnek kűtűntetés s megjutalmazás végett olly megjegyzéssel határozott ajánlatni, — miszerint a fenforgó kűtűsási mód a rajzokkal együtt a M. Gazdában szintűgy mint a Hetilapban közöltessék.

Felolvasott továbbá Kesselbauer eperjesi polgár egy értekezést, melyből örömmel értesült a szakosztály, hogy e fáradhatlan, s technikai vállalatok kivitelére termett férfiú, valamint a szaladolásnak legczélszerűbb módját, úgy a porter és közönséges sör olly készítését hozta létre vas türelme, s hosszas kísérletei után, hogy e részben hazánk minden tartományaival mérközhették; s midőn ennek részletes megitélését a szakosztály az e tárgybéli érdemes kikűldöttségére bizandónak vélte, — teljes meggyőződésel osztozott a szakosztály Kesselbauer urnak ki a sörfőzők panaszára a portergyártástól elűtűtatott, habár arra a külföldről már is tetemes megrendelése voltak, — azon naponta inkább bebizonyuló nézetében, hogy azon csekély hasznót, mit a czéhek nyujtanak, messze felűlműlja a kár, melyet az iparűstűn és tehetségek tökéletes elnyomása által

okoz, s hogy eljött a legfőbb idő, az ipari czéheket s egyedárúságokat illető korlátaik közé visszavezetni.

Ugyan csak Kesselbauer úr a tokaji borkereskedésről irt ismeretes munkáscsáját kiosztván, a szakosztály azon kérelmet vélte a tisztelt közgyűléshez intézendőnek, miszerint Kesselbauer urat a borjavító hegyaljai társulat alakítására megbízott választmány közé, mint tapasztalt boros gazdát, sorolni méltóztatnék.

Jelentést tőn továbbá, Steer Márton selyemtenyésztési indítványának megvizsgálására kiküldött bizottság nevében Szentimrei Endre tb. úr, miszerint, ha figyelembe vesszük a 100 millio fraknyi somma nagyságát, melyet a selyemtenyésztés Lombardiának évenként nyújt, s a könnyű módot, mellyel annyi pénzhez a selyemtenyésztés által juthatni, s mellynek haszna hazánkban leginkább a szegényebb néposztály között oszlanék el, — kétségkívül kétszeresen ösztönözve érezzük magunkat az iparúgnak pártolására s terjesztésére hazánkban; vajjon azonban e célra alkalmas eszközt nyújt-e a hazafiui lelkületü, s a lehetónél nagyobb áldozatkészségre számító derék hazánfiának, Steer urnak indítványa, kételkedni mer a bizottmány, minthogy Steer úr a javallott selyemtenyésztési nemzeti társulat alakulását olly ezer aláírónak hozzájárulásától függeszti fel, — ki magát 10 évre évenként 18 ft. részvény fizetésére kötelezze. — Vállalkozó angolnak csekély summa, de a magyarnál nem. Illy számban szokatlan s úgy szólván kivihetetlen javallat. — Midőn tehát a bizottmány maga részéről egyelőre az eperfáknak szaporításában leli a jövő magyar selyemtenyésztés legbiztosb megállapítását, egyszersmind úgy vélekedik, hogy Steer urnak egyéb-iránt legőszintébb méltánylással vett indítványa bővebb használás s kizsákmányolás végett, a M. Gazd. Egyesülettel közöltessek.

Vége az eperjesi s általában a Sáros megyei ipart előtűntető kiállításnak meg szemlélésére s véleményadás végett, két rendbeli küldöttség neveztetett, és pedig gazdasági tekintetben Piller Gedeon, Szentimrei Endre, Duka Péter, Bujanovics Rudolf, Janik Ferencz, Steler tb., Meliorisz László, Viller Jób; — müipari tekintetben Kiss Károly, dr. Balogh Pál, dr. Nendtwich Károly.

Hatodik ülés augusztus 16-án.

Gróf Haller Ferencz ő nsga e szakosztálynak érdemes elnöke, ősi magyar vendégiszere-ttel a természetvizsgálók gyülekezetét az ő birtokaihoz tartozó M. Isai fürdőbe híván meg, alkal-mat nyújtott a bölcs római költő azon közmondásának gyakorlatára, melly a kellemet hasznossa összekötni tanácsolja. A gazdasági szakosztály a háziúr szives engedelmeivel összeült, s a még hátra levő két kérdésnek vitatásához fogván:

A 6-ra nézve közösen elismertetett, hogy Sáros megye különböző éghajlat s fekvési vi-szonyainál fogva, a legkülönbözőbb mű- és gyáripari vállalatok létesítésére alkalmas, s igen re-ménylhető, hogy az erkölcsnek és humanitásnak egyiránt ártalmas, de finansialis oldalról is nap-ról napra csökkenő pályinkagyárok helyébe, egyhelyütt répaczukorgyárok, másutt ismét a nép kö-zött swajczi módon elterjedendő közös sajtókészítés, loher-magvak termesztése és számos egyéb ágai az iparnak lépendenek azon arányban és sikerrel, mellyel az erdők okszerű művelése és fen-tartása a közgondoskodás tárgyául tétetik.

A 7-ik kérdés nyomán azon nevezetes két körülmény hozatott, mint Sáros megyének sajátlagos természetüneménye szőnyegre, hogy itt a nagy és pusztító záporok sokkal gyakoribbak mint másutt, s hogy a lisztharmat, melly a gabonát zsengejében érvén további növényében s kifej-lésében megakasztja, hasonlóan gyakran mutatkozik. — E két rendbeli üneménynek, mindketteje nagy károkat okozhat a gazdának, de némü sikerrel egyedül a záporok ellen bir óvszerrel, egy részről a vizek elvezetésére alkalmas czélszerű árkolások alkalmazása, más részről hegyi erdők-nek kimélete, gondos mívelése s a kopárságok beültetése által.

Befejezé a vitatkozást a derék házi gazdának Haller Fer. gr. urnak szives üdvözlete a társasághoz, melly annál mélyebben hatott az ennyi vendégiszere-ttől meglepetett jelenlévőkre, minél inkább kitűnt, hogy a lelkes szavak a megindult férfiúnak benső szívéből származtak. — Ha bár azonban a fogadtatás, mellyben az összes társaság magyar Islán részesült, nem csak fé-nyes, hanem minden tekintetben érdekes vala, s a kellemes benyomást, mellyet reánk tőn, ma-gunkkal viendjük szét az országba, a gazdákra nézve azonban nem csak legérdekesb, hanem leg-jelentékenyebb vala szakosztályi elnökük mezei iparszellemének olly számos tanúságát szemlél-hetni. Örömmel láttuk ugyan is a Szász származatú törzsök juhnyáját, örömmel a rendkívül szép arabs csődört, melly a lófaj nemesítésére rokonvérével s keleti jeles tulajdonainál fogva legalkal-matosabb; örvendtünk továbbá a kastélyt övedző gyönyörű kertnek, s az azt szegellő szántóföl-dek jeles míveltségének, nagy élvezetet nyújtottak az utakat környező s a kies vidék szépségét emelő fasorok; dicsően tanúsíták továbbá szakosztályi elnök grófnak gazdasági kitűnő értelmét s törekvéseit a szépen rendezett helybeli kiállításban láthatott dohány, bor, zab, s több efféle ter-mesztmények meglepő jóságú s tökélyű példányai; de a honfi keblét leginkább emelé a kiállított len- és kenderszövetek szemlélete, mert azoknak feliratából jöve a szakosztály kedves tudomására egy lelkes honleány, a méltóságos grófné háziasszony, korszerű felléptének a népboldogítás me-zején, vászongyárt állítván Sebesen, hogy midőn egy részről ez által szeretett alattvalóinak élelem keresetét gyarapítja, egyszersmind a hazának egyik legfontosb iparágát teremteni segítse. A sze-rénység lombjai alatt, s a nemes öntudattal megelégedve cselekvő lelkes hölgy iránt nem tartóz-tathatja magát a szakosztály, ezennel legbensőbb tiszteletét kijelenteni, egyszersmind azonban azon meleg kívánságot kifejezni, vajha azon magas polczon, mellyben a sors hazánkban a főuri osz-tályt állítja, nemes szívü hölgyeink közül a háziasság, jótékonyág, s hon és emberszeretet e gyö-nyörű példáját a haza boldogítására s ipar felélesztésére mindenható köreikben, felfogván boldogító helyzetöket, minél számosabban követnék.

E kérdések megvitatása után szakosztályi jegyző egy példáját a rétöntözésnek terjeszté elő, mellyet Bars megyében hg Eszterházy lévai urodalmában a helybeli jeles mérnök Korizmicz László 51 holdnyi téren létrehozott, s mellynek szigorú számításán alapuló mérlegéből azon nevezetes eredmény tűnik ki, hogy az öntözött réten egy mázsa széna 26 krral kevesebbe kerül, mint száraz réten, hogy az öntözött rét egy hold után 38 ft 36 kral nagyobb hasznót ad, s hogy végre az öntözött rét, emelkedett hasznában 6-or olly nagy tökélet képvisel, mint a száraz rét s 27% tiszta jö-vedelmet hajt, minek előállítására öntözötlen állapotban 4-er annyi rét volna szükséges. Minek kö-vetkeztében a hasonló eredményekre jutott gróf Andrássy György ő nsga szintugy, mint Piller Gedeon urak a sárosi gazda-közönséget hathatósan figyelmeztették a rétöntözésekre, óván egyszersmind, hogy előforduló esetekben azt a szükséges lecsapolással előzzék meg, az ár-

kolatokat a vizszakítások ellen biztosítva huzzák, egyébiránt pedig a megyei főkegyesületben összpontosítván közremunkálásaikat, annak s a kezefogó megyei főmérnök úr vezérlete alatt mindazon helyzeteket s kiviteli módokat nyomozzák ki, melyek között oly közös rétöntözések, minők például Vas megyében a Pinka vize körül számos helység határában léteznek, Sáros megyében is, melyet a természet elég öntöző vízzel s patakkal megáldott, szinte valószínűsíthetnek.

Jegyzette Török János s. k. a M. Gazd. Egyesület titoknok, mint szakosztályi jegyző.

B.

ÉRTEKEZÉSEK.

1.

Abaúj megye mezőgazdasági vázolata.

Farkassányi Sámuel táblabíró által.

Tekintetes Szakosztály!

Midőn a magyar orvosok és természetvizsgálók múlt évi, Pécsen tartott nagygyűlése által, e jelen gyűlésre megfűtés s megvitatás végett kitűzött kérdések közül a barmászati és mezőgazdasági szakot illetőleg azon kérdésre: „Mik legyenek Abaújnak gazdasági főterményei?” a t. szakosztály előtt szót emelnem alkalmam nyílik; alig tudok Magyarhon jelesebb terményeiből olyat, melyet Abaújnak gazdasági főterményei elősorolása között megemlítenem nem kellene.

Abaújnak kies és szelid levegője, hegy, völgy s dombokkal felváltott fekvése, folyóvizekkel s számos patakokkal gazdagított térei, földének szerencsés vegyülete, országunk megyéi között ötödik helyen álló szelid s kitűnő szorgalmú népessége; mindezekhez azon alkalma, mely szerint felesleges terményeire a szomszéd Szepes és Sáros megyékben biztos vevőkkel bír: a magyar mezőgazdaság majdnem minden terményeinek miveltetését haszonhajtóvá tették; Abaúj mind-ezeket jó minőségben s oly mennyiségben, melyből saját szükségéin felül, a szomszéd megyékkel kereskedést üzhet, megtermi, s így mezőgazdaságát, ha nem is azon polczra, hol körülmenyei között tündökölni láthatná, de minden esetre annyira emelve találjuk, hogy az itteni mezőgazdaság állását, tudom, hogy nem sokat mondok, hazánk jobbmódu gazdaságai közé lehet sorolni.

Abaújnak gazdasági főbb terményei között azonban első helyet foglalnak nagy részben kitűnő, általában pedig tetemes mennyiségű borai. Az erdő-horváthi hegyek, s a szántai

Sátor és Gelmeceérnek nevezett szőlők, a világhírű hegyaljai, közönségesen tokaji nevezet alatt ismeretes legjobb borok közé helyezhetők borokat teremnek, és szorosan a Hegyaljához számítanak. A bodó-kői hegyek nem vétettek ugyan fel a hegyalja nevezet alá, de terméseik igen jelesek, a hegyaljaiakkal vetélkednek. Ezek után sorolhatók az aszalai és szikszai; majd kellemetes zamatokról s szép színokról ismeretes, általában vidékünkön legjelesebb asztali boroknak tartott héczei borok. A fonyi, korláthi, kéri, alpári hegyek jeles, és a hegyaljaihoz hasonló terméssel diszlenek. A megyében mivel többi szőlőhegyek termése az eddig elősoroltak között ugyan helyt nem foglalhat, de körülbelül a közép helyre sorolható, ámbár itt ott a többi hegyeken is igen jó helyek találhatók, melyek aszú-borok jó áron szoktak elkeln; azonban ezeknek egyenkinti előnevezését mellőzve, kiemelendőnek vélem még a novaji és kassai hegyeket, amazokat bő termésök miatt, mely bőséget alig tudom megfoghatóbbá tenni, mint azzal, ha azt mondom, hogy a novaji szőlők annyi hordó bort adnak rendszerint, a mennyi tőke van bennök; ezeket pedig, mert Kassán felül többé a szőlő nem miveltetik. Ebbeli előadásom támogatásául hivatkozom a kiállításainkban megvizsgálható borokra, melyeket a t. Szakosztály figyelmébe ajánlok, különösen figyelembe kérem vétetni a rajnai veszőkkel megkísértett ültetés eredményét.

Második helyet érdemel a főbb gazdasági termények elősorolása között e megyének gabonatermesztése. — A gabonaneműek között a györkei, bódí s általában az osvavölgyi és hegyközi, különösen a fűzéri őszi, valamint a gönczi és fonyi tavaszbúza legjelesebb. Őszi rozsot kitűnő szépségben és gazdag mennyiségben adnak a vizsolyi, kúsfalusi, mérai, göncz-rukkai, kéri, dobszai, pérei s ezekkel szomszédos számos helységbeli határok. Az itten termesztett gabona oly kitűnő jóságú, miszerint pozsonyi mérőjének nehézsége majdnem minden évben nyolczvan két fontig is felmegy, s ára az aljasabb búza árával egy, sőt gyakran meghaladja. A kétsorú árpa az egész megyében jó sikerrel termesztetik, a kassai serfőzők a kassai árpát, minden bár hol termelt árpánál előbb, s jobb áron szokták megvenni, általános tapasztalás szerint, a megyei árpatermesztésben a kassai első helyet foglal, s kivált a szalad-készítésre legalkalmasabb. A Szepesség darakészítés végett nagy mennyiséggel viszen ki. — A legjobb s legtöbb zabot termesztik a cserehatáron, hol annak dús termése, ritka szerencsétlen éveket kivéve, a természet gazdagon jutalmazza.

Kukoricza, tekintet nem érdemlő mennyiségben miveltetik, pedig kivált a megye alsó vidékén igen jól terem, és meg is érik. Több tekintet érdemel a megyére nézve a főzelék-termesztés. A székárosi borsó a szepességi után az első, és a kékedí, zsújtai, újvári, nádásdi s székárosi lencse a debreczeni mihálynap vásáron nagy kelendőségű áru-cikk. E most neveztem helységek földje is különösen alkalmas ugyan a főzelék termesztésére, de nem ebben rejlik a kékedí lencse kitűnő jóságának oka, hanem főleg abban, hogy be nem várva a szem tökéletes megérését, azonnal a mint a szemek kifejlődtek, azon zölden lekaszáltatik, s nyomban ágas fákra (osztrókra) rakatik, hol hetekig még a legerősebb időben is kár nélkül marad.

Burgonya megyeszerte termesztetik nagy mennyiségben, nincsen földbirtokos, ki nem mivelné, sőt olyanok is, kiknek maguknak nincsen földjük, munkájokon bérlett földekben üzik a burgonyaültetést. — Kivált a megye felsőbb részén a Hernád és Tárca mentiben kitűnő szorgalommal termesztetik a káposztát, s több megyék innen pótolják ebbeli szükségüket. A káposztatermesztés a felsőbb vidéknek igen sok ezer forintba menő jövedelmet biztosít. — Egy újabb, ehhez

hasznos jövedelmű ág kezd gyarapodni e megyében, a nemesebb fajú dohány termesztésével, mely már jelenleg is igen nagy szorgalommal majdnem az egész megyében műveltetik, és szentandrás név alatt kezd a kereskedésben ismételtes lenni; az itten természetni szokott dohány leginkább a csetnekihez hasonlít. — A kender és len egyik főterményét teszi a megyének, nevezetesen a kender minden helység határán termesztetik, talán nincsen is földbirtokos, ki kendert nem vetne; a len főleg a megye északi részén igen szépen diszlik.

A cukorrépa már rég ideje burgundi név alatt műveltetett, de kisebb kiterjedésben; azonban a múlt évben felállítván Kassán a cukorgyár, mindjárt tavall itten Kassán 6000 mázsára termesztették, miből mintegy 200 mázsányit a közel vidékiek hoztak be. E folyó évben nagyobb terjedelmet nyert e növény termesztése, az elvetett mag-mennyiség után hozzávetve 20,000 mázsára lehetett reménység, de a csapás miatt, mely e növényt érte, most már 10,000 mázsán felül kévéssel lehet többre számítani. E növénynek, melynek különben jelességéhez az is tartozott, hogy termése a burgunyáéhoz hasonló biztosságú, a mennyiben t. i. ezt sem lehetett bolha, hernyó, s más pusztító férgektől féltetni, legalább mindaddig, míg a répa, mint burgundi, marha számára termesztették, ily ellenség pusztítása rajta soha észrevehető nem volt, de ezen két év alatt, mióta t. i. a cukor-készítés végett termesztetik, azt kellett tapasztalni, hogy a bolha és pajod rettentő pusztítást képesek benne véghez vinni. Tavall nagy kárt tett a répa-veteményekben a bolha, ez idén pedig egész dűlőket semmivé tett a pajod; valljon e csapás csak a rendkívüli időjárásnak tulajdonítható lesz-e? vagy gyakrabban fog előfordulni? a tapasztalás fogja felfejteni. E két csapáson kívül nehezíti a répatermesztést még az, hogy már tavall is, de gyérebben, ez idén pedig igen nagy számmal megjelent egy eddigelé ritkán látott madár-faj, mely szörnyű pusztítást viszen végbe a magnak hagyott ültetéseken. — E bajokon segíteni, valamint azt, mennyi cukor-tartalmú a répa meghatározni, több évi tapasztalás után reménylhető, most a kiállított cukor elég bizonyosság, hogy az itteni répatermés alkalmas cukorkészítésre. Kár, hogy e jövedelmező gyök-növény nehéz befuvarozhatása miatt, nem terjedhet el úgy, mint érdemlené.

Az eddig előadottakon kívül e megyében más vetemény nem műveltetik, nem mintha művelése nem ide való volna, de mert azoknak keletet itten találni nem lehet. Magam tettem kísérleteket szerencsés következménnyel a tavaszi és őszi repce vetésével, de fel kellett vele hagynom, mert vevője nem akadt, Pestre pedig szállítani nem lenne jövedelmező. Tudok kísérleteket a mustár-vetéssel is hason eredményel. E folyó évben a kiállításban megsemmélyezhető minőségű takács-mácsonyával tevék próbát, termesztése sikerült, de akad-e illő áron vevője? még hátra van. — Ezen olaj-plánta termesztésénél biztosabb jövedelmet mutat a gyümölcs. A gyümölcstermésnek, mint mondani szokták, fészke Göncz. Hiteles összeírás után mondhatom, volt év, midőn 30,000 putton cseresznye került Gönczről ki. Kisebb mértékben, de kitűnő jóságú cseresznyét termesztenek a beszteriek, hutkaiak, osvaiak a mezőn. A korláthi őszi barack jelessége s mennyisége által, am-bár e vidéken egyebütt is sok terem, nagy jövedelem-forrás. A sárga barackot leginkább Lengyel-honba hordják. E gyümölcs kívánt mennyiségben mindeddig nem termesztetik.

Abaúj gazdaságának nagy részét teszik szép fekvésű rétjei, melyek a Hernád, Tárca és Osva völgyeiben terülnek el; fájdalom mindeddig művelésükre soha gond nem fordított, a víz jótékonyága soha nem használtatott, a természetnek e nagy kincse mindeddig csak rombolt nálunk, holott illő hozzálátás után, a megyei jóllét hatalmas emeltyűjévé lehetne. Kassán még e folyó évben

sikerülni fog egy rétöntözés előállítása, a siker talán ösztönül szolgálанд annak általános életbe léptetésére. Más részről a kassai s csereháti járásokat egymástól elválasztó kanyapta völgyének 3000 holdra számított tére kóró-füvet vagy haszonvehetően sást terem a szüntelen álló víz miatt, mellynek lecsapolása mindig pengettetik, de soha lelkesen munkába nem vették. — A természetes fűvön kívül, nagy mennyiségű takarmányt adnak e megyében a vetett takarmányfűvek is. Már most a bükköny majdnem mindenütt vették jó sikerrel, — a lóhere-vetés naponta szaporodik; a víztől ment alsóbb vidékeken szépen diszlik a luczerna, a felsőbb vidékek vörös lóhere-termesztésre alkalmasok. A különben széna bőségével nem dicsekedhető Kéked, Zsujta, Ujvár, Göncz, Héceze, Fony és más hasonló fekvésű helységek sikerrel mivelhetnék a baltaczim-lóherét, miután e határokon mindenütt vadon található e növény.

Ezekből látható e megyének szerencsés állása; azonban vannak e megyének, északi részén Sárossal, kivált pedig Szepessel szomszédos határai, melyeken a földművelés szokás ugyan, de nem hasznat hozó; ezeknek lakói szüntelen pénzen vett életet használnak, évről évre vetnek, de csak ritka években aratnak haszonnal. De ezekről sem feledkezett meg az anyatermesztet: a banya- és vasművelés, favágás és fuvarozás által ezeknek is módot nyújtott szükségüket pótolhatni. — Ezekben kívántam én a t. Szakosztályt megismertetni Abaújnak terményeivel; tudom, tudósításom nem kimerítő; részszerint, mert terjedelmesebb időt kívánna az előadás; részszerint, mert az egyes emberre nagy feladat, holott ha e megye birtokosai, földművelői a külföld példáján okulva, valahára egyesített akarattal társulatba lépve központosítanák magokat, kimerítő biztos tudósítás készítése is könnyű lenne. S így jelen előadásomat is, valamint minden gazdaságot tárgyzó eseteket ezzel rekesztem be: gazdasági egyesületeket állítsunk, azokban pénzzel, tettel működjünk.

Izgatás a hegyaljai bornemesítés és kereskedés ügyében.

Dr. Szabó Dávid.

Tekintetes Gyülekezet!

Midőn az egyesülés szenttelke megárnnyékozta e társulat első alapítóit: minden biztonnyal legelső szellemi mozgalmuk végcélja is anyagi érdek, t. i. a hon boldogításának ohajtata volt. Mert minden szellemi működésnek, ha életre való az, olly természetes eredménye az anyagi javulás, mint égháborúnak a növényzet megújulása. És viszont, — haladásnak az anyagiakban, szükségképi következelme a szellemi tökélyesbülés; úgyannyira, hogy ezeket egymástól elválasztani nem, hanem csak egymásnak okaiul vagy okozatiul, előzményiul vagy következményiul lehet tekinteni.

Ennélfogva úgy vélem, tekintetes Szakgyűlés! nem fogok véteni sem hely, sem idő ellen, ha előadásom nagy részint anyagi, az az gazdasági téren fog forogni; és mig a bortökélyesítés és kereskedés ügyében néhány eszmét fölmutatandok, a társulat nagybecsü figyelmétől kísértetni szerencsés lehetek.

Felső-Magyarországnak, melly ez úttal boldogitva van a társaság vándorgyűlése által, van egy vidéke, melly hajdanában egy igen nemes terméke, a bor s azzal való kereskedése által hirt és becsületet szerzett egész országnak a széles világ előtt. Ez a Hegyalja. Ennek, mig a concurrentia nem volt olly nagy, s azt, mit az anyatermészet úgyszólván önkényt, tele marékkal szórt, elég volt csak elfogadni s tovább adni, dolga igen jól ment. Virágzott és boldog volt. Pedig ennek terméke mind eddig legfőlebb meg sem ért és lobbanékony tűzű terveknek volt egyszer másszor tárgya. De a körülmények napjainkban már tetemesen változtak; hogy azok most jólétünk szilárdítására állandóan hassanak, szorgalmas iparra és tudományos buvárlatokra van szükség. Mozognunk kell mind a szellemi téren, mind az anyagin iparkodnunk. Új teendőink támadtak itt ugyanis természetiratilag, — osztályozni kellene már valahára s növénytanilag leírni a hegyaljai szőlőfajokat is, hogy végre megszűnnének a külföld ampelographjai közt szőlőfajainkról uralkodó balvélemények, s magunk, honunk különféle borvidékeivel együtt, sem lennénk zavarban immár a különféle szőlőfajok tömérdek hasonnevei miatt. Gazdaságilag pedig a hegyaljai bort, annak tökélyesítését és sikerresb árulását választani vizsgálat tárgyaúl szintűgy hasznos kötelességnek hiszem.

Milly sokszor szerencsés tehát a Hegyalja, hogy a természetvizsgáló társaság ez idei ülését vidékére nyerheté, midőn alkalmá leendő ügyét ennek boldogító figyelmébe ajánlhatni, s azt annak bölcs vizsgálati és vitatási szőnyegére teríthetni s azáltal azon élesztő reményhez jutni, hogy illy testületi erély és tudomány ennek rózsaszínű jövődjére a legüdvösb hatással leendő.

Támaszt ugyan már jelenleg a napi szükség egyes férfiakat, kik e tárgyban gondolkozni igenis korszerűnek vélik. Hódoló tisztelettel kell itt e szakban megemlítenem Bretzenheim Ferdinand herceget különösen, ki — mint legelső hegyaljai úr — élire állván némelly javulást eszközölni ohajtó jólelkűek összemunkálásának, a dologban üdvhozó javítást előidézni illy nemesen iparkodik, kinek e sorok is nagyrészt tolmácsai. De egyes férfiu bármilly nagy s igyekezete bármilly szent s buzgó, vállalatában csak úgy örvendhet sikernek, ha sok főt hozhat egy célra intézett mozgalomba. Ismét szerencsésnek kell tehát mondanom a Hegyalját, hogy illy tekintély gördítvén elő — szívesen reményilem a boldogabb jövődjé terhes eszmét, itt jelenleg az annak ügyében érintendő gondolatföredékek a társulat teljesb hatást ígérő figyelmét magokra vonhatandják.

A mi termékekkel a Hegyalja megáldva van, mind azok közt a szőlő az min a nép figyelmé szerelme és hő reménye kiválólag csügg. De a szerelemtárgy időről időre hidegebb s hálátlanabb kezd lenni. Oka minden esetre nagy, részint minmagunkban fekszik. Boraink becse érezhetőleg alább száll, sőt — az egészről szólván, maga boraink minősége is vagy aljasodik, vagy csak a divatizlés kívánatainak nem felel meg, — a mi hasonlóan elég baj. Ezért törekednünk kell, hogy borunknak, a mi ha nem egyedüli, de minden esetre legfontosb jövedelmi forrásaink egyike, becse hová hamarább növekedjék.

Midőn a bortermesztés minden ágaiban czélszerű javításokra van szükség; gyors s akaratjeljes vállalatokra s törekvésre körülbelül ezen fontos okok sürgetnek bennünket.

a) Mindenek előtt fájdalommal borúl el az ember keble, ha visszagondol, csak a nemrég mult időre, s összeveti azt a Hegyalja jelen állapotával. A legszebb virágzatu szőlőtáblák helyett mindig sűrűbbedő bozontos parlagok; — dús erszénnyel hemzsegő idegenek helyett a vig szüretetek alkalmival egynehány fitymáló koldus zsidó, a lelketlen szakmáynak nézett szedéskor; — élénk forgalom helyett piaczaikon haldokló lézengés; vidor, élettéljes kinézés helyett városainkon, szomoru rongyollás és csüggeteg panasz. Ez képünk! — De

b) Múltán aggodalom boríthatja el a nagyobb fontosságu szőlőbirtokost a miatt is, hogy a milly fokban fejlik s emelkedik a hazai műipar és okszerű mezei gazdálkodás, a szerint fogy a szőlőmivelő néposztály száma, — melly körülmény természetesen a szőlőmiveltetési költség emelkedését vonja maga után.

c) Közlekedési eszközeink részint nincsenek, részint elhanyagolt állapotban vannak, a miatt jelenleg vagy fölöttebb drágán, vagy csupán akkor, ha az idő szeszélye az utat még használható állapotban hagyta, történhetnek szállítások. E körülmény azt javasolja, hogy a szállítandó bor minőségére különös figyelem fordíttassék, annál is inkább, mert — legalább az eddigi tapasztalások szerint — a vasutak és gőzösök reménylhető divatba hozatala után is, a szállítás csak biztosabb és gyorsabb lehet, de ócsobb nehezen. Tehát a gyengébb bor szállítása is annyiba kerülend, mint a nemesebbé, a közönséges bor kivitele pedig szinte lehetetlenné válik. De

d) A harminczadok sujtoló terhe is épen illy válogatás nélkül nyomja a kiviendő boroikat, úgy, hogy részint a fuvar, részint a harminczad költségei miatt egy hordó közönséges bor például, melly Patakon 10 pfton volt véve, már mikor csak Lembergbe ér is, 30 pftban van. Hogy kelljen aztán ott el? vagy mi csekélységet adhasson itt érte a borkupecz? — A szomszéd birodalmak vámviszonyainak rendezetlensége pedig még az igen szegény kinézést is összébbszugorítja a meggyőzhetlen magas vám miatt. És e tekintetben, habár az örökös tartományok magas

vámmainak alább szállítását, megszüntetését reménylhetnők is, a külföldiek megváltoztatásához alapos reményünk alig lehet. — Nemkülönben

e) A boritalbeli divatizálás is ekképen módosult, hogy vagy a szállékonyabb hatású izletingerlő borok fogyasztatnak rendes italul, — vagy a nemes, esszenciás borok, csemegeül. És amazokra nézve az éjszaki birodalmak figyelme kizárólag Franciaország felé fordult, mi nem lévén képesek ollyat adni; — millyeneket pedig adhatunk ugyan, de csekély mennyiségben. Tehát ezeket kell szaporítanunk. — És

f) Oroszország nagy kiterjedésű szőlőültetvényekkel lévén már ellátva; Burkusországot pedig már mint mondtam, francia borok özönölvén el, a mi boraink piacza jövőre távolabb esett, az pedig Angolország, meg épen Amerika. E végett erős, tömör borok kellenek, melyek mind a szállítás költségeit megérdemeljék, mind az elemekkel változatlanul megküzdjenek. — Végre

g) Hitelünk fentartása is parancsolja, hogy borainkat tartósabbaká és így jobbakká, nemesebbekké tenni igyekezzünk.

Ezeknél fogva minden követ meg kell mozdítanunk hegyaljaiaknak, hogy tökélyesbülést idézhessünk kezeléseinkben, s kezeléseinknek kielégítőbb sikert eszközöljünk; — és miután ez maga után vonandja egész hazánk ezen ágbeli javulását, figyelmet és részvétet gerjeszteni igyekeznünk kell.

A bornemesítésnek két utja lehet: elméleti vagy tudományos, — és gyakorlati, vagy tapasztalati.

Elméleti uton akarván a bornemesítést eszközölni, a természettudományok kincsű ereit kellene felkutatni, és kibányászni és különösen a vegytan ezerágu rejtekeit e szakra alkalmazva ki-meríteni, — előre feltevéen, hogy már ezen és több segédtudományok biztos és mély ismerete szélesen el van terjedve a honban. — És ez uton már Franciaország mély tudományu férfainak buvárkodása és vezérlete után, a bor dolgában is sok szép eredményekhez jutott és folyvást jut. Csak egyikét az újabb francia találmányoknak a borkezelésben, legyen elég itt megemlítenem. Ugyanis a pezsgőgyárakban boszontó és nyereségrontó volt a kár, mit az új bedugaszolt pezsgők okoztak, tömérdek üveg pattogván szét egymásután, s a kifolyt bor mindig veszteséggel szedethetvén össze. Ennélfogva nagy díjkérdés tüzetett ki: mi módon lehetne az ennyi költséggel s pepecseléssel üvegekre töltögetett bort az elfolyás veszteségétől megmenteni? És ime a tudomány nem valami meszsze kereskedő nagyszerű készülteken, talán a bor pezsgését korlátoló vagy az üveggyárak tudja isten micsoda reformján elmélt; hanem a kútfőből, saját egyszerű elveiből merítve a gyógyszer, meglepő egyszerűséggel egy gépet ajánlott, csekélyet és a megtakarítandó borhoz képest olcsót, mellynek segítségével legelőbb is az üvegek próbáltatnak sorra, mennyi légnyomást képesek kiállani, — és fokoként szorítatlik levegő az üvegbe, hasonló erejű a pezsgő kifejlendő szeszéhez, vagy annál valamivel még nagyobb, mit ha az üveg épségben kitart, a bor minden aggodalom nélkül betöltethetik.

Ámde fájdalom! nálunk, hol a betöltendő hénagok még olly számosak, a tudományok átalában még csak a bevezetésben élnek, széles hatású alkalmazásaikban pedig még ismeretlenek,

hol az abstract eszmék nagyobb részint úgy tekintenek, mintha azok concret eredményekhez — gyümölcshöz — nem is vezetnének, — hol a kísérletek és kísérlettetések iránti hajlam és bőkezű kézség még mindig szunnyadoz, — hasonló üdvös gyümölcsöket, csak a jövő fog teremni. És így előttünk, kik minél rövidebb idő alatt óhajtanánk érezhető javulást nyerni, jelenleg csak a másik ut, a gyakorlati áll nyitva, mellyen boraink javításán jobb sikerrel segíthetünk.

E téren tapasztalatokat kell gyűjtenünk, azokat összehasonlitanunk, megrostálnunk és alkalmazásba hoznunk. Itt példák tanítanak, jók és rosszak. Mert hogy azok után okuljunk csak mind a kettő egybevetéséből vont következmény nyujthat tiszta tanúságot. Példákat pedig igaz, hogy egyes szőlősgazdák is adhatnak, sőt a szőlőfajoknak a különféle földnemhez s tájfékvészhez viszonyát csak ezektől tanulhatni meg, de mégis folytonos kísérleteket, mellyeknek egy célra való intézése nyujt csak apránként felvilágosítást, ez úton nem tehetni. Sem továbbá világos ismeretéhez a fajoknak így nem juthatni, — vagy legalább az ut e szerint hosszadalmas és fárasztó. Legalkalmasabban lehet ennél fogva e célra működni, próbaiskolák által, mellyek alapításának azonban lényeges feltétele az egyes fajok ismerete, a mit hogy biztosan megszerezhezzünk, szőlőiskolák építésére van szükségünk s ez az első alapkő a kielégítőleg felhúzendó épületben.

Való ugyan, hogy egyetlenegy budai országos szőlőiskolánk jelességre nézve már eddig is európai hírt nevet vivott ki magának, s annak derék igazgatója Légrádi László ur a gyakorlat mezején gyűjtött tapasztalati kincseit ott rakva le, hivatásának folyvást olly dicséretesen igyekszik megfelelni, miszerint ha tekintetbe vesszük azon akadályokat és nehézségeket, mellyekkel eddigelé korunk egyes vidékein a szőlőművelés és borkészítés körül megszokott régi bánásmódhoz előitéletes ragaszkodás s ebből folyó újítás iránti ellenszenv s tétlen hanyagság miatt folyvást küzdenie kellett: csaknem megfoghatlanná válik előttünk, mi módon lehetett a budai országos szőlőiskolának annyi akadályok dacára illy rövid idő alatt annyira emelkedni.

De bár milly jeles legyen is a budai szőlőiskola, mégis a hon igényeinek — mellyek már csak illy közhasznu irányu üdvös intézetek ellenében is keletkeznek, sőt a mellyek az illy intézetek születésének szerző okai is — egyedül maga megfelelni nem képes. Tehát óhajthatni, hogy a közszükségen segitendő több vidéki szőlőiskolák alapittassanak. Ekkor aztán (a mint leginkább eddig is történt) hadd legyen az országos szőlőiskola a külföldről nyerhető tapasztalatok közlönye a hon egyes vidékei számára, az egyes vidéki iskolák pedig a belföldi tapasztalatokra nézve szolgálhatnak hasonló eszközzel a főszőlőiskola számára. Ugyanazért nemcsak kívánatos, de szükséges, hogy a honnak minden jelesebb bortermő vidékén hasonló célú, habár természetesen kisebbszzerű szőlőiskolák keletkezzenek, mellyek aztán a budai országos főszőlőiskola igazgatóságának oltalma s kormánya alatt s azzal a legszorosabb kapcsolatban legyenek s mindennemű működésekben hasonlóan az élő test műszerzetéhez összhangzóan egy célra törekedjenek.

Midőn az illy szőlőiskolák segélye által a fajok közt — csak magán a Hegyalján is nagy mértékben, a hon minden borvidékeit összevéve pedig még sokkal nagyobb mértékben — uralkodó elnevezési zavarral tisztába jöttünk s a fajok biztos és világos ismeretéhez jutottunk, következni fog az, hogy a szőlőtövekkeli czélszerű bánásmódot tegyük sajátunkká. E végre a példány szőlőiskolákban tétetendő kísérletekre lesz szükség ezekben:

1. Mi különféle földet és fekvést kívánnak egyes fajok természetökhöz képest?
2. A különféle szőlőfajok mennyiben adnak különböző bort.

3. Lehet-e a mustot jónál jobb módon készíteni?

4. A bor állandóbb és jobb eltarthatóságban vannak-e tökéletesb módok s melyek azok? és így például próbapinczék alkalmazása.

Az ezen kérdésekben véghezvitt kísérletek becses eredményekhez juttatnának bennünket; mert ez által kiviláglanék:

a) Milly fajokból válnak a legnemesb vagy különféle czélokra alkalmas borok, s melyeket kell e szerint leginkább szaporítania, ki milly czélra akar bort termeszteni. — Megtudnók ezekből,

b) Tanácsosb-e minden egyes szőlőfaj termését különszedetni, vagy pedig a fajokat vegyíteni, s ez utóbbi esetben mely fajok legalkalmasabbak a vegyítésre s mi arányt kell a vegyítésben tartani. — Kiviláglanék továbbá,

c) A szőlőtő növelésének legczélszerűbb módja, a miben embereink még most végtelenül járatlanok. — Végre,

d) Melyik legjobb módja a mustkészítésnek.

Tek. szakgyűlés! — Láthatni ezekből, hogy a dolog mind fontossága, mind érdekessége miatt felettébb vonzó, — hogy az tudománnyal és szeretettel kíván kezeltetni és hogy ez egész hazánk szellemi és anyagi emelkedésében nem csekély rész leend. Bátorkodom ezeknél fogva felhíni és kikérni a társulat vonzalmát és erélyét ezen ügy felkarolására és bővebb kifejtésére. Mint tettek mezején álló testület méltóztassék a t. társaság e tárgybeli itt előadott s netalán még teljesebben kifejlendő nézeteket pártolni és sajátjává tenni. Csak így fog — erősen meg vagyok győződve — ezen egész ügy hatályosabb sulyt nyerni és a czélrajutás boldogító reményszinében mosolygani. És ha a t. egyesület lesz kegyes az utat és irányt kimutatni, a módokat és itt ott teendőket kijegyezni: akkor minden bizonnal sikerdúsabb eredménynek fogunk örvendhetni, mint a millyet egyes ember bármilyen buzgó törekvései hozhatnak elő.

E végett bátor volnék teljes tiszteleítel indítványozni, hogy a társulat a magyar gazdasági egyesületet, mellynek oltalma és igazgatása alatt áll a budai országos szőlőiskola, kérje fel, méltóztatnék az hasonlóan ezen ügy pártolásában osztozni, magáévá tevén az itt kifejtelt nézeteket és azután kebeléből egy tervkészítő választmányt kinevezni.

Mivel pedig nekünk természetőknek valamint most, úgy jövőendőben is a szőlőiskolák terjedése legközelebb fekvő érdekünkben áll; ennél fogva örvidenünk kell minden szőlőiskola lételemnek, de egyszersmind ör figyelemmel lennünk annak működése iránt is: ezért szabadjon itt az országos szőlőiskola jelen állására, különösen pedig az évenként eladásra kitűzött vesszőkkel bánásmódra nézve illő alázattal némi említést tennem.

Ámbár a kitűzött czél nem más, mint a szőlőiskolabeli fajoknak egész hazabani minél gyorsabb s minden zavar vagy csere nélküli terjesztése, az az, hogy kinekinek minden bizonnal a kívánt faj adassék, mindazáltal sajnosan kell tapasztalni, hogy a szőlőiskolában az eladásra szánt vesszők vagy egyes tekintélyek által kapkodtatnak el, vagy legfőlebb olly vevőknek osztatnak ki, kik az országos szőlőiskola közelében lakván, arra, hogy új iskolát ültessenek, semmi szükség sincs, — valamint sajnosan kell tapasztalni azt is, hogy a fajbeli vesszők elkülönzése s megjegyzése nem elég szigorú figyelemmel tétetvén, megesik hogy a kívánt faj helyett s a kívánt név alatt egészen más adatik, — még pedig midőn az egy pengő huszasos vessző helyett pár rézkrajczáros adatik,

nem a kárvallott bűne, ha a miatt a kezelési tisztaságra nézve, sőt az egész ügy czéljának szent-ségére nézve alacsonyító gyanú és bizalmatlanság gerjed és terjed. — Ennélfogva azon javalat lenne előterjesztendő, hogy:

Miután a szőlőiskolából kiosztandó fajokra nézve minden egyes tagja az egyesületnek egyforma joggal tarthat számat: a fenérintett czéltalan kezelésmódon talán az által lehetne legkönnyebben segíteni, ha valamely közhelyen p. o. a pesti nemzeti casinóban tartatnék egy könyv, mellyben naponként minden egyes tagja az egyesületnek, sőt mindenki a ki az országos szőlőiskolából vesszőkhöz jutni kíván, a maga illető rendelményeit, a hellyel együtt, hol azon vesszőket tenyészteni szándékolná, bármikor feljegyezhetné. És ezen bejegyzett rendelmények aztán egy bizonyos és előre köztudomásra juttatandó napon, az egyesület részéről kinevezendő valamely bizottság által, minden tekintet nélkül a bejegyzés idejére és sorára, vizsgálat alá vétetnének, s a találtató fajok számához képest a bejegyzők kívánatai vagy egészen, vagy aránylag, de biztosan, és a bejegyzés személyét soha sem nézve, az egyesület által meghatározott, az eddiginél sokban csekélyebb áron kiszolgáltatnának. E mód életbe léptetése által a szőlővesszők sokkal inkább fognak terjedni és szaporodni; mert ha azon kiosztási arány tartatnék meg, egyesek talán kevesebb számú vesszőt kapván, azokra több gondot fordítanak, mintha p. most valaki 5 vessző helyet 100-at kap.

Ha történnék a szőlővesszők illy móddali kiosztásában valami megkülönböztetés és kedvezés, az minden esetre csak azon rendszeresített vidéki szőlőiskolák iránt engedethetnék meg, mellyek az országos szőlőiskola vesszejinek vagy helyesebben a nemes bortermő venyigék terjedésében magokat kitüntetik. Mert hiszen az eléggé nem magasztalható m. gazdasági egyesületnek e tárgyban egyéb célja nem lehet, mint egyéb nemes vállalataiban van, t. i. hazánkban a jónak terjesztése, és hogy midőn a szőlőiskola venyigéit árultatja, abban is mint egyebekben csak áldozatot nyújt a haza oltárára, a mi végett egyesült, nem pedig nyeréskedik, — e hitet magamtól elrabolatni a világért sem engedném.

A mi végre a téveszthetésbeli kellemetlenség kikerülését illeti, e végett is egész tisztelettel megkérendő lenne a m. gazdasági egyesület, hogy a szőlővesszők összeszedésében, rendentartásában s kiszolgáltatásában a legszigorubb vigyázatot s pontosságot tartatni méltóztassék.

Egyébiránt ezen a világ minden égővei alól és vidékeiről összegyűjtött szőlőfajokkal Hegyaljánkat elárasztani nem fekszik érdekünkben. A melly fajok a borok fejedelmét adják, alkalmasint kizárólag annyira otthonosak a Hegyalján, hogy azok úgy szólván ennek természeti különösségein és sajátosságain tenyésznek és tökélyesednek. És ezek nem nagy számmal vannak, s ezeket, mi hegyaljaiak egész ragaszkodással ápoljuk és szaporítjuk. Ezek pedig a formint, hárslevelű, balafánt és fehérszőlő. Ezek közül borunknak lelke minden esetre a formint, de fölöttébb langdús tömörségét szelidíti a fehérszőlő, czukorral gazdagítja a balafánt és zamatot ad neki a hárslevelű. Mert ezek páratlan arányosságu vegyitéke, t. i. a bőséges lang- és czukortartalom, és a hasonlíthatlan zamat emelik a hegyaljai bort minden más borok fölé.

Azonban tagadhatlan tény az is, hogy a nagyobb rész nem győzi elég szorgalmu kapkodással szaporítani szőlőhegyein a mindenféle szőlőfajt. És megesik, hogy egy új szőlőnév elég ingerrel bir egész igyekezetét mozgásba hozni a szőlőgazdának, hogy azt megszerezhesse. Pedig megszerezvén, az új faj első termése keilemetlenül vonja le gyakorta a leplet a gazda szeméiről, látván, hogy annak csak neve volt előtte új.

És épen ezen tévelygések jövődörei elkerülése végett van tervben egy hegyaljai szőlőkiállítvány, mely ez év őszén Patakon, Bretzenheim herczég lakvárában fog rendeztetni, mindenik faj, a mennyire lehet, ép lombbal és terméssel virágedényekbe állittatandván.

Ugyancsak Patakon lett már a többször tisztelt herczég buzgalma és csekélységem némi hozzájárulása által e tavaszon megalapítva és egy részben már kivive egy hegyaljai szőlőiskola, mely a főnebb előadott vidéki szőlőiskolák igényeinek megfelelni kíván. Ez lesz tere és rakhelye az eddigi vizsgálatok eredményének, melyek ez ideig a hegyaljai szőlő körül tétettek vagy tétetni fognak. Előre kitűzött célja pedig ennek a hegyaljai szőlőfajok közt uralkodó bábéli névzavarnak földerítése, a fajok minőség tekintetébeni megróslása és azok rendszeres leírása, vagy is egy végre valahára megszületendő magyar — habár csak táji — ampelographiának létre segítése. És ezen szőlőiskola egyedeinek hiv és pontos leírása általam immár kezdetbe is vétetett.

Adja Isten jó sikerét a mi honfiui mozgalmainknak! — és adja isten, hogy e honfiui mozgalmak gyámolítására és teljesb kifejtésére őszinte barátai segélnei — akarás minél több avatottak keblében támadjon!

3.

Némelly iparnövény termesztésének s mivélésének figyelembe ajánlása.

Vinau János a magyar iparegyesületnél fűvészeti oktató által.

Hála a kor szellemének, mely valahára hazánkban is felébredvén anyaföldünk nem csak természeti gazdaságát kutatni, hanem annak anyagi hasznát előmozdítani igyekszik, mit századok által elmulasztott. — S örvendetes látvány vala, midőn néhány év alatt egymásután különféle egyesületek mint a gazdasági, ipar, orvosi, természettudományi s többek keletkeztek, kitűzván czélukul a hazánkban létező hiányokat orvosolni és a közjót, mennyire erejük terjedhet, elősegíteni, mi egyes ember fáradságainak a legbuzgóbb akarata s munkássága mellett is alig vagy nem sikerülhet. — Egyesült erő igen természetes nagyobb követ mozdíthat meg mint egy-két ember, több szem többet lát, több kapacitás remeket állíthat elő; ezeket a tekintetes iparegyesület igazgató választmánya helyesen belátván, azért is annak hozzám intézett felszólítására, hogy az ipar körbe különösebb befolyással bíró természeti tudományok mezejéről némelly nagyobb érdekű kérdéseket tárgyalási szönyegre vonasson s pályázásra kitűzetni ajánltasson, édes örömet hódolok, minél fogva csekély tehetségem szerint nézeteimet bátorkodom röviden előterjeszteni s mostanra egyedül némelly nevezetesebb iparnövények általános hasznára s fontosságára szorítkozván a nyájas olvasó közönségnek figyelmébe ajánlani.

A természetbúvár a földünkön előforduló természeti testeket belső tulajdonságaikkal együtt megismertetni és azoknak valami czélra hasznukat venni tanítja, és azokat vagy egyenesen az iparüzőnek s kereskedőnek, ha bő mennyiségben a vadonban szedhetni, vagy a mezőgazdának termesztésre ajánlja, később az iparnak s kereskedelemnek átadandókat. — Más nemzeteknél egyesületi eszmék s viszonyok jól felfogtván, már régebb idő óta intézkedéseket tőnek, hogy az egyik egyesületi osztály a másiknak barátságosan kezére járjon, mely értelmi közremunkálás következtében a nemzeti jólét s közboldogság, az ipar- s gazdaság mezején náluk mindinkább gyarapodva haladott; — ez tagadhatlan.

De mi magyarok azzal még nem dicsekedhetünk, mi a fejlődésnek csak hajnalán állunk; sok nálunk a hiány, nagy a szükség, annál inkább, minthogy a felviradt iparszellem szükségének fedezésére s anyagi tárgyak felhasználására nézve ki nem elégíthetjük, hogy pedig kielégítessék honunk földétől követelhetni azt már azért is, mert éghajlati, fekvési s földminémiségi helyzeténél fogva sokkal többet állíthatna elő, mintsem eddig történt. És mégis sajnos magasztalással:

Kérkedünk arannyal ezüsttel!

Ezt óhajtja a magyar kebel —

De bár merre nézzünk is illy kincs

Midőn azt keressük sehol sincs.

E szempontból kiindulván szavaim igazolására olvassuk csak az évről évre kiadni szokott pesti vásárok alkalmával áruba bocsátott czikkek jelentési névsorát, csupán a növénytermények rovatát kiemelvén, nem látjuk-e abban évtizedek óta (talán némi kis kivétellel) majd nem mindig ugyanazon nevetek illy sorozattal: ánis, barackmag, bor, dohány, édes kömény, fehér s vörös szappanfű, gabona (buza, rozs, árpa, zab, köles, kukorica) gubacs; gyökér: alcana, tarnics (gentiana), ennula, ziliz (althaea) kender, vad komló; magvakból: kömény, lóher, lucerna, styriai, lenmag, vadrepce, vetett repce (tavaszi s őszi), kendermag s fehér mustár, paprika, vad sáfrány, sárga szömörce, aszuszilva, tapló.

Ez mind az, miről kiki magát könnyen meggyőzheti; ez hazánk természeti erejéhez képest igen kevés, s annak jele, hogy az egyéb sok hasznú növények termesztésével ennyi idő alatt egy lépéssel sem haladtunk, azzal mitsem gondoltunk, miglen más nemzetek legnagyobb gonddal az alább következő soraimban megnevezendő néhány ipar növényeket jövedelmező forrásá tevék, s házi kerteskéikben szűk földeiken diszelegve, a fáradozó földmivelő jutalmául gazdagon kínálkoznak. Fájdalommal tapasztaltuk, hogy illyesmi nálunk nem történik, pedig a mi földünk azt még megbírná, holott ez elég van, de emberi kéz is elég volna, csak kettőztetnénk szolgalmunkat, s biztosan reménylem a jutalom el nem maradna.

A fenérintett vásári jelentéseket lehetne véleményem szerint festő vagy egyéb iparnövényekkel szaporítani, s azokat a bel- vagy külpiacon jól eladni, és így is gazdálkodva földünk többet jövedelmezhetnének, illy növények termesztése s mivélése néha csekélyebb erőbe kerül, minthogy azok közül többen vadon is teremnek hazánkban, s csak kissé nagyobb gondot kellene rájuk a betakarításnál fordítani, hisz ismerjük a vad s mivélés által termelt körte különböző ízét, s tudjuk azt is, hogy mivélés által a termények becsé neveltetik. Volnának pedig festő növények, (fűvészeti leírásaikat elmellőzván, tudván, hogy ezeket mindenki amugy is ismeri) a következők:

I. Veres festanyag tartalma a pirosító buzér (buzérfű, festő-buzér) *rubia tinctorum* Lin. gemeiner Krapp (Krapp) Pest, Bács s több megyében bőven előfordul; — Szilezia-Pfalz, Helvetia, Hollandia, Svéd-, Spanyol-, Angol-, Francz-, Németország s ázsiai orosz tartományokban nyereséges kereskedést már régi idő óta űznek vele. S fájdalom, a magyar ezen bőven termő növény becsét nem ismeri, holott Levantében még a törökök is ezen növény egyik nemét azala vagy azati név alatt mivelik, mellyel az elhiresedett ugynevezett török fonalat festik, s olly tartósan, hogy mosás által ki nem megy a színe. A buzér gyökér 3 éves korában kiásatik, kergétől megtisztítván csak szárítatik, vagy porrá is őröltetik, melly sárgás veres színű; azután száraz hordóba tétetik, hol idővel annyira megkeményedik, hogy baltával kell szétbontani. Leginkább pamut s gyapju-szövetekre ajánlatik, s ha kissé meleg vizet öntünk porára, minden vegyszer hozzátétele nélkül, szép piros festék vonat ki belőle, de többféle vegyészeti szerek segítségével igen sokféle szép színű festékeket mutathatni elő. Szóval a gyároknak nagyon szerepel. A festő atraczel, *Anchusa tinctoria* Lin. Färber Ochsenzunge; ujnyi vastag vérszínű gyökerében bőmennyiségű festanyag rejtezik, melyeket a gyárosok más szép színekre átváltoztatni értenek, s meglehetősen jövedelmező növény lehetne, mert bőven fordul elő déli Európában, különösen Magyarországon. Szedjük-e?

A varju tövis benge, *Rhamnus catharticus* Lin. Kreuzdorn (Wegdorn), kérge s bogyói éretlen korban, igen dús finom zöld festéket rejtenek, ezekből készül timsóval az ismeretes nedvzöld (Saftgrün) anyaggal az ugynevezett Schüttgelb, vagy a francziák hólyagzölde (Blasen-grün), mellyel a bőrt, gyapjút s másféle szöveteket festeni lehet; bogyói érett korban bíbor színű festéket nyújtanak. Vörös színt nyerhetni még azon felül e következő növények részeiből u. m. a tejoltó galaj, *galium verum* Lin. echtes Lobkraut, és a

Festő müge, *Asperula tinctoria* Lin. färbender Waldmeister, gyökereiből. Azután a

Sóska borbolya, *Berberis vulgaris* Lin. gemeiner Sauerdorn; bogyóinak nedve timsóval igen szép papiros tintává s festékké válik; gyökere s kérge nagy mennyiségben sárga festanyagot tartanak magukban, gyapju s egyéb szövetek szép sárga festésére; ezzel festik a lengyelek az ugynevezett sárga szattyánt (saffian.) Még említést érdemel a

Hamvas és szagos szeder, *Rubus caesius et odoratus* Lin. blaue und wohlriechende Himbeere, és a herzsen vérfűrt, *Phytolacca decandra*, gemeine Scharlachbeere, melly Virginiából Európába hozatott, s nálunk is a kertekben, mint disznövény termesztetik; a czukrárszok festésre használják.

A dohányban is sajátnemű pirosság találtatik, mellynek hasznát talán a gyároknak venni lehetne.

II. Kék festékre legszokottabb növény (az indigón kívül) a

Festő csülleng (festő fű), *Isatis tinctoria* Lin, Waid, francziául postel, leveleiből indigó színű egyedül tartós kék festék készül, t. i. évenként a levelek háromszor — Franczia és Olaszországban négyszer is szedetnek le, azután folyóvizben megmosatnak s a napnak kitéve gyorsan megszáritatnak. A szedésnek és szárításnak hamar kell történni, többnyire június hóban! midőn a levelek lefűgni vagy sárgulni kezdenek; azért mert a kellemetlen időjárás p. o. eső által a növény szenved s néha egy éjszakán levelei megfeketülnek. A megszáritott levelek a csülleng-malomba porrá őröltetik s tésztává gyurattak; e gyurmány rakásra tömetvén, befedeztetik, hogy az esőtől megóvassék; ha a feketés héja, melly kívülről képezetik, hasadékokat mutat, azokat be kell tömni,

mert könnyen kukacok csusznak a rakásba, mi által a csülleng vesz; 15 nap múlva ezen rakás szétbontatik, külső héja a belső részekkel ismét összegyuratván, a tömegből kézzel tojásdad labdák készítenek, mellyek hogy több keménységet nyerjenek, fa mintákba nyomatnak. Ezen labdák sövényekből kötött táblákon szárítatnak; ha ez a napon történik, kívülről megfeketednek, zárt helyen, kivált esős időben megsárgulnak. A napon szárított csülleng labdákat a kereskedésben jobban becsülik. A jó labdák nehezek, meglehetősen kellemetlen szaguk, s belőlről viola színűek. A festésrei alkalmazás előtt ezen labdák egy köves padló közepére tétetvén, fasulyokkal szétszúratnak, és szemes pora vízzel meglocsoltatik, hogy megmelegedjék s forrjon, mi által sűrű kellemetlen gőz fejlődik ki; 12 nap múlva ezen rakás szénvonó alaku eszközzel jól felkevertetik, s mindennap vízzel megnedvesítetik, később a felkeverés viz nélkül történik, s végtére különféle vegyszerekkel a festésre alkalmaztatik. Ezen egyik kezelés módját a csüllengnek csak például hoztam fel, mert némely helyeken másképp bánnak vele.

A csülleng Európában s majd minden művelt tartományban termesztetik, melly vadon is nő. A növénynek jó fekete könnyű trágyázott föld kell; a vetésre szánt föld ősszel kétszer munkáltatik, s tavaszon a mag elvettetik; májusban a gaz kigyomlaltatik. Más nemzetek szép kereskedést űznek vele, melly példát ha felfognánk, a csüllengtermesztés s kék festék készítés, honi iparunknak nagy hasznára válhatnának. — E növény leghasznosabb festő anyagáról külföldön már többen értekeztek, p. o. Plancers Untersuchung der blauen Farbe im Waidkraut. Erf. 1780. — 4 fto. hazánkban: Katona Dienes „Honi indigo“ Pest, 1839. című munkájában. Csak folytassák a kísérleteket! — *Organica chemia!* jöjön a te országod hazánkba is. —

Kék anyagot foglalnak még a mahola ziliz, *Althea officinalis* Lin. Gemeiner Eibisch; és a fekete áfonya, *Vaccinium myrtillus* Lin. gemeine Heidelbeere, ennek nedve kék, bíbor s viola színre fest kicsinyben. —

III. A sárga festményekre szolgáló növényekkel gazdagon ellátott minket a természet, millyenek:

A nyúl rekettye, *Genista tinctoria*, Färber Ginster; ez egyike a legszokottabb festő növényeknek, vízzellett s hamuzsirrál készül azon állandó narancsszínű festék; a kiáltó s ugynevezett Schüttgelbet, akkor nyerjük, ha az egész növényt nyersen vagy megszáritva mésvízzel megfőzzük, s a főzetet porrá tört krétával s timsóval szabály szerint újra befőzzük, kékre festett alapra tétetvén szép zöld színre változik. —

A fogas rezeda. *Rezeda Luteola* Lin. Gelblichter Wau (Gibskraut) az egész növény használható, ámbár tulajdonképp a festanyag magvában rejtezni mondatik; ezzel akárminő fehér szövetet sárgára, a kéket zöldre festhetni; indigó- buzér- cochenilla- s braziliai fával pedig vegyítve különféle szép tartós szín készítenek. Pamut festésre, az olaszok kiváltképp selyemre használják, s valamint az angolok, hollandok, s francziák igen nagyon természetlik, nálunk pedig mindenütt vadon terem; csak mivelní kell, mert akkor jobb; azután érett korában szedetvén megszáritás után csomókban köttetik és ezen állapotban a festő mesterség által célra fordítatik. —

A festő zsoltina. *Serratula tinctoria* Lin. Färber-Scharte (Färberdistl); mellynek levelei nem csak szép, de egyszersmind igen tartós festéket nyújtanak, minélfogva kertekben és szántóföldeken termesztetni kellene; ősszel fűvestől levágatik, s megszáritatván haszonra fordítatik. Sárgára

festi a gyapjút, lent, kendert, selymet, ha pedig indigó vegyítetik közé, a leggyönyörűbb zöld szín lesz belőle.

Az aszottas zsolitina. *Serratula arvensis*, Feld-Scharte, levelei rézvirággal (Grünspan) szinte szép tartós zöld színt adnak.

A sáfrán szeklicze (vad sáfrán, gordon). *Carthamus tinctorius* Lin. Safflor. Nyeretik e növényből kétféle szín, vízzel sárga, szesszel vörös (skarlát színű); minthogy pedig sárga festanyag elég van, nem igen használtatik a gyároknál sárga festésre, de egyéb színek előállítására elkerülhetlen szükséges, p. o. a legszebb veres szín citromsavval készül, selyem, gyapjú s másnemű szöveteknél rózsza, tüzes piros és husszínű festésre fordítatik. Színe sokkal tartósabb lesz, ha e növény virágszirmai árnyékban szárítatnak, miért is a keleti szövetek inkább becsültetnek. A sáfrán szeklicze legelőször Keletindióból vitetett Egyiptomba, Borneo, Java, Celebes, Timor, Malacca s egyéb szigeteken emlékeztet haladó időtől fogva miveltetik, sőt a Chinaiak is, valamint Európának majd minden nemzetei, szorgalmasan termesztik, csak a magyar gazdák közül kevesen. — Mondják ugyan hogy a szabadalmazott Derecske város lakosai (Bihar megyében) a legnagyobb mennyiségben termeszténék, s érte meglehetősen összeg pénzt vennének be; — bár csak igaz volna! és sikeres példával folytatnák.

A henye benge, *Rhamnus infectorius* Lin. Färber-Wegedorn, nyújtja a kereskedés által ismeretes (graines d' avignon) bogyókat, melyek éretlen korban szedtetnek, s különösen selyem úgy szinte sárga szattján bőr festésre dus anyagot tartanak.

A kutya benge, *Rhamnus frangula*, Zapfenholz, kérgéből különféle vegyszerek hozzáadása által többszínű festeket készítenek a műértők, mellyel a gyapjút sárgára, veresre s barnára festhetni.

Ime! már eddig is érezzük mennyivel szűkölködünk, mit a t. magyar gazdasági egyesület is fontosnak látván, kutatásokat tett a f. évi pesti medárd vásárkor tartott közgyűlés alkalmával, midőn a következő kérdést „Milly iparnövények kezdtek az utóbbi években, mint földmivelés tárgyai leginkább emelkedni? milly sikerrel multa? s milly kilátással jövőre? — s melly tapasztalások tétettek e növények mivélése körül általában, mellyek másoknak tanuságul szolgálhatnának?“ köztárgyalás alá terjeszti a földészeti szakosztálynak.

Ezen gazdasági és statisztikai adatokon alapuló igen fontos kérdés megfejtését kandi figyelemmel kísérem, mellynek végeredménye az vala: hogy a repceze 10 év, a cukorrépa termesztés pedig 15 év óta folytonos emelkedésben van, és a dohánymivelés napról napra tökéletesedik, valamint a luczernát is dicsérettel említették. Ezek volnának tehát, mellyek az utolsó években élénkebb termesztésre találtak, s minden hazafiui keblet örömmel tölthetik. — Részemről is mint iparos e kérdés taglalásiba befolyjni óhajtok, de adatokat nem hozhaték szőnyegre, mert egy arasznyi földem sincs, hogy e részben tett tapasztalásaimat elmondhattam volna; hanem más oldalról Dr. Nendtvich Károly az Iparegyesület részéről kiküldött képviselő társammal a festőnövények termesztését és gondosabb mivélését bátorkodánk a tekintetes szakosztály figyelmébe ajánlani s én különösen a Casinó épület előtti dunaparton rakásra halmozott:

Sárga szömörceéről, *Rhus cotinus* Lin. Perücken-Sumach, elmondám előszóval röviden annak iparos haszonra fordíthatását, s gazdasági jelentékenységét; hogy hazánkban több tekintetből a gazdák figyelmét megérdemelné e növény; minthogy a pusztai hegyeket s egyéb ha-

szonra nem fordítható telkeket vele be lehetne ültetni, melly délkeleti Európának tartományaiban, s honunk több megyeiben bőven terem, de főképen az aldunai hercezségek lakói e cserjének jó tulajdonságait ismervén, abból kereskedelmi uton pénzt szerezni tudnak, továbbá, hogy Austriában miveltetik, hol már 1812-ben Bécsben a cs. k. udvar nyomdájában hivatalos felügyelés alatt a szömörce cserjének mivélésére s használtatására vezető értekezés jelent meg 4 réthben egy rajzzal. Már pedig ennek mivélésének kevés költsége jól kamatozna azért, mert a növény fanyar tartalmánál fogva igen ajánltatik s kerestetik a cserzésre, valamint festésre is, minthogy ennek különféle részeiből többféle színt u. m. feketét, sárgát, stb. állíthatni elő, kordován, meschin, s más színezetű bőrnemek készítésére, azon kívül a posztó gyároknál is mindenütt bőven használják, gyökere tűzláng színűre fest. Az asztalosok butorokat ékesítenek vele. A szerbek chinakéreg helyett használják a lázban; s Dr. Krámer már 1738-ban figyelmezteté az orvosokat e növény leveleinek gyógyerejére, mellyeket mint a china pótlékát ajánlott, s dr. Zsoldos Veszprém megyei főorvos a bécsi orvosi kart tudósítá, hogy ő betegeinek a váltólázban a szömörce kérgét legjobb sikerrel adá. Emlékeztetébe hoztam a fentemlített szakosztálynak, hogy az 1845-iki Magyar Gazda című folyóirat 86-dik számában, tek. Spies János ur sz. k. Pécs város nagydemű kapitánya s Baranya megye táblabírája, a gazdasági közönséget e növény mivélésére buzdítá, s méltán; azon tisztelt ur, becses eszméi s számításai miatt, értekezése megérdemli az olvasást. — Körülbelöl az imént elősoroltakat előadván a tisztelt földészeti szakosztálynak, tetszést araték, mire határozottatott, hogy ez ügy előmozdítására tetteges lépések tétessenek. De csak azt sajnálom, hogy ezen érdekes tárgy az akkori közgyűlés elébe nem terjeszteték, hogy ott is ennek fontossága több oldalról megvitathatott volna, mint az a más egyesületi képviselők beszédek, s indítványaikkal megtörtént.

Az előbbi növennyel technológiai tekintetből rokon az eczet szömörce. (varga, vagy cserző szömörce) *Rhus coriaria* Lin. Gärber-Sumack; gyökeréből s bogyóiból veres, kérgéből pedig sárga festék készül, dús cseranyaggal bővelkedvén, mint nálunk a szőlőt mivelik, s évenként új hajtásait levágják, levelestől szárítják, porrá törik és ezt cserfa vagy gubacs gyanánt a kecskebőr cserzésére, mellyből kordován és szattján lesz, fordítják, külföldön ezen szömörce faj a kereskedésnek nevezetes ágát teszi. —

Sárga festésre szolgálhat még a festő montika, *anthemis tinctoria* Lin. Färber Chamille, de csak kevésbé használtatik, csekélyebb festanyag tartalma miatt. stb.

IV. A diófa, *Juglans Regia* Lin. Különféle részeit, nem tudom használják-e nálunk csáva gyanánt, mint másutt tartós s legjobb barna színezésre.

A fűz, *salix Weide*, több fajai szinte különféle színekre festanyagot tartanak stb.

Időm rövidsége nem engedi több festő növények megismertetését előadnom; ezek annak elegendő megmutatására szolgálnak, t. i. milly kincseket birunk, — mert talán néhányat kivéve mindnyájan hazánkban, vagy magában Pestmegyében is vadon előfordulnak (lásd Diószegit és tek. Sadler József egyetemi tanár ur jeles munkáját: Flora Comit. Pest. 1840.) A talán sokkal gazdagabb festanyagot tartalmazó külföldi növényekről jelenleg hallgatok, mellyek meghonosíthatásáról szólni magamnak majd más alkalmat veendek, mivel félek, nehogy a nyájas hallgató türelmét keltetnél hosszabb igénybe vegyem. Tájékoztató legyen mondva, hogy több nevezetes iparnövények léteznek, mellyeket termesztésre vagy mivélésre ajánlani méltónak tartok, ilyenek például a

Takács-mácsonya, *Dipsacus fullonum* Lin. Weber- vagy Walkerdistl, melyet posztógyáraink számára külföldről hoztatnak, teszem a szomszéd Szileziából, mint Limbek Antal ur f. é. Magy. Gazda 54-dik számában egy eperjesi posztógyáros beszéde után bizonyítja; ezután mint gyakorlott tisztartó e cikkelyben gazdasági tapasztalásait a takács-mácsonya termesztéséről érdekes számításokkal és jövedelmező viszonyait leírja. Ajánljuk ezen értekezés olvasását tisztelt magyar gazdáinknak. Hire volt egyszer, hogy Zala megyében e növény termesztéséhez fogtak volna. Csak természetünk takács-mácsonyát is!

Az édes higviricz, *Glycirrhiza glabra* Lin. gemeines Süszholz, szinte Szileziában Znaim körül tetemes mennyiségben termesztetik, nehogy Austria a távolabb külföldnek sokat adózzék; nálunk bőven terem, kereskedünk-e az édesgyökérrel?

A nagy csalán *Urtica dioica* Lin. Grosze Nessel (Brennessel) a legújabb vámszabályok pontjai közt, melyek hazánkra nézve hozattak, láthatni a csalánból készült gyártmányok rovatát, miből kitetszik, hogy a különep kereskedelmi hasznót vonnak belőlök. Jó volna ha mi is a csalánnal kísérleteket tennénk, minthogy kenderünk úgy sem elég.

Végére megpenditem a leghasznosabb iparnövényt a kendert és lent. Fontos és szükséges ugyan a pamut; de jelen viszonyainknál fogva fontosabb ügyet sem mutathatunk fel, mint a kender s főképen a lenné, ezek termesztése felülmúlja mindnyájokat, melyeket eddig szerencsém vala előszámlálni.

A kendertermesztés nem üzetik elegendő szorgalommal, és minden magasztalás mellett is azon termesztett mennyiség nem fedezheti hazánk szükségét, ámbár „A magyar föld s népei” című munkában Fényes Elek igen becses statistikája szerint 1822-dik évtől 1827-ig 117361 mázsa vitetett ki a külföldre, mely mennyiség ezen öt évvel elosztva, egyegy évre 23472 $\frac{1}{3}$ mázsát juttat; — a mi földünk terjedelmére nézve nem nagy eredmény; s az elhiresedett apatini vagy (bácskai) kender keresete csak szemfényünket veszti. Kender- s lenszövet minden ember legelső s legszükségesebb ruházata!

A len termesztése s kezelése árva honunkban olly alacsony fokon tesped, hogy szükségünk fedezésére évenként több millió pengő forinttal adózunk a külföldnek; holott, ha a Kárpátok mentében fekvő vármegyék lakóit ezen iparág okszerű üzetére birhatnók, egy igen jövedelmező aknát (arany, ezüst és só aknák fölött) nyitnánk meg hazánkra, status gazdasági tekintetből, az éhen halállal fenyegetett népre is áldást árasztanánk, mi országos pártfogást érdemelne, ha meggondoljuk, hogy a német alföldiek a lennek fontját több ezer arany értékű becsre felemelni képesek! Majd hihetetlen. —

Ennélfogva egyedül a kender s kiváltképp a len ügyében ohajtanék egy pályakérdést kitűzteni, miért is mély alázatossággal esedezem. A megfejtendő kérdés, mely a tekintetes nagygyűlésnek kegyes belátása szerint módosítható leend, véleményem szerint körülbelöl így hangzanék:

„Irassék egy népszerű kézikönyv népünk számára, melyben kimutattatnék, hazánk melyik megyéi alkalmasak leginkább a len s melyik megye a kender termesztésre; milly földnem kívánatik arra, s mi éghajlati viszonyokra kellene vigyázni; milly módon lehetne a legkevesebb költségel és idővesztéssel bő termést előhozni; mondassék meg gyakorlati tapasztalások szerint (azon munkában felállított szabályok nyomán elkészített mutatóványok mellékleteit hozzá csatolván), miképp kelljen a len s kender kiszedéssel, szárítással, áztatással, töréssel, gerebenzéssel, stb. banni; mely-

lyek a kender s lentisztítás, finomítás s fehérítés legjobb módjai, szóval miként lehet ezeknek legmagasabb értékét nevelni, hogy azt a kereskedő vagy gyáros örömet megvásárolja; a kender- és lenfonás a nép kezében maradjon-e vagy pedig vám viszonyoknál fogva jobb lenne-e ezt a gyárakban Gerárd gépével végeztetni; miként lehetne különösen a lentermesztést a Kárpátok mentében fekvő megyékben a nép között elterjeszteni, s előmozdítani, micsoda buzdítással lehetséges azt ki- eszközölni, milly országos hatósági, teszem nagyméltóságú helytartótanácsi vagy megyei intézkedő törvények vezethetnek e célra; vagy ha akadályok gördülnének elő, miként kelljen azokat elhárítani?”

Részemről e legfontosabb kérdés megfejtésére 6 arannyal járulok hozzá, melyeket a kitűzendő pályázat után az iparegyesületi pénztárnok urnak benyújtandok; ohajtanám a pályadíjt 100 sőt 200 darab aranyra emelni, mely összeget megszerezhetni gondolom; a pályamunkát két évre találnám jónak meghatározatni, minthogy a pályázónak kísérleteket kellene tenni.

E szerint honi műiparunk és gazdaságunk jelen szükségének s legközelebbi fejlődésének érdekében irányzó véleményemet bátorkodván a tek. nagygyűlés közönségének alázatos s mély tisztelettel bemutatni; a tek. természetvizsgáló s orvos urakat hazafiúi hő kebellemel megkérni, méltóztatnának nem csak a kender és len termesztését, hanem a főnemlített nevezetesebb festő és egyéb iparnövények mivélését is kegyes pártfogásuk által meleg szívvvel buzdítólag előmozdítani, hogy e téren is édes hazánk oltárára és szegény népünk boldogítására némi áldáshozó mozgony inditassék meg. — Adja a magyarok irgalmas istene!

4.

Mellyek a mezőgazdaság akadályainak elhárítására legbiztosabban vezető eszközök.

Jánik Ferencz, m. gazd. egyesületi tag, s jószágkormányzó.

Nem fogok e kérdésre nézve újakat előterjeszteni, mert hiszen mindazok, miket itt mondandok, több jeles hazánkfiak által már előttem többször elmondattak; — de miután ohajtásinkat mind addig, mig azok teljesedésbe nem jönnek, minden alkalommal ismételnünk kell, én is felhíva találok magamat, a gazdasági ügyében itt, dióhéjba szorított közkívánságunknak figyelemébreztetésül — elősorolására. Ugyanis a kitűzött kérdés, mely a két nemes megyének (Abaúj és Sáros) mezőgazdaságát csak úgy érdekli, mint általában az egész hazáét, szükségessé teszi egyszersmind, hogy a mezőgazdaságot sajátilag osztályozzam is.

A mezőgazdaság vagy urbéri, vagy úri, — azaz majorsági. Az urbéri gazdaság — mint tudva van — törvényekkel korlátozott hűbéri viszonyok mellett, jobbági tulajdon; vagy haszonvételekint jobbági kezek által, önmaguk, s illetőleg földesuraik részére is kezeltek. „földesuraik részére is“ mondám, mert ezeket a föld termésének kilenczede illeti. És e kilenczed az a dézma, mely a földmivelőt leginkább nyomja, azon dézma, mely a kikerülhetlen kezelési viszonyok, s az idő viszontagságai által mind a természet jobbágyot, mind a dézmálós földesurat arányilag, tehát a statust is számtani növekedéssel károsítja. Milliókra rúg e kár évenként az egész hazában; mely kár ott érezhető leginkább, hol a föld kevesebb és silányabb, a népesség pedig számosabb, és szegényebb; hol különben is egy terméketlen év éhséget idéz elő, s a népet földönfutóvá teszi. — Igaz a tagosztály által egybevont urbéri földek okszerűbben, tehát bővebb terméseredménnyel is művelhetők; ezzel azonban a bajon segítve nincs, mert az áldástalan dézma itt is nyomasztólag szerepel. De hogy e tárgynál sokáig ne mulassunk, — röviden kimondom: mikép az urbéri földművelés ezen érintett akadályának elhárítására mi sem vezethet biztosabban, mint a dézmaválttság! — Már hogy hol, és mennyivel váltathatnék ez meg? az ezen értekezésnek körébe nem tartozik.

Az urbéri földnek okszerűbb, s hasznosabb kezelésére nézve, — ha mindjárt az a dézmának káros és nyomasztó terhétől felszabadítanék is, — miután parasztgazdáink apáiktól öröklött kontár rendszerüktől csak jó példák által vezethetnének a jobb útra, óhajtható lenne, miszerint „**paraszt-gazdákat képző intézetek**,“ — millyen Czeglédén már létesülend, és ennek mintájára ns Abauj megyében is mgos Richter Alajos jászói praelatus úr által alapítani megígértetett, — minden megyében, valamint gazdasági fiók-egyesületek is alakítatnának; melyeknek üdös hatásait itt bővebben magyarázgatni fölöslegesnek tartom.

De áttérek az úri, — vagyis majorsági mezőgazdaságnak akadályaira, és illetőleg az ezeket legbiztosabban elhárítható eszközökre. Illy célzattal azonban ezt is sajátilag osztályoznom kell. Ugyanis a majorsági mezőgazdaság vagy „terjedelmesebb“, mely t. i. több kezelőket igényel, vagy pedig „kisebb“, melynek kezelését egy egyén is eszközölheti. Az első gazdasági tisztek vezetik, kiknek egyéni képességeiktől, és a célszerű elrendezéstől függ azután az uradalmi gazdasátnak üdve, vagy hanyatlása. Szakértetlenség, s rossz fizetés, az utolsót idézi elő. Méltányosan jutalmazott gazdatisztek gyérebbek az elsőknél; és így épen nem csuda: ha az uradalmi földművelést jobbára háttérbe szorítja a kisebb gazdaságot kezelő birtokos. Az elsőn sokat segíthet a szakértő tisztnak adandó „száztóli;“ vagy mi még ennél jobb, a „haszonbéri rendszer.“ — A száztóli jutalmakról ugyan már több javaslatok közöltettek a M. Gazdában; de általános szabályul, bár melyikét is mindenkinek nem ajánlhatom; mert a körülményeknek ezerfelé ágazó sajátosságai különféle módosításokat kívánnak. És így erről itt ennyit mondanom elég.

Azonban a földművelésnek lényeges részét vagyis a „szántást“ kívánván érdekelni, akár uradalmi, akár kisebb birtokú kezelésnél, — miután ez lényegesen feltételezi a föld termését, — erre én urbéri munkát fordítani a legcélszerűtlenebbnek tartom. Több rossz eke, borona és marha, egy pár meglehetősen mellett, millyen földművelést és termés-eredményt állíthat elő? tudja mindenki, ki jobbággal szántat. Egyarányú, s kellő mélységű szántást, és boronálást, egyarányu eszközökkel, és marhakkal lehet csak eszközölni. Jobbági szántás helyett tehát jó béres fogatokat, és jó eszközöket a legsikeresebbeknek hiszem. Egyébiránt az imígy felmaradandó

jobbági munka fordítatnék oda, hol kárt nem okozhat; vagy isten adja, — hogy sehova! s örök-válttság jöjjön el a te országod!! —

A haszonberről, mellyel avatatlan zsidók, fájdalom! sok földet bitangolnak e két nemes megyében, egy pár szót szólnom szükséges. Ugyanis a mindennapi tapasztalás tanítja: mikép a zsidók kezelésein forgó jószágok a legnyomorúbb képét viselik a mezőgazdaságnak; mert általuk lehetőleg kiszaroltatik a föld és nép, a marhák elkorcsosíthatnak, a gazdasági épületek s a t. elhanyagoltatnak annyira: hogy midőn a haszonbér végével, a jószágot önzéssel végett visszavéő tulajdonos javait előbbeni karba helyeztetni kívánja, talán egy évi jövedelmével sem éri be. Az illy haszonbért tehát a mezőgazdaság valóságos bitangolásának tartom. — Továbbá nem hallgathatom el, a még nem összesített határokon létező mezőgazdaságoknál divatozó azon akadályokat is: miszerint a széjjel szórt szántóföldeknek célszerűtlen művelésén kívül, azok a közös legeltetésnek, s kárt okozó marha-barangolásoknak is kitéve vannak. Erre nézve kötelező törvény kívántatnék: miszerint bizonyos meghatározott évek alatt, az illető birtokosok, a még szabályozatlan határokat tagosítani, s a közös legelőket elkülönöztetni köteleztetnének.

De érintenem kell a rétművelési akadályokat is. A jó réti takarmány minden esetre hasznosabb, és olcsóbb a mesterséges takarmányoknál. Ugyan azért a rétművelés nagyobb figyelmet is kíván, mint arra közönségesen fordítatik. Rét-javítási modorokról ugyan nem szólok, mert arra elég útmutatások találhatók a gazdasági könyvekben, s folyóiratokban; de érinteni kívánom röviden a „rétöntözést“, mennyiben az kisebb patakok és források által eszközölhető. Ez sok költséget nem igényel. Nehány darab fa és deszka segédelmével parancsolni lehet a víznek, miszerint réteinket akkor, mikor szükséges, megöntözze, és ez által szénatermésünket szaporítsa. Azonban vannak akadályok, vannak körülmények, melyeknél fogva ezt, — ha különben lehetne is, — nem eszközölhetjük azért, mert a pataknak tulsó partja másnak tulajdona, ki a tit. 9-us part. 1-mae szerint tulajdon partjához közelíteni sem enged; tehát így a vizet sem szoríthatjuk ki, s száraz réteinket meg nem öntöztethetjük. E bajon a „kisajátítás“ által segíteni lehetne ugyan: de a törvények végrehajtása több költségbe kerül, mint a nyereendő haszon ér, — és így dugába dől az egész rétéöntözési üdv! Itt tehát még bővebb törvényhozási malaszt hiányzik. — Mi illeti a nagybbszerű, — ugymint a Hernád, Tárca, és Toplya folyóknál eszközölni óhajtott, s imént a kassai szakülésben is pengetett illynemű rétéöntözéseket: ezeket én valamint ott, úgy ismételve itt is, — mielőtt ezen — részint hegyközi s meder nélküli folyók normalis medreket nyernének, részint alább rendetlen kanyarodásaik átvágások által szabályoztatnának, minden esetre időelőttiéknél nyilvánítom. Ugyanis ki lenne olly balga, hogy ezen folyókon 5—6 ezer forintba kerülendő zúgós gátokat építtessen, midőn biztosítva nem lehet, valljon a szabályozás esetében egy átvágás, vagy a viztanilag szükséges elhajlítás esetére, nem maradand-e gátja a szárazon? Lépjünk elő, de egymásután; egyszerre két lépést tenni nem lehet. Van azonban előbb más tennivaló; s erre nézve, valamint itt a t. szakosztálynak, úgy az illető törvényhatóságoknak is figyelmöket a hegyközön szilaján minden meder nélkül nagy károkat okozó, s kavics-árral lerohanó három folyóra felkérni bátorkodom, azon javallatomat indítványozván: szoríttatnának reá az illető lakosok, miszerint a megyei mérnökök által kijelölendő normalis medreket kihagyva, a többi kavicsos téreket két oldalról rövid fűzfa-dugványokkal sűrűen ültessék be; melyek imígy kisarjadozván, sarjaikkal a kavicsot feltartandják, és

feltöltendik, a kihagyott medrek pedig kimosatni fognak. Ezen kezelésnek eredménye nem ennyiből álland; hanem néhány évek múlva a terjedelmes, s most haszontalan kavicsos sivatagon, több száz holdakra rúgó gazdag rétek alakulhatnának.

Berekesztésül még egyet, t. i. kikiáltott és nem is tagadható szegénységünket, mint a mezőgazdaságnak egyik főakadályát hozom itt fel, melly okozza azt: hogy sok birtokos jószágát kellő beruházással el nem láthatván, tehát kevés marhát, sok rossz földet, kevés, s rongyos épületeket bírván, kellő arányt a természetben, és tenyésztésben nem tarthat. E bajon kölcsönrel — igaz — segíteni lehet. De ki ad pénzt törvényes kamatra? Innen következik azután az uzsora, váltók, és a bukás, — mint a divatozó kölcsönöknek szomorú eredményei. De hogy hosszas ne legyek rövideden kimondom: mikép a bajt csak az ősiség eltörlésével, a behozandó telekkönyvvel, és nemzeti bankkal lehet elhárítani. Kellene ugyan még többeket is felhordanom, mint p. o. a vámokat, harminczadokat s t. s t. Illy művelt körben azonban — úgy vélem — többet mondanom nem szükséges.

Jelentése a kassai és eperjesi iparműkiállítást szemrevező küldöttségnek.

Tekintetes Közgyűlés!

Epen most, midőn t. i. Pesten, hazánk középpontján az országos iparegyesület kiállítást rendezve, honunk iparosainak készítményeit közszemlére kiteszi, azoknak rövidke idő alatt történt közös elismerés szerint, valóban óriási előhaladását bemutatja, mind Kassán, mind itt Eperjesen hazánknak majdnem végszélén, az iparúzó az ott most összegyűlekezett orvosokat és természetvizsgálókat rögtönzött ugyan, de figyelmet érdemlő iparműkiállítással akarták meglepni. Valóban meglepő is látni mind a két városban az ipar és szorgalom szép eredményét; őszinte köszönetet mondottunk az orvosok és természetvizsgálók nevében mind a két város polgárainak abbéli igyekezetükért, miszerint tetteleg is bebizonyíták az ország minden részéről ide sereglett honfiak előtt: mennyiben érdekükben áll a mezei gazdaság mellett az ipar emelése, és hogy Abauj és Sárosban is a másfél évi iparos mozgalmak dús növényé izmosíták a néhány év előtt itt s ott elhintett magból kikelt ipar-csirákat.

Legelőbb is a kassait vesszük tárgyalásunk alá. — u. m.

I. Gyári foglalkozások.

1. Itt legelőbb is említenünk kell Dr. Wirkner és fia i bőrgyárát Kassán, 1841-ben állott fel; művezetője Grosz Jakab hazánk fia, miskolci születés; ő tizenkét éven át tanulta s gya-

korlotta mesterségét a külföld legelső bőrgyáraiban; üzleti tőkéje a gyárnak 180,000 pforint, az épületek és más gyári készülékekben is nagy összeg fekszik; 40—50 ember van szüntelen foglaltságban, a feldolgozandó nyers anyagot kénytelen a gyár Bécsből és Triestből hozatni, bár az országban is vesz körülbelül 40,000 pft. árút össze, de az ilyenekből olly jó bőrt, mint a külföldről hozattakból nem készíthetni, ezt pedig a marhatenyésztés elhanyagolásának kell tulajdonítani. Évenként fontos talpna 5000 darab ökörbőr készítenek ki, fekete bagariának s az ugynevezett felső vastagabb bőrnek 6000 darab, vékonyabb felső bőrnek és német talpna 10,000 darab, közönséges ökor és tehén bőr 3250 darab; mindezekon kívül borju juh és más egyéb könnyebb bőrök nagy mennyiségben. Készítményei e gyárnak országszerte igen keresettek, de leginkább Erdélyben és felső Magyarországon. Azon kívül hogy Kassán a kiállításnál kikészített különféle bőrei jeleseknek találtattak, az országos kiállításra is küldött ollyasokat, melyek 389 szám alatt láthatók.

2. Bretzenheim Ferdinand hg. telkibányai porcellan gyárából szép mutatványok voltak, finomabbak és a mindennapi használatra valók is; Telkibányán készítenek még tűzellenes tiszta pengésű téglák és fődélserepek is, a melyekből példányokat láthatunk a kassai kiállításnál.

3. A kassai nőegyesület pártolása és igazgatása alatt néhány év óta létre jött szegények dolgozó házában van posztó- és könnyebb szövetek gyára, ez a legizletesebb divat szerint készült kelméket állította ki.

4. A kassai répaczukor- és spodiumgyárt, egy a környék mezei gazdáiból egyesült társaság kezeli, ámbár ez most még csak keletkeztének kezdetében van, mégis igen szép finomított süveg és candis-czukrot és égett spodiumot mutatott fel. A derék társaság igyekeztét legdúsabb eredménnyel koszorúzza a szorgalom és ipar istene! ohajtjuk.

5. A Kassán létező eczet-gyár is dicséretes üzletében, ártalmatlan áruinak jutalmazó kelendőséget vívott ki.

6. A regéczi üveg-gyár ámbár most még csak közönséges üveg-edényeket állított ki, de a társaságnak szorgalmától gyártmányainak mindinkább finomabbítását méltán várhatni.

7. Moll József az idén pokrócz-gyárt állított fel Kassán: mutatványai közfigyelemben részesültek.

8. Tsrner Andrásnak nem nagy, de jó készületű posztó-gyára van; szürke, fekete és kék közönséges posztai jóknak, erőseknek és színtartóknak találtattak.

9. Antzenberger Mátyásnak szinte Kassán pamutvatta gyára van, gyártmányai nem csak a környéken, de Pesten és Debreczenben is vásári alkalomkor igen kapósak.

10. Rajner Károly kártyagyárában Kassán naponta 16 ember dolgozik, Debreczenben jó vására van, — kifogásunk készítményei ellen csak annyi, hogy kártyalapjai kissé vékonyak, hamar össze görnyülnek.

11. Koppy István gyárából került papirnak a környéken nagy kelendőse van, mutatványai közös megdicsérést érdemltek. Gyárának bővebb megismertetését igen szívesen vennők.

II. Vassal és más fémekkel foglalkozók.

12. Az alsó metzenzéfi vas szerszámok mind mennyiségükre, mind pedig válogatott minőségükre nézve méltánylásban részesültek, láthatunk itt a mezei gazdasághoz, házi közszükséghez megkívántató, hazánk különböző vidékeinek szokásaihoz alkalmaztatott mindenféle ásó, ka-

pa, csáklja, gereblye, kasza, nyárs és több szerszámokat és konyha eszközöket. Alsó Meczenzén most illyesmivel több mint háromszáz mester majd kétszer annyi legénnyel és inassal foglalatoskodik, a műhelyek gépezetét viz hajtja, és annyi szerszámot készítenek, hogy hazánk keleti részét és Erdélyt, a hol eddig csak Stájer szerszámokat ismertek, bőven ellátják készítményeikkel, most már Pestről és Posonyból is kapnak megrendeléseket, leginkább a többi között építésre fordítandó többnemű szegek igen kerestetnek. Metzenzén így évenként sok ezer mázsa vas dolgoztatik fel, melyet nagyobb részt ők a jászói prépostság olvasztóiból vásárolnak.

13. Prostl János szerkovács Kassán, egy vasesztergályt, egy mérlegrudat, egy vágógépet, s egy igen szilárd 3" vastag csavarorsót, kitűnő csínosságukat mutatott be, készít decimál és másféle mérlegeket, melyekkel a debreczeni vásárt meglátogatja.

14. Sommer János ráspolyacsínáló Kassán nagy szorgalommal készült sokféle vas, lóköröm, fareszelő és ráspolyai rochnitzi aczélból készült, finomaknak és jóknak találtattak, a debreczeni vásáron nagy keletük van.

15. Jantsits Ferencz lánczkovács Kassán. Mindenféle finomabb és közönséges lánczokat oly jókat készít, mint eddigelé másutt alig lehet feltalálni, sok kéz foglalatoskodik műhelyében, a debreczeni és kolosvári vásárt illy árucikkal és mindenféle csatokkal ő látja el.

16. Bunda János kassai cigány kovácsnak áladzó lánczai szembetűnők voltak.

17. Gosznovicz Vilmos Göllnitzből vassodronyokat és közönséges lánczokat szép példányokban mutatott be. Pesten és Debreczenben készítményei nagyon kerestetnek.

18. Illing János késcsináló Kassán. Mindenféle konyha- és kerteszkéseket, és ugynevezett szegedi bicskákat igen jó minőségben készít, melyekkel — kivált Erdélyben — nagy vásárra talál.

19. Mihálszky János lakatosnak Kassán nagy szorgalommal készült szekrény-, asztal- és ajtózávarjai, mesterséges lakatai az egész vidékben kerestetnek, messzebb tájakról is elfogad és pontosan teljesít megrendeléseket.

20. Alexy Lajos kassai puska- és kécsövű puska mind csínosságára, mind szilárdságára tekintve, figyelmet gerjesztett, kettőnek csöve sodronyból koholt, a harmadiknak patkószegekből. A csövek francia gyártmányok. A sodronyos puskának ára 60, a patkószegeknek pedig 90 pf. A vidék vadászait s lövészeit ő látja el a legjobb puskákkal és pisztolyokkal.

21. Donat Károly kassai sarkantyus mester paripa és kocsiló szerszámokhoz a legfinomabb zabolákat, csatokat, lánczolatokat készít s olyanokat igen szépeket mutatott be.

22. Reinichovszky Vincze bádigos mester Kassán igen csinos lámpákat és kávéfőző gépeket állított ki.

23. Huttel Ferencz tücsínáló Kassán, gombos-, varró és hajtűket állított ki, készítményeinek helyben és a vidék vásárain nagy kelendőse van.

24. Hauszer Antal kassai rézműves mestertől egy csinos rézedényt látánk, ő látja el a környéket pálinkafőző gőzgépekkel.

III. Különböző iparüzletek.

25. A kassai asztalos egyesület raktárából többféle legjobb izlésű s legjobb divat szerint készült divánok, támlaszékek, szekrények, asztalok és más bútorkészületek mutattattak be, melyek mind köztetszésben részesültek.

26. Artinovic Tamás kassai asztalos mester azokon kívül egy igen csinos íróasztalt és egy mozaikművű hölgy dolgozó asztalt állított ki.

27. Wittenbauer Mátyás asztalosnak rejtékes íróasztala köztetszést aratott, ára 200 pforint.

28. Engler Frigyes kassai zene-szerek készítőjétől volt szerencsénk egy csinos zongorát látni, a műértők előtt mind a hang tisztasága, mind az egész készület, bár ha az a régibb divat szerinti, összeegyeztetése dicséretet aratott. Ára 300 pft.

29. Lehrner János kassai órás művei a környékben nagyon kapósak, egy kimutatott függöny órája figyelemre volt érdemes.

30. Benatik András óraműves Kassán, egy remekművi órát állított ki, 8 napig jár, belkészületei minden oldalról láthatók.

31. Fláry Károlynak tűzfát megtakarító szelelő kálha kemenczjének mintája figyelemre méltó. Készítője fel van szólítva, hogy azt bővebb megismertetés és véleményezés végett küldje fel az iparegyesületnek.

32. Mohr Mihály szíjgyártónak bemutatott készítményei a legkényesebb követeléseket is kielégíthetnék, kivált világos barna szíjból készült kantára, és két lóra használható fogatszerszáma, az elsőnek ára 13 az utóbbinak 130 pft.

33. Jelky Henrik fehértimár kikészített két őzbőrt és egy nagy szarvasbőrt mutatott be, melyek elég puháknak és nyulékonyaknak találtattak.

34. és 35. Geiszberger Ferencz és Illincz János dárdanyhuták tulajdonosai, szép darab dárdanyt mutattak be, és pedig az első szinitett, az utóbbi nyers.

36. Haltenberger Péter posztotakács és posztönyirónak finom posztó, düffel és más szövött készítményei figyelemre méltók.

37. Werfer József kassai könyomdaintézetéből a legcsinosabb munkálatok kerülnek ki, mutatóvanyai köztetszésben részesültek.

38. Hutfloesz Emmának a természetet utánzó mesterkelt virágai igen csinosaknak találtattak.

39. Hollóházi pecsétviaszgyárt egy társaság kezeli, a debreczeni és több vásárokat bőven ellátja készítményeivel.

40. Kuhn Henriknek hévmérője csinos és szabályszerűnek találtatott.

41. Végezetre édes kötelességünknek ismerjük Thaly Mihályt a közönségnek bemutatni, kinek természetes technikai talentuma, ha kellőleg kiképeztetik, benne honunk egyik kitűnő gépészét tisztelhetne volna. Bemutatott ő egy egészen fából készült falórát, mely órát üt, üti ismételve a negyed órát is, napok, havak számát, nevét mutatja; bemutatott egy saját készületű lámpát fából, a mely az olaj takarékosága mellett is elég világot gerjeszt, továbbá saját találmánya szerint vizenyves festékeket, melyekkel bemázolt fatáblák, ha jól megszáradnak, a víznek ellenállnak, le nem mosathatók; egy maga mozgásától hajtható és irányozható kocsit is mutatott be, gépezete ennek el volt zárva, meg nem tekinthetvén, véleményét felőle nem adhatunk.

I. Posztó és más hasonneműek.

1. Mosanszky eperjesi posztó- s más hasonnemű gyárából szerencsénk volt jó szövetű s tömött posztót látni, ára rőfének 1 ft. 12. kr. — 1 f. tömött és gyapjas moldon szöveteknek ára: 36—48 p. kr.; egy csinos lótakaró 1 ft. 48 kr. egy téli asszony nyakkendő ára 1 ft. 48 kr. Debreczenben jó vására van — 2. Fejérváry Gábor és Mathaeides posztógyárából különemű posztók voltak kiállítva, fonalai ezeknek gépen szövetnek, ára 1 ft. 35 kr. — 3 forint rőfe. 3. Polák József Eperjesről düffel és codrington szöveteket mutatott be, különféle színűeket, ára 1 ft. 24 kr. 1 ft. 36 kr. — 4. Schaeffer Mózes eperjesi gyárából kiállított igen szép codrington szövetet, ára rőfének 1 ft. 29. kr. továbbá bemutatta nyers és mosott posztóját és gyapju fonalaikat, melyek mind figyelemre méltattak. 5. Engel eperjesi posztógyáros két vég struk-szövetet mutatott; árát meg nem határozta. 6. Skurkowszky egy vég posztót mutatott be. 7. Ugyan annyit Glock Dániel is most keletkező posztógyárából, mely hogy szerencsés viszonyok közt egykor virágzandik, okunk van reményleni.

II. Vászonn és más hasonneműek.

Igen is magasra vonta figyelmünket a közönséges és félfinom vászonnak a kiállításon szemlélhető gyűjteménye. Hogy pedig Eperjesen és környékén nagyon is lehetne a vászonügyet gyárilag előmozdítani, már csak abból is következtetjük, hogy az ott szemlélhető végeket, ámbár csak házi készítmények, mégis mind tömörségükre, mind patyolat fehérségükre nézve, méltán jeleseknek mondhatjuk. Dritska János vászon kereskedő állítja ki azokat. Az általa bevásárolt, és üzletbe bocsátott vászon- és gyolcsvégek száma évenként több mint 30,000 darabra rug, csak magában Harizmán évenként 10,000 vég fehérítetik. A legügyesebb szövők a szebeniek. Sajnáljuk, hogy a különböző végeknek különböző árait ez uttal nem közölhetjük, mert azt, mind ekkoráig meg nem tudhatánk. 2. Figyelmet érdemel továbbá gróf Haller Ferenczné alsó sebesi gyárából kikerült de az eperjesi kiállításon még csak fehérítlen állapotban láthatott, simán szőtt, finom gyolcs és keresztben szőtt vastagabb vászon darabjai. A lelkes grófnő a magyar iszlai kiránduláskor az ott összegyűlt természetvizsgálók nem kis gyönyörűségére, mint ottani birtokosnő, kicsinben bár, de csinos iparműkiállítást rendezett, hol is szép finom gyolcs-, drillich- és zsákvászon-darabokat láthatánk, mind a grófnő személyes igazgatása és felügyelése alatt készültek. Adj uram isten hazánk-nak több illy házias jellemű takarékos urhölgyet, ki rangjának fényét nem a fényűző üres demonstrációkban, melynek eredménye előbb utóbb a férj nyakára akasztott csőd, hanem takarékos háztartásban, a csendes családi életben helyezi. 3. Dessewffy P. kisasszony küldött lubetini lenből Szebenben szövetett szép damaszékességű abrosz és asztalkendőket. 4. Kéler Istvánné Bártfáról házilag, de nagy mennyiségben készült angol vászonnemű és matrác szövetek közméltánylást nyertek; úgy szinte 5. Berzeviczy Tekla asszonynak daróczi lenből Szebenben szövetett kávékendői, finom lengyolcs, fehérített és nyers czérna mutatványai; nem különben 6. Lillia Juliának Eperjesen készült igen csinos asztalkendői és abroszai. 7. Gacsik György Bártfáról finom asztalkendőket és zsebbevalókat még ugyan csak nyers alakban, állított ki. — 8. Schmiedt András eperjesi fonó intézetéből nyers és fehérített czérnacsomókat állított ki. 9. Fily János pedig szép és erős vásznat. 10. Sárosmegye dolgozó házából kikerült csikos vászon és erős nyers fo-

nalak dicséreteseknek találtattak. 11. Lehoczky Friderika kisasszony asztalkendői igen jelesek, melyek Eperjesen szövetek. 12. A sóvári bányász nők 9 vég igen szép és finom csipkét mutattak be, mindenki figyelmét magukra vonták ime csinos csipkézetek, mit mindinkább ébreszteni s terjeszteni nagyon is érdekünkben áll. — Idegenkedéssel kellett hallanunk, hogy a sóvári csipkék nyilvános árulását Eperjesen a czéhek monopolizáló fondorkodása tilalom alatt tartja.

III. Bőr és zörme-neműek.

13. Dessewffy Soma gróf fintai gyárában a fontos talpbőrtől egész a bárány irháig jeles minőségben gyártatnak; az eperjesi kiállításon szép példányokat volt szerencsénk látni. 14. Kleffner Dániel eperjesi timár is négy darab kikészített bőrt állított ki. 15. Ugyan onnét Stock György és Dudás János különféleképp kikészített borjubőrei figyelemre méltattak, — az első fénymázás. 16. Nagy Sárosról Lencz József kikészített borjú-bőrei is köztetszésben részesültek. 17. Binder testvérek kitűnő szűcsmunkákat állítottak ki, u. m. egy cifra nemzeti ködmönt, ára 12 pft; tengeri ebbőrből férfi felgúnyát, ára 48 pft; vadmacskából, tengeri nyúl és hiúz bőrből csinosan készült asszony karmantyúkat, 3—4- és 6 frt az ára. 18. Molnár Edvard szűcs munkái is köztetszésben részesültek. 19. Molnár Adolf eperjesi szűcsmester egyéb más jeles munkái közt egyezer darabból összeállított s vart szörme-szőnyeget állított ki, a mely mindenki teszését megnyerte. 20, és 21. Cseh Alajos és Hampe Vilmos keztyűs munkákat állítottak ki, kivált az elsőnek vállfűzői igen tetszetek.

IV. Fém-neműek.

22. A Főnix hutából 17 darab rézérc és öntvények mutattattak be. 23. Hoffmann Károly eperjesi rézműves különféle munkái közösen jeleseknek találtattak. 24. Zsatkowszky eperjesi bádognak kávé- és theafőző gépei méltánylásban részesültek, különösen tetszetek sárga rézlemezről vert képrámái. 25. Nik Ágoston bádognak munkái szinte tetszetek. 26., 27., 28., és 29. Prunyi Lajos, Janovitz Leo, Kéler Mátvás és Veszelyi József arany- és ezüstművesek szép tehetséget tanusított dolgozatokat mutattak be. 30., 31. és 32. Bergmann Károly, Bonyó és Lorenz mesterséges és rejtélyes lakatjai igen megtetszetek. 33. Schmitz Pál Rozsnyóra készített szép tiszta kongásu harangját mutatta be. 34. Mihalicics eperjesi rézöntőnek hámkulcsai, székkerekei és más egyéb jó izléssel készült darabjai méltánylást nyertek. 35. Sóvári József bányájából került öntött dárdany figyelemre méltatott.

V. Különféle gyártmányok és kézművek.

36. Burchardt Vilmos és társainak nagyobb szerű vállalkozása nagy mértékben megérdemlik a szemlélő figyelmét. Van nekik Eperjesen eczet- és pezsgőborgyárak, ez utóbbinak kivált Oroszországban francia felírással francia gyártmány gyanánt árulják a kereskedők pezsgő borait, livói üveggyárakból a legelevenebb színezetű izletesen mettszett és köszörült több nemű üveg edényeik köztetszésben részesültek; látható volt továbbá Burchardt ur saját találmánya szerint készült ásványviz szivattyú töcsére, mellyen át bártfai és czigekai vizekkel, a nélkül, hogy azok ásványos minőségükből a kipárolgások által vesztenének, sok ezer henger üveget tölt meg évenként, és borsajtója, mellyel két óra alatt több bort lehet sajtolni, mint közönséges sajton három nap alatt. 37.

Wunsch József és Schmidt András selyemtenyészéseikből látánk szép nyers selymet. 38. Mentze testvérek gyárából 3 köteg pamut vattát legjobb minőségben. 39. és 40. Rámer György és Dahlströmnek festett kék vászona és kartonával a vidéken a köznép közt jó vására van, készítményei a távolabb vásárokon is igen elkelnek. 41., 42., és 43. Jaskovits, Máhr Soma és Reuter Károly eperjesi kötélgyártók: kettős hevedereket, lóistrángot, madzagokat és ostorokat, szárító kötelet, fehér és veres zsineget, lámpakanócot állítottak ki, melyek mind meg annyi bizonyítványul valának az illetők kézművesi ügyességének.

44. Vidályi eperjesi szabó mester saját találmánya szerint egy frakkot állított ki, az egész csak két darab posztóból áll, az ujjak sincsenek bevarva. 45., 46. és 47. Jaskovics Kuznuk Károly és Vrabély csizma készítő mesterek Eperjesen igen csinosan készült csizmákat, sarukat és cipőket állítottak ki, messze vidékről megrendeléseket kapnak. 48. Félfinom cserépedényeket Kremnitesky állított ki. 49. Glatz Sámuel pedig egy ugynevezett dobkemenczét, ára 30 pft, és egy Maixner-félét, ára 22 pft, mutatott be. 50. Wiker Ig. bártfai szítás csinos szítái és rostái köztetszésben részesültek. 51. Krautkraemer sóvári lakosnak kiállított, saját találmánya szerint csinálta szelelő rostája és gabnaválasztója mindenkinek figyelmét magára vonta, ára 12 és 20 forint. 52. Stofan András eperjesi asztalosnak igen szép írószekrénye a kiállításnak egyik díszje volt. 53. Román eperjesi képfaragó többi kiállított dolgozatai közt figyelemre méltatott fából faragott dóriai rendszeres szabályszerű oszlópa. 54. Wiegner Menyhért eperjesi ácsmester egy százszékének. 55. Zitkovszky pedig egy saját találmánya szerinti hidnak mintáját mutatta be, a hid ívének a másiktól távolsága 21 öl, a mintácska maga elbir 100 fontot. 56. Leleszről beküldöttek egy kutmintát, mellynek czélszerűsége a vármegye kórháza udvarában felállított kutnak csinosossága és hasznavehetősége által elegendően be van bizonyítva. 57. Heine Károly eperjesi asztalosnak tölgyfa parquettaí igen tetszettek. 58. Kesselbauer Károly legizletesebb porter sert készít, közönséges sere is kitűnő jóságú, saját találmánya szerint 1½ pozsonyi mérő árpából 180 iteze sert főz. 59. Kelemesen Goldberger Sámuel, Sebesen Strakosch Hermann és Reich Jakab igen kellemes ízű rumot égetnek. 60. Zander Józsefnek platina-gyuszere, kettős tüztöltője és birkabélyegei figyelemre méltattak. 61. A szebeni, zborói és tarczai itatós papirosok, a lukói írópapi fél Magyarországon ismeretesek és kapósak. 62. Fésűs munkákban Eperjesen Tirnyánszky jeleskedik. 63. Jó szappannal és jeles argandi gyertyákkal Eperjesen Bertrik és Schmiedt látják el az egész környéket. 64. Asszonyi kézi dolgozatokban Bujanovich Karolin kisasszony lón a vidékben híressé. 65. és 66. Jó fénymázt Eperjesen Schiller József és Romy örökösei készítenek. 67. Janovitz eperjesi órás 8 napig járó falórát, ára 70 ft. egy egész havig járó függő órát, ára 40 forint és egy csinos uti órát állított ki. 68. és 69. Huber Márton és Zitkovszky órások is kipróbált jó órákat állítottak ki. 70. Turnusz kisasszonynak művirágai akár a bokrok izletes összeállítását, akár a természet hiv utánzását illetőleg méltán dicsértettek. 71. Sóvári sófőzés szem- és porsó-mutatványokat állított ki, a sóvizet is bemutatta, a mellyből évenként 30 ezer mázsá só főzetik, a víz 5% sót ad, mázsájának kiállítási költsége 28. pkr. Mutatott savas antimoniumot is. A kincstártól felhatalmazva mind ezt a sóvári kiránduláskor nagyságos kir. bányatanácsos Rombauer Gottfried ur a természetvizsgálókat vendégszeretettel fogadván, a helyszínen is megmutogatta. Üdv a derék hivatalnoknak! 72. Jó izletes szivarokat Perger Jakab állított ki. 73. A kis szebeni esztergályosok finom pipaszárjai vetélked-

nek a miskolciakkal. 74. Elischer Károly szalámija nevezetességre vergődött külföldön is, egyedül Lembergben mult évben 60 mázsát adott el. 75. Mathaeides Károly két csinos hintót állított ki, az egyik egész födelű batár ára 600 pft, a másik közönséges félfedelű utazó hintó, ára 500 pft. 76. és 77. A kefekötők sem utolsók ügyességeikben, a timárok pedig egyszersmind enyvét is főznek. 78. Házfödél-cserepek is készíttetnek és égettetnek Eperjesen és Bártfán, továbbá Ujházi Lászlónak budaméri, Andrássy grófnak somori, Dessewffyék szederkert, és Benczur Józsefnek tulajdon szorgalma következtében létre jött hollandi modorban készült s égett cserepei és téglái dicséretes iparosságot tanusítanak.

A kiállítást rendezte Kassán: Fiedler Károly, Eperjesen pedig Benczur József és Burchardt Vilmos. Mind ott mind itt a közszemlére kitett művek és egyéb iparczikkek az iparosok dicséretes szorgalmát, a rendező megnevezett három ur fáradozását tanusítják, méltánylásukat nagyon megérdemlik. Midőn az iparosokat folytonos szorgalomra felszólítanak, felszólítjuk egyszersmind, hogy állhatatos kitűrésük, szilárd törekedésük által a kezelt művészetet és mesterséget a tökéleteshez minél közelebb vigyék, mert csak így fogják önök tapasztalni, hogy mindenki megszünend előbb utóbb a külföld majma s adozója lenni. — Igyekezzenek továbbá önök és a műipar kedvelői, társasági uton az ipart, eme nevezetes egyik tényezőjét a statusgazdasátnak és jólétnek előmozdítani. Állítsanak önök fiók-iparegyesületeket, hozzák azt érintkezésbe a középponttal, fogadják el önök annak több évi tapasztaláson épült belrendezését s utmutatásait, mert meg van írva: hogy a szétszaggatott erőt a gyenge szellő is elsepri a föld területéről, ellenben az egyesült erő daczolni tud, s mer a legnagyobb vihharral is.

Eperjesen Augustus 17-kén 1846.

Kiss Károly.

Függelék

A KIRÁNDULÁSOKRÓL *).

1.

Jelentés a bártfai kirándulásról.

Augustus 17-kén déli 12 órakor a közülés befejezte után a magyar orvosok és természetvizsgálók nagy része Bene Ferencz ő nagysága vezérlete alatt szabad kir. Eperjes város képviselőitől személyesen bucsút vévén, Bártfa felé sietett. Útközben a mintegy 60 tagból álló vándortársaság Raszlaviczán, míg előfogatot váltott, Tettes Hedry Ernő ns. Sáros megye alispánja s szép és lelkes neje, mint házi asszony által magyar szíveséggel megvendégeltetvén, délután utját folytatá s az estéli órákban a díszesen kivilágított bártfai fürdőbe ért; hol a város nevében a fürdői biztos s rendes orvos által fogadtatván, mindenkinek kényelmes s díszes szállás nyittatott.

*) A melly kirándulásról eddigelé hozzánk jelentés nem küldetett, azt itt adni sem lehetett.

A szerk.

Augustus 18-kán reggeli 6 órakor Bene Ferencz elnök ő nagysága körül összegyűlvén az orvosok és természetvizsgálók, meglepve szemlélték e kies szép hegyek s méltóságos fenyvekkel környezett völgy nagyszerűségét, valamint a szép séták, járdák, számos és csinos épületek mindenkiben a fürdőhely, s annak előjárói iránt tiszteletteljes érzéseket ébresztének. — Mindenek előtt a fürdői készülétek, intézkedések s gyógyforrások szigorú szemlére vétetvén, s a még névvel el nem látott gyógykutak — a főforrás István; a mellette lévő a 7-dik gyűlés elnöke gróf Andrassy György; a 3-ik szeretett ősz vezérünk Bene Ferencz nevére — megkereszteltetvén, délelőtti 10 órakor közgyűlés tartatott. — Bene Ferencz elnök ő nagysága üdvözlővén szabad kir. Bártfa város jelenlévő számos előjáróit, polgárait s az egybegyűlt természetvizsgálókat, elmondá: mikép ő fiatal korától fogva számos betegeinél jótékony hatását tapasztalván e gyógyviznek, iránta hálával viseltetik s kívánja, hogy ezen összejövetelünk úgy a városnak hasznára, mint a betegeknek, kiknek javasolandjuk, üdvességükre válják. — Ezután

1-ször Ölvastatott gróf Andrassy György levele, melyben sajnálkozását tolmácsolja, hogy hivatalos foglalatosságai miatt Bártfán személyesen meg nem jelenhetett.

2-or Dr. Horváth Antal szabad kir. Bártfa városi s fürdői főorvos értekezett a bártfai fürdőről; mely kimerítő értekezés a munkálatokba felvételni rendeltetett. Ezen értekezésben előadottak s általában a helyszínen tapasztaltak iránt a szenvedő emberiség s a fürdő érdekének előmozdítására czélzó szabad nyilatkozásra hivat fel elnök a gyűlés szaktudósait. Minek következtében Bene Ferencz ő nagysága Bach Miklós, Grosz Fridrik, Terhes Benjámin, Halász Gejza, Nendtwich Károly, Saárossy József orvostudorok fejtegetvén az értekezővel egyértelműleg ezen gyógyviz hatását, javaslatát, s ide vágó eseteket sorolván elő, érdekes vitatkozás keletkezett, mellynek eredményeül róható fel azon közmegállapodás, miszerint bár mind a helyszínen alkalmazva, mind a szétküldözött gyógyviz a jelen intézkedések mellett kitünő sikerű, ohajtandó volna mégis, hogy a nemes város, melly már eddigelé is e fürdő körül oly nagy lelki buzgolkodott, még a következőkre fordítaná becses figyelmét:

1-ör A szétküldendő viz még tökéletesb bedugaszolására.

2-or Hogy iszap- s gőzfürdők készitessenek.

3-or A források mellett igen czélszerűek volnának a fedett járdák.

4-er A szegények számára egy külön intézet rendeltetnék.

5-ör Hazánk e nevezetes gyógyvize által gyógyultakról mind az országot s mind a külföldet évenként hiteles adatokkal tudósítani kellene, mint ez külföldön oly nagy sikerrel történik.

6-or Okvetlenül szükséges volna e gyógyvizet új és pontos vegybontás alá vétetni.

Bártfa szabad kir. város által adott fényes ebéd után a küldöttség meglátogatta e vidék történeti s természettani nevezetességeit, meg a híres Zboró mezővárost, hol Rákóczy György lakhelyét s a száz hársfáról nevezett elhírhedett gyűlhelyet stb. látta. Mindezekről Horváth Antal bártfai főorvos felebb érintett értekezése kimerítően szólván, rövid jelentésünket berekeszthetjük. Záradéku ide kellvén iktatni, mikép:

Augustus 19-kén reggeli 6 órakor ezen bártfai küldöttség megbízatása szerint a közgyűlések jegyzőkönyvét felolvastatván, hitelesítés végett aláírta; s azt elnök gróf Andrassy Györgynek elküldötte. — Költ Bártfán 1846. augusztus 19-én.

Dr. Saárossy József titoknok.

2.

Kirándulás a vörösvágási opálbányákba.

Augustus 14-dikén 1846.

A magyar orvosok és természetvizsgálók VII. gyűlésének azon tagjai, kik a fáradságos opálbányai úton indultak Kassáról Eperjesre, elhagyván hajnalban számos parasztkocsin a herláni fürdőt, a méltóságos Elnök vezérlete alatt, ki ősi szokás szerint lóháton ment elől, Sáros vármegye legkopárabb vidékein a Keczer nemzetség jelenlegi s volt birtokán keresztül Ófalunak (tótul Opina) s Keczer Peklénynek vette útját Vörösvágás felé. A silány termésű bérczek emlékezteték a gazdasági osztály tagjait, milly sok még a teendő, míg az észszerű gazdálkodás sugárai a társaság felsőbb rétegeiből az alsóbbakra is éltető meleggel le fognak hatni; — a fűvészt inkább a döcögős út készteté ki-szállásra mint ezen vidék monoton és semmi különöst nem mutató flórája; a régiségbuvár egy pillantatot vetett Keczer Peklinben a Karaffa által hűtlenségi vád következtében lefejeztetett Keczer András kastélyára, s abban egy régi magyar nemes házra ismert, melly a gyakori pártütések és folytonos zavargások következtében bástyákkal, s lölyukakkal ellátott kőkerítéssel meg volt erősítve, s ezen alakjában mint kincstári uradalmi tiszti lak és magtár jelenleg is fennáll; — az állattan kedvellője itt még semmi nevezetést nem jegyezhetett tárczájába; mert csak a hegyek túloldala, melly Sóvár felé néz, nevezetes több ritka madár fészkelése által, mellyekkel Petényi Salamon később Eperjesen kedélyes modorában megismerkedtetett; az ásványtanárt azonban a harangalakú darlákúpok már messziről érdekelték. Tíz óra tájban értünk az opálbánya vidék középpontjához, a bérli házához, melly a tölgyes szélén épülve a tót népnél Dubnyik név alatt ismeretes. — A jelenlegi bérli Goldschmied úr szívesen üdvözlő a gyülekezetet, maga is a vándorcsapathoz szegődött, s azzal a Libanka hegy felé indult. A Dubnyik nevű elhagyatott bányának gorcza (Halde) alig tartóztatott bennünket egy pár pillanatig, s az opáltrejtő Libanka felé siettünk mindnyájan, s a Lajosbánya nagy üregei mellett állapodtunk meg. Alelnök Pulszky Ferencz, a ki ezen kirándulásnál a magyarázatokat magára vállalta, a helyszínen iparkodott megmutatni mindazokat, miket a kassai gyűlésben előadott, s megemlité különösen, hogy a Lajosbányában találtatott újabb időben (Neumányi és Szentiványi bérliők által) a legnagyobb nemes opál, melly később 10000 forintért Spanyolországba eladatott. Ezen bánya jelenleg kimerítettnek tekintetik s nagyobb részint el van hagyatva. Innét tovább indultunk az Apollonia-bányához, melly ugyanazon irányban mint a Lajosbánya (18 óra) ezen érintett bánya felett a hegyoldalán felfelé vonul, ez jelenleg a legtöbbet jövedelmező hely az egész hegyen. A gorczon több társaink opáldarabokat keresgéltek s néhányan csekély nemes opálkönyomára is akadtak, mi annál kedvesebb volt, minthogy a bányákban sehol a darlában opálokat nem lehet látni. Innét ismét felebb mentünk a Károlyalagokba, mellyek az Apolloniabányával összeköttetésben állanak, s a vizet, mellyet a legfelsőbb Károlybányából kapnak, az Apollonibányába vezetik, honnét az egy egészen az üres sziklában (taubeß Gefiein) épített alag által a hegy oldalán ki-

folyik. Bámulva néztük itt azon roppant munkát, mely a sziklát több száz öl hosszúságra és számtalan keresztalagokkal kimélyíté. Kijöven innét a napvilágra, a felső Károlybánya roppant ürege mellett jobbra elhagyván a Lessinabányát a hegytetőre értünk, melyet tölgyek helyett csak nagy vastagságú mogyorófák koszorúzzák s innét a szomszéd Simonka hegy rendszeresebb mivelésű bányájába szándékozván, lementünk a mély völgybe, hol roppant zápor által elszélesztetvén a merdek sikamlós ösvényen nagy nehezen a Simonka bánya torkolatához felmásztunk. A felhők elboríták a gyönyörű kinézést, mely innét egyébkor a Kárpátokig terjed, menedékhelyet az eső ellen csak a fák lombjai s a bányászok füstös kunyhója adhatott; a jelenlevő orvosok figyelmeztettek a légvonalra, mely a belsejének hőmérsékét érzékeny ellentétbe hozta izzadó testünk hűségével s így a társaság nagyobb része előre ment rövidebb uton le Dubnyikba, s csak kevesen mentek be a Gáboralagba. Alelnök figyelmezteté ezeket a darla-ér szemlátomásti irányzatára és elhajlására s az agyagérre, mely mindenütt fekvőben marad az opálvezető darlaér mellett, a bánya alsóbb részeiben mutatá azon faggyulágyságú elmállott barna félopált, mely ezen bányát jellemzi, s csaknem mindig a darla függőjében található, ott a függő határszalagot képezve, sokszor vegyítve egy veresszínű félopálhoz hasonló ásvánnyal, mely Glocker boroszlói geolog által, ki szintén a társasághoz csatlakozott, elmállott porphyrnak ismertetett. Ezen barna félopál, s veres porphyr, mely a függőben található, sokszor elámitá már a munkásokat, kik ezt még az opálvezető darlához tartozónak nézték, a bérlok nem csekély kárára, mert többször s több helyütt a valódi és különösen hol az megszükül, fekvőben hagyatott s a munka a veres porphyr után indulva, az üres sziklában folytatott, hol opált találni lehetetlen. —

Visszatérvén a Simonkáról Goldschmied ur s családja rögtönözött fészere alatt elég fényes ebéddel tartotta az összegyűlt természetbarátokat, melynek legjobb fűszere volt azon szivesség, mellyel bérlok ur az illy vadonban kétszeresen alkalmatlan nagyszámu gyülekezetet látta. A zápor s fáradtság által elkomorodott kedélyek felvidultak az ebédnél, délután bérlok ur még néhány nemes opáldarabot mutatott vendégeinek, a közelgő est azonban sietést parancsolt Eperjesre, hová elég későn értünk s hol minket a város piacán számtalan lakos bevárt, ez által is tanusítván azon rokonszenvet, mellyel a természetvizsgálók és orvosok gyűlése iránt viseltetik. A polgári őrsereg fényes lámpazenéje, mely az elnököket s a gyűlés kitünőbb tagjait lakjok előtt üdvözölte, zárta be ezen fáradtságos nap eseményeit. —

Pulszky Ferencz.

3.

A Sóvárra — Eperjes tőszomszédságába — tett kirándulásunkkor tapasztaltak és az igazgatóság által velünk közlöttek közül, a legérdekesebb adatok itt következnek:

a sóvári negyed befejezése szerint.

			24 óra alatt egy kazánnál					
Tér - nagy- sága a fő- zőkazánnak	Megnevezése a főzőkazánnal	id- sze	Hasonérté- kelt aránya a fűtő erejének	eléggett fa	elpárologott sósvíz	készült S ó		
25° 0'	Ferdinánd	82	1176 ₇₂₂	5 ₁₆₁	522 ₁₀₄	881 ₄₆₉	155	8 ¹ / ₃₂
22° 8'	Ferencz	$\left\{ \begin{array}{l} 1\text{ső szám } 253 \\ 2\text{dik szám } 203 \end{array} \right.$ 99	2290 ₀₄₅	5 ₀₃₀	498 ₁₇₉	841 ₀₇₆	150	8 ¹ / ₃₂
	Összeg	81	3466 ₇₆₇	5 ₀₇₄	506 ₁₆₆	854 ₅₆₀	152	26 ¹⁷ / ₃₂

a t t

		kikerült egy négyszeg ölnyi kazánterületéről só	
		m.	f.
Ferdinánd		6	20 ₃₅
Ferencz { 1ső szám 2dik szám		6	61 ₆₂
A t a l j á b a n		6	40 ₉₈

A munk

Az alkánybér a sókészítésnél egy mázsa 30 p.

J e g y z é k.

A főzőkazánok mind a két forrhuban két melegítő kazánnal vannak ellátva, melynek mindenike 24 hüvelyk magosságra, a Ferdinánd-műben 329, és a Ferenczében 432 pozsonyi akót foglal magában. A sóviz a melegítő kazánokban 45—60 foknyira melegszik. A főzőkazánban 8 hüvelyk magasan áll, és forrponjtja 86³/₈° Reaum.

Területe a hűv, és parázs-száritóknak a Ferdinánd hűtában 23, a Ferenczében 31, továbbá a fűstszáritóknak a Ferdinándhűtában 14, a Ferenczében pedig 45 négyszeg öl. A hűség a hűv, és parázs száraztókban 40—60, a fűstszáraztókban ellenben 30—48 foknyi Reaumur szerint.

A sósvíznek természetes mérséklete + 10¹/₂ fok Reaum. fajsulya 120. — Sótartalma + 14° R. mérsékletnél 26¹/₁₀ száztóli, és vegyrészei következők, u. m.

Szikkhalvag,
Mészhalvag,
Keserhalvag,
Kénsavas szikéleg,
Kénsavas mészéleg,
Szénsavas vasélecs,
Kovaföld,

és az anyalúgban nyomozható iblany, és büzeny.

Kimutatása

a soóvári királyi forrhuta sófőzési eredményének az 1846dik esztendei 1^{ső} 2^{dik} és 3^{dik} évnegyed befejezése szerint.

Tér-nagysága a főzőkazánnak	Megnevezése a főzőkazánnak	Üzlet idő	Ezen idő alatt készítettett								R á f o r d í t t a t o t t										Hasonértékelt aránya a fafűtő erejének	24 óra alatt egy kazánnál				
			Ét-	Tartány-	Kéreg-	Összesen	S ó s v i z	Bikkfa = 1,000	Tölgyfa = 0,970	Juharfa 1,140	Cseresnyefa = 0,900	Nyírfa 0,860	Egerfa = 0,570	Mind-össze	eléggett fa	elpárologott sósviz	k é s z ü l t S ó									
S ó																										
		Nap	Mázsa	font	m.	f.	m.	f.	m.	f.	Pozson.akó	Köbláb	B é c s i ö l						—	Ö l	Posonyi akó	Köbláb	Mázsa	Font		
25° 0'	Ferdinánd	299	34871	10 ³ / ₄	80	46 ³ / ₄	564	—	35515	57	119562	201856 ¹ / ₂	1050	122 ³ / ₆	—	6 ¹ / ₆	1	1 ⁵ / ₆	1182	1176 ⁷ / ₂₂	5 ¹ / ₆₁	522 ¹ / ₀₄	881 ⁴ / ₆₉	155	8 ³ / ₃₂	
22° 8'	Ferencz	<div><div>1ső szám 253⁶/₂₄</div><div>2dik szám 203¹⁸/₂₄</div></div>	<div><div>457</div></div>	67772	95	50	65	1115	—	68938	60	227668	384371 ³ / ₄	2089	186 ⁵ / ₆	1 ⁵ / ₆	16	1	4 ² / ₆	2299	2290 ⁴ / ₄₅	5 ⁰ / ₃₀	498 ¹ / ₇₉	841 ⁰ / ₇₆	150	85 ¹ / ₃₂
Ö s s z e g . .		686	102644	5 ³ / ₄	131	11 ² / ₄	1679	—	104454	17	347230	586228 ¹ / ₄	3139	309 ² / ₆	1 ⁵ / ₆	22 ⁴ / ₆	2	6 ¹ / ₆	3481	3466 ⁷ / ₆₇	5 ⁰ / ₇₄	506 ¹ / ₆₆	854 ⁵ / ₆₀	152	26 ¹ / ₃₂	

		következöleg esik egy								tehát a tartalomhoz képest, mely egy		Sóhiány egy egy		1000 rész fűtőerővel				24 ó r a a l a t t							
		bécsi öl fára				pozso-nyi akó sósvizre só	köbláb sósvizre só	pozso-nyi akónál	köbláb nál	pozso-nyi akónál	köbláb nál	elpároltatott sósviz	főzetett só	felment egy négyszögölnyi kazánterület-re hasonértékelt fűtőerő	elgözlögtött egy négyszögölnyi kazánterületen sósviz	kikerült egy négyszög ölnyi kazánterületéről só									
		elgözlögtött sósviz	készítet- tett só																						
F e r d i n á n d		101 ₁₅₂	170 ₇₇₅	30	4 ₇₀	29 ₇₀	17 ₅₉	30 ₀₉	17 ₈₂	0 ₃₉	0 ₂₃	101 ₆₀₅	171 ₅₄₁	30	18 ₁	0 ₂₀₅	20 ₈₈₄	35 ₂₅₈	6	20 ₃₅					
Ferencz { 1ső szám 2dik szám }		99 ₀₂₉	167 ₁₉₆	29	98 ₆₃	30 ₂₃	17 ₉₃	30 ₀₉	17 ₈₂	—	—	99 ₄₁₆	167 ₈₄₄	30	10 ₃₆	0 _{2,8}	21 ₈₄₉	36 ₈₈₉	6	61 ₆₂					
A t a l j á b a n		99 ₇₅₀	168 ₄₀₈	30	00 ₆₉	30 ₂₈	17 ₈₁	30 ₀₉	17 ₈₂	0 ₀₁	0 ₀₁	100 ₁₀₁	169 ₀₉₉	30	13 ₀₁	0 ₂₁₁	21 ₃₆₆	36 ₀₇₃	6	40 ₉₈					

A munkások személyzete egy kazánnál áll a kazánmesteren kívül 42 főből, melyből foglalatokskodik a

sófőzésnél	12
sószáritásnál	8
famunkánál	7
tüzelésnél	3
sóátmázálásnál	6
kovácsműhelyben	2
tisztogatásnál	2
sósvizhuzásnál	2

Az alkuványbér a sókészítésnél egy mázsa főt sóért 4¹/₄kr., a famunkánál egy mázsa főt sóért 4¹/₀kr., a sómázálásnál egy mázsa sóért 7¹/₈kr., és a sósvizhuzásnál egy pozsonyi akóért 2¹/₁₀₀kr. pengő p.
Soóvárt Szent Jakab-hó utolján 1846.

J e g y z é k.

A főzőkazánok mind a két forrhutában két melegítő kazánnal vannak ellátva, melynek mindenike 24 hüvelyk magosságra, a Ferdinánd-műben 329, és a Ferenczében 432 pozsonyi akót foglal magában. A sóviz a melegítő kazánokban 45—60 foknyira melegszik. A főzőkazánban 8 hüvelyk magasan áll, és forrpontja 86³/₈° Reaum.

Területe a hev, és parázs-száritóknak a Ferdinánd hutában 23, a Ferenczében 31, továbbá a fűstszáritóknak a Ferdinándhutában 14, a Ferenczében pedig 45 négyszeg öl. A hőség a hev, és parázs száraztókban 40—60, a fűstszáraztókban ellenben 30—48 foknyi Reaumur szerint.

A sósviznek természetes mérséklete + 10¹/₂ fok Reaum. fajsúlya 120. — Sótartalma + 14° R. mérsékletnél 26¹/₁₀ száztóli, és vegyrészei következők, u. m.

Szikkhalvag,
Mészhalvag,
Keserhalvag,
Kénsavas szikéleg,
Kénsavas mészéleg,
Szénsavas vasélecs,
Kovaföld,

és az anyalúgban nyomozható iblany, és büzeny.

J e g y z e t e k.

A Sóovári sóbányák 1752. esztendőben a víz berontása következtében víz alá jutottak. A Leopold aknatorokban az üres réz a vízszinig 41° 5' 6"
a vizoszlop magassága 31° 3' 6"

és így az aknatorok mélysége 73° 3' 0"

1845-dik évi böjtmáshó 8-dik napjától fogva a vassodrony kötelekkel ellátott új gép használtatik, mellynek emeltyűi az erő és súly viszonyra nézve ugy aránylanak egymáshoz, mint 1: 2. 88.

A 12 egy nyolczad hüvelyk vastag vassodronyból készült, fél hüvelyk átmérőjű kötél általános terehhordó ereje, a szétszakadásig 100 mázsa; nehézsége egy öl hosszúságra 2 $\frac{3}{4}$ font, tartóssága itt helyben még ismeretlen, de eddig már 17 hónapon túli, és vételára 108 f. 53 k. ellenben egy 2 $\frac{1}{2}$ hüvelyk vastag, egy öltre 12 font nehéz, csak 14 hónapig tartó kenderkötél, ára 202 ft. 48 kr.

Egy tölt bőrsák, mellynek egyike 10, másika 9 pozsonyi akó vagyis 11 és illetőleg 10 mázsa sósvizet foglal magában, egyremásra öt percz alatt érkezik napra.

A kibúzott sósviz földalatti vezetősők által jut nyolcz vizfogó tartányba, melly egyenként 2500 pozsonyi akót tartalmaz.

Soóvárrott nyárhó utolján 1846.

S z á m a d á s

a magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen 1846-ban tartott VII. nagygyűlésének pénzbeli bevételéről, s kiadásáról *).

Folyó szám.		B e v é t e l.		Ezüstpénz.	
				frt.	kr.
1	355 beírott tagtól, ugyanannyi pécsi nagygyűlési munkálatokért, 3 p. ftjával			1065	—
2	Emich Gusztáv könyvkereskedő által eladott kolozsvári munkálatokért, 2 p. ftjával			16	—
3	Kassán eladott ugyanezen munkálatok három példányáért	—	—	6	—
4	A pesti takarékpénztárba betett 300 p. ft. kamatja	—	—	5	—
Összeg				1092	—
K i a d á s.				Okirat szerint.	Ezüstpénz.
					frt. kr.
1	A VI. nagygyűlési munkálatok nyomtatási költségeinek pótlására Jónás József kanonok által Pécsre küldetett 308 frt. 23 kr. p.; — ugyancsak Jónás kanonok úrnak a nevezett munkálatok Pécsről Pestig történt szállításáért 10 frt. 2 kr. p. Hölbling Miksa titoknaknak szerkesztési díjúl 100 frt. pgő — mind össze			A.	418 25
2	Saárossy titoknak úr által kifizetett kassa-eperjesi különféle költségek			B. 9. d.	168 38
3	Ugyancsak Saárossy úrnak némelly fenmaradt költségek' fizetésére küldetett			C. 3. d.	15 —
4	Barabás Miklósnak a méltóságos elnök arczképe rajzolásáért			D.	40 —
5	Walzel Ágostonnak, az elnök arczképeért, s egyéb metszvényekért			E. 2. d.	156 —
6	A kassa-eperjesi gyűlés egy pár jegyzőkönyvének szétküldés, — s több rendű irományainak nyomtatás végett történt lemásolásáért, s papirosért			F. 4. d.	16 54
7	A kassa-eperjesi nagygyűlés munkálatainak 750 példánybani kinyomatásaért			G.	597 40
8	E példányoknak beköttetéseért, példányát 8 p. krjával számítva			H.	100 —
9	A postán küldött, s jött levelek, s értekezések vitelbére			I. 22. d.	15 7
Összeg				—	1527 44

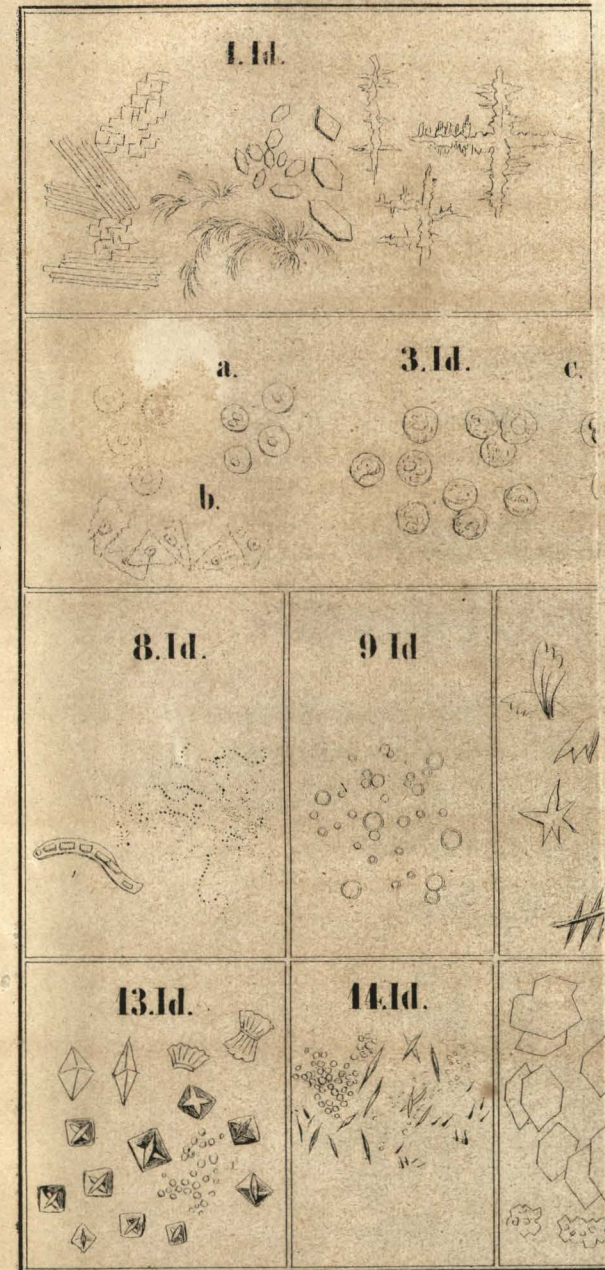
*) Szilágyi Erzsébet arczképének kiállítására gróf Andrássy György elnök ó méltósága 128; — a bártfai fürdő kőmetszetére pedig Horváth Antal Bártha város főorvosa 60 p. ftot küldvén, s ez által a költségek teljesen fedeztetvén, az ezekről további számadás nem tartozik e rovatok közé.

Bevétel teszen: 1092 frt. — kr.
 Kiadás „ 1527 „ 44 „
 Fizetendő marad 435 „ 44 „

Kelt Pesten, Julius 20-kán 1847.

Dr. Halász Geiza,
 pénztárnok.

Jegyzék: A bevételből a pécsi nagygyűlési munkálatok eladott néhány példányainak ára — minthogy a könyv-
 áros még nem számolt — kimaradt; de viszont az ez évi munkálatoknak Sopronba szállításáérti
 járandóság, s egyéb még be nem adott költségjegyzékek hátra vannak. — Ezek, valamint az itt
 idézett okiratok is a VIII. nagygyűlésnek beadandó eredeti számadáshoz csatolandók.

Nyugat-Walzel A.F. Pesten.

Ryza M. J. J. J.

Tartalom.

Szerkesztői szöveg. Halász Gejza

Lap

ELSŐ OSZTÁLY.

A magyar orvosok és természetvizsgálók VII. nagygyűlésének előzményei, utómunkálatai és közgyűlései.

I. Előzmények, utómunkálatok:

A. Előzmények: 1. A magyar orvosok és természetvizsgálók 1846-dik évi aug. 9—17-ig Kassa-Eperjesen tartandó VII. nagygyűlésének előterve	V
2. Meghívások gr. Andrássy György	VIII
3. A VII. nagygyűlésben részt vett tagok névsora	IX
4. Emlékpénz	XV
B. Utómunkálatok vagyis a végzések fogantatása: 1. Jelentés az elnöki eljárásról gr. Andrássy György	XVI
2. Hirdetés Gr. Andrássy György, Dr. Saárossy József	XVIII
3. A magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyűlésének alapszabályai	XX
4. Nagygyűlési végzések	XXI
5. Adakozások a Pécsen kitűzött orvosrendőrségi pályakérdésre	XXI
II. A magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott VII. nagygyűlésének jegyzőkönyve	1
III. Értekezések, melyek a közülésekben tartottak:	
A. Kassán 1. Az elnök megnyitó beszéde	25
2. A szegényebb sorsu szembetegyek és gyógyítható vakok hazánkban tömérdek nagy számáról Dr. Grosz Friderik	29
3. A vörösvágási nemes opátról. Pulszky Ferencz	32
B. Eperjesen: 4. Pulszky Ferencz alelnök megnyitó beszéde	40
5. Eperjes város küldöttsége szónokának Rosnyay Jánosnak a gyűlést üdvözlő beszéde	41
6. A gazdasági törvényhozás nehézségeiről. Bujanovich Eduard	42
7. Az emberi holttest felnyitásának szükségéről. Kiss Antal	47
8. Az apró legyészről. Petényi Salamon János	51
9. Az elnök gyűléseket berekesztő beszéde	57
10. Kubinyi Ágoston búcsúbeszéde	58

MÁSODIK OSZTÁLY.

A magyar orvosok és természetvizsgálók VII. nagygyűlésének szakosztályi jegyzőkönyvei és értekezései.

I. Az orvos-sebészeti szakosztály.

A. Jegyzőkönyv. Bene Ferencz, Kiss Antal	63
B. Értekezések: 1. Kassa orvosi néprajzi tekintetben, Dr. Veitzenberger Frigyes	73
2. Az inmetésről. Dr. Doleschall Gábor	80
3. A térdizmeredséget mennyire gyógyítja az inmetés és erőszakos kifesztés Dr. Kiss Antal	82
4. A közönséges paizsóc névű mérges kígyó marásának következményei Dr. Tarsóczy Máté	86
5. A dül szemről Dr. Rózsa Ferencz	90
6. A húgyvizsgálatának elemei gyógygyakorlati szempontból kiindulva Dr. Arányi	94
7. A sömöregcsoport Dr. Hunyady K. János	117
8. A bártfai fürdő és gyógyforrások Dr. Horváth Antal	132
Bártfai virány	151

II. Természettani, földrajzi, csillagászati és archaeologiai szakosztály.

A. Jegyzőkönyv. Henslmann Imre	154
B. Értekezések: Fölvívás és terv meteorologiai szemléletekre Molnár István	158

III. Ásvány-, föld-, vegy- és gyógyszer-tani szakosztály.

	Lap
A. Jegyzőkönyv. Kubinyi Ferencz Nendtvich Károly	163
B. Értekezések: 1. Liptó megyében fekvő Havránék nevű hegy leszakadásáról földismei tekintetben Kubinyi Ferencz	169
2. Hazánk bortermesztőihez. A rézvirág francia mód szerinti előállításáról Dr. Nendtvich Károly	171
3. A sujtólég előfordulását a Büttnergründel Mátyás vájában Felső-Szlovinka mellett Szepes megyében Schneider Gyula	177
4. Barra István Pest megyei főorvos földtani és földismei utazása	180
5. Értekezés a darlaképletekről. Hencz János	192
6. A karpáti homoktökéletben előjövő juramész viszonyairól Glocker Ernő Fr.	194
Eperjes városban kiállított ásványországához tartozó Sáros megyei termények névsora Hazslinszky Frigyes és Hencz János	196

IV. Az állat-, élet- és növény-tani szakosztály.

A. Jegyzőkönyv. Kezdiszentléleki Kovács Gyula	198
B. Értekezések: 1. A vakandokról és annak egy felette különös sajátosságáról. Petényi Salamon János	203
2. Szőlőirati szózat. Dr. Szabó Dávidtól	210
3. Petényi Salamon felszólítása a honunkból már végképen kipusztult bölények és az elenyészés örvényében forgó hódok ügyében	215
Sáros vármegyében 1846. év aug. közepéig talált növények névsora Bischoff rendszere szerint Hazslinszky Frigyes	218
Az eperjesi kórház épületében megsemmisítésre kitétt, a gyűlés megbízásából Petényi Salamon által összeírt állattani tárgyak jegyzéke	235

V. A gazdasági és barmászati szakosztály.

A. Jegyzőkönyv. Török János	238
B. Értekezések: 1. Abauj megye mezőgazdasági vázlata. Farkassányi Sámuel	250
2. Izgatás a hegyaljai bornemesítés és kereskedelem ügyében Dr. Szabó Dávid	254
3. Némely iparnövény termesztésének s művelésének figyelembe ajánlása. Virnau János	260
4. Mellyek a mezőgazdaság akadályainak elhárítására legbiztosabban vezető eszközök. Jánik Ferencz	267
Jelentése a kassai és eperjesi iparműkiállítást szemrevérvő küldöttségnek. Kiss Károly	270

Függelék a kirándulásokról.

1. Jelentés a bártfai kirándulásról. Dr. Saárossy József	277
2. Kirándulás a vörösvágási opálbányákba Pulszky Ferencz	279
3. Adatok a sóvári sófőzésből	280
Pénztárnoki számadás	285
Négy Kórajz.	

Sajtóhibák.

A 6-ik lapon az 1-ső és 6-ik sorban alulról meghívásáért helyett olv. meghivatásaért, a 64-ik lap. az 5-ik sorban fölülről régiózi h. olv. regéczi, a 69-ik lap. 8-ik sorban alulról pereczét h. olv. perczét, a 70-ik lap. a 12-ik sorban fölülről haemaptaein, uroxathin h. olv. haemaphaein, uroxanthin, a 163-ik lap. a 10-ik sorban alulról emlékedések h. olv. elmélkedések, a 165-dik lap. a 18-dik sorban fölülről Kasinczy h. olv. Kazinczy, a 197-ik lap. 2-ik sorban alulról Hazsluszky h. olv. Hazslinszky, a 241-ik lap. 15-ik sorban alulról vem h. olv. nem, a 248-ik lapon 10-ik sorban alulról hasznossa helyett olvas hasznossal.